КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ
Ч.АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ

КЛАССИКАЛЫК ИЗИЛДӨӨЛӨР ЖАНА ТЕКСТТЕР

ШАПАК РЫСМЕНДЕЕВ

2-КИТЕП

СЕМЕТЕЙ

Академик Абдылдажан Акматалиевдин
жалпы редакциясынын астында

Түзгөн
Мээрим КӨЛБАЕВА

Бишкек
«ПОЛИГРАФБУМРЕСУРСЫ» – 2018

УДК 821.51
ББК 82.3 (2Ки)
К 47

Кыргыз Республикасынын 2014–2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы (2014-ж. 2-июнь, №119) жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Токтомунун (2015-ж. 6-апрель, №151-б.) негизинде жарык көрдү.

Басмага Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Окумуштуулар Кеңеши тарабынан сунуш кылынды.

Редколлегия:
Акматалиев А. А.
Байгазиев С. О.
Жайнакова А. Ж.
Маразыков Т.
Мусаев С. Ж.
Садыков Т.
Токтоналиев К. Т.
Эркебаев А. Э.

К 47 **Классикалык изилдөөлөр жана тексттер:** Шапак Рысмендеев. 2-китеп. Семетей / Түз.: *М. Көлбаева.* – Б.: «Полиграфбумресурсы», 2018. – 508 б.

ISBN 978-9967-12-781-4

«Классикалык изилдөөлөр жана тексттер» сериясынын бул томуна манасчы Шапак Рысмендеевдин айтуусундагы «Семетей» эпосу берилди.

Китеп фольклористика, манастаануу адистиги боюнча эмгектенген окумуштууларга, жогорку окуу жайлардын филология факультеттеринин студенттерине, аспиранттарга жана элдик маданий мурастарга кызыккан жалпы окурмандарга сунуш кылынат.

К 4702300500-19

УДК 821.51
ББК 82.3 (2Ки)

ISBN 978-9967-12-781-4

© КРУИАнын Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институту, 2018
© Полигарфбумресурсы, 2018

«СЕМЕТЕЙ»

ТҮЗҮҮЧҮДӨН

Кыргыз эли дүйнөлүк эпикалык мурастардын алдыңкы сабында турган, көлөмдүк жана көркөмдүк жактан эң зор руханий алтын казынанын ээси катары сыймыктануу менен жашап келебиз. «Манас» үчилтиги жана башка эпикалык чыгармаларды айтуучулардын бир тобунун варианттары Кыргыз Улуттук илмдер академиясынын Кол жазмалар фондунда сакталып турат. Шапак Рысмендеевдин варианты айтуучунун улгайып калган учурунда 1935-1948-жылдары жазылып алынган. Алгач «Семетей», «Сейтек» бөлүмдөрү, кийин «Манас» бөлүмү жазылып алынат. Айтуучунун варианты Ташым Байжиев, Курман Кыдырбаева, Осмон Кыштообаев, Наматбек Жанек деген катчылар тарабынан жазылып алынган.

1960-жылдары жарык көргөн эпостун бириктирилген вариантын даярдоодо («Манас», «Семетей», «Сейтек»), кол жазмаларды китеп кылып жарыкка чыгарууда Шапак Рысмендеевдин варианты кеңири пайдаланылса дагы, өз алдынча айтуучунун варианты жарык көрбөй келген. 2013-жылы Шапак Рысмендеевдин 150 жылдык маарекесин утурлай белгилүү манастаануучу Айнек Жайнакованын даярдоосу менен академик Абдылдажан Акматалиевдин редакциясы астында «Манас» – 24588, «Семетей» – 42338, «Сейтек» – 11600 сап көлөмүндө жарыкка чыккан. Колуңуздагы китепте айтуучунун «Семетей» бөлүмүнө кирбей калган КРУИАнын кол жазмалар бөлүмүндө сакталып турган №44, №45, №46, №47, №48 инвентардагы уландысы кошулуп, даярдалды. №44-45-46 инвентардагы латын арибиндеги кол жазманы Осмон Кыштообаев, №47-48-инвентарды Ташым Байжиевдер жазып тапшырган.

Мээрим КӨЛБАЕВА,
КР УИАнын Ч.Айтматов атындагы
Тил жана адабият институтунун
«Манас», фольклор жана акындар
чыгармачылыгы бөлүмүнүн башчысы,
филология илимдеринин доктору, доцент

СЕМЕТЕЙДИН КАЙРА БУКАРГА АТТАНЫШЫ

Эки камчы шарп уруш,
Эми Семетейде не туруш.
Амандашып коштошуп,
Азыр жолго салды эми.
Абакеси эр Бакай,
Артынан карап калды эми.
Эки көзүн ирмебей,
Ээрчий карап калды эми.
Көсөө куйрук көк бөрү
Көтүнөн жөнөп калыптыр.
Көрүп Бакай сүйүнүп,
Жаратканга сыйынып.
Жана Бакай байкаса,
Бет алдынан караса,
Миң кишинин дүмү бар,
Аркасынан караса,
Жүз кишинин сүрү бар.
Үстүндө кара лөктүн жүгү бар.
Бет алдынан караса:
Ажыдаардын түгү бар.
Кылычынын мизинде
Кырк кишинин каны бар.
Найзасынын учунда
Алда нече шаңы бар.
Айкырганда чак келбес,
Адам уулу бас келбес.
Ак жолборстун сүрү бар,
Бериште азыр бири бар.
Мунусун көрүп эр Бакай
Бир кудайга зар айтып,
Бил баштаган нар айтып,
Аксарбашыл кой айтып,
Ай туягын мол айтып.
Абакең турду артынан
Ал Семеңдин дартынан.
Ошо бойдон эр Семе,
Оолугуп жолго кирди эми.
Алды каткан эр Бакай,
Кайра тартып жөнөлүп,
Май-Булактын башына
Барды Бакай ошондо.
Шатыны тартып салды эми
Барып жатып калды эми.
Карыса да кан Бакай,
Как ушунча болгончо,
Намысын колдон бербеген,
Муну душман жеңбеген
Ошо бойдон жатты эми.
Аны таштап коюңуз,
Алиги кеткен баланын
Кабарынан болуңуз.
Эр Бакайдан айрылып,
Айрылышып боздошуп,
Амандашып коштошуп.
Жөлөнкөлүү керидей,
Кой чакырчу бөрүдөй.
Жан көзүнө көрүнбөй.
Урунаарга тоо таппай

Урушаарга жоо таппай.
Буурул минип шалкылдап,
Буулум кийип жаркылдап,
Кылыч кында кыңгырап,
Атка минип зыңгырап.
Аккелтеси чыртылдап,
Келе жатат шылкылдап,
Мас болгондой кылтылдап.
Келе жатат көкжалың,
Көзүнөн чыгып от жалын.
Оюрманын бел менен,
Ойку-кайкы жол менен.
Ногойдон чыгып эр Семең
Абакеңдин ат менен
Жазып берген кат менен.
Аргын, кыргыз айылын,
Абакеңдин дайынын
Абдан билип жөнөдү.
«Күндөп, түндөп кетейин
Каныкейге жетейин.
Кокус өлүп калбасын.
Арманда болуп калбайын».
Ошону айтып ээлигип,
Эр Семетей жээлигип.
Жан жолдошу Кумайык,
Кандай айтсак ылайык?
Минген аты, буурул ат,
Чапса колдон суурулат.
Ат аябай жол жүрүп,
Эки күнү мол жүрүп,
Түнү менен үч болуп,
Каныкейдин айтканы
Карып жанга күч болуп.
Күнү-түнү үч күнү
Чоң дайранын боюна,
Ар нерсе бар оюнда.
Башы Нарын жазылган,
Аягы теңиз аталган.
Андан ылдый Сыр-Дайра,
Аяк жагы шор дайра.
Эсеби жок чоң дайра.
Ушу бүгүн кечинде,
Семетейдин кезинде
Баягыдай бок(ылай) агып,
Бош карагай дагы агып,
Жаткан экен күркүрөп,
Аны көргөн адамдын
Азат бою дүркүрөп.
Суу жакалай келди эми.
Сууну көрүп эр Семе,
Мурун көргөн эр неме.
Кайдан турсун томаяк,
Тура албады жан аяп.
«Ушул атты мингенде,
Алиги сууну көргөндө,
Удаасы менен таң ашып,
Тайган сындуу көрүнөт.
Желсе желден адашып,
Желкайыптан жалгашып.
Мурдагы кечкен жеринен,
Калган экен адашып.
Аттан түшө калды эми,
Ооздугун чыгарып,
Ошол суудан сугарып.
Жетелеп атын откоруп,
Чай кайнатым токтолуп,
Суудан барып ууртады,
Кургак нанын бурдады.
Ооздугун салды эми.
Оңурайып эр Семе,
Сууну карап калды эми.
Баягыдай күркүрөп,

Аны көргөн бенденин
Азат бою дүркүрөп.
Жаткан экен күпүлдөп,
Тоо жаңырып дүпүлдөп.
«Тобокел» деп эр Семе,
Өзү мыкты эр неме,
Атышканда мерген кул,
Тилегин кудай берген кул.
Күрөшкөндө балбан кул,
Тобосу кабыл болгон кул.
«Тобокел» – деп дайрага,
Кирип калган жери ошол.
Кечүү тандап кечпеди,
Же түшүп белин чечпеди.
Кирип калды бир жерден,
Жардын башын уратып,
Тайбуурулду чуратып.
Адегенде жоголуп,
Анан кийин оңолуп.
Аяктай түшүп токтолуп,
Аркы өйүзгө бет алып,
Аркан бою октолуп.
Казыктай азуу коркоюп,
Капталы чыгып оркоюп.
Казандай соору даңкайып,
Кең соорусун суу чайып,
Келишимдүү көкжалың
Как ушинтип чалкайып.
Алганы мылтык замбирек,
Шай колдогон бадирек.
Аман чыкты дайрадан.
Мурунку кечкен жеринен
Эми өттү эр Семең,
Жарым бута жеринен
Өөдө өтүп алыптыр.
Өткүр тууган эр Семе,
Ошондо көзүн салды эми.
Тайбууруулдун артыгын
Көрүп көзү жетти эми.
Тайбуурулду караса,
Суудан чыкты кыңжыңдап,
Чыйрыга түштү онжоңдоп.
Акшумкарын талпынтып,
Колдо шумкар кушу бар.
Нечен сонун иши бар.
«Кумайык кайда болду» деп.
Эки жагын каранып.
Эр Семетей караса,
Же жүгүргөнү билинбей,
Же түйүлгөнү билинбей,
Же суу кечкени билинбей,
Ары-бери сойлоктоп,
Жүргөн экен ойноктоп.
Кумайыгын ээрчитип,
Кулунтайдай телчитип
Көкабаттын элине,
Кырып кеткен жерине
Энди кирип келди эми.
Абай кылып караса,
Азуулары аркайып,
Ат өлүмү көрүндү,
Кабыргасы каркайып,
Эр өлүмү көрүндү.
Көргөн жерден эр Семе,
Өзү мыкты эр неме,
Кандагайды шымданып,
Кара боюн чыңданып
Жоо көргөндөй шаңданып.
Качырата бастырып,
Ат аябай жол жүрүп,
Алты күнү мол жүрүп.
Ат керт этип чөп жебей

Чөп жесе да көп жебей.
Эр кылт этип суу ичпей,
Аманат жаны күн кечпей.
Жүргөн күнү төрт болуп,
Чоң атасын ойлосо,
Ичи жаман өрт болуп.
«Карган Бакай абам» деп,
«Калың кара ногойду
Кайра барып табам» – деп.
«Алым келсе кулдарды
Как ошондо чабам» – деп.
«Каныкейдей шордууну
Ушу бүгүн көрөм» – деп.
Эрди-башын жаланып,
Эки жагын каранып.
Жүргөн күнү төрт болду,
Кыргыл чалды ойлосо
Ичи жаман өрт болду.
Кең-Букардын элине
Келип калды баягы.
Боз дөбөлүү кериге.
Азыр чыкты сегизге,
Бек жалынып теңизге.
Ушу күндө ойлосо
Убадасы толуптур
Каныкейдин кагазын
Окуп көрдү наамасын,
Убадасы толуптур.
Учкан куштай Тайбуурул,
Тап этине келиптир,
Тайган сындуу болуптур.
Тайбуурулду караса,
Куп этине келиптир,
Коён сындуу болуптур.
Караса көзгө илинбей,
Кайсы экени билинбей,
Кажакайлап калыптыр.
Ооздукту идерип,
Мойнун ылдый жиберип.
Үстүндөгү эр Семе
Тизгинин кармап чиренип.
Дабан ашса кайыптай,
Дайра кечсе кайыктай.
Туягы жерге илинбей,
Жүгүргөнү билинбей,
Кара болот ооздук,
Көмөкөйдө басылып,
Үстүндөгү эр Семең
Тизгинине асылып.
Чыдай албай эр Семе,
Оозун коё берди эми.
Караса көзгө илинбей,
Кайсы экени билинбей,
Каран калган Тайбуурул
Арбыта чуркап талааны
Ала качты баланы.
Тайбуурул салды калбаны,
Үстүндөгү төрөңдүн
Эч калбады арманы.
Карга, кузгун көрүнсө,
Камчы менен бир салып,
Аралашып жетти эми,
Андан өтүп кетти эми.
Кулаалы куш көрүнсө,
Куйругун жулуп өттү эми.
Кузгун менен аралаш,
Куп келишип жетти эми.
Үстүндөгү эр Семе,
Үзүлө күлүк Тайбуурул
Абырактуу эр Семе,
Астындагы Тайбуурул.
Тайбуурулду карасаң,

Булут учкан мунардай,
Үстүндөгү эр Семе,
Түптүү кара чынардай.
Тайбуурулду карасаң,
Кулагын шармадай көтөрүп,
Куйругун жездей чөгөрүп,
Коёндой кулак жапырып.
Чаңды асманга сапырып.
Кең-Букардын дарагы,
Көрүндү бүгүн карааны.
Оозун коё бергенде,
А дедирбей келгенде.
Аны таштап коюңуз,
Ар жагында Каныкей,
Кабарынан болуңуз.
Боз-Дөбөнүн башында
Боздоп жүргөн ошондо.
Күндө үч убак ыйлоодо,
Карып жаны кыйноодо.
«Төлгөчү кара Төлөгүм!
Төлгөңдү салчы көрөйүн!
Келер күнү бүгүн» – деп,
«Бүгүндөн калса төгүн» – деп.
Агыдай далы көрүүчүм,
Ашкере айтып берүүчүм,
Аман-эсен келеби?
Тилегим кудай береби?
Семетейди көрөмбү,
Же болбосо өлөмбү?
Төлгөчүсү төбүрөөк,
Сөзүн айтты көбүрөөк.
«Эжеке Каныш, сүйүнчү!
Тон, өтүгүң кийинчи.
Босогодон тоголду,
Ишиң мына оңолду.
Касташканың жоголду».
Далычысы далпылдап,
Сөзүн айтты балпылдап.
«Барган жагын басыптыр,
Кулдан кумар жазыптыр.
Атын мине качыптыр.
Абыке менен Көбөштүн,
Абийирин ачыптыр.
Ал өңдөнгөн кулдарың
Акылынан шашыптыр.
Арбак конуп, ат алып,
Абакеси Бакайдан
Эжеке сизге кат алып,
Ээлигип келет сүйүнчү.
Тон, өтүгүң кийинчи».
Аны көрүп Каныкей,
Казына оозун ачтырып,
Алигинин баарына
Аябастан чачтырып.
«Сүйүнчүңдү алгын» – деп,
«Аябайын мүлкүмдү.
Ачтың менин күлкүмдү.
Таластагы жылкымдан,
Андан дагы берейин.
Ээ садагаң кетейин».
Деп, ошентти Каныкей.
Ал аңгыча Семетей
Келип калды Букарга,
Букардагы далаага.
Куруп калган Каныкей,
Ар нерсе бар санаада.
Как ошоякты караса
Келе жатат бир караан.
«Айланайын молдолор,
Сүйүнчүнү ала бер!
Тээ береги эмине»?
Деп, ошентип карага,

Чаңдан бери бөлүнүп,
Бута атымча көрүнүп
Безип келет бир караан.
Тикирейип Каныкей,
Тиктеп карап турду эми.
Ары-бери болгончо,
Кирип келди аңгыча.
Каран калган сур тайган
Жеңдей гана болгон куу тайган.
Букардан желип алыптыр,
Мурун келип алыптыр.
Кароолдон жытын алыптыр
Казыр келип калыптыр.
Боз-Дөбөнүн башында
Боздоп турган Каныкей,
Как ошонун алдына
Куруп калган сур тайган,
Кумайык келип жыгылып,
Тегеректеп чуркурап,
Тең жармысы буркурап.
Каныкейди карасаң,
Көкүрөктөн кучактап,
Көзүнүн жашы буурчактап.
Бүркүт алган түлкүдөй,
Көргөн киши күлгүдөй,
Жумаланып алды эми.
Ал аңгыча эр Семе,
Абырактуу эр неме.
Тайбуурулдай күлүктүн
Басканына мал жетпей,
Желгенине жел жетпей.
Караса көзгө илинбей,
Кайсы экени билинбей
Казыр гана кирип келди эми.
Атын жигит алышып,
Алдын тозуп басышып,
Кол жеткени көрүшүп,
Кол жетпеген калышты.
Каныкейдин астына,
Азыр жетип барды эми.
Каныкейди карасаң,
Кумайыкты салаалап,
Көзүнүн жашы талаалап,
«Өңүмбү, же түшүмбү?
Түшүмдө көргөн ишимби»?
Эр Семеңди карасаң:
Эки колу бош кетип.
Эки көзүн карасаң:
Он эки талаа жаш кетип,
Колундагы шумкары
Каныкейди бет алып,
Ал да ыйлап муңканды.
Минип келген тулпары
Бу да ыйлап муңканды.
Семетей менен төрт болуп,
Ичи жаман өрт болуп.
Каныкей менен беш болуп,
Көргөн адам мыш болуп,
Башка кыйын иш болуп.
Жаман адам бышылдап,
Жашык адам күшүлдөп.
Мурдунун суусун тарта албай
Оңдоп кебин айта албай
Буркураган андан көп.
Сүйүнгөндөн дуулдап,
Чуркураган андан көп.
Эки адам ат минип,
Аялдабай бат минип,
Темирканга чаптырып,
Чыйырдыга кеп айтып,
Балаң келди деп айтып.
Турасыңбы деп айтып,

Булкуп, силкип тургузуп,
Семетейдин келгенин
Сүйүнчүлөп угузуп,
Ыргып турду сүйүнүп,
Кудайына сыйынып.
Курган кемпир темтеңдеп,
Таягын алып эңчеңдеп.
Эки-үч катын жетелеп,
Эр Семеңди бет алып.
Эл караанын көргөндө,
Эмчектен сүтү диркиреп,
Энеси келди чыркырап.
Жаңыдан келип көрүшүп,
Улам бирөө келишип.
Как ушинтип турганча,
Темиркан келди аңгыча.
А да келди сүйүнүп,
Баласын көрүп алган соң,
Аттан түшө жүгүрүп.
Кайрат айтып каркылдап,
Ак сакалы жаркылдап.
«Тилекти кудай берген соң
Тиктегендин баарысын,
Мында алып келген соң,
Эмине үчүн ыйлайсың?
Чыйырды кургур нетесиң,
Сен канетип кетесиң?
Минтсең түпкө жетесиң.
Каныкей, сенин балаңбы?
Мен талаада каламбы».
Темиркан атын моюндап,
Көзүнүн жашын коюндап.
Ачууланып таркылдап,
Айтып турат каркылдап.
«Бу дүнүйө жалгандан,
Кимдер өтүп, ким калган?
Мурункулар өлбөсө
Муштайык кана жүргөнү?!
Бурбай ажал келгенде
Булар дүйнө сүргөнү.
Баштатан дүйнө түбүнө,
Кана байгамбар кууп жеткени?
Башка ажал келгенде,
Баары эле бир күн кеткени.
Арбак кууп ат алып,
Абасынан кат алып.
Аман келип турган соң,
Эмине үчүн кайгырдың?
Андан көрө кайгырдың!
Той бергеним ылайык!».
Ошенетип каркылдап,
Айтты бүгүн шартылдап.
Сүйүнгөндөн кубанып,
Бир адам эки болчу эмес.
Корккон менен кээ адам,
Эси чыгып өлчү эмес.
Көп ыйлаган оңчу эмес.
Анын аягы жакшы болчу эмес.
Жан бүткөндүн баарысы
Жакшымын деп ойлогон.
Жасагандын буйругу
Жазууда эки болбогон.
Так Сулайман дагы өткөн.
Бала көрбөй так өткөн.
Кана бага бергени?
Башка доор келгени.
Келгениңди көрө бер!
Адам ата, Обо эне,
Чоң атабыз тигине.
Ушунча адам атасы
Жоктур сөздүн катасы.
Жалгыз бала саа берди.

Как ушуга шүгүр кыл,
Ойлоп туруп бикир кыл,
Бары-жогун мен айтсам,
Он беш күнү түгөнбөйт.
Түгөнгүсүз ырымды
Мен айтамын сырымды.
Андан көрө калайык
Эми кылгын сыйыңды!
Эми тараткыла жыйынды.
Тирүүлүктө жүрөбүз,
Тике басып жаяңдап.
Тигине ажал келди го
Акырын басып аяңдап.
Ажал келет бир күнү,
Алкымыңдан алганча.
Андан көрө калайык,
Оокатың кыл аңгыча».
Өлүм менен ажалды,
Өлүк менен тирини
Экөөн бирдей кожурап,
Сөзүн айтты божурап,
«Ыйлагандан не болот,
Кантип иши оңолот?»
Этек-жеңин кагынып,
Ачуу келип чамынып.
Айт-айтпаса төгүнбү,
Кандын сөзү тегинби?
Этек-жеңин түрүнүп,
Ары-бери жүгүрүп,
Сары улагын таптырып,
Садаганы чаптырып.
Кара торпок кескилеп,
Кайра киймин эскилеп,
Бир кудайга зар айтып,
Бил баштаган нар айтып.
Чогулган элге кеп айтып,
Тарагыла деп айтып.
Алты күнү жаткыла.
Учурашып кеткиле.
Жети күнгө толгондо,
Эл чогулуп болгондо.
Баарыңа кабар салайын,
Жалпы гана чогултуп,
Баарыңды жыйып алайын.
Элдин баарын жөнөтүп,
Керней, сурнай тарттырып.
Керкке кошун арттырып,
Келди бүгүн коргонго.
Чыйырдынын ордого.
Каныкей менен Семетей,
Азыр келип кирди эми.
Алты күнү жатышып.
Тамашага батышып.
Тайбуурулун байлатып,
Көңүлүн артык жайлатып,
Күнүгө бир маал ойнотуп.
Арбагын өөдө чоңойтуп,
Алты күнү тим жатты.
Андай болуп ким жатты?
Андан кийин Темиркан,
Чогултуп алып элге айтты.
«Чоң мечиттин бурчуна
Чогулуш кылды журтуна.
«Конуш билген жакшылар,
Кол бийлеген кашкалар.
Туу көтөргөн алтаңым,
Жол бийлеген султаным
Карыңарга эп болсо,
Мен бийлеген кеп болсо,
Турумкандын Сары таз,
Кан көтөрүп алалы.
Калайыктын ичине,

Дaң көтөрүп салалы.
Ушул ишке жараган,
Турумкандын Сары кан.
Эр Бакайдан кат алып,
Эки күлүк ат алып,
Кайтып келген Сары кан.
Көргөн иштин баарысын,
Айтып келген Сары кан.
Ар бир ишке жараган,
Бул оңо турган эр эмес
Ар мүчөсүн карасаң,
Семетейден кем эмес.
Ушуну кандай кылабыз?
Ою жетик ойлогун,
Ою жетик сүйлөгүн.
Акылы жетик аңдагын,
Эч калбасын арманың.
Бул Семетей баланын
Алыс жерде дайны бар,
Анжыянда кайны бар.
Аны кандай кылчубуз?».
Кеңеш кылып кеп айтат,
Ушу кандай деп айтат.
Андай болсо куп деди,
Акылыңыз эп деди.
Ушу жакшы кеп деди.
«Эл чогултуп той берип,
Тамак-ашын мол берип.
Анан кеңеш кылалы».
Керней-сурнай тарттырып,
Тууну жакшы көтөрүп,
Ар тарапка кат берип,
«Таластан балам келди» – деп,
«Тилегим кудай берди» – деп.
«Алты мүлкүн алды» – деп,
«Аман келип калды» – деп.
«Он беш күнү той берем,
«Тамак-ашын мол берем».
Как ошентип кат берип,
Эл чогулган жыйынды,
Темиркан минтип күттү эми.
Бардык менен түттү эми.
Оо, дөбөдөй эт кылып,
Ысык-Көлдөй чык кылып.
Кырк кулактуу мис казан,
Аны дагы орнотуп.
Эти майын тууратып,
Бечараны куунатып.
Казанга күрүч кайнатып,
Адамдын баарын жайнатып.
Алты күнү той кылып,
Албан түрдүү ой кылып.
Тамаша менен таң атып,
Күлкү менен күн батып
Эми тоюн таратып,
Жакшыларын чогултуп,
Жана каның кеп айтып,
Сары тазды чакырып,
Жанына алып келди эми.
Темиркан айтып отурду,
«Ниетиңдин агынан
Таалайыңын барынан
Айрылыпсың тагыңан».
Семетейдин барынан,
Сенделип Бакай барыпсың.
Эр Бакайдан кат алып,
Эки күлүк ат алып,
Келдиң эле ушунда.
Эми багың ачылып,
Такка минер кез келди.
Эми саа сөз келди.
Түркмөн деген эл эле,

Түбү кыйын эң эле.
Жоого катуу тийчү эле,
Душмандын ичи күйчү эле.
Как ошого кан болгун,
Семетейге жам болгун.
Кыз-келинин көргүлө,
Кыйла доор сүргүлө.
Быйыл анда баргыла,
Алты ай кышты алгыла,
Акшумкарды салгыла.
Тамаша менен таң атып,
Күлкү менен күн батып,
Быйыл кыштай жүргүлө.
Кызылбашты кыйраткан,
Оогандын элин ойроткон
Ар душманды сойлоткон.
Суук ишке жараган,
Ар душмандын баарысы
Кең Букарга караган,
Как ошо кан болгун».
Эки колу боорунда,
Темиркандын доорунда.
«Өзүң билгин бегим» – деп,
«Менин таптың эбим» – деп,
«Ушул жакшы кебиң – деп».
Темиркандан кат алып,
Туу көтөргөн ат алып.
Он беш киши кошчу алып,
Теке түрктү бет алып.
Арбагы журтка угулуп,
Элдин баары чогулуп.
Алдына киши чаптырды.
Кан көтөрүп салды деп,
Акылын минтип таптырды.
Темиркан туруп кеп айтып,
Мейли барсын Семетей,
Өзү билсин деп айтып.
Темиркан бүгүн жөнөтүп,
Семетей анда калды эми,
Сары кан жолго салды эми.
Салтанатын дүң кылып,
Жан жолдошун миң кылып,
Дагы артынан жөнөттү.
Аны таштап коюңуз,
Бер жагында Темиркан
Кабарынан болуңуз.
Семетейге кеп айтып,
Уккун ботом деп айтып,
«Көөнүң келсе жата бер,
Көөнүң келсе кете бер,
Сары тазга жете бер!
Көөнүң келсе катын ал,
Сүйгөн жерге жатып ал,
Көөнүң келсе кушуң сал.
Анда-санда келип жүр,
Каныкейди билип жүр.
Кырк жигитти кошчу ал,
Кызыкканда кушуң сал!
Тайбуурулду минген соң,
Эч калган жок арманың?»
Как ошентип Темиркан
Улуксаатты берди эми.
Кең Букардын ичинде
Учуп – күйүп жүрдү эми.
Ошол жылы Семетей,
Он алтыга кирди эми.
Ойноп, күлүп жүрдү эми.
Эстегенде болк этип,
Эт жүрөгү солк этип.
Абакесин ойлонуп,
Тамаша менен таң атып,
Күлкү менен күн батып.

Адырдагы айбаны,
Ак тайганы салганы,
Эч калган жок арманы.
Будурдагы бугуну,
Мунун баары куруду.
Азуусу бар аюуну,
Анын баарын мойсоду.
Акшумкарды колго алып,
Канаттууну кайсады,
Бозго тоодак койбоду.
Асмандаган жандарды
Анын баарын алды эми.
Манастан калган куш экен
Бары жогун көрсөткөн,
Бу кудайдын иши экен.
Бир күнү Сары канды бет алып,
Салып чыкты эр Семе.
Санаганы ар неме.
Көл айлана куш салып,
Көк ала моюн соно алып.
Жар айлана куш салып,
Жаргак таман каз алып,
Андан салып илдирип,
Мындан салып илдирип,
Каз,өрдөктү бүлдүрүп.
Ошенетип отуруп,
Каз, өрдөктү болтуруп.
Ушу бүгүн кечинде,
Намаздигер кезинде,
Сары таздын айлына
Салган бойдон барды эми.
Ат алуучу уландар
Алдын тозуп келди эми.
Аргымакка кош артып,
Каз, өрдөгүн бош артып,
Азыр келди кечинде,
Намаздигер кезинде.
Көргөн адам таң калып,
Эси ооп сандалып.
Караган адам кубанып,
Каз,өрдөк менен куу алып.
Аюуларды салынып,
Аны көргөн адамдар,
Алдасына жалынып.
Бугунун башын өңөрүп,
Мыктылары көгөрүп.
А күнү анда конушуп,
Таң атканча оңушуп.
Сары тазга жатышып,
Тамашага батышып,
Таң атканча уктабай.
Ушунетип таң атып,
Тамашага чоң батып.
Эртең менен болгондо
«Эй абаке» – деп айтып,
«Эми өзүм кетейин,
Темирканга жетейин.
Күн он беш таамай болгондо
Арт жагымдан келип кал,
Темирканга кабар сал!
Балапан торгой чуркурап,
Жерден булоо буркурап
Жаз белгиси келүүчү.
Ат кара тил болуучу,
Анан жолго салуучу.
Кезек келди баатырым,
Абыке менен Бакайдын
Айтканы туура тез келет,
Анан Кең-Колго кетчү кез келет!
Келгин келип калыптыр,
Кетер маал болуптур.
Каз, өрдөк көлгө толуптур,

Кайтар маал болуптур.
Ушу быйыл кайталы,
Темирканга айталы.
Абакеме жетели.
Мында туруп нетели».
Убаданы бек кылып,
Как ушундай шерт кылып,
Амандашып көрүшүп,
Атка минип алышып.
Азыр чыкты жарышып.
Ошо бойдон эр Семе
Өзү мыкты эр неме,
Каныкейге келди эми,
Чыйырдынын астынан,
Чыккан экен жашында,
Эми келди астына.
Эки күнү тим жатып,
Энесине кеп айтып,
«Ээ Каныкей» – деп айтып,
«Мен көрүп келдим айлымды,
Көп айтамын дайнымды.
Кең-Кол талаа жаныбар
Жер соорусу турбайбы,
Жердеген киши тунбайбы?
Боо энеке барбасаң,
Түбүндө кудай урбайбы?
Аргын, кыргыз көп ногой
Айлың жакшы турбайбы?
Аны албасак кудай урбайбы?».
Ошенетип жеңеңе,
Айтып келди энеңе.
Эл сагынбай эр болбойт,
Жер сагынбас ат болбойт.
Карагай бою кар жааса,
Кайрылышпай жан болбойт.
Канча жакын болсо да
Абыкедей кан болбойт.
Укурук бою күн жааса
Ошол эрип сел болбойт.
Канча мыкты болсо да
Абыкедей эл болбойт.
Чынар түптөн кыйылса
Чырпыгы өсүп тал болбойт.
Чындап бизге караса,
Эр Бакайдай жан болбойт.
Уядагы шумкармын,
Учар кезим болуптур,
Убадаңыз толуптур.
Түнөп кеткен шумкармын,
Түбүм кайда, жол башта.
Келип конгон шумкармын
Элим кайда жол башта!»
«Эмесе макул, куп» – деди,
Энеси кебин эп деди.
«Алты күнчө жаталы,
Анан кийин кайталы.
Темирканга айталы,
Сары канды алалы,
Анан жолго салалы.
Ушунуң жакшы кеп деди
Ушу сөзүң эп деди.
Арага киши жиберип,
Темиркандан сурайлы.
Эми мында турбайлы».
Бир кишини эптешип,
Айтып кайра кел дешип.
Чыйырды менен Каныкей,
Баласы Семең баш болуп,
Эки киши жиберди.
Семетейдин кабарын
Экөө айтып салды эми.
Уккан жерден Темиркан,

Таякеси Ысмайыл,
Таянеси Жанайым
Баары келди чогулуп,
Кеңеш кылып кеп айтып,
«Кайра баргын» – деп айтып.
«Сары канды чакырып,
Кашыбызга алалы.
Улуксатты берели,
Кантип бербей коёлу.»
Ошенетип жөнөтүп,
Элчилерди кетирип,
Он беш күнү бүттү эми,
Ошенетип жатты эми.
Сары канды күттү эми,
Он беш күнү болгон соң,
Сары каны келди эми.
Керней-сурнай тартышып,
Керкке кошун артышып.
Келип калды кашына,
Темиркандын астына.
Аттан түшө калышып,
Алда кайдан келишип.
Темирканга барышып,
Барып колун беришип,
«Каныкейдин кашына,
Семетейдин астына
Алып баргын ошондо».
Желдеттерге буюрду.
Жетелеп атын алышып.
Каныкейге барышып,
Кермелеп атын алышып,
Баары колун беришип.
Эки катын, бир бала
Эсен-соолук сурашып.
Ал күнү анда конушуп,
Эртең менен болгондо,
Темиркан киши жөнөтүп,
Ысмайылды баш кылып.
Каныкейге жиберди.
«Ушу быйыл калсын» – дейм,
«Алайга көчүп барса» – дейм.
Шаатемирдин Чачыкей,
Анжыяндын каны эле,
Абырактуу жан эле.
Оймоктуудан уз эле
Оюнга келбес кыз эле.
Өзү жакшы неме эле
Атасы жаман кем эле.
Алакөөдөк ит эле.
Катын алып, үй тигип
Анан барса канетет?
Өзү билсин Каныкей,
Ойлоп билсин Семетей.
Как ушуну барып айт,
Чыйырдыдай карыга айт».
Эмесе макул, куп дешип,
Алигилер эп дешип,
Үчөө бирдей жүгүрүп,
Каныкейдин үйүнө
Азыр келди күйүгүп.
Ысмайыл баштап келишип,
Сөзүн айтып беришип.
«Чогулушка кеп айтам,
Чогууңарга мен айтам.
Акыреттик курдашы,
Манастан калган муңдашы
Бул айтканым тыңдачы.
Алып кетсе канетет?
Быйыл көчүп Алайга
Барып келсе канетет?
Алайдын Сары-Талааны
Жайлап келсе канетет?

Сарала бээ, буурул тай,
Байлап келсе канетет?
Күзгө чейин шашпастан,
Жатып алса канетет.
Күз болгондо кулунум,
Катын алса канетет.
Аташканы муңдашы,
Акыреттик курдашы,
Манас куда болду эле
Нечен түрлүү дүнүйө
Шаатемирге берди эле.
Кызыл куйрук нар берип,
Кызыл дилде зар берип,
Куда болуп калды эле.
Ушу быйыл ойлосом
Он алтыга келди эле.
Как ошону көп айтты.
Таятаңыз көп айтты»
Баягыны укканда
Ачуу келди көкжалың,
Көзүнөн чыгып от жалын.
Кубаргандан кумсарып,
Кутургандан жээлигип,
Ачуусу келип ээлигип:
«Аба десем болбойсуң,
Тага десем оңбойсуң,
Таамай айтам атыңан.
Абакемдин катынан
Ачуум келип мен жүрөм.
Катын ал деп болбойсуң,
Алай көчүп ошерге,
Жатып ал деп торгойсуң.
Ажал жетип күн бүтсө,
Кантип мени коргойсуң.
Сандыргалуу атамды
Аны ким деп ойлойсуң?
Ажал жетип, күн бүтсө
Мени кантип коргойсуң.
Сандыргалуу атамдын
Арбагын бийик уккамын,
Абыке менен Бакайга
Убада кылып чыкканмын.
Бир Каныкей энемдин,
Куурап жүргөн немемдин
Мурадына жетпесем:
Абыке менен Бакайга
Ушу быйыл кетпесем.
Карап туруп Каныкей,
Тетири басты уялып,
Бетин чымчып кыялап.
Ысмайылга кеп айтып:
«Кете бергин» – деп айтып,
Атам өзү билсин деп,
Бул алакөөдөк бала экен
Бетке чабар жан экен,
Мейли өзү билсин» – деп
Эр Семетей көкжалың
Баягыны укканда
Көзүнөн чыгып от жалын.
Ачуусу келип күүлөнүп,
Андан бетер сүйлөнүп.
«Катыгүн, эне не дейсиң?
Кандай курган кедейсиң?
Кыз экенде калк бузуп,
Кырым менен Урумга
Жылкы алдырып нарк бузуп.
Атамды сайып салыпсың,
Аны менен тим турбай,
Абыкени муштапсың,
Башында жаман иштепсиң.
Сенин кылган чырыңды
Угуп келдим сырыңды.

Мейлиң кетсем кетем де,
Мейлиң өзүм жатам де,
Ыктыярың өзүңдө.
Барып калсам кокустан
Абыкеге тиесиң,
Бышуу кулак кылайын
Адам айтар эр эмес,
Аты Абыке дебесе
Атакемден кем эмес.
Тийбей кантип коёсуң!
Эрди-катын болушмак
Бу кудайдын барсы эле,
Мурунтадан карз эле.
Эрге тиймек энеке,
Обол саа барс экен.
Өлөрүндө атакем,
Абыкеге тапшырып,
Айткан экен өзүңдү.
Атам Манас башында
Айтты беле ошондо?
Мен жетимдин жашында,
Көзгө айтайын өзүңө
Билесиңби сөзүмү?!»
Муну угуп уялып,
Мойнун салып шылкыйып,
Жерди карап кылкыйып.
Бу жетимдин өзүнө,
Кайтып жооп айтууга
Таба албады сөзүнө.
Каныкейди уялтып,
Нечен түрдүү сөз айтып.
Эр Семетей дагы айтып:
«Ушу жерде калганым
Уялбай жатып алганым.
Ичимде калат арманым,
Мен Бакайга барамын.
Алда-таала буюрса,
Дагы бир кезде алаармын.
Эр Бакайга карабай,
Абыкени санабай,
Каныкейди ойлобой,
Менин минтип жүргөнүм –
Шаатемирдин кызы үчүн
Алты ай мында жатканым,
Тамашага батканым,
Андан көрө кетемин,
Каныкейди нетемин?!
Мейли кадыр болуптур
Сүйсө эрге тием, – деп.
Каныкей өзү билсин, – деп.
«Абакемди көрбөсөм,
Абыкеге барбасам,
Туубай туна чөгөйүн,
Тумшугу жок курган жан,
Бул көрөкчө өлөйүн.
Таласты көздөй жөнөйүн,
Бакайды барып көрөйүн.
Катын деген кумдан көп,
Кандын кызы сандан көп,
Алгын деген андан көп.
Кадырым алда жар болсо,
Буюрганын алармын,
Бу жолдо Бакай барармын.»
Ушуну айтып токтолду,
Жооп берген жок болду.
«Эмесе макул, куп» – дешип,
«Ушу сөзүң эп» – дешип,
Үчөө – төртөө жүгүрүп,
Темиркандын алдына
Эми келди күйүгүп.

СЕМЕТЕЙ, ЧЫЙЫРДЫ, КАНЫКЕЙ, САРЫ КАН БОЛУП МИҢ ИЛЕК КОЛУ МЕНЕН КЕҢ-ТАЛАСКА КАЙТКАНЫ

Баштан аяк маанисин,
Баян кылып берди эми.
«Оңо турган неме эмес,
Оңдуруучу эр эмес.
Айтканынан кайтпаган
Кыйыктыгы бар экен.
Аркасында жалы бар,
Ыйыктыгы бар экен.
Бир сүйлөтпөй энесин
«Каныкейди какты» – деп,
«Ага бир жооп тапты» деп,
«Каным, өзүң билгин» – деп;
Аңдап туруп Темиркан:
«Андай болсо куп» деди.
«Эмесе мейли эп» – деди.
Эртең бейшембинин күнү экен,
Жылдызына оң экен.
Бүрсүгүнү жума күн
Жолоочуга чоң экен.
Сарамжалын кылсын де,
Таярданып алсын де.
Ар тарапка кат берип,
Аялдабай бат берип,
Каныкейди чыкырып,
Ак сарайга киргизип,
Сарпайыдан кийгизип,
Сарамжалын билгизип.
Түнү менен дуулдап,
Келин кыздын баарысы
Көт жагынан чуулдап.
«Кетмек болду эми» – деп.
Кыйналганы мындан көп,
Ыйлаганы сандан көп.
«Жээн деген ушу» деп,
«Бизге болбойт киши» деп.
«Кылар иши ушу» деп.
Эртең менен болду эми,
Темиркан атка минди эми.
Атка минип каркылдап,
Ак сакалы жаркылдап,
Айтып жүрөт шартылдап.
Сары канга кеп айтып,
Бери келчи деп айтып.
Салтанаттуу кан кылдым,
Сарамжалың даң кылдым.
Менде жоктур арманың
Башың жаман таз болуп,
Маанайың жаман пас болуп,
Өз элиң менен кас болуп,
Өлө турган кезиңде,
Өөдө кылдым өзүңдү,
Ачып кара көзүңдү,
Абайлагын сөзүмдү.
Семетейди чакыргын,
Экөөң мында келгиле,
Каалаганың алгыла,
Бүгүн жолго салгыла.
Күндө, күндө келе бер,
Күзөгөнүң ала бер.
Анда-санда келе бер,
Аңдаганың ала бер.
Аябайын мүлкүмдү,
Ачып кара күлкүңдү.
Көңүлдөнсөң мынакей

Айдап кеткин жылкымды.
Сүйгөнүңдү сүйүп ал,
Көкүлдөрүн шүйүп ал,
Куйруктарын түйүп ал.
Өрүшүмдөн байлап ал,
Өзүң билип айдап ал.
Жүз карача тайлак ал!
Акбаш, акбаш атан ал.
Көөнүң келсе мынакей
Мен Темиркан атаңы ал!
Өңгөсүн айтып нетейин,
Акыры менин баламы ал!
Каныкейге кеп айтып,
Каалаганың кармап ал.
Кырга килем жаптырып,
Кызыл куйрук нарымды ал!
Каныкей балам, кулак сал.
Оогандан отуз кул алгын,
Оюң менен бул алгын,
Теги мага кубангын!
Кызыл куйрук нарча алгын
Кызматкерден канча алгын.
Кызматыңы кылуучу
Кыр мурундун калча алгын.
Теке түрктөй элинин
Тең жарымын берейин.
Теги сенин өзүңө
Кантип аяп жүрөйүн.
Абыке менен Көбөштүн
Ишенбегин өзүнө,
Эки кулдун сөзүнө.
Ичип антка тойбогон,
Кекенчисин койбогон
Кедик койдой ит эле.
Өзү кекчил киши эле.
Кырк чоросу бар эле,
Кылымдан чыккан эр эле,
Баары көөсөр кем эле.
Кокус айнып кетпесин,
Бөөдө түпкө жетпесин.
Кош аман бол жолборсум,
Баарыңарга жол болсун.
Басташкан кулдар оңбосун».
«Бергеним ушу бата» – деп
«Кантип чыдап жатам» деп.
Он эки жыл күткөмүн,
Оюң менен түткөмүн.
Баарыңарга жол болсун,
Баабединим колдосун!
Ишиңди кудай оңдосун!
Ичи арамдар оңбосун!
Ачкыла балдар муңуңду!
Аябадым булумду,
Уккула менин мунумду.
Жайылып жаткан малымды
Аябадым көрдүңөр,
Колумдагы барымды.
Кош аман бол жолборсум,
Эми ишиңди кудай оңдосун!
Үйдүн баарын көчүрүп,
Оттун баарын өчүрүп.
Ак ордосун бүктөшүп,
Атан төөгө жүктөшүп.
Айылдын баары эп дешип,
Аман-эсен кет дешип.
Бир кудайга зар айтып,
Бил баштаган нар айтып.
Кудайынын жолуна
Кула кашка бээ айтып.
Асылдардын жолуна
Аксарбашыл кой айтып.
Коңгуроосу дүңгүрлөп,

Кеӊ Букардын ичинен
Эми чыкты күлдүрлөп.
Жорго минип шалкылдап,
Жолго түштү Чыйырды.
Кер жорго минип ээлигип,
Каныкей чыкты жээлигип.
Кынай бууган бек белин,
Каныкейдин кашында
Кызмат кылчу кырк келин.
Сүйгөнү эрин ээрчитип,
Сүйбөгөнү таштады,
Каныкей жолду баштады.
Көчү колдой чаӊдашып,
Көргөндүӊ баары таӊдашып
Бүгүн чыкты Букардан.
Мылтык адис мергенден,
Быркырата киргенден,
Найза сайчу баатырдан,
Жазбай сайчу жабырдан.
Чоюнбашы колунда
Таамай чапчу мыктуудан,
Жоодо көнгөн ыктуудан.
Миӊче киши жан жолдош,
Ал Семетей жаш жолборс.
Эки жүздөй бээ алып,
Эр Семетей дем алып,
Эми гана чыкты Букардан.
Айта берсе дүӊ болуп,
Аскери таамай миӊ болуп.
Антип-минтип отуруп,
Көп кечигип калыптыр.
Кеӊ Букардын четине
Араӊ чыкты кечинде.
Чоӊ алыштын боюнда
Ар нерсе бар оюнда.
Азыр келип конду эми,
Намаз дигер болду эми.
Төөнүн баарын чөгөрүп,
Аттын баарын байлашып,
Чоӊ арыкты бойлошуп,
Сейил кылып ойношуп.
Чатырларын көтөрүп,
Казыктарын кактырып.
Тегерете чаптырып,
Кемегени каздырып,
Ондон, ондон болушуп
Ондон бир бээ союшуп,
Тамаша менен таӊ атып,
Күлкү менен күн батып.
Ал күнү анда тим жатып.
Таӊ сүрүлүп буркурап,
Торгой сайрап чуркурап.
Саналуу жылдыз батканда,
Таӊ сүрүлүп атканда.
Ыргып турду эр Семе,
Оюнда бар ар неме.
Ойгото турду сардалын,
Сары кан сындуу кандарын,
Жанаша жаткан балдарын.
Жалпы баарын дүргүтүп,
Чоӊ алыштын боюнда
Баары даарат алышып,
Кырка турду жанашып,
Кыбыланы карашып.
Катар турат жанашып.
Намазын окуп алышып,
Бата кылып салышып,
Кайта ордуна келишип.
Каныкейге кеп айтып,
Сары кан, барчы деп айтып.
«Темиркан кандай адам» – деп,
«Минип чыккан атым жок,

Кийип чыккан тонум жок.
Кандай адам жолу жок»
Деп, ошентип Сары кан,
Каныкейге кеп айтты.
Каныкей жаман кыйналды,
Уккан жерден ыйлады.
Семетейди чыкырып,
Семетей келди кашына,
Каныкейдин астына.
«Балам-ботом» – деп айтып,
Семетейге кеп айтып,
«Кокуй, балам, кандайсың?
Айткан тилди албайсың,
Ачкөздүгүң койбойсуң.
Абай кылып карачы,
Буларды ким деп ойлойсуң?!
Ушунун баарын берсе да
Теги эле жетим тойбойсуң.
Темирканды карачы
Аны ким деп ойлойсуң?!
Каарына калбагын,
Капа кылып салбагын.
Атын союп жеп келдиң,
Тонун аман сен бердиң.
Анда бир ооз кеп айтпай,
Атым кана деп айтпай,
Билмексен болуп калды эле.
Эми туруп кеп айтып,
Тонуңду бер деп айтып,
Кантип айтам уялбай.
Ал кары кишинин тону эле,
Катүкүн сага чоң эле,
Канткенде аны алабыз,
Уялбай кантип барабыз?
Атаңа кылдым Аколпок,
Чунагым саа чак олпок.
Таятаңдын Аккүбе
Экөөнү бирдей мен кылдым,
Бирөөң тай атаңа теӊ кылдым.
Букардан чыккан кан эле,
Касиеттүү жан эле.
Буту, колу чоң эле.
Сенин атаң Манаска
Аколпокту кылгамын
Алып келип экөөнү
Атакеңдин астына
«Тандаганың алгын» – деп,
«Жакпаганы калсын» – деп.
«Атам кийип алсын» деп
Башында шондой шерт кылдым.
Убаданы бек кылдым.
Өзүм кылган тонумду,
Ойлосоңчу жолуңду!
Кантип алам уялбай».
Как ошентип Каныкей,
Алаканын шак коюп,
Айтып турган жери ошол.
Баягыны укканда
Баатырдын уулу эр Семе,
Ачуусу чындап келди эми.
«Карыганча какчаңдап,
Кары кегиң койбойсуң.
Карап турсам энеке,
Төркүнүңдү коргойсуң.
Тонун нечүн аяйсың,
Эмине үчүн барбайсың,
Берсе алып келбейсиң?
Ушун үчүн Букарга,
Качып келген экенсиң.
Дүнүйөмдү Таласка
Чачып келген экенсиң.
Абыке менен Көбөштөн

Шашып келген экенсиң.
Кана эрге тийгениң,
Кана тонду кийгеним?
Таласты эле сүйөсүң,
Тандап акыр тийесиң».
Чычалатып энесин,
Чымыркантып жеңесин.
Чын ошентип аттанып.
Атына камчы урду эми,
Камчыны камдай турду эми.
Ошондо энең кеп айтып,
«Ойлонуп тургун» – деп айтып,
Аткарбастан кеп айтып.
Алда нече көп айтып.
«Айтайын кептин баянын,
Аңдап тургун аягын.
Акылың болсо, сөз тыңда,
Асыл Манас атакең
Ак күбө тондун айынан,
«Ушу тонун берсин» – деп
Урумдун баарын билсин деп.
Кырк чоронун бары менен,
Кыргыл чалдай кары менен
Үч күнү конок болду эле.
Ошондо бербей кайтарган,
Атаңдын көөнүн майтарган.
Анысын айтып нетейин.
Ал аңгыча атакең
Коңурбай менен Жолойдун
Миң төөдө чайын алды эле.
Жыландын жолун чалды эле.
Жылдырып келип баарысын,
Алдына келип салды эле.
Ошондо бербей кайтарган
Атаңдын көөнүн майтарган.
Аккүбө тону курусун
Атакемдин ишине,
Ичим кантип жылысын?!
Анысын айтып нетейин,
Көргөнүм айтып өтөйүн.
Алмамбет менен атакең,
Сарала менен Аккула
Катмары менен жетелеп,
Кан атама бет алып,
Баш урунуп үч келди.
Аягында Каныкей
Энекеңе күч келди.
Анда бербей кайтарган.
Анан мени жиберген,
«Төркүлөп алып келсин» – деп
«Аккүбөсүн берсин» – деп.
Дүнүйөнүн бар менен,
Алтын, күмүш зар менен
Төркүлөп келдим кашына.
Термелбеген жан экен,
Кара көңүл чал экен.
Менин көөнүм майтарган,
Мында бербей кайтарган.
«Эмдиги жылы берет» – деп
Эптеп айтып келгемин.
Андан кийин мен шордуу,
Саан уйдан жүздү алып,
Санап алып түз барып,
Алдына барып сыйынып,
Анда бербей койду эле.
Акыры шонтип үч келдим,
Аманат жанга күч келди.
Үчөөндө бербей кайтарды.
Анан кийин атакең
«Тону менен курсун» – деп,
Аягында атакең
Каныкейди жоолаган.

Бир чапанча көрбөдү,
Экөөбүзгө бербеди.
Атаң мени тергеди,
Жырык кара уй менен,
Жыртык кара үй менен
Салынды кылып таштады.
Минтсем берер бекен деп,
Аккүбөнүн айынан
Көөнү калган ой менен
Көчүп кетти дүйнөдөн.
Аккүбө үчүн барбагын,
Теги берсе дагы албагын,
Көөнүм жаман калгамын!
Атакеңдин арбагын
Как ушинтип өчүргөн.
Бата кылып келбеген.
Балам бар деп билбеген,
Айлам барбы нетемин?
Абыке мындай кылган соң
Анан кайда кетемин.»
Же кирип кетээр көрүм жок,
Же чыгып кетээр төрүм жок.»
Башка жакта кишим жок.
Башыма кыйын күн туутан.
Таластан мени ким кууган?!
Абыке, Көбөш саа тууган.
Дүнүйөсү курусун,
Баарынан гана көңүл чоң
суутан».
Мына ошентип буркурап,
Каныкей ыйлап зыркырап.
Көрпө ичигин силкинип,
Көзүнүн жашын иргилтип.
«Тил алгын жетим, барбагын,
Көөнүң кокуй, калбасын!
Батасыката кетпеген
Байгамбардай киши эле,
Баарысы кудай иши эле».
Мына ушинтип безилдеп,
Каныкей айтты тызылдап.
Баягыны укканда,
Бала төрө эр Семе
Өзү мыкты эр неме.
Чымырканып чыңданып,
Тонун кийип шымданып.
Кара көзү чачырап,
Кашка тиши кычырап.
«Кана абаке, бастыр» – деп.
«Бөлөк кепти ташта» – деп,
Кайра тартты көкжалың.
Этек-жеңин түрүнүп,
Эбелектей жүгүрүп.
Энекеси Каныкей
Сары тазды чылбырлап,
Чыңырып келип кеп айтат:
«Кара сууга кан куюп,
Сууну кайдан жутабыз?
Тулаңдуу жерге өрт коюп,
Чөптү кайдан оттойбуз?!
Таятаң менен кас болсоң
Кайда барып токтойбуз?
Сууга чыккан кайыңдай,
Аргымактын тайындай,
Жалгыз чыккан кулунум.
Төбөмдө чолпон жылдызым,
Жакамда кемчет кундузум.
Кең Букардын элинен
Жалгыз элең, жалгызым.
Касиеттүү атаңдын
Каарын алба байкушум!
Каргышы ката кетпеген,
Как ошондой киши эле.

Каныкей минтип жүргөнү,
Кудайдын кылган иши эле.
Сени көрсөм көөнүм ток,
Сенден бөлөк немем жок,
Эми ичиме салба жалын чок!
Сенден башка баанам жок,
Тил алсаң балам барбагын».
Мына ушинтип зарлады.
Тукумунан укуму
Туйлап өскөн түгөнгүр
Атасынан баласы
Ар өнөрүн карачы.
Барган сайын күүлөнүп,
Мас болгондой сүйлөнүп.
«Коё бер эне өзүмдү,
Ачып кара көзүңдү,
Абдан уктум сөзүңдү.
Кыз экенде калк бузуп,
Кырым менен Урумга
Жылкы алдырып нарк бузуп,
Таластын элин бастапсың,
Абыке менен Көбөштү
Талак кылып таштапсың.
Аныңды кийин тергеди.
Аны ойло Каныкей
Өлгөн кайтып келбеди.
Коё бергин өзүмдү,
Божуратпа сөзүңдү.
Көп айтпагын кебиңди.
Мен билемин Таласта
Абыке сындуу эриңди.
Эми сен тарытпагын жеримди».
Бетке чапкан немедей,
Бетиң курган Семетей,
Мына ошентип салды эми.
Кайра тартып Каныкей,
Бетин гана басып калды эми.
Ошо бойдон эр Семе
Сары кан экөө шалактап,
Атка минип алактап,
Сандыргалуу баатырлар
Урунарга тоо таппай,
Урушарга жоо таппай,
Темиркандын коргонго,
Келип калды ошондо.
Ушу бүгүн караса,
Темирканды байкаса.
Семетейдин айынан
Бир кудайга зар айтып,
Бил баштаган нар айтып.
Балдары бар кашында,
Байбичеси жанында.
Салып келди эр Семе,
Салам берди Сары кан.
Желдет чуркап ат алып,
Жетелеп алып байлады.
Көргөн жерде Темиркан:
«Күндө, күндө келе бер,
Күсөгөнүң ала бер.
Айда, айда келе бер,
Арзыганың ала бер.
Айта турган кебиңди
Кулагыма сала бер.
Эстегениң айта көр,
Эртеликте кайта көр!
Эминең унут калыптыр?».
Ошондо төрөң кеп айтып:
«Ой атаке Каракан!
Сенин уулуң Семетей,
Суук ишке жараган,
Нак өзүңдөн тараган.
Абыке, Көбөш эки арам,

Манастан калган тонумду
Жака жеңи сүрүлүп,
Этек жагы кырылып,
Эски болуп калыптыр.
Булайт өскөн эки кул
Булайт кийип салыптыр.
Буласы булап калыптыр,
Ошон үчүн түз келдим.
Аралап ногой элине,
Аргын, кыргыз бегине
Аралап кирип барганда
Жаркылдатып жүрүүгө
Таң калышып көрүүгө.
Тамаша менен жүрүүгө,
Энем сизге кеп айтты,
«Берет сизди» деп айтты.
Теги эле ишим оң экен
Өзүңүзгө ылайык,
Теги жаңы тон экен.
Ушу тонго биз келдик,
Алдыңызга түз келдик.
Быйылча күчүн бизге бер,
Быйылдан кийин өзүңкү.
Мына ушу үчүн келдим» – деп,
Айтып берди мындай кеп.
Ошо кебин эп көрүп,
Темиркан айтты маанисин,
«Балам, угуп тааны сен!
Ыраазымын өзүңдөн,
Тон сураган сөзүңдөн.
Сен үчүн каткан мүлкүмдү,
Ачып жүргүн күлкүңдү.
Аябайын малымды,
Катыгүн ботом, кулак сал,
Атүгүл курман жанымды.
Сен үчүн бекем каткамын.
Атаң менен энеңе
Аларга бербей койгомун.
Каныкей менен урушуп,
Катып жүрдүм тырышып.
Качан болсо киер – деп,
Кадырын артык билер – деп,
Как ушинтип келер – деп.
Тилегим кудай берер – деп.
Тонум түгүл, кулунум,
Жолдун баары сеники,
Элдин баары сеники!
Ушу турган Кең-Букар
Жердин баары сеники!
Оң имерип алды эми.
Таянеси Жанайым,
Жакасынан бек кармап,
Алып келип берди эми.
Аккүбөнү кийгизип,
Ак ордого киргизип.
Сарамжалын билгизип,
Чогулгандын баарысы
Чогуу кирип калышты.
Тегерете отуруп,
От ордундай самоордон
Он чактыны койдуруп.
Ошол элге тойдуруп,
Кыдырата тамагын
Алды-алдына чачтырып,
Арасына балдарга
Чыны сунуп бастырып.
Эриккенде эт берип,
Кардыкканча кант берип,
Суусаганча бал берип.
Тамак-ашка тойгузуп,
Бата кылып койгузуп.
Ошодо абаң кеп айтып,

«Ээ кулунум» – деп айтып.
«Аккүбөнү сен кийдиң,
Аколпогуң бу кийсин!
Эки жакшы тон эле,
Жылдызына оң эле.
Жортcондо жолу болчу эле.
Тооруганды алчу эле».
Тонду экөөнө кийгизип
Жорго токуп мингизип.
Торко чапан кийгизип,
Эшикке чыга келишип,
Бары-жогу чогулуп,
Балага бата беришип
Баары карап турушуп,
Этегинен өбүшүп,
Амандашып көрүшүп
Ээрчий түшүп калышты.
Баягы экөө жарышты.
Аттарын коштоп булкунтуп,
Жорголорун жулкунтуп,
Жолго кирип келди эми.
Чоң арыктын боюнда
Элге кирип келди эми.
Ал аңгыча Каныкей
Күлүп тиши кашкайып,
Күзгүдөй бети тастайып,
Жыттаса жыпар жыттанып.
Күймөлө түшүп жүгүрүп,
Алдын тосуп сүйүнүп.
«Айланайын кулунум
Ыраазымын туйгунум.
Арбак конуп ат алып,
Атың чыкты жашыңда.
Жана барып тон алып,
Таятаңдан жол алып,
Келгениңе кубандым.
Эки жорго ат алып,
Аялдабай бат алып,
Келгениңе кубандым.
Таятаңдын кыялын
Билгениңе кубандым».
«Алда энеке,байбиче ай,
Кандай курган жан элең?
Карыганча какчаңдап,
Урушуңду койбойсуң.
Тонун аяп бербейт деп,
Тырышууңду койбойсуң.
Мени ким деп ойлойсуң?!
Абай кылып карасам,
Төркүнүңдү коргойсуң.
«Далайды көргөн жетим» – деп,
Мени не үчүн кордойсуң!
Мени мынча кордодуң,
Абыкеге торгоормун».
Ошону угуп Каныкей
Тегеренип кетти эми.
Ошонетип Семетей,
Чакчыгайча жooланып,
Айтып турат кууланып.
Элдин баары жыйылып,
Баабедингe сыйынып.
Бары-жогу чогулуп,
Жалпы үйүн көчүрүп.
Ары-бери бүктөшүп,
Атан төөгө жүктөшүп.
Сары кан менен Семеңдин
Айткандарын эптешип.
Чоң арыктын боюнан
Азыр көчүп жөнөштү.
Талаага чыкты чаңдатып,
Далай элди таңдантып.
Аны таштап коюңуз,

Темиркандай карынын
Кабарынан болуңуз.
Ысмайылды чакырып,
«Балам кайда кеттиң?» – деп,
Балдарымдын артынан
Аскер менен жеткин – деп.
Алты миңдей кол алып,
Азыр жөнө жол алып!
Ишенбеймин кулдарга,
Кырк чородой канкорго,
Кыргыл чалдай анткорго
Эр Бакайга барганча
Көрүнбөгүн көзүнө,
Билинбегин өзүнө.
Уккун ушу сөзүмү.
Эр Бакайга барганда,
Аралашып алганда,
Анан кийин кайтып кел!
Көргөнүңдү айтып кел!
Күндүз болсо көрүнбө,
Түнүчүндө уктаба.
Кокус жатып албагын,
Ала көөдөк баламды
Майып кылып салбагын.
Жазайылды алгыла
Жарактанып баарыңар
Эми жөнөп калгыла!».
Ок-дарыдан мол алып,
Эми чыкты жол алып.
Аны таштап коюңуз,
Мурун кеткен Семетей,
Кабарынан болуңуз.
Семетей көчү чаңдашып,
Көргөндүн баары таңдашып,
Төөнүн жүгүн чечпеди,
Семетей минтип кетти эми.
Консо коно калышып,
Аз гана чырым алышып,
Тамак-ашын кылышып
Жана көчүп, жол жүрүп.
Ошондо Семең кеп айтып,
«Ээй калайык» – деп айтып.
Жолдо дайра суу болот,
Ошоо жетип жатаарбыз.
А береги көрүнгөн
Бүлбүлдөгөн Кара-Тоо
Эки күндө жетээрбиз.
Бер жактан суу кечээрбиз.
Башы бийик Ала-Тоо,
Аягы чыбыр Кара-Тоо.
Жайыңар менен келгиле.
Сары канды алайын,
Өзүм жолго салайын.
Кечүүнү барып чалайын,
Анан кайта келейин.
Эртең кайта кетейин,
Суунун жообун берейин.
Кеч кирген жерге жаткыла.

СЕМЕТЕЙ МЕНЕН САРЫТАЗДЫН КЕЧҮҮ ЧАЛГАНЫ

Эртең жолго салгыла
Бүгүн кеч кирген жерге конгула».
Ошо бойдон жарышып,
Үзөңгүсү кагышып
Келе жатат бул экөө.
Ал күнү кечке жол жүрүп,
Ат аябай мол жүрүп.
Агын суунун боюнан
Ар нерсе бар оюнда.
Аттан түшө калышып,

Оодзугун чыгарып,
Аккан суудан сугарып.
Тушашып отко коюшуп.
Ат кулакты шабырдан,
Ар жагында жабырдан
Боз күдүрдүн үстүнө
Азыр чыгып алышып,
Төгөрөгүн арытып,
Төрт тарапка көз салып,
Төгөрөккө караса,
Бөөт-бөөт сазы бар,
Бөлүнүп учкан казы бар.
Өзөндөп аккан суусу бар,
Өрдөгү менен куусу бар.
Ошол жерге талышып,
Абдан көзүн салышып,
Ал аңгыча бул экөө
Чыканактап кылк этип,
Жатып калды селт этип
Көз илинип калганда
Жаңы чырым алганда
Угарга сонун сыр болду,
Түгөнгүсүз ыр болду.
Ушу дүйнө болгуча
Мурдагы өткөн доорду
Кулагына угулду
Зыркыраган чоорду.
Чоордун түрдүү күүсү бар.
Абай кылып тыңшаса:
Илгеркинин сөзү бар.
Анда-санда кеп айтат,
Алмамбет, Манас деп айтат.
Өлбөй калгын экөөң деп
Чоордун үнүн уккан соң.
Чочуп турду Семетей.
Жанындагы Сары кан
А да турду ордунан.
Көзү-башын ушалап,
Сары каны кеп айтат:
Бул эмине сыбызгы,
Бизге кайдан угузду».
Ушуну айтып Сары кан
Көзүнүн жашы тизилип,
Көөнү кетти бузулуп.
Ордунан турду жанаша,
Эки жагын караса,
Бир дөбөнүн башында
Бир адам турат ошондо.
Оозуна тарткан чоору бар.
Айыкпаган оору бар.
Ал дөбөнүн түбүндө
Оттоп жаткан кою бар.
Ар нерсенин ою бар.
Андай ишти коюңар,
Баягы бала буркурап,
Чоор тартат зыркырап.
«Туйгун Манас өлбөй кал»,
«Семетей андан туубай кал!»
«Же Чачыкейде кайын жок,»
«Семетейден дайын жок.»
Же Каныкейден кабар жок,
Эр Бакайдан дарек жок.
Элде мендей шордуу жок,
Ошону билип эр Семе,
«Ойлодуңбу, аба» – деп
Бу не деген сонун кеп?
«Жүргүн, аба баралы».
Ошол ишти көрөлү».
Ушунун күүсү кызык, – деп
Аягы жаман бузук кеп.
Бул айтканың эптир, – деп.
Жүргүн чунак баралы

Кантип чыдап туралы
Атын көздөй лыпылдап,
Экөө басты шыпылдап.
Уйкудан көзү ачылып,
Буурукканы басылып,
Ат-атына минишип,
Алда деп жолго киришип.
Койчуну көздөй жарышып,
Жетип келип караса,
Жер жайнаган кою бар,
Мындай ишти коюңар.
Дөбөдөгү койчуга
Жетип чыгып келди эми.
Баягы экөөн көргөн соң,
Койчуну кудай алды эми,
Чоорун ката салды эми.
Шиберге салды сойлотуп,
Алиги экөөн көргөндө
Эт жүрөгү болкулдап,
Эси чыкты солкулдап.
Энтелетип ал экөө,
Аттары менен ээлигип,
Жетип келди желигип.
Колуна боорун алды эми.
Салам кылып калды эми.
Алик алды Сары кан,
Абай кылып карасаң:
Таноолору кысылып
Кызыл өңү бузулуп,
Кара тер бойдон сызылып.
Атын кармай калды эми,
Кайчы байлай салды эми.
Сарыкан туруп кеп айтты:
«Тек атаңды терип айт,
Түп атаңы түрүп айт,
Түптү неме койбой айт.
Түбү жайың ойлой айт.
Чооруң кайда дагы тарт».
Жанагыңды кайтып айт!
Уктап жаткан жеринде
«Муунумду бошоттуң»,
Чооруңду окшоттуң.
«Манас дейсиң бойбойлоп»,
«Кандай айттың сен ойлоп».
«Эртеги өткөн Манасты».
«Эсиңе не үчүн аласың?»
Сен өзүң кайдан келген баласың?
Кимдин уулу болосуң?»
Айтпасаң азыр өлөсүң!
Сен эминени көргөнсүң?!
Чооруң кайда? Колуңа ал!
Айткан сөзгө кулак сал
Сен бир немени билгенсиң,
Же бир жактан келгенсиң.
Талас, Манас деп айтып,
Тамашаны көп айтып.
Дагы тарткын чоорду
Өтүп кеткен доорду
Немине үчүн козгодуң,
Ыйлап-зарлап боздодуң?
«Бизди көрүп токтодуң,
Сен эми кайта козгогун.
Айткын баккан коюңду,
Ичиңдеги оюңду.
Бирин койбой терип айт,
Ошондо койчу ойлонуп,
Бир далайга толгонуп,
Шибердеги чоорду.
Сууруп колго алды эми.
Оң санына таянып,
Кайдан турсун аянып.
Обо айланып боз болуп,

Ошондо койчу козголуп,
Кан чырыңдан кан тамган
Караса көздөн от жанган
Кагылайын мырзалар,
Айтканымды уксаңар!
Түбүмдөн түрүп берейин.
Түгөнгүсүз ырым бар,
Силерге айтар сырым бар».
Силерди көрүп далдайып,
Эсим ооду шалдайып.
Көзгө жакшы көрүндүң.
Сен экөөңдү көргөндө
Көөнүм жаман бөлүндүм.
Түп атабыз Түбөй кан
Түбөй кандан Тогой кан.
Тогой кандан тараган
Ар душманга жараган
Ногой, Шыгай бир тууган.
Элим түрки кыргыздан,
Ичим толгон бир муздан
Мен бир эрмек кылып
турган жан.
Ошондо элдин ичинен
Мен өңдөнгөн бенде жок,
Мендей шордуу элде жок.
Шыгай, ногой ичинен
Сырттан эле бир адам.
Эч такатым калбады
Эми мен ошолорду санасам.
Чоорду кармай калды эми,
Оозуна учун салды эми.
Зыркыратып чоорду
Дагы тартып калды эми.
Чоордун үнү зыркырап,
Койдун баары чуркурап,
Туз салгандай чуулдап.
Койдун баары маарашып,
Эр Семетей, Сары кан
Эки жагын карашып,
Эрип кете таштады.
Баягы чоор тарткан түгөнгүр
Мындай ишти баштады.
Чоорду колго алды эми,
Жомок кылып кожурап,
Сөзүн айтты божурап.
Түгөнбөгөн ырымды
Айтып берем сырымды.
Жерим Талас жер эле.
Жакшы Манас эр эле.
Ошо Манас баатырдын
Аты кеткен ааламга,
Даңкы кеткен далайга,
Колу жеткен Коконго
Буту жеткен Букарга.
Кылганы жеткен Кырымга,
Алымы жеткен Урумга.
Камбал менен амбалды,
Камап чыкты бир кезде.
Тил албаган душманды
Сабап чыкты бир кезде.
Кумбулдун элин курутту,
Кудай мени унутту.
Ошол элдин ичинде
Аралашып өлбөдүм.
Менин жайым сурасаң:
Ошол элдин ичинде
Калкамандын уулумун,
Жалганы жок мунумдун.
Токоман деген мен элем,
Тумшугу жок кем элем.
Кабылан Манас өлгөндө,
Төрөлөрдүн баарысы

О дүйнөнү көргөндө.
Каныкейдин айынан
Семетейдин жайынан,
Көбөш менен урушуп,
Чыдай албай тырышып,
Ачуусуна тийгенин.
Ошо кезде карасаң,
Өрт жалындай күйгөмүн,
Ушинтип тентип жүргөмүн.
Бу кызыталак кул дартын,
Кыядан кыя баспадым,
Кызынын койнун ачпадым.
Эч кылмышым жок эле.
Же төшөгүн барып баспадым.
Же төрүнөн тура качпадым.
Төбөңдөн тийген эки иттин
Эч кылмышын кылбадым.
Бакайдан башка жооң жок,
Алардан бөлөк Семетей,
Каныкейден дооң жок.
Деп айтканым болбосо,
Ушул эле кылмышым,
Бу жакта тентип жүрүшүм.
Малаке, Кочкор эки кул,
Кылган иши мына бул.
Тепкилешип сүйлөшүп,
Кабакты көздөй сүйрөшүп,
Алып бара жатканда
Алты киши алдынан
Чыга түштү жанымдан.
Ажыратып алды эле,
Анан тирүү калгамын.
Ичимде көптүр арманым.
Алиги алтоо кеп айтып,
«Саткын бизге» деп айтып.
Таар капка толтура
Тамеки салып берди эле.
Мени сатып алып келди эле.
Тамекиге сатылып,
Эки дөөгө катылып,
Аттарын жөө жетелеп,
Анжыянга бет алып,
Эки бетим көө басып,
Келдим эле жөө басып.
Мен да Суусамырды жайлаган
Суу боюна келтирип,
Бээни калың байлаган.
Мен да байдын уулу элем.
Эми көргөн күнүм бу болду,
ботом
Бадышамдын барында
Ошондо өлбөй не болдум?
Бектеримдин барында
Же Бакай менен болбодум.
Каныкейди көрбөдүм.
Анан кийин өлбөдүм.
Ошенетип отуруп,
Көзүнүн жашын толтуруп,
Шаатемирдин элине
Анжыяндай жерине.
Анжыяндын шаарына
Алып келди базарга,
Алтын башты сатарга.
Анжыяндын каны экен.
Абырактуу жан экен.
Шаатемир келип кез келди.
Жайды сурап турду эле.
Жөнүмдү айтып берди эле,
Манастын эли экен деп,
Таласты билген алты кан
Алты канга катылган
Анан бизге сатылган.

Мунун жайы кең Талас.
Жакшысы экен эр Манас.
Жөнүн уксаң как ушул.
«Андай болсо сатпа деп,
Мага бергин баланы», – деп,
Чөнтөгүнө кол салып,
Жамбыдан санап онду алып,
Алып барды айлына
Анык ушу дайнына.
«Башында байдын уулу экен
Кудайга жазган кул экен,
Көргөн күнү бул экен
Малдын жайын билет – деп,
Кой артына салды эле.
Койчу кылып алды эле,
Коюн жакшы баккамын,
Мен Шаатемирге жаккамын.
Эки миңдей кой берген
Эрким менен коё берген.
Катын менен үй берген,
Ою менен болсун деп,
Сүйгөн жерге консун – деп.
Менин баккан малым кой болду.
Көңүлүм минтип жай болду.
Үйүмүн ичи май болду.
Жүргүлө үйгө мырзалар,
Биздин үйгө барсаңар.
Дагы сонун кебим бар».
Анда Семең кеп айтат,
«Эй курдашым» деп айтат.
Дагы айткын сырыңды
Жанагы айткан кебиңди.
Маанисин айтып билдиргин!»
Андай болсо чырагым
Абдан терип сурагын,
Ушу күндө карасаң,
Ааламды гана таппай турамын.
Шаатемирдин жаңгызы
Чачыкей деген бир кызы
Акыреттин ур кызы
Андай болот ким кызы?!
Тентип кеткен Семетей
Как ошонун колукту.
Ушу быйыл карасам,
Көкчөнүн уулу Үмөтөй
Ошол келип жолукту.
«Бизге бергин кызың» деп,
Сары-Аркадан мал берип,
Сандыргалуу Үмөтөй.
Алтын, күмүш бул берип,
Жумшарына кул берип,
Мал менен көөнүн балкытып,
Байлыгына мактанып,
Күндө доор сүрүшүп,
Жыргап-куунап жүрүшүп.
Ушуну ойлоп келгенде:
Обо айланып боз болот,
Оболку дартым козголот.
Чоорго салып эрмекке
Сонун айтып бермекке.
Эстесем сөөгүм сыздады,
Ал Семетей жинди экен
Ичим жаман муздады.
Таласка барды деп угуп,
Чала-була кеп угуп,
«Алты мүлкүн алды деп,
Кайра кетип калды» – деп,
Ушак-айың кеп угам,
Мен ушуну көп угам.
Же мындан кабар келген жок,
Колуктусун алдырган
Кокуй белем деп жүрөм.

Шаатемирдин мынакей,
Коюн багып жеп жүрөм.
Семетейдин ишине
Ичим кантип жылысын»,
Ушуну айтып буркурап,
Ыйлап турат зыркырап.
Баягыны көргөндө
Чыдай албай Сары кан,
Сары канды карасаң:
Чычаладай көзүнөн
Чыкты жалын оозунан,
«Бачым аттан жүргүн» деп
«Бул эмине деген кеп?!
Эр Сары кан ээлигип,
Эми турду демигип.
«Ошол айткан Семетей,
Көчүп келет Каныкей.
«Эртең көчү келет» – деп,
Как ушу жерден кечет деп.
«Семетей ушу» – деп айтып,
Сары кан турду кеп айтып.
Семетей ушу дегенде
Койчу тиктеп турду эми.
Колун берип турду эми,
Колун жыттап көрүшүп,
Кол кармашып өбүшүп,
Семетейди салаалап,
Көзүнүн жашы талаалап.
Семетейди кучактап,
Көзүнүн жашы буурчактап.
Сагынганы Семетей,
Кучагына келгенде,
Кудай чындап бергенде.
Ыйлашты көрсөң көр эми.
Бүркүт алган түлкүдөй,
Көргөн киши күлгүдөй.
Ошону көрүп Сары кан:
Буркан-шаркан сүйлөнүп,
Булкуп-силкип күүлөнүп.
«Мунуң укмуш болот деп,
Көп ыйлаган оңбойт деп
Төрө аман да, кары аман,
Каныкейиң дагы аман.
Ыйлаганың чоң жаман.
Суу акпаган кең сайдан,
Сурнай тартып жез найдан,
Арбак конуп ар кайдан,
Аралашып калганда
Арманың жок кудайга
Жалгыз жүрүп Токаман,
Эки дөөгө катылган,
Тамекиге сатылган
Эсер-көсөр экенсиң.
Андан көрө күтүп ал.
Каныкей келет кулак сал,
Жанагы ат откоргон жерлерге
Ошол жерге конуп кал.
Каныкейди көргөн соң
Сен көрүшүп оңуп кал.
Ажыратып кеп айтып,
«Шаатемир кайда» деп айтып.
Айтып бергин айылын
Анык билгиз дайынын».
Кошо кайтып көрүшүп,
Колун жыттап өбүшүп,
Ажырашып турду эми.
Далай сөздү урду эми.
«Качып жүргөн сен элең
Капа болгон мен элем.
Букарга кеткен сен элең
Муңдуу кургур мен элем,
Сен кичине өзүң жаш,

Дөөлөтүмө болдум мас.
Масчылык менен катылдым
Кыдырып далай сатылдым.
Сенин кыз колуктуң көргөндө
Кыйналып гана кеттим кулунум, ботом.
Сен шашпай уккун туйгунум.
Атаң Манас мал берген,
Алтын, күмүш мол берген,
Эми Алда кудай жол берген.
Чачыкей сенин колуктуң
Сен кызыкка жолуктуң.
Барсаң мына жолуң деп,
Көрөсүң далай сонун деп.
Мына бери көрүнгөн:
Кара жол менен барасың,
Бүгүн барсаң көрөсүң.
Аягы Ак-чий талаада
Ар нерсе бар санаада.
Айлынын баары конду эле,
Чоң тамаша болду эле.
Он беш күндүк ою бар.
Шаатемирдин тою бар.
Тоюна барсаң көрөсүң.
Бир тарабы сарт болот,
Көргөн жанга дарт болот.
Бир тарабы казактыр,
Көргөн жанга азаптыр.
Манастын атын өчүрүп,
Көкчө жакка көчүрүп,
Кызын берип жатканда
Как эле кызыгында барасың ботом!»
Баарын укту эр Семе
Токтоно албай эр неме.
Жалын чыкты көзүнөн
Жанагы айткан сөзүнөн,
«Ата кудай бардыр кулдарга,
Элин баарын койбостон
Бириндеткен экен» – деп.
Сен өңдөнгөн жакынды
Зирилдеткен экен деп,
Көздүн жашын агызып.
Дирилдеткен экен деп.
Бу турушум бекер деп,
Жүрү абаке Сары кан.
Анжыяндын баары кан
Атасынын көрү деп.
Урунарга тоо таппай,
Урушарга жоо таппай.
Ат минмектен жөө болсун,
Алп болмоктон дөө болсун.
Сарт болмоктон март болсун.
Тоюна бузук салалы,
Токтобойлу баралы».
Эки камчы шарп уруш,
Э дегенде не туруш.
Жоо дегенде дегдеген.
Сары кан мыкты кул экен,
Андан артык ал экен.
Бирин-бири тыя албай
Атка минип алышып,
Аман бол деп жарышып.
Экөө келет жол менен.
Алда нече ой менен.
Кыя тартып алышып,
Ак-Чийди көздөй барышып,
Ак дөбөдөй айылды
Анык көрдү дайынды.
Үйүлүшкөн көптөргө,
Жыйылышкан топторго,
Тайбуурулун жабуулап,

Кызыл өңү саруулап,
Кыя тартып келди эми.
Баягы элге жакындап,
Жакын келип киргенде
Найзаларын таштады.
Сырты кара бөрк кийип,
Сылай-сылай камчылап,
Шылпылдата бастырып,
Чогулушка кирди эми,
Муну менен иши жок,
Муну билген киши жок.
Тойго келген экен деп,
Жажылдашып-кажылдап,
Элдин баары чуркурап,
Тамаша менен таң атып,
Күлкү менен күн батып,
Керней, сурнай чоң тартып,
Ырчылары ырдашып,
Бийчилери бийлешип,
Башаламан сүйлөшүп,
Бир жакка бээ байлашып,
Көңүлдөрүн жайлашып.
Балбандары күрөшүп,
Омуроосун тирешип.
Ондоп, солдоп чалышып.
Коюн-колтук алышып.
Бирин-бири жыга албай.
Шаатемирдин балбаны
Өзү ичкерлик сарт экен.
Ичи толгон дарт экен.
Так көтөрүп алды эми
Омуроого салды эми.
Казактын баары буркурап,
Карап турат чуркурап.
Ал аңгыча чоң балбан
Толорсуктан илди эми,
Жыгарын анык билди эми.
Ийри такым илинди
Көөсөрлүгү билинди.
Көмөлөнүп жыгылды.
Чалкасынан кетти эми.
Көөдөнүнө минди эми
Көөсөр кара сартыңды
Көмөлөтүп салды эми.
Байгени казак алды эми.
Абай кылып караса:
Баякы экөө ошондо
Анжыяндын баарысы
Шагы сынып калышты.
Ал экөө менен иши жок
Сен кимсиң деген киши жок.
Экөө турат кумпуюп,
Арасында жымпыйып.
Казактын эли дуулдап,
Балбан көтөр кылышып,
Баары гана кетти чуулдап.
Буудай майлап жедирип,
«Сайышка ушу чыгат» – деп.
Бука моюн буура сан
Өзү букта киши эле,
Дагы сайышка чыкчуу ушу эле.
Жакшы атка мингизип,
Жашыл тонду кийгизип,
Башына жоолук буудуруп,
Беттин чаңын жуудуруп,
Чалап чайкап ичирип.
Көкүрөккө келтирип.
Темингини тарттырып,
Аркасына келтирип.
Ак кементай кийгизип,
Омуроосун топчулап,
Тула боюн үпчүлөп.

Белин бекем буудуруп.
Бети-колун жуудуруп
Эки киши булкунтуп,
Коштоп алып чыкты жулкунтуп.
Эми чыкты жекелеп,
Эки киши жетелеп.
Аны таштап коюңуз,
Ар жагында Шаатемир
Кабарынан болуңуз.
Кыпчактын баары буркурап,
Кыйланып турду чуркурап.
Бирөө боо баралбай,
Көп камалды бир далай.
Элдин баары камалды.
Кантип табат амалды?
Булчуңу буура санындай,
Муруту буура санындай.
Баягыны көргөндө
Булардан бирөө чуга албай.
«Темирдүү найза колго алып,
Баягы теңир ургур келиптир.
Чакырайган көзү бар,
Чаарала жүзү бар.
Айбаты катуу неме экен».
Алигини көргөндө,
Элден бирөө чыга албай.
Эт бышымга кеткенде
Семетейдин кашында
Сары кан турат ошондо:
Кара көзү чачырап,
Кашка тиши кычырап,
Уу ичкендей түстөнүп,
Урушкандай жүздөнүп,
Аттан түшө калды эми.
Чылбырын боо ыргытып,
Семетейге карматып,
Эки колду боорго алып,
Шаатемирге бул барып.
«Улуксат бергин бизге» – деп,
«Кызмат кылам сизге» – деп.
Менин жайым сурасаң:
Теке түркмөн эл элем,
Тегинде кыйын неме элем.
Кара калпак, түркмөндүн
Кармаганы мен элем.
Баарыбыз бирдей сарт элек,
Ушундай ишке март элек.
Өтүп кетти кордугу
Бу казактын зордугу.
Алакөөдөн неме экен
Акылы жок кем экен.
Эки жолу чыкканы
Элдин кебин укпады».
«Бата бергин мага» – деп,
«Мен чыгайын ага» – деп,
Намыс үчүн өлөйүн,
Бата бергин жөнөйүн».
Шаатемир угуп бу кепти,
«Ай – ай ботом, тура тур,
Мен айтайын уга тур!
Карасам көздөн от жанган,
Кармасаң колдон кан тамган.
Кайдан келген баласың?
Теги кимдин уулу болосуң?»
«Түбүнөн түрүп отурсам
Сары кан
Көп кечигип кетесиң,
Дагы түпкө жетесиң.
Намыс колдон кетпесин.
Анан айтаар сырым бар,
Түгөнгүсүз ырым бар.
Ушул элдин ичинде

Арылгысыз чырым бар.
Бата берсең бата бер,
Мейлиң корксоң жата бер.
Арбагыңды качырып,
Намысыңды учуруп,
Эмне кылып жатасың?
Сыйласаң менин атамсың».
Бары-жогу чогулуп,
Балага бата берди эми,
«Алдооакбар» – деди эми.
Арбаң-дарбаң жүгүрүп,
Атын көздөй түйүлүп,
Атына ыргып минди эми.
Аябай камчы бир салып,
Ар жагында найзаны
Жерден эңип алды эми,
Жээлигип жөнөп калды эми.
Баякы турган баатырга
Жээлигип жөнөп калды эми.
Анын кийин соңунда
Ар неме бар оңунда.
Ар жагында найзаны
Семетей жетип келди эми,
Жерден эңип алды эми.
Антип, минтип барганча
Сары кан жетти аңгыча.
Аркы, терки камчы уруп,
Азирет деп бакырып.
Сары кан жетти аңгыча –
«Алдыңкы ээрдин кашы» – деп,
«Ай балканын башы» – деп.
«Кемердин өөдө тушу» – деп
«Өлөөр жериң ушу» – деп.
Жандын үйүн туштады,
Жан жүрөккө келтирип,
Найза менен муштады.
Бир сайгандан чыгарбай,
Жыра коюп таштады.
Ошол бойдон Сары кан
Ар жагында чогулуш –
Аа кирип барды эми.
Ал аңгыча эр Семе
Сууруп кылыч алыптыр
Туйлап жаткан балбанды
Сукан кылып салды эми,
Ошо бойдон эр Семе
Оолугуп кирип калды эми.
Эр Көкчөнүн элине
Акыр заман салды эми.
Сары канды карасаң,
Ада жүрөт айкырып
Азирет – деп кыйкырып.
Кан күйөөсү Үмөтөй,
Кырып жүрөт Семетей.
Алды каткан Үмөтөй:
Акылынан шашты эми,
Өз жанын ала качты эми.
Уу ичкендей кылды эми,
Ай! десе да болбостон,
Эр Семетей кырды эми.
Ал аңгыча Шаатемир
Атка минип алды эми,
Чачыкейге барды эми.
«Айлаң болсо баргын» – деп,
«Атаңды алып калгын» – деп.
«Арага өзүң жүргүн» – деп.
«Башың тартуу бергин» – деп.
«Иш бузулду көрдүңбү?
Сенден башка айла жок,
Айткан менен пайда жок.
Көрдүң кудай буйругун,
Ажыдаардын куйругун.

Басып алдым кулунум,
Айлам кетти туйгунум.
Ошону угуп Чачыкей,
«Эмесе макул, куп» деди.
«Бул сөзүңүз эп» – деди.
Тогуз тулпар жабуулап,
Тогуз жолдош кыз алып,
Күн тийгендей кызарып,
Көбүк кандай эттенип.
Жан соогалап буркурап,
Ошол кыздын баарысы
Жалпы түштү чуркурап.
«Кайран атам айынан.
Карып болуп мен жүрдүм,
Качып-тентип сен жүрдүң.
Бек атамдын айынан
Бейпай болуп мен жүрдүм,
Бозуп-качып сен жүрдүң.
Өз тууганың кас болду,
Өлмөк болуп мен жүрдүм,
Өнөрүңдү мен көрдүм.
Ошо күндөн ушу күн –
Көрүнгөнүң так бүгүн.
Аргын, кыргыз алачты,
Атаңдан калган Таласты
Абыке, Көбөш ээледи.
Анан кайда барамын?
Кан атакең баатырга
Карын бөлөм деп келди,
Минтип бокту жеп келди.
Ошондо да мен шордуу
Ары-бери толгонуп,
Акыретти ойлонуп,
Таятаңа кат бердим,
Жан кишиге билгизбей,
Жалгыз киши жибердим.
Алдыртан катты көп берип,
Арбактарды сыйладым.
Акыреттин айынан,
Арстан атаң жайынан
Алда нечекеп кылып,
Алдага сөзүм эп кылып,
Мен айтайын баатырым!
Кулак салгын акырын.
Сунган моюн меники,
Суурган кылыч сеники.
Султан болсоң ойлогун.
Кызыл түлкү шакта бар,
Кызды шайтан азгырмак
Илгертеден наркта бар.
Кара түлкү шакта бар.
Катынды эркек азгырмак,
Илгертеден наркта бар.
Айры куйрук, бабырган
Асманды көздөй жабылган.
Акыреттик курдашым
Ушундай кезде табылган».
Эки колу боорунда
Эр Семеңдин доорунда
Көрпө ичигин силкинтип,
Көзүнүн жашын иргилтип.
Ботодой көзү жалтылдап,
Токтобой мууну калтылдап.
Эт жүрөгү болкулдап,
Эси чыгып солкулдап
Как ошентип турганда
Ал аңгыча Сары кан
Найзаны жерге таштады.
Семетейге барды эми,
Чылбырынан коштоду,
Бура тартып токтоду.
Чачыкейдин кашына

Бура тартты ошондо.
Шаатемирдин астынан
Отуз киши ат менен,
Колго жазган кат менен
Жүйрүк, чечен тилдүүсү
Өнөрү артык жиндиси.
Конуш билген жакшысы,
Кол бийлеген кашкасы.
Туу көтөргөн алтаңы
Кол бийлеген султаны.
Мал багуучу байлары
Көңүлү ачык жайдары.
Атышканда мергени
Ар душманды жеңгени.
Баары келип турушту,
Семетейди көргөнү.
Сүйлөгөндө чечени
Семетейдин капасын
Бүгүн айтып чечели.
Аттан түшө калышып,
Мойнуна саадак салышып,
Баары бирдей жорголоп,
Көзүнүн жашы шорголоп.
Күнөөбүздү кечкин – деп,
Күйөө болсоң өткүн – деп.
Арстан болсоң аттап өт.
Коросон кылыч колго алып,
Колдун баарын кырдың деп.
Энөөлүктөн эр өлдү.
Нечен монун шер өлдү.
Ачууңуздун келгени:
Алтымышта чал өлдү,
Алты жашар бала өлдү.
Кош айдаган чалдарды
Кошо кырып салдыңыз.
Кошок айткан балдарды
Дагы кырып салдыңыз.
Сууруп кылыч алдыңыз
Той көрөмүн дегенди
Сукан кылып салдыңыз.
Туубай жатып туйлаган,
Туурга конбой талпынган
Туйгундукту ойлоңуз,
Эми ачууңду коюңуз.!
Буркурап ыйлап алдына:
Семетейди көрмөккө,
Баары келди эрмекке.
Ал аңгыча эр Семе
Аттан түшө калды эми.
Ак сакалдуу карыга
Колун бере салды эми.
Колун берип көрүшүп,
Кээ бирөөң карасаң:
Колун жыттап өбүшүп.
Ажырашып калды эми.
Ал аңгыча Чачыкей
Атын алды жетелеп
Ак ордону бет алып.
Алып жөнөп дуулдап,
Ар тараптан кыз, келин
Кирип келди чуулдап.
Атка минип боз балдар
Ары,бери чаптырып
Асыл килем таптырып.
Ак ордого салдырып.
Дасторкондоп чай берип,
Тамак ашын жай берип.
Сары казы, кыйма жал
Сандыргалуу кыз балдар.
«Отуз келин, отуз кыз
Оюн куруп жатыпсыз
Тамашага батыпсыз.

Куттуу болсун ойнуңуз,
«Кут маарек болсун тоюңуз!»
Мындан кийин жеңелер,
Мындай ишти коюңуз.
Тамак-ашка тойгондо
Бата кылып койгондо
Сары кан турду ордунан.
Семетейге кеп айтып,
«Сен жата бергин» – деп айтып,
Мен барайын көчүмө.
Каныкейдей жеңеме,
Чыйырды көйкөл энеме.
Эки киши кошчу алып,
Мен барайын жол чалып».
«Эмесе макул аба» – деп,
«Ыраазымын сага» деп.
Кыз-келиндин ичине
Семетей жатып калды эми.
Сары абаң жолго салды эми.
Бурулуп көзүн салганда
Кылчайып мындай караса:
Он беш киши кашында
Шаатемир турат ошондо.
«Тилегим кудай берди» – деп,
«Тиктегеним келди», – деп
Качырганым шумкарым
Капшытыма конду» – деп.
«Кардым эми тойду» – деп.
Жакасын кармап сүйүнүп.
Жаратканга сыйынып.
Жакшылары жыйылып,
Так ошентип турганча
Салып барды Сары кан.
Салам берип турду эми.
Атын желдет алды эми.
Аюу талпак көтөрүп,
Алып келип салды эми.
Колун берип көрүшүп,
Амандашып болгон соң,
Айтып турат Сары кан.
«О, Шаатемир куда» – деп.
«Таятасы Темиркан
Эл көчүрдү жуда деп».
«Көчү келет эртең» – деп
«Мен шашып турам элтеңдеп.
Кыйгач өтүп кетпесин
Кудагыйың Чыйырды
Куурап жүрүп күн өтүп.
Биздер минтип жүргөндө
Кубаныпсың минетип.
Айылды жолго кондуруп,
Аларды алып келейин.
Келинимди ээрчитип,
Ушу жолдо бербесең,
Далай киши өлүүчү
Тамашаны көрөбүз.
Ажал жетсе өлөбүз.
Алда кудай тааланын
Не жазганын көрөбүз.
Келин берчү кезегиң
Келинимди бербесең.
Далайдын башын кесемин.
Кан өлтүрүп туу жыгып
Как ошентип кетемин.
Кең-Кол, Талас жериме,
Аргын, ногой элиме
Аман болсо жетемин.
Арадан дайра кечемин
Амангенди тепсетип,
Көчүм менен өтөмүн.
Көсөм Бакай баатырга
Ушу быйыл жетемин.

Ортосу Талас, башы Чүй,
Олуя-Ата, чоң Ташкен,
Орчун жерим кең Талас,
Менин сыйынганым эр Манас
Коштогону Коёнбоз,
Төшөнгөнү баяндос.
Абакебиз эр Бакай,
Абыке, Көбөш агабыз,
Айлыбызга барабыз.
Темиркан биздин тагабыз.
Кудай берсе минетип
Жоголгонду табабыз.
Укурукту шиш кылдың,
Ойлоп көрчү Шаатемир,
Унуткусуз иш кылдың!
«Абийириң жапты» – деп,
«Чачыкей акыл тапты» – деп.
«Кош аман бол бегим» – деп.
Атты көздөй кам урду.
«Балам токтоп кеткин» деп
Шаатемир айтты мындай кеп.
Бал кымыздан жуткун – деп,
Чынжыргалуу көөкөрдү
Чынысы менен колго алып,
Баса куюп келди эми,
Сары канга берди эми,
Сары кан жутуп ийди эми.
Алакан жайып дуба ачып
Алдооакбар» – деди эми.
Эки жигит кашына
Элимди булар көрсүн – деп,
Ээрчитип келсин деп,
Кошуп берди ошондо.
Үчөө болуп жарышып
Азыр жөнөп калды эми,
Үзөнгүсү кагышып.
Келе жатат жол менен.
Алам саат болгончо
Ачып көзүн жумгуча,
Намаз шамдын тушунда
Келип калды ошондо.
Кой семизин сойду эми,
Үчөө бирдей оңду эми.
Алды каткан Токаман
Түрдүү кебин айтты эми.
Сүйүнгөндөн сүйүнүп
Жаратканга сыйынып,
Уктабай таңды атырып,
Санабай жылдыз батырып.
Атын отко коюшуп,
Жана ичип тоюшуп.
Чоор тартып ырдашып.
Чогулушуп жыргашып.
Жана кеңеш кеп айтып.
«Бирөөңөр ат бергиле
Мен барайын жеңеме,
Чыйырды байкуш энеме.
Үчөө атка минишип.
Жолун тосуп желишип.
Күн обого келгенде,
Улуу шашке болгондо
Көргөндөрдү таңдантып,
Көчү келет чаңдатып.
Көргөн жерден Токаман
Токто десе болбостон
Көзүнүн жашы тизилип,
Көөнү кетти бузулуп.
Токаман жөнөп калды эми.
Токтоно албай Сары кан,
Кошо жөнөп калды эми,
Жанындагы бир адам
Ошо жөнөп калды эми.

Үчөө бирдей жарышып.
Ылдам барып астынан
Аттан түшө калды эми.
Ал аңгыча Каныкей
Карап көзүн салды эми.
Токаманды көргөн соң:
Токтой албай Каныкей
А дагы ыйлап келди эми.
Кадимкидей болпоюп,
Каздай мойну койкоюп,
Каныкей келди кашына.
Каныкейди түшүрбөй,
Атчан туруп көрүшүп,
Колун жыттап өбүшүп.
Чыйырды келди кашына,
Чындап ыйлап жашыды.
Чыйырды жаман ыйлады,
Чымындай жанын кыйнады.
Чыйырды кемпир болкулдап,
Оозу-мурду былкылдап,
Шилекейин агызып.
Көзүнүн жашын тамызып.
Көрүшүп кана калган жери ошол.
Жоолугун колго алышып,
Көзүнүн жашын аарчышып,
Көрүшүп турду эс алып.
Көчтүн баары келди эми,
Көт жагынан чогулуп.
Аттанып алып бул үчөө
Көчтү баштап калды эми.
Намаздигер болгондо
Калың койдун үстүнө
Казыр келип конду эми.
Абай кылып караса,
Телегейи тең экен,
Теги эле сонун жер экен.
Тегереги саз экен.
Ийри-буйру сазы бар.
Илек-илек казы бар.
Өзөндөп аккан суусу бар,
Өрдөк, чүрөк, куусу бар.
Келгин келип конуучу,
Анда түнөп алуучу,
Андан ары кетүүчү.
Ошо жерди жактырып,
Каныкей бүгүн сүйүнүп,
Жаратканга сыйынып.
Көчтүн баарын кондуруп,
Каныкейди оңдуруп,
Токаман жүрөт кожурап.
Токтой албай божурап.
Тилегим кудай берди – деп
Тентигендин баарысы
«Как ушу жерге келди» – деп.
«Качырган кушум келди» – деп,
«Тилегим кудай берди» – деп.
О жеңеке Каныкей,
Сен көргөндү мен көрдүм,
Сени менен тең көрдүм.
Семетейдин айынан
Абакем Бакай жайынан
Эки кулга катылдым.
Катылганы курусун
Тамекиге сатылдым.
Кылымдын баарын кыдырып,
Кыйла жерге кул болдум,
Көргөн күнүм бул болдум.
Абийириң жабылды.
Аташканы курдашы
Чачыкейиң табылды.
Жылдызыңа оң экен
Колдогонуң чоң экен.

Алдага ишиң ак экен
Маңдайыңда бак экен.
Кетилгениң жетилди
Семетейдей жетимди
Бирлер колдоп калыптыр.
Акыреттик курдашы
Атадан калган сырдашы.
Ушу жерден табылды.
Абийириң минтип жабылды.
Бүгүн мында конуңуз,
Эртең жөнөп алыңыз.
Шаатемирге барыңыз.
Ондон,ондон бөлдүрүп,
Ары-бери желдирип,
Эсебин алып санатып,
Он түтүнгө бир койдон
Союшуна бердирип.
А күнү анда конушуп,
Кой семизин союшуп.
Жыргап-куунап оңушуп.
Эртең менен болгондо
Сары каны баш болуп,
Алтымышча адамдар
Атка минип жөнөдү.
Жүзчө бээни айдашып,
Семизинен тандашып,
Айдап алып камдашып.
Ошо бүгүн кечинде
Намаз бешим кезинде.
Шаатемирдин айлына,
Шаатемирдей кайнына,
Семетейдин кайнына
Эми келген жери ошол.
Ат алуучу уландар.
Алдын тозо барышып,
Амандашып көрүшүп.
«Кудай бизге берди» – деп.
Кудагыйлар келди – деп.
Сырдуу үйгө киргизип,
Сый-сыпатын көргөзүп.
Түндүгүнө бээ союп,
Түштүгүнө кой союп,
Эртең менен жесин деп,
Семизден тандап тай союп.
Сары казы, кыйма жал,
Сандыргалуу баатырлар
Тамаша менен таң атып,
Күлкү менен күн батып
Алты күнү тим жатып.
Андан кийин турушту
Сары кан менен Семетей
Эми кеңеш курушту.
Арага киши салды эми
Шаатемирге кеп айтып.
«Биз кетели» деп айтып.
«Уруксатты бергин» – деп
«Убадаңды кылгын» – деп.
«Ушу кезде өзүмдүн
«Убайымда башым бар,
Көзүм толо жашым бар.
Карыган Бакай абам бар.
Анжыяндык кайыным,
Анык ушул дайыным.
Мен Бакайга барбасам.
Абамын жүзүн көрбөсөм,
Эч такатым калбады.
Элим салган калбаны.
Улуксаатты бербесең,
Убара болуп калабыз,
Биз Бакайга барабыз.
Мааниси ушу кебим деп
Атам тапсын эбин деп

Анык ушу кебим – деп.
Төшүм тайкы турнамын
Тийген жерге урнамын.
Качып жүргөн бугумун
Карап көргүн мунумду.
Кечиктирбей жөнөткүн,
Мен кетейин жериме,
Аргын ногой элиме.
Улуксатты берсин де!»
Өз койчусу Токаман
Токаманды баш кылып,
Эки-үч киши жиберди.
Эми маанисин айтып бу келди
Ал сөздү угуп Шаатемир:
«Баракелде балдарым,
Аман болсун жандарың!
Андай болсо улуксат
Мен берейин бир замат.
Бүгүн күнгө чоң экен,
Эртеңки күнгө карасаң
Жылдызыңа оң экен.
Жылып көчүп жөнөгүн.
Аябайын малымды,
Алтын, күмүш зарымды,
Колумдагы барымды.
Анжыян, Кокон, Маргалаң
Анын баары сеники.»
Эмесе тайыңарды сойгула!
Элдин баарын жыйгыла,
Ак батасын алгыла!
Эртең жөнөп калгыла.
Аябаймын мүлкүмдү,
Ачып жүргүн күлкүңдү.
Мага десең балдарым
Айдай кеткин жылкымды.
Ушул ботом убадам».
Бата берип жөнөттү.
Алиги үчөө сүйүнүп,
Кайра келди жүгүрүп.
Улуксатты берди деп,
Кемегени каздырып,
Кырка казан астырып.
Элдин баарын чогултуп,
Чукулунан той кылып,
А күнү элге эт берип,
Баарына тегиз жеткирип.
А күнү конуп калды эми.
Эртеси күн болгондо,
Отуз төөнү комдотуп,
Жылдызына оңдотуп.
Ак өргөөнү бүктөтүп,
Атандарга жүктөтүп.
Керней, сурнай тарттырып,
Калың килем жаптырып.
Он кыз жолдош алды эми.
Шаатемирдин Чачыкей
Оолугуп жөнөп калды эми.
Кандын кызы Каныкей,
Карача төөнү жетелеп,
Кара-Тоону бет алып,
Кайкалаган Каныкей,
Чалкалаган Семетей,
Бет алганын жашынан
Талкалаган Семетей.
Арбак конуп аталып,
Темиркандан кат алып,
Шаатемирден кыз алып,
Күн тийгендей кызарып,
Дөөлөтү минтип узарып.
Барган сайын оңолгон.
Басташканы жоголгон.
Маминтип иши оңолгон.

Өрүшү өсүп дүң болгон.
Өз жолдошу миң болгон,
Өчөшкөнү жоголгон.
Түгөнөт десе түтөгөн,
Түбүнөн бери күчөгөн.
Өлөт десе өөрчүгөн,
Өзүн арбак ээрчиген,
Ар тараптан мунетип,
Ырыскысы кошулуп
Шаатемирдин элинен
Үй көчүрүп, кыз алып,
Ырыскысы узарып.
Абыкени санаса,
Кызыл өңү бозоруп,
Каныкейдин астына
Дагы келди томсоруп.
«Алда энеке-байбиче!
Айтсам тилим албайсың,
Эми жайың кандайсың!
Абыке, Көбөш эр эле,
Кан атама тең эле,
Качан бизден кем эле?
Чоң атабыз кан Жакып
Өзү кыйын куу экен,
Ичкен ашы уу экен,
Анын кылган иши бу экен.
Тукумунан укуму
Туйлап өскөн эр экен.
Ошондо тим турбаган
Тумшугу жок кем экен».
Ошону айтып лыпылдап
Сары кан экөө шыпылдап.
Жандап өтө берди эми.
Чычалатып кеп айтып,
Кантээр экен деп айтып,
Оюн-чындан кеп айтып,
Белимчидей чочутуп.
Белин минтип бошотуп,
Кыйгап өтө берди эми.
Көт жагынан окулдап,
Токаманы топулдап,
Токтой албай келди эми.
Баякы колдун баары дуулдап,
Каныкейди көргөндө
Тура калды чуулдап.
Каныкейди карасаң,
Келин алып чалкалап.
Кер жорго минип чайпалып,
Келин, кыздын баарысы
Келип калды жайкалып.
Чачыланы чачтырып,
Кумарын бүгүн жаздырып.
Аттан түшпөй эр Семе,
Ары-бери бастырып.
Сары канга кеп айтып,
«Биз баралы дайрага,
Суу көрөлү» деп айтып.
«Кечүү кайда болду экен?»
Токоманга кеп айтып,
Токтогула» – деп айтып.
«Бүгүн мында конгула,
Шаатемирдин коюнан
Аябастан сойгула,
Баарың жыргап оңгула».
«Эмесе макул куп» – деди
«Баатырдын сөзү эп» – деди.
Алар анда калды эми,
Сары кан экөө салды эми.
Атка минип желди эми,
Чоң Нарындын боюна
Ушу бүгүн келди эми.
Өлөм деген барбаса,

Өзгө бенде баргысыз,
Жандан кечкен барбаса,
Жанына киши тургусуз.
Башынан мөңгү бузулуп,
Аяк жагын карасаң,
Кара суулар кошулуп,
Топурак агып жошулуп.
Алда нече түрдөнүп,
Абай кылсаң күүлөнүп,
Жаткан экен күркүрөп,
Аны көргөн бенденин
Азат бою дүркүрөп,
Четиндеги көбүгү
Ат колтуктан зиркиреп.
Башы Нарын терең суу
Аягы кара ирим суу.
Баягы экөөн карасаң,
Карап турган жер ушу.
Ысык-Көлдүн тушунан
Тоону жарган терең суу.
Ошо бойдон токтобой
Шар дайрага куюучу.
Как ошону көргөндө
Экөө коркуп солкулдап,
Эт жүрөгү болкулдап.
«Элди кандай кылабыз?
Бу бойдон кечсек өлөбүз
Таласты кантип көрөбүз?!»
Экөө турду эпейип,
Кепичи бутта тепейип.
Толгонуп келген жерине
Тоо туруштук бере албайт.
Бурулуп аккан жерине
Муз туруштук бере албайт.
Мунун боюна киши келе албайт.
Жаба коюп төгүлөт,
Жалаңгычтай көрүнөт.
Тегеле киши кече албайт,
Кечкен киши кете албайт,
Мындан аман бенде өтө албайт.
Жаман болуп кириптир.
Семетей менен Сары кан
Жакын барып көрүптүр.
Ошондо Семең кеп айтып.
Ойрон болгон Каныкей
Кантип гана өттү деп айтып.
Быякта Талас жеримди
Кызык, кыргыз элимди
Баарын талак кылганбы?
Кыянат күн болбосо,
Кыл көпүрө салбаса
Кантип киши өтүүчү?!
Кечемин деген өлбөйбү
Акыретти көрбөйбү?
Жүрү абаке, кетели
Мында туруп нетели?
Бети кара Каныкей
Энебизге жетели».
«Андай болсо куп» – дешип,
Кайра тартып алышып,
Каныкейдин кашына
Кайра келди жарышып.
Каныкейге кеп айтып,
«Катыгүн эне оңбогун
Эгерде эки болбогун!
Эсеби жок суу экен,
Уккан элге дуу экен.
Каныкей сени ойлосом,
Урумга салган чуу экен.
Урум менен Кырымга
Ушак кылып салыпсың.
Ушу өңдүү дайрадан

Кантип өтүп алгансың?
Кыз чагыңда калк бузуп,
Кырым менен Урумга
Жылкы алдырып нарк бузуп
Балакетти баштапсың.
Ортосу Талас, башы Чүй,
Олуя-Ата, чоң Ташкен
Ушунуң баарын таштапсың.
Ушул өңдүү дайрадан
Эми кантип өтөбүз,
Элге кантип жетебиз?»
Ошону айтып эр Семе
Ойроттон ашкан эр неме.
«Кудайдан тилеп көрөйүн,
Күндү жайлап берейин,
Берер бекен тилегим?»
Каныкей муңдуу энекем
Сенин касиетиң билемин».
Оңко-чоңко кеп айтып,
Оюн сөздү көп айтып.
Оюнуна чаптырып,
Күлүп калат каткырып.
Элдин баарын көчүрүп,
Жаккан отун өчүрүп,
Ак ордосун бүктөтүп,
Атан төөгө жүктөтүп,
Алиги суунун боюна
Ар нерсе бар оюнда
Азыр келип конду эми.
Токоманы токтобой,
Коюн таштап жөнөдү.
Калган коюн чогултуп,
Бир адамга тапшырып
Шаатемирге баргын деп,
Калган койдун эсебин
Абдан айтып бергин деп.
Мындан кантип калам деп,
Мен да кошо барам деп.
Ошо бойдон барышып,
Чоң дайраны көрүшүп.
Чогулушуп турушуп,
Жалпы үйүн тигишип,
Отун-сууну алышып,
Айтканын кабыл кылышып.
Эр Семетей кеп айтып,
«Белим бекем байлаймын
Эми күндү жайлаймын.»
Ушуну айтып эр Семе,
Кабар берди эр неме.
Тогузунда толгон кул,
Жетик молдо болгон кул.
Атышканда мерген кул,
Тилегин кудай берген кул.
Күрөшкөндө балбан кул,
Тобосу кабыл болгон кул.
Тил үйрөнүп дилгирген
Нечен түрлүү тил билген
Арап тилин аз билген
Барсы тилин бас билген.
Тажик тилин төп билген
Түркү тилди көп билген
Аяталы күрс окуп,
Ар дубаны барс окуп
Куу жыгачты жыйды эми
Учун байлап шукшуруп,
Түбүн кармап үшкүрүп
Жай ташын жандан алды эми.
Бир чөйчөккө салды эми.
Белин бекем байлады,
Күндү минтип жайлады.
Алам саат болгончо,
Ачып көзүн жумганча

Кыбыладан кыркырап,
Бороон келди дыркырап.
Жаканын баары жамгырлап,
Бөксөнүн баары мөндүрлөп,
Тоону туман чалды эми,
Жердин баарын карасаң,
Жамгыр жаап калды эми.
Караса көзгө илинбей,
Кайсы экени билинбей,
Же күндүн көзү көрүнбөй.
Сегиз сай мөндүр шыбыргак,
Кардуу бороон бурганак.
Аңдын баарын тыгындап,
Андан жаман шыбыргак.
Кийинкиси бурганак.
Жаан менен аралаш
Бороон келди бурганак,
Малдын баары чуркурап,
Төөнүн баары чөгүшүп,
Көзүнүн жашын төгүшүп.
Жылкынын баары үңкүйүп,
Соорусун салып зуңкуюп,
Отоолуунун баарысы
Отоосуна корголоп,
Откосуу шорголоп.
Чатырлуунун баарысы
Чатырына корголоп.
Чапандан суусу шорголоп.
Каныкейдин ордого
Далай киши кирди го.
Семетейдин өргөөгө
Далай киши киришип:
Алты күнү күн жайлап,
Азапка Семең бел байлап.
Каары менен күн жайлап,
Кайрат кылып бел байлап.
Ай караңгы түн болду,
Андай болгон ким болду.
Өнөрүнө бел байлап,
Өчөшкөндөй күн жайлап.
Кайрат менен бел байлап,
Как ушинтип бел байлап.
Алты күнү кар кылып,
Азаматын зар кылып,
Кишинин баары кылчылдап,
Кийимдин баары былчылдап.
Өтүктүн баары колчулдап,
Өлөөргө жакын болду эми.
Тоонун баарын кар кылып,
Күн көрсөтпөй зар кылып,
Талаанын баарын суу кылып,
Далай элге чуу кылып.
Алты күн таамай толду эми.
Убактысы болду эми.
Бир күндөрдө карасаң:
Күн ачылып калды эми
Тоонун башы көк даңгыл,
Туман туруп калды эми.
Өзөндүн бою зыркырап,
Сары жел жөнөп алды эми.
Туура суулар муздады.
Баранда менен чаранда
Баарынын сөөгү сыздады.
Акыр заман болду эми,
Аттын баары тоңду эми.
А күнү күүгүм кирди эми,
Семетейдин өнөрүн
Как ошентип көрдү эми.
Эртеси күн болду эми,
Жети күнгө жетиптир.
Карап көргөн адамга
Жердин баары катыптыр.

Семетейди карасаң,
Белин чечпей жатыптыр.
Ал аңгыча Каныкей
Ыргып турду оордунан.
Ары-бери караса –
Семетей жатат бүрүшүп,
Кирип келип Каныкей
Уулу менен урушуп.
«Кокуй ботом нетесиң?
Сен канетип кетесиң?!
Минтсең түпкө жетесиң!
Упалуу беттен кан акса
Убалы кимдин мойнуна
Суу шорголоп койнуңа
Бүрүшүп кантип жатасың?
Көкүрөгүң соо болсо,
Көзүңдү ачып тур өөдө,
Эми сууну көрөлү.
Сууну бойлоп баралы
Кечүүлөрүн көрөлү».
Ошо кепти укканда
Ыргып турду ордунан.
Белди бекем буунуп,
Бети-колун жуунуп.
«Ой энеке-байбиче!
Ногой, шыгай дей турган,
Эл эсиңе түштүбү?
Кең-кол, Талас дей турган
Жер эсиңе түштүбү?
Абыке, Көбөш эки кан
Эр эсиңе түштүбү»?!
Алаканды бир салып,
Каныкей кайра жөнөдү.
«Чогоол тууган түгөнгүр
Чочугандай кеп уруп,
Чочутуп ийди энесин,
Каныкей муңдуу немесин.
Артынан кошо чыкты эми,
Айткан сөзүн укту эми.
Каныкей кургур кыйноодо,
Ушул азыр ыйлоодо.
«Абыкедей арамга
«Бермек болмок экен» – деп.
«Көздүн жашын карабай
Тыймак болгон экен» – деп,
«Абыкеге никени
«Кыймак болгон экен» – деп.
«Атаа, бул келгеним бекер» – деп
«Эми кайда кетем» – деп.
«Ойноп айткан кеп десем
Ойлоп айткан кеп беле,
Абыке мага эп беле?
Не да болсо жөнөөрмүн,
Абакемди көрөөрмүн».
Ошону ойлоп бел байлап.
Алиги сууну караса,
Суунун баары ылай болуп,
Калган экен жай болуп.
Сары кан келди аттанып,
Айтаар кебин жатка алып:
«Жүргүн, ботом көрөлү,
Суунун жайын билели».
Ар кайсы үйдөн бир киши
Атка минип алышып,
Сууну барып караса,
Калган экен ылай болуп,
Кечүүлөрү жай болуп.
Тоонун башы муз болуп,
Ак жайдын күнү кыш болуп.
Сууну көрүп туш болуп,
Башына сыймык куш конуп,
Суунун баарын караса,

Агындылар тоо болуп,
Аралдын баары коо болуп,
Ар кайсы жерде үйүлүп,
Үйдөй болуп жыйылып.
Дүмүрдүн баары короюп,
Дүмүрөйгөн балыктар
Өлүп жатат тороюп.
Суунун баарын карасаң,
Көпкөк болуп тунду эми,
Муну көрүп Каныкей
Көөнү жакшы тынды эми.
Күн обого келди эми,
Улуу шашке болду эми.
Кайра тартып барышып,
Жаңы тамак кылышып.
Тамак ичип тоюнуп
Бир кудайга сыйынып,
Унааларын откоруп,
Аш бышымга токтолуп.
Эми турду козголуп,
Бака-шака үй чечип,
Баары бирдей суу кечип.
Ак чатырын бүктөшүп,
Ары-бери жүктөшүп.
Ак өргөөсүн комдошуп,
Жылдызына оңдошуп,
Жылып көчүп жөнөдү.
Оттун баарын өчүрүп,
Элдин баарын көчүрүп,
Алиги суунун боюнда
Ар нерсе бар оюнда.
Тобокел деп жөнөдү.
Сары келип кеп айтып,
Көчтү кайта токтотуп,
«Азаматтын баарысы
Аягына келгиле,
Өйүз-бүйүз болгула».
Убаданы кылышып,
Өйүзүнө бир тобу
Кечип чыгып алышып.
Туура суулар жоголгон
Туйгундун иши оңолгон.
Аккан суулар жоголгон,
Арстандын иши оңолгон.
Элдин баары чуркурап,
Сууга кирген жери ошол.
Ат колтуктан жай болуп,
Суунун баары сай болуп.
Жамандыкка жорубай,
Жалгызы да коробой.
Үзүлгөнүн улашып,
Жыгылганын жөлөшүп,
Аман кечип алды ошол.
Чоң дайранын боюнда,
Ар нерсе бар оюнда.
Карача каймал жетелеп,
Кара-тоону бет алып,
Каныкей гана чыкты чалкалап.
Көчтүн баары кайкалап,
Кара жолду чаңдатып,
Көргөндүн баарын таңдантып.
Калдайган калың көч келет.
Карап турсаң ошондо
Бир болуштай үч келет.
Оюрманын бел менен,
Ойку-кайкы жол менен
Ногойду көздөп эр Семең
Оолугуп көчүп жөнөдү.
Өөдө тартып өмөлүп,
Өжөрүң Семең жөнөлүп.
Алганы сулуу кыз болуп,
Колунда шумкар куш болуп.

Абаңды көздөй туш болуп,
Атышам деген Үмөтөй.
Беттеше албай мыш болуп,
Сары абаң келет баш болуп.
Ал күнү кечке жол жүрүп,
Аянбастан мол жүрүп,
Как Чаначтын-Белине,
Бер жагында кериге
Таңга жакын келди эми.
Жүктүн баарын түшүрүп,
Жүдөөлөрү үшкүрүп,
Чарчаганы эс алып,
Кээси келип эт салып.
Кээ бирөө чайын кайнатып,
Кээси уйку алышып,
Эки көзүн жайнатып,
Эс алып жатып калды эми.
Эртеси күн болгондо,
Бир азыраак токтолуп,
Унааларын откоруп,
Жана көчүп жөнөдү.
Чаначтын тоосун ашты эми,
Чаткалды көздөй түштү эми.
Мандайың баткалды,
Кара-Буура, Чаткалды
Көчүп келген калайык
Карап туруп таң калды.
Баягы сары жондуу кериге,
Дүрбү салган жерине
Дагы баары келди эле.
Аны таштап коюңуз,
Абакеңиз Бакайдын
Кабарынан болуңуз.
Кызыл-Таштын башына
Бакай келип ошондо
Кароолкана жерине.
Дагы салды дүрбүнү,
Бурамалуу үлгүнү.
Абакең Бакай көргөнү,
Тилегин кудай бергени.
Абдан тиктеп караса,
Ары-бери ойлосо,
«Букардан келген адамдай,
Эсеби жок тумандай.
«Жалгыз келет мен десем,
Жалпы келе жатканбы?
Экөө келет мен десем,
Эли кошо келгенби?
Эсеби жок аскерди
Дагы кошуп бергенби»
Дүрбү менен көрдү эми.
Абдан карап турду эми.
Караса Семең көкжалың
Тайбуурул атын ойнотуп,
Жыландай кылып сойлотуп,
Желектүү найза колунда
Жергелеше соңунда
Жээк тартып миң киши.
Жан жолдошу Сары таз,
Дөөлөтүнө болуп мас.
Абырактуу кан болуп,
Алачыктай жан болуп.
Тулпар минип, туу аштап,
Келген экен бул баштап,
Бет алганын талкалап.
Анын арка жагында
Чыйырды менен Каныкей,
Көчтүн баарын чаңдатып,
Көргөндөрдү таңдантып
Арт жагынан келатат.
Көргөндө көөнү бөлүнүп,
Абакеңиз Бакайдын

Көзүнүн жашы төгүлүп.
«Өңүмбү же түшүмбү,
Түшүмдөгү ишимби?»
Жана тиктеп караса:
Отуз төөгө бул артып,
Көргөндөрдү кубантып,
Күлгөндө тиши кашкайып,
Күзгүдөй бети тастайып,
Келе жатат бир келин,
Кынай бууган бек белин.
Сыймык кушу башында,
Он келинчек кашында.
Баякыны көргөндө
«Баабедин» – деп буркурап,
Ыйлап ийди зыркырап.
Көзүнүн жашын агызып,
Кара жерге тамызып.
«Ыраазымын кудайга,
Ыйлап жүрдүм далайга.
Тилегим эми бердиби?
Тиктегеним келдиби?!
Баракелде Темиркан
Бусурмандан чыккан жан!
Дин бусурман бенденин
Олуясы сен элең.
Оболдон бери карасам,
Ушундай кылчу эр элең.
Бусурмандын баарына
Байдаң тийчү кан элең.
Мурунтан бери ушинтип,
Жардам кылчу жан элең,
Букардан артык кан элең».
Муну көрүп сүйүнүп,
Жаратканга сыйынып,
Атын көздөй түйүлүп
Азыр чуркап жетти эми.
Жаш баладай секирип
Ыргып минип кетти эми.
Томогону коюндап,
Уларбозду моюндап.
Сүйүнчүлөп айкырып,
Айлына келди кыйкырып,
«Кеткендерим келди» – деп,
«Кетигим эми толду» – деп,
«Сүйүнчү эле сүйүнчү!
Тон, өтүгүң кийинчи,
Бириң калбай жыйылчы!»
Абакең келди айкырып,
Сүйүнчүлөп кыйкырып.
Уккандын баары сүйүнүп,
Алдына келди жыйылып.
«А береги көрүнгөн:
Маңдай жаккы жол менен,
Эсеби жок кол менен,
Жана айдаган мал менен
Темиркандын элинен
Келин алып келатыр,
Тең жармысын көчүрүп,
Элин алып келатыр.
Каракандын элинен
Катын алып келатыр.
Каалап күлүк элинин
Атын алып келатыр.
Тулпар минип, туу байлап,
Канын алып келатыр.
Ар бир түрдүү керектүү
Малын алып келатыр.
Жалпы үйдү чечкиле,
Бириң калбай көчкүлө,
Таласка жалпы түшкүлө!
Бака-шака куп дешип,
Баары сөзүн эп дешип,

Аттын баарын куушуп
Айтканын анык угушуп.
Төөнүн баарын буйлалап,
Бирин-бири жулмалап.
Оттун баарын өчүрүп,
Үйдүн баарын көчүрүп.
Бакайдын камоо тоосунан,
Кызыл жардын оозунан
Көчтүн баары чубуруп,
Ай далаага келди эми.
Аны таштап коюңуз.
Ар жагында Семеңдин
Кабарынан болуңуз!
Анын көчү токтобой
Келе жатат чуркурап.
Кең Таластын талаада,
Ар нерсе бар санаада.
Керимсиген эр Семе,
Кейип жүргөн Каныкей
Келди бүгүн жерине,
Бер жагында сеңирге,
Бек жалынып теңирге.
Ал аңгыча эр Бакай
Келе жатат бу жерде.
Каныкей көрдү ошону,
Мууну жаман бошоду.
Аны көрдү Каныкей
«Э, байбиче, сүйүнчү!
Абам келет каркылдап,
Ак сакалы жаркылдап,
Айла кандай болучу?!
Ок аткандай шартылдап,
От жаккандай жаркылдап,
Ойронум абам келатат.
Ошолорду нетели?
Ойлоп кара байбиче,
Карасаң көзүң жетеби»?
«Кана ботом, кана» – деп,
«Анык таанып кара» – деп.
Көзүнүн жашын аарчып,
Көрө койду Бакайды.
Тааныгандан буркурап,
Үнү чыкты зыркырап.
Аны көрүп эр Бакай,
Сакалы ылдый жаш агып,
Санаалары бузулуп,
Таноолору кысылып.
Карган төөдөй буркурап,
Кан абаң келет зыркырап.
Чыйырдыны карасаң,
Көргөн жерден чыркырап.
Карган кемпир, курган чал,
Айтканыма кулак сал!
Ат үстүнөн көрүшүп,
Колун кармап өбүшүп.
Аттан түшүп кыйраңдап,
Чыйырды кетти тыйраңдап.
Бакай түшө жүгүрүп,
Башын өөдө көтөрүп.
Бакай түрдүү кеп айтып,
«Ээ, байбиче» – деп айтып.
Айта албай Бакай солкулдап,
Ыйлап турат болкулдап.
Колун кармап Чыйырды
Андан бетер чыңырды.
Бекем кармап зыркырап,
Эмчегинен сүт кетип,
Агып жатат диркиреп.
«Миң койдон калган кебемби?
Сыр жаадан калган жебемби?
Зер тондон калган көбөмбү?
Сексен жашка келгенде

Сенин да жүзүң көрөмбү?!
Чын эле Бакай сенсиңби?
Чыйырды шордуу менминби?
Темиркандын элине
Тентип кеттим башында,
Эми келдим кашыңа.
Эсен сени көргөнүм
Эми ыраазы өлгөнүм.
Артыма туяк калганын
Эч калган жок арманым.
Карыганда мен шордуу
Белди бекем буугамын,
Быяктан көңүл суугамын.
Айткан менен байда жок,
Сенден башка айла жок.
Илгеркини санасам,
Күйүп жанып, болдум чок».
Ошону айтып далдайып,
Эси ооду шалдайып.
Жыгылып калды кыйрайып,
Бир жагына тыйрайып.
Көргөндүн көөнү бөлүнүп
Көбү жандан түңүлүп.
«Ушунусу эп эле,
Угарга сонун кеп эле».
Ар жагынан абаңдын
Айлы келди дуулдап,
Аралашты чуулдап.
Чыйырдынын кашына
Чыдай албай ошондо.
Беш абышка келди эми.
Аксакалы эр Бакай,
Андан кийин Бердибай.
Быягында Меңдибай.
Тыягында Бердике.
Булар менен төрт болуп
Ичи жаман өрт болуп.
Чыйырды менен төрт болуп,
Ушу бүгүн кеч болуп.
Керели-кечке ыйлады,
Көзүнүн жашын тыйбады.
Ал аңгыча дуулдап,
Каныкейдин айлына
Аралашып чуулдап,
Акыр заман болгондой.
Манас эми өлгөндөй
Баарысы келип көрүшүп.
Тааныгандай өбүшүп,
Далай адам көрүшүп.
Каныкейди карасаң,
Арасында солкулдап,
Андан бетер болкулдап.
Жаңы келин Чачыкей
Таң ажайып калды эми.
Келиндердин баарысы
Оолак туруп алды эми.
«Бул эмине укмуш» – деп
«Ушу кандай сонун кеп»?
Булар турат кеңешип.
Ал аңгыча Сары кан
Буркан-шаркан болду эми.
Булкуп-силкип ар кимин,
Арасына келди эми.
Ар кимисин кеп айтып,
«Ай-ай журтум» – деп айтып.
«Ыйлаганың жаман го?
Качырганың Семетей
Мына келди аман го?
Бул эмине деген кеп
Тегиң кудай бергенде,
Качырганың келгенде.
Уядагы шумкарың

Учуп аман келген соң,
Урум менен Кырымды
Ушу уулуң билген соң,
Эмине үчүн ыйладың?!
Бакай ата нетесиң?
Карыганда катыкүн
Сен канетип кетесиң?!
Минте берсең абаке
Дагы түпкө жетесиң.
Сабыр кылып, шүкүр кыл,
Абыке менен Көбөштү
Ойлоп аба бикир кыл!
Темиркан бизге жол берген,
Жаныбызга кол берген.
Кызын берди Шаатемир,
Элин берди кан Темир.
Андан көрө абаке,
Конор жериң канаке?
Элдин баарын кондургун,
Аралашып оңдургун,
Эмине кылып олтурдуң?
Кой абаке ыйыңды,
Эми кылгын сыйыңды.
Өкүнүчтү таштагын,
Өрүлүктү баштагын.
Келиндери таңдашып,
Эси ооп тыңдашып.
«Жекеле өлгөн сен белең,
Ушундай курган кем белең?!
Өлгөн жалгыз ушубу?
Семетей жаман кишиби?
Манас өлсө баласы,
Кокуй, Бакай, карачы,
Эми абай кылып карачы!
Бу да турат көрдүңбү?
Букарлыктын баарысы
Жуда турат көрдүңбү?
Амандашып кол берип.
Сары кан келди кашына.
Бирин-бири сооротуп,
Эр Семетей: «Жүргүлө
Агын суунун боюна,
Кең Таластын оюна.
Жүргүн аба, конолу.
Керме тартып ат байлап,
Көңүлүңдү сен жайлап.
Карчыгадай койкоюп,
Кадимкидей болпоюп,
Баштап алып жөнөгүн.
Ыйлаганды ушерге
Таштап алып жөнөгүн!
Ушул ишти кылбасаң,
Теги абаке, беземин,
Абыке менен Көбөшкө
Ылдый кирип кетемин.
Ыйлай берсең абаке,
Минтип түпкө жетемин.
Ээн калган Таласты,
Өлүп калган Манасты,
Өкүнөсүң болбойсуң,
Минте берсең оңбойсуң.
Же ыйлаганың койбойсуң,
Ырастап айтсам болбойсуң».
Ал аңгыча Каныкей,
Алда нече кеп айтып,
Абасына көп айтып:
«Буулуткулуу булбулум,
Үйрөткүлүү кургурум!
Кара жолтой Кең-Колго,
Кантип коном уялбай?!
Абаке сени кыя албайм.
Тетиги куранаткан куттуу жер –

Курдашым Манасты жуткан жер.
Андан көрө абаке,
Май-Булакка баралы.
Башы жайык жер эле,
Аягы кууш капчыгай –
Арманым бар бир далай.
Айттым турам абаке,
Акыл-эсиң канаке?!
Тегеле ишенбеймин өзүнө,
Эки кулдун сөзүнө.
Эки-үч күнү абаке,
Көрүнбөйлү көзүнө
Билинбейли өзүнө.
Кырк чоронун баары бар,
Кыргыл чалдай кары бар.
Карыганча өлбөгөн,
Кара жолтой түгөнгөн
Кайын атабыз дагы бар.
Ала көөдөк Көбөш бар,
Айта турган көп сөз бар.
Айланайын абаке,
Айтканыма кулак сал!
Мен кантип коном уялбай,
Жалгызымды кыя албайм».
Ошону айтып болкулдап,
Ыйлап турат солкулдап.
Ошондо Бакай абаңыз,
Абаңызды караңыз:
«Ырас ботом» – деп айтат
Каныкей жакшы кеп айтат,
Карап Бакай ошондо»
Ырас ботом кебиң» – деп,
«Эми таптың эбин» – деп.
Ошенетип турганча
Ачуусу келип аңгыча
Семенди кудай урду эми.
Жабагынын кылындай
Жалы чыгып үрпөйүп,
Жаны чыгып үксөйүп,
Жаалы жаман келди эми.
«Атаа кокуй абаке,
Акыл-эсиң канаке?
Ак күмбөзү мынаке!
Аны таштап өткөнүм,
Май-Булакка кеткеним
Өлгөнүм эмей неткеним!
Асыл Манас атамдын,
Оюн курган жерине
Оюн куруп жатпасам,
Ордо чийген жерине
Ордо чийип атпасам,
Бээ байлаган кериге
Бээни байлап салбасам,
Ак күмбөздүн алдына
Аттан түшүп албасам,
Куран окуп барбасам,
Кудай мени урбайбы?
Курдашымдын баарысы
Артымда карап турбайбы?
Ажал жетип күн бүтсө,
Албай койбойт кара жер,
Тартпай койбойт казган көр.
Тобокел алда жүрө бер!
Кыргыл чалың кырк болсо,
Менин элим миң болсо,
Арбагым жаңы дүң болсо,
Май-Булакка камалып,
Коркуп барып эл консо.
Ошенткен киши оңчубу?
Арбак башка кончубу?
Алаткүн аба, нетесиң?
Сен канетип кетесиң?!

Акыр заман болгончо
Абдан шылдың боломун,
Анан кантип оңомун?!»
Ушуну айтып урушуп,
Маңдай тери тырышып.
Казан арткан атанды
Кармай калып жетелеп,
Ак күмбөздү бет алып,
Азыр жөнөп калды эми.
Ал аңгыча Сары кан
Салып кирип келди эми.
«Э садагаң кетейин,
Теги сени нетейин?
Тээ береги көрүнгөн
Башы туюк көрүнөт,
Оозу жайык өңдөнөт.
Чогуу барып коңолу,
Чогулушуп оңолу.
Бүгүн түнөп алалы,
Эртең менен болгон соң
Абыке менен Көбөшкө
Арага киши салалы.
Анан кийин кулунум,
Эли-жоосун билели,
Аралашып алалы.
Ошондо туруп Семетей:
«Эмесе макул, куп» – деди,
«Сары аба сөзүң эп» – деди.
Төөнү коё берди эми.
Элдин баары куп дешип,
Баары муну эп дешип.
Аралашып буркурап,
Көчтүн баары чуркурап.
Таластын суусун кечишип,
Өйүзгө өтүп кетишип.
Маңдайында баткалга
Кара-Буура Чаткалга
Кайкалап барып конушту.
Башы туюк капчыгай,
Аяк жагы малага жай.
Эр Семеңди өткөрүп,
«Эң башына сен кон» – деп,
«Эл башчысы сен бол» – деп,
Ырым менен өткөрдүм.
Аягына мен коном,
Ортосуна Сары кан
Как ушинтип коңолу.
Баш жагына консун» – деп,
Башчы болуп жүрсүн деп,
Балам сени кондурдум.
Ортосуна консун деп,
Ортозаар болгун деп
Ойлоп турам Сары кан.
Карыганда мен Бакай
Аягына коноюн.
Эки бирдей карагым
Мен эми кайдан жакшы болоюн.
Сакал аппак болгондо
Жашым жүзгө толгондо
Сакалымдын агында
Сапар кетээр чагымда,
Сенин аманат койгон малың бар.
Менин өлө турган чагым бар,
Менин кыямат кетер алым бар.
Сенин аргын, ногой элиң бар,
Кең-Кол,Талас жериң бар,
Менин керээз айтаар кебим бар.
Менин Манасты көргөн
көзүм бар.
Эми баян кылаар сөзүм бар.
Айта турган кебим бар.
Аргын, кыргыз элиң бар.

Анда-санда кулунум,
Каныкей сөзүн кулакка ал!
Капалуу энеңди,
Каныкей муңдуу кебемди,
Капа кылып көп айтпа,
Кагып-силкип кеп айтпа.
Апаңдын айтканы келүүчү,
Сен тургай атаңды ушу билүүчү.
Тегеле мунун шагын сындырба!
Мунун айтканы келбей
койчу эмес.
Деп, ошентип кеңешип,
Чогулушуп отуруп,
Агартып үйүн тигишип.
Кермеге атын чалдырып,
Жергелей баары отуруп,
Төгөрөгүн арытып,
Төрт тарапка көз салып,
Дөң талааны карашып,
Капалыгы тарашып.
Кемегени казышып,
Казандарын асышып,
Ары-бери басышып,
Төмөн жакка караса,
Келе жатат бир караан.
Бирөө десе экөөдөй,
Экөө десе бирөөдөй.
Эки киши эпеңдеп,
Эми буту тепеңдеп,
Элге качан жетем – деп.
Баякы экөөн караса,
Абыке менен Ажыбай,
Жалгаганы бир кудай:
Күндө дөңдөн карашып,
Күнүгө дүрбү салышып.
Намангендин белине,
Көчүп келээр жолуна,
Күнүгө бир маал карашып.
Он беш күнү ойлошуп,
Келер күнүн болжошуп.
«Бүгүн эртең келээр» – деп,
«Кудай бизге берер» – деп.
Күнүгө төлгө салышып,
Төртөө-бешөө болушуп.
Ушунеткен кезинде,
Ушу бүгүн кечинде
Бакай менен Каныкей,
Аралашып калыптыр,
Арасында Сары кан,
Каралашып калыптыр.
Ошо бойдон келишип,
Айыл конуп калыптыр.
Абыке менен Ажыбай
Анык көзүн салыптыр.
Жанында бар Ырчы кул
Бир түгөнгөн кычы кул.
Как ошого кеп айтып,
«Айланайын ырчым – деп,
«Айылга кабар берчи» – деп.
«Бир баралык жеңеме,
Качып жүргөн немеме.
Карган Бакай кебеме,
Чыйырдыны көргөндө
Чыдап кантип турайын,
Берген экен кудайым.
Уруп кеткен атама
Көтүн бүгүн кыскын де.
Көчөгө чыкпай жатсын де
Андан ары барып айт,
Кыргыл чалдай карыга айт.
Кырк чоронун баарына айт.
Андан туура салгайсың,

Баягы көөсөр немеге,
Баарын айтып бергейсиң.
Анан биздин үйгө келгейсиң.
Биздин үйгө жаткайсың.
Ошенетип жөнөтүп,
Экөө келе жатыптыр.
Карап туруп эр Семе
Тааный койду буларды.
Минтип жүргөн кууларды.
Ат тердетип алышып,
Алыс жерден жарышып,
Кирип келди аңгыча.

ЫРЧЫ УУЛДУН БУЗУКУЛУГУ. КӨБӨШТҮН СЕМЕТЕЙДИН АЙЫЛЫН ЧАПКАНЫ

Ат алуучу боз балдар
Алдын тозо жүгүрүп,
Этек-жеңин түрүнүп,
Түшө электе ат алып,
Аялдабай бат алып.
Алиги экөө келатыр,
Көргөндө көөнү бөлүнүп,
Көзүнүн жашы төгүлүп.
Түшө калып жүгүрүп,
Салам берип Бакайга
Колун берип өттү эми.
Ар жагында Сары кан
Ага барып жетти эми,
Колун кармап өттү эми.
Арт жагында Ажыбай
А да ошентип келди эми.
Андан ары караса
Чыйырды менен Каныкей.
Бер жагына караса
Турган экен Семетей,
Чыңап койгон темирдей.
Баягыны көргөндө
Колун кармап ыйлашып,
Ажыбайы келди эми,
Колун жыттап өттү эми.
Чыйырдыга жетти эми,
Кармай калып оң колун,
Кандай ишке болжодуң.
Андан өтүп кетти эми,
Каныкейге жетти эми.
Колун кармап ыйлады,
Ажыбай жаман кыйналды.
Көзүнүн жашын тыйбады.
«Эне болуп эт берген,
Ата болуп ат берген.
Эбелектей жүгүргөн
Этек-жеңин түрүнгөн.
Сарамжалың санасам,
Тегерете карасам,
Тентигениң ойлосом,
Тегерете болжосом,
Тегеле сенин жүүнүң жок,
Эми менин муунум жок».
Ушуну айтып солкулдап,
Кош бөйрөгү болкулдап.
Ошону көрүп Каныкей,
Теңиз дайра чайпалса,
Тербелбеген күң эле.
Ала-Тоолор ураса
Алжыбаган күң экен.
Ал аңгыча Абыке
Азыр басып келди эми.
«Аман-эсен келдиңби?
Чыйырдыга жетти эми.

Чыйырдыны карасаң,
Тула-бою дүрүлдөп,
Албарсты баскан немедей,
Аягынан зирилдеп.
Бели турат мекчейип,
Көзү турат чекчейип.
Карап турат какчайып,
Эки көзү чакчайып.
Каныкейди караса,
Оозу-мурду томсоруп,
О да турат бозоруп.
Бети турат тастайып,
Бей-жайлыгы билинди.
Баягыны көргөн соң,
Абыке жандан түңүлдү.
Айласы кетип калды эми.
Абыке калды арманда,
Тиштелүү калды бармагы.
Ал аңгыча эр Бакай
Аларга көзүн салганы,
Эч калган жок жалганы.
Сары кан туруп буларга
Ажайыпка калды эми.
Семетейди карасаң
Мурду кетти кырданып,
Өңү кетти сурданып.
Жабагынын кылындай
Жалы чыкты жакадан.
Жалын чыкты көзүнөн
Ал аңгыча эр Бакай
Жакшылаган сөзү бар.
Али да болсо абаңдын
Бир адамча эси бар.
Үзүлгөндү улаган,
Жыгылганды жөлөгөн.
Ажыраганды эптеген
Айтышканды септеген.
Ушу жашка келгенче
Сыймык баштан кетпеген.
Абакеңиз Бакайга
Эч бир адам жетпеген.
«Жоголгонум табылып,
Абийирим жабылып,
Качырганым шумкарым,
Канча жылы муңкандым.
Кеткендерим келгенде
Кемтиктерим толгондо.
Чыйырды кемпир не болдуң?!
Акылың кайда жоголду?
Минте берсең оңбодуң!
Урушпас уул болчубу?
Минткен киши оңчубу?
Керишпес келин болчубу?
Кек ойлогон оңчубу?
Мурунку адам өлбөсө,
Муштайык кана жүргөнү?!
Бурбай ажал келген соң:
Булар дүйнө сүргөнү.
Баштадан дүйнө түбүнө
Кана байгамбарлар жеткени
Баштан доор өткөн соң,
Баары бир күн өткөнү.
Өлүп калган Манасың
Тирилип эми келгенде,
Тилегиң кудай бергенде,
Тикирейген көзүңө
Эмне дейин өзүңө?!»
Мындай карап каркылдап,
Абакеңиз баркылдап,
Сөзү чыкты шартылдап.
Үр коёндой балбылдап,
Көзү шаңдуукан эле.

Ок аткандай шартылдап,
Сөзү шаңдуу жан эле.
«Каныкей балам нетесиң?
Сен канетип кетесиң?!
Анетпегин Абыке,
Дагы түпкө жетесиң!
Кайгырбагын карегим,
Аласың сүйгөн керегиң.
Сен түптүү кара терегим,
Түбүнөн айтып беремин».
Деп, ошентип турганча
Абыке турду кеп айтып,
«Абаке тыңда» – деп айтып.
Буулуткулуу булбулум,
Үйрөткүлүү кургурум,
Абыдан тыңдап тургунуң».
Алтын жааны бурасын,
Кимде күнөө бар болсо,
Асыл Манас сурасын.
Абаке көрүп турасың.
Бузукулар бузулсун,
Түбүндө кантип кутулсун.
Азыткылар оңбосун,
Эгерде эки болбосун.
Баарысын кылган Кыргыл чал,
Далайды кылган шылдың чал
Абаке сөзгө кулак сал,
Сени дагы тайгылтып,
Баарын кылган шылдың чал.
Мени менен беттешпей,
Бир сүйлөшүп кеп жешпей,
Көчө качып жоголдуң.
Көптөн бери көрүнбөй,
Эми ишиң оңолдуң.
Аргын, кыргыз айылын,
Араң таптың дайынын.
Олуя-Ата, кең Талас
Жериң мына абаке!
Шыгай, ногой аралаш,
Элиң мына абаке!
Оюн курса жарашкан,
Үйүң мына абаке!
Кадимкидей чогулсаң,
Бийиң мына абаке!»
Ошенетип басылды.
Көрбөдүк мындай асылды.
Абакеңиз эр Бакай
Баарынын кирин чечти эми.
Баары бирдей күлүшүп,
Кайра-кайра келишип,
Эми колун беришип.
Кучакташып көрүшүп,
Бирин-бири өбүшүп.
Көрбөгөндөр келишип,
Келип колун беришип.
Кубанычтуу күлүшүп,
Баары бирдей кашаттан,
Дуулдаша басышып,
Тумукканын жазышып.
Айлын көздөй жүгүрүп,
Шырдак алып күйүгүп,
Калы килем алышып,
Тегерете салышып.
Колго суун куйдуруп,
Тасторкондун баарысын
Тегерете койдуруп.
Экиден, үчтөн эт берип,
Ушинетип жеткирип.
Жана чайын куйдуруп,
Жаш балдарга сундуруп,
Ирет менен Каныкей,
Арасында Семетей

Кызмат кылып жүгүрүп.
Каныкейди карасаң,
Эки бети нурданып,
Кан Бакайдын сөзүнө
Ошенетип кубанып.
Эстегенде солк этип,
Эт жүрөгү болк этип.
Арасында томсоруп,
Санап алса бозоруп.
Антип-минтип отуруп,
Ошо күндү болтуруп,
Намаз дигер болду эми.
Ажыбай шондо кеп айтып,
«Ой, абаке» – деп айтып,
«Бул экөөбүз кетели.
Мында жатпай кайталы,
Жакып жаман киши эле,
Баарын кылган ошо эле.
Көбөш көөдөк ит эле,
Кыргыл чал кызык чал эле
Башынан бузук жан эле.
Кырк чоронун баарысы
Ала көөдөк кул эле,
Жоо дегенде жатпаган
Баары көөдөк кул эле.
Кокус бузук болбосун.
Биз эми мындан аттанып,
Ошолорго баралы.
Түндө жолго салалы,
Түн боюнча баралы.
Алаптаган кырк бөрү,
Баатыр Манас өлгөнү
Жамандыкты көрбөдү.
Биз ошого жөнөйлү.
Жакшы жерге конупсуң,
Жайың менен жата бер.
Эртең элди чогултуп,
Элге кабар салалы.
Ортосу Талас, башы
Чүй, Олуя-Ата жериңе,
Орчун кыргын элиндин,
Ашмара менен Меркеге.
Айдай талаа жериңе,
Айыл консун баарына.
Казак менен кыргыздын
Дайын болсун баарына.
Эсеби жок кой союп,
Эл уккудай той союп,
Керней-сурнай тарттырып
Алтын-күмүш арттырып,
Чачыланы чачалы.
Анан кийин кошолу,
Биз кылалык ошону».
Деп, ушинтип куп» – деди,
Абаң сөзүн эп деди.
«Андай болсо аттанып,
Эки балам кет» – деди.
Антип-минтип отуруп,
А күнү күндү батырып,
Аттанып жөнөп калышты.
Таластын суусун бойлошту,
Далай акыл ойлошту,
Жака жолду бойлошту,
Жакшылыкты ойлошту.
Кете берсин бу жерде.
Мурун кеткен Ырчыуул
Ошол доңуз не жерде?
Салган жерден кетти эми,
Кан Жакыпка жетти эми.
Ырдаганы ыр эле,
Түбүндө доңуз чыр эле.
Өзү бузук киши эле,

Кыргылга жакын ит эле.
Кан Жакыпка кеп айтып,
Жатпа жанына деп айтып.
Иш бузулду деп айтып.
«Бая Букар кеткен Каныкей,
Айлы толуп дүң болуп,
Аскери таамай миң болуп,
Кең Таласка конуптур.
Май-Булактын башынан
Бакай дагы келиптир.
Аягында эр Бакай,
Баш жагында Семетей,
Абай кылып карасаң,
Ортосунда бир адам.
Алачыктай жан экен,
Ошонусу кан экен.
Оң отурган неме эмес,
Оңдуруучу эр эмес.
Оңой менен адамга
Омурулчу бел эмес.
Туу көтөрүп кан кылып,
Салтанатын даң кылып,
Келип-конуп калыптыр.
Кошоматка Абыке,
Ажыбай экөө салыптыр,
Кол куушуруп барыптыр,
Муну кандай кылчуубуз»?!
Уккан жерде кан Жакып
Эт жүрөгү болк этип,
Эси чыгып солк этип.
«Эмесе ботом турба» – деп,
Эр Көбөшкө баргын» – деп
«Баарын айтып бергин» – деп.
«Туу көтөрүп алсын» – деп.
Андан ары баарына,
Кыргыл чалдай карыга,
Кырк чоронун баарына
Кырка баарын ойготуп,
Баарысын айт, ойлонтуп.
Ошо бойдон кыдырып,
Ногой менен шыгайдын
Баарына айтып билгизгин,
Тегиз атка мингизгин,
Темир тонун кийгизгин.
Семетей деп айтпагын,
Бул айткандан-кайтпагын,
Кайтып оңдоп айтпагын.
Баарын бирдей дүргүткүн,
Баш аламан үркүткүн.
Желмаянды чөгөргөн,
Желмогуздай көгөргөн
Өзүң мыкты уул элең.
Ушу бойдон барып айт».
«Эмесе макул куп» – деди.
«Каңым сөзүң эп» – деди.
Атка минип кетти эми.
Эр Көбөштүн үйүнө
Түн ичинде жетти эми.
«Турасыңбы эр Көбөш?!
Тулпар минип, туу аштап,
Туура жактан кол келди,
Эсеби жок мол келди,
Анжыяндан эл келди.
Капилет жаткан жеринен
Баарын кармап кыралы,
Уу ичкендей кылалы.
Башы туюк капчыгай,
Аяк жагы малга жай –
Жалгачу эле бир кудай.
Абыке менен Ажыбай
Эли-жоосун билмекке,
Түн ичинде келмекке

Алар жетти бая эле.»
Аны угуп эр Көбөш
Ыргып турду күүлөнүп,
Кайрат менен сүйлөнүп.
Керинейин тарттырып,
Добулбасын чаптырып,
Жоо келди деп айттырып,
Бака-шака болду эми.
Адис болгон көп ногой,
Атка минип алышып,
Эр Көбөштүн үстүнө
Баары келди жарышып.
Адамдын баары дүбүрөп,
Добулбасы дүпүлдөп.
Ырчы уулду карасаң,
Кыргыл чалды баш кылып,
Барган жагын таш кылып.
Бары-жогу күлдүрөп,
Кан Жакыптын үстүнө
Келип калды дүрүлдөп.
Желеги туудан бөлүнбөй
Жердин жүзү көрүнбөй,
Ак асаба кызыл туу
Айкайлаган ызы-чуу.
Көк асаба кызыл туу,
Көк жаңырган ызы-чуу.
Көз көрүнөө Көбөштүн
Кылган иши как ушу.
Бөксөдөгү жол менен,
Бөлөк-бөлөк кол менен,
Капталдагы жол менен,
Караңгыда кол менен
Асабасы желпилдеп,
Ак сакалы селкилдеп,
Атаңа наалат ит Жакып
Келе жаткан жери ошол.
«Агарар жерим калган жок,
Бу дүйнөдө арман жок.
Каныкей кекчил киши эле,
Корккон ишим ушу эле.
Түн ортосу кезинде
Түйшүк салмай болду эми.
Аны таштап коюңуз,
Абыке менен Ажыбай,
Кабарынан болуңуз,
Таласты бойлоп жол менен,
Алда нече ой менен
Шаарды көздөй бет алып,
Шашып-ашып келатыр.
Баарын таштап коюңуз,
Бакай курган абаңдан
Кабарынан болуңуз.
Абыкеге ишенип,
Ажыбайга кубанып,
Азыр жатып калды эми.
Көкчолок менен Уларбоз
Экөөн байлап калды эми,
Өзгө аттын баарысын
Агытып айдап ийди эми.
Байтайлакка кеп айтып,
«Уктабагын» – деп айтып,
«Анда-санда сеңирге
Басып чыгып кайтып кел,
Көргөнүңдү айтып кел.»
Ошенетип эр Бакай
Жаңы чырым этти эми,
Көзү илинип кетти эми,.
Аңгыча аскер жетти эми.
Эң башында эр Семе
Абырактуу эр неме.
Атын аса байлады,
Көңүлүн артык жайлады.

Чачыкейдин койнунда,
Эчтеме жок оюнда
Жата берсин тамаша.
Каныкейдин ак ордо
А да турат жанаша.
Сары канды караса
Буда жатып калыптыр.
Ошол элдин баарысы
Жуда жатып калыптыр.
Байтайлакты карасаң,
Ары-бери жүгүрүп,
Басып жүрөт күйүгүп.
Абай кылып караса,
Дүмүрөйгөн кол келди,
Түнүчүндө мол келди.
Колду көрүп алды эми,
«Кокуй ата жатпа» – деп,
Ыйлап кирип барды эми.
Ал аңгыча калың кол
Жайнап кирип келди эми.
Жазайылы жаңырып
Замбиреги күркүрөп,
Аны көргөн бенденин
Азат бою дүркүрөп.
Жоо-жарагын кие албай,
Жалгыз көпкө кире албай,
Абакеңиз эр Бакай
Жылаң аяк, жылаң баш,
Эки көздөн агып жаш
Көкчологун жетелеп,
Чоң ыштыкка бет алып
Сол ыштыкка корголоп,
Көзүнүн жашы шорголоп
Абаң калды далайда.
Ал аңгыча Байтайлак
Уларбозду минди эми,
Бура тартып аскерден
Аман чыгып алды эми.
Мында туруп нетейин,
Мен Букарга кетейин.
Улуу жолго салды эми.
Кең-Букарды бет алып
Байтайлак качып калды эми.
Баарын таштап салыңыз,
Бирден кабар алыңыз.
Укуругун шиш кылып,
Уктаганды мыш кылып
Унуткусуз иш кылып.
Кыргыл чал деп кыйкырып,
Кан Жакып деп айкырып,
Уктаганын кырды эми,
Уу ичкендей кылды эми.
Сары канды карасаң,
Жыпжылаңач дардаңдап,
Тоого качты чардаңдап.
Качпаганды кыйратып,
Катындарды ыйлатып,
Аяк өөдө кыйратып
Азыр кирип келди эми.
Ал аңгыча Семеңе
Аскер жаңы жетти эми.
Каныкейди карасаң,
Эт жүрөгү болк этип,
Эми турду солк этип.
Эбелектей түйүлүп,
Эми келди күйүгүп.
Каалганы Каныкей
Каңк дегизе бир коюп,
Кирип келди үйүнө.
Бала төрө эр Семе
Алакөөдөк эр неме
Жаткан экен балкылдап,

Күн тийгендей жаркылдап.
Күдөрүдөй былкылдап,
Күчүк үндүү шыңкылдап,
Чачыкей жатат былкылдап.
Уялбастан Каныкей,
Кирип келди үстүнө
Алакандан чаң чыгып,
Ыйлап көздөн кан чыгып.
«Айтсам тилим албайсың,
Эми жайың кандайсың!»
Ал аңгыча кырк бөрү
Кыйкырыгы угулду
Уккан сайын Каныкей
Жүрөгү оозго тыгылды.
Турамын деп Чачыкей
Оңкосунан жыгылды.
Каныкейди карасаң,
Аккелтеге барды эми,
Аны жулуп алды эми.
Милтесине от коюп,
Чыңырып келди Семеңе,
Уктап жаткан немеңе.
«Жазайын үнү жаңырат,
Күн күркүрөйт дейсиңби?
Койчагыр үнү чаңырат,
Жер титирейт дейсиңби?
Шыпылдаган жаа келди,
Жамгыр жаады дейсиңби?
Тарсылдаган мылтыкты
Мөндүр жаады дейсиңби?
Ушинтип мени жейсиңби?
Айтсам тилим албайсың,
Арам өлдүң кандайсың?!
Абыке султан агам деп,
Арта тууган бабам – деп,
Ушинтип түпкө жеттиңби?
Эмине болуп кеттиң – деп».
Колдон булкуп сүйрөдү
Энеси минтип сүйлөдү.
Эки көзү алайып,
Эстеп алып далдайып,
Жана кетти шалдайып,
Жан берчүдөй шылк этип.
А жаака бир коюп,
Бу жаака бир коюп,
Урса дагы болбоду.
Уктабаган түгөнгүр
Ошонетип оңбоду.
Ал аңгыча Каныкей
Көнөктөп сууну алды эми,
Көтөрүп келип куйду эми.
Ошондо Семең чыйрыгып,
Ыргып турду ордунан.
Абай кылып тыңшаса
Үркөр боо мылтык унчугат
«Кан Жакып» деп чуу чыгат.
«Эр Көбөш» – деп кыйкырат,
Элинин баары айкырат.
Каныкей жана чыңырат:
«Тууганың эмес душманың
Ичинде болор бышманың.
Түптүү кара чынарым,
Чынарымдын чыгарын
Мен билгемин башынан
Тууганыңдын кылаарын.
Чыгып келип сынагын.
Жаңгыз кара терегим,
Жамы журтка керегим,
Өөдө болгун сергегим!
Эми кудайым гана берсин
эрмегим!
Мына ошентип турду эми,

Эр Семетей камданып,
Каңдагайды шымданып,
Кара боюн чыңданып.
Кубаргандан кумсарып,
Кутургандан ээлигип,
Семетей турду камданып.
Ал аңгыча Каныкей
Этек-жеңин түрүнүп
Эбелектей жүгүрүп
Эшикке чыгып караса,
Ал аңгыча Тайбуурул
Аягы менен тик түшүп,
Казандай ташка жик түшүп.
Кошкурганы баш жарып,
Төрт туягын ташка уруп.
Каныкей чуркап жетти эми.
Чылбырынан нетти эми.
Кайра тартып жетелеп,
Семетейди бет алып,
Ак өргөөгө киргенде
Жаңыдан кире бергенде,
Кыябында Кыргыл чал
Кылычын алып жетти эми,
Кыя тартып өттү эми.
Каран калган Буурулдун
Чылбырын кыйып кетти эми.
Каныкейдин чач учтук
Баары жерге төгүлүп,
Бала төрө Семеңе
Баякысы көрүнүп.
Каныкей кире качты эми,
Акылынан шашты эми.
Ал аңгыча Семетей
Аккелтени алды эми
Алдынан чыга калды эми.
Азирет деп айкырып,
Айгай салып бакырып,
Аккелте менен бир атып.
Алтоо-жетөөн сулатып,
Көргөн жанды кубантып.
Убадасы менен үч атып,
Кийинкисин күч атып.
Үч атпады төрт кылып,
Караңгы түндү өрт кылып.
Айкырып үндү салганда,
Он эки жылы атылбай,
Дагы катып калыптыр.
Барган сайын чаңырып,
Үнү чыкты жаңырып.
«Бакай кайда жоголдуң?
Сары кан сага не болдуң?!»
Ошону айтып айкырып,
Как ошентип алганда
Укпагандар арманда.
Абакеңиз эр Бакай,
Жылаяк аяк, жылаң баш,
Эки көздөн агып жаш.
Кол ыштыкка корголоп,
Көзүнүн жашы шорголоп.
Чоң ыштыкта Көкчолок,
Көсөм Бакай минди эми.
Көз көрүнөө бакырып,
Семетейди бет алып,
Аяк өөдө акырып,
Айгай салып бакырып,
А да келет бу жерде.
Тоо-ташты кулатып.
Томолок ташты уратып,
Айкырып айгай көп салып,
Тоодон ылдый айкырып,
Ташты келип ташка уруп,
Кээ бирөөн башка уруп.

Сары кан кирип келди эми.
Суу акпаган кең сайдан,
Сурнай тартып жез найдан
Арбак конуп ар кайдан,
Тайбуурул келди бир жайдан.
Чылбырын туура тиштеди,
Семетейди издеди.
Как алдына тез келди.
Качып кайра кез келди.
Караңгыда бир адам
Атын кармай калды эми.
Абай кылып караса,
Айландыра санаса,
Олуядай сакалдуу.
Аны көрүп Семеңдин
Оозуна жүрөк тыгылды.
«Бачым аттан балам», – деп
Көтөрүп атка салды эми,
Бата берип калды эми.
«Атам Манас колдо», – деп,
«Колдосоң ушу жолдо», – деп
Кыйкырып кирди аскерге
Ажалдуусу тез келди,
Аралашып калды эми,
Акыр заман болду эми.
Баарын таштап коюңуз
Баягы кеткен Байтайлак
Кабарынан болуңуз.
Ачык күнү тутулуп,
Аман-эсен кутулуп,
Букарды көздөй бет алып,
Бурулуп жолго салды эми.
Таңга жакын болгондо,
Сары-Белдин кериге
Салып чыгып келди эми.
Таңга жакын болгондо
Алты киши жанынан
Аңдып турган мамына
Качырып чыгып чукулдан
Кармап алып жөнөдү.
Камчы менен бир салып,
Айдап алып жөнөдү.
Эки колун артына
Байлап алып жөнөдү.
«Түп атаңды түрүп айт,
Түптү неме койбой айт!»
Түбү жайың ойлой айт!
Ысмайылдын алдына
Айдап кирип барды эми.
Эки колун артына
Байлап кирип барды эми.
Баштан аяк маанисин
Баян кылып берди эми.
Көргөнүнүн баарысын
Аян кылып берди эми.
«Айланайын акелер,
Коё бергин өзүмдү,
Уксаң мына сөзүмдү.
Бирин койбой терейин
Баарын айтып берейин.
Мен Бакайдын уулумун
Жалганы жок мунумдун.
Байтайлак деген өзүмүн
Мына уксаң сөзүмү.
Кайып кандын шаарына
Качып жүргөн Каныкей,
Темиркандын шаарына
Тентип жүргөн Семетей,
Кечээ күнү келди эле.
Аралашып калды эле.
Атам Бакай келишип,
Аралашып конушуп,

Түндө түнөп оңушуп,
Түн ортосу болгондо
Тирүү киши калбастан,
Баары уктап калганда
Төмөнтөн келип калың кол
Басып калган жери ошол.
Баарыбызды мойсоду.
Бакайды да кайсады.
Атамды да өлтүрдү.
Ишибизди бүтүрдү.
Ошол элдин ичинен
Жалгыз качып кутулдум,
Өңгөлөрү тутулду.
Мындан башка кебим жок,
Кайрат кылар демим жок.
Кырк чоролор келгенде
Кыйкырып кыргын салганда
Баана кылчу кишим жок,
Бөлөк менен ишим жок.
Коё бергин өзүмдү,
Уктуңар го сөзүмдү.
Коё бергин кетейин,
Э, садагаң кетейин,
Темирканга жетейин!».
Баякыны укканда
Ысмайыл турду ордунан.
«Башта баатыр жолду», – деп,
«Келгениң жакшы болду», – деп.
«Бу да Темиркандын кулу эле
Семетейдин эли эле».
Абыр-шабыр ат минип,
Аялдабай бат минип.
Баары бирдей буркурап
Баабедин деп чуркурап
«Баатыр Манас колдо», – деп,
«Колдогун ушу жолдо», – деп.
«Ушу колду башта», – деп,
«Мына бу тууну ушта», – деп,
Жүргүн баатыр жөнөйлү.
Биз да шону көрөлү
Семетей менен кошулуп.

ЫСМАЙЫЛДЫН КОЛУН ЭЭРЧИТИП КЕЛИШИ

Өлсө бирге өлөлү,
Өнөрү болсо көрөлү.
Темиркандын алдына
Уялбай кантип баралы,
Каныкейдин өзүнөн
Кантип тирүү калалы?!
Кантип жанды аяйлы?!
Бакайдын уулу экенсиң,
Биздин жайды билесиң,
Эми баштап жүрөсүң.
Качканың жакшы болду – деп,
Кана берчи колду – деп,
Колун чечип көрүшүп,
Колтукташып өбүшүп.
Айланайын Ысмайыл,
Ажал жакын убагың!
Антип карап турбагын,
Арт жагымдан чубагын.
Ушу күндө карасаң
Мылтыкташып атышып,
Былчылдашып жатышып.
Кыя тартып урушуп,
Кызыгышып урушуп.
Далай киши өлүшүп,
Кыяматты көрүшүп.
Очогор тийип окко учуп,

Ооздон кызыл кан кусуп,
О дүйнөдөн кыз кучуп,
Ойрон болгон кезинде
Биз барабыз өзүнө.
Ак добулду койгулап
Ошол кепти укканда
Абыр-дабыр ат минип,
Аялдабай бат минип.
Тууну байлап көтөрүп,
Турчу беле Байтайлак,
Баштап алып жөнөлдү.
Асабаны колуна
Аштап алып жөнөдү.
Алаам саат болгончо,
Ачып көзүн жумганча
Кирип келди аңгыча.
Аягынан буркурап,
Темиркан деп чуркурап.
Оттой болуп дүрүлдөп,
Аяк өөдө күрүлдөп.
Өөдө карай буркурап,
Өжөр экен Бухарлык,
Эми келе гана жатат чуркурап.
Башынан ылдый Семетей
Сел каптаган немедей,
Арасында эр Бакай.
Абырактуу Сарыкан
Эндөөлүктөн эр өлүп,
Нечен сонун бөрү өлүп.
Жаман кулдар эсирди,
Жалпы тийди кесири.
Арманда болуп бала өлүп,
Алтымышта чал өлүп.
Как ошентип кырылып,
Баш-аламан сүрүлүп.
Ал аңгыча болбоду,
Алдам ишин оңдоду.
Кырк чоронун баарысы,
Кыргыл чалдай карысы
Аккелте үнүн укканда,
Арбактардын баарысы
Көтөрүлүп чыкканда,
Жакып кандын алтын туу
Аны атып жыкканда,
Урушаар жоонун бетин көр,
Уялбас чоро көтүн көр!
Жан соогалап буркурап,
Семетейдин алдына
Жалпы келди чуркурап.
Жарагын жерге таштады,
Жалынып ыйлай баштады.
Ошондо Семең кеп айтып,
«Ой, абаке», деп айтып,
Эми ачууңду сабыр кыл,
«Кой, абаке» – деп айтып.
Ушуларды ушерге
«Тый абаке» – деп айтып.
Айланайын ак жолтой,
Атышканда сан колдой.
Кагылайын ак жолтой,
Кармашканда сан колдой.
Как ошентип эр Семе
Ырайым кылып турду эми.
Как ошентип турганча,
Жакып барат аңгыча
Жанынан качып жөнөдү.
Аны Бакай көрдү эми,
Көргөн жерден көтүнөн
Бакай жөнөп калды эми.
Кан Жакыптын артынан
Такай жөнөп калды эми.
Алгыр бүркүт көздөнүп,

Ажыдаар түздөнүп,
Абаӊ Бакай келди эми.
«Алтын кемер чети» – деп
«Ай далынын бети» – деп,
«Эми ажалы жетти» – деп,
Алып келип бек сайды,
«Алдым кулду» – деп сайды,
Бек сайганда жеп сайды.
Көмө коюп кетти эми,
Бура тартып алганча,
Башын кесип салганча,
Семетей келди аӊгыча.
«Койгун аба, болду» – деп,
«Коркок болуп өлдү» – деп,
Ажыратып өттү эми.
Ал аӊгыча артынан
Сары кан салып жетти эми.
Түшө калып Сары кан
Колун байлап кетти эми.
Ал аӊгыча эр Көбөш
Алакөөдөн кем Көбөш.
Көк ала сакал желпилдеп,
Көк жоргосу селкилдеп.
Алдына кире берди эми,
Абакеӊ аны көрдү эми.
Караган көзү илбирстей,
Кайсаганы албарстай,
Качырганы жолборстой,
Капталынан жетти эми.
Кабыргага келтирип,
Найза менен ныктады,
Көмө коюп таштады.
Жана Семеӊ барды эми,
Жетелеп качып калды эми.
Ал аӊгыча артынан
Сары кан жетип барды эми,
Аны да байлап алды эми.
Бир ооканы болгондо
Малаке, Кочкор эки кул
Жетип келди мына бул.
Жана Бакай алды эми,
Экөөн бирдей эр Бакай
Көмө коюп салды эми.
Аны да байлап Сары кан,
Абай кылып карасаӊ,
Арбалдай менен Дөрбөлдөй
Бул экөө келип калганда,
Абакеӊиз эр Бакай
Албарсты сууруп алды эми,
Ал экөөнө барды эми.
Найзасын алды өӊөрүп,
Абаӊ Бакай көгөрүп,
Абакеӊиз жетти эми.
Кыя тартып кетти эми.
Ал аӊгыча төмөнтөн
Ысмайылдын калыӊ кол
Кыргыл кылган жери ошол.
Жалынганга болбоду,
Жалбарганды койбоду.
Кыргыл кылды ногойду,
Ошондо Семеӊ кеп айтып,
«Ой, абаке» – деп айтып,
«Тиги эмне» – деп айтып,
Казак, кыргыз айлымды
Чыгарбайбы дайнымды?!
Кокуй, аба, турба – деп,
«Айланайын аба» – деп,
«Сары кан экөөӊ баргын» – деп,
Бул экөөнү жиберди.
Баягы жерден караса
Кырк чоро турат бир жерде
Жалынышып буркурап,

Жан соогалап чуркурап.
Каныкейдин астына
Баары келип ыйлашып,
Ошонетип турушту,
Аманат жанын кыйнашып.
Баарын таштап коюңуз,
Кечээки кеткен Абыке
Кабарынан болуңуз,
Ажыбай менен Абыке
Алын сурап билиңиз!
Ошол экөө канаке,
Күүгүм менен жөнөлгөн
Капчыгай ылдый жол жүрүп,
Жака жолго салыптыр,
Жаңсак өтүп калыптыр.
Түнүчүндө көргөн го,
Салып барып көрдү го,
Шаарда киши калбаган.
Он миң аскер кол менен,
Бөксөдөгү жол менен
Көбөш бузук салыптыр.
Көтөрүлүп кырк чоро
Баары кетип калыптыр.
Кан Жакыптай ичине
Кары келип калыптыр.
Баягыны көргөндө
Күйбөгөнү күл болуп,
Бышпаганы чок болуп,
Мындай мүшкүл жок болуп.
Ат болушка салды эми,
Кайра жөнөп калды эми.
Экөө бирдей жарышып,
Үзөңгүсү кагышып,
Келе жатат тепеңдеп.
Эми качан жетем деп,
Таңдын эре-середе,
Сандыргалуу Семеңе
Салган бойдон кез келди.
Ары-бери караса
Азуулары аркайып,
Ат өлүмү көрүндү.
Муруттары чычайып,
Эр өлүмү көрүндү.
Далай түрдүү адамдын
Көкүлү жатат жер жайпап,
Муруту жатат кан чайкап.
Муну көрүп ошондо
Ажыбайың кеп байкап:
«Айланайын Абыке,
Акыл-эсиң канаке?
Кел барганды коёлу,
Ушул элден кечели,
Бөлөк жакка кетели.
Бул эмине деген кеп,
Жаман иштер болуптур,
Мына бул иштин баарысын
Бизден көрүп калыптыр.
Мен бул ишиңе барбаймын,
Мындай ишти көрбөйүн,
Бөлөк жүрүп өлөйүн!
Мен барбаймын ишиңе,
Ушул элдин ичине.
Эптүүсүнүп биз жүрүп,
Ишти бузуп алыппыз,
Ит болуп эми калыппыз!
Жолобоюн ишиңе,
Өлүп жаткан кишиңе.
Болжолу жок көрүндү,
Көөнүм жаман бөлүндү,
Мен жанымдан түңүлдүм».
Муну айтып Ажыбай,
Кайра тартып жөнөдү.

Карап турат далдайып,
Абыкени карасаң,
Эси ооп шалдайып.
Ажыбай жөнөп кеткенде,
Абырактуу эр Семе
Абыкени көрдү эми.
Арты-кийнин карабай,
Ачуу келип тарабай,
Как ошенткен кезинде
Көрүнүп калды көзүнө.
«Барын кылган ушу» – деп,
«Как ушунун иши» – деп,
«Арага өзү келгенсип,
Алдыртан аскер жиберип,
Акталганын көрдүңбү?
Эми келип бу жерде
Мактанганын көрдүңбү?»
Баягыны көргөн соң,
Караса көздөн от жаңган,
Кармаса колдон кан тамган
Баатырдын уулу эр Семе
Кайратына келди эми,
Абыкедей агасын
Качырып сала берди эми.
Эр Семеңди көргөндө
Аны да шайтан козгоду,
Абыке кайдан токтоду?
«Кызматым адал татыбай,
Не жаратты бир кудай?!
Жалынсам да болбоду,
Жаман тууган оңбогун.
Айлансам да болбоду,
Атам Жакып оңбогун!»
Ошону айтып Абыке,
Ал да жөнөп калды эми.
Маңдайлашып келишип,
Найза менен челишип,
Сайышып өтүп кетишип,
Жана кайтып келишип,
Өлбөгөн жерде калышып,
Өпкөгө найза малышып,
Жана кайра сайышып,
Кабыргасы кайышып.
Найзаларды сындырып,
Кулактарды тундуруп.
Бирин-бири ала албай,
Эч ылаажы кыла албай.
Айбалтаны колго алып,
Аркы-терки булгалап,
Как чокуга салышып,
Калгандарды жарышып.
Калканы кетти быркырап,
Кадектей учуп зыркырап.
Чоюнбашты колго алып,
Ары-бери булгалап.
Чокуга келип салышып,
Чоюнбаш кетти быркырап,
Чокмор кетти зыркырап.
Айбалтаны алышып,
Сабы колдо калышып,
Ченеп кылыч салышып.
Чаңы колдо калышып.
Андан ары келишип,
Ат үстүнөн эңишип.
Бирин-бири алалбай,
Эч ылаажы кылалбай,
Колдун баары союлуп,
Колтуктары чоюлуп.
Чапандарын айрышып,
Жакаларын кайрышып.
Белдемчи деген темирин,
Беш кабырга себилин

Белден жулуп кетишип,
Жана кайра жетишип.
Эч ылаажы кылалбай,
Бирин-бири алалбай
Ошо кезде эр Семе
Алы келбей турду эми.
Куушурулуп далысы,
Кетип барат каруусу.
Абыкени карасаң,
Адам айтаар неме эмес,
Атасынан кем эмес.
Жакып кандын уулу экен,
Манаска тете кул экен.
Элүү жашка барбаган,
Эгемдин кылган иши экен,
Өмүрү кыска киши экен.
Ал аңгыча эр Бакай
«Ысмайыл менен куругун» – деп,
Мага десең ногойдун
«Тукумун үзүп Кыргыл» – деп,
Тиги эмине сонун кеп?!
Абыкени бет алып,
Абакең келет ошондо
Капталынан качырып,
Кан Манастап бакырып.
Туурасынан жетти эми,
Бир сайгандан чыгарбай,
Жыга коюп өттү эми.
Аттан түшө калышып,
Колун байлап алышып.
«Баарын кылган сенсиң» – деп,
Абакеңиз күшүлдөп,
Айдап алып бышылдап.
Көбөш менен Жакыпты
Бары-жогун чогултуп,
Абыке менен Көбөшүн,
Малаке менен Кочкорун
Баягы бешөөн чогултуп,
Боз-Дөбөнүн сеңирге
Байлап койду бу жерде.
Экөө кетти төмөнгө,
Кырылып аткан куу элге.
«Ай, ай журтум, ай» – деди,
«Эми ачууңду кой» – деди.
«Аргын, кыргыз, казакты
Эми салба азапты.
Айланайын мурапым,
Ачууңду сурадым.
Күнөөлөрүн кечкин» – деп,
Атын тартып турду эми.
Урушкандар басылды,
Көрбөдүк мындай асылды.
Аттан түшө калышып,
Суудан түшүп жутушуп,
Эс алышып отурду.
Баарын таштап коюңуз,
Баягы жерде Каныкей
Кабарынан болуңуз!

КАНЫКЕЙДИН БУЛ УРУШКА КАТЫШКАНЫ

Чыкты бүгүн дөбөгө,
Төмөн көзүн салды эми,
Семетейдей төрөгө
Төмөнкү элдин баарысы
Жайланышып токтолуп,
Кээси атын откоруп,
Урушкандар басылды.
Бер жагында караса
Кайын атасы кан Жакып
Көк-жоорудай уңкуюп,

Бешөө бирдей зуңкуюп
Байланганын көрдү эми,
Семетей менен Бакайдын
Жайлаганын көрдү эми.
Семетейдин кызыгын,
Дагы угарсың бузугун.
«Ой энеке», байбиче,
Тетигини көрдүңбү?!
Жүрү экөөбүз баралы,
Өчүбүздү алалы,
Өпкөсүнө малалы!
Мейли, арам кулдарды
Биз өлтүрүп салалы!
Тирүү койгон турбайбы,
Түбүндө кудай урбайбы!
Төмөн жакта Семетей,
Абам менен Сары кан
Кеңеш кылып жатпайбы,
Акылыңы таппайбы!
Коё берсе буларды,
Түбүндө кудай атпайбы!
Жүрү, энеке, жетели,
Мында туруп нетели,
Башын бачым кесели!
«Эмесе макул, куп» – дешип,
Каныкей сөзүн эп дешип,
Эки бычак алышып,
Басып жөнөп калышып,
Эки шапты колго алып,
Келе жатат бул экөө.
Чыйырдысы күшүлдөп,
Жетпей калды бышылдап.
Каныкейи лыпылдап,
Жетип барды шыпылдап,
Колунда шабы жылтылдап.
Кан Жакыпка жакындап,
Каныкей кирип барганда
Жакып турат буркурап,
Ыйлап турат зыркырап.
Көзүнүн жашы төгүлүп,
Жан чыгарга көрүнүп,
Жалынып ыйлап буркурап.
Көзкамандын карасы,
Тиш канамдын сарасы,
Темиркандын баласы
Тентек элең кулунум,
Сени көрбөй курудум!
Эмгектүү элең эрмегим,
Тилегим кудай бергеним!
Эми сени көргөнүм,
Сени көрдүм өлбөсмүн!
Жан айласы курусун,
Жалынып турат ошентип,
Кудай бардыр куу какбаш,
Кылган ишиң бу какбаш!
Кылганың жетти өзүңө,
Көп айтпагын сөзүңө.
Сени менен ишим жок,
Санап келсем ичим чок!
Каруудайда кармашкан,
Тырмактайда бирге өскөн,
Курдашыңды көздөп ал!
Ошону айтып кыйгачтап,
Көбөштү көздөй жол баштап,
Актинтени алды эми,
Санга жанып салды эми.
Байгамбар салган жол ушул,
Сен түгүл,
Манасты сайган кол ушул!
Алтын жааны бурасың,
Акыретке барганда
Кимде күнөө бар болсо,

Асыл Манас сурасын!
Айткан сөзүм билип ал,
Акыретке барганда
Маа салсаң, эшек кылып
минип ал!
Эмне кылсаң ошо кыл,
Жандын үйүн туштады,
Жалдыратып Көбөштү
Как жүрөккө муштады.
Ичин жарып таштады,
Иче-карды чубалып,
Буту-колу суналып,
Мурундары кырданып,
Өңү калды сурданып.
Муруттары серейип,
Кулактары делдейип,
Жаны чыгып кетти эми.
Жанындагы Малаке
Басып боого жетти эми,
Баса калып ошонун
Башын кесип салды эми,
Ар жагында Кочкорду
Кошо жарып салды эми.
Абыкеге келди эми,
Абыкени көргөндө
Ботодой көзү жалтылдап,
Токтобой мууну калчылдап.
Бара албады жакындап,
Аңгыча басып Чыйырды
Эми келди күшүлдөп,
Алдына келди бышылдап.
Таягын алып такчаңдап,
Кашына келди какчаңдап.
Чыйырдыны көргөндө,
Өзү жорго кан Жакып
Жообун айтты жорголоп,
Көзүнүн жашы шорголоп.
«Каруудайда кармашкан,
Тырмактайда бирге өскөн
Тай-кунандай тебишкен,
Тамак-ашты жеп ичкен.
Тар төшөккө жатышкан,
Тамашага батышкан
Бу дүйнөлүк муңдашым,
Кыяматтык курдашым,
Амансыңбы сырдашым?!
Сени көрдүм өлбөсмүн!»
Куруп калган Чыйырды
Уккан жерден чыңырды.
Кудай бардыр өзүңө!
Не дейин сенин сөзүңө?
Темиркандын шаарына
Он беш жылы кыштадым,
Ичим жаман муздадым.
Жүрөгүмө таш болгон,
Зыярат кылып келгемин,
Мен Букардын тоосуна,
Зың кара таш оозуңа.
Жандын үйүн туштады,
Жан жүрөккө муштады.
Жан жүрөккө келтирип,
Албарс менен муштады,
Ичин жарып таштады.
Агып турган канынан
Колуна тозуп алды эми,
Бир чоң ууртап салды эми.
Чыйырдыны карасаң
Көк жорудай уңкуюп,
Көтүн ташка койду эми.
Баягынын баарысы
Иче-карды чубалып,
Ар кимиси суналып,

Көргөн адам кубанып,
Бары жатат жанаша.
Каныкейди караса.
Абыкеге бата албай,
Бычакты кынга ката албай.
Жайнап карап калды эми,
Көрө коюп Чыйырды
Көргөн жерден чыңырды.
«Оңбо, Каныш, оңбогун!
Эгерде эки болбогун,
Айттым эле башында,
Семетейдин кашында.
Арага аны салганда
Талаадан аны узатып,
Жалгыз өзүң калганда
Как ошондо билгемин,
Эми колун чечип ийгиниң.
Жетелеп алып жөнөгүн,
Үйгө алып баргын» – деп,
Ошенетти бу кемпир.
«Тамак-ашын бергин» – деп,
«Тамашаңды көргүн» – деп,
Как ошону укканда
Кайра басып Каныкей
Жандын үйүн туштады,
Жан жүрөккө келтирип,
Албарс менен муштады.
Аттаныр кетти Мекеге,
Абыке өлдү жеке эле.
Бай Жакыбы баш болуп,
Баарысы бүгүн мыш болуп.
Алтоо-жетөө тең өлүп,
Акырет жайга жөнөлүп.
Кылганы жетти башына,
Эр Семетей жетимди
Тентитип ийди жашында.
Эми келди кезегиң,
Кудайым тапты эсебин.
Аны минтип турганча,
Ачып көзүн жумганча
Сары кан менен эр Семе,
Абакеңиз эр Бакай
Өлгөндөрүн көрүшүп,
Салып келет жарышып.
Өкүрүп келет айкырып,
Абыкелеп кыйкырып:
«Оңбо, энеке Каныкей,
Ойрон болду Семетей.
Кара сууга кан куюп,
Сууну кайдан жутамын?
Туландуу жерге өрт коюп,
Чөптү кайдан оттоймун?!
Өз тууганым өлтүрүп,
Кайда барып токтоймун?!
Өөдө чыгаар өбөк жок,
Ылдый түшөр жөлөк жок.
Бакайдан башка маана жок,
Кудайдан бөлөк айла жок!
Жакынымды жалмадым,
Жалгыз эле Бакайдын
Этегинен кармадым,
Ушу менин арманым.
Чоочун элди жоотуттум,
Султан боюм жободтум.
Ошо кезде карасам
Ой жагымда орус бар,
Кыр жагымда кытай бар,
Каныкей, сага кудай бар!
Капталымда каңгай бар,
Касташканым далай бар».
Как ошентип айкырып,
Кан аталап кыйкырып,

Абакеңиз булкунтуп,
Коштоп алып жулкунтуп.
Абыкени караса
Иче-карды чубалып,
Жаткан экен суналып.
Аны көрүп эр Бакай,
Өз ичинде кубанып.
Жанындагы Сары кан
Салтанаттуу бала эле.
Баракелди Чыйырды,
Ыразымын Каныкей!
Байлап койгон Семетей-
Эми жинди болгон эмедей.
Айтып турган сөзүн көр,
Аны көрүп каркылдап,
Абакеңиз бакылдап,
Сөзү чыкты шартылдап.
«Ыйлабагын кулунум,
Айта берсең курудуң.
Мунун кылганы жетти башына,
Кырымды көздөй тентитип
Сени кууп ийген жашыңда.
Сен антип ыйлап жашыба,
Андан көрө кулак сал.
Мыкты болсоң Семетей,
Кырк чороңду күтүп ал!
Бул өңдөнгөн доңуздар
Чала болот кулга» – деп,
«Жатар жери жылга» – деп.
«Коктуга сүйрөп баралы,
Жар көчүрүп салалы!»
Ошону айтып турду эми,
Ошондо Семең көкжалың
Бети-колун жууду эми.
Өлүп калган булардан
Бир жолу көңүл сууду эми.
Жана Семең кеп айтат,
Абаке Бакай деп айтат.
«Өлгөн жанга өчөшпө,
Өлүгүн үйгө киргизип,
Атын токуп мингизип,
Жаназасын окутуп
Жакшылап атын токутуп,
Айылдын баарын чогултуп.
Ак күмбөздүн алдына
Атакемдин жанына
Алып барып коёлу.
Кынабына келтирип,
Кой семизин соёлу!»
Ошо сөзүн эп дешип,
Кырк чорого беттешип,
Өлүктөрүн көтөртүп,
Ар кайсы үйгө киргизип.
Коногуна кой союп,
Тамагына тай союп,
Элдин баарын чогултуп,
Таякеси Ысмайыл
Аны конок кылды эми.
Олуя-Ата шаарына
Жана киши чаптырып,
Кепиндерин таптырып,
Жакыны келип көрүшүп,
Өкүрүп-ыйлап көмүшүп.
«Өз кылганы жетти» – деп,
«Жашырып көмүп салалы,
Жан калкалап калалы.
Жалгыз туума шумкарга
Жан жолдошу бололу,
Жакын барып конолу!»
Жапырт баары көчүшүп,
Айыл конуп калышып,
Кең-Таласка толушуп,

Кадимкидей болушуп,
Ак боз бээни союшуп.
Ат-кунанын чабышып,
Акыл ойлоп табышып.
Он күнү кызмат кылды эми,
Сарамжалы болду эми.
Акдөөлөттү көчүрүп,
Сарамжалын өткөрүп,
Жанына жакын кондуруп
Атасы менен агасын
Жакшылатып койдуруп.
Акдөөлөттү карасаң
Семетейге жанаша,
Ырысына жараша,
Каныкейге барабар.
Жата берсин тамаша,
Эки кемпир, Каныкей
Үчөө турат жанаша.
Арууке менен Акбала
Алиги экөөн сен кара.
Экөөндө эки жаш бала,
Эки көөсөр мас бала,
Акыры түбүн сен кара!
Абакең Бакай кеп айтып,
Түгөнгүсүз көп айтып,
Түбөлүк жолдош деп айтып,
Түшүндүрө сүйлөдү.
Он чакты күн болгондо
Орчун шаар,Олуя-Ата
Ошонун баары карады.
Аты кетти ааламга,
Даңкы кетти далайга.
Эр Семетей баатырдын
Алыс кетти узакка.
Албан, дуулат казакка,
Ашып өттү калмакка.
Жашы таамай толгондо,
Жана Бээжин бармакка.
Кара калпак, түркменди,
Казак, кыргыз бүткөндү.
Илип алды бармакка,
Бир кезде Бээжин бармакка.
Муну айтып, кеп кылды,
Айтканын Алда эп кылды.
Манастан калган чоросун,
Атасынын жоросун
Баарын кепке албады.
Сары кан салды калбаны,
Кан тагына мингизип,
Сары канга билгизип.
«Андан көрө абаке,
Жыргап-куунап жаткын» – деп,
«Тамашага баткын» – деп,
«Тай семизин сойгун» – деп,
«Мурунку ишти койгун» – деп,
«Салмагыңды салгын» – деп,
«Курсагыңды тойгуз» – деп,
«Үйүңө жатып алгын» – деп.
Жакып канды жалмадың
Жалгыз туулган Семеңдин
Этегинен кармадың.
Чоочун элди жоготтуң,
Он беш жылы абаке,
Султан боюң жоботтуң,
Көп ногойду ийирдиң,
Көбөштү көргө кийирдиң.
Абыкени аймадың,
Алды-кийниң жалмадың.
Ар душмандан тайбадың,
Атышам деген жаманды
Азууга салып чайнадың,
Кана мүйүз чыкканы,

Кай жериңде жукканы?!
Асыл Манас атамды
Аны дагы кайсадың,
Алмамбетти мойсодуң.
Акбалтанын Чубакты,
Серек менен Сыргакты
Катмары менен көчүрдүң,
Катар-катар дүйнөнү
Катмары менен кечирдиң,
Кана мүйүз чыкканы,
Кай жериңде жукканы?!
Тулпар минип, туу аштап,
Туура жолду сен баштап,
Доор сүрдүң бир кезде.
Эми жата бергин чалкалап,
Калың ногой кайкалап,
Как алдыңа келгенде
Арманың барбы кудайга,
Доор сүрдүң далайга!
Ушу кебим жарайбы?
Ушуну айтып эр Семе
Уруудан ашкан эр неме.
Ысмайылды кетирип,
Өз элине жеткирип.
Узатып муну чыгалы,
Анан кайтып келели.
«Абаке, атка мингин» – деп,
«Каныкей, кошо жүргүн» – деп,
Бир тууганың Ысмайыл
«Каалаганын бергин» – деп.
Тагасынын кашына
Баары келди ошондо.
Каалаганың кармап ал,
Аздаганың айдап ал,
Көөнүң келсе тайлак ал,
Сүйгөнүңдү байлап ал.
Ошону угуп Ысмайыл,
Алганына бу кайыл.
Айланайын чырагым,
Эминеңди сурайын!
Кең-Кол, Талас, Сары-Өзөн
Чүйүңө анан келген соң,
Атаңдан калган ак сарай
Үйүңө аман келген соң,
Аргын, кыргыз аралаш
Бийиңи аман көргөн соң,
Эминеңди сурайын,
Эмне кылып турайын!
Эми эсендигиң билгени соң,
Мында туруп нетейин,
Мен Букарга кетейин!
Аттанып үйдөн чыкканы,
Абыке жайын укканы
Бир жарым ай бүтүптүр,
Далай күндөр өтүптүр.
Тилегиңе жеткирдим,
Эми мени кетиргин.
Тентип барган жериңен
Теминеңди бул кылдым,
Эминеңди кем кылдым.
Эсен болгун элиңде,
Кең-кол, Талас жериңде
Кан тагына минип тур,
Кадимкидей билип тур!
Күндө, күндө келе бер,
Көздөгөнүң ала бер,
Айда-айда келе бер,
Ак кагазды бере бер!
Эми амандашып, коштошуп
Кайдан турсун токтошуп.
Жамандыкка жорубай,
Жалгызыда коробой,

Аман кетти Букарлык.
Бир далай жерге узатып,
Кайра тартты кан Бакай,
Кайкалаган Каныкей,
Сандыргалуу Семетей.
Сары кандын кашына,
Кайта келди ошондо.

СЕМЕТЕЙ ТАЯКЕСИ ЫСМАЙЫЛДЫ УЗАТАТ

Сары канды кан кылып,
Салтанатын даң кылып,
Айылын элүү миң кылып,
Арбагын журтка дүң кылып.
Жата берсин тамаша,
Ары-бери карса,
Айландыра санаса
Ажыбай жоктур ушунда.
Ажыбай көзгө көрүнбөйт,
Кайда экени билинбейт.
Абакеңе кеп айтып,
Аттан жүргүн деп айтып.
Ажыбайды табалы,
Ары-бери чабалы,
Айылды издеп карайлы.
Өлүп калса кокустан
Өлүгүн барып көрөлү,
Өкүрүп ыйлап көмөлү.
Тирүү болсо Ажымдын
Бир өнөрүн көрөлү.
«Маакул болот, куп балам
Ушул сөзүң эп балам!»
Атка минип алышып,
Ары-бери жарышып,
Айылдын баарын карашып,
Анда Ажыбай көрүнбөйт,
Ошо бойдон токтобой
Тоону көздөй бет алып.
Токтобостон жол менен,
Оюрмалуу бел менен,
Ойку-кайкы жол менен,
Бөксө кеткен жол менен
Бөлөкбайды бет алып,
Ушу сөздү жат алып,
Барып жатып алыптыр.
Курсагы түк ачпады,
Кубаты түптү качпады.
Аман калган жери ушул,
Бакай менен төрт болуп,
Барган жагы өрт болуп,
Төртөө-бешөө келатыр.
Ошолорду көргөндө,
Бөлөкбай экөө жүгүрүп,
Бакайды көрүп сүйүнүп.
Алдын тосуп түйүлүп,
Жетип салам беришип,
Чуркап келип көрүшүп.
Кучакташып өбүшүп,
«Кудайга шүгүр аба» – деп,
«Ыраазымын сага» – деп.
«Айланайын абакем,
Кудайга ишиң ак экен.
Алааматтын ичинен
Аман-эсен калганым-
Эч калган жок арманым.
Аман жүргүн көргөнүм,
Кара сакал, кызыл көз
Калк ичинде чирик сөз.
Атышканда мерген кул,
Тилегим кудай берген кул.

Айтышканда чечен кул,
Көрүшкөндө балбан кул,
Тобосу кабыл болгон кул,
Мунун амандашкан жери ошол.
Ошондо төрө эр Семе
Кенебеген эр неме.
Бөлөкбайга кеп айтып,
Үйүңүздү чече бер,
Бүгүндөн калбай көчө бер!
Төө жиберем төмөнтөн».
Жоголгону табылып,
Абийири жабылып,
Айлынан келди камынып.
Ар тараптан адамдар
Келе берди жабылып.
Ажыбайга кеп айтып,
«Аралашкын чөйрөгө,
Барып тургун ошого.
Сенден жооп алайын,
Кимисине барайын?
Үйлөрүнө барсын» – деп,
«Жайларына кирсин» – деп.
«Кадимкидей жүрсүн» – деп.
Тоого бышкан бадам жок,
Тобоо шүгүр, кудайга,
Арзы айтаарга адам жок,
Кара жерде кеме жок,
Каш кайтараар неме жок.
Атым чыкты Алайга,
Даңкым жетти далайга.
Колум кетти Коконго,
Бутум калат Букарда.
Алла таала жалгаса,
Жамы олуя колдосо,
Сары тазым кан болсо,
Салтанатым даң болсо,
Арбагым журтка дүң болсо,
Айлым элүү миң болсо,
Эмне арман кылайын!?
Манастан калган кырк бөрүм,
Барабамдын нөөкөрү.
Кыркы бирдей кан болсо.
Кылганым журтка даң болсо,
Кыяпат айткан оңбосун,
Кыйышкан кантип соо болсун!
Ак саналуу адамдар
Аман-эсен калыптыр,
Кара санап жүргөндөр
Капилеттен өлүптүр,
Каныкейден көрүптүр.
Баарың карап угуп тур,
Өлгөн адам өлүчү,
О дүйнөнү көрүчү.
Калган адам чогулса,
Конушуна конуучу,
Как ушундай болучу!
Мурункулар өлбөсө,
Муштайык кана жүргөнү,
Бурбай ажал келгенде
Булар дүйнө сүргөнү.
Байыркылар өлбөсө,
Пайгамбар гана жүргөнү?
Башка ажал келгенде,
Баары дүйнө сүрбөдү.
Ойноп-күлүп жаталы,
Кумдан кулан аталы,
Кутуруп быйыл жаталы.
Тамашага баталы,
Далай жыргап жаталы.
Тоодон кийик аталы,
Тобокел деп жаталы.
Катылганга кирели,

Кайрат кылып жүрөлү.
Как ушундай кыралы,
Кызыкты кыйын кылалы.
Төргө көчүп жайлайлы,
Дөбөгө кулун байлайлы.
Ак сара үйдү бүктөйлү,
Атан төөгө жүктөйлү,
Атышканды тиктейли.
Ар бир тарап ашууга
Кароолчуну коёлу,
Кармашканды соёлу.
Атам Манас болгон соң,
Жерим Талас болгон соң,
Быйыл доор сүрөлү,
Жыргап-куунап жүрөлү!
Чачылганды табалы,
Жоголгонду издейли.
Үзүлгөндү улайлы,
Жыгылганды жөлөйлү.
Ажыбайга кеп айтты,
«Абайлагын» – деп айтты.
«Кыргыл чалга көп айткын,
Ушу сөздү сен айткын,
Сени карап мен айттым».
Ушуну айтып тарашып,
Сары канга карашып.
Санаалары жоголду,
Жалпы айылы оңолду.
«Ногой менен шыгайдын
Тентигени бар бекен,
Деги бирөөн койбойлу,
Деги баарын ойлойлу,
Андай болсо куп» – дешип,
Ушу жакшы кеп дешип,
Баланын сөзүн эп дешип.
Мергендерге кеп айтып,
Көргөндөргө көп айтып.
Жыйын кылып тарады,
Өз жайына карады.
Ар кимиси кеп айтып,
Баракелди төрөбүз,
Касиетин көрөбүз,
Как ушун үчүн өлөбүз.
Манастай доор сүрөбүз,
Илгеркидей дуулдап,
Дагы жыргап жүрөбүз.
Бүтүн кундуз терисин
Жара тилип алдырып,
Багалекке салдырып,
Дагы ушинтип көбөбүз!
Орчун чаап олжо алып,
Далай кызды өбөбүз.
Аман болсо Семетей,
Кызыкты далай көрөбүз.
Как ушинтип чалкалап,
Бет алганын талкалап,
Капкасы алтын коргонго,
Каныкейдин ордого
Жыйын кылып жатабыз.
Барган сайын өнөрдү
Кыйын кылып жатабыз,
Оюн кылган жерине
Оюн кылып жатабыз.
Ордо чийген жерине
Кадимкидей атабыз,
Бээ байлаган жерине
Бээни байлап салабыз,
Керме тарткан жерине
Атты байлап алабыз.
Алла-таала жар болсо,
Атам Манас колдосо,
Алтын такка минебиз,

Ай-ааламдын баарысын
Айдап жүрүп билебиз.
Ажыбайга кеп айтып,
«Уккун батыр», деп айтып.
Кырк чоронун эсебин
Өзүң берип жүрөсүң,
Кыргыл чалдай кесебин.
Мунун сырын билесиң,
Как ошону ойлонгун.
Оюңа жаман албагын,
Кара калпак, түркменди,
Казак, кыргыз бүткөндү
Аргын, ногой, кыргыз бар,
Ичим толгон бир муз бар.
Айтканыма кулак сал,
Абдан ойлоп билип ал.
Кара сакал, кызыл көз
Калк ичинде ширин сөз,
Жүйрүк чечен экенсиң.
Төшүм тайкы турнамын,
Ар душманга урнамын.
Атам Манас баатырдын
Кунун кантип куубайын?!
Ошол ишти кылбасам,
Мен атадан туубайын!
Акыл маслет иш болсо,
Ажыбай сенден сураймын.
Ошону айтып коштошуп,
Бата кылып тарашып.
Ногойлордун баарысы
Ондон-бештен кеп кылып.
Баракелди Семетей,
Көктөн түшкөн немедей,
Көп ичинде сүйлөдү.
«Кудай берген экен» – деп,
Көңүлдөрү жайланып,
А жылы анда жатышып,
Тамашага батышып.
Күз болгончо жүрүшүп,
Доорду далай сүрүшүп.
Көчүп төргө барышып,
Көңүлү менен жүрүшүп.
Мергендерин жөнөтүп,
Белдин баарын каратып,
Аттын баарын жаратып.
Антип жайды өткөрүп,
Эрке каныш Чачыкей,
Энекеси Каныкей
Эркеледи Семетей.
Эл жайлоодон эңкейип,
Жүктүн баары деңкейип,
Көчүп ойго барды эми.
Аштык-түлүк алган соң,
Сарамжалы болгон соң,
«Козу-башы, Копого
Койду кыркып келели!»
Жалпы үйүн чечишип,
Кең Таластан көчүшүп,
Жоргонун-Белин ашышып,
Сары-Өзөн Чүйдү бойлошуп,
Как ушинтип ойношуп,
Чүйдүн суусун бойлоду,
Чүйлү салып ойноду.
Андан көчүп өтүшүп,
Козу-Башы, Копого
Как ошого жетишип,
Койду кыркып алышып,
Иленин суусун бойлошуп,
Ителги салып ойношуп.
Манастан калган кырк бөрү
Баары ошонун нөкөрү.
Кырк чоронун баарына

Кыргыл чалдай карыга
Кызыкты дагы көрсөтүп,
Жарым ай анда жатты эми,
Тамашага батты эми.
Казактын айлы келишип,
Өрүлүгүн беришип,
Амандашып көрүшүп.
Андан көчүп алышып,
Олуя-Ата барышып,
Орчун шаар коргонго
Ордосуна конду го.
Жайы-кышы эр Семе
Ойноп-күлүп жүрдү эми.
Малдын баарын көчүрүп,
Кыштоосуна таратып,
Ногой менен шыгайды
Как өзүнө каратып.
Ак калпактуу кыргызды
Айылга жакын келтирип,
Бакай өңдүү карысын
Кыргыз журту баарысын
Акыл боо салышып
Күнүгө жороо ичишип,
Ногой менен шыгайдын
Айлы бирге аралаш,
Бир-бирине каралаш,
Кою бирге короолош,
Аштыгы бирге ороолош.
Кулун-тайы ширгелеш,
Үйү бирге иргелеш,
Чыгар жаны биргелеш.
Тамаша менен таң атып,
Күлкү менен күн батып.
Минтип кышты алды эми,
Аткара тил болгондо
Алты ай кышты алганда,
Көчүп чыкты ошондо.
Кең-Таластын Чаткалга
Маңдайкыча баткалга,
Кара-Буура боюна
Каптай конуп калды эми,
Калың айыл толду эми,
Кадимкидей болду эми.
Ушу кезде эр Семе
Урушаарга жоо таппай,
Учуп-күйүп баратыр.
Бир күнү Бакай кеп айтып,
Билесинби деп айтып.
Семетейге кеп айтып,
«Береги күмбөз атаң – деп
Билгенимди айтам» – деп
«Билесиңби ботом» – деп,
Кытайдан шейит алды эле,
Кыяматты көрдү эле.
Бир зыярат кылалы,
Түлөө кылып алалы.
Жыйылышып баралы.

КЫРК ЧОРОНУН КЫРЫЛЫШЫ

Абаңдын сөзүн эп дешип,
Айылга кабар салды эми.
Айтканын макул кылышып,
Ак боз бээни мөңкүтүп,
Айылдын баарын жөнкүтүп,
Коштоп алып жөнөдү.
Каныкей менен эр Бакай
Баштап алып жөнөдү.
Кээси коюн өңөрүп,
Көт жагынан көгөрүп.

Кээси тайын булкунтуп,
Коштоп алып жулкунтуп.
Кээсин анын алышып,
Арт жагынан чабышып.
Айылдын баары чуркурап,
Асманга түтүн буркурап,
Түлөө кылып калышты.
Баары куран окушуп,
Аттарын оңдоп токушуп.
Айылына келишип,
Жайнап жатып эл калды.
Ушунтишип жатты эми,
Тамашага батты эми.
Көзү илинип калганда.
Жаңы чырым алганда
Айта берсе сыр болду,
Акыр заман адамга
Түгөнгүсү ыр болду,
Атаңа наалат Кыргылдан
Дагы ушундай чыр болду.
Жалпы журту жатканда,
Баары жатып калганда
Кыргыл чал туруп ордунан
Минген аты Кыл жейрен –
Кылымдан чыккан бул көйрөң.
Жейрен атын минди эми,
Желигип жолго кирди эми.
Ар кимисин ойготуп,
Бул жашыруун кеп кылган,
Өз жанынан шек кылган.
Өлөрүн билген доңуз чал
Ар кимисин ойготуп,
Бирден-бирден тургузуп,
«Жалгыз-жалгыз башың бар,
Башыңда кыйын ишиң бар»,
Айтканыма кулак сал.
Башың болсо балээ бар,
Бир-бириңди ала бар!
Быякка баарың чыгыңар,
Айтканымды угуңар.
Ошондо Кыргыл кеп айтып,
«Оо баатырлар» – деп айтып,
Баарыңарга эп болсо,
Мен бир айткан кеп болсо,
Биз бу жерден кетели,
Мында туруп этели!
Катын менен баладан
Тирүүлүктө кечели.
Кара суугa кан куюп,
Каарына келгенде
Кан атасын өлтүрдү,
Кайдан бизди аясын?
Көп ногоюн ийирип,
Көбөшүн көргө кийирип.
Көзүнө да карабай,
Абыкени аябай,
Анысын да өлтүрдү,
Иштин баарын бүтүрдү.
Биз кырк жерден келген
кул болсок,
Кылган иши бул болсок.
Андан көрө кетели,
Мында туруп нетели?»
Ошону айтып кожурап,
Бир далайга божурап.
Үйүнө кайра жөнөтүп,
Жарактарын алдырып,
Баарын жыйып келтирип.
Масилетин чоң кылып,
Жылдызына оң кылып,
Камбар менен Мажикке
Карап туруп кеп айтып,

«Канчоро менен Күлчоро
Кайда балдар» – деп айтып.
Алып келгин бу жерге
Туйгузбастан уурдап.
Көтөрүп алып келгиле,
Чоң куржундун ичине
Эки көзгө салалы.
Баса минип алалы.
Анан Ажыбайга баралы,
Аны кошуп алалы.
Тил албаса ошерде,
Башын кесип салалы.
Ушу сөзүм кандай – деп,
Эң түбүндө баарыңа эп!
Бир катылбай койчу эмес,
Укумунан тукуму
Ичип канга тойчу эмес.
«Эмесе макул, куп – дешип,
Ушу сөзүң эп» – дешип.
Алтоо-жетөө жүгүрүп,
Аруукенин үйүнө
Азыр келди бүгүлүп.
Жети-сегиз жашында,
Желмогуздай Күлчоро
Муну алды уурдап.
Кайра басып алтоосу
Канчоро барды эми,
Уйкусунан сезбеген,
Уруудан ашкан жаш балдар.
Акбаланын үйүнө
Азыр келип кирди эми,
Аны дагы билгизбей,
Көтөрүп жөнөп калышып.
Эки чоро жарышып,
Чогулушка барганда
Чочуп кетти Канчоро.
Камбар деген атасы
Кагып койгон жери ошо.
«Унчукпагын балам» – деп,
«Иш бузулду наадан» – деп,
Чоң куржунга чогултуп,
Экөөн бирдей салды эми.
Оңолбогон Кыргыл чал
Баса минип алды эми.
Ажыбайдын үйүнө
Тегеректеп калды эми.
Кыбыр-шыбыр кеп айтат,
Өлтүрөлү деп айтат.
Ажыбай үйдө барсыңбы,
Аман-эсен турсуңбу?
Кыргыл айтты кыйын кеп,
«Бачым туруп кийин» – деп,
Кийинбесең өлөсүң,
«Көргүлүктү көрөсүң».
Каарын катуу салыптыр,
Камалашып калыптыр.
Баягыны көргөн соң,
Арбаң-дарбаң түйүлүп,
Куруп калган Ажыбай
Ашып-шашып кийинип.
Ал аңгычы эки адам
Кирип келип үйүнө,
Чырактарын жандырып.
Жоо-жарагын алдырып.
«Бирдеме деп кеп айтсаң,
Эми бизден өлөсүң,
Бу дүйнөдөн жөнөйсүң,
Акыретти көрөсүң!»
«Бачым жөнө баатыр», – деп,
«Иш бузулду акыр» – деп
Камбыл-дүмбүл ат токуп,
Аялдабай бат токуп,

«Мына ушу ага мингин» – деп,
«Бачым жолго киргин» – деп,
Унчукпастан Ажыбай,
Сөзүн бузуп алжыбай,
Унчукпастан жөнөдү.
Катын менен балага
Алдап, соолап кеп айтып,
Эртең түштө угасыз,
Биз кароолго чыгабыз.
Жата бергин жыргашып,
Ошо бойдон Ажыңды
Айдап алып жөнөлдү,
Жоо-жарагын артынан
Шайлап алып жөнөдү.
Айылдан чыгып алышып,
Айдай сары талаада
Келе жатат жарышып.
Күн чыгышты бет алып,
Таластын берки башына,
Ала-Бел өтмөк белине
Таңга жакын келди эми.
Таң атканда эңкейип,
Ээрден көчүк деңкейип,
Суусамырды бет алып,
Султандарың келетат.
Ошондо Ажың кеп айтып:
«Ойрон болгон Кыргыл чал
Дагы шылдың кылдың чал,
Эми да болсо, тилимди ал!
Асыл Манас өлгөнү,
Акыретти көргөнү
Аттанып сапар барбадык.
Мылтык үнүн укпадык,
Бир кумардан чыкпадык.
Алайдын элин чабалы,
Алтын-күмүш табалы.
Атка артып алалы,
Анан кайта баралы.
Бул олжонун баарысын,
Семетейдин алдына.
Коротпостон салалы,
Думугуп калган экенбиз.
Ушундай жооп табалы,
Уялбай минтип баралы.
Канчоро менен Күлчоро
Бөөдө майып болбосун.
Так ушуну болжоймун.
Ошондо Кыргыл доңуздун
Каары катуу келди эми:
«Ээ, түгөнгөн Ажыбай,
Көтүңдү кыс алжыбай!
Мен өлгөндө сен өлгүн,
Көтүңдү кысып жөн өлгүн!
Айлын чаап салбасак,
Же атын коштоп албасак,
Катын-бала калганда,
Айлыбызды алганда
Эмне үчүн артыксың?
Жүрө бергин Ажыбай,
Антип айтып алжыбай.
Кайрылбагын артыңа,
Катын-бала дартыңа.
Карып жанга шүгүр кыл,
Жаның үчүн бикир кыл.
Атасына карабай,
Алды-кийнин санабай
Алганын көрүп турасың.
Акыр заман башыңа,
Салганын көрүп турасың.
Кайра барсаң өлөсүң,
Анык бирди көрөсүң!
Андан көрө жүрө бер».

Ажыбай эми кайгырып,
Акылынан айрылып,
Көзүнүн жашы төгүлүп,
Эми жандан түңүлүп.
«Ичим толгон убайым
Баары душман жудайым!
Айланайын кудайым,
Айланы кандай кылайын!»
Жакасы ылдый жаш кетип,
Оюрманын бел менен,
Ойку-кайкы жол менен
Суусамырды бойлошуп,
Шумдукту булар ойлошуп,
Келе жатат жарышып,
Ат болушка салышып.
Орустун журтун ойротуп,
Оогандын элин сойлотуп,
Кытайдын журтун кыйраттык,
Кыз-келинин ыйлаттык.
Калмактын журтун камадык,
Айгандын айлын таладык.
Тил албаган душманды
Камчы менен сабадык.
Ата, тим эле жатып өлбөдүм,
Ушу күндү не көрдүм?
Ажыбай келет ыйлоодо,
Эки көзү кыйноодо.
Баарын таштап коюңуз,
Бала төрө Семендин
Кабарынан болуңуз!
Эртең менен туйду эми,
Элдин баары турду эми.
Эр Семетей тыңшаса,
Эки катын какылдап,
Алаканы шакылдап
Ыйлап көздөн кан чыгып,
Акбала менен Аруукe
Экөө келет унчугуп.
Каныкейге какылдап,
Экөө турат шакылдап.
Аруукe менен Акбала
Айтып турат зыркырап,
Ыйлап турат буркурап:
«Эки бирдей баланы
Байлап алып кетиптир,
Ажыбайдай баатырды
Айдап алып кетиптир».
Эр Семетей баатырың
Баягыны укту эми,
Угуп тышка чыкты эми.
Багалеги балпактап,
Эшикке чыкты далбаңдап.
Каныкейге жүгүрүп,
Казыр келди күйүп.
Таноолору кысылып,
Кызыл өңү бузулуп.
Уу ичкендей кумпайып,
Урушкандай сумсайып.
«Эмне дейт долулар,
Эки бирдей шордуулар?»
Экөө турду какылдап,
Сөзүн айтып шапылдап.
Семетейдин башына
Эми ажал жакындап.
Баягыны укканда
Бели кетти бекчейип,
Көзү кетти чекчейип.
Мурду кетти кырданып,
Өңү кетти сурданып.
«Сары канга чапкын» – деп,
«Абакеңди тапкын» – деп.
Алып келгин кашына,

Каныкейдин астына.
Абасына барды эми,
Сарыканга салды эми,
Энесинин астына
Эл чогулуп калды эми.
«Конуш билген жакшылар,
Кол бийлеген кашкалар,
Эми ойлонуп шашпаңар!
Бул эмне деген кеп,
Канатымдан кайырып,
Жаш балдардан айырып,
Экөөнү байлап алышып.
Ажыбайдай баатырды
Айдап жолго салышып,
Ал эмне кызыгы,
Ушу кыйын бузуку!
Андан көрө кырк чоро
Жылкы тийип кетсечи,
Минтип түпкө жетсечи!
Бул эмне кызыгы?!
Как ушуну көргөндө,
Сөөк жаман ысыды.
Элим менен жоо болуп,
Жоом менен эл болуп.
Түпкө жетчү кул экен,
Кылар иши бул экен.
Кантип тирүү турайын?»
Анда Бакай кеп айтып,
«Эй, арстаным» – деп айтып,
«Андай болсо баралы,
Кантип тирүү туралы?!
Арт жагынан жүрөлү
Алла-таала кудайдын
Не жазганын көрөлү.
Бээжинге чейин жүрөлү,
Бектердин баарын качырып,
Кантип тирүү жүрөлү?»
Ошону айтып каркылдап,
Атка минип баркылдап,
Эки бирдей шумкарды
Эми колдон учуруп,
Бектердин барын качырып.
Сыймык баштан кетпейби,
Ошо бойдон бу кулдар
Коңурбайга жетпейби?!
Аккелтени тарс коюп,
Дүпүлдөтүп ургулап,
Адис болгон көп ногой
Аалам саат болгончо,
Ачып көзүн жумганча,
Ак асаба кызыл туу
Ар тараптан ызы-чуу.
Көк асаба кызыл туу
Көк жаңырган ызы-чуу,
Келип калган жери ушу.
Абакең Бакай каркылдап,
Айтып жүрөт баркылдап.
Сары кан балам жатпагын,
Асабаңды аштагын,
Аскерди сен баштагын!
Сары-Өзөндү бойлогун,
Сайышарың ойлогун.
Чүй талаасын түгөтүп,
Капчыгайга барарсың.
Как ошондо жетермин,
Андан аркы жол болсо,
Өзүм баштап кетермин.
Тулпар минип, туу аштап,
Эр Сары кан жол баштап.
Аскер жөнөп калды эми,
Ал аңгыча Семеңе
Абакең айтып калды эми.

«Айланайын кулунум,
Антип турба туйгунум!
Арт жагынан жөнөлгүн,
Изин кууп өмөлгүн!
Ала-Белден ашкайсың,
Арт жагынан байкаарсың.
Алыс жерден көргөйсүң,
Көргөн жерде чунагым,
Алдын тосуп келгейсиң.
Атың тартуу берээрсиң,
Ыза болгон кырк бөрүм
Баары менин нөкөрүм.
Кокус майып кылбасын,
Ал жаралуу каман – деп,
Алардын кылган иши
жаман – деп.
Ушу күндө кырк бөрү
Ала болуп жаткандыр,
Арасында Ажыбай
Капа болуп аткандыр.
Эки бала өңөрүп,
Эрлик менен көгөрүп,
Эбин таппай жүргөндүр.
Кыябы менен баргайсың,
Сен жалынып көргөйсүң.
Эси болсо ойлосун,
Эсер болсо болбосун.
Бир ушинтип көргөйсүң,
Анан кийин мейли эле.
Коё бергин жолуна,
Же болбосо кырк бөрү
Кыраанымдын нөкөрү
Каранынды көргөндө,
Каткырыкты салышаар.
Капа кылып койдук – деп,
Кара күчкө күлүшүп,
Кайта тартып келишип,
Каңылтак ээр, как токум
Кайдасың кеп этти сагынып,
Кайра тартып жабылып,
Карсылдашып күлүшүп,
Кадырыңды билишип,
Как ошентсе кулунум,
Кечип ийгин тай кунун!
Кайра тартып ээрчитип,
Кочкор ылдый келе бер,
Аңгыча мен да барармын.
Көтмалдынын буугандан
Алдын тозуп алармын.
А күнү бирге конолу,
Бээ семизин соёлу,
Андан ары баралы.
Сары-Арканы жайлаган,
Сан казагын айдаган
Сандыргалуу Көкчөнүн
Айлын барып чабалы.
Минтип акыл табалы,
Шылтоо кылып алалы
Минтпесек болбойт – деп,
Баары бирдей оңбойт – деп.
Баары канкор капырга,
Катылбагын баатырга.
Улам-улам күймөлтүп,
Ушинтип келе бер.
Уккан кебиң как ушул,
Эми сага жол болсун,
Эсен баргын жолборсум!»
Семетейди жөнөтүп,
Абакең келди элине,
Аргын, кыргыз бегине.
Абакеңиз эр Бакай
Асабаны аштады,

Сары кан колду баштады,
Абакеңиз Бакайды
Эл артына таштады.
Желмаянын чөгөрүп,
Жез казанын көмөрүп,
Жоо-Жарагын бөктөрүп,
Абакеңиз айкырып,
Аскерин айдап кыйкырып.
Жоргонун белин ашты эми,
Жолго минтип түштү эми.
Таластан берки капталга,
Куу-Арык менен макмалга,
Ашмара менен меркиге,
Андан өтүп беркиге.
Кара-Балта, Сокулук
Кайраттанып ногойлор
Атын алып токунуп.
Аламүдүн, Аларча
Аскери бар ар канча,
Антип минтип барганча.
Аны коё бериңиз,
Алиги кеткен эр Семе
Кабарына келиңиз.
Эртең менен жол жүрүп,
Эриккече мол жүрүп,
Эр Семетей артынан,
Эки бала дартынан
Ала-Белдин белинен,
Ашып кирди keриден.
Ушу бүгүн бешимде,
Келип калды кечинде.
Учкан куштай Буурул ат
Чаткаяктан суурулат.
Жоо-Жүрөктүн чатына
Тайбуурулдай атына
Катыра камчы салды эми,
Казыр кирип барды эми.
Жоо-Жүрөктүн сеңирге,
Бек жалынып теңирге
Аттан түшө калды эми,
Атын байлай салды эми.
Атын талга байлады,
Көңүлүн Семең жайлады.
Салынган сары урчукка,
Тоо түгөнгөн бурчукка
Ташка чыгып эр Семе
Таамай дүрбү салды эми.
Абай кылып караса
Сөөктү көздөй жол менен
Кырк чоро барат элдиреп,
Ажыбай барат зеңгиреп,
Ар кимиси кеңгиреп.
Жаш балдарды өңөрүп,
Жалгыз эле Кыргыл чал
Ошо жүрөт көгөрүп.
Сөөктөн ылдый эңкейип,
Ээрден көчүк деңкейип,
Кочкор жакты болжошуп,
Түшө калып аттарын
Ошо жерден оңдошуп,
Азыр кирген жери ошол.
Ал аңгыча эр Семе
Атына чуркап келди эми,
Ыргып минди Буурулду,
Айласы эми куурулду.
«Бу кулдарды неттим – деп,
Чукул жерден жеттим» – деп,
Артынан жөнөп калды эми.
Сол жагына кирди эми,
Сонундарды көрдү эми.
Кара-Колду бет алып,
Катуу жөнөп калды эми.

Аябай камчы салды эми,
Белди казыр эңкейип,
Берениң жалгыз кеңкейип.
Эки жагын каранып,
Эрди-башын жаланып,
Ары-бери элеңдеп,
Айтар кебин белендеп.
Салган бойдон талаада,
Ар нерсе бар санаада.
Ойдолотуп эр Семе,
Ойго кирип келди эми.
Кара-Кол менен Сөөктүн
Куйган жерге келди эми.
Изин барып чалды эми,
Изин таппай калды эми.
Ары-бери караса,
Айландыра санаса
Азыр ал жете элек,
Андан өтүп кете элек.
Кызыл дөбө ташында,
Карап турду башында.
Капчыгайды караса,
Азыр аа келе элек.
Көбүн ойлоп кайгырып,
Акылынан айрылып,
Бастыра албай шалдайып,
Мууну кетип далдайып,
Көп кечигип калыптыр.
Баарысы келет аландап,
Бастыра албай салаңдап.
Ал аңгыча эр Семе
Атына мини алды эми,
Жол колоттун сеңирге,
Бек жалынып теңирге
Атын байлап далдаага
Камчыны казык кылды эми,
Буурулду байлап койду эми.
Аяк жагы кең Кочкор,
Жогор жагы Кара-Кол,
Арты жери жол колот,
Жобоп келип эл конот.
Эр Семетей баатырың
Карап туруп ошондо
Кайгы башка чоң болот.
Улам карап отуруп,
Эки көзүн талдырып,
Уйкуга бүгүн алдырып.
Чыканагын таянып,
Бир азыраак жай алып.
Андан ары кылт этип,
Жатып калды селт этип.
Ал аңгыча кырк бөрү
Кырааныңдын нөкөрү,
Чыга түштү жанынан.
Жакын келди жанына,
Эр Семеңди көрдү эми,
Кыйгап өтө берди эми,
Кыябына келди эми.
Уктап жаткан Семеңди,
Алакөөдөн немеңди
Азыр келип көрдү эми,
Кыргылды кудай урду эми,
Кыраанынды көрдү эми.
Шайтан келип Кыргылды
Кытыгылай берди эми.
«Кудай берген экен» – деп
«Бу турушум бекер» – деп
Жүр Ажыбай, баралы
Башын кесип алалы.
Атын ылоо минели,
Тонун тоноп киели!
Кудай бизге бериптир,

Ажал айдап келиптир.
Жаткан жерде басалы,
Башын кесип алалы.
Атын болсо минели,
Тонун тоноп киели,
Анан жолго кирели.
«Жүргүн баатыр, Ажым» – деп,
«Болгун эми бачым» – деп,
Кырк чоронун ичинде
Жыйырмасы жоросу
Ажыбайдын чоросу.
Семетейди көргөндө
Атаңдын көрү, Кыргыл чал
Ак саклдуу шылдың чал,
Ушундай шылдың кылдың чал!
Кантип колду салабыз,
Коробой кантип барабыз?
Мындан көрө өлсөңчү!»
Ошону көрүп Кыргыл чал,
Кылычты сууруп алды эми.
Деги өлмөк мен элем,
Ажыбайды бет алып,
Кыргыл чал кирип барды эми.
Как шилиге келтирип,
Кылыч менен салды эми,
Эр Ажыбай баатырдын
Башын кесип алды эми.
Анан кийин кырк чоро
Бирин-бири сайышып,
Бака-шака болду эми.
Ал аңгыча эр Семе
Ыргып туруп көрдү эми,
Ажыбай жатат деңкейип,
Ошону көрүп эр Семе
Ыргып минди Буурулду,
Айла жаман куурулду.
Семетейди көргөндө,
Кылжейрен менен кылгытып,
Кыргыл чал качып калды эми.
Кыргыл чалдын артынан
Семетей жолго салды эми,
Кылжейрендин артынан
Кошулуп жөнөп калды эми.
Бер жагында кырк бөрү
Падышаңдын нөкөрү.
Бирин-бири аябай,
Кадырына карабай,
Бирин-бири өлтүрүп,
Ишин бүгүн болтуруп.
Тирүү киши калбады,
Кыргыл чал салды калбаны,
Эч калган жок жалганы.
Семетей кууп барганы,
Алдындагы Кылжейрен
Өркөчү бийик, зери бас
Ылдый жерде чарчабас,
Ылдам күлүк мал экен,
Далай жерге барды эми.
Кочкор-Ата боюна,
Акмазардын оюна
Ошо жерге барганда
Араң Буурул жетти эми
«Алтын кемер чети» – деп,
«Эми ажалы жетти» – деп,
Алып келип бек сайды,
«Алдым кулду» – деп сайды.
Бир сайганда жетти эми,
Көмө коюп өттү эми.
Кайра тартып кайрылып,
Башын кесип кетти эми.
Кайра тартып караса
Кырк чоронун бири жок,

Асты бири тирүү жок.
Ажыбайдын өзү жок,
Бир сүйлөшөр сөзү жок.
Элден мурун ал өлгөн,
Кырк чоронун баары өлгөн.
Кызыталак Кыргыл чал
Баарын чогуу ала өлгөн.
Абай кылып караса
Эки бала буркурап,
Ээн талаа эрме чөл
Экөө калды зыркырап.
Бугулуунун сазында,
Мууну бошоп ошондо
Бирин-бири жетелеп,
Өлгөндөрдү көрүшүп,
Экөө жүрөт темтеңдеп.
Кайра тартып эр Семе
Кара көңүл эр неме.
Жаш балдарды көрдү эми,
Көргөн жерде көкжалың
Көзүнөн чыгып от-жалын.
Экөө көрүп сүйүнүп,
Экөөнү өөдө көтөрүп,
Өөп-жыттап эр Семе
Өкүрүп ыйлайт эр неме.
Экөөнү өөдө кучактап,
Көзүнүн жашы буурчактап.
Бу кудайдын буйругу,
Коноорума куйругум,
Учаарыма канатым,
Ар жыйында санатым,
Кыргыл чалдын адатын
Көрбөйүмбү балдарым!
Ушуларды көргөндө
Кантти сенин алдарың?
Ошентип айкырып,
Анда-санда кыйкырып.
Канетейин жаш балдар,
Алакөөдөк мас балдар!
Оoздугу шалдырап,
Аттын баарын караса
Оттоп жүрөт жалдырап.
Аны менен иши жок,
Ат откоргон киши жок.
Атын жөө жетелеп,
Ар жагында кашатка
Басып чыкты бет алып.
Төгөрөгүн арытып,
Төрт тарапка көз салып.
Эр Семетей турду эми,
Эч-эчтеме көрүнбөйт.
Маңдай жагын караса
Жоон арыктын оозу экен.
Төмөн жагын караса
Семиз-Белдин тоосу экен.
Жогор жагын караса,
Кызарттын суук бели экен.
Ой-талаасын караса,
Кыркыраган жер экен,
Шамал болуп чаң учуп,
Дыркыраган жер экен.
Эртели-кеч желаргы
Зыркыраган жер экен.
Муну көрүп эр Семе
Мууну бошоп турду эми,
Өлгөндөрдү көргөндө
Жүүнү бошоп турду эми.
Аттын баарын чогултуп,
Айдап келип Ак чийге
Азыр коё берди эми,
Өлүктөрдүн баарысын
Ар кайсы жерден көрдү эми.

Ата кокуй, артынан
Эмне кууп келдим? – деп,
Арманда болуп жатты эми,
Далай кепти айтты эми.
Эки бала кашында,
Эрмек кылып ошондо.
Чычырканак ичине
Күүгүм менен кирди эми,
Отун жагып алышып,
Тамак-ашын салышып,
Анда жатып алышып.
Эртең менен болгондо,
Тамак-ашка тойгондо
Дагы дөңгө чыкты эми,
Төгөрөгүн арытып
Төрөң карап турду эми.
Төмөнтөдөн буркурап,
Уюлгуган чаң келет,
Абай кылып караса
Эки караан жан келет.
Чамбыл ала чаң болуп,
Темгил ала тер болуп,
Аттын баары кир болуп,
Айта берсе ыр болуп,
Абай кылып карасаң
Бакай менен Сары кан
Салып келет ээлигип,
Эртең менен желигип.
Кечээ күнү кечинде,
Кечки дигер бешимде
Семиз-Белдин белинен
Бер жагында кериден
Кара-Күңгөй тоосунан,
Кашаң-Бээнин оозунан
Карап туруп көрүптүр,
Түн боюнча жүрүптүр.
Кырк чорону кырыптыр,
Уу ичкендей кылыптыр.
Улуу шашке болгондо,
Сары кан менен эр Бакай
Салып кирип келиптир.
Абакең кирип келди эми,
Аны Семең көрдү эми.
Кадамалуу айбалта
Как бөйрөккө таянып,
Кайдан турсун аянып.
Толгомо саптуу айбалта
Сол бөйрөккө таянып,
Солкулдады өкүрүп.
Ажыбайлап айкырып,
Айгай салып кыйкырып.
«Атамдан калган нөкөрүм,
Ата кайран, кырк бөрүм!»
Ошенетип турду эми,
Аңгыча Бакай келди эми.
Ал ансайын айкырып,
Абакелеп кыйкырып,
«Кара сууга кан куюп,
Сууну кайдан жутамын?
Туландуу жерге өрт коюп,
Чөптү кайдан оттоймун?
Көп ногойду ийирдим,
Көбөштү көргө кийирдим.
Абыкени аймадым,
Алды-кийним жалмадым,
Ар душмандан тайбадым.
Чоочун элди жоготтум,
Султан боюм жубаттым.
Жат элимди жалмадым,
Жалгыз эле абаке,
Этегиңден кармадым.
Сенден башка баанам жок,

Кудайдан бөлөк айлам жок!
Ушул экөө толгуча,
Ушулар адам болгуча
Өмүрүм өтүп кетеби,
Башыма ажал жетеби?
Намысым колдон кетпесин»,
Ошону айтып басылды.
Ал аңгыча эр Бакай
Айтып турду каркылдап,
«Чала болот кулга» – деп,
«Жатаар жери жылга» – деп.
Ушундай өлчү киши эле,
Кыргыл чалдын иши эле.
Куп кылыпсың өзүң – деп,
«Кузгун жесин көзүн» – деп,
«Кажыр жесин несин» – деп,
Абакеңиз табалап.
Айланайын кулунум,
Арбак конуп ат алып,
Атың чыккан туйгунум!
Ушуну жакшы кылыпсың,
Уу ичкендей кылыпсың.
Баракелди өзүңөн,
Көрүп турган көзүңөн!
Ыраазы болсун арбактар
Ушул айткан сөзүңөн.
Бир кишинин кесири -
Манастан бери эсирди.
Ошонуку жетиптир,
Баары көчүп дүйнөдөн
Акыретке кетиптир.
Бирин-бири кырышып,
Уу ичкендей кылышып,
Ушинтип өлүшүп.
Ушинтип өлчү кул эле,
Каныкей эбин тапчу эле.
Канча жоону көрсө да
Камындырбай чапчу эле,
Эбин Бакай билчү эле,
Канча аскер келсе да
Ээликкендей кирчү эле.
Өтүп кетти бир кезек,
Өкүнбөгүн кулунум!
Эми мунун баштары-
Журтта калган куу тезек.
Ошону айтып каргылдап,
Абакеңиз баркылдап.
Кайрат берип турду эми,
Ошондо Семең ойлонуп.
Ары-бери толгонуп:
«Ай, абаке» нетесиң?
Сен кантип кетесиң?
Бул атамдан калган кырк бөрүм
Баары сендей нөкөрүм,
Эми кайдан көрөмүн!
Андай кепти коёлу,
Жерди казып коёлу,
Кыркына кырк күмбөздү кылалы!
Таласка кабар салалы,
Андан көрө абаке,
Каныкейди алалы,
Кыдырата баарына
Кырк күмбөздү салалы.
Кыяматка барганда
Ыраазы болсун арбагы.
«Ушу кандай аба» – деп,
«Кеп айтамын сага» – деп.
«Эмесе балам куп» – деди,
«Ушу сөзүң эп» – деди.
Сары кан барсын Таласка,
Эртеги өткөн Манаска,
Арбагына сыйынып.

Молдолору жыйылып,
Суусамырга эл келсин
Каныкейди башчы алып,
Усталарды кошчу алып,
Сарала сазды жайлатып.
Саандарын айдатып,
Сары канды жөнөтүп,
Мөөр басып кат берип,
Бакай менен эр Семе
Басып жүрүп чогултуп,
Өлүктөрдү үйдү эми.
Жана Бакай кеп айтып,
«Ушул ишиң жаман» – деп,
Өз жолдошуң аман – деп.
Мен аскерге барайын,
Айдап алып келейин.
Ошолорду чогултуп,
Жерди казып көмөлү.
Эмесе мейлиң аба – деп,
Ыраазымын сага – деп,
Абаң кетти колуна,
Кайра салып жолуна.
Семетей калды оңунда.
Эки чоро кашында,
Эркелетип ошондо
Чоң кашаттын башында.
Басып жүрдү ошондо,
Маңдай жагын караса,
Буркураган чаң келет,
Чаң ичинен караса,
Бир топ жөө жан келет.
Кетмен, чоту мойнунда,
Жаш шорголоп койнунда.
Бел күрөгү белинде,
Кең-Кашкардын жеринде.
Кедей экен баарысы,
Булар келип калышты.
Баягыны көргөндө
Баарын көрүп сүйүнүп,
Баабединге сыйынып.
Атка минип бастырып,
Алиги экөөн таштады,
Семетей жолго баштады.
Азыр кирип барды эми,
Алдынан чыга калды эми,
Салам берип турду эми.
Алик алды бечара,
Айдап алды эр Семе.
Жүргүн байкуш жүргүлө,
Быйыл доор сүргүлө.
Топулары башында,
Топтолушуп ошондо.
Кызыл чепкен мойнунда,
Эчтеме жок оюнда.
Айдап кирип барды эми,
Көрдүңөрбү буларды,
Мобул өлүп жаткан кулдарды.
Анда ат семизин сойгондо
Абдан жатып тойгула.
Ошентип эр Семе
Ээрчитип барды эми,
Ээн турган аттарды
Аралап көзүн салды эми.
Ошол аттын ичинен
Семиз бээни көрдү эми.
Тазбайматтын бээси экен,
Коштоп чыккан ээси экен.
Как ошону сойду эми,
Буюрбады кудайым
Өлүп жатат жудайың
Туурап жатып тоюшуп,
Аа күнү анда конушуп.

Эртең менен болгондо,
Күн ошого келгенде
Айтканын жакшы угушуп,
Алиги келген кашкарлык
Ар кайсы жерди чукушуп.
Как ошентип тургуча,
Ачып көздү жумгуча,
Бакай келди аңгыча.
Абакеңдин аскери
Азыр эми тез келди,
Өлүктөрдү көргөндө
Өкүрүшүп жөнөлдү.
Өзүнөн-өзү буркурап,
Өлтүрүп коюп чуркурап,
Үстү-үстүнө тыгылып,
Үстөмөндөп чогулуп,
Абакелеп айкырып
Астын-үстүн болушуп,
Айгайлашып барышып.
Өлүктөрүн көрүшүп,
Чогулушуп көмүшүп.
Алты күндө болушту,
Ошо жерге конушту.
Аны таштап коюңуз,
Ар жагында Каныкей
Кабарынан болуңуз.
Жалпы журтун көчүрүп,
Жаккан отун өчүрүп.
Суусамырга келишип,
Элдин баарын жайнатып,
Саан бээсин айдатып,
Суусамырды жайлатып,
Сарала сазга келишти.
Эки жүздөй үй көчтү,
Каныкей жеңең бел чечти.
Күзгө чейин жайлады,
Саан бээсин байлады.
Как ошентип жатты эми,
Ак мазардын оюна,
Кең-Кочкордун боюна
Үй көчүрүп келишти.
Үстүнө баса конушту,
Күзгө чейин Каныкей,
Күмбөз салды Семетей.
Күчтүү кызмат кылышып,
Күзгө чейин болушту.
Абакеңиз эр Бакай
Алтымыш төөнү комдотуп,
Андан бетер оңдотуп.
Нарынды көздөй жөнөтүп,
Арча алып жүктөтүп.
Алып келди арчаны,
Ажыбай берди канчаны,
Кызыл куйрук нарчаны.
Кызыл кымкап барчаны.
Кызматына берди эми,
Кырк күмбөзү болду эми.
Кызматына аябай,
Дүнүйөнү берди эми.
Түгөл баарын болду эми.
Кырк чоронун баарысы
Кыргыл чал өңдүү карыга
Кыркына тең төгүлтүп,
Баарына куран окутуп,
Ээри менен ат берип,
Аялдабай бат берип.
Кашкарлыкты кетирип,
Мурадына жеткирип.
Куржунга салып пул артып,
Бары-жогун кубантып.
Бозоргон өңү кызарып,
Дөөлөтү минтип узарып.

Барган сайын кубанып,
Куржунуна пул алып,
Кайтып келди Кашкарга,
Семетейдин өнөрүн
Айтып келди башкага.
Баары бирдей бай болуп,
Көңүлдөрү жай болуп.
Бээжинге чейин угулду.
Уккан жерде Коңурбай,
Жүрөгү оозго тыгылды.
«Ай-ааламдын баарысын
Алат белем баласы,
Арбагына карачы.
Акыр заман азапты,
Салат белем баласы».

КҮМБӨЗДҮ БҮТҮП КОЮШУ

Айтып сүйлөп кеп кылды,
Өз жанынан шек кылды.
Аны угуп отуруп,
Ар кайсысы кеп кылды.
Семетейдин кылганын
Баары бирдей эп кылды.
Аны таштап коюңуз,
Бала төрө Семеңдин
Кабарынан болуңуз.
Жайы менен жатышып,
Тамашага батышып.
Тоодон кийик атышып,
Тогуз күнү жатышып.
Адырдан кийик атышып,
Алты күнү жатышып.
Андан кийин кайтышып,
Жердин баарын артышып.
Жаккан отун өчүрүп,
Жалпы айлын көчүрүп,
Таласты көздөй кош артып,
Аргамжысын бош артып.
Көчтүн баарын жөнөтүп,
Туура карай салды эми.
Туруучу беле эр Бакай,
Семетейди ээрчитип,
Сары канды кошчу алып,
Үчөө кайра келди эми.
Күмбөздөргө келгенде
Аттан түшө калышып,
Куран окуп алышып.
Ошондо Бакай кеп айтып,
«Ой, кырк чоро деп айтып,
Кудай билет келээрди,
Мындан кийин көрөөрдү,
Билбедиңер өлөөрдү.
Эми жата бергин жайыңа,
Айта баргын байыңа.
Кылганыңар жетти» – деп,
«Кыяматка кеттиң» – деп.
«Кош, аман бол, жаткын» – деп,
Атка минип алышып,
Алиги жерден жарышып.
Үзөңгүсү кагышып,
Көт жагынан салды эми.
Көчкө жете барды эми.
Арага бир күн конушуп,
Андан көчүп алышып,
Эртеси күнү барышып.
Суусамырга эңкейип,
Төөдө жүгү деңкейип.
Төрөлөрүң келди эми,
Алты күнү айлына

Аралашып алды эми.
Жалпы аламан ногойлор
Азыр көчүп калды эми,
Олуя-Ата кериге,
Орчун талаа жерине.
Ошо бойдон келди эми,
Жайды минтип өткөзүп.
Кышты антип жеткирип,
Ит агытып, куш салып,
Доорду минтип сүрдү эми.
Далай жыргал көрдү эми,
Быйыл кышты алганда,
Ат кара тил болгондо
Бала төрө эр Семең-
Дарс окуган эр немең.
Бир күнү Бакай абаңа,
Акыл салды агаңа.
Алыска барса ак жолтой,
Атышка барса сан колдой.
Казатка барса ак жолтой,
Кармашкан жоого сан колдой.
Абаке Бакай, мен айтам,
Ак жолтой менин абакем,
Атамды көргөн абакем!
Буулуткулуу булбулум,
Үйрөткүлүү кургурум.
Мурункунун арты элең,
Бу замандын карты элең.
Эки заман тең көрдүң,
Нечен кылым эл көрдүң.
Жашың канча келгенсиң,
Нечен ишти көргөнсүң.
Илгертен калган карысың,
Айтып бергин баарысын!
Белиме саадак буубасам,
Бээжиндеги капырдан
Бек атам кунун кубасам,
Мен өңдөнгөн баатырдан
Бешти өлтүрүп суубасам.
Кылычым белге буубасам,
Кытайдан жылкы куубасам,
Кытайлардан калдайган
Кыркты өлтүрүп суубасам.
Жоо көрбөгөн мен элем,
Жолго чыккан сен элең.
Эл көрбөгөн мен элем,
Эзелтен берки сен элең.
Бээжинге качан барабыз,
Бек атабыз Манастын
Өчүн качан алабыз?
Ушу быйыл ойлосом,
Ичим өрттөй жанабыз,
Качан Бээжин барабыз?
Ушул элдин ичинде
Күйөрүң барбы эр Бакай,
Мени менен кошулуп,
Жүрөрүң барбы эр Бакай?
Байдан жалгыз сен болдуң,
Жакыптан жалгыз мен болдум.
Жаалына чыдабай,
Жалгыз шордуу кем болдум.
Мени менен бармакка,
Бээжиндеги калмакка
Күйөрүң барбы эр Бакай?
Мени менен жан жолдош
Сүйөөрүң барбы эр Бакай?
Кара сууга кан куюп,
Кан атамды өлтүрдүм.
Кайрылаарга адам жок,
Туландуу жерди майладым.
Туушума чыдабай,
Тууганымды жайладым.

Кырандуу жери майладым,
Кыйыгыма тийди деп,
Кырк чоромду жайладым.
Чоочун элди жоготтум,
Султан боюм жоботтум.
Жат душманды жалмадым,
Жалгыз эле абаке,
Этегиңден кармадым.
Сексен жашка барыпсың,
Сен да жаман карыпсың.
Өлөөр чагың болуптур,
Эми кандай кылчубуз,
Ак сакалдуу калчаны,
Алып жүрөм канчаны.
Көк ала сакал калдайды,
Көрүп келдим далайды.
Качан Бээжин барабыз,
Кан атабыз Манастын
Качан өчүн алабыз?
Түп атабыз кан экен,
Түбү мыкты жан экен.
Түбүн түрүп берсең ой,
Түпкүлүгүн билгизип.
Коңурбайга барууга,
Биз менен кошо жүрүүгө,
Тууганың барбы билгизгин.
Ойлоп карап мен турсам,
Темиркандан бөлөк жок,
Ылдый түшөөр жөлөк жок,
Өйдө чыгаар өбөк жок.
Бу Канчоро менен Күлчоро-
Балтыр эти толо элек,
Барар кези боло элек,
Булчуң эти толо элек,
Бурулаар кези боло элек.
Сенден бөлөк маана жок,
Кудайдан бөлөк айла жок.

БАКАЙ МЕНЕН СЕМЕТЕЙ КОҢУРБАЙ МЕНЕН ЧЫНКОЖОНУ ЧАКЫРТАТ

Сары канды караган
Ташка тийчү кул экен,
Атадан жалгыз уул экен.
Жакын кишиң бар болсо,
Жайы-кышы кол жыйып,
Эсеби жок эл жыйып.
Кел, Бээжинге баралы,
Ошону айтып токтоду,
Эми Бакай козголду.
«Балтыр этиң толо элек,
Барар кезиң боло элек!
Түбүңдү түрүп берейин,
Түбүңдөн айтып келейин.
Түгөнгүсүз чырың бар,
Момундай кызык ырың бар.
Түп атабыз Түбөй кан,
Түбөйү кандан Тогой кан.
Тогой кандан тараган,
Ар душманга жараган,
Ногой, Шыгай бир тууган.
Ногойдун уулун карасаң,
Арты кийнин санасаң
Бай Жакып, Ороз, Көзкаман,
Көз камандын көп жаман.
Орозойдун он жаман,
Байдан жалгыз мен элем,

Жакыптан жалгыз сен элең!
Адам айтаар эр эмес,
Аты Кожо дебесе,
Атакеңден кем эмес-
Шыгайдын уулу Чынкожо.
Күйөөр тууган чын ошо.
Чынкожого баралы,
Чындап кабар салалы.
Чыкырып алып келели,
Ногой менен Шыгайдын
Баарын билчү уул эле,
Кан атаңдай кул эле.
Ошол айткан Чынкожо-
Чыңап койгон темирдей,
Шыркыраган көмүрдөй.
Арка-бериш болсоңор,
Анан Бээжин барсаңар
Мен ушуну ойлоймун.
Анан Бээжин бармакка,
Бээжиндеги калмакка.
Берсе кудай Бээжинден
Минтип өчтү алмакка,
Анан барсак канетет!?»
«Андай болсо куп» – деди,
«Абаке сөзүң эп» – деди.
«Алакандай кат менен,
Алты күлүк ат менен
Арага киши салалы.
Андай болсо алалы,
Же болбосо баралы.
Үстүнө көчө жүрөлү,
Минтип тирүү жүргүчө
Манас үчүн өлөлү!»
Деп ушинтип турду эми,
Бакай жообун берди эми.
Түбүн түрүп берейин,
Түпкүлүгүн түгөтүп,
Минтип айтып көрөйүн.
Көзкамандын Көкчөкөз
Көптүгүнө эсирди,
Ошонун тийди кесири.
Шыгайдын жалгыз уулу эле,
Жапак деген кул эле.
Жалгыз жүргөн жеринде,
Аңдып жүрүп Көкчөкөз
Как ошону өлтүргөн,
Жумушуңду бүтүргөн.
Ошонун жалгыз уулу Чынкожо
Баласынын баласы,
Падышанын сарасы,
Бары-жогун карачы.
Ногойдун уулу көп болуп,
Шыгайдын сөзү эп болуп.
Угаарга сонун кеп болуп.
Койгапка кеткен башында,
Ошо Чынкожонун жашында.
Чымындай жандын айынан,
Чынкожонун жайынан
Чыдай албай бу жерден
Көчүп кеткен Койгапка.
Багыш менен Шыгай кан
Акыреттик дос экен,
Айтар кебим ушу экен.
Толтой менен Чынкожо
Айылы бирге аралаш,
Бир-бирине каралаш.
Кою бирге короолош,
Аштыгы бирге ороолош.
Арак-бозо жороолош,
Кулун-тайы ширгелеш,
Үйү бирге иргелеш,
Чыгар каны биргелеш.

Адам айтаар неме эмес,
Аты бөлөк дебесе
Атакеңден кем эмес.
Как ошону алалы,
Ногой менен Шыгайды
Ортосуна салалы.
Же болбосо баралы,
Анан Бээжин жүрөлү.
Бээжинге барчу эр ошол,
Бел байлачу шер ошол.
Как ошентип кеп деди,
Ошо сөзүң эп деди,
«Бел байлачу белиң – деп,
Медер кылчу элиң» – деп,
Ошону айтты эр Бакай.
Ойлоп турду эр Семе
Өзү мыкты эр неме,
Эми чыгат аңгеме.
Алакандай кат менен,
Эки күлүк ат менен,
Эрикбеген мал менен
Бир кишини жөнөттү.
Ат аябай жол жүрүп,
Нечен күнү мол жүрүп,
Алты ай тамам болгондо
Арыктатып эки атын
Эми жетип келди го.
Чынкожо менен Толтойго
Эми жетип келди го.
Салам берип көрүшүп,
Барып катын берди эми.
Бакай менен Семеңдин
Алып катын берди эми.
Катты окуп караса-
Бакай менен Семеңдин
Басып берген мөөрү бар,
Не жеринде өөнү бар?
Чынкожо окуп көрдү эми,
Эр Толтойго берди эми.
Толтой окуп отуруп,
Аягына келтирип,
Экөө кеңеш кылды эми.
Баракелди Семетей,
Атадан арта тууганбы,
Намысты эми кууганбы?
Тогузунда толуптур,
Жетик молдо болуптур.
Тил дегенде дилгирип,
Жетимиш түрдүү тил билип,
Атадан арта тууптур,
Намысты эми кууптур.
Ала-көөдөн Манастан
Артыгыраак болуптур,
Арбак башка конуптур.
Энеси жакшы киши элде,
Ногойдон минтип жүргөнү
Жакып какбаш иши эле.
Бу кудайдын кылган буйругу,
Семетей менин куйругум.
Көрбөйсүңбү эр Толтой,
Учаарыма канатым,
Айта берсем санатым.
Сен билесиң эр Толтой,
Тууганын кылаар адатын.
Пайгамбардын жумушу –
Ошондо бар бул иши.
Бул Абыл менен Кабылдан
Ошондо балаа жабылган.
Адамзаттын жумушу
Көрүп турдуң бул ишти.
Семетей кокус жазыптыр,
Бакай мөөрүн басыптыр.

Кечээ Көкөтөйдүн ашында
Көп чогулган ошондо
Манас менен Коңурбай
Экөө эле баш болгон,
Өңгө адам мыш болгон.
Эрегишип ошондо,
Акыры экөө кас болгон.
Кас болуп түпкө жетиптир,
Ойрон Манас тууганым
О дүйнөгө кетиптир.
Бизге дөөмөт жетиптир,
Акыл бизге салыптыр.
Муну кандай кылчубуз?»
Толтойго акыл салды эми.
Тууганга көчүп бармакка,
Ушу жерге алмакка.
Ойлонуп карап турду эми,
Жана түрдүү кеп айтып,
Жалынып турду Толтойго.
Бир атадан ал жалгыз,
Бир атадан мен жалгыз.
Шыгай кандан мен элем,
Ногой кандан ал эле.
Ногой кандын тукуму –
Жамандары бар эле,
Баары кара жер эле.
Ногойдун уулу көп эле,
Көп да болсо чөп эле.
Баары бузук ит эле,
Экөөбүздү кас кылган,
Ошолордун иши эле.
Байдан жалгыз эр Бакай,
Ошол жакшы киши эле.
Ошо кагаз салыптыр,
Кеңеш сурап калыптыр.
Муну кандай гана кылчубуз,
баатыр?»
Ал сөздү угуп эр Толтой:
«Андай болсо, куп» – деди.
«Досунун сөзүн эп» – деди.
Биз ыраазы Чынкожо,
«Эмесе көчүп кет» – деди.
«Коңурбай деген кыйын жоо,
Андай болсо ошого
Мен да жардам кылам го.
Кош, аман бол көргөнчө,
Эсен болгун өлгөнчө!»
Шыгайдын айлын көчүрүп,
Жаккан отун өчүрүп,
Далай жерге узатып,
Толтой калды коштошуп,
Айрылышып токтошуп.
Аңгыча келген арачы,
Бая арага келген баласы
Чынкожого кеп айтып,
Кеп айтканда деп айтып.
Мен барайын баатырга,
Барып кебим айтууга.
Ат чаптырып, той берип,
«Даярданып калсын» – деп,
«Эл чогулуп күтүүгө
Беленденип турсун» – деп,
Чынкожого кеп айтып,
Келе бергин деп айтып.
Өзүң көргөн жол менен,
Ашуу-дабан бел менен
Кадимкидей келе бер!
Сүйүнчүгө барайын,
Кошоматым кылайын,
Кош, аман бол, келе бер!

Эки камчы шарп уруш
Эми мында не туруш.
Ат аябай жол жүрүп
Беш-алты күн мол жүрүп,
Олуя-Ата, Таласка
Ойноп кирип келди эми,
Талас суусун ошондо
Бойлоп кирип келди эми.
Капкасы алтын коргондо,
Каныкейдин ордодо
Жаткан экен чалкалап,
Сары каны кайкалап.
Басып жүргөн кезинде,
Бала келди кечинде.
Ушу күнү ойлосоң,
Бакай менен эр Семең
Сары каны кашында,
Каныкейдин астына
Аттан түшө калды эми.
Амандашып көрүшүп,
Колун берип өбүшүп,
Баштан аяк маанисин
Баян кылып турду эми.
«Чынкожо көчүп калды – деп
Улуу жолго салды» – деп,
«Ушу күндө ойлосом
Чымкент келип калды» – деп.
Чынкожону карасам,
Чыңап койгон темирдей,
Шыркыраган көмүрдөй.
Арта тууган эр экен.
Эрдиги анын кем эмес,
Кабылан, жолборс шер экен.
Экөөң бирдей баш кошсоң,
Кудай бизге берди го.
Адам айтаар неме эмес,
Аты Кожо дебесе,
Абабыздан кем эмес.
Бу Шыгай кандын уулу экен,
Шыпылдаган кул экен.
Ары-бери караса,
Шыпылдаган кул экен.
Айтканымды билгиле,
Баарың атка мингиле,
Алдын тосуп алгыла,
Амандаша баргыла.
Ар сөөлөтүн көргүлө,
Ошону айтып сүйүнчү,
Тон, өтүгүң кийинчи,
Кубанышып бат берип,
Кула кашка ат берип.
Капкасы алтын коргондон,
Каныкейдин ордодон
Баары бирдей ат минип,
Абыр-шабыр бат минип
Чынкожого бармакка,
Алдын тосуп алмакка.
Бакай анда калды эми,
Башкалары жөнөлдү.

ЧЫНКОЖОНУН КАБАРЫ

Конуш билген жакшысы,
Кол бийлеген башкысы
Керинейин тарттырып,
Керкке кошун арттырып,
Сурунайын тартышып,
Төөгө кошун артышып.
Ногой кандын айлынан
Отуз, кыркы жөнөлдү,

Күйүктүн-Белин бет алып,
Как ушу жерден көрөбүз,
Ал Чынкожо төрөбүз.
Шыгай кандын уулу эле,
Бу да мыкты кул эле.
Ушинетип алышып,
Жоо-жарагын байланып,
Жолго чыгып шайланып.
Жүрөр жолун жат алып,
Күйүктүн-Белин бет алып,
Келе жаткан жери ошол.
Аны таштап коюңуз,
Ар жагында Толтойдун
Кабарынан болуңуз.
Чынкожо көчүп кеткени
Алты айга туура толуптур.
«Ата, бекер көчүп кетти» – деп,
Ичинде калып арманы
Ар нерсени ойлоду.
Биздин маанайыбыз пас эле,
Багыштын эли аз эле.
Айылдан айыл кеткени
Жаман укмуш болот ко,
Ушу кезде өзүмдүн
Ар тарапта душман бар,
Ичим толгон бушман бар.
Ушуну ойлоп турганча,
Кара туман калың кол
Кайнап турат талаада,
Ар нерсе бар санаада.
Как ошону көргөндө,
«Бу кайдан чыккан душмандар,
Эми кандай кылам» – деп,
Абай кылып караса –
Сакалы алтын Сары дөө
Кызыл баштын каны экен,
Кылымдан чыккан жан экен.
Эр Толтойдун элинде
Барымтасы бар экен.
Арага киши салыптыр,
Желдет жетип келиптир.
Арачы келип калды эми,
Ар түрдүү кепти салыптыр.
Же акыбызды берсин» – деп,
«Же атышаар жерге келсин» – деп,
«Же кызматымды берсин» – дейт,
«Же кырылчу жерге келсин» –
дейт.
«Же алдыма тартуу берсин» – дейт,
«Же алым берип турсун» – дейт.
Ошону айтып элчилер,
Жообун сурап турду эми.
Толтой баатыр ойлонуп,
Бир далайга толгонуп.
«Он күнү мөөнөт бергиле,
Союшуңду берейин.
Жыргап-куунап тургула,
Ойдо-тоодо кишим бар.
Анын баарын жыяйын,
Алар менен кеңешип,
Анан жооп кылайын.»
Ошону айтып коштошуп,
Кайра жөнөп калды эми.
Ал аңгыча артынан,
Алты тогуз мал менен
Тогуз тулпар жабуулап,
Тогуз шумкар жагоолоп.
Сейилдикти сүрсүн – деп,
Сейил кылып жүрсүн –деп.
Кумдан кулан атсын –деп,
Тамашага батсын –деп,
Арачыны жөнөттү.

Аны ары жөнөтүп,
Элине акыл салды эми.
«Иш бузулду эми» – деп,
Муну кудай урду –деп,
Көчүп кеткен досумдун
Артынан жетип баргыла.
Айылына жеткизбей,
Жолдон алып качкыла.
Кабарчыга кат берип,
Шашканынан бат берип.
Атаңдын көрү, куубаш
Кылымдан чыккан жан экен.
«Салмак болду чаңды –деп,
Алмак болду малды» – деп,
Катка жазды далай кеп.
Шыгайдын эли кеткени
Келин тайлак байлаган,
Кемпир куйрук чайнаган,
Көңүлүм өсүп жайнаган.
Эшигден ат кетпей,
Жабыгымдан кат кетпей,
Төрдөн төшөк жыйылбай,
Төрөдөн тартуу тыйылбай,
Күндө күчөп күрүлдөп,
Күйгөн оттой дүрүлдөп,
Күчаладай ташыдым.
Чынкожо көчүп кеткени
Он күнгө да жете элек,
Кызылбаш келип калыптыр,
Минтип алек салыптыр.
Мына ушундай иш болду,
Толтой гана минтип мыш болду.
Алы келсе келсин де,
Бир урушуп берсин де.
Алы келсе кайрылсын,
Кызылбаштан айырсын!
Кыяматтык дос болсо,
Кыйналган менде сөз болсо,
Ушу жолдо келбесе
Анты-шертин өзү алсын,
Акыретте көз салсын.
Мындан бөлөк кебим жок,
Кожодон бөлөк демим жок.
Элчилерди жөнөтүп,
Эми калды Тотойлу.
Экөө келет жарышып,
Үзөңгүсү кагышып.
Нечен дабан-тоо ашып,
Нечен дайра суу кечип.
Түрү качып, түн катып,
Суру кечип, суу кечип,
Чыканак жерге салбады,
Чырым уйку албады.
Чымынкенттин кериге,
Түлкү-Башын белине
Түштө кирип келди эле.
Чынкожо эли жайнашып,
Көчөргө атын байлашып.
Жаңыдан минтип күтүнүп,
Жаткан экен аңгыча.
Кирип келди чабаган,
Эр Толтойдун кагазын
Сууруп берди бу экөө.
Кагазды берип кожурап,
Кошо сүйлөп божурап.
Айланайын Чынкожо,
Өзүң мыкты тың Кожо.
Бу кагаздан көрө бер,
Окуп сөзүн уга бер,
Кызылбаш бизди камаган
Айтып турат чабаган.
Сенден башка маана жок,

Кудайдан башка айла жок.
Куруп жатат Толтоюң
Окуп алып кагазын,
Жазып берген намазын
Бүктөп жанга салды эми,
Ары-бери басты эми.
«Атаканат дүнүйө,
Бул эмне деген кеп.
Элдин баарын көчпө» – деп,
«Үйдүн баарын чечпе» – деп,
«Бул эмне кылыш» – деп,
«Болбой калды жумуш» – деп,
Эки жакка толгонуп,
Эт бышымга ойлонуп.
Ары-бери толгонуп,
Аш бышымга ойлонуп.
«Тамак бергин буларга,
Чарчап келген кулдарга».
Ушуну ойлоп, кеп айтып,
Ээ, калайык деп айтып.
Семетей келсе күткүлө,
Конуш билген жакшылар,
Кол бийлеген кашкалар,
Мен келгенче шашпаңар.
Мен ушу жерден жөнөйүн,
Алым келсе капырдан
Ажыратып алайын,
Мен эр Толтойго барайын.
Карызынан кутулуп,
Анан кайра салайын.
Өлүп калсам өлгөнүм,
Өлбөсөм кайтып келемин.
Өлүп калсам кокустан,
Күнүм бүтсө кокустан,
Акыры, күн тийген жерге
оокат кыл, журтум!
Мен барайын ошого!
Айтып турду Чынкожо.
Ошону айтып эл жыйып,
Эр Чынкожо кол жыйып,
Конуш билген жакшылар,
Кол бийлеген кашкалар,
Малыңарды бага бер!
Союл чабар мыктылар,
Жоого кирчү ыктуулар,
Мындай чыгып келиңер!
Эсебиңди алайын,
Эки миңче кол алып,
Эми жолго салайын.
Мылтык атар мергендер,
Быркырата киргендер
Мындай чыгып келиңер,
Эсебиңди бериңер!
Найза сайчу баатырлар,
Жазбай сайчу жакырлар,
Жан аябас капырлар,
Жалпы чыккын баатырлар!
Эки миңче кол алып,
Эми кетти жол алып.
Ат болушка салышып,
Кайра тартып алышып,
Эми Кожоң жөнөдү.
Аны таштап коюңуз,
Алиги жаткан Семетей
Кабарынан болуңуз.
Бакай анда калыптыр,
Башкасы тосуп келиптир.
Сары каны баш болуп,
Эр көңүлү куш болуп,
Элүү киши эл менен,
Эми тозду жол менен.
Чымкенттин жолуна,

Чыгып келди баягы
Күйүк деген жерине.
Күйүп жүргөн элине,
Түлкү башы кериге,
Түштө кирип келди эле.,
Айылдын баары жайнашып,
Жолго бээни байлашып.
Шыгай кандын айылын,
Жаңы көрдү дайынын.
Эр Семетей, Сары кан
Салтанаттуу баарынан,
Салам берип көрүшүп,
Амандашып калды эми.
Эр Семетей баатырга,
Тамаша менен жатарга
Үй көтөрүп ийишип.
Ошондо Семең кеп айтып:
«Ээ, калайык» – деп айтып,
Ак сакалдар карыя,
Айткын кепти жарыя.
Бу Чынкожо баатыр кана? деп,
«Айткылачы, аба» – деп
Чынкожо жайын биз айтсак,
Ошо жерден көчкөнү,
Үйдүн баарын чечкени,
Отуз күнчө болду эле.
Бүгүн мындан көчкүчө.
Бир, эки адам энтигип,
Көт жагымдан келди эле.
«Кызыл баштын Сары дөө
Кыйын кылып жатат» – деп,
Жашоосун бөлүп алды эле,
Жаңы жөнөп калды эле.
Ушундай иштер болду эле, баатыр!
Баягыны укканда
Эр Семетей солк этип,
Бүткөн бою болк этип.
Манастын уулу Семетей
Баягыны укканда
Бычак тийген немедей.
Жылас болгон Семетей
Жылан көргөн немедей,
Аягынан дүрүлдөп,
Албарсты баскан немедей,
Куйкасынан зирилдеп.
«Иш бузулду эми» – деп,
«Атаа, Бакай, сени» – деп,
Семетей айтты мындай кеп.
«Бери чыккын баарың» – деп,
«Жашың түгүл карың» – деп,
Бул эмне деген кеп?
Кызылбаштын Сары дөө
Темиркандын эли эле,
Алым берип жүрчү эле.
Менин жоом менен эл болуп,
Элим менен жоо болуп.
Арадан бузук салычу,
Азезилдин өзү бейм.
Ушуну тууган деп жүргөн,
Бакай жаман киши экен.
Алла-Таала кудайым
Тууганымдын баарысын
Душман кылган жудайын.
Түп атабыз Түбөй кан,
Түбөй кандан Тогой кан,
Тогой кандан Ногой кан.
Ногой, Шыгай бир тууган,
Баарын бирдей эр тууган.
Шыгайдын уулу Чынкожо,
Кылган иши бул болсо,
Атасы Шыгай башынан
Манас менен кас экен.

Багыш канга башынан
Качып кеткен ошондон.
Ушу тууган болчубу,
Минткен киши оңчубу?
Коңурбайга кошулуп,
Биз менен кошо барчу эмес.
Кокусунан капырга
Колтук аччуу киши экен.
Абыке менен Көбөштөн
Аны көрсөм жашымда
Көзкамандын Көкчөкөз
Кан Манаска уу берип,
Муну кылса башынан.
Орозойдун он уулу
Ону кылса бир кезде.
Ошол өңдүү тууганда
Деле жакшылык мага болгон жок.
Баары бирдей чогулуп,
Сенин чыпалакка келген жок, аба!
Сары анда кеп айтат,
«Андай болсо кулунум,
Өзүң билгин» – деп айтат.
Барган сайын көкжалың
Көзүнөн чыгып от жалын.
«Андай болсо, аба» – деп,
«Кеп айтамын сага» – деп.
Эли менен курусун,
Малын айдап кетели,
Биз Таласка жетели,
Минтип түпкө жетели.
Ушу кулга кылалы,
Малын айдап алалы.
«Эмесе макул, жүргүн» – деп,
Баары бирдей дүбүрлөп.
Абыр-шабыр аттанып,
Айылына келди эми,
Ак сакалдын баарына
Айтып кабар берди эми.
Малыңардан безгиле,
Баарың кайра кеткиле!
Каяша кылсаң өлөсүң,
Караңгы жайды көрөсүң.
Үйдүн баарын чечтирип,
Жанынан мүлдө кечтирип.
Ээрчигениң барасың,
Мага тууган болосуң.
Көңүлүң калса кайтасың,
Чынкожого айтасың.
Урушканың өлөсүң,
О дүйнөнү көрөсүң!
Айлын талап алды эми,
Айдап жөнөп калды эми.
Ээн талаа-эрме чөл,
Элге бүлүк салды эми.
Кээ бирөөн карасаң
Аркы-терки басты эми,
Акылынан шашты эми.
Кээ бирөөлөр бөлүнүп,
Семетейге көрүнүп,
Таласка кошо кетти эми.
Кээ бирөө талаада
Тарынган бойдон кайтты эми.
Эсеби жок иш кылып,
Элинин баарын мыш кылып,
Мындай ишке туш кылып.
Бакайга барды эр Семе
Маанисин айтып берди эми.
Ошондо Бакай арманда,
Оозун жаман карманды.
«Атаа, өзүм барбай не болдум,
Кантип ишиң оңолсун?
Абыкени аймадың,

Жакыныңды жалмадың.
Асты неме койбодуң,
Эми жатып алып ойлогун!
Кара сууга кан куйдуң,
Эми кайсы жакка барасың?
Кандай айла кыласың,
Коңурбайың ал болсо,
Чынкожоңуз бул болсо.
Эми кудай уруптур,
Карыган Бакай мен болсом,
Ишенгеним сен болсоң.
Канчоро менен Күлчоро
Бул экөө тең жаш болсо,
Карыганда кан Бакай
Ушул элге баш болсо.
Канткеде ишиң оңолсун,
Сандыргалуу Сары кан
Алакөөдөн кул болсо,
Кылган иши бул болсо.
Экөөңүн ишиң курусун,
Сенин кылган ишиңе
Ичим кантип жылысын!»
Ушуну айтып эр Бакай,
Үйүнө барды карыгып,
Жатып алды таарынып.
Аны таштап коюңуз
Алиги кеткен Чынкожо
Кабарынан болуңуз,
Түндөп-күндөп жол жүрүп,
Ат болушка салды эми,
Бир күндөрдө элинин
Бир четинен барды эми.
Кызылбашты көрдү эми,
Кыйкырып кирип калды эми.
Томогосун алгандай,
Бүркүт алган түлкүдөй,
Көргөн киши күлгүдөй.
Алдына кире бергенин,
Айза менен айзалап.
Ары-бери келгенин,
Албарс менен кайсалап.
Койго кирген бөрүдөй,
Жан көзүнө көрүнбөй.
Ал аңгыча эр Толтой
Алигини көрдү эми.
«Айланайын кудайым,
Чынкожо келип калыптыр,
Эми кантип турайын,
Бир жагынан кирейин,
Кызылбашты кырайын,
Уу ичкендей кылайын!»
Ак асаба кызыл туу,
Айгайлаган ызы-чуу.
Багыш кан деп бакырып,
Алдын тозуп бакырып,
Бир жагынан Чынкожо
Шыгай кандап кыйкырып,
Экөө камап алды эми,
Ары-бери алды эми
Алым бер деген немени
Апа-супа кылды эми.
Кара тумшук Сары дөө
Камыгып жүргөн Толтойдун
Как алдынан кезикти.
Эр Толтойду карасаң
Суркоён менен жетти эми.
Бир сайгандан чыгарбай,
Көмө коюп кетти эми.
Көт жагында Чынкожо
Башын кесип өттү эми.
Калган эли буркурап,
Жан соогалап чуркурап,

Жарактарын таштады.
Баары ыйлай баштады.
Эми ырайым кылды Толтою
А күнү анда конду эми,
Эр Толтойдун коргонго,
Кадимкидей кирди эми.
Ушу бүгүн эр Толтой-
Уруудан ашкан куу жолтой.
Айтып турду Кожого,
«Баракелди Чынкожо!
Менин жоомду бастың» – деп,
«Кумарымды жаздың» – деп,
Мен да ушундай болормун,
Керегиңе жарармын,
Баракелди өзүңө!
А күнү анда конушуп,
Эртең менен узалып,
«Элим ээн калды эле,
Алда эмне болду?» – деп,
Семетей жинди кул эле,
Алакөөдөн ит эле.
Ичип антка тойбогон,
Жаман ишти ойлогон,
Кара көңүл киши эле.
Эт жүрөгүм болк этет,
Эстегенде солк этет.
Амандашып коштошуп,
Айрылышып жөнөлдү.
Ары-бери жол жүрүп,
Арасында Чынкожо
Жаман чыгым болду го.
Бир жай тамам болгуча,
Ошентип жүрдү эми.
Бир күндөрдө болгондо,
Баягы калган жерине
Түлкү-баштын белине,
Чымынкеттин кериге
Дагы кирип келди эле.
Эл карааны көрүнбөйт,
Мал карааны билинбейт.
Жору айланып жонунда,
Ит улуптур белинде.
Өлгөнүнүн көрү жок,
Эшиги калып, төрү жок.
Бир адамда кепин жок,
Мындай шордуу элде жок.
Укуругун шиш кылып,
Унуткусус иш кылып.
Алдап келип мыш кылып,
Талап алып кетиптир,
Таласына жетиптир.
Чынкожону карасаң
Сүрүн суук салды эми,
Сумбатын бузуп алды эми.
«Алдап келип элимди,
Кырмак болгон экен» – деп,
«Алып келип өзүмө
Кылмак болгон экен» – деп,
Акыры өчүм албасам,
Таласыңа барбасам,
Далайыңды жарбасам,
Айылыңды чаппасам,
Акылыңды таппасам,
Туубай туна чөгөйүн,
Бу көрөкчө өлөйүн!
Ошону айтып Чынкожо
Чындап кайрат кылды го.
Калган элин чогултуп,
Көөнү жаман калды эми.
Көт жагында Толтойго
Эми жөнөп калды эми.
Кадимкидей сандалып,

Дагы Кожоң барды эми.
Эки бетин көө басып,
Элинин көбү жөө басып,
Самсаалашып сандашып,
Кайта барды чаңдашып.
Эр Толтойго барды эми,
Ал амалын көрдү эми.
Чынкожону көргөн соң
Чындап кайрат кылды эми,
Мен үчүн куурап сен келдиң,
Ушинетип сенделдиң.
Сен үчүн куурап мен өлөм,
Кайда барсаң артыңдан
Калбаймын акыр жөнөлөм.
Качан болсо ногойдун
Өтүп жүрөт кордугу,
Шыгай канга зордугу,
Илгертен берки чоңдугу.
Жалгыз уулу Жапакты
Жаш кезинде өлтүрдү.
Жана алдап чакырып,
Айлыңдын баарын болтурду.
Кайра баштан шерт кылды,
Убаданы бек кылды,
Ошентип кеп кылды.
Ортого куран коюшту,
Оо, дүйнөлүк болушту.
Кыл болот мизин жалашты,
Кыямат жайды санашты,
Так ошентип калышты.
Анда кыштап алды эми,
Алты ай кышты алган соң,
Арт кара тил болду эми.
Жаз болгондо Толтою
Кеңеш кылды Жолтою.
Бакча менен чарбакты,
Көтөрөлү арбакты.
Бечараны таштайлы,
Көйкаптын бери жагында
Көрүстөндү кыштайлы.
Көйкаптын тоосун көрөлү,
Дөө менен пери менен
Аралашып жүрөлү.
Алыбыз келсе алардан
Кешпир дуба билели,
Анан кийин келели.
Алты жылы жүрөлү,
Анан кайра келели,
Аңгыча алыс кетели.
Иш эскирип кеткен соң,
Анан кайта келели,
Аман болсо өчүңдү
Анан кийин алалы.
Ошентип көчүрүп,
Жалпы үйүн чечтирип,
Жарымы калды аштыкка,
Жарымы чыкты кастыкка.
Ошентип отуруп,
Нечен күнү жол жүрүп,
Көйкаптын бери жагында
Керүүсүнө барды эми,
Өнөрпоздун баарына
Айыл конуп алды эми.
Алтын менен күмүштү
Аябастан берди эми.
Мал көзүнө карабай,
Баарын берди аябай.
Өнөр үчүн мал берип,
Алтын, күмүш, зер берип,
Кызыл куйрук нар берип,
Кызмат кылды аябай,
Алды-кийнин карабай.

Жети жылы жайлады,
Көңүлгө илим байлады.
Уча турган ат алып,
Ат өнөрдү бат алып.
Жети жылга толгондо,
Убадасы болгондо
Дүйнөлөргө барышып,
Перилерди көрүшүп.
Көйгаптын тоосун жайлашып,
Көңүлгө муну ойлошуп.
Кызын берип ат алып,
Чынкожо Толтой аттанып.
Бери карай бет алып,
Айлын кайра көчүрүп,
Жаккан отун өчүрүп.
Айлын кайра чогултуп,
«Кешпир дуба билдим» – деп
Келе жатат Чынкожо.
Чынкожо, Толтой келди эми,
Эсеби жок эл жыйып,
Санаты жок кол жыйып.
Кат менен кабар салды эми,
Карындаш менен сөөгүн
Такыр жыйып алды эми.
Желек туудан бөлүнбөй,
Жердин жүзү көрүнбөй.
Санатына сан жетпей,
Эсебине эл жетпей.
Ак асаба кызыл туу,
Айгайлаган ызы-чуу.
Көк асаба кызыл туу,
Көк жаңырган ызы-чуу.
Семетейди бет алып,
Жөнөп калган жери ушул.
Ат аябай жол жүрүп,
Нечен күнү мол жүрүп,
Жети айчылык жол экен,
Көбү суусуз чөл экен.
Ошол элдин ичинде
Кол бийлеген кашкасы,
Жол бийлеген жакшысы
Туу көтөргөн алтаны,
Жол бийлеген султаны
Чынкожо менен Толтойдун
Бөлөгүнөн башкасы.
Эл бийлеген кашкасы,
Өң жакшысы кеңешип,
Кеңешкенде не дешип.
Чынкожодон бөлөгү
Эр Толтойдун жөлөгү.
Кеңеш кылды кайтууга,
Бу кеңештин маанисин
Эки дөөгө айтууга.
Удургушуп турду эми,
Семетей мыкты эр болсо,
Кылган иши бул болсо.
Жети айчылык жол болсо,
Анын көбү суусуз чөл болсо,
Ат арыктап барган соң,
Аны кантип алабыз?
Андан көрө кайталы,
Чынкожо менен Толтойго
Чын ушу бүгүн айталы.
Ат арыктап барган соң,
Адамдын алы келчү эмес,
Атасынан баласы
Ар өнөрүн карачы.
Аткан огун санаган,
Кас санаган душманын
Канын суудай жалаган.
Барган сайын оңолгон,
Касташканы жоголгон.

Манас келет дегенде,
Байлатма жинди соо болгон.
Өркөнү өсүп дүң болгон,
Өз жолдошу миң болгон.
Ойлоп-байкап карачы,
Семетейдей ким болгон?
Таласка кантип барабыз,
Манастын элин уялбай,
Быйыл кантип алабыз?
Корктук эми айталы,
Как ушуну айталы.
Как ушинтип кеңешип,
Кужулдашып жатканда
Толтой келди кашына,
Басып келди астына.
Кеңешиңди айткыла,
Кейигениң кайткыла.
Аздаганың айткыла,
Айныганың кайткыла,
Кайтабыз деп айткыла.
Баруучуңар жүргүлө,
Бастырып жолго киргиле!
Баягыны укканда,
Тегеректеп эл келди.
Текши келип кеп айтып,
«Башында мыкты неме элең,
Багыштын уулу сен элең.
Телегейиң тең эле,
Тегерете карачы
Манас кандай киши эле?
Кудайдын кылган иши эле.
Бу Манастын баласы-
Падышанын сарасы,
Баарын ойлоп карачы.
Байгеден аты озду эле,
Ар балааны тозду эле.
Күрөшкөнүн жыкты эле,
Жаңы өрүштөн чыкты эле.
Атышканы мыкты эле,
Атадан арта чыкты эле.
Канткенде алы келебиз,
Кантип аны алабыз?
Корктук эми кайтабыз,
Как ушуну айтабыз.
Ат арыктап барган соң,
Эр саргарып барган соң,
Аны киши жеңчү эмес.
Коркуп турдук кайтабыз,
Кокуй Толтой айтабыз.
Айнып турдук кетебиз,
Кокус түпкө жетебиз.
Өз атасын өлтүргөн,
Өжөр экен Семетей.
Кара сууга кан куйган
Канкор экен Семетей.
Чынкожону алдаган
Анткор экен Семетей.
Тим жатканды койбойсуң,
Тийишем деп болбойсуң.
Соо жатканды койбойсуң,
Согушам деп болбойсуң.
Бу кылыгың койбосоң,
Түбүндө Толтой оңбойсуң!»
Как ошентип буркурап,
Ортосунда Толтойго
Айтып турат чуркурап.
Ошондо Толтой кеп айтып,
«Койгун журтум, деп айтып,
Эми ушерге басылгын!
Чынкожо жалгыз калды» – деп,
Чыкырып алып айталы,
Анан кийин кайталы.

Кечээ кызылбаш камап келгенде,
Сазайыңды бергенде
Качан бизден кем эле,
Камал бузган эр эле.
Кара кулак шер эле,
Качан бизден кем эле?
«Эмесе мейли бегим» – деп,
«Чакырып айткын кебиң» – деп,
«Бары макул куп» – дешип,
Ушу сөзүң эп дешип,
Чыкырып келди бир адам.
Чынкожону карасаң,
Чыйрыккан бою жазылбай,
Чындаган ачуу басылбай.
Чыкырып келди кашына,
Эр Толтойдун астына.
Ошондо Толтой кеп айтат:
«Эй, Чынкожо», деп айтат
Шыгай кандын уулу сен элең,
Шыпылдаган кул элең.
Багыш кандан мен элем,
Баласы жок кем элем.
Элди кудай алыптыр,
Баары коркуп калыптыр.
Мен бийлеген кеп болсо,
Досум, сага эп болсо,
Туура жакты сурачуу
Үргенч деген калаа бар,
Айчүрөк деген балаа бар.
Атасы улук Акун кан,
Энеси тунук Алга жан.
Эли ооган мусулман.
Эрке Чүрөк айынан
Далай киши бузулган.
Семетейдин жолдошу,
Кыяматтык колдошу.
Манас менен башында
Убада кылган жашында.
Манас менен шерт кылган,
Убаданы бек кылган.
Алтымыш ала жоргону
Арасына бердирген.
Алтын менен күмүштү
Барасына бердирген,
Экөөбүз кудалаштык дедирген.
Семетейдин жесири,
Элдин баары эсирди.
Досум, сөзүм эп болсо,
Мен бийлеген кеп болсо,
Как ошого баралы.
Катынын тартып алалы.
Намыс күтүп калалы,
Жеке өтүктүү жетпеген,
Андан ашып өтпөгөн,
Оймоктуудан уз эле,
Оюнга келбес суз эле.
Колуктусу ушу эле.
Нечен түрдүү киши эле.
Төрт кубулган киши эле.
Төрөлөргө ылайык,
Алкым эти булайып,
Аткан таңдай кылайып.
Акыреттин ур кызы
Андай болот ким кызы?
Караңгынын жылдызы,
Кан Акундун жалгызы.
Кой ичинде серкеси,
Бек Акундун эркеси.
Бейиштин кызы болбосо,
Андай киши мында жок,
Андай сулуу жанда жок.
Бериштеде болбосо,

Бендеде мындай жок эле.
Акыретте болбосо,
Адамда мындай жок эле.
Как ошого баралы,
Камап жатып калалы,
Катынын тартып алалы.
Намыс анан бүтпөйбү,
Түнүчүндө баралы,
Түн чыгарбай алалы.
Акун кандын Чүрөктү
Биз салалы дүмөктү.
Мыкты болсо Семетей
Кууп кийин келбейби,
Кулдун сазайын шондо берели!
Үй үстүнө келгенде
Өлбөгөн жерде калалы,
Анан өчтү алалы,
Бу жолдо мындай салалы!
Ушинетип Кебилге
Анан кетип калалы.
Кууп келсе жетимдин
Сазайын колго берели,
Калыстан киши алалы.
Өзүнүн кылган жумушун
Орто жерге салалы.
Тил албаса канкорду
Кылымдан чыккан анткорду
Канын карып кылалы,
Карасын койбой кыралы.
Бегин бейпай кылалы,
Бекерин койбой кыралы.
Келтирели кезине,
Бир түшөлүк эсине,
Көрүнөлү көзүнө!
Ойлоп кулак салыңыз,
Ушул айткан сөзүмө.
Эми кабыл кылып алыңыз!
Ошону угуп Чынкожо:
«Эмесе макул куп» – деди,
«Ушу сөзүң эп» – деди.
«Коркконуңар кет» – деди,
«Коркпогонуң жүр» – деди.
Уккан сайын Чынкожо
Андан сайын дүрбөдү.
Эрке кызды уккан соң,
Эт жүрөгү жарылып,
Андан бетер камынып.
Желеги туудан бөлүнбөй,
Канча экени билинбей.
Ак асаба кызыл туу
Анын сайын ызы-чуу.
Көк жаңырган ызы-чуу,
Дүйнө жүзүн жаңыртып
Келе жаткан жери ушу.
Керней үнү папылдап,
Сурнай үнү дапылдап,
Келе жатат жакындап.
Добулбасы дүпүлдөп,
Тоо көчкөндөй күпүлдөп.
Акун кандын элине
Алеңгирди салды эми,
Алды курчуп калды эми.
Дүйнө жүзүн алды эми,
Жети курчап калды эми.
Тил чыгарбай камады,
Тышка чыккан кишини
Камчы менен сабады.
Адырга байтал жуушатпай,
Айылга бала уктатпай,
Айылдын жүзүн ачтырбай,
Алты буудай чачтырбай,
Жердин жүзүн ачтырбай,

Жети буудай чачтырбай.
Жеке киши бастырбай,
Чынкожо салды кызыкты,
Толтой салды бузукту.
Базарга киши каттатпай,
Малды кенен аттатпай.
Алып кетет малдарын,
Кыйнап турат жандарын.
Эки күнү камады,
Элдин баарын сабады.
Эч ким буга барбады,
Мындай салды калбаны.
Арага киши салды эми,
Тил чыгарбай калды эми.
«Айчүрөгүң бергин» – дейт,
Айчүрөктү бербесең,
«Атышаар жерге келгин» – дейт.
«Кыз Чүрөктү бергин» – дейт,
«Кыз Чүрөктү бербесең
Кырылаар жерге келгин» – дейт.
«Туура жообун бергиң» – дейт.
Арага киши салды эми,
Баягыны укканда
Кан Акун талып калды эми,
Ээси ооп алды эми.
Эки-үч күндө жооп айтпай,
Элдин баарын чогултуп,
Акылдашып алды эми.
Анан жана жөнөтүп
Эки-үч киши салды эми.
«Сулуу кызын берсин» – деп,
«Суркоёнду жесин» – деп,
«Кыз жүрөгүн берсин» – деп,
«Кылкараны жесин» – деп,
Кызыктыра кеп айтты.
Кылкара менен Суркоён
«Экөөнү тең жесин» – деп,
Ошону угуп Акун кан:
«Эмесе макул, куп» – деди,
«Ушу айтканың эп» – деди.
«Айылдан алыс кет» – деди.
«Катын менен баланы
Коркутпагын дөөлөрүм,
Алты күнү балама
Оюн кылып алайын,
Тамашага баткыла,
Талаага ыраак кеткиле».
Арага келген кишини
Как ушинтип жөнөттү.
Арт жагынан булардын
Алты тогуз мал берип,
Тамак-ашын мол берип,
Элдин баары чогулуп,
Жыйын болгон жери ушул.
Заманасы бузулуп,
Кыйын болгон жери ошол.
Канебетип Чүрөктү
Элге салды дүмөктү.
«Эми кандай кылчубуз?»
Ак сакалы кеп айтып,
«Ээ кан, Акун» – деп айтып.
Кеп айтабыз карыя
Угуп тургун жарыя.
Бир Чүрөктүн айынан,
Жалгыз кыздын жайынан
Элдин баарын талатып
Кең-Үргенчти канатып
Минтип жатып өлгүчө
Берсек кантет кан Акун?
Анда Акун кеп айтып:
«Эй, калайык» – деп айтып,
Мен өзүм басып барайын,

Өзүнө акыл салайын.
Баарыңарга эп болсо,
Мен бийлеген кеп болсо-
Акылдашып алайын,
Анан кабар салайын.
«Эмесе мейлиң, куп» – деди
«Кан Акун сөзүң эп» – деди.
Баары тарап кетти эми,
Түлкү кандын Түмөнбай,
Түмөндүн уулу Ажыбай
Ошол экөөн чакырып,
Акылдашып алды эми.
Айла кандай болчу деп,
Айчүрөккө барды эми.
Айчүрөк менен төрт болду,
Ичи жаман өрт болду.
Төртөө бүгүн кеңешти,
Өңгөчө Акун буркурап,
Айтып турду зыркырап.
Билген киши айтчу эле,
Перинин кызы дечү эле.
Билбегендер айтчу эле,
Менин кызым дечү эле,
Ушинтип бокту жечү эле.
Чын кайыптын кызы элең,
Көрөр менин көз элең,
Манас менен дос элем,
Акыреттик өз элем
Досчулук менен сүйүшүп,
Куда болдум күйүшүп.
Чынкожо, Толтой эгиз кан
Ат көтөргүс семиз кан.
Алабыз деп келгенде,
Арага киши салганда
Айлам эми куруду.
Акыл таппай турамын,
Элди кудай алыптыр,
Баары коркуп калыптыр.
Элдин баары камалды,
Кантип табам амалды!
Көп бириксе нетемин,
Анан кайда кетемин?
Берүүчү киши миң болду,
Мендей шордуу ким болду?
Бербей киши төрт болду,
Ичим жаман өрт болду.
Ошону Чүрөк укканда:
«Андай болсо, ата» – деп,
«Атаке, бергин бата» – деп,
Алты айга дейре турушкун,
Алың келсе урушкун!
Же болбосо жата бер,
Бер дегенин бере бер,
Амалың болсо кыла бер.
Аман болсо алты айды,
Болжоп айткын далайды.
Ажыбай менен Түмөнбай,
Кадимкидей жүрө бер.
Арасына кире бер,
Бер дегенин бере бер.
Кайгырбастан жата бер,
Абдан чындап бата бер.
Алты айдан кийин келээрмин,
Жазайын кулдун берермин!
Алты айга чейин келбесем,
Оокатыңды кыла бер,
Ою менен боло бер.
Эми абалар кете бер,
Кадимкидей жата бер.
Анда менин өлгөнүм,
Кыяматты көргөнүм.
Кыяны басып чоң жол кыл,

Кыяматты болжол кыл!»
Ошентип жөнөтүп,
Жалгыз өзү калды эми.
Жаратканга сыйынып,
Көзүнүн жашын тыйынып:
«Жараткан өзүң колдо» – деп,
«Колдогун ушу жолдо» – деп,
Жез казанга суу куюп,
Жети чумуп чыкты эми.
Жети түрдүү өнөрлүү
Чүрөктүн өнөрүн киши көрбөдү.
Шамал болуп кубулуп,
Куюн болуп бурулуп,
Чаң-тополоң салды эми.
Ошо чаңдын ичинен
Куу болуп куркулдап,
Асман менен каркылдап,
Ай канаты жаркылдап,
Төгөрөктү арытып,
Төрт тарапка көз салып.
Тегеректи арытып,
Беш айланып алды эми,
Меке менен Бээжиндин
Баарына көзүн салды эми.
Каркырадай зыңгырап,
Үнү чыкты асмандан
Асманга чыгып лыпылдап,
Камчыланып шыпылдап.
Күнчыгышты бет алып,
Күчөтүп учту зыпылдап,
Он эки куйрук, он чалгын
Бирин койбой тарады.
Он сегиз миң ааламдын
Бирин койбой карады.
Айланып келип түштү эми,
Жандан үмүт үздү эми.
А күнү келип талаага,
Кайын атасы Манаска
Көзүнүн жашын тыйынып,
Арбагына сыйынып,
Жашынып барып ыйлады,
Арбагын артык сыйлады.
Көргөн киши сиз элең,
Көрбөгөн киши мен элем.
Билген киши сен элең,
Билбей жүргөн мен элем.
Шейит өткөн сен элең,
Шексиз киши мен элем.
Чымындай жандын айынан,
Чынкожонун жайынан
Чыга качтым айлыман.
Чындап ыйлап турамын,
Чыныгы сизден сурадым.
Колдочу күнүң бүгүн – деп,
Бүгүндөн кийин төгүн – деп.
Асыл ата, колдо – деп,
«Колдогун ушу жолдо» – деп.
Куран окуп буркурап,
Кудайга ыйлап зыркырап.
Аны киши көргөн жок,
Ал өңдөнгөн бенде жок,
Андай адам элде жок.
Аятын окуп түйүлүп,
Ошо жерден жүгүрүп,
Бакчалуу булак боюна,
Чачыкейдин жолуна
Азыр тура калды эми.
Бир азыраак турушуп,
Чачыкей менен урушуп.
Убадалуу шерт кылып,
Угарга сонун кеп кылып.
Аккуу болуп көлбөктөп,

Аңдып турду көлдө оттоп.
Ал аңгыча эр Семе
Көл айлана куш салып,
Көк ала моюн соно алып,
Жар айлана куш салып,
Жаргак таман каз алып.
Жашыл ала соно алып,
Өрдөк албай соно алып,
Өзү алгандай кубанып.
Как ошентип келгенде
Баркылдаган чоң ак куу
Алдынан уча берди эми,
Көтөрүлө бергенде
Көт жагынан урду эми,
Көөсөрүң карап турду эми.
Кууну шумкар илди эми,
Киши экенин билди эми.
Кайра качты чыркырап,
Узун боосун кыйды эми,
Кыска боосун жыйды эми.
Кушту алды кымырып,
Бооруна басып жымырып.
Караса көзгө илинбей,
Кай кеткени билинбей,
Кайып болуп жөнөлдү.
Ал аңгыча эр Семе
Айран болуп турду эми,
«Бул эмне деген кеп,
Эмне шумдук болду?» – деп,
Айран болуп турду эми.
Баарын таштап коюңуз,
Алиги кеткен шумкардын
Кабарынан болуңуз.
Артынан Семең кеп угуп,
Ал жоголгон шумкарды
Айчүрөк алды деп угуп,
Абакеси Бакайдан
Улуксаатты суранып,
Уккан жерден кубанып.
Эт жүрөгү жарылып,
Эрке кызды билген соң
Эр Семетей камынып.
Абакеси Бакайдан
Жүрөр жолун жат алып,
Он төрт күлүк ат алып,
Айга болжоп кат алып.
Эки чоро кашында,
Эр Семетей ошондо
Сыймык кушу башында.
Он төрт аттын белгиси
Бакай кандын Көкчолок,
Байбиченин Туучунак,
Каныкейдин кара кашка аргымак,
Калдуу кызыл, жалдуу көк.
Караңгыда кылт этпес,
Кармап турса болк этпес.
Кара челек Айбанбоз,
Абыкенин Суртелки,
Эр Көбөштүн Куртелки
Бакай кандын Бозжорго,
Баары кыйын болжосо.
Текечинин Темгил көк,
Кыргыл чалдын Кылжейрен,
Коңурбайдан Кылкара
Баарын бирдей сен кара.
Тейишкандын төрт аты,
Текечинин Сураты
Баары мыкты сурачы.
Арасында Тайтору,
Арбактуусу Тайбуурул.
Аны менен он төрт ат,
Эр Семетей көңүлү шат.

Арык кылып алты бээ,
Абырактуу эр Семе
Ардактаган Тайбуурул,
Тойго соймо тогуз бээ,
Тоорул аты Тайбуурул.
Тобокел деп эр Семе
Токтобой жолго кирди эми,
Абакеси Бакайдын
Айткан тилин албады.
Акыры келет бир кезде,
Ичинде калаар арманы.
Чачыкейди камчылап,
Бакайдын тилин албастан,
Азыр жолго кирди эми.
Жоготкону шумкары,
Жолго минген тулпары.
Жоого атары ок-дары,
Жомок акыр чын болсо
Согушаары Чынкожо,
Жообумду уксаң чын ошол.
Арыбаган тулпары,
Артынганы ок-дары.
Акыры жомок чын болсо,
Атышары Чынкожо,
Аныгын уксаң Чынкожо.
Ак эрмендүү өңүрдөн
Таластан кеткен сеңирден
Тек турбастын белинен,
Олуя-Ата кериден
Тегеренип жол жүрүп,
Эчен күнү мол жүрүп,
Күндөп-түндөп жол жүрүп,
Дабан ашып, таш басып,
Дарыя чалкар суу кечип,
Барган сайын күчөдү,
Баатырдын быйыл мүчөлү.
Так жыйырма беште эле,
Быйыл жандан кечти эле.
Нечен күнү жол жүрүп,
Кең Үргенчти бет алып,
Эримедин боз чөлгө,
Тирүүлөй кирип бир көргө.
Ат арытып, бел бурап,
Куш жоготуп, жок сурап.
Саналуу кырк күн жол басып,
Нечен кыйын тоо ашып.
Акын кандын элине,
Ак инектин белине
Чынкожо менен Толтойдун
Чыгып келчү жерине,
Бүгүн кирип келди эми.
Алдына жүргөн эр Семе
Кайра тартып келди эми.
Ат айдаган Канчоро,
Абырактуу Күлчоро
Салам берди төрөңө.
Алик алып, кеп айтып,
«Ээй, Канчоро, Күлчоро,
Айтканымды бил чоро!»
Аттанып үйдөн чыкканы,
Айчүрөк жайын укканы
Санасам кырк күн болуптур.
Абамдын айтканы
Туура болуп калыптыр.
Ушу бүгүн карасам,
Айландыра санасам
Тоо түгөнүп бел болду,
Суу түгөнүп чөл болду.
Эми башым дел болду,
Тоо түгөнүп уч болду,
Суу түгөнүп саз болду,
Жол түгөнүп түз болду.

Абай кылып карасам
Абереги көрүнгөн
Акинектин бели бейм.
Өзөндү суу, кең сайдуу
Өзүм көргөн жер эмес.
Өкүмүмдү билгидей,
Өскөн Бар-Көл деги эмес.
Адырмактуу, кең сайлуу
Атам көргөн жер эмес.
Акимимди билгидей,
Аргын, ногой эл эмес,
Оюм менен болгудай,
Ойгуттун эли деги эмес.
Алдым тосуп келгидей,
Аргын, кыргыз деги эмес.
Кел, ушу жерге конолу,
Бүгүн уктап оңолу,
Ат суутуп алалы.
А береги көрүнгөн
Акинектин бели экен
Эртең менен болгондо
Аныктап дүрбү салалы, балдар.
Эртең менен чаңкайып,
Жер жарылып күн тиет,
Ошондо жакшы көрүнөт».
Жанындагы чоролор
«Эмесе макул, куп» – дешип,
Аттан түштү дүп дешип.
Коштун баарын түшүрүп,
Колун керип үшкүрүп.
Аттын баарын каңтарып,
Ары-бери аңтарып.
Төрт төбөлүү көк чатыр
Дөңгө баса тиктирип,
Темирден кылган казыгын
Жергелете кактырып.
Кендирден кылчу танабын
Керип-чоюп тартыптыр.
А күнү анда конду эми,
Эртеси күн болду эми.
Баарын таштап коюңуз,
Баягы бейпай Чүрөктүн
Кабарынан болуңуз.
Ушу бүгүн кечинде,
Уруудан ашкан Семеңдин
Жолго конгон кезинде,
Учканы жума күн болгон.
Уруулу элге дүм болгон,
Айта берсе сыр болгон.
Акыр заман адамга
Түгөнгүсүз ыр болгон.
Аягын өзүң билесиң,
Арылгысыз чыр болгон.
Ошо күнү кечинде,
Семетей келген кезинде
Түндө жатып түш көргөн,
Түшүндө түрдүү иш көргөн.
Эртең менен турду эми,
Жүзү-колун жууду эми.
Кырк кызы бар кашында,
Кызматкери астында.
Кыдырата отуруп,
Кырка турду кашында.
Улуусуна кеп айтып,
«Эжекелер» – деп айтып.
Кичүүсүнө кеп айтып
«Ээй курдашым» – деп айтып,
«Түндө жатып түш көрдүм,
Бир ажайып иш көрдүм».
Абай кылып карасам
Байланды буудан мамыма.
Тартпай жерди тербелтти,

Булбул конду талыма,
Сайраса боюм эриди.
Буудайык конду туурума,
Талпынбай күндү бүркөдү.
Ал эмне болучу,
А түшүмдү жоручу!?
Жана түрдүү түш көрдүм,
Жатып сонун иш көрдүм.
Кара жалдуу көк бөрү
Калаанын ичин жойлоду.
Кара башыл бир жылан
Каршы-терши сойлоду,
Как ушуларды ойлочу!
Ажыдаар мен көрдүм,
Жолу арадай коо болду,
Топурагы тоо болду.
Каары менен ышкырса
Кандуу суулар бөгөлдү.
Арбашына чыдабай,
Алма, жаңгак күбүлдү,
Аны көргөн адамдар
Өз жанынан түңүлдү.
Тултук мүйүз көк бука
Туунун түбүн челиди.
Чын ошондой сонун иш
Кең Үргөнчкө келүүчү,
Бул эмне болучу,
Ушунун баарын жоручу!
«Ушу кандай түш» – деди
«Кандай сонун иш» – деди.
Кыздын баары кылтыйып,
Жооп бере албай шылкыйып.
Келиндин баары кеңешип,
Ошентип отуруп,
Көп кечигип кеткенде,
Эт бышымга жеткенде
Ошо кыздын ичинде
Өзү бала секелек,
Өрүмгө чачы жете элек
Он экиде жашы бар,
Айчүрөктөй башы бар.
Эки колу боорунда,
Эрке Чүрөк доорунда.
Анын аты Калыйман-
Айчүрөктөй даанышман.
Ыргып турду ордунан:
Айланайын апаке,
Айтты-койду дебесең,
Мен жоруюн түшүңдү,
Оңолгон сенин ишиңди.
Нечен күнү жол тартып,
Келе жаткан кишиңди.
Байланса буудан мамыга,
Тартпай желди тербелтсе
Тайбуурул буудан болбосун,
Ишиңди кудай оңдосун!
Булбул консо талыңа
Сайраса боюң эрисе
Булбул үндүү Каныкей
Кайын энеңиз болбосун!
Буудайык консо тууруңа,
Талпынбай күндү бүркөсө
Ак шумкар алдың колуңа.
Алдам оңдойт жолуңа
Абайлагын соңуңа,
Анын несин айткандай.
Кара жалдуу көк бөрү
Калаанын ичин жойлосо,
Кара башыл сур жылан
Каршы-терши жойлосо.
Карс этип иттер үрбөсө,
Каршы адам жүрбөсө,

Канчоро менен Күлчоро
Ошо келе турганы,
Кандын уулу Семетей
Кошо келе турганы,
Анын несин айткандай.
Ажыдаар сен көрсөң,
Сойлогонуң карасаң
Жолу арадай коо болуп,
Топурагы тоо болуп,
Каарданып ышкырса.
Кандуу суулар бөгөлүп,
Кайратына келгенде
Кара-Тоого теңелип.
Арбашына чыдабай,
Алма, жаңгак күбүлсө,
Аны көргөн адамдар
Өз жанынан түңүлсө,
Асыл Манас баатырдын
Арбагы келип калыптыр.
Аралашып алыптыр,
Анын несин айткандай!
Тултук мүйүз көк бука
Туунун түбүн челисе
Туйгун Бакай болбосун.
Тууну байлай келбесин,
Душманды кудай бербесин?!
Анын несин айткандай,
Андай болсо барчу – деп,
Алдын тосуп алчу – деп,
Ачууланса кан жездем
Кайра кетип калчу – деп.
Оң муруту болк этсе,
Оң далысы кылт этсе,
Ойротко бүлүк салчу – деп.
Сол муруту былк этсе,
Сол далысы кылт этсе,
Солоонду кырып салчу – деп.
Ошондой болсо барчу – деп,
Калыйман айтты мындай кеп.
Айчүрөктүн куу сөзүн,
Ойлоп турган бу сөзүн
Ичинен чыккан немедей.
Анын издегени Семетей,
Издеп келген экен деп,
Эми туруш бекер – деп,
Алыстан келген баатырды
Капа кылып салбайлы,
Как алдынан баралы.
Ушу сөзүм жарайбы,
«Эмесе макул куп» – дешип,
«Ушу сөзүң эп» – дешип,
Ак чатырын бүктөшүп,
Арта салып жүктөшүп.
Текши жорго минишип,
Темир торко кийишип.
Аттан жорго минишип,
Алтын торко кийишип.
Минерине жорго алып,
Миң дилделик торко алып.
Жорго минип теңселип,
Торко кийип белсенип.
Шамалдай белденип,
Шамал болсо теңселип.
Шоодурашып жарышып,
Атка минип алышып.
Аземин журттан ашырып,
Араба менен бир кылып,
Азыктарын тарттырып.
Ак-Кыянын оюна,
Агын суунун боюна,
Арстанынын жолуна
Азыр келип конушту.

Өз алдынан болушту,
Өзөн суунун боюна.
Өзөндү сазды бойлошуп,
Өзү билип тойлошуп.
Өзүң көргөн оромпой
Ошону тээп ойношуп,
Теңи сулуу келинчек
Терекке салып селкинчек.
Жоодураган Айчүрөк
Жер очогун ойдуруп,
Семиз бээни сойдуруп,
Белен кылып койдуруп.
Кемегени каздырып,
Эки казан астырып.
Кошо келген балдарга
Эт оодартып бастырып.
Келээр жери тиги бел,
Кечээр жери тиги суу,
Келип калат как ушу,
Жата берсин тамаша.
Баарын таштап коюңуз,
Бала-төрө Семеңдин
Кабарынан болуңуз.
Сандыргалуу эр Семе
Самаганы Айчүрөк,
Сагынганы Акшумкар.
Эртең менен болду эми,
Ошондо Семең турду эми,
Жүзү-колун жууду эми.
Кыбыланы каранып,
Кыл мурутун таранып.
Намазын окуп алды эми,
Бата кылып салды эми.
Ыргып турду ордунан
Эки жагын каранып,
Эрди-башын жаланып.
Канчорого кеп айтып:
«Кайда Буурул атым» – деп,
«Алып келгин бачым» – деп.
Буурул атты минейин,
Буулум тонду кийейин.
Мобу турган белеске
Азыр чыгып келейин.
Эртең менен эл көрүп,
Күн тийгенде жер көрүп,
Анан кайтып келейин.
Тамак-ашты бышырып,
Даяр кылып тургула
Албаң-далбаң түйүлүп
Ал аңгыча Канчоро
Атты көздөй жүгүрүп,
Алып келип Буурулду
Ээрин алып токуду.
Бура тартып келди эми,
Буурул атын берди эми.
Эр Семетей «алда!» – деп,
«Азиретим колдо» – деп
Оюрмалуу бел менен
Ойротто жок эр Семең
Белге чыгып келди эми.
Бер жагында жабыртка
Атын байлай салды эми.
Ар жагында элетке,
Ээрдей сары белеске
Эр Семетей келди эми.
Эмгектей басып өттү эми,
Ар жагына жетти эми.
Далысын ташка сүйөнүп,
Далай жерди көрдү эми.
Мунарык менен тунарык
Карап турду кумсарып.
Эч эчтеңке көрүнбөйт,

Эл карааны билинбейт.
Ээн адыр, эркин сай
Ээндеп жатса малга жай.
Эбелектүү боз талаа,
Эр Семетей боз бала.
Эриккенче караса
Эл карааны көрүнбөйт.
Какыр адыр, каксоо сай
Каптап жатса малга жай,
Камгак учкан боз талаа.
Как ошентип караса
Караан-параан көрүнбөйт.
Закым учуп бөлүнөт,
Ээн талаа көрүнөт.
Тоону туман чалыптыр,
Оюн мунар алыптыр,
Ойлонуп Семең калыптыр.
Оюна түштү чоң дүрбү,
Манастан калган зор дүрбү.
Бурамалуу дүрбүсү
Мурункунун үлгүсү.
Боосун алды мойнунан,
Сууруп алды койнунан.
Болоттон кылган сабы бар,
Бой тумардай кабы бар.
Ак кебезге ороткон,
Алыскы жолго жөнөткөн.
Алтын менен чордоткон,
Алты имерип толготкон.
Болоттон кылган сабы бар,
Бой тумардай кабы бар.
Бурап-бурап отуруп,
Кылабына келтирип,
Ичи күүгүм кызарган,
Кере кулач узарган,
Оң көзүнө салды эми,
Оолжуп карап калды эми.
Адегенде эр Семе
Алыс карап ийди эми.
Дөбөттүн жолун көрдү эми,
Төгөрөтө арытып,
Төрт тарапты карады.
Улам-улам жакындап,
Эр Семетей кылкылдап,
Берилетип алды эми,
Мелтиреп карап калды эми.
Мелтиретип олтуруп,
Улам бери келтирип,
Кылкылдатып олтуруп,
Кыдырата келтирип,
Кызыкты эми көрдү эми.
Кең Үргөнчтүн калаасы,
Керимсиңген баласы.
Келтирип дүрбү салды эми,
Мурда көрүп далаасын,
Бузулуптур санаасы.
Абай кылып караса
Айландыра санаса,
Коргону коло тоо болгон,
Арыгы темир ноо болгон.
Атышканы жоголгон,
Коргону кайра кент болгон,
Урушкан адам мент болгон.
Алмасы бүрдөп көк болгон,
Адамы кумдан көп болгон.
Жийдеси бүрдөп көк болгон,
Жигити кумдан көп болгон.
Муну көрүп кубанып,
Эр Семетей сүйүнүп,
Жаратканга сыйынып.
Жакшы карап тургуча,
Ар жагында калганча

Көрдү муну аңгыча,
Камап жатат калааны.
Таап бергин деп айтып,
Айчүрөктөй баланы.
Камалып жаткан эл көрүп,
Калкылдаган кол көрүп,
Карап турду таңданып.
Эр Семетей көкжалың
Көзүнөн чыгып от жалын.
Адырга байлап жуушатпай,
Айылга бала уктатпай.
Аялдын жүзүн ачтырбай,
Алты буудай чачтырбай,
Адамын кенен чычтырбай.
Жердин жүзүн ачтырбай,
Же киши бастырбай,
Же жети буудай чачтырбай
Кош айдаймын дегенди
Кошо союп жеп жатат.
Кошунда жатат күркүрөп,
Кан Акундун айылы
Коркуп жатат чуркурап.
Арага киши салышып,
Улам келет жарышып.
«Бересиңби Чүрөктү,
Же болбосо, Акун кан
Саласыңбы дүмөктү?»
Бересиңби кызыңды,
Көрөсүңбү кызыңды.
«Ана кызым берем» – деп,
«Мына кызым берем» – деп,
«Ай айланып өткөрдүң,
Ай маалына жеткирдиң».
Как ушинткен аскерди
Эр Семетей көз көрдү.
Андан бери караса-
Шаардан бери бөлүнүп,
Жаркыны күндөй көрүнүп,
Чыгып келет бир топ жан,
Тааный албай болду таң.
Караса Чүрөк өзү экен,
Кан Акундун кызы экен.
Ак-Кыянын оюна,
Агын суунун боюна,
Арстаныңдын жолуна
Азыр келип конду эми.
Өзөк сазды бойлошуп,
Өз алдынан тойлошуп.
Жатып калды ойношуп.
Жашыл ала көк чатыр
Жардан алыс бөлүндү,
Жаштын аты сыяктуу
Жакшынакай көрүндү.
Кызыл ала көк чатыр
Кырдан алыс бөлүндү,
Кызыл-тазыл кучмаш ээр
Кыздын аты көрүндү.
Баягыны көргөндө
Карап турган эр Семең
Кенебеген эр немең.
«Эт жүрөгүм жарылды,
Издегеним Айчүрөк,
Эми алдыман табылды».
Ошону ойлоп эр Семе.
Дүрбүнү жулуп алды эми,
Кынабына салды эми.
Кырга чыгып айкырып,
Канчоролоп кыйкырып.
Ээй, Канчоро, Күлчоро,
Бирөөң бачым кел, чоро!
Көркөм бала Күлчоро
Көк чатырдын эшиктен

Көрө койду тешиктен.
Албаң-далбаң түйүлүп,
Абасын көздөй жүгүрүп.
Келе жатат сүйүнүп.
Он экиде Күлчоро
Оолукмалуу жинди кул.
Томолонгон томаяк,
Өзү мыкты көк аяк,
Кайдан турсун жан аяп!
Абасынын кашына,
Жетип келди ошондо
«Айланайын, аба» – деп,
«Айт кебиңди мага» – деп,
«Эмне болду сага» – деп.
«Эртең менен айкырып,
Эмне көрдүң кыйкырып».
«Айланайын бууданым,
Атадан арта тууганым,
Намысымды кууганым,
Эми айтайын кулак сал,
Мен айтайын угуп ал!»
Эртең менен эл көрдүм,
Телегейин тең көрдүм,
Дегеле сонун жер көрдүм.
Жерди айтып нетейин,
Же садагаң кетейин.
Желеги жок туу көрдүм,
Жер жайнаган суу көрдүм.
Калкылдаган кол көрдүм,
Как ушундай жол көрдүм.
Акун кандын чарбагын,
Артык көрдүм арбагын,
Айтканымды кармагын.
Андан бери карасам
Шардан бери бөлүнүп,
Жаркыны күндөй көрүнүп,
Чыгып келди бир топ жан,
Тааный албай болдум таң.
Абай кылып карасам
Буулум кийген кызбы – дейм.
Буксаганы бизби – дейм.
Же буудан минген жообу дейм!
Телегей кийген кызбы – дейм,
Дегдегени бизби – дейм.
Же деңиз Чүрөк узбу – дейм,
Же темир кийген жообу дейм.
Ошо келген караанды,
Чыгып келген бараанды
Ким экенин билгейсиң,
Кидиртпестен келгейсиң.
Кан Акундун кыз болсо,
Кара бет Чүрөк уз болсо,
Кайгырганы биз болсо,
Бизге көөнү түз болсо
Бээге тете тай менен,
Бекке тете бай менен
Беш бүлүнгөн үй менен
Жолго бээ сойсун – де,
Жоодураган долуну
Даяр кылып койсун – де.
Жок ошо жерде жоо болсо,
Сундуруп найза тартпагын,
Султан элең Күлчоро
Сумсайып кайра тартпагын.
Теминип найза тартпагын,
Деле Манастан бөлөк айтпагын.
Турбай көпкө кайра тарт,
Кыздар болсо минтип айт.
Бокчолорун тинтип айт,
Көп кечикпей ылдам кайт».
Анысын угуп Күлчоро:
«Андай болсо куп» – деди,

«Аба сөзүң эп» – деди.
Он экиде Күлчоро
Оолукмалуу жинди го,
Айчүрөктүн келгенин
Айтканымда билди эми.
«Андай болсо аба» – деп,
«Мен барайын ага» – деп,
«Атыңды бер мага» – деп,
Доңдундата кирүүгө,
Таңыркап журтту көрүүгө,
Тайыздап сууну кечүүгө
Тайбуурул берсең минейин,
Анан жолго кирейин.
Аккелте берсең алайын,
Анан жолго салайын.
Аколпок берсең кийинип,
Бир Аллага сыйынып,
Анан жолго салайын.
Ушул үчөөн мага берсең,
Ат минмектен жөө болсун,
Алп болмоктон дөө болсун.
Чоң болмоктон зоо болсун,
Кыз болмоктон туз болсун,
Бурган жагым түз болсун».
Деп, ошентип ат сурап,
Абасынан бат сурап,
Мына ошентип турду эле.
Ал аңгыча эр Семе
Бербеймин деп айта албай,
Берендин көөнүн кайтарбай.
Жорго минсе жоорутпас,
Чоронун көөнүн оорутпас,
Чогоол тууган чорого
Чочугандан берди го.
Ал аңгыча Күлчоро
Абасынан ат алып,
Аялдабай бат алып,
Аколпогун кийинип,
Пирлерине сыйынып,
Алды-артын жыйынып.
Кандагайды шымданып,
Жоо көргөндөй шаңданып,
Кара боюн чынданып,
Кең-Кол, Талас жеринен
Аргын, кыргыз элинен
Каалап алган көкжалың
Көзүнөн чыгып от-жалын.
Ача сары белестен
Аша коюп алды эми,
Арт жагынан уюлгуп,
Чаң буркурап калды эми.
Жөлөнкөлүү керидей,
Кой качырчу бөрүдөй,
Жан көзүнө көрүнбөй.
Уруму мылтык ийнинде,
Азирет бири кийминде.
Узунду-кыска тон кийген,
Урумдан чыккан Күлчоро
Уюлгутуп ошондо
Келе жаткан жери ошол.
Башын бууган жоолугу
Маңдайында желбиреп,
Барган сайын Күлчоро
Маң тарткандай деңгиреп.
Урушкандай сумсайып,
Уу ичкендей кумпайып,
Азыр кирип келди эми.
Ар жагында сары жон
Как ошого барган соң,
Жер сонунун көрдү эми,
Желигип жүргөн түгөнгүр
Как ошого барды эми.

Алакандын жүзүндөй,
Устаранын мизиндей
Ат кагынар ташы жок,
Саздын дөмбүл башы жок.
Бетеге калың, чаңы жок,
Ат жыгылар аңы жок.
Буурусундун чийни жок,
Суур казган ийни жок.
Телегейи тең экен,
Дегеле сонун жер экен.
Баягы жерге барганда,
Көрбөгөн жан арманда
Бала шумкар Күлчоро
Маанисин көрүп алды го.
«Бу каран калган Буурулду
Мактачу эле төрөм» – деп,
«Маанисин эми көрөм» – деп,
Толгомолуу чоң камчы
Тоодой болгон Буурулду
Томукка келип салды ошо.
Тайдай эти бөлүнүп,
Тайган сындуу көрүнүп.
Койдой эти бөлүнүп,
Коён сындуу көрүнүп.
Эңкейишке барганда,
Эти ачылып калганда
Эч көрбөдүк арманда.
Караса көзгө илинбей,
Кайсы экени билинбей,
Дабан ашса кайыптай,
Дарыя кечсе кайыктай,
Кара саны ийиктей,
Жүгүргөнү кийиктей.
Кара болот ооздук
Көмөкөйдө басылып,
Үстүндөгү Күлчоро
Тизгинине асылып.
Таманынан кеткен таш
Асман көккө атылып.
Кый сүбөөгө жик салып,
Аркардай бутун тик салып,
Куюшкандык узарып,
Кузгундай көзү кызарып.
Аягы менен тик түшүп,
Туягы тийген жерлерге,
Казандай ташка жик түшүп.
Быягына бир тартып,
Тыягына бир тартып
Тизгини колдо карышып.
Ачууланып алганда
Каран калган Тайбуурул
Канаттуу менен жарышып.
Арбыта басты талааны,
Ала качты баланы,
Үстүндөгү чоронун
Эч калбады арманы,
Тайбуурул салды калбаны.
Эр канаты эки бут,
Үзөңгүдө шалактап
Эр чырагы эки көз,
Маңдайында алактап.
Барган сайын Буурулдун
Баладай тили балактап.
Талдын башы жергеден
Так түйүп илинбей.
Жардын башы кемерден
Жаза баспай билинбей.
Кең Үргөнчтүн боюна,
Келин-кыздын жолуна
Келип калган жери ошол.
Караң калган Буурулдун
Атасы экен Суркайып.

Энеси экен Чынкайып.
Чын кайыбы чылбырлап,
Сур кайыбы суулуктап.
Кең Үргөнчтү кылаалап,
Келип калды ылаалап,
Аты Кызыр жылаалап.
Өйүзүндө Айчүрөк,
Бу өйүздө Күлчоро.
Ортосунда чоң дайра-
Өлөм деген барбаса,
Өзгө киши баргысыз.
Жандан кечкен барбаса
Жакын киши тургусуз.
Ушу бүгүн кечинде,
Күлчоронун кезинде
Күкүк болуп күүлөнүп,
Күңгүрөнүп сүйлөнүп,
Алда нече түрдөнүп.
Ак көбүгү бурулуп,
Аркы-терки урунуп.
Талдын баары суурулуп,
Жардын бети туурулуп.
Балапан тоонун карагай,
Башы-көтүн карабай.
Үйүр жүрүп бөлүнүп,
Үстүнөн көбүк көрүнүп.
Кең Үргөнчтүн суусуна,
Суунун чыккан буусуна,
Теректин башы теңселип,
Камыштын башы калкылдап.
Аттай болгон балыктар
Арасында чалкылдап.
Аны көргөн адамдын
Жүрөгү чочуп калкылдап,
Эми ким барат буга жакындап?
Ал аңгыча Күлчоро
Кыз-келинди көрдү го
Көргөн жерден көкжалың
Көзүнөн чыкты от жалын.
Сууну суу деп билбеди,
Сулуу кызды көргөн кул,
Тилегин кудай берген кул.
Сууну көзгө илбеди,
Кыдырата карабай,
Кылча жанын аябай.
Тегерете карабай,
Текти өлүмүн санабай,
Кечүү карап кечпеди,
Түшүп өтүк чечпеди.
Жардын башын уратып,
Жанагы өңдүү дайрага
Кирип калды чуратып.
Адегенден жоголуп,
Андан кийин оңолуп.
Алдындагы Тайбуурул
Аяктай түшүп токтолуп.
Аркы өйүздү бет алып,
Аркан бою октолуп,
Казыктай оозу коркоюп.
Капталы чыгып оркоюп,
Казандай соору даңкайып,
Кең соорусун суу жайып.
Как ошентип чалкайып,
Суудан чыкты суналып.
Көргөн бенде кубанып,
Көт жагында куйругу
Кере кулач чубалып.

АЙЧҮРӨК МЕНЕН СЕМЕТЕЙДИН КЕЗИКЕН ЖЕРИ

Булгаары тердик, шым желдик,
Мунун баары балчылдап,
Буурул ат суудан кылчылдап.
Накери өтүк, көк жеке
Такадан суусу шорголоп.
Тайбуурул аты жорголоп,
Басыгына көндүрүп,
Шайбырына төндүрүп.
Элик сындуу Буурулду
Эрке бала Күлчоро
Элтеңдетип ошондо
Эми жолго кирди го.
Табына келген Тайбуурул,
Суудан чыкты кынжыңдап,
Чыйрыгып алып оңшоңдоп,
Чычкан көрсө кылтылдап,
Чымчык учса жылтылдап.
Алдындагы Буурулдун
Макмалдай жүнү былкылдап,
Үстүндөгү Күлчоро
Мас немедей шылкылдап,
Бара жаткан жери ошо.
Келин кызды бет алып
Келе жатат Күлчоро.
Муну таштап коюңуз,
Биягында долуңуз,
Кабарынан болуңуз.
Ушу бүгүн кечинде,
Күлчоронун кезинде.
Сакчы койгон сары кыз,
Кароолчу койгон кара кыз.
Кабарын угуп алыңыз.
Кароолго койгон эки кыз,
Күлчорону көргөндө,
Жаңы үйрөнчүк мергендей
Жакын кирип келгендей
Кайра тартып кылт этип,
Кабакка кирип жылт этип.
Этек-жеңин түрүнүп,
Эбелектей жүгүрүп,
Эрке Чүрөк алдына
Жетип келди түйүлүп.
Тамандары такылдап,
Согончокту карасаң,
Жоон санга шакылдап,
Энтелеп экөө кеп айтып,
«Эжеке Чүрөк» – деп айтып,
Анталап экөө кеп айтып,
«Апа Чүрөк» – деп айтып.
Ишенбесең сен кара!
Суудан чыкты бир бала.
Куш мурундуу кубача,
Минген аты кулача.
Куу карагай найза алган
Кулунчактай ат минген.
Куба жүлүн бир неме
Суудан чыкты тигине.
Кызыл буурул ат минген
Кыл куйрукту шарт түйгөн
Кылтыңдаган бир неме
Суудан чыкты тигине.
Сом каралаш билектүү,
Сомдоп койгон жүрөктүү,
Султан жездем өзүндөй
Караган кара күнүндөй»,
Эки кызы эбиреп,
Сөзүн айтты көбүрөк.
Ал аңгыча Айчүрөөк

Келген жерден билди эми,
Кепичин бутка илди эми,
Ыргып тура калды эми.
«Эмине дейсиң долу» – деп,
«Энтелеген шордуу» – деп.
Кудай сени алгандыр,
Ал айтканың жалгандыр.
Анын кылаар иши эмес,
Айтып келчү киши эмес,
Жеңил адам ал эмес,
Желип келчү бала эмес.
Сандыргалуу эр эле,
Салтанаттуу жездеңер
Сары-Кырдын белине,
Кечээ келип калгандыр.
Түндө түнөп алгандыр.
Эртең менен болгондо
Бизге дүрбү салгандыр.
Мурун таанып алгандыр,
Бул айтканың жалгандыр.
Күлчоро келе жаткандыр,
Таанылбай шоруң каткандыр.
Анын жайын мен билем,
Семетейдин иниси,
Андан бөлөк кимиси.
Же болбосо чоросу,
Ачуулана келгенде,
Как өзүндөй жоросу.
Же Канчоро, Күлчоро
Аныгын өзүм билдим го.
Ошо бала келгенде,
Сурду суук салгыла,
Сумпалт бузуп алгыла.
Ошо бала келгенде
Ким экениң билинбей,
Аралаш туруп алгыла,
Аркы-терки болгула.
Өрөпкүп келген баланы
Өзүм тосуп сынайын
Өрт өчкөндөй кылайын.
Анталата кеп сурап,
Айлың кайда деп сурап
Абдан сынап алайын.
Энтелете кеп сурап,
Элиң кайда деп сурап,
Эсин сынап алайын.
Жүткүнүп келген баланын
Жүрөгүн сынап аламын.
Ошо бала келгенде
Кошо сүйлөп кобурап,
Сөз талашпа добурап!
Шыбыр-күбүр кылганың,
Сыр алдырып салганың.
Колдогонуң башында
Келбес маа дарманың.
Өзүңдө болсун арманың».
Ошону айтып кекетип,
Кыздын баарын бекитип,
Бешти кийип белсенип,
Бери ургандай теңселип,
Онду кийип оолугуп,
Жин тийгендей соолугуп.
Наздай бели буралып,
Айдай жүзү нур чалып.
Алда нече түрдөнүп,
Шамалдай белсенип,
Шамал урса теңселип,
Көрөөр болсоң Чүрөктү,
Көкүлү көздө сеңселип.
Күлсө тиши кашкайып,
Күзгүдөй бети тастайып,
Алты кызды ээрчитип,

Алдын тосо жөнөдү.
Аны таштап коюңуз,
Ар жагында Күлчоро,
Кабарынан болуңуз.
Алдындагы Буурулун
Басыгына көндүрүп,
Шайбырына төндүрүп.
Аалам саат болгунча,
Ачып көзүн жумганча
Чыга калды аңгыча.
Алдынан Чүрөк кез келди,
Аялдабай тез келди,
Айта турган сөз келди.
Келген жерден кеп айтып,
«Аманбы жеңе» – деп айтып.
Салам айтмак бенде жок,
Алик алмак сенде жок.
«Амансыңбы жеңе» – деп,
«Алдыңа келдим эми» – деп.
«Аты-жөнүң билбеймин,
Айчүрөк эмей ким деймин».
Мурда келип жүргөнсүп,
Мурун бизди билгенсип,
Баштатадан келгенсип,
Балдыз, жеңе көргөнсүп,
Бачагардын сөзүн көр!
Ал аңгыча Күлчоро
Жалаңдаган кул ошо
Улам-улам кеп айтып,
Камындырбай көп айтып.
Жанына жакын барганча
Барып жообун алганча
Өтө берди аңгыча
Кыз экен деп билбеди,
Кызыгып көзгө илбеди.
Сулуу экен деп билбеди.
Суктанып көзгө илбеди.
Сумсайып өтө берди эми
Көт жагында кыр-кырга
Кызыгып чоро барды эми
Ал аңгыча Айчүрөк
Ыза болуп калды эми
Этек-жеңин түрүнүп
Эбелектей көрүнүп,
Ээрчип кошо жөнөдү
Токто деген сөзүнө
Тоготподу өзүнө
Ар жагында кыздарга
Аралап кирип барды эми
Баарына көзүн салды эми.
Кырда турат жоодурап,
Кийимдери шоодурап.
Кобул мурун, колоң чач,
Кош каркыра, керме каш,
Алма моюн, түймө баш,
Акак тиштүү кыйгач каш.
Босого маңдай, бото көз,
Моймолжуган кара көз.
Кумурска бел, кундуз чач.
Куп чырайлуу керме каш.
Кер маралдай керилип,
Сүйлөөрүнө эринип.
Баарын бирдей караса
Чачы кара кундуздай,
Көзү чолпон жылдыздай.
Тунугу Беш-Көл тузундай
Турпаты пери кызындай.
Турган экен кысынбай,
Атанын уулу жан болбой.
Аларды көрүп Күлчоро
Артын карап турду эми,
Баарын сынап көрдү эми.

Абай кылып караса,
Арып чалдын Асылкан,
Токтоматтын Созулкан
Атасы буйруп ал экөө
Алтысында кошулган
Каз моюндуу Кабылжан,
Куу моюндуу Кубулжан.
Эки түгөй Уулжан,
Эл ичинде кубулган
Далайга аты угулган.
Кандын кызы Кайымкан,
Качабектин Айымкан.
Бектин кызы Бээрман,
Бер жагында Дилдежан,
Ар жагында Акылжан,
Айтаарына маакул жан.
Андап мындай караса,
Айчүрөккө башында
Кызмат кылган жашында
Аштыкчынын кир моюн
Алды каткан бир моюн.
«Шооруk кандын Акбермет
Шоодураган түймө чач.
Буудайчынын тура баш,
Тиги жагы кургабас.
Муну менен кырк болгон
Дүнүйөсү жык толгон.
Аны көрүп Күлчоро
Найза тартып алды эми,
Айчүрөккө бет алып,
Тура калды аңгыча,
Ачып көздү жумганча.
Баягы түш жоруган Калыйман
Келип калды даанышман.
Көрө койду Күлчоро,
Короздой болгон мойнуна
Колун арта салды эми.
Ийиктей болгон ак эмчек
Имере кармап алды эми,
Бери тартып түгөнгүр,
Жообун сурай калды эми.
«Жол болсун, балдар, жол болсун!
Арка жагын карасам,
Алты миң аскер кол болсун.
Он эки келин, отуз кыз,
Оюн куруп жатыпсыз.
Куттуу болсун тоюңуз,
Кут маарек болсун ойнуңуз.
Уят экен деп айтам,
Ушул ишти коюңуз.
Алыстан келээр кишиң бар,
Ала качкан кушуң бар.
Башыңда кыйын ишиң бар!»
Колотуп чоро кол алып,
Арыбастан кеп айтып,
Как ошонтип турду эми.
Ал аңгыча Айчүрөк
Алтындаган сөйкөсү
Алкымында шыңгырап,
«Ээ түгөнгөн жаш бала,
Арак ичкен мас бала,
Кайдан келген баласың?
Кимдин уулу болосуң?
Айт жөнүңдү өлөсүң?
Түп атаңды түрүп айт,
Түптүү неме койбой айт!
Түбү жайың ойлой айт!
Өз атаңды катпай айт!
Элиңдеги жакшыны
Атам деп атын сатпай айт!
Мен да сендей кан кызы,
Бек Акундун жалгызы.

Караңгынын жылдызы,
Кан Акундун жалгызы.
Кой ичинде серкеси,
Бек Акундун эркеси.
Менин жайым билбейсиң!
Мени ойлосо ким дейсиң?
Желдет жетип келбесин,
Сен өңдөнгөн жетимдин
Бөөдө башы кетпесин.
Мууздап келип салбасын,
Мурдуң кесип албасын.
Кумпай келип салбасын,
Кулагың кесип албасын.
Кыздарымдын баарысын
Корголотуп аласың.
Койдой коркок кыласың,
Койнума колду саласың,
Минткениңди койбосоң,
Кокус өлүп каласың
Эмчек тийди колуңа,
Кесир болот жолуңа.
Карасаң боло жашында
Эки жагың каранып,
Элеңдеген сен кимсиң,
Эркек кара дөбөттөй,
Сереңдеген сен кимсиң?
Эки колго найза алып
Беленденген сен кимсиң?
Кенже козу кочкордой,
Токчоңдогон сен кимсиң?
Эркек кара каргадай
Чокчоңдогон сен кимсиң.
Кызыл Буурул ат минип,
Кылмыңдаган сен кимсиң?
Кызды көрүп кубанып,
Жылмаңдаган сен кимсиң.
Айтып бергин чыныңды,
Анык айткын сырыңды!
Кокус өлүп каласың,
Койдой кордук көрөсүң».
Как ошентип какылдап,
Маңдайында шапылдап,
Айчүрөк турат жакындап,
Баягыны укканда,
Оң мурутун какты эми,
Оңурая бакты эми,
Ойлоп жообун тапты эми.
Ойротто жок Күлчоро
Ондоп жообун берди го.
Буурулдун башын бурду эми,
Бура тартып турду эми.
«Ээ, түгөнгөн Айчүрөк,
Эмине дейсиң кеп сүйлөп,
Туйбай турган немече
Дуңдап сурап нетесиң?
Билбей турган немече,
Билимсип сурап нетесиң?
Түбүмдү түрүп мен турсам
Көп кечигип кетесиң!
Өз атамды катпаймын,
Элимдеги жакшыны
Атам деп атын сатпаймын.
Атып ийген бир октун
Таштан кайра тартпаймын.
Жойлоп чыккан жолборсмун,
Жообуңа болбосмун.
Он экиде жашым бар,
Өлүмдөн кайтсам оңбосмун.
Оозун ачкан бөрүмүн,
Алда кудай тааланын
Не жазганын көрөмүн.
Уча келсең канатмын

Коно келсең куйрукмун,
Кокусунан алдымдан
Чыгып калдың буйруктан.
Жүктөп алсаң билиңмин,
Сүйлөй келсең тилиңмин.
Жумшай келсең иниңмин,
Экөө болсо бириңмин.
Өзүмдөн башка кимиңмин?
Акшумкарды качырып,
Ала-Көлдөн учуруп,
Куучу келген баламын.
Кан Акундун шаарына
Жуучу келген баламын.
Кудай берсе бу жолдо
Айчүрөк сени аламын,
Анан кайра барамын.
Ишенгеним Тайбуурул,
Ийиндеги Аккелте,
Издегеним Айчүрөк,
Элге жалгыз чоң дүмөк.
Бараар жерим кан Акун,
Баштаганым абакем.
Басташканым Чынкожо,
Маанисин уксан чын ошо!
Алдырганым шумкарым,
Арыбаган тулпарым,
Артынганым ак дары.
Атышаарым Чынкожо,
Акыры жомок чын болсо,
Айтар кебим чын ошо.
Туйбай турган немече
Дайындап сурап болбойсуң,
Мени не үчүн торгойсуң?
Ак куу кепти кийгенсиң,
Асман менен жүргөнсүң
Далай ишти көргөнсүң,
Акшумкарды алгансың,
Анан кийин жол тосуп,
Анан минтип калгансың.
Дайын болуп кеп сүйлөп,
Далай кепти көп сүйлөп,
Менин түбүм сурасаң,
Аткан таңдын жанында,
Чыккан күндүн алдында,
Чынмечиндин шаарында.
Чынгыз кандын чын уулу,
Эсен кандын эрке уулу
Эй, карабет, ук муну.
Алооке деген кан чыккан,
Айбатынан жан чыккан.
Алоокеден тараган
Аксакалы Кара кан.
Кара кандын уулумун,
Жалганы жок мунумдун.
Кара кандын баласы,
Кай жеринде чаласы,
Абай кылып карачы!
Артын ойлоп саначы.
Айрыдан туулуп лөк болгон,
Арамдан туулуп бек болгон.
Карадан туулуп көк болгон,
Канга ылайык бек болгон.
Эгизинен так болгон,
Эгем таала дини үчүн
Энесинен жат болгон
Айрысынан так болгон,
Алда таала дини үчүн
Атасынанн жат болгон,
Мусулманга жак болгон,
Минтип дини ак болгон.
Таштап Бээжин журттарын,
Талак кылып буттарын

Кара динден ак болгон,
Келмеге тили так болгон,
Алмамбеттин уулумун
Жалганы жок мунумдун.
Абамдын аты эр Семе
Айтпагыдай эр беле?
Агамын аты Канчоро,
Аныгын айтсам чыны ошо,
Өзүмдүн атым Күлчоро,
Абдан терип билдиң го,
Абамдын уулу Семемдин
Алыс жерде кайны бар,
Качырып ийген шумкарды
Айчүрөк алган дайны бар.
Каран калган шумкардын
Алтын танап боосу бар.
Жоголуп кетсе кокустан
Сен өңдөнгөн кыздардай
Сексен кыздын доосу бар,
Ойротто жок чоромун».
Келбети менен өзүнө,
Келтирип айткан сөзүнө
Кыздын баары кызыгып,
Келиндин баары келберсип,
Кыйланын көөнү бузулуп,
Катындын баары кармашып,
Канжыгадан кармашып,
Чыдай албай жармашып.
Ушул өңдүү боз бала
Айлы бизге консо» – деп.
«Антташканы болсо» – деп,
«Кою бизге болсо» – деп.
Койнунда жары болсо деп,
Кызыгын бир түн көрсө деп,
Армансыз пенде өлсө деп.
Кызыккан кыздар андан көп,
Кейиген келин сандан көп.
Кыздын сырын көргөндө,
Акун кандын Чүрөгү,
Ачууланып сүйлөндү,.
Алда нече түрлөндү.
Анын жайын жакындап,
Жакын келип какылдап:
«Кандай курган баласың,
Качып калган кишидей,
Шапылдаган адамсың».
Аны көрүп Күлчоро,
Кылычы кында кындыйып,
Аколпогу жымыйып,
Айчүрөккө умтулуп.
Баарын таштап коюңуз.
Баягы жерде Семеңдин
Кабарынан болуңуз.
Баягы жерге келди эми,
Жолум үйдөй көк ташты
Көтүнө коюп алды эми,
Көзүнө дүрбү салды эми.
Караса Чүрөк өзү экен,
Кан Акундун кызы экен.
Беш жабдыгы бойдо жок,
Пейлиң кеткен чоронун
Бери келчү ойдо жок.
Кылычы кында кындыйып,
Тонун кийип зымпыйып,
Аколпогун кумтунуп,
Айчүрөккө жулунуп,
Маңдайлашып калыптыр.
Айчүрөктү карасаң,
А да бери жакындап,
Сүйлөп турат какылдап,
Күлсө тиши кашкайып,
Күзгүдөй бети тастайып.

Күлүмсүрөп кымылдап,
Күлчорого жымыңдап.
Так ошентип турганда
Ачуу келди Семеңдин,
Ала көөдөн немеңдин.
Жулуп алды дүрбүнү,
Кайта карап акырын
Канчоро деп бакырып,
«Айда бери атты» – деп,
«Алдыңдагы итти» – деп.
«Бачым айда бачагар»,
Камыл-дүмбүл кыйкырып,
Канчоро шашып калды эми.
Карап алып Канчоро
«Бир балакет болгонбу,
Кара тумшук Күлчоро
Ажалы жетип өлгөнбү?»
Ошону ойлоп күйүгүп,
Атын көздөй жүгүрүп,
Ак чатырын бүктөдү,
Ары-бери жүктөдү.
Сай күлүгүн кубалап,
Жүрөр жолун кыбалап,
Сапырылтып Семеңе
Сары-Белдин кериге
Салып чыгып келди эле,
Келген жерден кеп айтып,
«Ой, абаке» – деп айтып,
«Не билинди өзүңө?
Не көрүндү көзүңө?
Бачым айтчы сөзүңдү.
Жоо көргөнсүп айкырып,
Киши өлгөнсүп кыйкырып,
Кагылайын абаке!
Күлчороңуз канаке?»
Анда Семең кеп айтып,
«Ээ, Канчоро, чунагым,
Антип карап турбагын.
Эртең менен эл көрдүм,
Дегеле сонун жер көрдүм,
Телегейин тең көрдүм.
Жерди айтып нетейин,
Желеги жок туу көрдүм,
Жер жайнаган суу көрдүм.
Калкылдаган кол көрдүм,
Как ушундай эл көрдүм.
Баарысын айтып нетейин,
Шаардан бери бөлүнүп,
Чыгып келди бир топ жан,
Жаркыны күндөй көрүнүп,
Тааный албай болдум таң.
Ошо келген караанды,
Чыгып келген бараанды,
Ким экенин билгин – деп,
Кечикпегин келгин – деп,
Күлчорону жиберсем,
Карасам Чүрөк өзү экен,
Кан Акундун кызы экен.
Беш жабдыгы бойдо жок,
Мелтиреген чоронун
Бери келээр оюу жок.
Кылычы кында кындыйып,
Тонун кийип шымтыйып,
Аколпогу кумтунуп,
Айчүрөккө жутунуп.
Ошо кулдун көркөмү,
Айчүрөктү өпкөнү.
Ээ садагаң кетейин,
Биз да артынан жетели
Ошон үчүн айкырдым.
Ашып-шашып чакырдым».
Как ошону укканда

Кара тумшук Канчоро
Күлүп ийди каткырып,
Айтчу сөзүн жат кылып
«Атаканат абаке,
Акыл-эсиң канаке?
Чороңду кудай уруппу?
Ал чочогун кармап туруппу,
Айланайын абаке,
Акыл-үшүң канаке?
Ал түртүп алып кеткидей
Бука беле Семетей?
Как ушундай териңиз
Жука беле Семетей?»
Как ошону укканда
Каары катуу келди эми.
Андан шагы бир сынып,
Мындан шагы бир сынып,
Каарданып айланып,
Кайра жаачуу булуттай
Канжарын оңдоп байланып.
Кара көзү чачырап,
Кашка тиши кычырап,
Булчуң эти чытырап,
Мунун да ачуу келди эми.
Кылымдан чыккан канкордун,
Кылаарын билди анткордун.
«Бу кыяпат айтып салдым» – деп,
«Кыйыгына калдым» – деп,
Кыйнап айтам» – деп туруп,
«Айбан болуп калдым» – деп,
«Кантээр экен деп туруп,
Каарына калдым» – деп.
«Кара көңүл төрөмдү
Капа кылып салдым» – деп,
Кантээр экен деп айтсам,
Кара күчкө кеп айтсам
Капа болуп кетесиң,
Минтсең түпкө жетесиң.
Оюн-чындап кеп айтса,
Нетээр экен деп айтса
Оголе жаман тилдейсиң.
Ойлоп көрчү абаке,
Айчүрөктү ким дейсиң?
Калкылдаган Ай кайда
Кайдан келдик, жай кайда
Күүгүм кайда, күн кайда,
Кайдан келдик, жай кайда,
Аргын, кыргыз эл кайда?
Сен аким болгон жер кайда?
Карыган Бакай эр кайда,
Калың ногой эл кайда?
Эми сен урунчуу тоо кайда,
Уруша кетчү жоо кайда?
Жаныңда жалгыз мен турсам,
Капа болуп сен турсаң,
Күлдүрөйүн деп айтсам
Күчкө салып болбойсуң,
Деги быйыл оңбойсуң!
Айчүрөк сенин колуктуң
Абайлачы баатырым,
Бир балаага жолуктуң.
Учкан жума күн болсо,
Учмактуу элге дүң болуп,
Уруудан мындай ким болгон?
«Кийсең мына тонуң» – деп,
«Минсең мына атың» – деп,
Абыкенин Суртелки
Аны токуп берди эми.
Эр Семетей Көкжалың
Ыраазы болду чорого.
Ырын угуп ошого,
Абыр-дабыр ат минип,

Аялдабай бат минип,
Шай күлүгүн кубалап,
Жүрөр жолун кыбалап,
Бая сары жон ылдый жарышып,
Үзөнгүсү кагышып.
Мурун кеткен түз менен,
Буурул аттын из менен
Аттын баарын чаңдатып,
Көргөндүн баарын таңдантып.
Кең-Үргөнчтүн боюна,
Кече турган жолуна
Ак кыянын оюна,
Агын суунун боюна
Азыр кирип келди эми.
Жанагыдай чоң Үргөнч
Жаткан экен күпүлдөп,
Тоо жаңырып дүпүлдөп.
Карагай агып даалдап,
Жел болгондой шуулдап.
Челектей болгон кара таш,
Суу түбүндө кыңгырап,
Аны көргөн пенденин
Чеке тери чыпылдап.
Айза сайса бойлобой,
Аны көргөн адамдар
Өлбөймүн деп ойлобой.
Ары-бери караса
Алда нече түрү бар,
Ажыдаардын сүрү бар.
Баягыны көргөндө
Алды каткан Канчоро
Абасына сыйынып,
Көзүнүн жашын тыйынып.
«Айланайын, абаке!
Алуучу ажал мынаке!
Канетели дайрага
Тили жок жоо айбандай
Кел, кечкенди коёлу,
Күлчорону күтөлү,
Тайбуурулду табалы,
Дайындап кечүү чалалы,
Анан өтүп баралы.
Түшүп алып бел чечип
Тайбуурул таап, суу кечип,
Анан кийин өтөлү,
Айчүрөккө жетели.
Ал өйүздөгү катының,
Өзү келген капырың
Анча келген Айчүрөк
Кайта кетпес баатырым».
Анда Семең кеп айтып,
Ачууланып бек айтып,
«Арбак урган Канчоро,
Кудай сени ал, чоро!
Акун кандын Чүрөгү,
Ал асты бекер жүрөбү?
Карабет долу Чүрөк го,
Далайды сынап жүрөт го.
Чоросу мыкты экен – деп,
Төрөсү коркок бекер – деп,
Ушак-айың кеп айтат,
Ушуяккы эл айтат.
Коркуп карап калбайлы,
Кызга шылдың болбойлу.
Мурункулар өлбөсө,
Муштайык кана жүргөнү?
Бурбай адал келгенде,
Баары эле дүйнө сүргөнү.
Байыркылар өлбөсө,
Байгамбар кууп жетпеди.
Башка ажал келгенде
Баары бир күн кеткени.

Өлүмдөн качкан оңобу?
Арбак башка конобу?
Жерге кирген Канчоро,
Кудай сени ал чоро!
Качпай мындай туруп кал,
Канчоро болбой куруп кал,
Ач бөрүдөй улуп кал.
Манастын уулу Семетей,
Кой кечирчү немедей,
Колу-бутум тарбайып,
Жыпчылаңач арбайып,
Эти-башым агарып,
Эрди-башым көгөрүп,
Минтип сууну кечкиче
Туубай туна чөгөйүн,
Бу көрөкчө өлөйүн?
Кыркаар тарткан немедей,
Кыркырата Семетей,
Тизгинчектен алды эми.
Тим турбаган түгөнгүр,
Сууга кирип калды эми.
Жардын башын уратып,
Жалпы кирди чуратып,
Чалмаларды кулатып,
Кыз-келинди кубантып,
Кызыл жарды уратып,
Ал аңгыча Канчоро
«Оңбо, канкор, оңбо» – деп,
«Эгерде эки болбо» – деп,
Кошо кирди дайрага,
Да бир атка жармашып,
Аягынан кармашып.
Аягында Канчоро,
Арасында Сайкүлүк,
Баш жагында баатырың,
Салды бүгүн чоң бүлүк.
Аны таштап коюңуз,
Ар жагында долуңуз
Кабарынан болуңуз.
Акун кандын Чүрөгү
Асты бекер жүрөбү?
Атасынын төрүндө
Ар неме бар көөнүндө
Ушу бүгүн эр Семе
Уруудан ашкан эр неме
Сууга минтип кирди эле,
Айчүрөк аны көрдү эле.
Күзгүдөй бети тастайып,
Күлсө тиши кашкайып,
Жалпы сулуу келин-кыз.
Кебин угуп алыңыз.
Айтып турат долуңуз:
«Кыздарым, келгиле,
Көзүңөрдү салгыла
Абдан таанып алгыла!
Жанагыдай болбогун,
Жалган таанып албагын.
Абдан көзүң салгыла,
Жездеңи таанып алгыла!
Агыны жагы четинде,
Ажал келчү бетинде
Арстан жездең тигине.
Аягысы Канчоро,
Мына турган Күлчоро,
Арстан жездең чын ошо.
Бет алдынан карасаң,
Миң кишинин дүмү бар,
Аркасынан карасаң
Жүз кишинин сүрү бар!
Бет жагына карасаң,
Ажыдаардын түсү бар.
Айкырганда аз келбес,

Адам уулу бас келбес,
Ак жолборстун сүрү бар.
Ар мүчөсүн карасаң,
Азирейил түрү бар.
Арстан жездең как ошол,
Абдан таанып алгыла,
Баатырга көзүң салгыла!»
Мына ушинтип шаттанып,
Айтып турат мактанып.
Ал аңгыча болбоду,
Бая Канчоро кургур оңбоду.
Аттан ылдый бөлүнүп,
Аркан бою көрүнүп,
Канчоро агып калды эми.
Кыздын баары безилдеп,
Жар башында тызылдап,
Өлөт дешип кыжылдап,
Алаканы шакылдап,
Тамандары тапылдап,
«Ылдый жагы айлампа,
Эми кирип кетет» – деп,
Кыздын баары чууласа
Күлчоро жүрдү аңгыча.
Алдындагы Буурулду
Камчы менен бир коюп,
Аягына бир коюп,
Азыр тозуп калды эми.
Алды каткан Канчоро,
Анда-санда чөмүлүп,
Ар кайсы жерден көрүнүп.
Ошондо да Канчоро,
Кактелкинин жалына
Эки колдоп тырышып,
Семетей менен урушуп.
«Оңбо, канкор, оңбо» – деп,
«Эгерде эки болбо» – деп.
«Катынын сулуу деди» – деп,
«Канчоро сени жеди» – деп.
«Жебегенде нетти» – деп,
«Эми кантип кармап кетти» – деп.
Айта түшүп чөмүлүп,
Анда-санда көрүнүп,
Агып барат дайрада.
Ал аңгыча Күлчоро
Турган экен ошондо.
«Ушу кулга барайын,
Учкаштырып алайын.
Анда-санда ушуну
Башын суугa малайын,
Мени таанып жүргүн – деп.
Энтиктирип алайын».
Алды каткан Канчоро,
Күлчорону көргөндө
Күйбөгөнү күл болду.
Бышпаганы чок болду,
Мындай кордук жок болду.
Таң атаар да күн чыгаар,
Саамал ичээр, күн тубар.
Жалаң эле ал эмес,
Айчүрөктүн алдына,
Келин-кыздын жанына
«Сенден өзүм мыкты» – деп,
«Суудан кармап чыктым» – деп,
Эми эле барып мактанаар.
Андан көрө өлөйүн,
Өзүм чыгып көрөйүн.
Бала экенде билбеген,
Баштатадан суу билген.
Кулач уруп арбаңдап,
Күлчорого карматпай,
Аман чыкты далбаңдап.
Ал аңгыча Күлчоро

Атын кармап төмөнтөн,
Аман-эсен чыкты го.
Жогор жактан эр Семе
Жоо бөрүсү эр неме,
Жамандыкка жорубай,
Жалгызы да коробой,
Аман чыкты дайрадан.
Эр Семетей көкжалың,
Көзүнөн чыгып от жалын,
Этек-жеңин сыгынып,
Эр Үрүмү сыйырып.
Аколпогун кагынып,
Ажал десе сагынып,
Эр Семетей камынып.
Кийимдери суу болуп,
Айчүрөгү куу болуп,
Капаланып эр Семе,
Каарланып барды эми.
Канчоро менен Күлчоро,
Айчүрөктүн кашында
Турган экен ошондо.
Эр Семетей күүлөнүп,
Күлчорого сүйлөнүп,
Кызды кыз деп билбеди,
Кызыгын көзгө илбеди.
Күлчорону тилдеди.
«Эй, кызталак Күлчоро,
Арбак урган кул чоро,
Айтпадым беле бая эле,
Дебедим беле жана эле.
Кан Акундун кыз болсо,
Кайгырганы биз болсо,
Бизге көөнү түз болсо,
Карабет Чүрөк өз болсо,
Бизге көөнү түз болсо,
Бээге тете тай менен,
Бекке тете бай менен,
Беш түрлөнгөн үй менен,
Бейжай долу Чүрөктү
«Бээ саадырып, үй тигип,
Белен кылып койсун» – деп.
Жоодураган долуну
«Жолго бээ сойсун» – деп,
«Даяр кылып койсун» – деп,
Жибергеним сен белең,
Ушундай курган кем белең?
Ошол айткан ишиңдин,
Баары түгүл бири жок.
Бири түгүл, жармы жок!
Жолго тиккен үйүң жок,
Тозуп келген бийиң жок,
Бул эмине кордугуң?
Өтүп турат зордугуң,
Келин-кызды көргөндө,
Келбей туруп аласың,
Кесепеттүү баласың,
Минтип жүрсөң бачагар
Бир балаага саласың.
Күрпүлдөгөн дайрадан
Мени кантип кармап аласың?
Бая карган кыз менен
Болукшуп ойноп каласың.
Болжоп душман сураса
Сырыңды айтып саласың,
Бок жыттанган дайрадан
Мени кантип кармап каласың?!
Селкинчек тепкен кыздарга
Жетип туруп аласың,
Чегип душман сураса,
Сырыңды айтып саласың.
Ченсиз улук дайрадан
Мени кантип кармап аласың?

Минтип жүрсөң Күлчоро
Бир балаага саласың!
Атырылып күүлөнүп,
Айтып-айтып сүйлөнүп,
Атынын оозун бурду эми,
Тегеренип турду эми.
Аны көрүп Айчүрөк
А дегенде бозоруп,
Андан кийин томсоруп.
Аягында кызарып,
Төрт кубулуп турду эми,
Төрөңдү кудай урду эми.
Баягыны көргөндө
Эрке бала Күлчоро
Эми келди астына
Өткөрө чаап өт алган,
Өкүм төрөм тура тур,
Өтүнчүмдү уга тур!.
Батыра чаап баш алган
Баатыр төрөм, тура тур,
Баян кылам уга тур!
Самоору алтын жез эмес,
Сандыргалуу баатырым,
Ачуу кылаар кез эмес!
Актама алтын – сары жез.
Ачуу кылба ушул кез.
Өзөндүү суу, кең сайлуу,
Өзүң көргөн жер эмес,
Өкүмүңдү билгидей
Өзгөн, Бар-Көл деги эмес.
Адырмактуу, кең сайлуу
Атаң көргөн жер эмес.
Акимиңди билгидей,
Аргын, ногой эл эмес!
Оюң менен болгудай,
Ойгуттун журту бул эмес!
Ишенгениң Тайбуурул,
Ийиндеги Аккелте,
Издегениң Айчүрөк,
Изинен чыгып калган соң,
Качырганым Акшумкар
Карп алдымда болгон соң,
Кайда барам үй издеп?
Катыгүн аба нетесиң?
Ошону угуп эр Семе
Ыраазы болуп турду эми.
Ал аңгыча долуңуз,
Кабарынан болуңуз.
Араң турган Айчүрөк
Айтты далай кеп сүйлөп.
Эрке Чүрөк бозоруп,
Эми келди томсоруп.
Эр Семеңе кеп айтып:
«Ээ, баатырым» – деп айтып,
«Кимдин сырын ким билет?
Кимди көзгө ким илет?
Баралы жок сүйлөйсүң
Башты кантип бийлейсиң?
Кошууну жок сүйлөйсүң,
Жолду кантип бийлейсиң?
Мен да сендей кан кызы,
Бек Акундун жалгызы.
Караңгынын жылдызы,
Кан Акундун жалгызы.
Кой ичинде серкеси,
Бек Акундун эркеси.
Же кызыл куйрук нарың жок,
Кызыл дилде зарың жок.
Кыз Чүрөк бекер алгыдай,
Кандай жансың арың жок!
Же жүктөй келген булуң жок,
Жумшай келген кулуң жок!

Сен өзүң неткен жансың.
Айчүрөк бекер алгыдай,
Кандай жансың кунуң жок?
Чычаласаң чычала,
Шыгайдын уулу Чынкожо
Чыныгы күйөөм чын ошо.
Чыңап койгон темирдей,
Шыркыраган көмүрдөй.
Жанындагы эр Толтой
Чоңдугу тоонун сеңирдей.
Өз алдыңдан эсирбей,
Ушу жерден кайтып кет,
Семетей өлдү дедирбей.
Кыяны басып чоң жол кыл,
Кыйын болсоң Семетей,
Кырылчу жериң болжой кал!
Капталды басып чоң жол кыл,
Кайратың болсо Семетей
Кармашаар жериң болжой кал!
Он сан ногой кол келсең,
Ойроттуу жыйып мол келсең,
Он атканда алуучу
Ойноймун деген душмандар,
Ордун таппай калуучу
Олуттуу кыйын Толтой бар.
Ойроттуу билген жолтой бар.
Кырк сан кырым кол келсең,
Элиңди жыйып мол келсең,
Кырк атканда алуучу,
Кырылышам деген жан
Кыйыгын таап калуучу.
Кыйбас күйөөм Чынкожо,
Кылыгы жакшы кул ошо.
Карала аттуу камбары
Сөзгө жүйрүк жайдары,
Толуп жатат сен өңдүү
Караламан балдары.
Кара сакал калча бар,
Айчүрөк алам деп жаткан,
Сен өңдөнгөн канча бар.
Алтымыш миң колу бар,
Айчүрөктөй сулуунун
Минтип алчу жолу бар.
Сен өңдөнгөн балдардын
Маңдайынын шору бар.
Союшуңду бергидей,
Алдың тосуп келгидей,
Кандай кылган жолуң бар?
Чычалата кеп айтып,
Чын ушуну көп айтып,
Кара күчкө кеп айтып.
Кантээр экен деп айтып.
Карабет Чүрөк кылмыйып,
Турган экен жылмыйып.
Баягыны укканда
Абаңдын уулу эр Семе
Ачуу жаман келди эми
Каарланып айланып,
Кайра жаачуу булуттай,
Канжарын оңдоп байланып.
Кара көзү чачырап,
Кашка тиши кычырап.
Уу ичкендей түстөнүп,
Урушкандай жүздөнүп.
Мурду кетти кырданып,
Өңү кетти сурданып.
Оң көзүнөн от чыгып,
Сол көзүнөн чок чыгып.
Аттан түшө калды эми
Күлчорону бет алып,
Азыр басып калды эми.
Кудай урган Күлчоро,

Арбак урган Кулчоро,
Келе бери Буурулду!
Айтып турган өзүн көр,
Сүйлөп турган сөзүн көр,
Ошонетип жүгүрүп,
Күлчорого күйүгүп,
«Келе бери атым» – деп,
«Бери тарткын бачым» – деп.
Аккелте үнүн укпаган,
Алтын туусун жыкпаган
Аралап колго кирбеген,
Нак өзүмдү билбеген
Албаган шаарың ким калды?
Жедигер, Тотой тим калды!»
Аны билип Күлчоро
Атын тартып келди го.
«Минсең мына атың» – деп,
«Кийсең мына тонуң» – деп,
Далай уктуң сонун кеп.
Туура тарта берди эми.
Туйгунуң минди Буурулду.
Тонун чечип кийгизип,
Атын тартып мингизип,
Ал аңгыча эр Семе,
Ачуу жаман келди эми.
Кыя болот кылычты,
Кынабынан алды эми,
Кыя тартып барды эми.
«Ээ, карабет Айчүрөк,
Эмине дейсиң кеп сүйлөп,
Эрим Толтой деп сүйлөп?!
Ойнуңбу же чыныңбы?
Ойлоп турган сырыңбы?
Билесиңби Айчүрөк,
Менин кылаар чырымды?!
Мен Семетей болгону,
Серпишкеним оңбоду.
Ойноп алдым Ооганды,
Орус кайдан соо калды?!
Опол-Тоону түптөдүм,
Олуяны бүктөдүм.
Кашкар-Тоону түптөдүм,
Кандын баарын бүктөдүм.
Кара сууга кан куюп,
Каарына келгенде,
Кан атамды өлтүрдүм,
Көп ногойду ийирдим,
Көбөштү көргө кийирдим.
Абыкени аймадым.
Алды кимин жалмадым.
Ар душмандан таппадым,
Атышамын дегенди
Азууга салып чайнадым.
Айтып турган сөзүңө
Ичим оттой кайнадым.
Кырандуу жерге жайладым
Кыйыгыма тийгенде
Кырк чоромду жайладым.
Мен Семетей болгону
Серпишкеним оңбоду
Билесиң го сырымды
Кыла турган чырымды?!
Өзүмдөн качкан Чынкожо,
Өчөшкөнүм чын ошо,
Өткөрө мактап болбойсуң,
Минте берсең оңбойсуң,
Толтой дейсиң болбойсуң,
Көп тургайсың оңбойсуң.
Толтоюң кайда көрөйүн,
Как ошого жөнөйүн,
Кан өлтүрүп, туу жыгып,
Как ушундай чуу кылып,

Анан кийин келейин.
Ач билектен албасам,
Ат сооруна салбасам,
Антташканым Чачыкей,
Ашмачы кылып бербесем,
Чынкожо менен Толтойдун
Эрдигин минтип билбесем.
Атпай орой сыдырып,
Ааламдын баарын кыдырып,
Асмандап учкан сары куш,
Атасынын төрүндө,
Көп отурган кары күң,
Жолоочу жолун тозгон күң.
Жолго казан аскан күң.
Кербенчи жолун тозгон күң,
Кериге казан аскан күң.
Ай-ааламдын баарысын
Артып жүргөн долусуң,
Эр албаган шорлуусуң.
Учуп жүргөн куюнда
Кууп кантип жетемин?
Сен өңдөнгөн долуну
Талашып алып нетемин?
Кубулжубай карабет
Кушумду берчи кетемин,
Теги сендей кыздан кечемин.
Ээ түгөнгөн Күлчоро,
Бери басып кел чоро,
Жибек десем жүн беле?
Жинди болгон күң беле?
Жашабай бенде карыйбы?
Муну алган киши жарыйбы?
Кызыл кийген тоңорбу?
Кыз урушкан оңорбу?
Эй кызталак Күлчоро
Мунуң кыңкылдабай коёрбу?
Каарланып айланып,
Кайраттанып эр Семе,
Кандагайды шымданып,
Жоо көргөндөй шаңданып,
Кара боюн чыңданып.
Оң муруту былкылдап,
Оң далысы кылтылдап,
Ойротко бүлүк салуучу
Ал жоругу кармады.
Сол муруту былкылдап,
Сол далысы кылтылдап,
Солоонду кырып салуучу
Шол кыялы кармады.
Каарланып айланып,
Кайра жаачуу булуттай,
Канжарын оңдоп байланып,
Кара тумшук Канчоро,
Турасыңбы Күлчоро!
Жаңкы Чынкожо, Толтой эрине,
Киргизели көзүнө,
Атасынын төрүнө,
Айдап алып жүргүлө!
Ээ дегенде ме деген,
Жоо дегенде жатпаган,
Андай сөздү укканда
Эт жүрөгү батпаган.
Жоо дегенде жатпаган,
Айткан кеби басылды,
Ат атына асылды.
Аны көрүп кыздардын
Азат бою дүрүлдөп,
Алаасына дирилдеп,
Сийип ийген андан көп.
Баягыны көргөндө,
Акын кандын Чүрөгү
Асты бекер жүрөбү!

Атасынын төрүндө,
Ар деме бар көөнүндө,
«Сыр албаган сырттанга,
Бекер айтып салдым – деп,
Шагы сынып калды – деп,
Тоту куштай үндөнүп,
Токтой албай сүйлөнүп,
Күкүк куштай үндөнүп,
Күймөнө басып сүйлөнүп.
Улар үндүү, кой көздүү,
Ургаачыдан бал сөздүү,
Кыргый куштай үндөнүп,
Кыя басып сүйлөнүп,
Жагылчуудай көзү бар,
Чак эткендей сөзү бар.
Булбулдай айтып таңшыды,
Муңдуу киши жашыды.
Бурулуп келип Семеңди
Чылбырынан алды эми.
«Токто баатыр» – деп кармап,
Чылбырынан бек кармап.
Айтам кептин баянын
Аңдап тургун аягын.
Ошо күндөн ушу күн,
Көрүнгөнүң так бүгүн.
Күйөөм качан келет деп,
Күйүп жүргөн менденби,
Күймөнбөгөн сенденби?
Досум качан келет деп,
Тосуп жүргөн менденби,
Же тоготпогон сенденби?
Жарты кабат матаны
Жалпы журтуң кийинип,
Жардылыгың билинип,
Жети кабат матаны
Жетпегениң кийинип,
Жетимдигиң билинип,
Жетим болуп сен калдың,
Жесир болуп мен калдым.
Кытай кетип сен калдың,
Ач кыз болуп мен калдым.
Жет-Кайт кетип сен калдың,
Жесир болуп мен калдым.
Калың кара мал менен,
Калкылдаган кол менен
Кан күйөөсү дедирип,
Катынга калың жедирип,
Аламын деп келдиңби?
Анан тийбей койдумбу?
Антип кары болдумбу?
Мен карабет Чүрөктүн
Аныктаган кайным жок,
Көптөн бери көрүнбөй,
Кайда жүрдүң дайның жок?
Он сан кылым элиңдин
Ойроту келээр деп жүрдүм
О дүйнө кеткен атаңдын
Арбагын сыйлап көп жүрдүм.
Кырк сан кылым элиңдин
Кыйбаты келээр деп жүрдүм,
Кыямат кеткен атаңдын,
Арбагын сыйлап көп жүрдүм.
Көп отурдум зак болуп,
Алдага ишим ак болуп,
Олтурганга жараша
Чынкожо, Толтой эки шер
Эми катар турат талаша,
Айткан кебин таңгамын
Катары менен чаңгамын.
Бээжинге бардым эр издеп,
Береним төрөм сени издеп,
Аягында болбойсуң

Өз сөзүңдү тегиз деп.
Эрди катын издеген,
Элде биздей бар бекен?
Катынды эркек билбеген,
Карыганча келбеген
Калкта сендей бар бекен?
Ошо күндөн ушу күн,
Көрүнгөнүң так бүгүн.
Чымындай жандын айынан,
Чынкожо, Толтой жайынан
Качырганда атамдын
Көзүнүн жашын тыят – деп,
Ырысты минтип кыят деп,
Учуп көккө куш болуп,
Угаарга сонун иш болуп,
Аккуу болуп каркылдап,
Асманда учуп жаркылдап,
Ай-ааламды арытып,
Он эки куйрук, он чалдык
Бирин койбой тарадым,
Он сегиз миң ааламдан
Учуп жүрүп карадым.
Урум менен Кырымдан
Эми айтайын сырымды
Учуп жүрүп эл көрдүм,
Нечен сонун жер көрдүм
Бу кызматым кимики,
Билсең баатыр сеники!
Анжиян менен Алайды,
Араладым далайды,
Анжуу менен Манжууну
Жөөт менен Үндүнү
Нечен сонун жиндини,
Тегеректи арытып,
Төрөм сенин айыңан
Төрт тарапты мен көрдүм.
Ак куу кепти кийгенмин,
Азап тартып жүргөмүн.
Алтай мүлдө болгуча
Алптын баарын көргөмүн.
Учуп жүрдүм эр издеп,
Урматтуу төрөм сени издеп.
Бээжинге бардым эр издеп,
Берениm, төрөм сени издеп,
Сен келбедиң мени издеп.
Аягында кыйнайсың,
Өз сөзүңдү тегиздеп.
Дагы сени кыйбадым,
Арбагыңды сыйладым,
Азап тартып ыйладым.
Аманат жанды кыйнадым.
Чымындай жандын айынан,
Чынкожо,Толтой жайынан
Акырет кеткен атаңдын
Арбагын сыйлап көп жүрүп,
Эрге тийбей бек жүрүп.
Ак куу болуп баркылдап,
Ай канатым жаркылдап,
А дегенде баргамын.
Асман менен жүргөмүн,
Алптын баарын көргөмүн,
Орустан чыккан Музбурут,
Ойротту билген журт курут,
Аны көрүп мен туруп.
Дагы сени кыйбадым
Арбагыңды сыйладым,
Напсимди андан тыйгамын.
Андан өтүп алгамын.
Дагы орустун Бороончу
Көк темирге ороончу.
Кара жалдуу баатырды
Кан Бороончу каапырды,

Мынча дөөнү көргөмүн.
Дагы сени кыйбадым,
Арбагыңды сыйладым.
Ай-ааламдын баарысын
Учуп жүрүп көргөмүн.
Урум менен Кырымды,
Угуп тургун сырымды.
Бул ишимде арман жок,
Жашынаар жерим калган жок.
Андан өтүп алгамын,
Ай-ааламды кыдырып,
Баарына көзүм салгамын.
Күн чыгышты бет алып,
Күндөп, түндөп баргамын,
Мелтиреген чөл менен,
Мелмилдеген көл менен
Жандап учуп олтуруп,
Күндөп, түндөп баргамын,
Ичимде көп арманым.
Чок-Табылгы жайлаган,
Чоң каратын байлаган,
Минген аты Телкара,
Кытайлардын Эзкара
Муну көрүп алгамын.
Буга көзүм салгамын.
Мындан өтүп кеткемин,
Далай дөөгө жеткемин.
Киндиги темир Китен алп,
Кулагы чоюн чоң калмак,
Мунун баарын көргөмүн.
Ай-ааламды ашырып,
Андан бери келгемин.
Үрүмчүнүн үстүнө
Үч айланып тургамын,
Өз үйүнөн көргөмүн.
Жолойдун уулу Төрөбек,
Төгүн, чынын ким билет.
Төрөм сенин айыңан
Дөөнүн баарын көргөмүн.
Тырмактарын карасаң,
Аксак койдун салаадай,
Муруттарын карасаң,
Тегирмендин барадай,
Өңгөсүндө болжол жок,
Чечекейи чарадай.
Чоңдугу тоонун чокудай,
Өзү мыктуу локудай,
Эмчегинин тобурчак
Сомдоп койгон сокудай,
Чачы көлдүн күдүрдөй,
Сакалына карасаң,
Өрттөп койгон дүмүрдөй,
Көзү көлдүн буткулдай,
Көрүнгөндү жуткандай,
Көрүп туруп бир далай,
Жалгай көргүн бир кудай,
Андан өтүп алгамын.
Кызыл-Кыя жердеген,
Намызын колдон бербеген
Минген аты Кылжейрен.
Айткан сөзгө бек бадыл
Кырымдын уулу Мурадыл
Жолго чыкчу эр экен,
Жолун кийге бербеген.
Буга бардым эр издеп,
Эр Семетей сени издеп,
Сен келбедиң мени издеп.
Аягында болбойсуң,
Өз сөзүңдү тегиздеп.
Дагы сени кыйбадым,
Арбагыңды сыйладым.
Андан өтүп алгамын,

Алптын баарын чангамын.
Кебер өтүк, кендир бел,
Керимсиген тасма бел,
Саралалуу жылкы айдап,
Чыгып келди көз жайнап.
Карап турдум канчага,
Кан Коңурбай калчага.
Көрсөм капыр өзү экен,
Кан Коңурбай көзү экен.
Ар мүчөсүн карасам,
Адамдан артык жүзү бар,
Ажыдаардын түрү бар.
Карап турдум каапырды,
Кан Коңурбай баатырды.
Кан атамды өлтүргөн
Капыр ушул экен деп,
Көп караса бекер деп.
Көк ала сакал калдайга,
Көрүп турдум далайга,
Муунум бошоп буркурап,
Сөөктөрүм зыркырап,
Көргөндө көөнүм бөлүнүп,
Көзүмдүн жашы төгүлүп.
Ошондо жандан түңүлүп,
Ушул өңдүү каапырга
Өзү адамдын чоңу мыкты экен,
Айланайын атакем,
Кечээ Көкөтөйдүн ашында
Бул өңдөнгөн капырды
Кантип сайып жыкты экен?
Кантип уруш кылды – деп.
Ушул үчүн баатырдын
Кара жаны тынды деп,
Дин мусулман бенденин
Жаагы минтип сынды – деп.
Тил билбеген каапырдын
Тилин билип тием – деп,
Тиги дүйнө барганда
Тозок отко күйөм – деп.
Алгара менен күркүрөп,
Аны көргөн бенденин
Азат бою дүркүрөп.
Сан жылкынын баарысы
Сууга кирди чуркурап.
Көрүп турсаң каапырдын,
Көзү көлдүн буткулдай,
Көрүнгөндү жуткандай.
Мурду-башы供бородой,
Эки көзүн карасаң
Буудайын ачкан ороодой,
Тула боюн карасам,
Талаадагы молдодой.
Өңү бышкан өпкөдөй,
Сакалы шакшак көрпөдөй,
Көзү өгөгөн темирдей,
Мурду тоонун сеңирдей
Атасында бата жок,
Айтканында ката жок.
Энесинде нике жок,
Элде мындай бөкө жок.
Атасы кытай долусу,
Адамдын чоңу доңузу,
Энеси инди жалабы,
Айтылбай сөзү калабы?
Намысын колдон бербеген
Чоң-Бээжинди жердеген,
Чоюн калаа чоң Бээжин
Чок тебетей, чоң өтүк,
Чоң калдай кыйын эр деген,
Намызын колдон бербеген.
Тубар көйнөк, туура жең,
Туюк өтүк, кончу кең,

Чобдор өтүк такасыз,
Торко чепкен жакасыз,
Көрсөң айран каласыз.
Кара күрмө жеңи жок,
Калдай экен беги жок.
Кара топу карыш чок,
Кайратына карасаң,
Мындай адам элде жок.
Кызыл күрмө жеңи жок,
Кытай экен беги жок,
Кыл такыя кызыл чок,
Кый кыйлаган капырдын
Кызыгын киши көргөн жок.
Кызыр Илияс жар болуп,
Кыпындай жаным өлгөн жок.
Ушунун баарын кыдырган
Ургаачыда мендей жок,
Ушу жерде баатырым,
Урушуп турган сендей жок.
Дагы айтайын маанисин,
Абдан угуп, тааны сен!
Бу кудайдын буйругун,
Азыр арстан атакем,
Басып алган башында
Ажыдаардын куйругун.
Көмөлдүрүк сом алтын,
Омуроодо алкылдап,
Көз айнеги капырдын
Маңдайында жаркылдап,
Барып калдым жакындап,
Чоң тердикти карасаң,
Ат боорунда салпылдап.
Тоту куштун куйругу
Дал ортого жалпылдап.
Болоттон кылган добулу,
Чымын тийсе даңкылдап,
Сыртындагы калканы
Күн тийгендей жаркылдап.
Ар мүчөсүн көргөн соң
Айран болуп жакындап,
Көрө коюп каапырың
Жааны алды баатырың,
Жаным чыкты кыпылдап
Күн батышты бет алып,
Качып бердим зыпылдап.
Ошол өңдүү баатырга
Тийбей турган эр бекен?
Дагы сени кыйбадым.
Арбактарды сыйладым.
Андан өтүп алгамын,
Алптын баарын чаңгамын,
Айта берсем түгөнбөйт,
Ичимдеги арманым.
Капыр менен мусулман,
Ортосуна келгемин.
Кара-Тоону жайлаган
Кара ат менен Сары атын
Катмары менен байлаган.
Ат-Башыны жердеген,
Намызын колдон бербеген,
Карыганда Кошойду
Карап турдум ошону,
Тийбей турган эр бекен,
Карылыгы болбосо,
Сен тургай, кан атаңдан кем бекен?
Андан өтүп алгамын,
Алптын баарын чангамын,
Айта берсем түгөнбөйт,
Ичимдеги арманым.
Сыртты бойлоп лыпылдап,
Асман менен шапылдап,
Ай канатым жаркылдап,

Ак куу болуп каркылдап,
Казак менен калмакка
Мен аралап бармакка,
Карап жүрдүм далайга,
Жалындым жалгыз кудайга.
Сары-Арканы жайлаган,
Сандатып жылкы айдаган,
Сандыргалуу Көкчөгө,
Көзүмдү салбай өргөөдө,
Көкчөнүн уулу Үмөтөй,
Сенин атың Семетей,
Атың уйкаш экен – деп,
Көрбөй койсом бекер – деп,
Көрүп турдум далайга,
Ыйлап турдум кудайга.
Карап турсам ошону
Бөлөк кепти кошобу?
Далысы бийик, бою эңчер
Мерген сыны бар экен,
Муруптадан сырымды
Көргөн сыны бар экен.
Андан өтүп алгамын,
Ай-ааламды кыдырып,
Учуп жөнөп калгамын.
Айта берсем түгөнбөйт,
Ичимдеги арманым.
Кара калпак, түркмөндү,
Казак, кыргыз бүткөндү,
Аргын, ногой алачты,
Аягында талашты,
Андан кыйгап өткөмүн,
Минтип айтып нетейин,
Бирден айтып өтөйүн,
Чукул сизге жетейин.
Колунда бар дүрбүсү,
Кыргыздардын Үрбүсү
Эгиз карат байлаган,
Эки Кемин жайлаган.
Күрүчүн күздүк айдаган,
Күрмөккө атын байлаган,
Арпасын күздүк айдаган,
Аскар тоону жайлаган
Андан өтүп алгамын,
Алптын баарын чангамын.
Дагы сени кыйбадым,
Кана буга тийгеним?
Андан чыктым зыркырап,
Асман менен дыркырап,
Куу болуп кукулдап,
Асман менен зыпылдап,
Анжиянга баргамын,
Ар шаарды көргөмүн.
Аргымагын кекейтип,
Көк кепичин тепейтип,
Мала селде чалынып,
Баабедин деп жалынып,
Аскери менен жабылып,
Чыгып келди Сынчыбек.
Кош басмайыл тартынып,
Ала куржун артынып,
Чыгып келди Сынчыбек,
Сынап турдум бир далай,
Жарабаган сарт эле,
Ичим толгон дарт эле.
Андан өтүп алгамын,
Жеркен-Кокон жердеген,
Намызын колдон бербеген,
Элемандын эркеси,
Тогуз уулдун кенжеси,
Кудайдын сүйгөн бендеси.
Чалкуйругун байлаган,
Сары-Белди жайлаган

Чалкалаган Эр Төштүк
Тийбей турган эр бекен,
А да сенден кем бекен?
Качып жүрүп карабет,
Карыган кишиге тийет – деп,
Калгандардын баарысы,
Ошондо ичи күйөт – деп.
Андан өтүп алгамын
Агыш менен Кожошту,
Кошо көзүм салгамын.
Баарын көрүп жактырбай,
Кайра тартып алгамын.
Таласты көздөй бет алып,
Ошондо жөнөп калгамын.
Кара-Тоого такалып,
Алты-жети айланып,
Алдага ыйлап жалбарып.
Ортосу Талас, башы Чүй,
Олуя-Ата, Чоң Ташкен,
Ошондо келдим жериңе.
Кара-Буура, Чаткалга,
Калың ногой ичине
Жыйын кылып жатканда.
Ичи толгон бир муң бар,
Атың уккан кыргыздар
Алдыңызга келиптир.
Теке түркмөн элиңдин
Тең жармысы келиптир.
Аргын, ногой чогулуп,
Жыйын болуп жатыптыр.
Арбагыңыз далайга
Кыйын болуп жатыптыр.
Ай-ааламды чогултуп,
Алып келип кыргызга
Арбагың чыгып жылдызга
Олуя-Ата, Меркини
Как ошондон беркини
Чогулуп жаткан жерине
Азыр келдим калкылдап,
Асмандан ылдый жакындап.
Ары-бери айланып,
Айылыңды көргөндө,
Ак күмбөзгө барганда
Эсим ооп сандалып,
Элин көрүп таң калып.
Урунуп калып арбакка,
Кокус майып болом – деп,
Төмөн өтүп алгамын,
Аяк өөдө лыпылдап,
Кайра тартып келгемин.
Талды-Сууну бет алып,
Жаңыдан жетип конгомун.
Бакчалуу арык чарбагың
Башаалуу сенин арбагың,
Жашынып келип ошондо,
Жалгыз келип конгомун.
Он эки куйрук, он чалгын,
Бирин койбой тарадым,
Он сегиз миң ааламдан
Жалгыз сени карадым.
Бул кызматым билбейсиң,
Мени ойлочу ким дейсиң?
Бээжинге бардым эр издеп,
Берееним төрөм, сени издеп,
Сен келбейсиң мени издеп,
Аягында болбойсуң,
Өз кебиңи тегиздеп,
Кушум бер деп доолайсың,
Мынча не үчүн жоолайсың?
Ушу кезде шумкарың,
Шумкар үчүн муңкандың.
Токту койдун тотук эт

Тоютуна бердирип,
Арык койдун чакмак эт
Ак жемине тарттырып.
Он эки туйгун, он тунжур
Ортосунда кондурдум
Сыйлап-сыйлап отурдум.
Бул кызматым билбейсиң.
Ушунун баарын алсын деп,
Ою менен салсын деп.
Канча айтсам болбойсуң,
Кары дейсиң койбойсуң,
Кай ичиңдин тардыгын
Каерде көрдүң кардыгым?
Эрикпей эрсиң кулак сал,
Эми айтайын угуп ал,
Айтам кептин баянын
Аңдап тургун аягын.
Адилет болсоң аңдагын,
Акылың болсо тыңдагын.
Жаңылып калсам сөзүмдөн
Ачууңду камдагын
Ошол күндөн ушул күн,
Көрүнгөнүң так бүгүн.
Как ушинтип көшүлтүп,
Эр Семеңди жоошутуп,
Жана түрдүү кеп айтат.
Жалынып түрдүү көп айтат.
«Атышканың курдашың,
Акыреттик муңдашың.
Талашып алган катының,
Мен айтайын баатырым!
Бакчалуу булак боюна,
Ар нерсе бар оюнда
Жан кишиге көрүнбөй,
Жалгыз келип конгомун.
Куу кебимди чечкемин,
Ошондо жандан кечкемин.
Кыз кебимди кийинип,
Кызыр Ильяс колдо – деп,
Жаратканга сыйынып,
Аралап элге бара албай,
Акылдууңду биле албай,
Ойлоп турдум бир далай.
Жалгаганым бир кудай,
Бир даракта жашынып,
Кабыкта башым ашырып.
Ак ордого жакындап,
Эт жүрөгүм болкулдап,
Эсим чыгып солкулдап.
Эбин таап кире албай,
Эптүү киши биле албай.
Эт бышымга токтолдум.
Ошонетип турганча,
Эбин таап барганча
Ак ордоңдун ичинен
Чачыкей чыкты чалкалап.
Ошенетип кайкалап,
Эки колу чоюлуп,
Эки көзү коюлуп,
Дөөлөтүңө семирип,
Төшүн ачып жээлигип,
Төмөнкү элди бир карап,
Жогорку элди бир карап.
Жеңин жерге сүйрөгөн,
Желбегей басып үйрөнгөн.
Элечеги чубалган
Көргөн киши кубанган.
Алтындаган сөйкөсү,
Алкымынан жаркылдап.
Баары шуру чач учтук
Май соорuда шаркылдап.
Бери карай бет алып,

Басып калды жакындап.
Чукул кирип келгенде,
Этегинен бек кармап,
Эжекелеп көп кармап,
Көктөн тилеп жүргөнүм,
Жерден маа кез келди,
Эжекем эми тез келди.
Колун кармап буркурап,
Көп жалындым чыркырап.
Чачыкей менин эжемсиң,
Жакшы көрсөм энемсиң.
Жумшай келсең кулуңмун.
Сатып ийсең пулуңмун.
Мен карабет Чүрөктүн
Угуп тургун муңумду.
Чымындай жандын айынан,
Чынкожо, Толтой жайынан,
Карыганда атамдын
Көзүнүн жашын тыят – деп,
Ырысын бөөдө кыят – деп,
Эркек болбой кыз болдум,
Эмгектүү жанга туш болдум.
Ушу кезде сурасаң,
Асмандап учкан куш болдум.
Ай-ааламды арытып,
Төгөрөктү көргөмүн,
Төмөн этек зайыптан,
Теги сендейди көрбөдүм.
Менин жайым сурасаң,
Акун кандын кызы элем,
Кырым менен Урумдун
Оозундагы сөз элем.
Асыл баатыр атабыз,
Жоктур сөздүн катабыз
Обол эки жашымда,
Куда болуп башында,
Алтымыш ала жоргону
Батасына бериптир.
Угуп көргөн адамдар
Ушуну айтып жүрүптүр.
Ал аңгыча Чынкожо,
Толтой экөө келиптир,
Кең Үргөнчтүн калаасын
Алты курчап алыптыр,
Алды каткан мен шордууну
Ала турган болуптур.
Кан атакем Акунга
Акыр заман салыптыр.
Карыганда мен атам,
Акырет кеткен баатырдын
Арбагын артык сыйладым.
Ай-ааламды арытып
Аккуу болуп кыйналдым.
Атаң жакшы киши – деп,
Ак жүзүңдү көрмөккө,
Сырымды айтып бермекке
Келип турам өзүңө,
Жаш төгүлүп көзүмө,
Жайымды айтып турамын.
Сырым ушул эжеке,
Акыры баарын сурасаң,
Чыным ушул эжеке!
Семетей сенин төрөң – деп,
Сен экөөңдү көрөм – деп,
Чукул жерден кабылдым,
Өзүң жалгыз табылдың.
Сенден бөлөк маанам жок,
Кудайдан бөлөк айла жок.
Колума кумган алайын,
Кол жуугучуң болоюн,
Бедерлүү кумган алайын,
Бет жуугучуң болоюн.

Көчкөндө төөндү комдоюн,
Өрүүдө жүгүң оңдоюн,
Жалган айтсам оңбоюн!
Ашканаңды жыйнайын,
Апакелеп сыйлайын,
Акыры астыңда жүрүп тынбайын!
Кырк жылы кызмат кылайын,
Кырк жылдан кийин карыйсың,
Мени кызматка алсаң жарыйсың»
Бой тумар китеп койнунда,
Жаш шорголоп мойнуна.
Бой тумарын алды эми,
Куран кармап кеп айтып,
Чачыкейге кеп айтып.
Жол сеники эжеке,
Сен байбиче мен токол.
Эптешип оокат кылалы,
Эртеги өткөн баатырдын
Арбагын сыйлап алалы.
Мына ушинтип какылдап,
Аш бышымга шакылдап,
Алдында турду долуңуз.
Ал аңгыча Чачыкей
Кабарынан болуңуз.
Баягы сөздү укканда
Түзү кетти бузулуп,
Таноолору кысылып,
Жүзү кетти кубулуп.
Алда нече түрлөнүп,
А дегенде бозоруп.
Этегин булкуп алды эми,
Эр Семеңди бет алып.
Эки шилтеп, бир басып
Кайра тартып токтолуп,
Акылы баштан жок болуп.
«Ээ, түгөнгөн долу» – деп,
«Сен эмне дедиң шордуу» – деп.
Кайтып айтчы кебиңди,
Табайынбы эбиңди
Басайынбы демиңди?!
Менин эрим Семетей
Сендей кызды алчу эмес,
Сен өңдөнгөн долунун
Жанына басып келчү эмес!
Арачы кишиң мен эмес,
Менин эрим Семетей
Сени менен тең эмес.
Сени алуучу эр эмес!
Жаткан жериң ак мыя,
Акун кандын шуркуя.
Сендей кызды алчу эмес.
Сен өңдөнгөн долунун
Жанына басып келчү эмес!
Оюң менен боло бер,
Арачы кишиң мен эмес.
Жерден чыккан жексиңби,
Жечү капыр сенсиңби?
Асмандап учкан куусуңбу,
Аракка кошкон уусуңбу?
Же дөөсүңбү, берисиңби,
Учуп жүргөн жинсиңби?
Оюң менен болгун – деп,
Учуп-конуп жүргүн – деп.
Ушинетип урушуп,
Куйкалары курушуп.
Ушуну айтып жорголоп,
Көзүнүн жашы шорголоп,
Бу кызматым билбейсиң,
Ачууланып тилдейсиң!
Мени ойлосо, ким дейсиң?
Алты ай көктө жүргөмүн,
Ай-ааламдын баарысын,

Асты жактан көргөнмүн.
Урум менен Кырымдын
Ушунун баарын арытып,
Анан саа келгемин.
Чачыкей сырын билесиң,
Аман болсо бир кезде
Өзүң жатып күлөөрсүң,
Чачыкейдин айынан,
Чынкожо, Толтой жайынан
Кушуңду алган мен элем,
Кууп жүргөн сен элең.
Дагы айтайын чынымды,
Угуп тургун сырымды.
Кайра басып келгенде
Оң билектен алды эле,
Жалпы элди бет алып,
Мени сүйрөп калды эле.
Шакылдата кеп айтып,
Чак-чук этип көп айтып,
Мени сүйрөп калганда,
Заманым акыр куурулуп,
Колунан чыктым суурулуп.
Котур төөдөй сөйкөнүп,
Коргошундай көйкөлүп,
Колунан чыгып жөнөдүм.
Куу кебимди бет алып,
Азыр келдим жүгүрүп,
Кыялы жаман ит экен,
Өзү ошондой киши экен,
Ошого жолдош болгонуң
Кудайдын кылган иши экен.
Кылчаң, кылчаң каранып,
Оң жагымды таранып.
Бир оокумда карасам
Эси ооп далдайып,
Калган экен шалдайып.
Этек-жеңин түрүнүп,
Эбелектей жүгүрүп,
Куу кебине сүйүнүп.
Ары-бери кийинип,
Тула боюн топчулап,
Аттай аккуу болгомун
Алдынан учуп жөнөлүп,
Айланы түшүп тушуна
Кайра тартып келгемин.
Төбөсүнө ошондо
Төрт айланып кеп айттым,
Төбөңдөн урду деп айттым.
Келген дөөлөт мен элем.
Ушундай бейбак сен элең
Асмандан келген мен элем,
Арбак ургур сен белең?
Ушундай акылы жок кем белең?
Урум менен Кырымды,
Угушуп айттып сырымды,
Мындан ары билээрсиң,
Менин кылган чырымды!
Көргөнүң бүгүн күн болоор,
Башыңа каран түн болоор,
Перинин кызы мен элем,
Бейжай долу сен белең?
Кайыптын кызы мен элем,
Кара бет шордуу сен белең?
Менин сырым ким билет?
Мындан кийин Чачыкей
Саа өңдөнүп ким келет?.
Күндү санап калбасам,
Сонун ишке салбасам.
Кең-Таластын оюна,
Чоң кечүүнүн боюна
Ак балык болуп кылактап,
Кара сууга булактап,

Адаштырып салбасам,
Бир беттешип албасам.
Арачы киши сен эмес,
Көрбөй кетчү мен эмес!
Андан айла болбосо,
Ак була болуп бурулуп,
Алда нечен кубулуп,
Бир сүйлөшүп алаармын,
Теги сага кылармын!
Ичти жаман муздаттың,
Сөөктү жаман сыздаттың!
Эт бышымга кыйналдым,
Эжекелеп ыйладым,
Урмат кылып сыйладым.
Кызматымды билбедиң,
Урум менен Кырымды,
Учуп жүргөн сырымды,
Билээрсиң кийин чырымды!
Чынкожо менен Толтойдун
Кордугунан өзүмө,
Катуу тийген сөзүңө,
Көрүнөөрмүн көзүңө,
Бир түшөрмүн эсиңе,
Келтиремин кезиңе!
Же болбосо өлөрмүн,
Ала-Көлдүн четине,
Айкөл төрөм Семемдин
Келе турган бетине,
Ак куу боло калармын,
Акшумкарын алаармын,
Алда нече сыр кылып,
Акыры сага кылаармын.
Ок тийбей ооpу болоорсуң,
Оозуңду кармап калаарсың,
Оңолбойт эми жумушуң!
Көргөнүң бүгүн күн болот,
Мындан ары Чачыкей,
Башыңа каран түн болот!
Эртең сонун иш болот,
Эркелеген эжекем
Эл ичинде мыш болот!
Эртең калса сеники,
Ээрчип чыкса меники,
Алып калсаң сеники,
Артыман чыкса меники!
Ошону айтып лыпылдап,
Күн батышты бет алып,
Кукулдап уча берди эми.
Куу туман удаа келди эми.
Шыпылдап уча берди эми,
Шыбыркак кошо келди эми.
Жаканын баары жамгырлап,
Бөксөнүн баары мөндүрлөп,
Чагылган түшүп күркүрөп,
Адамдын баары чуркурап,
Атына чуркап дүркүрөп.
Үйдү шамал учуруп,
Аттын баарын качырып,
Акылыңдан шаштырып,
Акшумкар алган мен элем,
Адашып калган сен элең.
А кызматым билбейсиң,
Ачууланып тилдейсиң,
Абайлачы баатырым,
Мени ойлосо ким дейсиң?
Ошону айтып шерт кылып,
Убаданы бек кылып,
Анан шумкар алгамын,
Айта берсем түгөнбөйт
Ичим толгон арманым.
Бир шумкарча көрбөйсүң,
Кадырымды билбейсиң.

Ошо күндөн ушу күн,
Кез болгонуң так бүгүн.
Билген киши мени айтат,
Перинин кызы деп айтат.
Билбегендер кеп айтат,
Бек Акундун Чүрөк дейт,
Бет алган жагы дүмөк дейт.
Бети кара чүрөк дейт.
Калган адам кеп айтат,
Кайыптын кызы деп айтат.
Канбагандар нени айтат,
Кан Акундун Чүрөк дейт.
Кара бет, долу жүрөк дейт.
Каякка барса дүмөк дейт.
Чымындай жандын айынан,
Чынкожо, Толтой жайынан,
Карыганда атамдын
Көзүнүн жашын көргөн соң,
Бу дүйнөдөн түңүлдүм.
Асманга чыгып алгамын,
Ай-ааламдын баарысын
Айланып көзүм салгамын,
Асманда гана жүрүп калгамын.
Ан үчүн баатыр келгемин,
Аташканың, муңдашың,
Акыреттик курдашың
Чачыкейди көргөмүн.
Акылы болсо аңдасын,
Учурбай мени кармасын.
Ою болсо ойлосун,
Оозу болсо сүйлөсүн,
Ошону ойлоп тийишип,
Тийишкенде күйүшүп,
Убаданы бек кылып,
Ошо жерде шерт кылып,
Кушуңду алган мен элем,
Кууп келген сен элең,
Сен качан өзүң келген эр элең!?
Алакөөдөк неме элең.
Ак була болуп бузулуп
Алда-нече кубулуп
Алдыңда жаткан мен элем.
Анда кандай билбедиң?
Эки кулду тилдедиң.
Андан өтүп келгенде
Таластын жайык кечүүгө
Балык болуп кылтылдап,
Алдыңдан чыктым жылтылдап,
Анымды эмне билбейсиң?
Ал ишимди аңдабай,
Аңдып келип кармабай,
Абайлабай өткөнсүң,
Андан ары кеткенсиң.
Балырлуу көлдү бакалап,
Жекендүү көлдү жакалап.
Андан салып илдирип,
Мындан салып илдирип,
Канжыгаңдын баарысын,
Каз, өрдөккө билдирип,
Келе жаткан кезиңде
Кечки салкын бешимде,
Ак куу болуп көлбөктөп,
Карап турдум көлдө оттоп,
Балалуу куу болгомун,
Балырга башым салгамын,
Көрмөксөн болуп калгамын.
Тайбуурулга камчы уруп,
Мени көрүп айкырып,
Как ошонтип калганда
Он экиде Күлчоро
Дагы келди жанашып,
Кой, абаке, койгун – деп,

Жаныңа келди талашып,
Балалуу куу экен – деп,
Боо салышыбыз бекер – деп.
Күлчоро келди талашып.
Ошонетип болгунча,
Боосунан кармай калганча,
Темингенин куткарбас,
Теги бузук шумкарың
Теминип жөнөп калды эле,
Боосу колдон суурулуп,
Канчоро менен Күлчоро
Заманасы куурулуп.
Киши экенин билгенде,
Кайра тартып калганча
Кудай чындап берди эле
Кучагыма кирди эле.
Узун боосун кыйгамын,
Кыска боосун жыйгамын,
Көзүмдүн жашын тыйгамын.
Ошентип Акшумкар алган мен элем,
Айрылып калган сен элең.
Качан мыктуу неме элең,
Алакөөдөк шер элең.
Аташканың Чачыкей
Жаман таптап салыптыр.
Али да болсо Шумкарың,
Кыраандык менен алыптыр.
Төшү менен урунуп,
Саңоор жүнү жулунуп.
Мына ошентип калыптыр.
Эми ушу күндө карап тур,
Токту койдун томук эт,
Тоютуна бердирдим.
Арык койдун чакмак эт,
Ак жемине тарттырдым.
Он эки туйгун, он тунжур
Ортосуна кондурдум,
Сылап-сыйпап отурдум.
Салуучу болсоң куш даяр,
Алчу болсоң кыз даяр.
Алдыңа кызмат кылууга
Айчүрөк баштап биз даяр.
Сунган моюн меники,
Суурган кылыч сеники.
Таап айтсам кашыңа ал,
Табалбасам башымды ал!
Чарчаган кызмат меники,
Чакырган арбак сеники.
Кылган кызмат меники,
Кыйкырган арбак сеники
Ала-Тоодой иш кылсам
Ашыраарың өзүң бил,
Агын суудай иш кылсам
Кечирээриң өзүң бил!
Өрт жалындай иш кылсам
Өчүрөөрүң өзүң бил,
Андан кыйын иш кылсам
Өткөрөөрүң өзүң бил!»
Күлгөндө тиши кашкайып,
Күзгүдөй бети тастайып,
Күймөлсө жыпар жыттанып.
Чылбырынан бек кармап,
«Аттан түшкүн» – деп кармап.
Ал аңгыча эр Семе
Ыраазы болду эр неме,
Айчүрөктүн сөзүнө,
Ыраазы болду өзүнө.
«Баракелди долу» – деп,
«Ыраазы болдум, шордуу» – деп.
Каалгадай кашка тиш,
Казыр күлүп ийди эми.

Эр Семетей кылмыйып,
Күлүп ийди жылмайып.
Бая коркуп турган кыз-келин,
Бир кудайга зар айтып,
Баабедин! – деп буркурап,
Баары бирдей чуркурап,
Канжыгадан кармашып,
Этегинен ээрчишип,
Канчоро менен Күлчоро
Тиягында жымыңдап,
«Алым сабак сүйлөшкөн,
Булардын калыңдыгын карачы!»
Урушкансып сүйлөшкөн,
Булардын залимдигин карачы.
Алар турат күбүрөп,
Бир-бирине шыбырап.
Ал аңгыча Айчүрөк,
«Жүргүн, баатыр, үйгө» – деп,
Алтындаган чатырга
Алып жөнөп калды эми.
Кыздын баары дуулдап,
Чапандары шуулдап.
«Ата, кана дүйнө» – деп,
Ушул өңдүү балдардын
Айлы бизге консо – деп,
Аташканы болсо – деп.
Кою бизге консо деп,
Колуктусу болсо – деп,
Анан армансыз бенде өлсө – деп.
Эр Семетей баатырга
Кыздын баары чуулдап,
Кошо басып дуулдап.
Алып келип түшүрдү,
Отура турган жерине
Олпок мамык алдырып,
Баса турган жерине
Аюу талпак салдырып.
Ак чатырга киргизип,
Аземин артык билгизип,
Эриккенче эт берип,
Каардыкканча кант берип,
Суусаганча бал берип,
Түнүн жарык түш кылып,
Орундарын киш кылып,
Унуткусуз иш болуп,
Кыздын баары жыш толуп,
Сары-казы кыйма жал.
Сандыргалуу кыз балдар,
Самооруна чай коюп,
Тамак-ашын жай коюп.
Кымыз берип кылгырып,
Кыял менен тамагын
Бир-бирине сундуруп.
Как ошонтеп турганда
Сандыргалуу эр Семе
Самаганы Акшумкар,
Сагынганы Айчүрөк.
Санаасына жеткенде,
Аттанып үйдөн чыкканы,
Айчүрөк жайын укканы
Чыканак жерге салбаган,
Чырым уйку албаган.
«Көктөн издеп жүргөнүм,
Кудай маа бергеним!»
Ажайыпта турду эми.
Ал аңгыча Семеңдин
Уйку келди күүгүмдөп,
Көзү кетти бүлбүлдөп.
Чыканактап кылт этип,
Жатып калды жылт этип.
Акун кандын Чүрөгү
Асты бекер жүрөбү,

Уруму тыштуу чоң жаздык
Чыканакка коюлуп,
Жатып калды чоюлуп,
Ал аңгыча Айчүрөк,
Тура калды ордунан
Канчорого кеп айтып,
«Ээ, балдарым» – деп айтып.
Ат арытып минбеген,
Ат кадырын билбеген.
Тон тоздуруп кийбеген,
Тон кадырын билбеген
Жолго келген жаш балдар,
Жоболоңдуу кыз балдар,
Ушу турган балдарда
Кийик аткан мерген жок,
Тоону киши көргөн жок.
Тогуз жолдун тоому эле,
Алтымыш жолдун түйнү эле.
Ууру-бөрү ойногон,
Бөрү, түлкү жойлогон
Тополоңдуу жер эле.
Ушу жерде жаткыдай,
Ойноп-күлүп кайткыдай,
Жылкычы кулдар сен эмес,
Жылас болгур мен эмес.
Шыгайдын уулу Чынкожо
Чыңдоочуму көрбөсүн,
Багыштын уулу Толтойдун
Кароолчусу көрбөсүн.
Кармап алып өзүңдү,
Кашайтпагын көзүмдү,
Үзүрдү үйгө сүрөлү,
Үргөнчтү көздөй жүрөлү, балдар!
Келгиле өөдө тургула,
Атка минип жүргүлө!
Как ошонтип болгунча
Тура калды аңгыча.
«Ээ, карабет долу» – деп,
«Эмне дейсиң шордуу» – деп,
«Чынкожо, Толтой деп айтып,
Эмине дейсиң кеп айтып,
Алтын тууну жыкпаган,
Аккелте үнүн укпаган
Албаган шаарым ким калды?
Чынкожо, Толтой тим калды.
Атам Манас болгону
Атышканым оңбоду.
Арбак башка конгону,
Атышкан жоом оңбоду.
Өзүңдөн качкан Чынкожо
Өчөшкөн жоом чын ошо.
«Манас не үчүн мактайсың?
Эсиң чыгып калганбы,
Эс акылың таппайсың.
Кайда жүрөт барайын,
Кармап алып келейин,
Кан өлтүрүп туу жыгып,
Калың элге чуу кылып.
Бек өлтүрүп, туу жыгып,
Белсенип уруш чуу кылып,
Анан кийин келейин».
«Бери тарткын атым» – деп,
«Алып келгин бачым» – деп.
Ыргып турду камданып,
Каңдагайды шымданып,
Кара боюн чыңданып,
Жоо көргөндөй шаңданып.
Как ошонтип турганча
Акун кандын Чүрөгү,
Асты бекер жүрөбү?
Атасынын төрүндө –
Ар нерсе бар көөнүндө.

Оюнуна чаптырып,
Ойдологон түгөнгүр,
Ойноп турду каткырып.
«Оюн-чындап кеп айтсам,
Кантээр экен деп айтсам
Сен канетип кетесиң,
Минте берсең нетесиң?»
Калыйманга буюрду,
Ээрдин тиштеп, көз кысып,
Эшиктеги шарапты
Алып келгин баатырга.
«Уу болсо да ичкин – деп,
Уу болсо да жуткун – деп.
Туткагыңды бассын – деп,
Тутулганың жассын– деп,
Тамак-ашка тоюнуп.
Анан жоого баргын – деп.
Качкының болсо киргин – деп,
Кармап алып келгин» – деп.
Как ошонтип турганча,
Ачып көзүн жумганча
Чынжыргалуу көөкөрдү
Чыны менен алды эми.
Сапсалгалуу сан ачкыч
Санабай бирин салды эми.
Сандыгынан алды эми
Семетейге арнаган
Чынжыргалуу көөкөрүн
Чыны менен алды эми.
Айчүрөктүн кашына
Басып келип калды эми.
Айчүрөгүң кыңкылдап,
Чынынын үнү чыңкылдап,
Чарчаганың басат – деп,
Чаңкаганың жазат – деп.
Куурушканың жазат – деп.
Кумарыңды басат – деп.
Семетейге суйсалып,
Чыны сунуп бой салып,
Мына ошонтип калыптыр.
Алакөөдөк эр Семе
Аныгын эми көрдү эми
Болжоп турса бозорот,
Тиктеп турса кызарат.
Төрт кубулуп көрүндү,
Төрөңдүн көөнү бөлүндү.
Акыреттин ур кызы,
Андай болот ким кызы?
Караңгынын жылдызы,
Кан Акундун жалгызы,
Кой ичинде серкеси.
Бек Акундун эркеси.
Бейиштен чыккан өңдөнүп,
Бери карап калыптыр.
Семетейге минетип
Белин салып алыптыр.
Алакөөдөк эр Семе,
Аныктап эми көрдү эми,
Абдан көөнү эрди эми.
Чыныны колго албады,
Семетей салды калбаны.
Короздой болгон койнуман,
Колун салды койнуна.
Ийиктей болгон ак эмчек
Бекем кармап алды эми,
Бери тартып алды эми.
Беттен сүйүп калды эми,
Чоп дедире өптү эми,
Чочуп Чүрөк кетти эми.
Чыныны жерге койду эми,
«Аккелте аттың милтесиз,
Айчүрөк өптүң никесиз.

Адамдын назик экенин
Илгертеден билесиз.
Бейнике не үчүн өптүң – деп,
Белде-жолдо көптүң – деп.
Көп ичинде өбөсүң,
Кокус бир иш көрөсүң».
Ошону угуп эр Семе,
Ойлой калды эр неме
«Айт-айтпаса төгүнбү,
Мунун сөзү тегинби?
Акун кандын кызы эле,
Анык пирдин өзү эле,
Оозундагы түкүрүк
Шимип кайра түкүрүп,
Аттап бери турганда
Арчатору буудандын
Мойнуна түшүп калды эле.
Баракелди, төрөөм – деп
Айыпты аттан көрөм – деп.
Акыры ушул атың өлөр – деп.
Ушуну жакшы кылдың – деп.
Чынины кайтып алды эми,
Жана сунуп калды эми,
Баатырың жутуп ийди эми.
Байбиче куйду, бай ичти,
Отургандын баары ичти.
Кудагый куйду – куда ичти,
Кубулжуган Күлчоро
Бир көөкөрдү жуда ичти
Арак берип мас кылып,
Алдап жолдон жазгырып,
Айчүрөк минтип турду эми.
Ал аңгыча эр Семе
Алагүү болгон эр неме
«Кана башта жолду» – деп,
«Айтканың кабыл болду» – деп.
«Үйүң кайда жүрөлү,
Үргөнчүңө баралы» –
Деп ошентип айтканда
Абыр-дабыр ат токуп,
Аялдабай бат токуп.
Ак чатырды бүктөшүп,
Ары-бери жүктөшүп,
Айтканына куп дешип.
Текши жорго минишип,
Темир торко кийишип.
Аттан жорго минишип,
Алтын торко кийишип.
Жигит кызга кошулуп,
Жибек болуп эзилип,
Жин ургандай болушуп,
Аралашып алышып.
Жоргону жолго салышып,
Жоругуна жобонуп,
Кылыгына кубанып,
Бирин-бири кубалап,
Жүрөр жолун кыбалап.
Эр көңүлү куш болуп,
Эр Семетей туш болуп.
Башына сыймык куш конуп,
Аламын деген Чынкожо
Адашып калды мыш болуп
Оюрмалуу бел менен
Ойку-кайкы жол менен
Ойдологон Айчүрөк
Оюн-чындап кеп сүйлөп,
Бөксө жолду таштады,
Бөлөк жолго баштады.
Жака жолду таштады,
Жабырт жолго баштады.
Чынкожо, Толтой келээр деп,
Келсе ишин билээр деп
Керемет менен кеп сүйлөп,
Келе жатыр аңгыча.

СЕМЕТЕЙ АКУНКАНДЫН ШААРЫНДА

А күн күүгүм кирди эми.
Күүгүмдө киши чаптырып,
Алдынан чыккан адамдын
Атын кайра каттырып.
Аземин журттан арттырып.
Караңгыда каралап,
Кара бакты аралап.
Капкасы алтын коргонго
Кара сарттын ордого
Азыр кирип барды го.
Дарбазаны каккылап,
Даңкылдатып чапкылап.
Кара сарттап айкырып,
Кор башылап кыйкырып.
Акун кан ооган өз айыл,
Дөөлөтүнө мас айыл,
Кара сарттын колунда
Замбирек, мылтык, жазайыл.
Жоо-жарактын баарысы,
Огу менен дарысы.
Алтын менен күмүшү,
Кыла турган жумушу
Ошо сарттын колунда.
Көрөсүң далай сонунду.
Ал аңгыча кара сарт
Келгенинде билди эми,
Кепичин бутка илди эми.
Багалеги балпаңдап,
Баягы сартың далбаңдап.
Болоттон кылган чоң кулпу
Болт дедире ачты эми,
Каалганы кара сарт,
Качырата тартты эми,
Басып чыгып келди эми.
Кыздын баары шылкылдап,
Баары турат кылкылдап.
Шамдай болуп шоодурап,
Шайиңгиси шуудурап.
Арасында эр Семе,
Абыректуу эр неме
Үчөө, төртөө көрүндү.
Көргөн жерден кара сарт
Эси ооп баратат.
Токсон түрлүү ойлонуп,
Кара сарт деген бил экен,
Кайраты кыйын кул экен,
«Ак куу кепти кийгениң,
Асман менен жүргөнүң
Алты ай мүлдө болду эле
Бүгүн келип калыпсың
Бүлүктү бизге салыпсың.
Үч-төрт киши кашыңа
Жолдош кылып алыпсың
Айтып берчи мунуңду.
Ээрчип жүргөн уулуңбу.
Алдында аты чапчактай,
Айбандын чоңун миниптир.
Колунда найза бир кучак
Жыгачтын сомун алыптыр.
Бу кайдан келген балдарың,
Кандай мыкты сардалың?
Ар коёндой балбылдап,
Көзү шаңдуу мунуң ким?
Ок аткандай шартылдап,
Сөзү шаңдуу мунуң ким?
От жаккандай жаркылдап,
Өңү шаңдуу мунуң ким?
Кызыл Буурул ат минип

Кылмыңдаган мунуң ким?
Кыз ичинде кубанып
Жылмыңдаган мунуң ким?
Аты бар да бир тоодой,
Өзү турат бир тоодой.
Айткан сөзү бутадай
Айтып берчи мунуңду
Ээрчиткен уулуңду,
Кетирбечи муунумду.
Айкырганда аз келбес,
Адам уулу бат келбес.
Ак жолборстун жүзү бар
Бет алдынан караса –
Берище, азыр бери бар
Ачууланып айкырса
Ала-Тоодой баркы бар,
Мунуң кайдан келген каркыбар?
Айтып берчи балдарды,
Арбагы бийик жандарды» –
Деп, ушинтип кеп сурап,
Кара сарт турду көп сурап,
Анда Чүрөк кеп айтып,
«Айланайын, аба» – деп,
«Эми айтайын сага» – деп.
«Мунун жайын сурасаң,
Дүйнөлүк муңдашым,
Кыяматтык курдашым.
Кармашканда колдошум,
Акыреттик жолдошум,
Кара чаар жолборсум,
Эми касташкан адам оңбосун!
Атам тапкан сырдашым,
Акыреттик курдашым.
Ак куу кепти кийгемин,
Асман менен жүргөмүн
Намысыңар кетет деп
Камап жаткан душманга
Ушунун аты жетет деп.
Ай асмандын алдына
Канатым күнгө күйгүзүп,
Баарыңарды Үргөнчтө
Үйүңөргө сийгизип.
Акыры кудай берээр – деп,
Чынкожо менен Толтойго
Ушунун алы келээр – деп.
Жан кишиге көргөзбөй,
Жашырып алып келгемин.
Түн ичинде мынакей,
Колуңарга беремин.
Ушу сөзүм макулбу?
Мындан артык акылды
Өзүң билгин аба – деп.
Жан кишиге билгизбей,
Жашырып келдим сага деп
Кан Акундан кем эмес,
Касиеттүү сен элең,
Качып жүргөн мен элем.
Эмине болду Үргөнчүң?
Ак куу кепти кийгени,
Асман менен жүргөнү –
Алты ай болуп калыптыр.
Ушу бүгүн ойлонуп,
Акылыман таныпмын.
Айла болсо өзүң тап,
Байда болсо өзүң кыл!
Айрысыңбы, нарсыңбы,
Айлың аман барсыңбы?
Атам аман жүрөбү,
Ай жүзүн аман көрөмбү?»
Ошону айтып басылды,
Көрбөдүк мындай асылды.
Ал аңгыча Кара сарт,

Семетей ушул дегенде
Бир кудайга зар айтып,
Бил баштаган нар айтып,
Кудайынын жолуна
Кула кашка бээ айтып.
Куп келдиңер деп айтып,
Ошо жерден сүйүнүп,
Семетейге жүгүрүп,
Колун берип көрүшүп,
Жыттап алып өбүшүп,
Канчоро менен Күлчоро
Эки жактан көрүшүп,
Жыттап алып өбүшүп,
Жылоосунан алды эми.
Жетелеп жүрүп калды эми.
Сарайына киргизип,
Сарамжалын билгизип.
Айбанкана жапмага
Атын байлай салды эми.
Салтанаттуу кыздардын
Баары кирип калды эми.
Ары-бери караса
Арабанын үстүндө
Таңып койгон замбирек.
Кара сартты караса
Арбагы чыккан бадирек.
Оңурайган очогор
Жана мындай караса,
Кооп атчу койчагыр.
Бу шайманын көргөн соң,
Семетей да сүйүнүп,
Кудайына сыйынып,
Аттын баары байлоодо,
Көңүлдөрү жайлоодо.
Ал аңгыча караса,
Бейманкана беш үйдү
Белен кылып салыптыр,
Айбанкана алты үйгө
Атын байлап салыптыр.
Алдын баштап Кара сарт,
Азыр барып калыптыр.
От жакпаган он үйгө,
Ортосунда чоң үйгө
Ошол үйгө киргизип,
Ою менен билгизип.
Кырка килем салдырып,
Кырк шамала жандырып.
Ат ордундай самоордон
Он чактыны койдуруп.
Ою менен болтуруп.
Кыз-келинге куйдуруп,
Кыялы менен сундуруп.
Дасторконду жаздырып,
Ар даамды чачтырып.
Казы менен жал берип,
Арак менен бал берип.
Эриккенче эт берип.
Чайга кошуп сүт берип.
Кийимдерин чечишип,
Салкындашып отуруп,
Чымын жандан кечишип.
Кыз-келиндин ичинде
Кыял менен тамак жеп,
Баракелде аба деп.
Кишмиш салган ашын жеп,
Баглан козу башын жеп.
Кызмат менен күттү эми,
Аянбастан түттү эми.
Как ошентип олтуруп,
Таңга жакын калды эми,
Далай кызмат кылды эми.
Кара сарт кетти үйүнө,

Жата турган жайына,
Ал аңгыча эр Семе,
Абырактуу эр Семе,
Аралаш турат келинге.
Аргын, ногой элинде.
Ала-Тоодой көрүнгөн,
Абырактуу эр Семе.
Көөнүн мында тындырып,
Чоңдугумду көргөзүп,
Эртең элге көрүнөм.
Бүгүн тынчып алайын,
Ушинетип ийилип,
Эки көзү коюлуп,
Дагы уйкусу келди эми.
Урумдан чыккан Айчүрөк
Аябай берген аракты,
Улам-улам шарапты.
Кымыз менен кызытып,
Сөөк саагын ысытып.
Кызып келген кезинде
Дагы уйкусу келди эми.
Эки көзү коюлуп,
Буту-колу чоюлуп,
Кетип барат уйкуда,
Ал аңгыча Айчүрөк,
Уруму тыштуу чоң жаздык
Коё койду башына.
Семетей калды ошондо.
Ал аңгыча Канчоро
Абасына жазданып,
Кыбыланы баштанып,
Бу да кетти шылк этип,
Жатып калды кылт этип,
Карап турат Күлчоро
Качып калган кишидей,
Эки көзү чакчайып,
Кыздын баары күбүрөп,
Ондон, бештен шыбырап,
«Бу кайдан келген бала» – деп,
«Касиетин кара» – деп.
Периби же шайтанбы?
Же периштенин өзүбү,
Карачы мунун көзүнө!
Ыраазы болду сөзүнө.
Кызылына кызыгып,
Кызды кудай урду эми,
Сулуусуна суктанып,
Бирөө башын ушалап,
Бирөө төшүн ушалап.
Бирөө бетин ушалап,
Алды каткан Күлчоро
А да уктап калды эми.
А да чырым этти эми,
Көзү илинип кетти эми.
Кыздын баары кымпыйып,
Баары бирдей шылкыйып,
Алдыртан карап кымпыйып.
Как ошентип турганда
Айчүрөк туруп кеп айтты,
«Жүргүлө кыздар» – деп айтты.
Шамдын баарын өчүрүп,
Кыздын баарын кетирип,
Тышка чыгып алды эми,
Каалганын тышынан
Бекем кулпу салды эми.
«Бүгүн жатсын төрөбүз,
Касиетин көрөбүз.
Төгүн болсо калсын – деп,
Төрө болсо келсин – деп,
Бизди таап алсын» – деп.
«Бас адам болсо калсын» – деп,
«Баатыр болсо келсин» – деп.

«Жайыңарга жаткыла,
Үйүңөргө кайткыла,
Кан Акундун Чүрөк – деп,
Биякта жатып жүрөт деп.
Кокус айтып салганың.
Колдогонуң болсо да
Келбес мага дарманың,
Өзүңдө болсун арманың!
Энеңе айтпа эбиреп,
Эби жок сүйлөп жебиреп,
Атаңа айтпа бабырап,
Барды жок сүйлөп жабырап»
Ошонетип таратып,
Кыздын баарын кетирип,
Өзү басты жол менен,
Алда нече ой менен.
Акун кандын коргонго
Алтындаган ордого
Өзү жалгыз барды го.
Кылычы бар колунда,
Кыз Чүрөктүн жолунда.
Кырк сакчынын баарысы
Кырка турат ошондо.
«Кандын кызы экен» – деп,
«Муну тозсок бекер» – деп
Как жарыла берди эми.
«Бу кайда барды экен» – деп,
Муну тозсок бекер – деп.
Угарбыз кебин эртең» – деп.
Ар кимисин карасаң,
Ойду келди темтеңдеп.
Ал аңгыча Айчүрөк,
Сарайды көздөй кирди эми,
Далай иштти көрдү эми.
Ортосунда ошондо,
Босого бийик, боз ордо
Боюн сала турду го,
Акун канды көрдү эми.
Алачыктай атасы,
Алтындаган тактасы,
Алдына салган пактасы,
Мурунку берген батасы.
Жоктур сөздүн катасы.
Азыр кирип көрдү эми,
Маазы чечип, бут сунуп,
Жаткан экен көз жумуп,
Кебезден кылган пактада,
Кереге бою тактада.
Жаткан экен керилип,
Эрке бала кыз Чүрөк
Эпчи жак менен сойлоду,
Жатаарын эми ойлоду.
Тубар ала көшөгө
Туура тартып салды эми,
Кыз белгисин кылды эми.
Көшөгөнүн ичине
Катарлап төшөк салды эми,
Кадимкидей болду эми.
Кокус келсе кетсин деп,
Кан атаман уялбай,
Кантип маа жетсин деп,
Кырк шамына от койду.
Жаркыратып салды эми,
Жалгыз гана жатып калды эми.
Мамык жаздык дүрүйө,
Башка коюп дүнүйө,
Баары-жогун ойлонуп,
Эки көзү коюлуп.
«Карабастан койнуна
Кошо басып келбесин,
Койнума колду салбасын
Уят кылып албасын.

Же кайдан келсин мага – деп,
Адашып калды жана – деп,
Басып тозгон балдыз жок,
Жетип тозгон жеңе жок,
Жалгыз жатат ойлонуп,
Уктай албай кыйналып,
Аны таштап коюңуз,
Ар жагында эр Семең,
Кабарынан болуңуз.
Көзү илинип кылт этип
Суу сепкендей селт этип,
Ыргып турду ордунан.
Ары-бери караса,
Шамдын баарын өчүрүп,
Кыздын баарын кетирип,
Кылган экен Айчүрөк.
Канчорону кайсалап,
Күлчорону сыйпалап,
Үчөө эле калыптыр,
Капкараңгы болуптур.
«Ээ, Канчоро, Күлчоро!
Экөөңөргө не болду,
Жаңкылар кайда жоголду?
Азмаз чырым алганча,
Экөөңөргө нетти – деп,
Жаңкылар кайда кетти» – деп.
Ал аңгыча Күлчоро,
Алиги сөздү укканда
Ыргып турат ордунан,
Тияккы тамды бир сүзүп,
Бияккы тамды бир сүзүп,
Каалганы карс сүзүп,
Маңдай менен тарс сүзүп.
Түртсө дагы ачылбайт,
Тартса дагы ачылбай,
Как кулпуну уруптур,
Бек бекилип туруптур.
Ошондо чоро кеп айтып,
«Атаканат, абаке,
Акыл-эсиң канаке?
Сынап бизди бермекке
Чыкырып алып келмекке.
Чынкожодой эрине
Камап бизди бермекке,
Качып барып Толтойду
Кайта алып келмекке.
Аттын баарын алмакка
Айдап бизди кылмакка
Кылган иши бул экен?
Ай десе да болбоду,
Аял-уял кылбады.
Эшик эндүү айбалта
Оң ийнине алды эми
Каалгага келтирип,
Керилип салып калды эми.
Болоттон кылган чоң кулпу
Болт деп ыргып кетти эми.
Каалгасы качырап,
Кала берсин бачырап.
Он экиде томаяк,
Ойлонбогон көк аяк,
Кайдан турсун жан аяп.
Албаң-далбаң жүгүрүп,
Атын көздөй түйүлүп,
Абай кылып караса,
Аман-эсен сайкүлүк,
Турган экен байлоодо.
Ооздугу суулугун
Бачырата чайноодо,
Орошон күлүк Тайбуурул
Оттой көзү жайноодо.
Арпа, кишмиш жем берген,

Азирет Аалы шаймерден
Туягына дем берген.
Болоттон така кынаган,
Боору жазы, мойну узун
Болумдуу күлүк иши деп,
Бороончал башта сынаган.
Желсе желден адашкан,
Желкайыптан жалгашкан,
Нечен күнү таң ашкан.
Тайбуурулду көргөндө
Ыргып минди Күлчоро.
Жеңдей Буурул ат минип,
Желеги жок найза алып.
Эки жагын кайсалап,
Урунаарга тоо таппай,
Урушаарга жоо таппай.
Учкан куштай ат минип,
Учуп-күйүп кеп сүйлөп,
Жүр абаке деп сүйлөп,
Ушу бүгүн барбасаң,
Урумдан ашкан Чүрөктөн
Бүгүн жообун албасаң,
Уктатып койгон текедей
Бизди таштап кеткени,
Айчүрөктүн неткени?
Кайда болсо барбасаң,
Камындырбай кылбасаң,
Теги сенден кечемин.
Абийириңди ачамын,
Атыңды миндим, качамын!
А береги көрүнгөн
Жылдыздаган банарга
Жүрү ошого, бер арга!»
Барбаймын деп айталбай,
Баланын көөнүн кайтарбай,
«Эмесе мейлиң Күлүстөн,
Аттанып чыктың бир иштен,
Адамда сендей жок элең,
Ажалга бүткөн ок элең,
Адамда сендей жок эле.
Андай болсо макул» – деп,
Алдына басты корсоңдоп,
Кокон ала тон менен,
Коржоңдой басып жол менен.
Тебетей жок, бөркчөн,
Кепичи жок, маасычан.
Эки айрылган шар жолго,
Улуу көчө, тар жолго
Экөө кирип барды го.
Ошо жерде Күлчоро
Азыр токтой калды эми,
Абакелеп кеп айтат:
«Ушу жолду карасам,
Ууру, бөрү ойногон,
Көргөн киши тойбогон
Тогуз жолдун тоому экен.
Мен ушу жерде калайын,
Ушул жолду чалайын.
Кабак жерден буу чыкса,
Калкан кийген жоо чыкса
Качырышып көрөйүн,
Ажал жетсе өлөйүн.
Жабырт жерден жоо чыкса,
Чаң-чуң эткен чуу чыкса.
Жалгызмын деп турбайын,
Манастап ураан салайын,
Бака-шака барайын,
Абакелеп алайын.
Алым келбей баратса,
Анан саа жетейин,
Атыңды берип кетейин.
А береги көрүнгөн

Каалгасы сом калай,
Заңгыраган чоң сарай,
Ортосунда чоң ордо.
Болсо дагы, болбосо –
Айчүрөк долу ошондо.
Как ошого барасың.
Анда Чүрөк көрөсүң,
Арманыңды арылтып,
Анан кайтып келесиң.
Анда Чүрөк жок болсо,
Тээ береги көрүнгөн
Терезеси жакуттан
Текши баары алтындан
Кыдырата үйүрө
Үйдүн баарын көрүп кел,
Көргөнүңдү айтып кел,
Анда Чүрөк жок болсо,
Чынкожого кеткендир,
Чындап ажал жеткендир.
Эртең менен барайын,
Элине бүлүк салайын.
Чынкожонун жанынан
Ачбилектен алайын,
Ат сооруна салайын,
Абдан кызык кылайын.
Кан өлтүрүп, туу жыгып,
Калкын бузуп, чуу кылып,
Как ошентип келбесем
Туубай туна чөгөйүн,
Тумшугу жок курган жан
Бу көрөкчө өлөйүн!
Эми абаке жөнөгүн!
Найза кармап токчоюп,
Күлчоро турат бокчоюп.
Эки жагын каранып,
Эрди-башын жаланып.
Ары-бери элеңдеп,
Алда кандай болом деп,
Туруп калган жери ошол.
Ал аңгыча эр Семе
Абырактуу эр неме.
Тебетей жок, топучан
Кончу жок, маасычан
Эми кирип келди го.
Кылычы бар колунда,
Баягы турган кырк сакчы
Кыйрап уктап калыптыр,
Кырк чилтен басып алыптыр.
Акырын басып, бек шилтеп,
Анда санда жер тыңшап
Андан өтүп алды эми,
Ак ордого барды эми.
Босого бийик боз ордо,
Боюн сала кирди го.
Үйдүн ичин көрдү эми.
Кырк шамала жандырып,
Кырка килем салдырып,
Бет алдына караса
Бериштелүү бек Акун,
Касиеттүү кан Акун
Жаткан экен тактада.
Кебезден салган пактада,
Керege бою тактада
Байпак чечип, бут сунуп,
Жаткан экен көз жумуп.
Мала селде башында
Кыдыр назыр кашында.
Кырк чилтени дагы бар,
Касиеттүү каркыбар.
Дааратты бар көтүндө,
Ыйманы бар бетинде
Касиеттүү жан экен,

Периштелүү кан экен.
Көрсө дагы көрмөксөн
Кан Акун жатып калыптыр,
Кайыптар басып алыптыр,
Эки колу боорунда,
Кан Акундун доорунда.
Эт бышымга турду эми,
Эпчи жакты сойлоду,
Эрке кызды ойлоду.
Шамдын көбүн өчүрүп,
Күүгүм кылып салды эми.
Тубары ала көшөгө
Туурасынан көтөрүп,
Баса кирди койнуна.
Айчүрөктүн оюна,
Ай теңешип калды эми,
Сурайылдай боюна
Бой теңешип калды эми.
Короздой болгон мойнуна
Колун артып жиберип,
Колун салды койнуна.
Айчүрөктү карасаң,
Өз ичинде сүйүнүп,
Төштөн түртүп түйүлүп.
«Атакана, баатыр ай,
Кантип келдиң уялбай.
Баатыр, сени кыялбайм,
Бек Акундун үйүнө
Бейдаарат киши келчү эмес,
Келгени соо калчу эмес!
Кан Акундун үйүнө
Кантип келдиң уялбай,
Желдет жетип келбесин,
Муршап кармап албасын,
Уят кылып салбасын.
Копчу баатыр койнуман,
Колуңу тартчы мойнуман,
Кесир болуп калбасын,
Үзүр болуп албасын».
Баягыны укканда
Чыйрыккан бою жазылбай,
Чындаган ачуу басылбай,
«Кесир-кесир дей бердиң,
Кесирди кантип билесиң?
Мени көзүңө илээрсиң,
Кесирди эми билээрсиң?
Мен Семетей болгону
Серпишкеним оңбоду,
Ойноп алдым он канды
Орус кайдан соо калды,
Анда кесир тийбеген
Эми кесир келеби?
Көп ногойду ийирдим,
Көбөштү көргө кийирдим.
Абыкени аймадым,
Алды кийин жалмадым,
Ар душмандан тайбадым,
Айтып турган сөзүңө
Жиним оттой кайнады.
Кыраңдуу жерди майладым,
Кыйыгыма тийгенде,
Кырк чоромду жайладым.
Кара сууга кан куюп,
Каарына келгенде
Кан атамды жайладым.
Кана кесир келгени,
Кара башым жегеним?
Урум менен Кырымды,
Угасыңар сырымды,
Учуп жүрүп чыр кылдың,
Угаарга сонун ыр кылдың.
Айтпай арып сыдырып,

Ай-ааламды кыдырып,
Сенде кесир жок бекен?
Мен Семетей болгону
Бет алганым оңбоду
Дубана келсе турбадым
Туруп салам бербедим,
Коркпой урдум кожону
Кылып өттүм ошону
Болбой ичтим бозону
Боздотуп урдум молдону,
Айтпай ичтим аракты,
Алып жаттым жалапты.
Кана кесир келгени,
Кара башым жегеним?
Мынча не үчүн эсирдиң,
Сен кайдан билдиң кесирди?
Манастан калган курдашым,
Акыреттик сырдашым,
Мeники кесир болобу?
Ошонетип эр Семе
Оолукмалуу эр неме
Оолугуп калган кези экен.
Семекеңдин себеби,
Кара жандын чакмак эт
Санын жанып калды дейт.
Кара тумшук Айчүрөк
Жылаан көргөн немедей
Жыйрыла түшүп кеп айтып.
«Андай-мындай деп айтсам
Асты оюма койбодуң.
Койбой торгоп болбодуң.
Бирок сизден кеп сурайм,
Убадаңды бек сурайм.
Аташканың курдашың,
Менден мурда сырдашың.
Шатемирдин жалгызы
А да мендей кан кызы,
Адам айтпас пенде эмес,
Акылы менден кем эмес.
Журтту бузган капыр – деп,
Өзү келген катын – деп,
Акыры Чачыкейге оонарсың,
Экөөбүзгө тең жүргүн,
Калыс болуп сен тургун.
Как ушуну сурадым».
Как ошону укканда
Эти кызып эр Семе
Энтелеген эр неме,
«Ээ түгөнгөн Айчүрөк
Эмине дейсиң кеп сүйлөп?
Мындан ары барбаска
Шонун жүзүн көрбөскө
Арбак урсун, ант урсун,
Ант тилектин каны урсун,
Аккелтенин чогу урсун,
Көк милтенин чогу урсун.
Кечээ, Акшумкардын айынан,
Ала-Көлдүн боюнан,
Колдон шумкар качканда
Ошондо талак кылгамын.
Сырын айтпай кууланып,
Нечен түрлүү жооланып,
Как ошенткен кезинде,
Кер байталды мингизип,
Кементайды кийгизип,
Шатермирдин төрүнө
Ошо күнү киргизип,
Коймок элем ошону.
Сенин корккон кишиң ошобу?
«Болсоң деги болгун» – деп,
«Болбосоң эми койдум» – деп
Ошону айтып эр Семе

Омуроолоп турду эми.
Булактаган долунун
Бул ишинде арман жок.
Эми жообу калган жок.
Эки көзү коюлуп,
Эми жатты чоюлуп.
Ал аңгыча эр Семе,
Айгыр бээге ашкандай
Атан каймал баскандай
Эки бутун белге алып,
Дал ортосун жерге алып,
Ары-бери айзалап,
А дегенде кайсалап.
Тула боюн жыйылтып,
Туугуч койдой ыйынтып.
Түк көрбөгөн Чүрөктү
Түпкүч кылып ийилтип
Түндүк бою түйүлтүп.
Кара тер басып камыгып,
Кара бою ымыгып.
Как бери болгунча,
Антип-минтип алганча
Асандын үнү угулду,
Ошондо мындай жыгылды.
Жаман жерин тиретип
Жан берчүдөй чиретип,
Эс алып эми оңдоду,
Ошондо Чүрөк кеп айтып,
«Ээ баатырым» – деп айтып.
«Кан Акун даарат албасын,
Көзү тийип калбасын.
Эми тургун жөнө» – деп,
Бул ишинде арман жок
Булактаган Чүрөктүн
Жатаар жериң калган жок».
Ак куу куштай тайтаңдап,
Бычкан аттай талтаңдап,
Кетээрин Чүрөк билди эми,
Кепичин бутка илди эми.
Босогого бой салып,
Эшик ачып суйсалып,
Эми жөнө баатыр – деп,
Семетейди жөнөтүп,
Ок тийгендей кандатып,
Уу жегендей аңдатып,
Кайтып жатып калды эми.
Ал аңгыча кан Акун,
Ыргып турду камынып
Даарат алды кан Акун
Селдесин башка чалынып,
Жаратканга жалынып.
Чоң мечитке камынып.
Бара турсун ал жерде.
Эр Семетей не жерде?!
Улуу көчө, тар жолго,
Эки айрылган шар жолдо,
Семетей кирип барды го.
Таңдын арты буркурап,
Асманда жылдың быркырап,
Караса торгой чыркырап,
Как ошенткен чагында,
Тайбуурул аты табында
Турган экен мамыда.
Ары-бери элеңдеп,
Айтаар сөзүн белендеп.
Кылыч белге кындыйып,
Ат таң ашып шымтыйып,
Тайбуурулду караса,
Ооздугу качырап,
Эки көзү чачырап.
Учуп кетчү немедей,
Улам-улам өнтөлөп,

Үстүндөгү Күлчоро,
Этек-жеңин кымтынып.
Ал аңгыча эр Семе
Ак жоолукту алды эми,
Маңдайдан терин аарчып,
Басып кирип барды эми.
«Айланайын Күлүстөн,
Атыңдын жеми күрүчтөн,
Азапка бирге кириштиң,
Чалгынды бирге чалыштың,
Жылкыны бирге алыштың,
Кай жерде көңүл калыштың?
Белге саадак бууштук,
Бир туугандай тууштук,
Кай жерде көңүл жууштук?
Карагайдан бүткөн бутагым,
Кара жаның барында
Мен кайгыдан кайдан жутадым?
Долонодон толгоно бүткөн бутагым,
Толук жаның барында
Өлүмдөн кайдан жутадым?
Баракелде өзүңдөн,
Бакырайган көзүңдөн.
Ыраазы сенин кебиңден,
Кайрат берген демиңден,
Кошо барып келгенсип,
Чүрөктүн тапкан эбиңден.
Алтындан жааны бураса,
Азабыңды мен көрбөй,
Сенин алдыңа өлсөм ыраазы чором?»
Бети-башын аарчып,
Берениң басып келди эми.
Ал аңгыча Күлчоро
Аттан түшө калды эми.
«Минсең мына атың деп,
Көп кечигип жаттың деп,
Таң саргарып атты деп
Бачым үйгө жөнөйлү.
Арабалар кычырап,
Адам турду чачырап.
Эртеректе кетели,
Атын тарта берди эми.
Абырактуу эр Семе
Ыргып минди алдына,
Арт жагына Күлчоро.
Капкасы алтын коргонго,
Кара сарттын ордого.
Алты күнү укташып,
Жатып калды ошондо.
Айчүрөктү макташып,
Канчоросу алдында
Күлчоросу соңунда,
Жылдызынын оңунда.
Жата берсин тамаша,
Ырысына жараша
Аны таштап коюңуз,
Ар жагында кан Акун
Кабарынан болуңуз.
Мала селде чалынып,
Баабедингe жалынып.
«Бадыша кудай, колдо» – деп,
«Балам келген экен» – деп,
Бул турушум бекер» – деп,
Чоң мечиттин ичине
Барып намаз окуду.
Улуу шашке болгуча
Теспе тартып отурду.
Чоң мечиттин бурчуна
Чогулуш кылды журтуна,
Конуш билген жакшылар,

Кол бийлеген кашкалар,
Мен айтайын шашбаңар!
Менин балам Чүрөктүн,
Аккуу кепти кийгени,
Асман менен жүргөнү
Алты айдай болду эле.
Түндө балам келди эле,
Кайсы жакта жүрдү экен,
Кандай ишти көрдү экен?
Ою жетик ойлоноор,
Оозу жүйрүк боз балдар
Айчүрөккө барыңар.
Анын жообун алыңар,
Баарың бирдей жүрүңөр,
Биздин үйгө барыңар!»
Айта берсе дүң болду,
Акылдуусу миң болду.
Миң кишини ээрчитип,
Акун кан үйгө жөнөдү.
Кырка килем салдырып,
Ак ордону толтуруп,
Кырка тартып отуруп,
От ордундай самоордон
Отузчасын койдуруп,
Ошол элге куйдуруп,
Боз балдарга сундуруп.
Дасторконун жаздырып,
Ар даамын чачтырып.
Бирин-бири жектешип,
Бирин-бири кектешип.
«Ою жетик ойлоңор,
Оозу жүйрүк боз балдар,
Кана бирөөң тургун» – деп,
«Барып жообун алгын» – деп.
Как ошонтип турганча,
Барып жообун алганча,
Биягында эл канча,
Камап жаткан эл канча?
Шыгайдын уулу Чынкожо
Чыңдоолду чыңдап алды го.
Багыштын уулу Толтою
Башынан экөө кеңешип,
«Бу кызыталак кыйды чал
Кызын качан берет деп.
Кызын бүгүн бербесе,
Кыяматты көрөт – деп.
Кыйла адам өлөт – деп.
Кызык уруш салалы.
Кызын тартып алалы.
Ана кызын берем – деп,
Мына кызын берем – деп,
Алты айдан бери алдады,
Эч калган жок арманы.
Сары төшөк болдук – деп,
Сагынып үйдү калдык» – деп.
Атка минип алышып,
Керней-сурнай тартышып.
Аламан жөнөп алышып,
Бир кыштакты кыйратып.
Кыз-келинин ыйлатып,
Малын такыр алды эми,
Башын коё берди эми.
«Мааниңерди көрсөтүп,
Падышага баргын» – деп.
Баарын коё берди эми.
Ал аңгыча бир адам,
Өлүк эмес тирүү адам,
Чамбыл ала чаң болуп,
Кызыл ала кан болуп,
Кылган иши даң болуп,
Кыйкырып келет бир адам.
Эл чогулуп алганча,

Айчүрөккө барганча
Иш бузулду мамынча
Баягы шордуу айкырып,
Келип калды кыйкырып.
Кирип келди эшиктен,
Элдин баары далдайып,
Эси ооду шалдайып,
Баягыны караса
Башы айрылган алжайып.
Как төбөдөн кан жайып,
Кулагын кескен кулжуйтуп,
Мурдун кескен мултуйтуп,
Бетин койгон тултуйтуп.
Элдин баары көрдү эми,
Эси ооп турду эми.
Баягы шордуу кеп айтып,
«Ээ, кан Акун, деп айтып,
«Менин жайым сурасаң,
Кара сууда үйүбүз,
Калдар кула бийибиз,
Мен көрүп алган соң,
Эми сынды белиңиз!
Алды каткан куу жаным,
Ажал айдап шум жаным.
Алтымыштай уюмду
Айдап бардым оюна
Кара-Суунун боюна
Кодоо тосуп компоңдоп,
Балык уулап домпоңдоп,
Как ошонтип алганда
Чынкожолоп чуу чыгып,
Чын ошентип унчугуп,
Кармап алып өзүмдү,
Кашайтты минтип көзүмдү.
Кан Акун уккун сөзүмдү.
Алтымыш инек, он торпок,
Айдап кетти малымды,
Азапка салды жанымды.
Кулагым кести кулжуйтуп,
Мурдумду кести мулжуйтуп,
Бетимди койду тултуйтуп.
Он эки чабак, он сазан,
Этим кетти бир казан».
Ошону айтып бу шордуу
Оңкосунан жыгылды,
Жүрөгү оозго тыгылды.
Айбалта тийген чекеге,
Жүрөгү чыккан бу шордуу
Аттанып кетти Мекеге.
Алиги бала өлдү эми,
Өлгөнүн булар көрдү эми.
Элдин баары болкулдап,
Эси чыгып солкулдап.
Кан Акун баштап карысы,
Калайыктын баарысы,
Кашатка чыга калышты.
Баары бирдей караса,
Желеги туудан бөлүнбөй,
Жердин жүзү көрүнбөй,
Карарган туман калың кол,
Каптап келген жери ошол.
Шаардын четин чаңдатып
Салтанатын даңдатып,
Жазайыл үнү жаңырып,
Койчагыр үнү чаңырып.
Замбирек үнү күркүрөп,
Аны көргөн бенденин
Азат бою дүркүрөп.
Колдун баары лыкылдап,
Кош айдачу Ак-Чийге
Кирип келди быкылдап.
Чынкожону карасаң,

Кары бою киш телпек,
Кырдап кийип алыптыр,
Текечинин сур чепкен
Ыргап кийип алыптыр.
Кылкарадай күлүккө
Ыргып минип алыптыр.
Чалабын жанга байланып,
Мына ошентип келатыр.
Баягыны көргөндө
Кан Акун баштап карысы,
Калайыктын баарысы
Кайгы тартып алышып,
Катуу коркуп убайым,
Ушу келген аскерден
Сактагын деп кудайым!
Ушу жерден аскерден
Сактай көргүн Шаймерден!»
Баары турду буркурап,
Бир кудайга зар айтып,
Бил баштаган нар айтып,
Мына ушинтип турганча,
Толтой чыкты аңгыча.
Суркоёнду моюндап,
Туулганы коюндап.
Очогорун октотуп,
Ошол элди токтотуп.
Ойдолотуп келди эми,
Чынкожодой баатырдын
Чылбырынан алды эми.
«Шыгайдын уулу Чынкожо –
Өз алдынча тың кожо,
Баракелди эр кожо,
Тээтиги кан Акунду көр, кожо!
Жайы менен олтурат,
Уят болуп калбайлы.
Айчүрөктү берүүгө
Кеңеш кылып жатпасын,
Минтип шоруң катпасын!
Же кокусунан бир жерден
Замбирек менен атпасын,
Минтип шоруң катпасын!
Карыса да кан Акун
Касиеттүү жан эле,
Кылаар иши чын эле.
Андан көрө токтойлу,
Арачы менен жоктойлу.
Айчүрөктү бергин деп,
Анда кызын бербесе
Урушту кийин кылалы,
Акыр заман салалы,
Анан кийин баралы.
Астын-үстүн кылалы,
Антип кызын алалы.
Ушул элдин ичинен
Жүйрүк чечен тилдүүдөн,
Өлөөрүн билбес жиндиден,
Маңдайы ачык бактуудан,
Иш бийлеген нарктуудан,
Эки киши жиберип,
Элчиликке жөнөтүп,
Ошентип жооп алалы достум».
«Эмесе маакул куп» – деди.
Ошол сөзүң эп деди.
Кош айдачу Ак-Чийге
Колдун баары быкылдап,
Конуп калды лыкылдап.
Ошол элдин ичинде
Токо деген балбаны,
Сөзгө жүйрүк далдалы,
Кадырбай деген чечени,
Ошол экөөң бар дешти.
Акун канга баргын – деп

Барып жооп алгын – деп.
«Айчүрөгүн бергин де,
Айчүрөгүн бербесе,
Атышаар жерге келгин де,
Кыз Чүрөгүн бергин де,
Кыз Чүрөгүн бербесең,
Кырылчу жерге келгин де.
Улууга урмат кылбагын,
Урат деп коркуп турбагын.
Чукул-чукул кеп айткын,
Чоңдук кылса Акун кан
Бурукташып кайткыла!»
Экөөн минтип бүлөдү,
Айчүрөктү Алдадан
Алар дагы тиледи,
Эми алиги экөөн жиберди.
Эки камчы шарп уруш
Бул экөөндө не туруш.
Акун канды бет алып,
Желип-жортуп жөнөдү.

ЧЫНКОЖОНУН ЭЛЧИСИНИН АКУНКАНДЫН АЛДЫНА БАРЫШЫ

Азыр кирип келди эми.
«Элчи келди бизге» – деп,
Эс алышып сүйүнүп,
Экөө тура жүгүрүп,
Атын желдет алды эми,
Алиги экөө барды эми.
Камчысын сүйрөй барышып,
Акун канга көрүшүп,
Салам берип турду эми.
Акун кан жообун сурады.
«Айта отур балдар сөзүңдү,
Жоодуратпай көзүңдү,
Элиң-журтуң аманбы»,
«Эмине келдиң экөөң» – деп,
«Аман-эсен бар бекен
Чынкожо, Толтой бөкөң» – деп.
Ошондо экөө кеп айтат.
Кеп айтканда деп айтат.
«Ээ, кан Акун карыя,
Кеп айтабыз жарыя,
Кандан келген элчибиз,
Чынын айтып берчүбүз.
Кызга келген жуучубуз,
Угуп сизден суучубуз.
Элчиликке өлүм жок,
Жуучулукка зордук жок,
Айткан кепке кордук жок.
Сары төшөк болдук – деп,
Сагынып үйдү калдык– деп,
Ай айланып өткөрүп,
Ай маалына жеткирип,
Элдин баары ит болуп,
Кийимдин баары бит болуп,
Катын менен баладан
Далайдан бери жат болуп
Талаада жүрүп ат болуп.
Бизди не үчүн куруттуң,
Убадаңды унуттуң.
Чынкожо, Толтой бек айтты,
Сизге карай бек айтты.
Кызын берсин деп айтты.
Айчүрөгүн берсин – дейт.
Айчүрөгүн бербесең,
Алышаар жерге келсин – дейт.
Кыз Чүрөгүн берсин – дейт,
Кыз Чүрөгүн бербесең

Кырылчу жерге келсин – дейт.
Туура жообун бергин» – дейт,
Чын ушинтп токтолду.
Баягыны укканда,
Кан Акун минтип кыйкырып,
Мойнун салып шылкыйып.
Жооп бербей кеткенде
Жай-жайына жеткенде,
Жана Акун кеп айтып,
Жалынып турду кеп айтып,
«Айланайын балдарым,
Аман-эсен жатабы,
Чынкожо, Толтой кандарың?
Ошо бойдон барып айт.
Чынкожо менен Толтойго,
Мен өңдөнгөн карыңа айт.
Бу сөзүңө камбадым,
Кантип табам амалын.
Элчи жакшы болгон соң,
Эптеп кайра баруучу,
Эбин таап салуучу,
Ары-бери баруучу,
Арасына жүрүүчү.
Элчи жаман болгондо
Эл кыдырып өлүүчү.
Акыретти көрүүчү,
Алты күндө баламдын
Оюн кылып алайын.
Ойротто жок Чүрөктүн
Тоюн кылып алайын.
Карыганда кан Акун
Мен кайсы жакка барайын!
Шаарымда камадың,
Кайсы жакка барамын?
Союшуңду берейин.
Дагы эле сени күтөйүн,
Алты күнү түтөйүн,
Анан кызым берейин».
Деп ушинтип турду эми,
Элчини кудай урду эми.
Энтелешип кеп айтып,
«Ээ, кан Акун» – деп айтып,
Алдап жүргөн куу сөзүң,
Күндөгү айткан бу сөзүң.
Алты айдан бери алдадың,
Беремин деп койбодуң,
Теги мен кебиңе тойбодум!
Бересиңби Чүрөктү,
Саласыңбы дүмөктү?
Бересиңби кызыңды,
Же болбосо Акун кан,
Саласыңбы бузукту?
Угасыңбы сөзүмдү,
Мына бу калкылдаган калың кол
Көрүнөбү көзүңө?
Аламан жөнөп албасын,
Акыр заман салбасын!
Айылыңды талкалап,
Астын-үстүн кылбасын!
Абайласаң болбойбу,
Чаап кетет элиңди!
Таап кетет эбиңди.
Андан көрө кан Акун,
Чукул айткын кебиңди?!»
Ошо кепти укканда
Кан Акун кайра шылк этип,
Катуу коркуп камалды,
Кантип табат амалды,
Ал аңгыча Түмөнбай
Акун кандын иниси,
Иниси эмей кимиси,
Агасынын баласы.

Айбатын анын карачы,
Ажыбай деген жолдошу
Акун кандын молдосу.
Экөө тура калды эми,
Эр Түмөнбай күүлөнүп,
Андан ары сүйлөнүп,
«Атына союп артайын
Ушундан келген азапты,
Жалгыз өзүм тартайын,
Карма кулду, карма» – деп,
«Кармап алып байла» – деп.
Бака-шака оолугуп,
Эр Түмөнбай жулунуп.
«Ушу кулга кылайын,
Сакалын такыр жулайын.
Баятан берки кордугу,
Өтүп турат зордугу.
Бир немеси өткөнсүп,
Милдет кылып турганбы
Бизди кудай урганбы?
Калың берип койгонсуп,
Канча малды сойгонсуп,
Камап турган сөзүн көр!
Алдап келип мал берип,
Ар тараптан ийирип,
Короого койду кийирип.
Кадырдуу куда болгонсуп,
Камап турган сөзүн көр!»
Чоюнбашты колго алып,
Чокуга чапмак болгондо,
Чочуп кетип Ажыбай,
Кармай калды момундай.
«Айланайын Түмөнбай,
Мындай ишти коюңуз.
Иш бузулуп турган кез».
Ал аңгыча эки кул
Албан-далбаң жүгүрүп,
Атын көздөй түйүлүп,
Акылынан шашышып,
Атка мине качышып,
Атка мине жөнөдү.
Чынкожону бет алып,
Экөө кетти жарышып,
Аны таштап коюңуз,
Бер жагында кан Акун
Кабарынан болуңуз.
Кан Акун жаман кайгырып,
Акылынан айрылып,
«Атааканат, Ажыбай,
Ишти буздуң алжыбай,
Ал эми айла кандай болуучу?
Экөөңөргө не болду,
Акылың кайда жоголду?
Эптеп-септеп эки күн
Мөөнөт неге албайсың,
Анан эрке балам Айчүрөк
Айчүрөккө барбайсың.
Ишти буздуң экөөңөр.
Айтканы менен болбойсуң,
Экөөң теги оңбойсуң.
Тетиги элчини кудай урду го.
Элине кирип барганда
Карарып жаткан калың кол
Аламан жүрүп албайбы?
Араң турган айылды
Бөөдө чабуул кылбайбы?
Аябайын малымды,
Колумдагы барымды,
Тогуз тулпар жабуулап,
Тогуз шумкар жагоолоп,
Чынкожо менен Толтойго
Чылбыр тартуу бергиле!

Эч болбосо экөөңөр
Эки күн мөөнөт алгыла.
Андан кийин Чүрөктүн
Акылы менен болгула».
«Элдин баары эп» – деди,
«Ушу жакшы кеп»– деди,
«Бачымыраак кет» – деди.
Айтканындай бул менен
Алты тогуз мал менен
Тогуз тулпар жабуулап,
Тогуз шумкар жагоолоп.
Ак атанга бул артып,
Аскердин баарын кубантып,
Алар барат жол менен,
Алда нече ой менен.
Мурда кеткен эки кул
Кылган иши мына бул.
Каратоко, Кадырбай
Айтып турду момундай.
«Ыза болуп жарышып,
Ишти бузуп алышып,
Жатасыңбы Чынкожо,
Ийилбей туруп сын кожо!
Жатасыңбы жамбаштап,
Турбайсыңбы туу аштап,
Коппойсуңбу кол баштап?
Кызын берчү эл эмес,
Оңо турган неме эмес.
Кан Акун жакшы кан экен,
Ажыбай артык жан экен
Жанында Түмөнбай деген бар экен.
Как ошонун кордугу,
Өңгөчө сонун зордугу!
Жатасыңбы Чынкожо»,
Как ошону укканда
Шыгайдын уулу Чынкожо,
Чыңдоолду чыңдап алды го.
Чымырканып Чынкожо,
Чын кара атка минди эми,
Аламан жөнөп калды эми.
Ал аңгыча эр Толтой
Суркоён менен салды эми.
Чынкожону чылбырдан
Чукул кармай калды эми.
«Кокуй Кожом, нетесиң,
Сен канетип кетесиң?
Жеңил киши өңдөнүп,
Жекелеп жүрүп каласың.
Теги Чүрөк аласың.
Арага тартуу келатыр
Уят болуп каласың!
Арага тартуу мал келди,
Алтын-күмүш мол келди.
Кудай сени алабы,
Минте берсең Чынкожо
Кызын бербей калбайбы?»
Толтой кармай калган соң
Тобу менен токтолду,
Өткөн киши жок болду.
Ал аңгыча Түмөнбай
Айдап жүргөн мал менен,
Алтын-күмүш бул менен
Алдына кирип келди эми.
Эки колу боорунда,
Эр Толтойдун доорунда.
Эгилип салам берди эми.
Саламында алик жок,
Элде мындай бадик жок.

АЖЫБАЙ МЕНЕН ТҮМӨНБАЙДЫН ЧЫНКОЖОГО ТАРТУУСУ

Чынкожону караса,
Чымырканып күүлөнүп,
Чын ошентип сүйлөнүп.
«О, Түмөнбай кайнага,
Оттой көзүң жайнаба,
Оюнбу деп ойлобо,
Бизди мындай болжобо!
Тартуу алсаң бизден ал,
Алымсынбай Чүрөктү
Алып келип колго сал!
Күлүк алсаң бизден ал,
Күйгүзбөгүн Чүрөктү,
Алып келгин Чүрөктү.
Суркоён алсаң бизден ал,
Сулуу Чүрөк каякта?
Алып келип колго сал?
Кылкара алсаң бизден ал,
Кылыктуу Чүрөк каякта
Алып келип колго сал!
Малды бара бересиң,
Теги бирди көрөсүң,
Билип турам сырыңды,
Кыла турган чырыңды».
Как ушинтип күүлөнүп,
Кайрат менен сүйлөнүп,
Баягыны көргөндө,
Угуп турган Түмөнбай,
Андан өөдө кул экен,
Айтар сөзү бул экен:
«Атаңа наалат, Чынкожо!
Өз айлыңа тың кожо.
Бир немең өтүп кеткенсип,
Милдет кылып келесиң,
Теги менден өлөсүң,
Же мени өлтүрүп тынасың!
Салам деген бар болот,
Алик албай койгонго,
Акыретке карыз болот.
Саламымда алик жок,
Элде сендей бадик жок.
Алда нече мен келдим.
Тартуу далай мал бердим,
Же киши тоёр кебиң жок,
Кандай жансың эбиң жок»
Кайрып турду Түмөнбай,
Кайраты келди Чынкожо.
Канжарын кармай калды го.
Кармай калды эр Толтой
«Ай-ай баатыр ай» – деди
«Ачууңду кой» – деди.
Аны көрүп Түмөнбай
Ала барган чоюнбаш
Алаасынан алды эми,
Ада жөнөп калды эми.
Кармай калды Ажыбай,
Түмөнбайды булкунтуп,
А да турат жулкунтуп.
Эки-экиден топтошуп,
Мына ошентип турганда
Ошондо Түмөң кеп айтат,
«Деле саа кыз бербеймин» –
деп айтат.
«Кыз бербеймин кылып ал!
Кызым турмак, мунумду ал!»
Ал ансайын оолугуп,
Эр Чынкожо жулунуп,

Мына ошентип жатканда,
Очогорун октотуп,
Эр Толтой кармап токтолуп.
«Кокуй, кожо, нетесиң,
Эмине деп бок жейсиң?
Ашың бышып калганда
Акун кандын Чүрөктү
Ала турган болгондо,
Эки бирдей агасы
Арага минтип келгенде
Бул эмине дегениң,
Минтип бокту жегениң?»
Как ошентип токтотту.
Ал аңгыча Ажыбай
А да жүрөт урушуп,
«Атааканат, Түмөнбай,
Бул эмине дегениң?
Эч болбосо эсер кул,
Акылы жок көөсөр кул
Айтаар сөзүң мына бул,
Тартуу малды берели,
Эр Толтой менен ушерде
Убада кылып кетели.
Анан Айчүрөккө жетели.
Өзүнөн жообун алалы,
Айтканын кабыл кылалы.
Мен Толтойго барайын,
Уруксаат сурап алайын.
Убаданы кылайын,
Анан кайра келейин» –
Деп ушинтип жөнөдү
Мындай чыгып алды эми,
Эр Толтойду беркел деп,
Колун булгап салды эми.
Чынкожого кеп айтып,
«Эми токто деп» айтып,
Толтой чыгып келди эми.
Кол беришип көрүшүп,
Эр Ажыбай лыпылдап,
Алдап турду шыпылдап.
«Багыш кандын уулу элең,
Башынан жакшы кул элең.
Чынкожо чырлуу киши эле,
Кудайдын кылган иши эле.
Качып жүргөн кул эле,
Качан болсо бул кулдун
Кылаар иши бул эле.
Чынкожо мыкты кул болсо,
Шыгай менен ногойду
Билбейт беле башында,
Турбайт беле ошондо?
Кан Акун сизге кеп айтты,
Эң болбосо эки күн
Мөөнөт бергин деп айтты.
Акун кан менен башында
Качан өзүң жоо элең?
Айлың бирге аралаш,
Коюң бирге короолош,
Аштыгың бирге аралаш,
Как ошондой жан элең.
Касиеттүү кан элең.
Чынкожо сага келгени
Чырдан бөлөк кебиң жок,
Чынкожо бузат эби жок.
Акун канды билесиң
Ташка басчу мөөрдөй,
Касиеттүү киши эле.
Бирок эркек мында жок,
Эрмек кылган Айчүрөк.
Эки күнү токтогун,
Ушу сөзүм кандай» – деп.
Баягыны укканда

«Баракелде, Ажыбай,
Сөздү созуп алжыбай,
Жакшы айттың ушундай,
Андай болсо куп» – деди,
«Ажыбай сөзүң эп»– деди.
Эртеси жок бирсүгүн
Эрке бала Чүрөктү
Кайта салбай дүмөктү,
Кан күйөөсү дедирип,
Катынга майды жедирип,
Семиз бээни сойдуруп,
Бечераны тойдуруп,
Үзүрлүү күйөө болобу,
Үргөнчкө кире конолу».
Деп, ошентип жөнөтүп,
«Жүргүн баатыр» – деп айтып,
Ажыбай жөнөп калды эми.
Эр Толтойдун колуна
Алып келген жолуна.
Алтын менен күмүшүн,
Бүтүрүптүр жумушун.
Айдап келген жоргосун
Берип кетти торкосун,
Ээрчитип жөнөдү
Түмөнбайдай жолдошун.
Ал аңгыча эр Толтой –
Акылы бар ак жолтой.
Айтып турду ошондой
Мына бу келген малдарды,
Кош башына соёлу,
Кара этке мыктап тоёлу.
Чынкожо баштап баарыңар
 Аныңарды койгула!
Эки күндө Акундун
Айтканындай болгула.
Акун канга эп болду
Угарга сонун кеп болду.
Талап жүрүп мал алдык,
Алтын күмүш пул алдык.
Аягында кубандык,
Айчүрөктү дагы алдык,
Колдун баарын жайнатып,
Тартуу малын айдатып,
Талаага чыгып жатты эми,
Тамашага батты эми.
Эки күн мөөнөт алдык» – деп,
Эрке бала Чүрөктү
Эми алмай болдук» – деп.
Күрөш кылып ойношуп,
Күчтүүмүн деп ойлошуп.
Жыргап-куунап эл калды,
Чынкожо, Толтой эр калды.
Аны таштап коюңуз,
Алиги кеткен үчөөнүн
Кабарынан болуңуз.
Түмөнбай менен Ажыбай
Келе жатат жарышып,
Жолдуката кабышып.
Түмөнбайың оолугуп
Урушуп келет жулунуп,
Кан Акундун алдына
Каңгырап экөө барганда,
Көрбөй калдык арманда.
Түмөнбай ыйлап кеп айтып,
«Түпкө жетти мынабу
Ажыбай иниң» – деп айтып.
Саадагын сая байланып,
Сандыргалуу Ажыбай
Кирип кетти айланып.
Кылычын кыя байланып,
Кызыкты салды Ажыбай,
Кыз Чүрөктү берем деп.

Убаданы бек кылды,
Эки күндү шерт кылды,
Эми кандай кылчубуз?!
Кең Үргөнчтүн шаарына
Келип бузук кылганы
Алты ай таман болуптур,
Айылга жаман болуптур.
Бир жамбыны кыдыртсам
Бир табак буудай чыкпады,
Же бирөө кебим укпады.
Баары үйүнө ыктады
Кандай айла кылчубуз?
Ушу күндө карасам –
Бир атууга дары жок,
Бит сыгаарга каруу жок.
Бир атадан мен жалгыз,
Карыганда сен жалгыз
Кандай айла кылчубуз?
Адырга байтал жуушатпай,
Айылга бала уктатпай,
Айылдын жүзүн ачтырбай,
Алты буудай чачтырбай,
Азаматты чычтырбай,
Же ары-бери бастырбай.
Жердин жүзүн ачтырбай,
Жеке киши бастырбай,
Жети буудай чачтырбай.
Айла кандай болуучу!
Же төөнү кенен жаткырбай,
Төмөнтөн киши каттатпай
Базардын жолун байлады
Кербендин баарын келтирбей.
Келген киши жок болду.
Үргөнчтүн эли токтолду».
Алигини укканда,
Акун кан жаман кайгырып,
Акылынан айрылды.
Бу дүйнөдөн мен өзүм
Куу баш өтө жаздадым,
Кудайга зарлап какшадым.
Эркек бала менде жок,
Мендей шордуу элде жок.
Кырыма чыкты Чынкожо
Кызымды бербей мен койсом,
Кырмак болду ошондо.
Муну кандай кылчубуз?!
Айчүрөк жайын сурасаң,
Перинин кызы бул жалгыз,
Бейпай болгон сен жалгыз.
Айчүрөккө башында
Убада кылдым жашында,
Көрүстөндүн четинде,
Көйкап тоонун бетинде,
Кийик уулап жүргөндө
Талаадан таап алган Чүрөгүм.
Ушу бүгүн ойлонуп,
Менин жаман күйдү жүрөгүм!
Билген адам айтчу эле
Перинин кызы дечү эле.
Билбегендер айтчу эле,
Менин кызым дечү эле.
Ушу бүгүн баргыла,
Айчүрөктүн өзүнөн
Барып жообун алгыла.
Айчүрөккө башында
Убада кылдым жашында
Мага десең кулунум,
Башы боолу кулга тий,
Же болбосо чырагым,
Эл бийлеген уулга тий.
Эки жашка келгенде,
Эненин кебин билгенде,

Алты жашка чыкканда,
Атанын сөзүн укканда
Убада кылган сөзүм бар,
Айчүрөккө башынан
Өзүңөр жообун алыңар.
Тиемин десе Толтойго,
Тим эле бүгүн бериңер.
Барамын десе Толтойго,
Убада бойдон баргыла,
Чүрөктүн үстүнө жалпы
киргиле.
Кудай бизге бербесин,
Семетей мында келбесин!
Анысын сурап билгиле?»
«Ушу жакшы кеп» – деди.
Акундун сөзүн эп» – деди.
Баары бирдей дуулдап,
Басты жалпы чуулдап,
Үстү-үстүнө тыгылып,
Үстөмөндөп чогулуп,
Акун кандын ордого,
Кайра жалпы кирги го,
Акун кан кошо жүрдү эми.
«Мен да барып турайын,
Өз көзүм менен көрөйүн
Көп жаңылык болбосун!»
Эми келди лыкылдап,
Элдин баары кыпылдап,
«Эмине дээр экен» – деп.
Үйдүн ичи жык толуп
Тышта калган бук болуп.
Ошо кезде Айчүрөк
Тал жибектей эзилип,
Көшөгөнүн ичинде
Жаткан экен көшүлүп.
Бирин-бири карашып,
Баары турат жанашып.
Акун канды карасаң,
Ак сакалын таранып,
Эки жагын каранып,
Кан тагына минди эми
Кадимкидей болду эми.
Ажыбай менен Түмөнбай:
«Экөөбүз эле кирели,
Өзүбүз эле билели,
Өңгөң мындай тургун» – деп.
Экөө кирип келди эми.
Ажыбай менен Түмөнбай
Өкүнгөнү Семетей,
Өлүк жууган немедей,
Экөө кирип келген бейм.
Көзүн ачып көрдү эми.
Эси чыгып солк этип,
Эт жүрөгү болк этип,
Эки агасы алайып,
Келип калды далдайып.

АЖЫБАЙ МЕНЕН ТҮМӨНБАЙ АЙЧҮРӨКТӨН СӨЗ СУРАЙТ

Аны көрүп Айчүрөк
Эси ооду шалдайып.
А дегенде бозоруп,
Андан кичин томсоруп,
Аягында кызарып,
Суу чыбыктай солкулдап,
Эт жүрөгү болкулдап.
Экөөн көрө салганда
Ыргып турду ордунан.
Кепичи жок маасычан
Кемсели жок көйнөкчөн
Бир чапанын кийинип,

Бир Алдага сыйынып
Айчүрөктү көргөндө
Алиги экөөн карасаң
Жүрөгү оозго тыгылды
Табалбады макалды
Ошондо Чүрөк кеп айтып,
«Эй, агалар» – деп айтып,
«Упалуу беттен кан акса,
Убалы кимдин мойнуна
Сурмалуу көздөн жаш чыкса,
Жашы кимдин койнуна?!
Түндөгү жаткан жериме
Түштө басып келдиңер,
Эминени билдиңер?
Чапандын жарымын кийинип,
Жаратканга сыйынып,
Ал экөөнөн кеп сурап,
Айткыла бачым» – деп сурап.
Ошондо Түмөнбай кеп айтып,
«Эй, кулунум Айчүрөк,
Чаргытпагын көп сүйлөп.
Башка мүшкүл иш болгон,
Падыша атаң мыш болгон.
Чынкожо, Толтой туш болгон,
Ушу күндө карасаң,
Ашык болуп өзүңө,
Ай чырайлуу жүзүңө
Арага киши салган кез,
Арты-кийнин карасаң,
Айландыра санасаң,
Мынабу мыктылардын башы эле.
Же чыгып кетер төрүм жок,
Кирип кетер көрүм жок,
Кудайдан бөлөк айла жок,
Сенден бөлөк маана жок,
Куурап кана жаткан ушу кез».
«Акыл болсо сизде» – деп,
«Ажал турат бизде» – деп
Чыныңды айткын чырагым,
Чыдай албай турамын,
Бир ооз кепти сурадым.
Качып кеткен сен болдуң,
Камоого калган мен болдум.
Учуп кеткен сен болдуң,
Угарга бенде мен болдум
Ушу кезде карасам,
Ажал жакын тез келди,
Айтар кепке кез келди,
Айрып айтып чыныңды айт,
Абдан ботом сырыңды айт!
Таласта турган башың бар,
Койнум толгон жашым бар.
Үйүмдө турган өзүң бар,
Сүйлөй турган сөзүң бар.
Бир эле ооз кебиң бар,
Деги сенде демим бар».
Ошону айтып басылды,
Көрбөдүк мындай асылды.
Айчүрөктү карасаң,
Ак жыландай толгонуп,
Алда-нече ойлонуп,
«Андай болсо ага» – деп,
«Айтып берем сага» – деп,
«Кыз атадан туулучу
Намысты ага куучу.
Баамды өзүң билесиң,
Бар десеңиз барабыз,
Тур десеңиз турабыз.
Мен ургаачы, сен эркек,
Мен билбеймин не керек?
Чынкожо, Толтой эр экен,
Телегейи тең экен.

Тегеректи арытып,
Далай жерди көргөмүн,
Далай эрди билгемин,
Эч жеринде айбы жок,
Буту-колдо майып жок.
Булар да мыкты кул экен.
Түмөнбай сага эп болсо,
Мындан аркы кеп болсо,
Өзүң ойлоп биле бер».
Как ошентип басылды,
«Тиймек болду Чүрөк» – деп,
«Эми келет дүмөк» – деп,
«Көрдүңөрбү өзүн» – деп,
«Уктуңарбы сөзүн» – деп.
«Төгөрөктү арытып,
Дөөнүн баарын көрүптүр,
Чынкожо менен Толтойго,
Убадасын бериптир.
Ушун үчүн Чынкожо
Сынатып бизди туруптур,
Муну чындап кудай уруптур.
Тиймек болду Чүрөктү,
Элге салды дүмөктү,
Теги эле бүгүн бергиле!
Баарың бирдей жабылып,
Жан соогалап киргиле,
Эгин айдап, мал багып,
Эптеп оокат кылгыла,
Катын алып, үй тигип,
Кайра барып конгула!
Кадимкидей оңгула.
Айчүрөктү алгыла.
Алып колуна салгыла.
Баарың кызмат кылгыла».
Баягы сөздү укканда
Жанына келбес жамандар
Жабыла колду салган жер.
Кеп билбеген наадандар,
Жытына келбес адамдар
Кокус түпкө жетет – деп,
Уча качып кетет – деп,
Тегеректеп алышып.
Көк ала кылды билегин,
Көз көрүнөө жүрөгүн,
Көңкү журту сүйрөдү.
Булбулдай айтып тыңшады,
Муңдуу киши жашыды,
Мунун сөзүн билген жок,
Бир кулакка илген жок.
Бутун жерге тийгизбей,
Жарым киймин кийгизбей,
Алып жөнөп калды эми.
Ажыбай менен Түмөнбай
«Айтып коюп шылкыйып,
Отуруп калды кылкыйып.
Кан Акунду карасаң,
Алтын тактын үстүнөн
Ала салып жыгылып,
Жүрөгү оозго тыгылып,
Атан төөдөй бүк түшүп,
Акыр заман жүк түшүп,
Булкуп алды мурутун,
Жулкуп алды сакалын.
Түк оңбоду бакалын.
Урады курган калаасы,
Учурду шумкар баласы.
Жыгылды тоонун кетеси,
Сынды болот жетеси.
Караңгынын жылдызы,
Кан Акундун жалгызы.
Кан этейин сен жалгыз?!
Карыган атаң мен жалгыз.

Эркек болбой кыз болдуң,
Эркелеткен кулунум,
Эл ичинде мыш болдуң,
Эмгектүү жанга туш болдуң!
Атаң кары, өзүң жаш,
Айылың баары болду куш.
Энең өлгөн өзүң жаш,
Элдин баары болду кас.
Эми кандай кылайын?
Не жараттың кудайым?
Жаңырыктуу Кыядан
Жалгыз элең уядан.
Билериктүү кыядан
Бирөө элең уядан.
Перинин кызы сен элең,
Бейпай болгон мен элем.
Кайыптын кызы сен элең,
Карыган атаң мен элем.
Өөдө чыгар өбөк жок,
Ылдый түшөр жөлөк жок.
Эркелетип жүрүүгө
Сенден бөлөк бөбөк жок.
Ала-Тоо башы кезең жол,
Алдыман кеттиң эсен бол,
Ашуунун бели даван жол,
Айчүрөк балам, аман бол!
Мындан бөлөк кебим жок,
Сенден бөлөк демим жок».
Ушуну айтып далдайып,
Кан Акун калды шалдайып.
Ал аңгыча Айчүрөк
Айтып барат кеп сүйлөп,
Кебин уккан бир жан жок,
Сөзүн уккан тирүү жок.
Каалганын чагарак
Как ошону салаалап,
Эки көздөн аккан жаш
Ар тарапка талаалап.
Улуу тоонун башында
Улар үндүү таңшыды,
Уккан киши жашыды.
Булбул куштай үндөнүп,
Муңкана түшүп сүйлөнүп,
Күкүк куштай үндөнүп,
Күймөлүп алып сүйлөнүп.
Чагылгандай көздөнүп,
Чак эткендей сөздөнүп.
Тоту куштай буралып,
Токтогун деп суранып,
Кыргоолдой болуп кыңгырап,
Сөзүн айтып зыңгырап.
Түлкүнүн уулу Түмөнбай!
Түмөндүн уулу Ажыбай,
Экөөңөргө не болду ай?!
Толгон айдай жүрөктөн
Томуктуу жилик эт жебей,
Толтойго кармап бергидей,
Ай чырайлуу Чүрөктөн
Ашыктуу жилик эт жебей,
Айыпка кармап бергидей,
Же калың элге чуу кылып
Анан кармап берсеңчи!
Же бек өлтүрүп, туу жыгып,
Түгөнгүсүз чуу кылып,
Анан кармап берсеңчи,
Андан көрө өлсөңчү!
Арың болсо күзүндө,
Кең-Үргөнчтүн түзүндө
Өлбөгөн жерде калышып,
Өпкөгө найза малышып.
Төр коргондо турушуп,
Төрт күндөчө урушуп,

Бел коргондо жатышып,
Беш күндөчө атышып,
Кылыч канга батышып,
Кыйла адам өлүшүп,
Кыяматты көрүшүп.
Анан мага келсеңчи,
Минтип сүйрөп берсеңчи.
Кыя тартып турушуп,
Кырк күндөчө урушуп.
Далай элди кырышып,
Аскери кырып аралап,
Же алтымыш жериң жаралап,
Анан маа каралап,
Ажыратып алдың – деп,
Ажыраткын сени – деп,
Айла тапкын эми – деп,
Анан маа келсеңчи.
Ошондо мени минтсеңчи!
Бир бокчомду тинтсеңчи!
Атаа, мындан көрө өлсөңчү?
Өлүгүңдү көрсөмчү!
Медери элең элимдин,
Таңуусу элең белимдин,
Урум менен Кырымга
Айта жүргөн кебиңдин.
Ишенгеним сен элең,
Ушундай көзгө салдыңбы?
Уят кылып алдыңбы?
Сулуу эле болчу деп,
Суркоён бергин алам – деп,
Суктандырып барбайсың,
Теги экөөң кандайсың?!
Кылымдан чыккан балам – деп,
Кылкара бергин алам – деп.
Кылкара атың бербесең –
Кылчылдашып өлөм – деп,
Кыяматты көрөм – деп
Бир сүйлөшүп көрсөңчү,
Мындан көрө өлсөңчү!
Урум менен Кырымга
Угаарына сыр кылдың
Түгөнгүсүз ыр кылдың.
Коё бер жаман колумду,
Тоспо менин жолумду,
Кылдыңар го сонунду!
Чынкожо кайра барайын,
Толтоюң кайда көрөйүн.
Коё бер жаман колумду,
Ача бергин жолумду!
Бирөөнө тандап тиейин,
Жан соогалап келейин.
Бүгүн мени берерсиң,
Жан соогалап келээрсиң,
Эртеңки күн нетесиң,
Анан кайда келесиң?
Аташканым курдашым,
Акыреттик муңдашым,
Кармашканда колдоочум
Кара чаар жолборсум
Кас санаган оңбосун
Семетей келсе нетесиң,
Анан кайда кетесиң?...
Коё бер жаман, колумду!
Тоспогун менин жолумду.
Тиги атамдын аты не болду?
Как ошентип какылдап,
Тегирмендей шакылдап,
Сөзүн айтты шапылдап.
Ал аңгыча кудайым
Ырайым кылды жудайын.
Айт-айтпаса төгүнбү,
Айчүрөк сөзү тегинби?

Ошол элдин ичинде
Конуш билген жакшылар,
Кол бийлеген кашкалар,
Акылдуусу башка бар.
Акылы артык башкалар
Арасына кирди эми,
Ажыратып ийди эми.
Эки тарап эл калды,
Ортого Чүрөк бел калды.
А дегенде тутулду
Аягында кутулду,
«Кутулганга сүйүнүп,
Көшөгөгө түйүлүп,
Калган киймин кийинип.
Кутулганга томсоруп,
Анан кийин кызарып,
Бешти кийип белсенип,
Пери ургандай теңселип.
Онду кийип оолугуп,
Кадимкидей соолугуп.
Алтын нөкөө кундуз бөрк,
Көзгө кийип койкоюп,
Эми чыкты болкоюп.
Үйдөн чыкты кыйгачтап,
Азыр башты жол баштап,
Ал аңгыча кан Акун
Айчүрөктү көрдү эми.
«Бери токто, беренимд,
Бек атаңды карагын!
Ушу кезде кулунум,
Айлам кетип курудум,
Куураганым эмей неткеним, –
Жана кулдарым сүйрөп кеткени!
Же кан тагынан кайталбай,
Кайтарып кебим айта албай,
Караңгы күн түштү башыма.
Жердин баары сел болду,
Көзүмөн аккан жашыма,
Эми келип калдың кашыма.
Бул ишинде арман жок,
Жашыраар жайың калган жок.
Сен жайыңды айтып тим болдуң,
Сени ажыраткан ким болду?
Чыныңды айткын чырагым!
Чыдай албай турамын.
Айлам барбы кантейин,
Өзүм сенден сурадым.
Жайыңды айткын жалгызым,
Жанатан айттым байкушум,
Мен өңдөнгөн бенде жок,
Мендей шордуу элде жок.
Сен өңдөнгөн жанда жок,
Жаныңда жалгыз киши жок.
Ушу көргөн кордугуң,
Жолдошуңдун иши жок.
Эмине кылып турасың,
Айлам барбы сурадым,
Айтып бердиң турагын.
Кан атаңда арман жок,
Жашыраар жериң калган жок».
Айчүрөк аны укканда
Тетири басып уялып,
Бетин басып кыялып,
Чала-була кыңкылдап,
Басып жөнөп шылкылдап.
«Капкасы алтын коргонго
Кара сарттын ордого
Буудайыгың келди го.
Мурунтадан арнаган
Ылайыгың келди го
Айланайын ата» – деп,
«Ата, бергин бата» – деп

«Сөзүмдө жок ката» – деп
«Асмандагы айланган
Шумкарыңыз келди» – деп,
«Желсе желден адашкан
Тулпарыңыз келди» – деп.
«Темингенден кайтпаган
Тынарыңыз келди» – деп.
«Кең Үргөнчтүн ичине
Чынарыңыз келди» – деп.
Ушуну айтып жүгүрүп,
Эбелектей түрүлүп.
Эшикке чыга жүгүрдү.
Кан Акун кары атасы
Эми берди батасын.
«Андай болсо кулунум,
Эмине кылып турупсуң?
Жамандарга теңелип,
Баятадан курудуң»
Акун кандын Чүрөгү
Асты бекер жүрөбү?
Эшикке чыга жүгүрүп,
Элдин баарын караса –
Элди кудай алыптыр,
Ала болуп калыптыр,
Эки экиден төштөшүп,
Жалпы аламан мушташып,
Жакасынан алышып,
Башка-көзгө салышып.
Айрылбаган башы жок,
Алжайбаган кашы жок.
Түмөнбай менен Ажыбай,
Ажыратып ала албай,
Алек болду бир далай.
Айчүрөк аны көргөндө
«Ажыбай менен Түмөнбай,
Бери баскын аба» – деп,
Талашка түшкөн башым бар,
Тартынбай бери басыңар.
Койнуң толо жашың бар,
Коркпой бери басыңар»
Экөөнү бирдей жетелеп,
Семетейди бет алып,
Экөө келет ошондо.
Аламсаат болгуча,
Ачып көздү жумганча,
Капкасы алтын коргонго,
Кара сарттын ордого
Туура басып барды го.
Жан кишиге көргөзбөй,
Жашырып алып барганда,
Дарбазаны каккылап,
Даңкылдатып чапкылап,
«Корбашылап» айкырып,
Айчүрөк кабар салды эми.

ТҮМӨНБАЙ МЕНЕН АЖЫБАЙ СЕМЕТЕЙГЕ УЧУРАШАТ

Болоттон кылган чоң кулпу
Кара сарт ачып алды эми.
Баякы экөө барды эле.
Оңурайган сарт эле,
Оболдо кыйын март эле.
Күркүрөгөн нар эле,
Күчү Түмөнбайча бар эле.
Баякыны көрдү эми,
Басып Чүрөк кирди эми.
Айбанкана алты үйдүн
Алдынан кыйгап өттү эми.
Аттын баарын көрдүм деп,

Көрүп Чүрөк өңүн – деп.
Алиги экөөн көргөндө,
Аттын баары дүңгүрөп,
Окуранып октолуп,
Кайдан турсун токтолуп.
Алигини көргөндө,
Жүрөгү кетти козголуп,
Баарын бирдей караса,
Жолборстун кебин жаптырган,
Үкүнүн жүнүн тактырган,
Үзүрлөп муну бактырган,
Көргөн адам жактырган.
Караса көзгө илинбей
Кайсы экени билинбей.
Бер жагынан караса,
Бакай кандын Көкчолок,
Байбиченин Туучунак,
Каныкейдин аргымак,
Калды кызыл, жалдуу көз,
Караңгыда кылт этсең,
Кармап турса болк этпес.
Кара желек Айбанбоз,
Текечинин Темгилкөк,
Абыкенин Суртелки,
Эр Көбөштүн Куртелки,
Калкамандын Кара аты,
Токамандын Тору аты.
Кайыптан тууган Кенжебоз,
Канкоруңдун Көкдоңуз,
Тайбуурул менен он беш ат
Айчүрөктүн көңүлү шат.
Ал аңгыча Ажыбай,
Муундары калтылдап,
Эки көзү жалтылдап.
Эр Семеңе жакындап,
Бая мыктысынган Түмөнбай
Эми кеп сурады жайма-жай.
«Айланайын кулунум,
Мунун жайын айтчы туйгунум,
Өңгөсүн айтып нетейин,
Бирин сурап өтөйүн,
Жараганы сүмбөдөй,
Жүгүргөнү бүргөдөй,
Чаткаягы колоттой,
Төрт туягы болоттой.
Көкүрөгүн карасам,
Бала өңөргөн бешиктей.
Көт жагынан карасам,
Түрүп койгон эшиктей,
Өркөчү бийик, ээри бас,
Өөдө ылдыйга чарчабас,
Өөдө чыга бергенде
Ээрин кийин таштабас,
Ээсин кийин өксүтпөс,
Ылдый карай киргенде,
Сүрдүгүп жоого тийгенде
Жери ылдый кетпеген
Өркөчү бийик мал экен,
Ар өнөрү бар экен.
Канжыгасы май болгон,
Качырганы жай болгон,
Өзү ак жолтой мал экен,
Булардын ээси канакей»
Сурап турат абакең,
«Деп, ошентип турду эми
Айчүрөктөн сурду эми.
Анда Чүрөк кеп айтат.
«Ой, абаке» – деп айтат,
«Талашка түшкөн башым бар,
Тартынбай бери басыңар.
Койнумда толо жашым бар,
Корунбай бери басыңар.

Мен ургаачы, сен эркек.
Мен билбеймин не керек?
Асылым атам барында
Ар тараптан элчи бар.
Орустан келген доочу бар,
Ногойдон келген жуучу бар.
Кырымдан келген доочу бар,
Кытайдан келген жуучу бар.
Эшигимден ат кетпейт,
Жабыгыман кат кетпейт,
Төрдөн төшөк жыйылбайт,
Төрөдөн эшик тыйылбайт.
Капшыттан төшөк жыйылбайт,
Кандардан эшик тыйылбайт.
Бачайы барча кулачтап,
Басып жүрөм буластап.
Колум алдым кулачтап.
Кутулуп жүрөм буластап,
Кимдин атын ким билет,
Кимди көзгө ким илет?
Жанатадан башымды,
Жаман кылдың изимди.
Ачып кара көзүңдү,
Угарсың кийин сөзүмдү.
Талашка түшкөн башым бар,
Тартынбай ылдам басыңар!
Койнум толгон жашым бар,
Коркпой ылдам басыңар!»
Ажыбай келип ошондо
Алаканды бир салып,
Кудай бизди алыптыр,
Семетей келип калыптыр.
Тайбуурулдун өзү го,
Аргын, ногой эли го.
Басалбай минип калтылдап,
Ботодой көзү жылтылдап.
Ажал башка жакындап.
Айчүрөктү караса,
Аны сайын какылдап,
Сөзүн айтып жакындап.
Ар жагында бир бурчак,
Имерилип кирди эми.
Кирген жерден көрдү эми,
Жайнап жаткан балдарды,
Ойноп жаткан кыздарды,
Ошолорду көрдү эми.
Анын ары жагында
Терезеси жакуттан,
Текши баары алтындан,
Каалгасы сом калай,
Каңгыраган чоң сарай,
Эл чогулган бир далай.
Ушу кезде эр Семе
Урумдан чыккан эр неме.
Кыбыланы баштанып,
Чыканагын жазданып,
Ак олпогун жамынып,
Уйку-соонун ортодо
Уктап жатат ошондо.
Тиягына караса,
Көчтө жүргөн көрктүүдөн,
Көк сүлөөсүн бөрктүүдөн
Он чактысы кашында,
Канчоро менен Күлчоро
Ойноп жатат ошондо.
Баягыны көргөндө
Эт жүрөгү солк этип,
Экөө бирдей болк этип.
Отуруп калды ток этип.
Жүр десе да болбоду
Жүрөгү чыгып оңбоду.
Бас десе да болбоду,

Байкуштарың оңбоду,
Этек-жеңин түрүнүп,
Эбелектей жүгүрүп,
Эр Семеңдин кашына
Эрке бала Айчүрөк
Эми келди кашына
Эр Семетей астына.
Чагылгандай көзү бар,
Чак эткендей сөзү бар.
Улар үндүү, кой көздүү,
Уруудан артык бал сөздүү.
Тоту куштай үндөнүп,
Токтоно албай сүйлөнүп.
Булбулдай айтып таңшыды,
Муңдуу киши жашыды.
Көзүнүн жашы тизилип,
Көөнү жаман бузулуп,
Ыңгыранып кеп сүйлөп,
Ыйлап турат көп сүйлөп.
«Жатасыңбы жамбаштап,
Турбайсыңбы туу аштап,
Коппойсуңбу кол баштап,
Жүрбөйсүңбү жол баштап!
Урумдан чыккан уландар,
Кырымдан чыккан кыраандар.
Четтен чыга челишкен.
Топтон чыга салышкан,
Жүздөн чыга сайышкан.
Жалгыз кара терегим,
Жалпы журтка керегим.
Түптүү кара чынарым,
Чынарымдын сынаарын
Мен билемин башынан
Чынкожо, Толтой кылаарын.
Айтсам тилим албайсың,
Эми жайың кандайсың?
Борой-борой күн жааса
Боз керешке токой жок,
Болушаарга ногой жок.
Керей-керей күн жааса
Керешке болоор токой жок,
Кеңеш айтаар ногой жок.
Ак жолтой баатыр атаң жок,
Алышаарга чамаң жок.
Же Сары кандай тагаң жок,
Сайышаарга чамаң жок.
Алп издеп жүрсөң дөө келди,
Ажыбай менен Түмөнбай
Ат минбестен жөө келди.
Мени берем деп келди,
Далай бокту жеп келди»
Чың ошентип унчугуп,
Чыңырганы чоң чыгып.
Алакандан чаң чыгып,
Айтып турат унчугуп.
Көкүрөгүң соо болсо,
Көзүңдү ачып тур өөдө
Шыпылдаган жаа келди,
Жамгыр жаады дейсиңби?
Тарсылдаган мылтыкты,
Мөндүр жаады дейсиңби?
Жазайыл үнү жаңырат,
Күн күркүрөйт дейсиңби,
Замбирек үнү дүпүлдөйт,
Жер титирейт дейсиңби»,
Жатып алып жейсиңби?»
Как ошентип кеп сүйлөп,
Каадаланып көп сүйлөп,
Турган экен Айчүрөк.
Семетей аны укканда
Тура калды ордунан.
Абыректуу эр Семең,

Алгыр бүркүт көздөнүп,
Ажыдаар түстөнүп,
Ант ичкендей жүздөнүп.
Кара боюн чыңданып,
Кандагайын шымданып,
Жоо көргөндөй тыңданып.
Караса көздөн от жанган,
Кармаса колдон кан тамган.
Каарланып эр Семе
Алиги экөөнү көрдү эми.
Аколпогун кагынып,
Ажал жетсе сагынып.
Ач кыргыйдай чаңырып,
Ыргып турду ордунан.
Ээ дегенде мээ деген
Жоо дегенде жатпаган.
Атасынан баласы,
Ар өнөрүн карачы,
Как ошонун баласы,
Абырагын карачы.
Баягыны көргөндө
Жүрөгү оозго тыгылып,
Ажыбайды карасаң,
Үстөмөндөп жыгылып,
Жанындагы Түмөнбай,
Бир кудайга сыйынып,
Көзүнүн жашын тыйынып.
Жылаан көргөн немедей,
Тула боюн жайылып,
Жылас болгон Семетей
Андан сайын кийинип.
Кызыл өңү сур чалып,
Тышынан темир курчанып.
Теңирине сыйынып,
Темир тонун кийинип,
«Ээ, карабет Айчүрөк,
Эмине дейсиң кеп сүйлөп?
Кирип келди» – деп айтып.
Айбаты катуу, заары күч
Абырактуу эр Семе
Айчүрөктүн кашында
Ачууланып турду эми.
Кайсы жакта Чынкожо,
Кармап алып келейин.
Кан өлтүрүп, туу жыгып,
Калың элге чуу кылып,
Сазайын колго берейин!
Аккелте үнүн укпаган,
Алтын туусун жыкпаган,
Аралап колго кирбеген,
Нак өзүмдү билбеген
Албаган шаарым ким калды?.
Жеке эле жедигер эли тим калды»
Ээ дегенде мээ деген
Эки кулга не туруш.
Болгон экен чоң жумуш
Эрке кыздын алдына
Экөө келди кашына
Ал аңгыча Түмөнбай
А дегенде далдайып,
Анан кийин шалдайып,
Кайра баштан оңолуп,
Кадимкидей соо болуп.
Караңгыда жол тапкан,
Карсак сындуу кул экен,
Как ушундай күндөрдө,
Кайраты бар уул экен.
Калп айтпаган неме экен,
Телегейи тең экен,
Как ушундай эр экен.
Ажыбайды карасаң,
Жүрөгү тайкы кем экен.

Түмөнбайды байкасаң,
Жүрөгү чечен эр экен.
Айланайын Ажыбай,
Бизди кудай алдыбай,
Бу Семетей турбайбы?
Биз да алдына баралы,
Акылы болсо аңдачу,
Адөөлөт болсо тыңдаачу
Атаа, бизди кудай алсачы!
Кыз-келиндер келгиче
Ушу күнгө билбейбиз.
Как алдына келбепсиң.
Тетигини карасам.
Байботонун кызы эле,
Оймоктуунун узу эле.
Ошо дагы келиптир.
Кыз-келиндер келиптир.
Тетигини карасам,
Бердикенин келини,
Мен жашымда кезимде,
Бир сууттум белимди.
Андан өөдө келгенче
Немине үчүн билбедик,
Жүр Ажыбай баралы,
Амандашып көрөлү,
Өлсөк өлүп калалы.
Биз алдына баралы».
Ошону айтып жүгүрүп,
Экөө келди күйүгүп.
Эси ооп алайып,
Ажыбай турат далдайып.
Жүгүрүк чечен тилдүү экен
Өлөөрүн билбей жинди кул.
Эр Түмөнбай кеп айтып,
«Амансыңбы арстаным
Алдага быйыл жазгамын.
Эсенсиңби эрмегим,
Эгем сүйүп бергеним!
Элиңди издеп келдиңби,
Чын Семетей сенсиңби?
Келгениң жакшы болду» – деп,
«Келе сунчу колду» – деп.
«Акылың болсоң тыңдагын.
Ала-Тоодой иш кылсам
Ашыраарың өзүң бил,
Агын суудай иш кылсам,
Кечирээриң өзүң бил!
Айчүрөк сенин колуктуң,
Абайлачы Семетей,
Бир балаага жолуктуң.
Кечээ күнү кеп айтса,
«Келди сени» – деп айтып,
Чынкожо менен Толтойго
Кылбайт белем кызыкты,
Салбайт белем бузукту.
Бул Акундун кыз Чүрөгү,
Ааламга тийген дүмөгү,
Бир тууганы болсо да
Сырын айтпай жүргөнү.
Келе бери колуң – деп,
Келгениң жакшы болду – деп,
Оңдосун кудай жолду– деп,
Ошол күндөн ушул күн,
Көрүнгөнүң так бүгүн.
Миң койдон калган кебемби?
Сыр жаадан калган жебемби?
Кудай бүгүн бергенби?
Чынкожо менен Толтойго
Тийемин деген сөзүнө,
Чыдай албай өзүнө
Кылган иштин баары чын.
Жамандардын баарына

Жалпы аламан үйрөттүм,
Колунан кармап сүйрөттүм,
Болоттон калган кетигим,
Боз ала туйгун жетигим.
Тилегим кудай берген соң,
Тим эле кантип турайын,
Көзү турат Айчүрөк
Өзүң мындан сурагын.
Жаңылыштан жан өлөт,
Тактысынан кан өлөт,
Энөөлүктөн эр өлөт.
Эбиңди өзүң тапкын – деп,
Эңкейип эми турайын,
Ачууң келсе чапкын» – деп.
Колун кармап көрүшүп,
Көргөнүн айтып беришип,
Экөө карап турду эми.
Ал аңгыча көкжалың
Көзүнөн чыгып от жалын
Күлүп ийди барк этип,
Эр Семетей жарк этип.
«Баракелди, кайнага,
Оттой көзүң жайнаба.
Жамандыкты ойлобо,
Өзүңө бекер болжобо?
Жаздыгынан жан өлбөйт,
Тактысынан кан өлбөйт.
Ажал жетип күн бүтсө,
Албай койбойт кара жер,
Тартпай койбойт казган көр,
Тобокел деп жүрө бер!
Ажалдуу киши өлүүчү,
Азаптуу киши көрүүчү.
«Эй, Айчүрөк долу» – деп,
«Сен эмне дейсиң кеп сүйлөп.
Ажыбай менен Түмөнбай
Бир тууганың минттиби?
Бокчоңорду тинттиби?»
Алаканды бир салып,
Андан бетер каткырып.
Ажыбай менен Түмөнбай,
Ортого куран коюшуп,
Оо дүйнөлүк болушуп,
Көңүлдө кирин жоюшуп.
Кыл болот мизин жалашып.
Кыяматты санашып.
Ак албарс мизин жалашып,
Акыретти санашып.
Тилегин кудай бергенде,
Тиктегим келгенде,
Ажал жакын убагым,
Антип карап турбаймын.
Чынкожого барайын,
Чын кара атын алайын.
Сулуу эле балам – деп,
Суркоёнуң алам – деп,
Суктандырып салайын.
Суркоёнду салайын.
Берүүчү болсо аттарын,
Экөөн бирдей алайын,
Алдап алып аттарын
Кызталакка кылайын.
Куран кармап, шерт кылып,
Убаданы бек кылып.
Экөө бүгүн жөнөдү.
Айчүрөк менен эр Семе
Сары казы, кыйма жал,
Сандыргалуу кош балдар
Кыткылыктап күлүшүп,
Шылдыңына кирди эми,
Капкасы алтын коргондо,
Кара сарттын ордодо,

Тамашага кирди го.
Муну таштап коюңуз,
Ажыбай менен Түмөнбай
Кабарынан болуңуз.
Арбаң-далбаң жүгүрүп,
Келе жатат сүйүнүп,
Элди көздөй жүгүрүп.
«Ажыбай мында калгын» – деп
«Элди жайкап алгын» – деп,
Экөө келди бул элге,
Урушуп турган куу элге
Эриндери чорбоюп,
Мурундары борбоюп,
Көчүгүн жерге коюшуп,
Көңүлдө кирин жоюшуп.
Ажыбай экөө караса,
Айландыра санаса
Айрылбаган башы жок,
Алжайбаган кашы жок.
Сынбай калган тиши жок,
Кээ бирөөн карасаң,
Муну менен иши жок.
Түмөнбай түрдүү кеп айтып,
«Ээ, Ажыбай эпте» – деп,
«Урушкан мобу кепти» – деп.
Мен Чынкожо жөнөйүн,
Чындап кудай салганын
Ушу бүгүн көрөйүн!»
Эр Ажыбай куп деди,
Ар кимисин кеп деди.
Түмөнбай келип кеп айтып,
«Ээ, калайык, сүйүнчү!
Тон, өтүгүн кийинчи,
Эртең Чүрөк ойну бар,
Эр Толтойдун тою бар,
Эми урушту коюңар.
Бул эмине деген кеп?
Элден мурда эзилип,
Эшиктей башың кесилип,
Жоодон мурда жоюлуп,
Койдой болуп союлуп.
Чынкожо турат табалап,
Айчүрөк бизди каралап,
Минтип турган кезинде
Бул эмине деген кеп?
Кылкараны берээрде,
Кыз-келинди көрөөрдө
Кылыктуу күйөө болоордо
Бул эмине деген кеп,
Өз ичиңден бокту жеп?
Суркоёнду берээрде,
Сулуу кызды көрөөрдө,
Сумсайышып турушуп,
Өз алдыңча урушуп,
Сакал-мурут жулушуп,
Кудай сени алсачы!
Как ушинтип кеп айтып,
«Сүйүнчү журтум» – деп айтып.
«Эртең Чүрөк оюну бар,
Эр Толтойдун тою бар,
Эми мындан ары коюңар.
Кабагың карыш ачкыла
Каршы, терши баскыла
Муңканганың ачкыла,
Жоонун түбү эл болот.
Жыргатыңар мал болот,
Эми мындан ары жол болот».
Ошону айтып Түмөнбай,
Кызыл ат менен кылтылдап,
Жорголотуп шылкылдап,
Жолго кирген жери ошо.
Ал аңгыча калайык,

Кандай айтсак ылайык,
Урушканы эп дешип,
Кайра баштан кел дешип,
Тамак-ашын бир жешип.
Кээси тура калышып,
Чапанын жаба салышып,
Кудай бизге берди деп,
Как ошентип турду эми.
Койчу балдар коюнда
Ар нерсе бар оюнда
Эртең Чүрөк ойну деп,
Элге түштү тою деп,
Корум болсун кою деп.
Кою менен курсун – деп,
Бирин койбой карышкыр,
Бирин койбой кырсын– деп.
Анын кийин соңунда,
Ар нерсе бар оюнда
Укурукту сүйрөтүп,
Азоолорун үйрөтүп,
Жылкычы жүрөт сүйлөшүп,
Жылас болсун жылкы – деп,
Кантип келсин уйку – деп.
«Эрке Чүрөк тоюна,
Эл чогулган ойнуна
Барбай кантип коёлу».
Алар чыкты бир катар.
Анын кийин соңунда
Кызыл кулак, теңгечи,
Кыдырып жүрүп эл жечү.
Суур тери артышып,
Соодаларын сатышып,
Санаа сөзгө семирип,
Сарт токочун кемирип,
«Акча-теңге камдайлы,
Кыз-келинди алдайлы».
Алар чыкты бир катар,
Анын бери жагында
Кара сакал карашып,
Сакалдарын тарашып,
Алар да чыкты бир катар.
Анан кийин соңунда.
Ар нерсе бар оңунда
Көк ала сакал болгондор,
Көп агарып калгандар
Колуна искек алышып,
Көгүн терип салышып,
Көгүн терип салам деп,
Көбүн терип салышып.
Алар калды арманда
Көзүн жаман карманды.
Ажыбай жүрөт ичинде,
Алдап жүрөт ошондо.
Баарын таштап коюңуз
Баягы кеткен Түмөнбай,
Кабарынан болуңуз.
Оюрманын бел менен,
Ойдолотуп жол менен
Келе жатат Түмөнбай,
Түмөнбайда көңүл жай.
Түмөнбай келет жол менен,
Алда нече ой менен
Ал аңгыча эр Толтой
Ошо күнү кечинде,
Бая Түмөнбай келээр кезинде
Толтой жаман түш көрүп,
Түшүндө түрдүү иш көрүп.
Жедигер журту болду эми,
Түнүндө муну көрдү эми,
Жер майышып толду эми.
Чынкожо айлын карасаң,
Эки миңче болуптур,

Эсеби мындай болуптур.
Толтойдун колу бир илек
Төгүн, чынын ким билет?!
Кара Токо, Кадырбай,
Экөөнүн колу бир далай,
Жети миңдей кол экен,
Жер майышкан уул экен.
Чынкожону карасаң,
Кары бою киш телпек
Кырдап кийип алды эми.
Текечинин суп чепкен
Ыргап кийип алды эми.
Кылгарадай күлүккө
Ыргып минип алды эми.
Зыпылдата бастырып,
Эр Толтойго келди эми.
Салам берип турду эми.
Алик алып эр Толтой
Чынкожону бет алып,
Мойнун мындай бурду эми.
Чынкожоң эми кеп сүйлөп:
«Багыштын уулу Толтоюм,
Башынан мыкты жолтоюм.
Бая Ажыбайдын сөзү кана, досум?
Эки түгүл, үч болду,
Алдаганы күч болду,
Үч болбоду, төрт болду,
Ичим жаман өрт болду.
Кызыталак кыйды чал
Кызын качан берүүчү?
Кызын берем деп жүрүп,
Кылмак болду кыйды чал.
Улам берем деп жүрүп,
Учмак болду кыйды чал,
Ушинетип отуруп,
Кысмак болду кыйды чал!
Акылың болсо угуп ал,
Айткан сөзгө кулак сал!
Жүргүн досум, баралы,
Айчүрөк берсе алалы.
Айтсам тилим албайсың,
Алдаганын билбейсиң.
Акун канды ким дейсиң?
Ачуулана келгенде
Кайраттанып тилдейсиң,
Жүргүн, баатыр, баралы,
Айчүрөгүн алалы.
Айчүрөгүн бербесе
Айлына барып өлөлү,
Же каалаганын берели.
Же катканы болсо көрөлү,
Сураганын берели,
Шумдук ишин көрөлү.
Ажал жетсе өлөлү,
Айлын көздөй жөнөйлү, достум».
Ошондо Толтой кеп сүйлөп,
Кеп айтканда деп сүйлөп,
«Мен барбаймын, барып кел,
Өзүң эле билип кел,
Кечээги Ажыбайды алып кел!»
Кожону кудай урду эми,
Ачууланып турду эми.
«Кокуй, Толтой, кантесиң,
Сен канетип кетесиң?!
Өзүң коркок экенсиң,
Улам-улам сагынтып,
Айнытасың, турасың,
Сени кудай урбасын!
Корксоң мындай калгын» – деп.
Өзүм эле барамын,
Берсе Чүрөк аламын.
Бербей койсо Акунга

Алеңгирди саламын.
Кудай берсе Чүрөктү,
Эртеңки күнү талашпа,
Акылыңан адашпа,
Бүгүн баатыр Кадыр бар,
Токо экөөң жүргүлө!
«Корксо Толтой калсын» – деп,
«Теги экөөң бүгүн барчы» – деп.
Чынкожо чындап турду эми.
Эмесе маакул куп» – дешип,
Мунун сөзүн эп дешип,
Кара Токо, Кадырбай,
Алардын айлы бир далай,
Атка минип алды эми,
Аралашып калды эми.
Ошондо Кожо кеп айтып,
Эми койгун, Толтой, деп айтып.
Акылыңдан адашпа!
Айчүрөк бизге буюрса
Аламын деп талашпа!
Калдыңбы эми досум – деп
Кадырбай жолуң болсун – деп.
Кана жолду башта» – деп,
«Кан Толтойду ташта» – деп.
Токо менен Кадырбай
Кадыры бар бир далай,
Жалынганы бир далай.
Чынкожонун алдына
Эсеби жок кол келди,
Кара курттан мол келди.
Кара аламан, калың кол,
Чыгып келген жери ошол.
Аны таштап коюңуз,
Ар жагында Түмөнбай,
Кабарынан болуңуз!
Семетейдин алдынан
Келе жатат ошондо.
Капталдагы жалгыз жол
Как ошондон караса
Шыгайдын уулу Чынкожо
Чыңдоолду чыңдап алыптыр.
Оролмолуу жол менен,
Он миң аскер кол менен
Толтой анда калыптыр,
Чынкожо жолго салыптыр.
Баягыны көргөндө
Эр Түмөнбай болк этип,
Эси чыгып солк этип.
«Ушу жерден кетейин,
Семетейге жетейин,
Сени издеп келет деп,
Эптеп кабар берейин».
Бир далайга ойлонуп,
Чыдай албай толгонуп,
Айчүрөктүн көзүнчө,
Семетейдин алдынан,
Адам болуп мен келип,
Анан качып барсам сенделип.
Ошонетип баргыча,
Туубай туна чөгөйүн,
Тумшугу жок курган жан,
Бу көрөкчө өлөйүн!
Найза кармап сербейип,
Атка минип эрбейип,
Эркек болуп дердейип,
Ушу жерден кайра качып
кеткемин.
Анан өлгөнүм эмей неткеним?!»
Деп, ошентип көкжалың,
Көзүнөн чыгып от жалын.
Кайраттанып алды эми,
Чынкожону бет алып,

Шыпкырылтып келатат.
Чынкожону карасаң,
Кары бою киш телпек,
Кырдап кийип алыптыр.
Текечинин суп чепкен
Ыргап кийип алыптыр,
Кылкарадай күлүккө
Ыргып минип алыптыр.
Чалабын жанга байланып,
Тоо кажырдай айланып,
Чыгып келет камданып,
Ар бир түрдүү шаңданып,
Айчүрөк үчүн жасанып.
Ал аңгыча Түмөнбай,
Эки колу боорунда,
Эр Чынкожо доорунда.
Эгилип салам кылды эми,
Саламына алик жок,
Элде мындай бадик жок.
Атырылып сүйлөнүп,
Андан бетер күүлөнүп,
«Ээ, Түмөнбай кайнага,
Оттой көзүң жайнаба!
Ушу келген аскерди
Оюнбу деп ойлобо,
Кечээ күнү келем – деп,
Келтирип Чүрөк берем – деп,
Мурдаа күнү берем – деп,
Мынча неге куруттуң,
Убадаңды унуттуң,
Бересиңби Чүрөктү,
Же салайынбы дүмөктү!
Бересиңби кызыңды?
Салайынбы кызыкты? «
Как ошентип чалкалап,
Тегеренип турду эми,
Тетири кептен урду эми.
Аны көрүп Түмөнбай,
Андан артык кул экен,
Кызыгандан кызылы,
Мунун да сөөгү ысыды.
«Тилекти кудай бергенде,
Тиктегеним келгенде,
Семетейди көргөндө
Аянып кантип калайын?
Теги ушу жерде өлөйүн,
Салам айтсам алик жок,
Элде сендей бадик жок.
Салам деген парыз болот.
Алик албай койгондо
Акыретке карыз болот.
Мыктысынып болбойсуң,
Мынча не үчүн кордойсуң?
Арага келген өзүмдү,
Айтам саа сөзүмдү,
Ачып кара көзүңдү,
Бир немең өтүп кеткендей
Милдет кылып аласың,
Минте берсең Чынкожо,
Кантип Чүрөк аласың,
Как талаада каласың!
Акун кан саа кеп айтты,
Атыңды бергин деп айтты.
Кылгара атың бербейсиң,
Өлбөгөн жерде калам – дейт.
Анык сулуу балам – дейт.
Суркоёнду алам – дейт.
Сулуу эле балам – дейт.
Суркоёнду бербесең,
Шумдукту бүгүн салам – дейт.
Арага келген элчимин,
Аныгын айтып берчүмүн.

Сен кыз алуучу жуучусуң
Сөздү угуп куучусуң.
Арак тартып, кой союп,
Сыйлашууга кандайсың?
Аманат жанга бир өлүм,
Кайнашууга кандайсың?
Үзүрлүү шаар Үргөнчкө
Жүрүшүүгө кандайсың?
Күйөө болуп үзүрдү
Сүрүшүүгө кандайсың?
Түшө калып атыңдан
Күрөшүүгө кандайсың?
Мыкты болсоң Чынкожо,
Чечен болсоң айтышта,
Жеңдирип ийсем тилим кес!
Мерген болсоң бери чык!
Жарып салсам көзүм теш!
Жорукту күйөө болбойсуң,
Жол боюна конбойсуң.
Кылыктуу күйөө болбойсуң,
Карыганда атаңа,
Кылапат айтсаң оңбойсуң.
Билесиңби Чүрөктү,
Аны ким деп болжойсуң?
Уктуңбу анык Чынкожо,
Айчүрөк алып тын кожо».
Деп, ошентип токтолду.
Чынкожону карасаң
Аттан түшө калды эми,
Атын тарта салды эми.
«Баракелди кайнага,
Жаман санаа ойлобо!
Кара ат түгүл Суркоён,
Муну кошо берейин,
Кана кызыңды берчи көрөйүн».
Каздай мойнун койкойтуп,
Катынын алып жөнөйүн.
Касиет сенден көрөйүн.
Семетей Ногойдун уулу болсо,
Шыгайдан чыккан мен болсом,
Акылын мурда таптырдым,
Алдатып айлын чаптырдым.
Көңүлүн шондон жат кылдым.
Акун кандын элине
Айчүрөк бер деп доолаштым.
Өз атам менен жоолаштым.
Айбымды өзүм билейин,
Кара атты тартуу берейин,
Касиетин көрөйүн.
Бир кара ат эмес жүз кылып,
Санап туруп түз кылып,
Жабууларын киш кылып,
Унуткусуз иш кылып,
Жүз кара ат кылып берейин.
Аны менен тим турбай,
Эр Толтойго барайын,
Суркоёнун алайын,
Аны да кошо берейин.
Кана Айчүрөгүң көрөйүн,
Атынан түшө калды эми,
Кулдук ура салды эми.
«Менден бекер сөз чыкты,
Сенден шекер сөз чыкты
Бул айтканың түз чыкты»
Сен атыңдан түшкүн деп
Кара аттуусун түшүрүп,
Эки колун куушуруп,
Ээрлерин шыпырып,
Баарын бирдей түз кылып,
Санап туруп жүз кылып
Өзүнүн минген Кара аты –
Жоого тийсе канаты

Маңдайына аяктай кебез
байлатып,
Өңгөлөрүн айдатып,
«Кылгараны коштоп ал,
Өзгөсүн айдап жолго сал,
Дөө-перинин малы эле,
Өзү качкы жан эле.
Перилердин малы эле.
Адамзаттын уулуна
Пейлин койбой жүрчү эле.
Мен Толтойго барайын,
Кошумчасын алайын.
Кош, аман бол, жолборсум,
Эми сага жол болсун!»
Амандашып калды эми,
Айдап жолго салды эми.
Бура тартып алганча,
Бута атым жерге барганча,
Чынкожонун элинде
Акылдуусу ар канча
Колун билген жакшысы,
Кол бийлеген башчысы.
Кара Токо, Кадырбай
Акылы бар ар кандай,
Кадырбай келди күүлөнүп,
Чынкожолоп сүйлөнүп,
«Атаа кокуй Чынкожо!
Акылы жок кем кожо,
Алакөөдөк сен кожо!
Сени жалгыз жибербей
Кошо келип ит болдум.
Эр Толтойду ким дейсиң?
Ошонун сөзүн билбейсиң!
Атасы Багыш кан эле,
Касиеттүү жан эле.
Анын айткан сөзү чын эле.
Ошо кандай киши эле.
Айчүрөк албай апаңды ал!
Эрке кыз албай энеңди ал!
Атаа, кудай сени алсачы!
Же Толтойго акыл салсаңчы?
Мындан көрө өлсөңчү,
Кылгарадан айрылдың,
Канатың сынып кайрылдың.
Как талаада каласың,
Каңгырап жүрүп өлөсүң,
Караңгы жайды көрөсүң.
Толтойдун тилин албайсың,
Эми жайың кандайсың?
Аскердин баарын артыңдан
Чуркуратып аласың
Адам өңдүү келатыр,
Астыңдагы атыңды
Не үчүн түшүп бересиң.
Өз жаныңа өлчөгөн.
Кылгарадан айрылдың,
Канатыңдан кайрылдың.
Жалаң өзүң жөө калбай,
Өзүң өңдүү эрлердин
Менменсиген бектердин
Далайын жөө таштадың,
Кандай укмуш баштадың?!»
Баягыны укканда
Кадырбай сөзүн эп – деди,
Бул айтканың куп – деди.
Түмөнбайлап айкырып,
Байрак булгап чакырып.
Кынык алган Түмөнбай,
Бу кеткеним бекер – деп,
Дагы берет экен – деп.
Кылгара атты булкунтуп,
Коштоп алып жулкунтуп,

Кайра жетип келди эми.
Кармай калды Чынкожо,
«О, Түмөнбай кайнага,
Көөнүңө кинем ойлобо!
Ушул элдин баарысы,
Жашы түгүл карысы
Жалпы туруп кеп айтат,
Жаман кылдың деп айтат.
Суркоён менен Кылгара,
Сулуу экен бир бала.
Кептин артын сен кара,
Акун кандын элине,
Алеңгирди салганы
Айып болуп калыптыр,
Абырактуу эр Толтой
Майып болуп калыптыр.
Мен анын тилин албай, ат берип
Уят болуп калыпмын.
Эр Толтойго барайын,
Суркоёнун алайын.
Толтойдун өзүн ээрчитип,
Кошо ала барайын.
Карат менен Суркоён
Мамысына салайын.
Чынкожоң болсун күйөө – деп,
Кабыл болсун түлөө – деп.
Толтой болсун куда – деп,
Малын берсин жуда – деп.
Эки күлүк ат берем,
Мөөр басып кат берем.
Жүз атты бүгүн айдап ал!
Эртең жүз карача тайлак ал!
Анан сүйгөнүңдү сүйүп ал!
Куйруктарын шүйүп ал,
Акбаш, акбаш атан ал,
Кызыл дилде зарымды ал!
Колумдагы барымды ал.
Кызыл куйрук нарымды ал!
Кош Түмөнбай жолго сал»,
Куран кармап кеп айтып,
Кудай урсун деп айтып,
Ишендире кеп айтып,
Как ушуну кылбасам,
Ит болоюн деп айтып.
Ал аңгыча Түмөнбай,
Эмесе макул, куп – деди,
Сенин сөзүң эп – деди.
Жолду ката арманда
Оозу-мурдун кармоодо.
Жүз ат айдап кубалап,
Жүрөөр жолун кыбалап,
Семетейди бет алып,
Капкасы алтын ордого
Кара сарттын коргонго
Куралы жабдык атына
Эр Семетейдин кашына
Эми кирип келди эми
Эрди-мурду томсоруп,
Эки бети бозоруп,
Эр Семеңе кеп айтып,
«Ээ, туйгунум» – деп айтып,
«Кудай бизге берди эле,
Каратын алып келди эле
Бурулуп жөнөп алганча,
Бута атым жерге барганча
Айнып калды аңгыча.
Эртеңки күнү бермекке,
Кара ат менен Суркоён
Экөөн тең алып келмекке
Убаданы бек кылды.
Куран кармап шерт кылды.
Бергени да курусун,

Менин кылган ишиме
Ичиң кантип жылысын!
Ал аңгыча эр Семе
Сандыргалуу эр неме
Ыраазы болду өзүнө
Жашырбаган сөзүнө
«Баракелди, аба» – деп,
«Ыраазымын сага» – деп.
Жаздыгынан жан өлбөйт,
Тактасынан кан өлбөйт.
Ыраазымын өзүңө
Жашырбай айткан сөзүңө
Энөө болбой эр болбойт.
Мен да алдаттым далайга
Ал Шыгайдын уулу Чынкожо
Айчүрөк алчу кул го ошо.
Арманда болбой салышсын,
Аты менен сайышсын.
Мылтык үнүн угушуп,
Найза менен сугушуп,
Бир кумардан чыгышып,
Кыя тартып турушуп,
Туруп алып урушуп,
Антип Чүрөк албасак,
Тамашаны салбасак,
Эмине үчүн кайгырдың?
Акылдан не үчүн айрылдың.
Опол-Тоону түптөдүм,
Олуяны бүктөдүм.
Кашкар-Тоону түптөдүм,
Кандын баарын бүктөдүм.
Кара-Сууга кан куйдум,
Каарына тийгенде
Кан атамды жайладым,
Кыраңдуу жерди майладым,
Кыйыгыма тийгенде
Кырк чоромду жайладым.
Көп ногойду ийирдим,
Көбөштү көргө кийирдим,
Абыкени аймадым,
Алды-кийин жалмадым.
Ар душмандан тайбадым.
Атышканды душманды,
Азууга салып чайнадым.
Кара калпак, түркмөндү,
Казак, кыргыз бүткөндү,
Аргын, ногой алачты,
Атамдан калган Таласты,
Жердегеним жети жол,
Сегиз жылга толгуча
Убадабыз болгуча
Учуп кеткен Чынкожо,
Ушул ишти баштады.
Белине саадак бууганча,
Бек атам кунун кууганча
Уруш кылды аңгыча.
Урумга бүлүк салганы
Билемине кылганы.
Катын алчу Чынкожо
Караты менен салышсын,
Кайраты менен сайышсын.
Аа эмне үчүн кайгырдың?!...
Кабыл болсун түлөө деп
Азаматтын өзүнө
Кайрат кайрак бүлөө деп,
Түмөнбай көөнү басылды,
Көрбөдүк мындай асылды.
Муну таштап коюңуз,
Баягы калган Чынкожо
Кабарынан болуңуз.
Эр Чынкожо ат минип,
Азыр жалаң салды эми

Толтойду көздөй бет алып,
Эми жөнөп калды эми
Толтойго барып айтмакка,
Жооптошуп кайтмакка
Келе жаткан жери ошол.
Ал аңгыча эр Толтой
Акылы артык куу жолтой
Толтой турат толгонуп,
Токсон ойду ойлонуп,
Жедигер эли лыкылдап,
Жерге батпай быкылдап.
Жаткан экен ошондо
Толтой жүрөт талаада,
Толгон акыл санаада.
Ары басат аргыштап,
Бери басат кергиштеп.
Суркоён атын байлатып,
Элдин барын жайнатып
Эчкимге сырын айтпады,
Же айнып бүгүн кайтпады.
Түшү жаман бузулуп,
Өзү жүрөт кубулуп,
Кызыл өңү бозоруп,
Өзү жаман ач болуп,
Алаңгыча кеч болуп.
Как ушинткен кезинде
Ошо күнү кечинде
Чынкожо баатыр келди эми.
Салып келди кашына
Салам берди ошондо
Алик алды Толтою
Абырактуу жолтою.
«Шыгайдын уулу Чынкожо досум!
Ушунча элден тыңкожо досум!
Сен эмне келдиң, демиңди айт!
Энтелебей кебиңди айт.
Бая кеттиң олунуп,
Тил албастан жулунуп.
Эми кайра келипсиң,
Эмнени билипсиң?!
Элиң кайда Чынкожо?!
Кебиң кайсы тыңкожо
Жалдыратпай көзүңдү
Жакшылап айтчы сөзүңдү
Атың тердеп келипсиң
Анталап минтип жүрүпсүң
Сүйүнгөнсүп алыпсың
Жолдон кайра салыпсын
Жолуң болгур чыныңды айт!
Анда Кожо кеп айтып,
Токто Толтой деп айтып
«Бая карыганда кан Акун
Айласы кетип калыптыр,
Арага Түмөнбайды салыптыр.
Кылкара атты каалаптыр,
Кызын бизге баалаптыр.
Суркоён менен Кылкара,
Сулуу экен кыз бала.
Үчөөн бирдей тең көрүп,
Бир атын бизге тең көрүп.
Бир атын бизге берсин деп,
Анан кызын алсын деп,
Түмөнбай келди арага
Мен жүз атты бердим барага.
Ошон үчүн тез келдим,
Кайта сага кез келдим.
Суркоён берсең сен алдың,
Кылкара берсем мен алдым.
Өзүң билгин досум – деп,
Ошон үчүн мен келдим.
Чогулушкан көп айтты,
Кадырбай, Токо лөк айтты

Жүргүн баатыр, баралы
Бирибиз барып көрөлү.
Колдун барын көчүргүн,
Жаккан отту өчүргүн.
Эртеңки күн чак түштө
Акун канга баралы,
Бүгүн барып бу жерден
Аралаш конуп алалы.
Ушу сөздү айтууга
Кайта тартып тез келдим,
Эр Толтой сага кез келдим.
Карат менен Сркоён
Бирөөн тандап берели
Акункандын Чүрөгүн,
Санаганда жүрөгүн
Күйүп, бышып жүрөмүн.
Бүгүн бирге конолу,
Таң атканча кеңешти
Абдан мыктап алалы.
Убаданы бек кылып,
Экөөнүн бирөөн берели».
Как ошону укканда
Эт жүрөгү болк этип,
Эси чыгып солк этип,
Тегеренип кетти эми.
Жооп бербестен отуруп,
Эт бышымга жетти эми,
Кайра тартып келди эми,
Толтой айтып берди эми.
Шыгайдын уулу Чынкожо
Ийилбей туруп сын кожо!
Жаныңдын тирүүнө шүгүр кыл,
Кожо!
Кел, Чынкожо кетели,
Мында туруп нетели?
Катынга каран салбайлы,
Карып жанды кыйбайлы,
Кайран элди кырбайлы.
Түмөнбай келсе бекер – деп,
Түбүндө түпкө жетер – деп,
Ушу кандай сонун кеп.
Ойлосоңчу Чынкожо!...
Акундун кызы Чүрөктү
Аккуу кепти кийгени
Алты мүлдө болду– деп,
Уктум эле уламадан
Ошо келип калган бейм.
Эр Түмөнбай агасын
Араң минтип салган бейм.
Кел,Чынкожо кетели,
Мында туруп нетели?
Ушу кыздан кечели,
Уялбай эле кетели.
Деги эле мындан уялбайм,
Кара жанды кыя албайм.
Аты бар да өзү жок,
Айтарына сөзү жок.
Акун кандын Чүрөгү
Асты бекер жүрөбү?
Аны көргөн бенде билеби?
Учканы жума күн болгон,
Учмактуу элге дүң болгон.
Бир дүйшөмбү түн билген,
Түндөн бөлөк ким билген?
Асман менен жүргөнү
Алты ай мүлдө эле
Ай ааламды көргөндүр.
Алптын барын арытып,
Барын сынап жүргөндүр.
Беренден эрин алгандыр,
Бек бекитип салгандыр.
Анан кийин Түмөнбай

Арага сага келгендир,
Кылгараң бер дегендир.
Кара атыңдан айрылба!
Канатыңдан кайрылба
Өлбөсөк Чүрөк табылаар,
Ажалдуу киши жаңылаар.
Жаңылып калба кокустан,
Ажал жетер кокустан.
Алтын тактан тайгылып,
Асыл жандан айрылып,
Майып болуп калбайлы,
Берсе дагы албайлы.
Билип турам өзүңдү,
Энтелеген сөзүңдү.
Алактаган көзүңдү,
Айтып турам сөзүмдү.
Андан көрө баралы,
Жылаан жолду чалалы,
Жылкы тийип алалы.
Кашкардан калың мата алып,
Калың олжо бат алып,
Катын менен балага
Мына ошентип баралы.
Же болбосо Чынкожо,
Сен да мыкты тың кожо!
Кыя тартып алалы,
Кызыл-Ташка баралы.
Ошол элди чабалы.
Кызыл тору кыз алып,
Атын Айчүрөк коюп мактайлы,
Кыз үчүн кыргын таппайлы,
Кылымды аман сактайлы.
Кел, Чынкожо, кетели,
Мында туруп нетели?
Упалуу беттен кан акса,
Убалы кимдин мойнуна.
Сурмалуу көздөн жаш чыкса,
Жашы кимдин койнуна,
Кирбеймин мындай ойнуңа.
Баарысын айтып нетейин,
Түндө жатып түш көрдүм,
Түшүмдө жаман иш көрдүм.
Канжыгадан баш көрдүм,
Көөкөрлөгөн кан көрдүм,
Асмандаган жан көрдүм.
Ал эмне болучу?
Ал түшүмдү жоручу!
Омуроом талыгат,
Күрөөкө соот кийгендей.
Көкүрөгүм демигет,
Аккелте мылтык тийгендей.
Маңдайымдан карасаң,
Тер аралаш суу чыгат.
Кулагымдан басылбайт,
Манастаган чуу чыгат.
Ары-бери карасам,
Чуркураган үн чыгат,
Ушун үчүн чидерип,
Ары-бери чиренип,
Басып жүрөм имерип.
Бул эмне болучу,
Бул түшүмдү жоручу!
Мунумду айтып нетейин,
Көргөнүм айтып өтөйүн.
Обалеки башымда,
Он эки жашымда
Көкөтөй деген аш болгон
Көп чогулуп иш болгон
Каркыранын оюнда,
Кан Көкөтөй тоюнда,
Кара-Суунун боюнда
Атам Багыш кан эле,

Ак сакалдуу кан эле.
Кан атамдын арбагы
Бир адамча бар эле.
Эркелик менен эл көрдүм,
Каркырадай жер көрдүм.
Капыр менен мусулман
Кара курттай толуптур,
Каркырага конуптур.
Кыяматта болбосо,
Мындай жыйын болгон жок.
Тоодой кула аты бар,
Адамдан башка заты бар,
Абырактуу каркы бар
Ачуулана келгенде
Ала-Тоодой баркы бар.
Как ошонун баласы,
Ойлоп акыр карачы!
Семетей атту жолборсу
Как ошонун жолдошу.
Айчүрөктөй катынын
Канеткенде аласың?
Э, Чынкожо капырым,
Ойлоп тургун баатырым,
Билесиң сөздүн акырын.
Мынча эмне үчүн эсирдиң?
Канткенде аласың,
Семетейдин жесирин.
Минте берсең Чынкожо,
Элге тийет кесириң.
Быйыл басып алыппыз,
Ажыдаардын куйругун,
Көрөсүң кудай буйругун.
Урушпастан кетели,
Ушул кыздан кечели.
Өлбөсөк Чүрөк табылаар,
Ажалдуу киши жаңылаар.
Кылгарадан айрылба,
Кыз Чүрөк үчүн кайгырба!
Түмөнбайдын сөзүнө
Ичим кантип жылысын,
Шыгайдын айлы аз эле,
Сени менен кас эле.
Менин атам Багыш кан
Манас менен дос эле.
Кел, Чынкожо кетели,
Мында туруп нетели?»
Өөдө-төмөн каргытып,
Айтып турду чаргытып.
Ал аңгыча Чынкожо
Ачуу жаман келди го
Алдындагы Кара атын
Моюндан ары бир салып,
Тегеренип алды эми,
Кайра тартып келди эми.
Атаа, Толтой не болдуң,
Акылың кайда жоголду?
Ашым бышып калганда,
Акундун кызы Чүрөктү
Ала турган болгондо
Арачысы келгенде
Кудай сени алсачы,
Адам болбой калсаңчы!...
Бул эмне дегениң
Минтип мени жегениң?
Кокуй, Толтой, өлө кет
Коркуп турсаң мынакей
Кошуунуңду бөлө кет!
Алат, Толтой ары кет,
Аскериңди ала кет!
Сары атыңды мине кет
Сайраган кебим биле кет!...
Аксак сары ат өзүңө,

Айнып турган сөзүңө.
Мындан кийин бачагар
Көрүнбөгүн көзүмө!
Качан болсо кан Толтой,
Айнып келип турасың,
Азгырып элди бурасың,
Анттуу досуң мен элем,
Айнып турган сен белең?!...
Жакшы досуң мен элем,
Жаман киши сен белең,
Ушундай коркок кем белең?!...
Жедигердин эр Толтой,
Жерден ары кир Толтой,
Багыштын уулу эр Толтой,
Башынан коркок куу жолтой.
Абырактуу дөө Толтой,
Ашыкка батпай төө Толтой,
Сени кудай урабы,
Жанында Семетей карап
турабы?!...
Ал Ногойдун уулу эле,
Мен Шыгайдын уулу элем.
Тең атабыз, тең элем
Качан андан кем элем?
Коркутасың эми эле,
Кокуй, Толтой не болду?
Аргындан чыккан ал жакыр,
Атыша келген бир бакыр,
Ногойдон чыккан ал жакыр,
Согуша келген бир бакыр.
Кана Кожо өлгөнүм,
Караңгы жайды көргөнүм?
Мындан кийин Толтоюм
Көрүнбөгүн көзүмө
Көп айтпагын сөзүңдү.
Алдындагы чымкара
Шак дедире бир салып,
Жыпкырылтып алды эми.
Ал аңгыча Толтоюм
Кетейин десе ант катуу,
Кетпейин десе жан таттуу.
Ойлоп-ойлоп отуруп,
Кобо калып акырып,
Колун булгап чакырып,
Чынкожолоп чыкырып
Ал аңгыча Чынкожо
Кайра тартып алды го,
Салып келип Толтойго
Айтып турду жолтойго.
«Багыштын уулу Толтоюм,
Башынан мыкты жолтоюм
Бачым айткын кебиңди
Кеспегин менин демимди.
Эмне үчүн айкырдың,
Кайра мени чакырдың?
Ошондо Толтой оолугуп,
Айтып турду соолугуп.
Кетейин десем ант катуу,
Кетпейин десем жан таттуу.
Анты-шертиң тапшырдың
Ошон үчүн чакырдым.
Эми өлсөң кошо өлөйүн,
Өнөрүң болсо көрөйүн.
Көргө түшсөң түшөйүн,
Көтүңдөн кошо жүрөйүн.
Сабырлык менен жетели,
Тирүү болсок кетели.
Бүгүнкү күндү мага берчи, досум
Бүгүн күнгө шейшемби
Шейшемби жалгыз, ал жалгыз,
Айчүрөк долу бул жалгыз.
Канчоро менен Күлчоро

Кайраты ашкан кул жалгыз.
Жалгызга жардам күн экен,
Экөөнө эмгек жөн экен,
Эртеңки күнү шаршемби
Чар тарапка тең экен.
Эртең менен баралы,
Эгем таала-кудаанын
Не жазганын көрөйүн,
Бер дегениң берейин.
Суркоёндой атымды ал,
Айчүрөктөй катын ал!
Деле кан Акундун шаарынан
Келбей-көчпөй жатып ал!»
Ошо кепти укканда
Чынкожо турат шартылдап,
Күлүп ийди жаркылдап.
Эми ыраазы өзүңө,
Айтып турган сөзүңө.
Эртең менен келгин деп,
Элдин бирин таштабай,
Аралашып алгын деп.
Арачы өзүң болгун деп
Чынкожо салды жолуна
Толтой калды колуна.
Баягы чогуу элине
Толтой келип кеп айтат:
«Эй калайык – деп айтат
«Баягы кожом кудай урду – деп,
Колуктумду алам – деп,
Антын айтып турду – деп,
Кетейин десем ант катуу,
Кетпейин десем жан таттуу.
Конуш билген жакшылар,
Кол бийлеген кашкалар,
Туу көтөргөн алтаңым,
Жол бийлеген султаным,
Ак сакалдуу карыя –
Айтып бергин жарыя.
Муну кандай кылчуубуз журтум,
Мына ушинтип кеп айтып,
Жана Толтой деп айтып,
Чынкожонун артынан
Өлсо кошо өлөлү,
Өнөрү болсо көрөлү.
Анты-шертин алгыча,
Аман элге баргыча
Деги түшүм жаман – деп,
Быйыл калбайм аман –деп.
Кайтчуңар кайткыла,
Кайтабыз деп айткыла!
Баруучуңар баргыла,
Мына кошо жүргүлө.
Капыр экен болбоду,
Каадаланып койбоду,
Айчүрөктү ойлоду.
Кайтабыз деп айткан жок,
Жалгыз киши кайткан жок.
Сен өлсөң кошо өлөбүз,
Сен көргөндү көрөбүз.
Мурунтан жакшы кан элең,
Абырактуу жан элең.
Чогуубуз менен жөнөйлү,
Чоңдугу болсо көрөлү,
Ээрчи кошо жөнөйлү,
Эрдиги болсо көрөлү.
Урушун биз да көрөлү,
Жүрүшүн биз да билели.
Сен арбагыңды качырып
Айылга аман баргыча
Андан көрө өлүм ак
Кайтпай турган ушул чак
Өзүң эле билгин деп,

Өңгөсү айтты мындай кеп.
Кеткин десең кетебиз
Деги бизден зериксең
Анан үйгө жетебиз.
Ак сакалы карысы,
Айтты журттун барысы.
А күнү анда конушуп,
Баары жыргап конушуп.
Баягы Толтой ээлигип,
Уктай албай желигип.
Атын жөө жетелеп,
Айланып жолду чекелеп.
Уктабай таңды атырып,
Элдин баарын жаткырып
Ары-бери бастырып,
Аң карады эр Толтой
Ар чуңкурду аңтарып,
Карап жүрөт эр Толтой.
Ал аңгыча түрүлүп.
Таңдын көтү көрүндү
Асмандан жылдыз быркырап
Торгой сайрап чуркурап,
Таң кылайып калганда
Торгой дабыш салганда
Толтой колду аралап,
Бары-жогун ойготуп,
Арабага таңдырган
Замбирекке барды эми.
Замбиректи бек атып,
Бүгүн казат болду деп айтып,
Араба менен бир дары
Алып келип куйдуруп.
Алачыктай коргошун
Колдуратып урдуруп,
Куржун башы дарыны
Кулагына куйдуруп.
Найза менен бир атып,
Ойду карай бир атып
Ойдогу элди дүрбүтүп
Тоону карай бир атып
Тоодагы элин чогултуп,
Эртең менен болду эми.
Элдин баары чогулуп,
Эр Толтойго келди эми.
Желеги туудан бөлүнбөй,
Жердин жүзү көрүнбөй.
Ак асаба кызыл туу,
Айгайлаган ызычуу,
Көк асаба кызыл туу,
Көк жаңырган ызычуу
Эр Толтойдун жүрүшү
Алтындаган чатырга,
Эр Чынкожо баатырга.
Аралашып жатырга
Аскердин баары келди эми.
Аны көрүп Чынкожо
Чыгып келди алдына.
Салам берди досуна,
Алик алды Толтою
Тосуп келген жолтою
Алик алды ошого,
Салам берген Кожого.
Жана түрдүү кеп айтып,
Жалынып турат көп айтып,
Шыгайдын уулу Чынкожо,
Өз алдынча тың кожо
Баракелди, баатырым,
Анда-санда эр кожо,
Агылтыма кир кожо.
Бүгүн күнгө шаршемби
Чар тарапка тең экен
Эртеңки күнү бейшемби,

Бейшемби күнү берсеңчи
Берели күлүк аттарды.
Алалы сулуу кыздарды
Ошол элге келгени,
Уруш-жаңжал салганы,
Алты ай таман толуптур,
Акун кандын элине
Акыр заман толуптур,
Бүгүн жолго барайын
Жолдун баарын карайын,
Төгөрөктү чалайын.
Кербендин жолун байладык,
Мал өткөрбөй айдадык.
Акырга байтал жуушатпай,
Асылга киши уктатпай,
Төөнү кенен оттотпой,
Жолго кенен каттатпай
Тоого чыккан мерген жок,
Жолду киши көргөн жок.
Кызык кылдык кырк күнү,
Бузук кылдык бир жылы.
Сабырдын түбү сары алтын,
Сандыргалуу Чынкожо
Самаганым ушу го.
Суркоёнду минейин,
Суптан тонун кийейин.
Жоо-жарагын алайын,
Жолго чыгып барайын.
Дөбөт кеткен төрт жол бар,
Төртөөн бирдей чалайын.
Кашкар кеткен кайкы жол –
Сан уруунун тайкы жол,
Салып чыгып барайын.
Ар кайсы жолго карайын,
Ар тарапты чалайын.
Аны менен тим турбай
Акийнекке жөнөйүн,
Анын жолун көрөйүн.
Акун кандын Чүрөгү
Асты бекер жүрөбү?
Азыр тийет дүмөгү.
Көрүүгө каран ашкандыр,
Келер жолун тоскондур.
Как ошону карайын,
Андай неме жок болсо,
Кең-Үргөнчкө кирейин,
Калаанын ичин карайын,
Шаардын ичин чалайын.
Караңгыда каралап,
Кара бакты аралап,
Как ошентип келейин.
Калаанын ичин карайын,
Ошо бойдон уктабай
Эртең менен жүрөйүн.
Эр Толтой баштап жөнөйүн,
досум!
Өнөрүн артык көрөйүн.
Каалап турса Суркоён
Казыр түшүп берейин.
Өңгөчө корком түшүмдөн,
Кечээги түнкү ишимден.
Ишембегин жанагы
Түмөнбай деген кишиңе досум.
Как ушуну көп айтып,
Кандай досум деп айтып,
Акыл салып турду эми.

ТОЛТОЙ ЧАЛГЫНГА ЧЫГАТ

Анда Кожо кеп айтып,
Кокуй, Толтой, деп айтып,
Күндө-күндө дей бердиң
Күндү узартып жей бердиң.
Мейли эртең болсун – деп,
Дегеле сенде акыл көп.
Акылдууснуп болбойсуң,
Ажал жетип күн бүтсө,
Ажалдан кантип коргойсуң.
Анан эртеңки күнү айнысаң
Дегеле Толтой оңбойсуң.
Мейлиң досум, бар деди,
Айтканың менен бол деди.
Ошентип эми Чынкожо
Уруксаат берген жери ошо.
Чынкожо калды колунда,
Толтой чыкты жолуна.
Суркоёнду минди эми,
Суптан тонду кийди эми.
Толтой чыкты тоорулга,
Жоо-жарагын алды эми,
Жолго чыгып калды эми.
Суркоён менен шалактап,
Эки көзү алактап,
Каңдагайды шымданып,
Жолго чыкты шаңданып,
Жоо-жарагын камданып.
Жаратканга жалынып,
Жалга кудай бүгүн деп,
Көрсөтө көр изин – деп,
Же болбосо өзүн – деп.
Тогуз жолдун тоомуна
Токтобой Толтой жөнөдү.
Эт жүрөгү болк этип,
Эстегенде солк этип,
Жорголотуп Суркоён
Жолго түштү бул оён.
Тогуз жолдун тоомуна
Алтымыш жолдун түйнүнө.
Азыр жетип келди эми,
Аркырата салды эми.
Андан өтүп алды эми
Аттын изин таба албай,
Айран болуп келатат.
Дөбөт кеткен төрт талап
Төгөрөктө көп жолдун
Баарын тегиз чалды эми.
Андан изин таба албай,
Бура тартып алды эми.
Кашкар кеткен кайкы жол,
Саңуруунун тайкы жол
Салып чыгып барды ошол.
Андан изин таба албай,
Күн чыгышты бет алып,
Бурулуп жөнөп калды эми.
Акинекти бет алып,
Өзүң көргөн эр Толтой
Аркыратып алды эми,
Ат болушка салды эми.
Караң калган Суркоён
Оозун коё берди эми.
Өөдө ылдый адырга
Өкүм экен Суркоён
Отуз катар адырга
Оозун коё берди эми.
Өөдө чыга бергенде
Өкүм экен Суркоён.
Коён сындуу мал экен,

Колу кыска жан экен.
Ооздугун кемирип,
Кара жерди томуруп,
Ылдыйыраак жер келсе
Куюшканды бек кармап,
Кудай сакта деп кармап
Кызып алып жөнөлдү.
Куштай учуп Суркоён
Сызып алып жөнөдү
Ошентип отуруп,
А күнү күндү батырып,
Акун кандын Чүрөгү
Асты бекер жүрөбү,
Баягы келип жол тозгон жерине
Бута атымча калганда
Жака жолду бет алып,
Бура тартып кетти эми.
Ажалы минтип жетти эми.
Атаны кайран эр Толтой
Ажалы жеткен куу жолтой
Жака жол менен даңкылдап,
Суркоён менен закылдап,
Үргөнчтү көздөй бет алып,
Толтоюңуз жүргөнү.
Акун кандын Чүрөгү
Мурунтан аны билгени.
Ошон үчүн озунуп,
Жолду тосуп келгени.
Жабыт жолго баатырды
Баштап алып кеткени
Аны Толтой көрбөстөн,
Ажалы анын жеткени.
Жабыт жолго жетпеди,
Кайра тартып кеткени.
Анын издегени Семетей
Жинди болгон немедей
Акинектин кара жол –
Аркыратып алды ошол.
Антип-минтип олтуруп,
Жылдызды көккө толтуруп,
Кең-Үргөнчтүн калаада,
Эр Толтойду карасаң –
Арнеңке бар санаада.
Ошо бойдон аралап,
Кара бактын ичине
Карап тура калды эми,

КҮЛЧОРОНУН ЧАЛГЫНГА ЧЫГЫШЫ

Эки жагын арытып,
Эми көзүн салды эми.
Ошо кезде карасаң
Эл жатаар мал болду эми,
Аттан түшө калды эми,
Чаначында чалабын
Муну чечип алды эми.
Агып жаткан арыктан
Бети-колун жуунуп,
Белин бекем буунуп,
Чалап ичип эс алып,
Төгөрөккө көз салып,
Токтой турсун эр Толтой.
Быягында болуңуз,
Кабарынан болуңуз.
Акун кандын төрүндө
Асты бекер жүрөбү
Атасынын төрүндө,
Ар неңке бар көөнүндө.
Семетейи койнунда,
Ар нерсе бар оюнда,
Шамаласын жандырып,

Шамдай болгон сулуу кыз
Баары ойноп отуруп,
Теспе тарткан кожодой
Кереметы ошондой.
Мойну ылдый ийилип,
Кереметы билинип.
Бир азыраак үргүлөп,
Көзү кетти илинип.
Кара жыгач ичине
Карап жүргөн Толтойдун
Келгени боо билинип.
Бажырайган уул экен,
Бакырайган кул экен.
Сакалы төшкө жайпаган,
Сайышкандан кайтпаган.
Сандыргалуу кул экен,
Уйку-соонун ортодо
Ушуну көрүп калды го.
Эси чыгып болк этип,
Эт жүрөгү солк этип,
Суу сепкендей селт этип,
Ыргып турду ордунан.
Эрди-мурду бозоруп,
Эки бети томсоруп,
Эрке бала Айчүрөк
Эми айтты кеп сүйлөп,
Суркоён менен алактап,
Суптон кийип шалактап,
Сакал-мурту чаң болуп,
Салтанаты даң болуп,
Салып жүргөн өңдөнөт.
Кара бактын ичинде
Карап жүргөн өңдөнөт.
Кантсе да кан төрөм, сага
көөндүү!
Борой-борой күн жааса
Боз кирешке токой жок.
Босого басып жоо келди,
Эми болушаар сенде ногой жок!
Керей-керей күн жааса
Керешке болоор токой жок,
Кереге басып жоо келди
Келишер сага ногой жок,
Атышкан жоого сан колдой,
Аттанып чыкса ак жолтой.
Ак жолтой баатыр агаң жок,
Ушу күндө байкасам –
Анан атышаарга чамаң жок !
Же Сары кандай тагаң жок,
Салышаарга чамаң жок!
Санаам гана түрдүү бөлүндү,
төрөм!...
Ажал жакын убагың,
Антип карап турбагын.
Толтойду көздөй чубагын,
Эмне кылып турасың?!
Ошону угуп эр Семе
Кенебеген эр неме
Ыргып турду ордунан
Жаратканга сыйынып,
Ыргып турду түйүлүп,
Белин бекем курчанып.
Кызыл өңүн сур салып,
Э түгөнгөн Айчүрөк
Мына Толтой деп сүйлөп,
Бирге жүргөн немедей,
Кошо жүрүп келгендей,
Кожо айтып бергендей.
Коркутасың болбойсуң,
Минте берсең оңбойсуң,
Мени ким деп ойлойсуң?!...
Мен Семетей болгону

Серпишкеним оңбоду,
Атам Манас болгону
Атышканым оңбоду
Андай болсо Толтойду,
Айтып бергин жолтойду
Айтып бергин барайын.
Атамдан калган калыбым
Кылбай кантип коёюн?!...
Атым кайда тарткын деп,
Кол куржунга салган – деп,
Ок-дарыны арткын – деп,
Ал аңгыча Канчоро
Албаң-далбаң түйүлүп,
Тайбуурулга жүгүрүп.
Туура тартып жетелеп,
Туйгунуна бет алып,
Кол куржунду артынып,
Кош өлөңүн тартынып.
Ок-дарыны салдырып,
Жоо-жарагын кийинип,
Жоо дегенде сүйүнүп,
Буурулуна минди эми.
Бура тарта бергенде
Күлчоро келип түйүлүп,
Этек-жеңин түрүнүп.
Эбелектей жүгүрүп
Чылбырынан алды эми
Кокуй аба нетесиң?
Сен кантип кетесиң?!...
Төрөсү чалгын чалчубу,
Чоросу кошто калчубу?
Анткендин жолу болчубу?!...
Анткен адам оңчубу?
Андан көрө абаке!
Келе бери атыңды,
Мага бергин батаңды,
Мен кимге айтамын датымды.
Андан көрө абаке,
Үчөөбүз бирдей баралы,
Кантип карап туралы.
Кайта кебиң угалы?
Кайтып атың берсеңчи!...
Өлүп калса Күлчоро
Кой териси эмеспи,
Тирүү болсо Күлчоро
Жоо бөрүсү эмеспи?!...
Табайын кулдун эсебин,
Ушу кезде Тайбуурул
Мага берүүчү кезегиң.
Толтой өңдүү кесебиң
Жалгыз ууру өңдөнүп,
Айчүрөккө көөндөнүп,
Аламын деп жүргөндүр.
Бул Акун кандын Чүрөгү
Анын дагы Чүрөгү
Алап-желеп болгондур,
А да жалгыз калгандыр.
Канчоро менен Күлчоро
Калабыз кантип уялбай?...
Акыры сени кыялбай.
Урушуна кирбейин,
Уурданып барайын.
Жашырынып карайын,
Алардын ишин көрөйүн,
Анан кайта келейин,
Өзүңө атың берейин».
Деп, ошентип какылдап,
Чылбырынан бек кармап,
«Түшкүн баатыр» – деп кармап,
Анда Семең кеп айтып,
«Айланайын Күлүстөн,
Баракелди кириштиң.

Билбейсиңби түгөнгүр
Кыйынын мобу жумуштун?!
Жоо көрбөгөн жаш элең,
Жол көрбөгөн боз элең.
Томолоңгон томаяк –
Мен турамын сени аяп.
Балтыр этиң толо элек,
Барар кезиң боло элек,
Булчуң этиң толо элек.
Бул өңдөнгөн баатырга
Бурулар кезиң боло элек.
Чынкожо, Толтой дөөлөргө
Урушаар кезиң боло элек,
Аттанып жоого киричү
Жулунаар кезиң боло элек.
Эй Канчоро, Күлчоро –
Айтканымды бил чоро.
Бириң казы, бириң жал,
Бириң кайың, бириң тал,
Бириң шекер, бириң бал
Бириңди айтсам бириң бар.
Экөөң бирге чогулсаң
Бир кишилик алың бар.
Кечээ Акыйнектин белинен,
Ак кайкынын кериден
Кыздарды көрүп алгамын.
Тайбуурулду мингизип,
Ошондо жолго салгамын
Ошондо укмуш баштадың
Кыздарды көрүп кызыгып,
Келбей жатып алгансың.
Кең-Үргөнчтүн суусунан
Өлүп кала таштадым.
Тайбуурулду бербеймин,
Өзүң өлүп, атымды
Олжо кылып саласың.
Абакеңдин башына
Кыямат минтип кыласың.
Канатымдан кайырып,
Тайбуурулдан айырып,
Олжо кылып салбагын,
Ойрон чоро, барбагын!»
Ошо кепти укканда
Куйкалары курушуп,
Андан бетер урушуп.
Абасына какылдап,
Айтыша кетти шакылдап.
«Атаканат абаке,
Акыл-эсиң канаке?!...
Күлчоро мурун өлгөн соң,
Күлүгүң кетсе не болот?
Күйүтүңдөн Күлчоро
Ушу бүгүн жоголот.
Канчоро мурун өлгөн соң,
Аколпок кетсе не болот?!...
Канчоро менен Күлчоро
Катмары менен жоголот,
Анан кантип ишиң оңолот?!...
Сен Айчүрөк алган табыңда,
Кандуу бут болгон чагыңда
Кара жолтой болбогун,
Өзүң өлүп калбагын.
Бул илгертен берки ырымды,
Чыдабай айттым сырымды.
Кечеги эле түнүндө
Кыз Чүрөккө баргансың,
Кызыл ала кылгансың.
Өзүң кара жолтой го,
Мен барайын Толтойго.
Безеленип күүлөнүп,
Безелене сүйлөнүп.
Айчүрөктү карасаң

Бетин чымчып кыялап,
Тетири карап уялып.
Тегеренип кубанып,
Ал аңгыча эр Семе
Атын түшүп берди эми.
Үзөңгүдөн бут тайып,
Ээрден көчүк кылтайып,
Акун кандын Чүрөгү
А да келип сүйлөдү.
«Өлсө мейли, өлсүн» – деп,
«Өнөрүн өлчөп көрсүн» – деп,
Каарына келгенде
Кайра тартпас бала экен,
Касиети бар экен.
Уруш-жоону көргөндө
Уруудан ашкан кул экен,
Уяты жок уул экен,
Ушуну коё бергиле!
Тыягынан Канчоро
А дагы айтып турду го.
Баракелди балага
Барыбыз бирдей садага!»
Бары-жогу кожурап,
Тайбуурулду мингизип,
Аколпогун кийгизип,
Зоот кийип солкулдап,
Бадана кийип балкылдап,
Мас болгондой шалкылдап.
Кылычы кында кыңгырап,
Атка минди зыңгырап.
Кыя тартып курчанып,
Кызыл өңү сур чалып.
Аккелтеси ийнинде,
Айза колдо сороюп,
Оозу-мурду чорбоюп.
Кайраттанып түгөнгүр,
Толтой кайда дебестен,
Бастырып жолго салды эми.
Көт жагынан эр Семе
Этек-жеңин түрүнүп,
Ээрчий кошо жүгүрүп,
Арт жагынан күйүгүп,
Токто, чоро, тура тур,
Мен айтайын уга тур!
Ат арытып мине элек,
Ат кадырын биле элек.
Тон тоздуруп кийе элек,
Тон кадырын биле элек.
Толтой өңдүү жарышкан
Жоо кадырын биле элек,
Жолуң каткыр жаш элең.
Сары улакты табайын,
Садаганы чабайын».
Буурулдун оозун бурду эми,
Бура тартып түгөнгүр
Тетигиндей турду эми.
«Кокуй аба айткын» – деп,
«Ошо жерден кайткын» – деп,
«Атыңды алып калбагын,
Азапка мени салбагын» –
Оолак турат чокчоңдоп,
Он экиде Күлчоро
Тигине турат урушуп.
Өңгөчө Семең кеп айтып,
«Токтой тургун» – деп айтып,
«Тогошом деп Толтойго,
Тоодой болгон жолтойго
Болбой кетип барасың.
Толтой чыкса кокустан,
Караңгыда кокустан
Жоону көрүп түгөнгүр,
Алдыңдагы Буурулду

Аябай санга салбагын.
Эти ачынып калбасын,
Ала кана качып албасын!
Оозу катуу мал эле,
Ал өнөрү бар эле,
Аягына сак болгун,
Оозуна бек болгун!
Белгилүү күлүк Тайбуурул
Бере качып албасын,
Айтылуу күлүк Суркоён
Акырындап барбасын,
Амал менен кылбасын,
Аягына сак болгун!
Айтканыма бек болгун,
Дагы айтамын уга тур
Далай кебим тура тур!
Кагылайын карегим,
Көргөнүмдүн баарысын
Чындап айтып беремин.
Манастан калган Аккелте –
Семетейге чак келте.
Аккелте жайын сурасаң –
Ыраак-жуук ылгабас,
Ыңгай туура тандабас.
Жоого атсаң Алма баш,
Отуруп атса Очогор,
Каап атса Койчагыр.
Толтой келсе кокустан,
Караңгыда кокустан
Көөп жүргөн түгөнгүр
Көтөрүп дары салбагын,
Алыс атып албагын.
Жарым дары салбайсың,
Жакын жерден барбайсың,
Жалпайта атып алгайсың.
Деги тилим албайсың,
Албаганда айтайын,
Арманым айтып кайтайын.
Манастан калган Акалбарс –
Буралып белге чалыпсың,
Болбой жөнөп калыпсың.
Ак албарс жайын сурасаң –
Түн ичинде суурсаң
Өрттөй болуп кызарган,
Тетири карай шилтесең
Аркан бою узарган.
Шиберге койсо өрт кеткен,
Шилтеген жоосу мүрт кеткен,
Көөдөнгө урса баш кеткен,
Көз ирметпей жаш кеткен.
Кылычты тартып алганда
Кыя тартып кылыч чап,
Айтканымды ойлоп тап.
Көөп жүргөн түгөнгүр
Көтөрүп кылыч албагын,
Көрүнгөндө Толтойду
Чокуга чаап калбагын.
Алдыңдагы Буурулдун
Тизесин кагып салбагын!
Өз атыңды өлтүрүп,
Өзүң түпкө жетпегин,
Как ушуну эстегин!
Эсиңден ушу кетпесин,
Дагы айтамын кулак сал!
Далай кебим угуп ал,
Манастан калган сыр найза –
Комокойлуу бир найза.
Тутам жерин нылдаган,
Тутам жерин сырдаган.
Кош карагыл тактырган,
Кобулдата чаптырган.
Ар душманга бактырган,

Учуна болот кактырган.
Көргөн киши кактырган,
Тийген жери ырбаган,
Алган киши жыргаган.
Жоону көрүп сүйүнүп,
Узун кармап барбагын,
Жерди сайып албагын,
Майып болуп калбагын.
Быягына сак болгун,
Ушул айткан сөзгө бек болгун!
Бул ишиңде арман жок,
Айтпай кеби калган жок.
Эми ушундай токто» – деп
Айтып сөзүн болгончо,
Акун кандын Айчүрөк
Келип калды аңгыча.
Кан Акундун төрүндө
Жүз дубана, он бөкө
Жүдөбөй баккан карысы,
Эсен молдо баарысы.
Элдин баары дуулдап,
Ээрчишип чуулдап.
Кыздын баары буркурап,
Элдин баары чуркурап.
Бир кудайга зар айтып,
Пил баштаган нар айтып,
Сары улагын таптырып,
Садаганы чаптырып.
Кара торпок кескилеп,
Киймин тоноп эскилеп.
Өзгөчө Семең буркурап,
Бир кудайга тапшырдым,
Кожосаным колдосун,
Ишинди кудай оңдосун!
Сага жолуккан душман оңбосун,
Санатылуу бир-бирден
Сайган эриң жүз болсун,
Салышкан Толтой түз болсун!
Жылтырга колуң үч болсун,
Жыргалың мындан күч болсун,
Кылган ишиң шар болсун,
Кызыр Ильяс жар болсун,
Кырк чилтен кайып жар болсун!
Алганың назик уз болсун,
Азирет-Аалы бир болсун!
Ак эшен сынап тааныган,
Атышкан жоосун каарыган.
Абырагын көтөрүп,
Алдага төрөң наалыган.
Жанга өлчөгөн жалгыз ат
Жаш бала минип баратат,
Жараткан алда кудурет!
Бир өзүңө аманат!
Кош аман бол жолборсум,
Эми сага жол болсун!»...
Как ушинтип кайрылып,
Күлчоро кетти айрылып.
Жөлөңкөлүү керидей,
Кой качырчу бөрүдөй,
Жан көзүнө көрүнбөй.
Урунаарга тоо таппай,
Урушаарга жоо таппай,
Ала-Тоону кемирип,
Тоо түгөткөн түгөнгүр.
Агын сууну шимирип,
Суу түгөткөн Күлчоро
Алты сан колду бир сайып,
Жоо түгөткөн Күлчоро
Эки жагын каранып,
Эрди -мурдун жаланып,
Кирип келди каралап,
Кара бакты аралап.

Андан неме таба албай,
Азгыратып алды эми,
Ары карай салды эми.
Каршы-терши кездешип,
Караңгыда издешип.
Толтой менен Күлчоро
Бирин-бири таба албай,
Чын ушинтип жүрдү эми.
Чоң көчөдө эр Толтой,
Бир көчөдө Күлчоро
Бир аганы бөлгөндө
Таңга жакын калганда
Чыдай албай Күлчоро
Чыгып кетти талаага,
Ар нерсе бар санаада
Төгөрөктө төрт жол бар,
Төбөт кеткен көп жол бар.
Мындан неме таба албай
Бура тартып алды эми
Кашкар кеткен кайкы жол
Саң урунун тайкы жол –
Салып чыгып барды ошол.
Андан неме таба албай,
Азгырылып алды эми.
Ээрден көчүк деңкейип,
Сары-Белден эңкейип,
Эрке бала Күлчоро
Эми колду көрдү го.
Эсеби жок кол экен,
Кумурскадан мол экен.
Абай кылып караса –
Чынкожо салып тамаша,
Кадырбай, Токо, Чынкожо
Үчөө эле жүрөт жанаша.
Анда Толтой көрүнбөйт,
Суркоёну билинбейт.
Эрке бала Күлчоро
Айчүрөктүн айтканы
Эми эсине түштү го
Эр Чынкожо бачагар
Элдин баарын жайнатып,
Этин салып кайнатып,
Толтой келсе жесин деп
Закылдата унчугуп,
Келери жакын болду – деп,
Кечигип калса өлдү – деп,
Как ошентип турганча
Тайбуурулду карасаң
Кулагын арстай көтөрүп,
Куйругун жердей чөгөрүп,
Ооздугун кемирип,
Кара жерди жемирип.
Аягы менен тик түшүп,
Туягы тийген жерине
Казандай ташка жик түшүп.
Чуудай кулак чунайып,
Бөрүдөй куйрук чубалып,
Көргөн бенде кубанып.
Тайбуурулду көргөндө,
Туручу беле Күлчоро
«Табына келген экен – деп,
Бул турушум бекер – деп,
Аралап кирип барсамбы?
Атын тийип алсамбы?
Туюк жаткан жеринде
Ошентип акыр-заман
салсамбы?!»...
Ошентип умтулуп,
Антип-минтип олтуруп,
Акылына толтуруп,
«Бу кылышым бекер» – деп,
«Толтой кайда экен» – деп.

Мен өңдөнүп албасын,
Берен, төрө Семеңдин
Бер жагында болбосун,
Кайра тартып кылт этип,
Кабакка кирди жылт этип.
Табына келген Тайбуурул
Жүрүп кеткен жерлери
Кол арыктай жоюлуп,
Басып кеткен жерлери
Кол ыштыктай оюлуп.
Калган экен белгиси
Кайра тартты Күлчоро
Ошол кезде ай чыкты,
Таңгамаал жай чыкты.
Келе жатат Күлчоро
Таңга жакын кезинде
Эки көзү күүгүмдөп,
Эрке бала Күлчоро
Чыдай албай үлүңдөп.
Ойротто жок Күлчоро
Оң жагына караса –
Тоодон аккан кашка суу –
Өңгө суудан башка суу.
Бир булакты көздөдү,
Ошону көрүп өрдөдү.
Бири терек, бири тал –
Жыгачынын көркү ошол.
Ойротто жок чоронун
Жатар жери берки ошол.
Абай кылып караса –
Атанын сонун жер экен,
Телегейи тең экен,
Дегеле сонун жер экен.
Оюнда жок Күлчоро
Уйкусуна мас болуп,
Муну шайтан азгырып,
Үйдөй болгон арчага
Жалп этип түшө калды эми,
Атын байлай салды эми,
Айбалтаны таянып,
Азканакай сүйөнүп,
«Чырым этип алайын
Анан кийин барайын» –
Ушуну ойлоп Күлчоро
Эки жагын каранып,
Эрди – башын жаланып,
Андан ары караса
Сорок таштын элеске,
Айырмачтай белеске
Басып калды Күлчоро
Найзаны сүйөп алчага,
Буурулду байлап арчага,
Буйдалды чоро канчага.
Чыгып келди кериге,
Сорок таштын белине.
Эңкейип алдын караса
Эч-эчтеме көрүнбөйт,
Сары жондуу талаада,
Ар нерсе бар санаада
Бир далай карап олтуруп,
Ойротто жок чоронун
Көзү кетти илинип,
Көөсөрлүгү билинип.
Айбалтаны таянып,
Маңдайына сүйөнүп,
Андан ары кылт этип,
Жатып калды селт этип.
Муну таштап коюңуз,
Биягында Толтойдун
Кабарынан болуңуз!
Суркоён менен алактап,
Уктабастан шалактап,

Элин көздөй бет алып,
Эми жолдо келатат.
Кезенгеним Семетей
Көрүнбөдү көзүмө,
Билинбеди өзүмө.
Баягы Сары-Белдин кериге,
Күлчоро келген жерине
Салып келди алактап,
Эр Толтоюң шалактап.
Суркоёнду карасаң
Кудай муну урду эми,
Изди тиктеп турду эми.
Жыттап алып кошкуруп,
Эки бутун ташка уруп,
Суркоён мөңкүп калды эми.
Эр Толтой аны көрдү эми,
Эңкейип карап турду эми.
Жүрүп кеткен жерлери
Кол арыктай жоюлуп,
Туруп кеткен жерлери
Кол ыштыктай оюлуп
Калган экен белгиси
Аны көрүп Толтойдун
Анык келди өлгүсү.
Буурулдун изи экен – деп,
Бу турушум бекер – деп,
Семетей келип калганбы?
Элге көзүн салганбы,
Эсебин такыр алганбы?
Мен да ушуну көрөйүн
Артынан издеп жүрөйүн.
Акырын басып, бек тыңшап,
Анда-санда жер тыңшап.
Андап келет жол менен,
Алда нече ой менен
Бая кашка булак тушуна,
Кирип келди ушуга.
Ташка кирип барганда,
Из жоголуп калганда
Толтой калды арманда.
Кайсаң-куйсаң этти эми,
Кайра тартып кетти эми.
Эки жагын каранып,
Эрди-башын жаланып.
Капталдагы кыяны
Кайрылып кетти эр Толтой,
Далайды көргөн куу жолтой.
Күлчорону бет алып,
Үйдөй болгон эр Толтой
Үңүрөйгөн куу жолтой
Жарым бута жанына
Жакын келди мамына!
Ушу кезде Күлчоро
Уктап жаткан жери ошол.
Же ойготкон киши жок,
Жарашыктуу жалбырак
Эмчек эмген баладай
Уктап жатат мемиреп.
Урумда жок эр Толтой
Акырын келет кыбырап,
Эт жүрөгү болк этип,
Эстегенде солк этип.
Мына ошентип келатат,
Аны таштап коюңуз,
Ар жагында Буурулдун
Кабарынан болуңуз.

КҮЛЧОРО МЕНЕН ТОЛТОЙДУН КЕЗИККЕНИ

Тайбуурул жаман кыйналды
Эр Толтойдун келгенин
Билип алып ыйлады.
Же кыйкырып айтаар кеби жок,
Кыйналды Буурул эби жок.
Же адамча айтаар сөзү жок,
Күлчоро жатат көзү жок.
«Кадеми каткан Каныкей
Кызматын кантип унутам,
Ушу жолдо чорого
Айтпай койсом курутам.
Асыл Манас баатырдын
Арбагын кантип унутам?!...
Ушу жолдо чорого
Айтпай койсом курутам.
Караң калган Каныкей
Үзүрлүү күлүк ушу – деп,
Үстүмө абай жаптырган,
Үзтүктөп тумар тактырган,
Үйгө байлап бактырган.
Башыма манаттан дорбо илдирген,
Баамды кыйын билдирген,
Шаардын көбүн бүлдүргөн.
Арпа, кишмиш жем берген,
Энекем Каныш дем берген.
Кырк кулунду кырдырган,
Кырк бээге тел кылган.
Колу менен эт берген,
Эмчеги жок сүт берген.
Эне болгон жеңемдин
Кызматын кантип унутам?!
Ушу жолдо чорого
Кыйкырбасам курутам!
Ардактап мени бактырган,
Алтын мамы кактырган,
Абакебиз Бакайдын
Асыл Манас атамдын
Арбагын кантип унутам?!...
Ушу жолдо чорого
Айтпай койсом курутам?!...
Деп ошентип Тайбуурул
Аягы менен тик түшүп
Туягы тийген жерлери
Казандай ташка жик түшүп.
Окуранып октолуп,
Кайдан турсун токтолуп.
Как ошентип калганда,
Көрбөгөн жан арманда.
Уктап жаткан Күлчоро
Уйку-соонун ортодо
Турамын деп жыгылып,
Жүрөгү оозго тыгылып,
Үч тирилип, үч өлүп,
Үшкүрүп турду эс алып
Албаң-далбаң түйүлүп,
Араң келди күйүгүп.
Тайбуурулду карасаң –
Кара арчаны кемирип,
Кара жерди жемирип,
Ооздугу качырап,
Эки көзү чачырап.
Ошенткен Буурулга
Ойротто жок Күлчоро
Эми чурап келди го.
Темир таман үзөңгү
Теппей чурап минди эми,
Теректеги найзаны
Муну колго алды эми.

Эми эки жагын каранып,
Эрди-башын жаланып
«Бул арам өлгөн Тайбуурул
Эминени көрдү» – деп,
«Аюу көрүп алганбы?
Андан үркүп калганбы?
Токойдон үркүп калганбы
Доңуздан үркүп алганбы?
Не болсо да барайын,
Баягы белди карайын.
Ары жагын арытып,
Анан кошко барайын.
Ошону көздөй бет алып,
Аккелтеси ийнинде,
Азирети кийминде,
Алиги белге келди эми,
Эңкейип алдын көрдү эми.
Келе жатат бир адам,
Өлүк эмей тири адам.
Бирөө десе экөөдөй,
Экөө десе эр Толтой
Жедигердин бөкөдөй.
Тоо десе, дөбөдөй,
Дөбө десе, баягы
Жедигердин төрөдөй
Каптал кыя нагыста,
Кереге бою жапыста.
Жарым бута жанына
Жакын келди мамына!
Быжыгыр кара сакалдуу,
Муну көрүп чоронун
Жүрөгү оозго такалды.
Кырма кара сакалдуу,
Тепме кара чапандуу
Боо өлөм деген барбаса
Өзгө бенде баргысыз,
Жандан кечкен барбаса
Жанына киши тургусуз.
Баягыны көргөндө
Бала төрө Күлчоро
Эт жүрөгү болк этип,
Эси чыгып солк этип,
Кайра тартып кылт этип,
Ойлоп турду жылт этип.
Атышайын мен десем,
Алым келбес неме экен,
Ала-Тоодой эр экен.
Тогошоюн мен десем,
Тоодой болгон кан экен,
Айчүрөктүн айтканы
Анык бүгүн чын экен.
Кой ушерден кетейин,
Семетейге жетейин.
Сени издеп эр Толтой
Мобуякта жүрөт – деп,
Баштап алып кетейин».
Мына ушуну ойлонуп,
Бир азыраак толгонуп.
Тукумунан укуму
Туйлап өскөн түгөнгүр,
Атасынан бабасы
Ар өнөрүн карачы,
Жоо дегенде жатпаган,
Көкүрөккө жүрөгү
Аттай туйлап батпаган.
Абасынын айтканы
Эстен чыгып калды эми,
Көнөктөй болгон көк куту
Көтөрүп дары куйду эми,
Кой боорундай коргошун
Колдуратып урду эми.
Айры машаа, көк милте

Арта кысып алды эми
Белди көздөй бет алып,
Мелтиреп жөнөп калды эми.
Бетине мылтык алды эми
Ошо кезде эр толтой
А да мыкты куу жолтой
Алдындагы Суркоён
Колун жерге салыптыр,
Калакайлап калыптыр.
Бутун жерге салыптыр,
Булагайлап калыптыр.
А дагы Тайбуурулдун сыңары
Кошкурганы баш жарып,
Бышкырганы таш жарып,
А да мөңкүп алыптыр,
Баспай туруп калыптыр.
Ошону көрүп Толтоюң
Эт жүрөгү болкулдап,
Эси чыгып солкулдап,
Очогор мылтык оңойлоп,
Барган сайын кудайлап
Белди карап, көз жайнап,
А да ошентип калды эми.
Алаңгыча Күлчоро
Алып келип өзүнө,
Бакырайган көзүнө
Басып калган жери ошол!...
Белестен мылтык тарс этип,
Баштан бөркү жалп этип,
Суркоён кайта жалт этип.
Ары карай бет алып,
Толтой качты созулуп,
Күлчоро кетти кошулуп.
Чың-чың үнү чын чыгып,
Чыңырганы чоң чыгып.
Кан Манас деп унчугуп,
Баабедин деп бакырып,
Манасдап ураан чакырып,
Азирет деп айкырып,
Алмамбет деп кыйкырып,
Артынан кирип келди эми.
Алтын кемер чети – деп,
Ай далынын бети – деп,
Эми ажалы жетти – деп,
Алып келип бек сайды,
«Алдым кулду» – деп сайды.
Ээрден көчүк кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Алтын ээр, марал баш
Акырекке жөлөктөп,
Ээрден көчүк бөлөктөп.
Алып кирип келгенде
Кара түпөк найзага
Каны жаап диркиреп,
Канжыгадан кара кан
Кара жерге зиркиреп.
Мына ошенткен кезинде:
Каран калган Суркоён
Колу кыска мал экен,
Коён сындуу жан экен.
Өөдө чыга бергенде
Өксүп калды Тайбуурул,
Өкүнүп алып Күлчоро
Жанакууп жөнөлдү.
Адыр жерге барды эми,
Андан ылды салды эми.
Ылдыйыраак келгенде
Ылдам эле Тайбуурул
Дагы кууп жетти эми,
Найза менен нетти эми.
Кыр арканын бети – деп,
Кылаар эми кезим– деп,

Кантип аман кетсин – деп,
Кылкылдата бек сайды,
Кызыр колдо – деп сайды.
Эки колдоп малганда.
Найза жетип салганда
Каргымалуу ак тизгин
Башынан алыс кетти эми,
Көткү бутка илинип,
Көөсөрлүгү билинип,
Көмөлөнүп сүрдүгүп,
Этеги башка түрүлүп,
Тайбуурул кетти мүдүрүп.
Куруп калган Күлчоро
Бети-башы чаң болуп,
Кылганы журтка даң болуп,
Ыргып тура калды эми.
Ары-бери карaса –
Караса көзгө илинбей,
Караңгыда Толтойдун
Кай кеткени билинбей,
Кайып болуп кетиптир.
Кайта минди Буурулду,
Кагып кийди буулумду.
Алды каткан чоронун
Айласы жаман куруду.
Эрди-мурду томсоруп,
Эки бети бозоруп.
Атаканат кудайым,
Айланы кандай кылайын,
Ичим толгон убайым!
Эми кантип барамын,
Не деп жооп беремин?
Семетей менен Чүрөктүн
Жүзүн кантип көрөмүн?!...
Мындан көрө өлсөмбү,
Ойго кирип барсамбы,
Ойдогу элин кырсамбы?
Тоого чыгып барсамбы,
Тоодогу элин кырсамбы,
Тополоңду кылсамбы?
Кылычымды кан кылып,
Кылганым журтка даң кылып,
Быяктан уруш чыкты – деп,
Минтип айтып барсамбы?!...
Атааканат кудайым,
Калп кудайдын душманы
Эртең чыгаар бышманым!
Таңда макшар болгондо
Тараза мыйзам болгондо
Ак пайгамбар-Мухаммед
Калыс болуп турганда
Бейкүнөө элди кырдың – деп,
Бул эмне кылды – деп,
Бетиме күнөө койгондо
Калп кудайдын душманы
Ошондо чыгаар бышманым!
Андан көрө өлөйүн,
Чынымды айтып жөнөйүн.
Маң тарткандай делдиреп,
Мас болгондой деңгиреп,
Келе жатат Күлчоро
Жана келет ойлонуп,
Атың менен куру – деп,
Чапсам жетпей турду – деп,
Канетемин муну– деп,
Кулагын кесип, култуйтуп,
Куйругун кесип мултуйтуп,
Мына ушинтип алсамбы,
Мындан көрүп барсамбы?
Атааканат арман күн,
Жанагы жерде жатканда
Тайбуурул атым болбосо,

Өлбөйт белем шорумдан,
Көрбөйт белем сонундан.
Арманда болуп абакем,
Эртең издебейт беле соңумдан?!...
Караң калган Буурул ат
Уктаганда ойготуп,
Ыйлаганда сооротуп,
Эне болуп, буулутуп,
Ата болуп ойнотуп.
Ушунеткен Буурулга
Тил билбеген айбанга
Тирилей жалаа салганча
Мындан көрө өлөйүн,
Чынымды айтып жөнөйүн.
Дагы келет ойлонуп,
Алда-нече толголуп;
Мылтыгың менен куру – деп,
Атсам жетпей туру – деп,
Шыйрагын жулуп алсамбы,
Шылтоо кылып барсамбы?
Кундагынан сындырып
Курдашым жанын тындырып,
Мына ошентип барсамбы?!...
Мындан кантип көрөйүн,
Чынымды айтып өлөйүн.
Абакең колго алганда,
Аралап жоого барганда
Ыраак-жуук ылгабас,
Ыңгайын туура тандабас
Кууп атса Койчакыр,
Отуруп атса Очогор
Караң калган Аккелте
Кантип мындан көрөйүн,
Андан көрө өлөйүн!
Чынымды айтып жөнөйүн.
Семетейге барганда
«Уялбаган бадирек,
Мындан кантип көрдүң» – деп,
«Ушинтип айтса не деймин,
Андан көрө жөнөйүн,
Чынымды айтып берейин.
«Кылычың менен куру – деп,
Чапсам кеспей турду– деп,
Кара ташка бир салып,
Мизи-сыртын тең кылып,
Канатына кең кылып,
Мындан көрүп алсамбы?
Мындан кантип көрөйүн?!...
Абакем колго алганда
Аралап жоого барганда
Шиберге койсо өрт кеткен,
Шилтеген жагы мүрт кеткен,
Көөдөнгө урса баш кеткен,
Көз ирметпей жаш кеткен.
Кара ташты как жарган.
Как ортодон тең жарган
Мындан кантип көрөйүн,
Бу көрөкчө өлөйүн».
Дагы келет ойлонуп,
Алда-нече толгонуп.
«Найзаң менен куру – деп,
Сайсам кирбей турду – деп,
Ортосунан сындырып
Семетей жанын тындырып,
Же түпөгүн жулуп алсамбы?
Болотун ташка сындырып
Түбүн алып барсамбы?
Мындан кантип көрөйүн?!...
Чынымды айтып өлөйүн
Абакем колго алганда
Аралап жоого барганда
Ат минишкен жөө болсун,

Алп болмоктон дөө болсун,
Темирди сайса тешчү эле.
Дөөкүрсүгөн дөөлөрүң
Тебетейдей кетчү эле.
Мындан кантип көрөйүн?!...
Чынымды айтып өлөйүн.
Тонуң менен куру – деп,
Тонуң тосуп турду – деп,
Дөңгөчкө жаап алсамбы?
Кылыч менен кескилеп,
Найза менен тешкилеп,
Кебездерин булайтып,
Келтирип айтып барсамбы?
Калп кудайдын душманы,
Ичимде көптүр бышманым.
Бети кара Айчүрөк
Бетин чымчып күлбөйбү,
Барган гана жер деп билбейби?...
«Кана, көк ала болгон эти» – деп
Көөдөнүм ачып көрбөйбү?
Ошондо чороң өлбөйбү?
Кыздын баарын чогултуп,
«Баарың келип кара» – деп,
«Кана, найза тийген жара» – деп,
«Мунун уятынын жогу» – деп,
«Кана, мылтык тийген огу» – деп,
Кыздын баары күлбөйбү?
Ошондо чоро өлбөйбү?!...
Андан көрө жөнөйүн,
Чынымды айтып берейин.
Этек-жеңин оңдонуп,
Ат үстүндө комдонуп.
Жолго гана кирген жери ошол.
Муну таштап коюңуз,
Баягы кеткен Толтойдун
Кабарынан болуңуз.

Чамбылала чаң болуп,
Кызылала кан болуп,
Кыйкырыгы таш жарып,
Айкырганы баш жарып,
Аттын баарын үркүтүп,
Азаматын дүргүтүп,
Адамдын баарын мүргүтүп.
Аралап келди эр Толтой
Өкүргөндө бакырып,
Чынкожону чакырып.
Алтындаган чатырга
Эр Чынкожо баатырга
Көргөн ишин айтарга
Көбү кандан түңүлүп,
Көргөндүн баары жүгүрүп,
Чынкожо баштап жардашып,
Суркоёнду кармашып,
Чылбырына жармашып,
Чыныңды эми айткын – деп,
Ошондо Толтой кеп айтып,
Оңбогун досум, деп айтып.
Кызыктырып кызыңа,
Кылып салдың өзүнө.
Мындан кийин Чынкожо,
Ит көрүнсүн көзүңө,
Ишенбейсиң сөзүмө.
Айтсам тилим албайсың,
Эми жайың кандайсың?!...
Сен эрке кыз албай энеңди ал,
досум,
Айчүрөк албай апаңды ал
досум!...
Менин алтын кемер четиме,
Айдалынын бетине
Алып келип бек сайды, досум!
Аңдып туруп жеп салды, досум!

Кыр аркананын бетине,
Кый сүбөөнүн өзүнө
Кызталактар бек сайды, досум!
Ишенбесең карачы,
Мына Семетейдин жарасы,
досум!
Алтын кемер четине,
Айдалынын бетине
Алып келип мал кылып,
Тайбуурул атын чулгутуп,
Аябастан өзүмдү,
Кашайтты минтип көзүмдү,
Ача-Таштын белине,
Айры белес кериге
Жаңы чыгып келгенде
Алдымдан мылтык тарс этип,
Башымда бөркүм жалп этип,
Суркоён качты жалт этип.
Арам өлгөн Суркоён
Ала качып жөнөлдү досум!...
Бура тартып алганча,
Кайра тартып баргыча,
Кирип келди аңгыча
Азыр келди сүрдүгүп,
Аты кыйын жүгүрүп.
Алтын кемер четине,
Айдалынын бетине
Алып келип малганда
Ала турган болгондо
Ээрден көчүк кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып
Жыгыла турган болгондо
Караң калган Суркоён
Касиеттүү мал экен,
Кайталап чыга бергенде,
Өөдө тартып кеткенде
Өксүп калды мингени.
Мен ушул ишти билгемин,
Кылчайып карап бир көрдүм.
Кызыл буурул ат минген,
Кыл куйругун шарт түйгөн,
Кылычынан кан тамган,
Караса көздөн от жанган,
Жаңыдан мурут жанчылган
Жаңы өспүрүм неме экен.
Арт жагынан карасам –
Ажыдаар көрүндү.
Көргөндө жандан түңүлдүм,
Абай кылып карасам –
Сойлогон жери жол болуп,
Жолу арыктай коо болуп,
Топурагы тоо болуп,
Каарданып ышкырса,
Кара суулар бөгөлүп.
Арбашына чыдабай,
Алма, жаңгак күбүлүп,
Аны көрүп мен – Толтой
Чымындай жандан түңүлдү,
Жана ылдый жер келди.
Көт жагымдан качырып,
Кара кулак шер келди,
Ала турган кези келбеди.
Аялдабай тез келди,
Эки колдоп бек кармап,
Эми кылдым деп кармап
Эңкейиште жетти эле,
Дагы келип нетти эле,
Ала турган болду эле,
Эңкейиште сүрдүгүп
Этеги башка түрүлүп,
Аты кетти мүдүрүлүп.
Чың-чың үнү чын чыгып,

Чыңырганы чоң чыгып
Жыгылган жерден чаң чыгып,
Мына ошентип калганда,
Ачык күнүм тутулуп,
Ажалымдын жогунан
Араң келдим кутулуп, досум»...
Ушуну айтып эр Толтой,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Ээрден көчүк кылтайып.
Эси ооп, далдайып,
Кыр арканын өзүнө,
Талуу жердин безине
Найзанын учу жетти – деп,
Жара сайып кетти – деп,
Эки көзү алайып,
Эси ооп шалдайып.
Акырет кетчү немедей,
Кулап гана түштү далдайып.
Суркоёндон сулады,
Чынкожонун алдына
Эр Толтой эми кулады.
Элдин баары жардашып,
Жарасын көрүп таңданып.
Согум сойгон немедей,
Ортого алып камашып.
Киймин чечип, дардайып,
Жыңалач кылып чардайтып,
Абай кылып караса –
Күлчоронун жарасы.
Чала-була сайгылап,
Ар кайсы жерин койгулап,
Найзанын учу тайгылып,
Жырып кеткен жерине
Найза тийген эмине?
Ишенбесең тигине,
Каптай болгон калтаны
Калбыратып кетиптир,
Жаман жерди карасаң
Жалтыратып өтүптүр.
Өлүчү жара бул эмес,
Ошентип айтат Чынкожо,
Семетей саа кез болсо
Ал оңдуруучу уул эмес.
Семетей андай киши эмес,
Анын кылар иши эмес.
Семетей кууп жетчү эмес,
Жеткени аман кетчү эмес.
Айланайын акелер,
Ишенбесең карачы,
Баягы Түмөнбайдын жарасы.
Түмөнбай аңдып жаткандыр,
Кур дүрмөт менен аткандыр,
Кубатың баштан качканың,
Акылыңан шашканың.
Андан көрө өлсөңчү,
Азабыңды көрсөмчү!
Же Канчоро, Күлчоро
Экөөнүн бирөө келгендир,
Кара күчкө айкырып,
Кан Манастап кыйкырып,
Аккелте менен бир атып,
Белден түтүн буратып,
Белсенип сага келгендир.
Жаш баладай үн чыкса,
Ошондон качып келгениң,
Мындан жакшы эмеспи –
Эр Толтой сенин өлгөнүң!...
Же Ажыбай, Түмөнбай
Белде экөө тургандыр,
Пейлинди кудай ургандыр.
Сынап туруп бир атып,
Сырт жагыңдан киргендир.

Кыз өңдөнүп кыңшылап
Кыйкырып үндү салгандыр,
Ошолордон көргөн соң
Кудай сени алгандыр,
Деле укпайм сөзүң жалгандыр.
Семетей жайын сурасаң
Атышканда мерген кул,
Тилегин кудай билген кул.
Күрөшкөндө балбан кул,
Тобосу кабыл болгон кул.
Качыргандан кайтпаган,
Камандан таалим алган кул,
Сайган жоосун ыктаган
Билеги күчтүү балбан кул.
Кирпик ирмеп, көз жумбас,
Манастан таалим алган кул.
Качкан жоону билесиң
Катын деле алычу.
Сен өңдөнгөн адамдар
Ушинтип айтып келүчү, досум!...
Өлгөн киши ошерде
Колго түшүп калычу
Уялбастан бу жерге
Кантип айтып турасың?!...
Бу жарадан киши өлбөйт,
Ар кайсы жерге сайгылап,
Айза менен койгулап,
Аяганын билбейсиң.
Сен Чынкожону ким дейсиң?!...
Көкүрөгүң соо болсо,
Көзүңдү ачып тур өөдө.
Деги кайрат кылып турсаңчы?»
Деп, ошентип турду эми,
Элдин баары ошерде
Тегеректеп көрдү эми,
Эми Толтой турду эми,
Бети, колун жууду эми.
Суудан жутуп эс алып,
Жан-жанына көз салып,
Толтой өөдө турду эми.
Ал аңгыча бир адам
Өлүк эмес тирүү адам,
Арасына кирди эми.
Аңгеменин баарысын
Ошол айтып берди эми.
Алтымышка барган чал,
Өзү курган-карган чал,
Ак сакалы чүчтөдей,
Ар мүчөсү мистедей.
Башын өөдө көтөрүп,
Сүйлөй албай жөтөлүп.
Үнү чыгып барк этип,
Какырыгы барт этип,
Искеп алып түкүрүп,
Ошо кары-чал айтат.
Көргөн ишин бул айтат:
«Шыгайдын уулу Чынкожо бейм,
Багыштын уулу эр Толтой
деймин.
Менин жайым сурасаң
Шыгайкандын эли элем,
Эми силерчелик эр элем, балдар!
Кечээ асыл Манас өлгөндө,
Абыке менен Көбөшү
Айлын такыр бөлгөндө
Кара жаным калкалап
Качып келдим Чынкожо.
Өзүң дагы билдиң го
Түндөгү качкан жерине,
Сайыштым деген белине
Ушу бүгүн баралы,
Аттын изин көрөлү.

Буурулдун изин тааныймын,
балдар!
Кудайга чындап налыймын!
Жүрүп кеткен жерлери
Кол арыктай жоюлуп,
Кайра тарткан жерлери
Кол арыктай оюлуп,
Калучу эле белгиси.
Аны көргөн адамдын
Акыры келет өлгүсү.
Алты киши жүргүлө,
Анык изин көргүлө».
«Эмесе макул куп» – деди,
«Абамдын сөзү эп» – деди
Алты киши атталып,
Эр Толтойду башчы алып,
Карган чалды кошчу алып,
Азыр келет жарышып,
Үзөңгүсү кагышып.
Азыр кирип барды эми,
Карган чалың какылдап,
Сөзүн айтып шапылдап.
Ошондо Толтой кеп айтып,
«Ээ, Чынкожо», деп айтып.
«Абереки элестен,
Ээрдей сары белестен,
Жаңы чыгып барганда
Астынан мылтык тарс этип,
Алдымдан атым жалт этип,
Тебетейим жалп этип,
Тетиги жерде жатпайбы?
Мына ушерге келгенде,
Артымдан кууп жеткенде
Найза менен неткенде,
Как ушерге келгенде
Жыгылганым билбедим,
Кубулганым билбедим,
Не болгонун билбедим.
Ажыдаар күркүрөп,
Топурагы буркурап,
Кара чаар кабылан
Быягынан камынып.
Ак жолборсту карасам –
Быягынан чаңырып,
Мени көздөй чамынып.
Баары бирдей жабылып,
Мына ошентип келгенде
Акылыман шашкамын,
Ошон үчүн качкамын.
Урушаар жоонун бетин көр,
Уялбас эрдин көтүн көр!
Ишенбесең тигине
Тетиги жаткан изин көр!
Аны көрүп курган чал –
Ажал айдап турган чал.
Аттан түшө калды эми,
Чөптү ченеп салды эми.
Төгөрөгү төрт карыш
Төө изиндей бар экен,
Ушундай гана сонун мал экен.
Таманы тийген жерине
Таш талкалап кетиптир,
Туягы тийген жерине
Тулпар өңдүү из болуп,
Муну көргөн адам нес болуп.
Көрбөйсүңбү өзүң» – деп,
Как эле Тайбуурулдун изи» – деп,
«Өңгөчүн тартып алам» – деп,
Эки көзү сүрүлүп,
Кызыл өңгөч үзүлүп,
Акырет кеткен жери ошол.
Азирейил келди эми,

Араӊ турган бул чалдын
Аманат жанын алды эми,
Алиги өлүп калды эми.
Алаканды бир салып,
Толтой айтты далай кеп.
Айтсам тилим албайсыӊ,
Атаакана Чынкожо,
Эми жайыӊ кандайсыӊ?!
Анын жайын билемин,
Сынаймын деп сынчы өлгөн,
Тыӊдаймын деп тыӊчы өлгөн,
Ырдаймын деп ырчы өлгөн.
Бешиктеги бала өлгөн,
Безилдетип отуруп,
Мен Толтойду ала өлдүӊ.
Өлбөгөндө нетесиӊ?
Өгүнтөн неге кетпейсиӊ?!...
Барган сайын оӊолгон
Басташканы жоголгон.
Манас келет дегенде,
Байлатма жинди соо болгон,
Баскан изи оӊолгон.
Мен көргөмүн башында,
Кан Көкөтөй ашында
Как жолдошу кырк болгон,
Казак менен кыргызга
Шамал тийгис ык болгон.
Как ошонун баласы,
Абай кылып карачы.
Кел, Чынкожо кетели,
Мында туруп нетели?!...
Упалуу беттен кан акса –
Убалы кимдин койнуна?
Сурмалуу көздөн жаш чыкса –
Жашы кимдин койнуна?
Кирбеймин сенин ойнуӊа.
Мен көргөмүн башында
Бай Көкөтөй ашында
Он экимде жашымда
Кан атакем кашында
Эркелик менен эл көрдүм
Манас деген эр көрдүм
Мен ошондо көргөмүн
Жүрөгүм чочуп өлгөмүн
Саамайым бар,чачым бар,
Он экиде жашым бар,
Ошондо көргөн ишим бар,
Кечээки түнкү түшүм бар.
Баары бирдей туш келди,
Башка кыйын иш келди.
Кел, Чынкожо кайталы,
Калкка ушундай айталы.
Айтсам тилим албайсыӊ,
Эми жайыӊ кандайсыӊ?
Кетели десем болбойсуӊ,
Кежирленип койбойсуӊ,
Деги быйыл оӊбойсуӊ.
Мен ошондо көргөмүн
Манас деген эр экен,
Телегейи теӊ экен.
Кырк чоронун баарысы,
Кыргын чал деген карысы
Кыраан Бакай кашында,
Сыймык кушу башында.
Кан Көкөтөй ашында
Аш башкарып келгенде
Как алдынан карадым.
Караса көздөн от жанган,
Кармаса колдон кан тамган.
Айбаты катуу,заары күч
Бая күнкү кыйын түш.
Бүгүнкү менен үч болду,

Башка жаман күч болду.
Сен мынча эмне эсирдиң?!..
Элге тиет кесириң.
Канткенде биз алабыз,
Канзааданын жесирин?!...
Ээ, Чынкожо, капырым.
Семетейдин катынын
Аламын деп болбойсуң,
Ажал айдап койбойсуң.
Арбагы бийик, арты бек
Айткан менен не керек?...
Сени ажал айдап туру» – деп.
Ал аңгыча Чынкожо
Ачууланып алды го
Атаңдын көрү Толтоюм
Акылы жок Жолтоюм
Мындан көрө өлсөңчү
Өлүгүңдү көмсөмчү
Кокуй Толтой өлө кет
Коркуп турсаң мынакей
Кошуунуңду бөлө кет
Сайраган сөзүм биле кет
Аксак сары атыңды
Өзүң эле мине кет
Анты-шертиң мойнуңа
Өзүң алып иле кет
Анты-шертиң өзүңө
Көрүнбөгүн көзүмө
Эми көп айтпагын сөзүңдү
Как ушинтип Чынкожо
Кайраттанып алды го
Кары бою киш телпек
Кырдап кийип алыптыр
Текечинин суп чепкен
Ыргап кийип алыптыр
Кылкарадай күлүккө
Ыргып минип алыптыр.
Шыгай кандап бакырып,
Чынкожо чыкты чакырып,
Дүйнөнү минтип сапырып.
Желеги туудан бөлүнбөй,
Жер-дүнүйө көрүнбөй.
Караса көзгө илинбей,
Канча экени билинбей.
Чынкожо чыкты тыкылдап,
Курттай кайнап жыкылдап.
Аны таштап коюңуз,
Баягы кеткен Күлчоро
Кабарынан болуңуз.
Таңдын эре-сереси
Келе жатат Семеңе.
Ал аңгыча эр Семе
Уктабай таңды атырып,
Санабай жылдыз батырып.
Канчорого кеп айтып,
«Ээ, Канчоро, бууданым
Атадан арта тууганым!
Намысымды кууганым
Баягы Күлчорого не болду,
Ал эмне таң аткыча жоголду?
Кантип ишим оңолду?
Өлгөн белем Күлчоро,
Өлүп калса ошонун
Өлүгүн барып көрөйүн,
Өкүрүп ыйлап көмөйүн.
Тирүү болсо чоромдун
Өнөрү болсо көрөйүн,
Алып келгин атым– деп,
Кечиктирбей бачым– деп,
Ал аңгыча Канчоро
Атын токуп мингизип,
Ээ дегенде ме деген

Жоо дегенде жатпаган,
Жоо бөрүсү Канчоро
Жоргосун тартып келди го
Эр Семетей ат минип,
Аялдабай бат минип.
Азыр чыкты коргондон,
Кара сарттын ордодон.
Бута атым жөнөп алды эми,
Бурулуп жолго салды эми.
Быягынан Күлчоро
Азыр келип калды эми.
Күлчорону көргөндө
Семетей жетип барды эми.
«Кагылайын кулунум,
Айланайын туйгунум,
Алдыңкы ээрдиң бозоруп,
Үстүңкү ээрдиң томсоруп,
Уу ичкендей түстөнүп,
Урушкандай жүздөнүп.
Эмне кана кылып турасың,
Чыныңды айткын чырагым,
Чыдай албай турамын.
Же найза тийген немедей,
Кан ичиңе тартынып,
Жаралуу болуп калдыңбы?
Же болбосо Толтойду
Жара сайып салдыңбы,
Арманда болуп калдыңбы?
Айтып бергин чыныңды,
Абдан айткын сырыңды».
Ошондо чоро кеп айтып:
«Ой, абаке» – деп айтып,
Кудай бардыр сага» – деп,
Башында кылдың мага» – деп,
Кече кырк чорону кырганда,
Кырк күмбөздү кылганда,
Кең-Кочкордун оюнда,
Ак мазардын боюнда
Мени кол куржунга салыпсың,
Кордук кылып алыпсың.
Колум сынып калыптыр,
Жаман таңган сенденби,
Жара сайган менденби?
Жалтанбас Толтой эрденби,
Кыйшык таңган сенденби,
Же кыйын Толтой эрденби?
Же кыябыма келбеген,
Күлчоро жетим менденби?
Ачык күнү тутулуп,
Атым жетпей жутунуп,
Ажалынын жогунан
Аман кана кетти кутулуп.
Айламды таппай келемин,
Ача-Таштын бетинен
Аңдып туруп бир аттым,
Аккелте мылтык тарс этип,
Башынан бөркү жалп этип.
Суркоён аты жалт этип,
Качып берди сүрдүгүп.
Тайбуурул менен жеткенде
Найза менен неткенде,
Ээрден көчүк кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Жыгыла турган болгондо
Эңкейиште сүрдүгүп
Этегим башта түрүлүп,
Тайбуурул кетти мүдүрүлүп.
Каргымалуу ак тизгин
Көткү бутка илинип,
Көөсөрдүгүм билинип,
Көмөлөнүп жыгылып,
Жүрөгүм оозго тыгылып,

Арманда болуп мен калдым.
Тура калып карасам –
Карасам көзгө илинбейт,
Кай кеткени билинбейт.
Ушинтип кана калдым армандуу,
Түндө салдым ызы-чуу».
Ал аңгыча эр Семе
Ыраазы болду өзүнө,
Күлчоронун сөзүнө.
«Баракелде ишиңе,
Илгеркини ойлогон
Минтип айткан сөзүңө.
Карагайдын каршы бүткөн
бутагым,
Кара жаның барында
Анан мен кайгыдан кайдан
жутадым.
Долонодон толгоно бүткөн
бутагым,
Толук жаның барында
Өлүмдөн кайдан жутадым?
Чалгынды бирге чалыштык,
Жылкыны бирге алыштык.
Айланайын Күлүстөн,
Эми кай жерде көңүл
калыштык?
Ыраазы болдум өзүңө,
Эптеп айткан сөзүңө.
Калыймандын кашына,
Балдызыңдын астына
Барып уйку алгын» – деп,
«Бүгүн сенден кутулса,
Эртеңки күнү барармын,
Өлбөсөм өчүм алаармын,
Өпкөгө найза малармын.
Кайгырбагын Күлүстөн,
Катуулук ишке кириштиң»
Деп, ушинтип турганча,
Ачып көздү жумганча
Айчүрөк келди аңгыча.
Ошондо Чүрөк кеп айтып:
«Ажал жакын убагың,
Антип карап турбагын,
Тоону көздөй чубагын.
Кызыл канга батышып,
Кырчылдашып атышып,
Эми кыйынчылык күн келет.
Толтой найза жегенде
Толгон аскер кол келет,
Кыяматтай жол келет,
Кыйын аскер кол келет,
Калаанын ичин чаңдатып,
Кары-жашты сандалтып,
Шаарга уруш салбагын,
Арманда болуп калбагын.
Ок-дарыны мол алгын,
Бүгүн турбай жол алгын».
«Эмесе макул, куп» – деди,
«Сенин сөзүң эп» – деди.
Он төрт атын айдады,
Көңүлүн төрө жайлады.
Капкасы алтын ордодон
Кара сарттын короодон
Шай күлүгүн кубалап,
Жүрөр жолун кыбалап,
Сандыргалуу эр Семе.

СЕМЕТЕЙДИН ЧЫНКОЖО, ТОЛТОЙ, ТОГО МЕНЕН УРУШУ

Бүгүн жолго кирди эми.
Ары бери элеңдеп,
«Алда кандай болом» – деп,
Мына ошентип турганда,
Ал аңгыча Айчүрөк
Айтып келди далай кеп.
«А береги көрүнгөн,
Калкылдап туман бөлүнгөн
Карарып башы көрүнгөн,
Кара-Тоону этектеп,
Как ошого барайын,
Мен элге кабар салайын,
Сенден кантип калайын.
Чоң-Үргөнчтөн кол алып,
Эсеби жок мол алып,
Акун канды баш кылып,
Бет алганды таш кылып,
Түмөнбайды кошчу алып,
Ажыбайды башчы алып,
Чоң-Үргөнчтөн кол алып,
Эсеби жок мол алып,
Эртең чыгам кол алып».
Деп, ошентип коштошуп,
Кыздар калды топтошуп.
«Үргөнчтөн адам койбоймун!»
Баатырым, сени коргоймун,
Ошол бойдон эр Семең
Оолугуп жолго кирди эми.
Баарын таштап коюңуз
Баякы калган Толтойдун
Кабарынан болуңуз
Эр Толтой элге келди эми,
Көргөнүн айтып берди эми.
«Кожону кудай урду» – деп,
«Болбой жолго кирди» – деп,
«Бу Семетей баатырдын
Келгени анык болду» – деп,
«Кетейин десем ант катуу,
Кетпейин десем жан таттуу!
Шыгайдын уулу Чынкожо –
Анты катуу батты эми».
Ошенетип айтып кеп,
Аксакалдар карыя
Айткын баарын жарыя.
Конуш билген жакшылар,
Кол бийлеген кашкалар,
Андай болсо досуңдун
Анты-шердин албагын
Акыретке барганда
Азабына калбагын!
Биз да кошо баралы,
Өлсөң кошо өлөлү,
Өнөрүң болсо көрөлү.
Көргө кирсең кирели,
Көтүңдөн ээрчип жүрөлү,
Көлгө түшсөң түшөлү,
Көтүңдөн кошо сүзөлү!».
Деп, ушинтип кеп кылып,
Убаданы бек кылып,
Эми жолго салды эми,
Ээрчип жөнөп калды эми.
Багыш кандын кол экен,
Эр Толтойдун эли экен,
Эсеби жок мол экен,
Ээрчип жөнөп калды эми.
Ал аңгыча бөкөсү

Элден чыккан жекеси,
Эр Коңурбай бөкөсү,
Того менен экөөсү
Анын колу кумдан көп,
Эсеп кылса сандан көп.
А да чыкты быкылдап,
Аскер чыкты кылкылдап.
Баарысы чыкты талаага,
Ар нерсе бар санаада.
Баарын таштап коюңуз,
Башта кеткен Семетей,
Кабарынан болуңуз.
Аскар тоонун түбүндө,
Азыр келди күүгүмдө
Как ошого конду эми,
Эртеси күн болду эми.
Бер жагында сеңирде,
Бек жалынып теңирге
Канчорону жөнөтүп,
Боз-Дөбөнүн башына
Карап турду ошондо,
Үргөнч жаккы талаага
«Көзүңдү салгын сен бала,
Келе жаткан кол болсо,
Эсеби жок мол болсо,
Бачымыраак кабар сал!
Биз ат откозуп алалы,
Аз гана чырым кылалы!»
«Эмесе макул, куп» – деди,
«Экөөңдүн сөзүң эп» – деди.
Этек-жеңин түрүнүп,
Эбелектей жүгүрүп,
Боз-Дөбөнүн башына
Карап турду ошондо.
Желеги туудан бөлүнбөй,
Жердин жүзү көрүнбөй,
Шыгайдын уулу Чынкожо
Чыгып келген жери ошол.
Он эки түрдүү кол менен,
Оролмолуу жол менен
Кара сарттан кеп угуп,
«Семетей кетти» – деп угуп,
Кары бою киш телпек,
Кырдап кийип алыптыр,
Текечинин суп чепкен
Ыргап кийип алыптыр,
Алдындагы Кылкара
Ыргып минип алыптыр.
Чалабын жанга байланып,
Тоо кажырдай айланып,
Кандагайды шымданып,
Жоо көргөндөй шаңданып,
Келе жатат камданып,
Аны көрүп Канчоро.
Боз-Дөбөдөн камданып,
Карап турду таңданып,
Эси ооду сандалып.
Ал аңгыча болбоду,
Биягынан чуу чыгат,
Кадырбай – деп үн чыгат.
Того менен Кадырбай,
Кардай огун жаадырбай,
Капталдагы жол менен,
Нечен кылым кол менен,
А да чыкты жол менен.
Ашып кетчүү жолунда,
Эсеби жок калың кол,
Жайнап жатат момына.
Алиги экөөн көргөн соң,
Алды каткан Канчоро
Эч такаты калбады.
Ал аңгыча болбоду,

Төмөн жакта өңүрдөн,
Төө тапандуу сеңирден
Толтойдун колу лыкылдап,
Толуп келет быкылдап.
Куруп калган чоронун
Эч такаты калбады,
Ичинде калды арманы.
Баякыны көргөндө
Эт жүрөгү болк этип,
Эси чыгып солк этип,
Этек-жеңин түрүнүп,
Эбелектей жүгүрүп,
Алакандан чаң чыгып,
Абакелеп үн чыгып,
Ыйлап көздөн кан чыгып,
«Жатасыңбы жамбаштап,
Турбайсыңбы туу аштап!
Алп издеп жүрсөң дөө келди,
Ат көтөргүс жөө келди.
Бедөө минген бек келди,
Угаарга сонун кеп келди,
Сени атамын деп келди.
Көкүрөгүң соо болсо,
Көзүңдү ачып, тур өөдө!
Канчоро чуркап келди го.
Ал аңгыча эр Семе,
Ыргып турду ордунан.
Кандагайды шымданып,
Жоону көрүп шаңданып,
Ыргып турду камданып.
Кызыл өңүн сур чалып,
Сыртынан темир курчанып!
Муздай темир кийинип,
Путтай темир курчанып.
Каарланып айланып,
Кайра жаачу булуттай,
Канжарын оңдоп байланып.
Оң көзүнөн от чыгып,
Сол көзүнөн чок чыгып,
Кара көзү чачырап,
Кашка тиши качырап,
Уу ичкендей түстөнүп,
Урушууга жүздөнүп,
Бели кетти мекчейип,
Көзү кетти чекчейип.
Мурду кетти кырданып,
Өңү кетти сурданып,
Ажыдаар түстөнүп,
Алгыр бүркүт көздөнүп,
Ант ичкендей жүздөнүп,
Караса көздөн от жанган,
Кармаса колдон кан тамган
Канкоруң турду күүлөнүп.
«Ээ, түгөнгөн Канчоро,
Кайсы жакта Чынкожо!
Катынды алчу кул го – ошо.
Как ошого жөнөйүн,
Ак жазганын көрөйүн,
Ажалым жетсе өлөйүн!
Анда чоро кеп айтат.
«Алаткүн, аба!» – деп айтат.
Мыкты болсоң мынаке,
Бобереки белеске,
Белге чыксаң көрөсүң,
Ажалың жетсе өлөсүң!»
Ал аңгыча эр Семе
Тайбуурулга минди эми.
Белди көздөй бет алып,
Берениң жолго кирди эми.
Кылычы кында кындыйып,
Тайбуурул минди шымтыйып,
Аккелтеси ийнинде,

Азирет пири киyминде.
Абырактуу эр Семе
Азыр жолго кирди эми.
Ал аңгыча Күлчоро,
Аргып турду ордунан.
«Айланайын аба» – деп,
«Айт кебиңди мага» – деп,
«Түндө качкан эр Толтой,
Ошол доңуз кана» – деп.
«Ээ түгөнгөн, Күлчоро,
Кудай урган кул чоро,
Мыкты болсоң мынакей,
Тээтиги куурайлуунун өзүндө,
Кур-Көңдөйдүн сеңирге
Толтой келди тигине!
Мыкты болсоң мынаке,
Колуңдан келсе баргын» – деп,
«Бака-шака кылгын» – деп,
Баягыны көргөн соң,
Ыргып турду камданып,
Атына минди шаңданып.
Эр Толтойду бет алып,
Күлчоро кетти жөнөлүп.
Эр Толтойдун калың кол
Чыгып келет өмөлүп.
Бер жагында сеңирде,
Бек жалынып Теңирге,
Сар жыгачка корголоп,
Көзүнөн жашы шорголоп,
Тикенектин түбүнөн
Тикирейип Күлчоро,
Тиктеп карап турду го.
Баарын таштап коюңуз,
Баягы турган Канчоро
Кабарынан болуңуз.
«Атаганат дүнүйө,
Таң атаар да күн чыгаар.
Тамак ичер күн тубар.
Семетей аа кетти – деп,
Күлчоро буга кетти – деп,
Канчоро коркуп калды – деп,
Ушак-айың кеп айтаар,
Угуп жүргөн эл айтаар,
Өңгөчө кокуй мени айтаар.
Айчүрөк долу кыз айтаар,
Өңгөчө Бакай өзү айтаар.
Мындан көрө өлөйүн,
Токо менен Кадырбай,
Тозуп буга жөнөйүн.
Ак жазганын көрөйүн
Ажал жетсе өлөйүн»,
Деп, ошентип камданып,
Кадырбайды бет алып,
А да чыкты тыңданып,
Баарын таштап коюңуз,
Быягында сөз болот.
Бая кеткен Семетей,
Кабарынан болуңуз.
Айры-Таштын белине,
Ача-Таштын кериге
Азыр чыгып келди эле.
Шыгайдын эли лыкылдап,
Чынкожо келди кылкылдап.
Аңдып турат эр Семе,
Кайра тартып алды эми.
Ийиндеги Аккелте,
Муну жулуп алды эми.
Көнөктөй болгон көк куту
Көтөрүп келип койду эми.
Кой боорундай коргошун
Колдуратып урду эми.
Айры машаа, көк милте,

Арта кысып алды эми.
Алып келди өзүнө
Чынкожонун төшүнө
Машааны басып калды эми.
Алдынан мылтык тарс этип,
Туу жыгылып жалп этип,
Ошол бойдон эр Семе
Качырып жөнөп калды эми.
Чынкожону бет алып,
Чыпкырылтып барды эми.
Чың-Чың үнү чың чыгып,
Чыңырган үнү чоң чыгып,
«Кан Манас» деп үн чыгат.
Баабедин деп бакырып,
Манастап ураан чакырып,
Эр Семетей жетти эми.
Бир сайгандан чыгарбай,
Көмө коюп кетти эми.
Бура тартып алганча,
Башын кесип салганча
Чынкожонун артынан
Даярданган кол канча.
«Карма кулду, карма», – деп,
Кармап алып байла деп,
Бака-шака киришип,
Баары калды иришип,
Кыйа тартып турушуп,
Кызыгышып урушуп,
Туура тартып турушуп,
Тура калып урушуп.
Кокту толо кырышып,
Кой өлүмү кылышып,
Жылга толо кырышып,
Жылкы өлүмү кылышып.
Өпкөгө найза малышып,
Өлбөгөн жерде калышып.
Айрылбаган башы жок,
Алжайбаган кашы жок.
Жан аяган киши жок.
Бул ишинде арман жок,
Жан аяп киши калган жок.
Чамбыл ала чаң болуп,
Кызыл ала кан болуп,
Кылганы журтка даң болуп,
Темингиси тер болуп,
Тердик асты кир болуп,
Айта берсе сыр болуп,
Акыр заман бендеде
Түгөнгүсүз ыр болуп,
Аяк жагын билесиң,
Арылгысыз чыр болуп.
Чамбыл ала чаң болуп,
Кызыл ала кан болуп,
Кылганың элге даң болуп,
Бети-колун карасаң
Баткак болуп жуурулуп,
Эр Семетей чыга качты суурулуп.
Шыгайдын уулу Чынкожо
Жыгылаарын билиптир,
Чылбырын белге илиптир,
Кайра атка миниптир.
Эр Семетей көкжалың
Көзүнөн чыгып от жалын,
Жөлөнүштүү керидей,
Койдон чыккан бөрүдөй,
Жан көзүнө көрүнбөй,
Аман-эсен жөнөдү.
«Канчоро менен Күлчоро
Экөө эмне болду экен».
Боз-Дөбөнүн башына,
Салып чыгып келди эми.
Төмөн жагын караса,

Төө тапандай сеңирде
Бек жалынып теңирге
Карап турат кудайлап,
Күлчоро жетим көз жайнап,
Чок тикенге корголоп,
Көзүнөн жашы шорголоп,
Карап турат көз жайнап,
Эр Толтойду караса,
Колдун көтүн кулачтап,
Айдап келет жылыштап,
Күлчоронун жанына
Жарым бута барганда
«Жаа-жаба! деп, колдо – деп,
Колдоочу ушу колдо деп,
Айкырып кирди аскерге.
Ажалдуусу кез келди,
Алдына бүгүн тез келди.
Алдына кире бергенди
Найза менен шылыптыр,
Аркасынан келгенди
Албарс менен кыңгытып,
Аралап кирип барды эми.
Эң көтүндө эр Толтой,
Эми көзүн салды эми.
«Баягы бала нетти» – деп,
Кай жагымдан кетти» – деп
Дагы качып калды эми.
Арт жагынан Күлчоро,
Сайдан чыккан бөрүдөй,
Жан көзүнө көрүнбөй,
Дагы кууп алды эми.
Сайаар жерин кыбалап,
Дагы чыкты кубалап.
Эр Толтойдун Суркоён
Өөдө чыга берди эми.
Өксүп келет жете албай,
Дагы келет нете албай.
Эр Толтойдун Суркоён,
Колу кыска мал экен,
Коён сындуу жан экен.
Өөдө чыга берди эле,
Өксүп калды жете албай,
Дагы чороң нете албай,
Ата ганат кудайым,
Ичим толгон убайым.
Кандай айла кылайын?!
Токто, Толтой тура тур,
Арың болсо уга тур
Алдыгы жерде тура тур!
Бешиктеги баладан
Белгилүү Толтой качпай кал,
Периштең баштан учпай кал!
Томуктай болгон баладан
Тоодой Толтой качпай кал,
Акылыңдан шашпай кал!
Ал ошентип арманда,
Оозу-мурдун карманды,
Жетпей калды Күлчоро.
Эр Семеңди бет алып,
Эми келет Күлчоро.
Боз-Дөбөнүн башына,
Семетейдин кашына,
Салып чыгып келди эми.
Семетей менен Күлчоро
Экөө турду жанаша.
Канчорону караса,
Канчоро байкуш арданып,
Кадырбай менен Токону
Калктан чыккан бөкөнү,
Канчоро барып салышып,
Жалгыз барып алышып,
Каркыранын боюнан

Жалгыз гана тозуп атышып.
Кызыл канга батышып.
Атамын деп келгенди,
Алтымыштай мергенди,
Баарын чоро атты эми.
Кызыл канга батты эми,
Кырчылдашып жатты эми,
Эр Токонун элине
Кыямат күн келди эми.
Кыйла мыкты мергени,
Акыретке кетти эми.
Ал аңгыча эр Токо,
Чыкты бүгүн жекелеп,
«Мыкты болсоң келчи» – деп,
«Мына мени жеңчи» – деп,
«Сен Чубактын уулусуң,
Семетейдин кулусуң!» –
Деп ошентип айкырып,
Жеке чыкты кыйкырып,
Баякыны укканда,
Эр Семетей бакырып,
«Баабедин» – деп чакырып,
«Баатыр болсоң баргын» – деп,
«Жаман болсоң калгын» – деп,
«Төрө болсоң баргын» – деп,
«Төгү болсоң калгын» – деп,
Өткөрө чаап өт алган,
Өткүр элең Канчоро.
Батыра чаап баш алган,
Баатыр элең Канчоро,
Бара көргүн ошого,
Алдо акбар – деп айтып,
Эми тынба деп айтып.
Ал аңгыча Канчоро,
Алдындагы Көктелки
Аябай жанга бир салып.
Канчоро келип жетти эми.
Качырып келип Токону
Как жүрөккө нетти эми.
Бир сайгандан чыгарбай,
Көмө коюп кетти эми.
Шамдагайы белгилүү.
Шап дедирип Канчоро,
Аттан түшө калды эми,
Башын кесип алды эми.
Токонун башын балтайтып,
Канжыганы калдайтып,
Байланып алып жөнөдү.
Семетейди бет алып,
Токонун башын байланып,
Тоо качырдай айланып,
Эр Семеңдин кашына,
Келип калды астына.
Канчоро келди мактанып,
Семетейге шаттанып,
Чынкожого беттешип,
Жана кетти четтешип,
«Эмине болуп келдиң? « деп,
Күлчорого кеп айтып,
«Ай, Күлчоро», деп айтып,
«Качан болсо болбойсуң,
Жол талашып койбойсуң.
Мени ким деп ойлойсуң?...
Айтсам тилим албайсың,
Эми жайың кандайсың?
Ай, Күлчоро, не дейсиң?,
Ала көөдөк кедейсиң.
Бир өзүңдөн башканы,
Киши-миши дебейсиң,
Ушундай көйрөң кедейсиң!
Кечеги түнү аттанып,
Тайбуурулдай атты алып,

Келин-кызга мактанып,
«Толтой качып кетти» – деп,
Уялбастан кеп айтып,
Ушул турган элге айтып,
Как ушинтип кылмыңдап,
Канчоро турат жылмыңдап.
Баякыны укканда,
Бала төрө Күлчоро,
«Бата бер деп Семеңе,
Мен кирейин эми эле,
Өтүп кетти кордугу,
Канчоронун зордугу»
Анда төрөң кеп айтып,
«Ээ, Күлчоро» – деп айтып,
«Бириң казы, бириң жал,
Бириң шекер, бириң бал,
Бириң кайың, бириң тал.
Бириңди айтсам, бириң бар.
Айтканыма кулак сал.
Кайратыңды көрдүм» – деп,
«Бириңди бириң тыйгын» – деп,
Экөөң бирдей эрсиң деп,
«Андан көрө түшкүлө!»
Токонун башын чечти эми.
Канчоро жандан кечти эми
Эр Толтойду көздөтө,
Тоголотуп ийди эми.
Токонун башын карасаң,
Тоголонуп келатыр,
Төө тапандай күпүлдөп,
Төмөн кирип барды эми.
Толтой баштап баарысы,
Төгөрөктөп көрүштү.
Эр Толтойдун үстүнө
Шыгайдын колу келди эми.
Тиягынан Кадырбай,
Анын колу бир далай
Келип калды быкылдап.
Өкүнүшүп буркурап,
Өз жагына чуркурап.
Башына келди баарысы,
Баатыр Толтой карысы.
Боз-Дөбөнүн түбүнө
Тегеректеп калышты.
Таң атканча чуркурап,
Уктабай чыкты буркурап,
Тегеректеп эл жатты.
Түркүн-түркүн эл менен,
Түмөн-түмөн кол менен,
Ийри-буйру жол менен,
Илек-илек кол менен
Жазайыл үнү жаңырып,
Койчагыр үнү чаңырып,
Замбирек үнү күркүрөп,
Аны көргөн адамдын
Азат бою дүркүрөп.
Уктабай таңды атырып,
Санабай жылдыз батырып,
Атын жөө жетелеп,
Кокус качып кетет – деп,
Уктабастан мекелеп.
Минтип таңды атырып,
Боз-Дөбөнүн башында
Боздоп турат эр Семе.
Канчоро менен Күлчоро,
Какшап жүрөт эр неме.
Баягы үчөөн карасаң,
Бир кудайга зар айтып,
Пил баштаган нар айтып,
Эртең менен болду эми,
Эл чогулуп келди эми.
Как ушинтип турганча,

Ачып көздү жумганча
Шыгайдын уулу Чынкожо,
Эми чыкты жекелеп,
Урушууга мекелеп.
Чымкараны сойлотуп,
Болот калкан зоотту
Ар мүчөгө ойнотуп.
Чыкты бүгүн жекелеп,
Урушууга мекелеп.
Кетирейин алыңды,
Жиберейин жаныңды
«Мыкты болсоң келгин» – деп,
«Мына мени жеңгин» – деп,
Кары бою киш телпек
Кырдап кийип алыптыр,
Текечинин суп чепкен,
Ыргап кийип алыптыр.
Кылкарадай күлүккө
Ыргып минип алыптыр
Чалабын жанга байланып,
Тоо кажырдай айланып,
«Шыгай кандап» бакырып,
Семетейди чакырып,
«Мыкты болсоң келгин» – деп,
«Мына мени жеңгин» – деп,
Катыныңды алгын деп,
«Ушул жолдо келбесең
Как талаада калдың» – деп,
«Канетип Чүрөк алдың?» – деп.
Ал аңгыча эр Семе:
«Айчүрөккө не болду?
Акун кан кайда жоголду?
Кантип иши оңолду?!...
Түмөнбайга нетти деп,
Ажыбай кайда кетти деп.
Борой, борой күн жааса,
Боз кирешке токой жок,
Босого басып жоо келди,
Болушар бизде ногой жок.
Керей-керей күн жааса
Кирешке болоор ногой жок,
Кереге басып жоо келди,
Кеңеш айтар ногой жок.
Акыл тапчу абам жок,
Ак жолтой Бакай бабам жок,
Сарыкандай тагам жок.
Сайышкандай чамам жок.
Ушундай күндөр болдубу? «
Деп, ушинтип турганча,
Ачып көзүн жумганча,
Үргөнч жакты талаада
Келе жатыр калың кол.
Абай кылып караса,
Асабасы желкилдеп,
Ак сакалы селкилдеп,
Көк жоргосу бүлкүлдөп,
Мала селде чалынып.
«Падыша кудай колдо» деп
Баабединге жалынып.
Бир кудайга зар айтып,
Пил баштаган нар айтып.
Арыстандардын жолуна
Аксарыбашыл кой айтып,
Ай туяктуу мал айтып,
Кудайынын жолуна
Кула кашка бээ айтып.
Желеги туудан бөлүнбөй,
Жердин жүзү көрүнбөй,
Жерге тартып кылкылдап
Жээк тартып былкылдап
Боз-Дөбөнү бет алып,
Жүрөр жолун жат алып,

Келип калды этектеп,
Күлүктөрүн жетелеп.
Аны көрүп эр Семе
«Алда, кудай, алда» – деп,
«Арбактуу атам колдо» – деп,
Семетей турат дөбөдө.
Эр Семетей төрөгө,
Акун кан туура жөнөдү.
Акун канды көргөндө,
Чыгып келген Чынкожо
Аттын оозун бурду эми,
Бура тарта берди эми.
Араларын ачты эми,
Аскер ылдый сүрүлүп,
Эр Толтойго качты эми.
Суу акпаган кең сайдан,
Сурнай тартып жез найдан,
Арбак конду ар кайдан.
Анын арка жагынан,
Ак асаба, кызыл туу,
Андан кийин ызы-чуу.
Көк асаба, кызыл туу,
Көк жаңырган ызы-чуу.
Түмөнбайдын колу экен,
А дагы калың мол экен.
Мунун колу бир илек,
Муну санап ким билет?
Ал да келип кошулду.
Тополоңу тозулуп,
Аралашып алды эми.
Анын арка жагынан
Караса көзгө илинбей,
Канча экени билинбей,
Кара туман – калың кол,
Кайнап чыккан жери ошол.
Найзанын учу чабышып,
Азамат башы кагышып,
А да келди жарышып.
Боз-Дөбөнүн өлкөгө
Үстү жаккы бөксөгө
Аралашып калың кол
Жайнап келген жери ошол.
Тоо такандап турду эми,
Тобокелди курду эми.
Эр Семетей, Канчоро,
Эрке бала Күлчоро,
Үчөө кеңеш кылды го.
«Кан Акундун алдына
Кантип куру баралы,
Караң калган Буурулду,
Тартуу кылып көрөлү.
Кел жетелеп жөнөйлү».
Эки чоро алдында
Тайбуурулду жетелеп,
Кан Акунду бет алып,
Келе жатат жакындап.
Кан Акун турду кыйкырып,
«Ары алпар» – деп айкырып.
«Кантип алам уялбай,
Жалгызымды кыя албайм.
Казатка минчү атыңды
Касиеттүү итиңди,
Кан этип аны алайын,
Сыймыгы баштан кетпейби
Ажалы кошо жетпейби!
Ошонетип калды эми,
«Айт-айтпаса төгүнбү,
Акундун сөзү тегинби?
Деп ошентип кеңешип.
Андай болсо кантебиз,
Куру кантип барабыз
Жүзүн кантип көрөбүз»?

Бакай кандын Көкчолок,
Байбиченин Туучунак,
Каныкейдин аргымак,
Катмары менен жетелеп,
Кан Акунду бет алып,
Эки чоро барды эми.
Арт жагынан эр Семе
Эки колу боорунда
Эр Акундун доорунда,
Эр Семетей барды эми,
Эл чогулуп келди эми.
Тегеректеп келишип,
Тең жармысы көрүшүп.
Колу жеткен адамдар,
Колу менен көрүшүп,
Кол жетпеген бечара
Этегинен өбүшүп.
Баары бирдей сүйүнүп,
Жаратканга сыйынып.
Элдин баары буркурап,
Эр Семетей баатырды
Тегеректеп чуркурап,
Ыйлаганы андан көп.
Көзүнүн жашын тыя албай,
Кыйналганы андан көп.
Акбоз бээни алышып,
Кыбыланы каратып,
Кыраан Манас баатырдын
Арбагына жаратып,
Акбоз бээни чалды эми.
Семетейди кашына
Минтип кошуп алды эми.
Ал күнү анда конушуп,
Акбоз бээни союшуп,
Баары жыргап оңду эми.
Санабай жылдыз батырып,
Уктабай таңды атырып.
Бет-бетинен тарашып,
Аскердин баары карашып.
Как ошентип турганча,
Акун кандын Чүрөгү,
Асты бекер жүрөбү?
Атасынын төрүндө,
Ар нерсе бар көөнүндө.
Жорго минип теңселип,
Торко кийип белсенип.
Кыздын баарын карасаң,
Көкүлдөрү сеңселип.
Найдай бели буралып,
Айдай жүзү нурданып.
Алда нече түрдөнүп,
Акбоз бээни бош коштоп,
Абай менен жалпоочтоп,
Эки колду ортолоп,
Эрке бала – Айчүрөк
Эми келди кеп сүйлөп.
«Өлгөнүңдөн калганың,
Эч калбасын арманың.
Тирүүң мени аласың,
Өлгөнүң куру каласың».
Орто жерге конду эми,
Акбоз бээни Манастын
Арбагына атап сойду эми.
Алтындаган чатырды
Асман көккө карата
Түркүктөрүн көтөрүп,
Түндүктөрүн тиретип.
Темирден кылган казыгын
Жергелете кактырып,
Кендирден кылган танабын,
Керип-чоюп тарттырып.
Оюу менен болду эми,

Орто жерге конду эми.
Арпа айдачу тектирге
Айчүрөк конду чалкалап,
Эки жакта калың кол,
Баары турат кайкалап.
Айчүрөктү көргөндө
Шыгайдын уулу Чынкожо
Эр Толтойго келди го.
«Багыштын уулу Толтоюм –
Башынан мыкты жолтоюм.
Айтсам тилим албайсың,
Эми жайың кандайсың?
Эрке кызды көрдүңбү?
Эл ичинде тигине!
Атасынан уялбай,
Ал деле мени кыялбай,
Арага киши салалбай,
Араң эле турат көрдүңбү?»
Как ушуну укканда,
Алакандан чаң чыгып,
Ыйлап көздөн кан чыгып,
Айтып турат унчугуп.
Шыгайдын уулу Чынкожо!
Ийилбей туруп сын кожо,
Жаныңдын тирүүнө шүгүр кыл
Кожо!
Эрке кыз албай энеңди ал,
Айчүрөк албай апаңды ал!
Канеткенде аласың,
Как ушинтип өлөсүң!
Бүгүн караңгы жайды көрөсүң.
Кантип Чүрөк аласың?
Как талаада каласың,
Каңгырып жүрүп өлөсүң,
Караңгы жайды көрөсүң.
Кудай бардыр өзүңө,
Кутургандай сөзүңө.
Кан Акундун калың кол
Көрүнбөйбү көзүңө?!»
Деп ушинтип күүлөнүп,
Эр Толтою сүйлөнүп.
Атаңдын көрү, Чынкожо –
Өз алдынча тың Кожо!
Шыгай кандын уулу элең,
Ала көөдөк кул элең,
Эрдигиң эми көрөйүн,
Ээрчип кошо жөнөйүн!
Колуңдан келсе кошто» – деп,
«Баарын жерге тапта» – деп.
Башка кепти башта деп,
«Кана колду башта» – деп.
Жээк тартып кылкылдап,
Жерге тартып былкылдап,
Аягы өөдө буркулдап.
Аскер чыкты чурулдап.
Керней үнү папылдап,
Сурнай үнү какылдап,
Келе жатат жакындап.
Колдун алды Чынкожо,
Айдап Толтой артында,
Айчүрөктүн дартында.
Ак асаба кызыл туу,
Айгайлаган ызы чуу.
Көк асаба, кызыл туу,
Көк жаңырган ызы чуу.
Желеги туудан бөлүнбөй,
Жердин жүзү көрүнбөй.
Ар жагында кан Акун,
Керней, сурнай тартышып,
Керикке кошун артышып,
Ок дарыны мол алып,
Түмөнбай баштап жол алып,

Семетейи кашында,
Дөөлөт кушу башында,
Жазайыл үнү жаңырып,
Койчагыр үнү чаңырып.
Замбирек үнү күркүрөп,
Аны көргөн душмандын
Азат бою дүркүрөп.
Ылдый карай бет алып,
Келе жатат Семетей,
Сел каптаган немедей,
Көт жагында кан Акун
Асабасы желпилдеп,
Аксакалы селкилдеп.
Көк жоргосу бүлкүлдөп.
Колдун көтүн кылычтап,
Келе жатат жылыштап,
Көт жагынан кан Акун
Айдап келет карасаң.
«Аянбастан киргин» деп,
Камап келет кан Акун,
Ар кимисин аябай,
Сабап келет кан Акун;
Маңдайлашып кылкылдап,
Баары ушундай жакындап,
Коркоктордун бар-жогу.
Сийдиги булут айланып,
Айтарга тили байланып,
Жарым бута жакындап,
Жакын баштап калкылдап,
Зоот кийип шалкылдап,
Сонун күндөр жакындап.
Жарым бута жарышып,
Ал аңгыча Толтойдон,
Алтан деген баатыры,
Жазбай сайчу капыры,
Бери чыкты мекелеп,
Урушууга жекелеп.
Найза колдо түкүрүп,
«Багыш кан» – деп өкүрүп.
Баягыны көргөндө
Турчу беле Ажыбай,
Өзү мыкты алжыбай
Акун кандан бата алып,
Эр Алтаңга бет алып.
Качырып жөнөп калды эми,
Эр Алтаңга жетти эми.
Найза менен нетти эми,
Бир сайгандан чыгарбай,
Көмө коюп кетти эми.
Бура тартып алганча,
Башын кесип салгыча
Беленденген кол канча.
Ар жагынан Султаны
Сундуруп найза салды эми.
Ажыбайга келтирип,
Султан найза салды эми,
Аялдабай жетти эми,
Бир сайгандан чыгарбай,
Көмө коюп кетти эми.
Бура тартып алгыча,
Башын кесип салгыча,
Бер жагында Түмөнбай,
Беленденген эр кандай?
Мелтиреп найза колго алып,
Султан деген баатырга
Сундуруп найза жетти эми.
Бир сайгандан чыгарбай,
Көмө коюп кетти эми.
Бура тартып алганча
Башын кесип салганча
Беленденген эл канча?
Шыгайдын уулу Чынкожо,

Чымкара менен зыркырап,
Этек-жеңи дыркырап,
Качырып кирип келди эми.
Чынкожо баатыр жетти эми,
Бир сайгандан чыгарбай,
Көмө коюп кетти эми.
Кайра тартып алганча,
Башын кесип салганча
Бер жагында Канчоро
Качырып жөнөп калды го.
Чынкожону бет алып,
Жүрөр жолун жат алып,
Оң имерилип алганча
Сол жагынан жетти эми,
Жыга коюп кетти эми.
Бура тартып алганча,
Атын коштоп барганча
Ал аңгыча ар жактан,
Ойрон болгон Кадырбай
Акылы бар ар кандай,
Ал да кирип келди эми.
Канчородой баатырдын,
Капталынан жетти эми,
Найза менен нетти эми,
Бир сайгандан чыгарбай,
Көмө коюп кетти эми.
Бура тартып барганча,
Мунун башын алганча,
Беленденген Күлчоро
Мелтиреп найза колго алып,
Кадырбайга барды эми.
Ай далыга келтирип,
Найза менен малды эми.
Аны чоро алды эми
Бура тартып келгиче,
Мунун башын кескиче
Сур коёнду моюндап,
Томогону коюндап,
Толтой келди куюндап.
Күлчорого жетти эми,
Суртелкинин үстүнөн,
Көмө коюп өттү эми.
Бура тартып алганча
Башын кесип салганча
Бер жагынан эр Семе,
Мелтиреп кирип барды эми.
Толтой экөөтогошуп,
Кабыргасы кайышып,
Качпай турду сайышып.
Жыгылгандын барысы
Кайтып атка минишип,
Эки-экиден келишип,
Кадимкидей эңишип,
Абдан жатып салышып.
Өлбөгөн жерде калышып,
Өпкөгө найза малышып,
Эки-экиден салышып.
Экиден болуп он киши,
Ортодо Толтой чоң киши,
Найзаларды сундуруп,
Кулактарын тундуруп,
Сол бөйрөккө салышып,
Солбуп сууруп алышып.
Оң бөйрөккө салышып,
Олбуп сууруп алышып.
Кыя тартып турушуп,
Кылычтарын суурушуп,
Кырчылдашып урушуп.
Кызык ишке киришип.
Айбалтаны колго алып,
Аркы-терки булгалап.
Айбалта менен чабышып,

Калгандарын жарышып.
Чоюнбашты колго алып,
Алып келди булгалап.
Как чокуга салышып,
Туулганы жарышып,
Чуулаганды салышып.
Ал аңгыча кан Акун,
Керней-сурнай тартты эми,
«Кетпегиле, келгиле»,
Кан Акун минтип айтты эми.
Добулбасын какты эми,
Аны көрүп төмөнтөн,
Толтойдун колу быкылдап,
Алда кирип келди эми.
Аралашып калды эми,
Астын-үстүн болду эми.
Туу такандап турушуп,
Туруп алып урушуп,
Кокту толо кырышып,
Кой өлүмү кылышып,
Жылга толо кырышып,
Жылкы өлүмү кылышып.
Эмчекке найза мылгышып,
Эрендер канды кулгушуп.
Айрылбаган башы жок,
Алжайбаган кашы жок.
Жан аяган киши жок,
Жан аяп бенде калган жок.
Бул ишинде арман жок.
Мыктылардын баарысы,
Темингиси тер болуп,
Тердик алды кир болуп,
Айта берсе чыр болуп,
Акыр заман биздерге
Түгөнгүсүз ыр болуп,
Аяк жагы момундай,
Түгөнбөгөн чыр болуп.
Ай-асмандан тутулуп,
Айдын көзү бузулуп,
Күн асмандан тутулуп,
Күндүн көзү бузулуп,
Бу дүнүйө кысылып,
Кыямат боло баштады,
Кыргынды Чүрөк баштады.
Упалуу беттен кан акса,
Убалы кимдин мойнуна,
Сурмалуу көздөн жаш чыкса
Жашы кимдин койнуна.
Ушунун баары Айчүрөк
Шуркуянын мойнуна.
Атасынан айрылып,
Айкырып жүргөн андан көп,
Баласынан айрылып,
Кыйкырып жүргөн мындан көп.
Сакал менен мурутун
Булкуп жүргөн мындан көп,
Өзүнүн башын койгулап,
Нукуп жүргөн андан көп.
«Менин боорум экен» – деп,
Өңөрүп жүргөн андан көп.
Ээрдин кесе тиштенип,
Көгөрүп жүргөн андан көп,
Куюшканы үзүлүп,
Шалаңдап жүргөн андан көп.
Кокустан ок жаңылып келет деп,
Алаңдап жүргөн андан көп.
Кылгылыкты бу жерде,
Кылып жүрөт Семетей.
Кезиккенин бу жерде
Кырып жүрөт Семетей
Сыр найзасын мылгытып,
Майлап жүрөт Семетей.

Кезиккендин баарысын
Жайлап жүрөт Семетей.
Ителги тийген таандай
Айдап жүргөн Күлчоро.
Ит өлүмү катары
Жайлап жүргөн Күлчоро.
Койго тийген бөрүдөй
Камап жүргөн Канчоро.
Мына эмесе дегенсип,
Сабап жүргөн Канчоро.
Алты күнү салышып,
Өлбөгөн жерде калышып.
Эндөөлүктөн эр өлүп,
Нечен сонун бөрү өлүп.
Азуулары аркайып,
Аттар өлүп калды эми.
Муруттары чычайып,
Мурзалар өлүп калды эми.
Очогор тийип, окко учуп,
Ооздон кызыл кан кусуп,
Оо дүйнөдөн кыз кучуп,
Ойрон болгон андан көп.
Кылыч тандап – курч алып,
Кыргый тандап – куш салып,
Кылчайыш жерден тынч алып,
Кыйла киши өлдү эми.
Кыямат жайды көрдү эми,
Мындай заман жүрдү эми.
Алты күнү урушуп,
Акыр заман көрүшүп.
Таң атканда келишип,
Далай адам өлүшүп,
Арага киши салышып,
Өлүктөрүн көрүшүп.
Өкүрүп ыйлап көмүшүп.
Керели-кечке болушуп,
Жана барып эс алып.
Дагы кайра конду эми,
Жана эртеси болду эми.
Жана эртеси болгондо,
Шыгайдын уулу Чынкожо,
Чындап кайрат кылды го.
«Ушу бүгүн барайын,
Ак жазганын көрөйүн,
Ажалым жетсе өлөйүн.
Баатыр Толтой бата бер,
Корксоң мындай жата бер!
Бөөдө элди кырдырып,
Уу ичкендей кылдырып,
Убалына мен калдым.
Ушу бүгүн барайын,
Урушту өзүм салайын.
Манастын уулу Канкорго,
Адамдан чыккан анткорго
Жети күнү таң ашып,
Желкайыптан жалгашып.
Желсе желден адашып,
Жез канаттуу кара атын.
Таман бою кызыптыр,
Таманы бүгүн ысыптыр.
Ушу бүгүн карасаң,
Табына келип калыптыр.
Дөө перинин кара аты
Бүгүн көккө учар адаты
Табына келген өңдөнөт.
Ак жазганды көрөйүн,
Ажалым жетсе өлөйүн.
Баатыр Толтой бата бер,
Коркпой мындай жата бер.
Шыгайдан жалгыз мен элем,
Багыштан экөө сен элең,
Башында жалгыз кем элем.

Жалгызга кудай жар болсо,
Жамы олуя бар болсо,
Бир беттешип алайын,
Семетейге барайын».
Эр Толтойдон бата алып,
Жүрөр жолун жат алып,
Кылкараны кыңгытып,
Жоргосуна салдырып,
Келе жатыр жылдырып.
Айбалтасын ыргытып,
Аны жерге түшүрбөй
Илип алып жөнөдү.
Кылкарадай күлүктү
Минип алып жөнөдү.
Кары бою киш телпек
Кырдап кийип жөнөдү,
Текечинин суп чепкен
Ыргап кийип жөнөдү.
Зоот кийип солкулдап,
Сом жүрөктөй балкылдап,
Найза колдо короюп,
Каратка минди сороюп.
Кандагайды шымданып,
Жоону көрүп шаңданып.
Жекеге чыкты жөнөлүп.
Чынкожону көргөндө,
Эр Семетей камданып,
Акун канга бет алып,
Атын жөө жетелеп,
Канчоро менен Күлчоро,
Түмөнбай менен Ажыбай,
Бешөө бирдей барды эми.
Эки колу боорунда,
Эр Акундун доорунда.
«Асыл ата, бата бер,
Кайгырбастан жата бер!»
Чынкожо чыкты жекелеп,
Урушууга мекелеп».
Эр Семетей Акундун
Астынан атын жетелеп.
Мойнуна саадак салынып,
Боздоп-ыйлап Акундун
Алдына келди жалынып.
«Эр көгөрөт батадан,
Эгем таала – кудайдын,
Мындай калган атадан.
Жер көгөрөт жаандан
Кудай билет өлөмбү
Аман жүзүң көрөмбү?
Батаң ката кетпеген
Байгамбардай киши элең.
Падыша кудай иши эле,
Тобокелге салайын,
Токтобой эми барайын»
Как ушинтип зарланып,
Жаратканга жалбарып,
Акылы кетип сандалып,
Карап турду буралып,
«Бата бер» – деп суранып.
Эки колу – боорунда
Эр Акундун доорунда,
Баягыны көргөндө
Көзүнүн жашы тизилип,
Көөнү кетти бузулуп.
«Айланайын кудайым,
Ичим толгон убайым,
Ушул жолу баламды,
Сактай көр» – деп сураймын.
Ээ, Канчоро, Күлчоро!
Аттарыңа мин чоро!
Ээ, Түмөнбай, Ажыбай!
Төртөөңөргө мен айтам

Төгүн эмес деп айтам,
А береки көрүнгөн,
Калкылдап туман бөлүнгөн,
Карарып башы көрүнгөн,
Как ошондо үңкүр бар.
Казып койгон немедей,
Кара таштын түбүндө,
Үйдөй болгон үңкүр бар.
Үңкүргө төртөөң баргыла,
Тобокелге салгыла.
Ошол жерге баргыла!
Айланайын кулунум!
Ал Семетей туйгунум,
Арбагына тапшырдым
Асыл Манас баатырдын
Кожосандар колдосун,
Ишиңди кудай оңдосун!
Санатылуу бир-бирден,
Сайган эриң жүз болсун.
Сени менен сайышкан
Чынкожо, Толтой түз болсун!
Чылбырга колуң үч толсун,
Кылган ишиң жар болсун,
Кызыр Иляс жар болсун.
Кырк чилтен кайып пир болсун,
Алганың назик үр болсун.
Азирет Аалы бир болсун!
Ак эшен сынап таанылган,
Атышкан жоосун каарыган,
Абырагын көтөр деп,
Алдаага ыйлап наалыган.
Кош, аман бол, жолборсум,
Эми саган жол болсун!
Чынкожо, Толтой оңбосун!
«Алдоакпер» – деди эми.
Тайбуурулга аттанып,
Акун кандан бата алып,
Алдындагы буурулду
Аябай санга бир салып,
Аркы-терки камчы уруп,
Арбактарын чакырып,
«Атам Манас колдо» – деп,
«Колдогун ушу жолдо» деп,
Манастан калган сыр найза,
Темири болот кез найза,
Оң имерип алды эми,
Чынкожону бет алып,
Зыркырап жөнөп калды эми.
Ар жагынан Чынкожо,
«Шыгайкан»дап кыйкырып,
Чынкожо чыкты бакырып.
Маңдайлашып жетишип,
Мына ушундай нетишип,
Бир сайганда жетти эми,
Көмө коюп кетти эми.
Бура тартып алганча,
Башын кесип салганча,
Арам өлгөн Тайбуурул,
Оозу катуу мал эле,
Ар өнөрү бар эле,
Ала качып алды эми,
Кажагайлап калды эми.
Тайбуурулду моюндап,
Кайра тартып калды эми.
Шыгайдын уулу Чынкожо
Жыгылганы билинбей,
Кубулганы билинбей,
Кайтып атка минди эми,
Бери карай бет алып,
Мелтиреп жөнөп калды эми.
Жана Семең жетти эми,
Найза менен нетти эми,

Дагы жыгып өттү эми.
Арам өлгөн буурулдун
Ачылып алып арааны,
Ала качты баланы.
Дагы кетти далайга,
Дагы салды калбаны.
Үстүндөгү Семеңдин
Эч арманы калбады.
Тайбуурулду камчылап,
Көзүнүн жашы тамчылап,
Кайра тартып жөнөдү.
Чынкожону карасаң,
Же жыгылганы билинбей,
Же кубулганы билинбей,
Дагы кирип келди эми.
Эр Семетей айкырып,
Атакелеп кыйкырып,
Дагы жетип келди эми.
Эр Семетей барды эми,
Найза менен малды эми.
Жыга коюп салды эми,
Арам өлгөн Тайбуурул,
Ала качып алыптыр,
Кайра тартып калыптыр,
Чынкожону карасаң,
Алдындагы Кара аты,
Жоого тийсе канаты,
Качан болсо бачагар,
Кыла жүргөн адаты.
Тетири карай бет алып,
Ат соорусун салды эми,
Алдына качып калды эми.
Арт жагынан эр Семе,
Азыр кууп алды эми.
Куйрук улаш болушуп,
Кубалашып калды эми.
Бир оокумда Чынкожо
Чындап качып алды го.
Көт жагынан эр Семе
Ээрчип кууп калды го.
Алаңгыча Караты,
Кыла жүргөн адаты,
Кырк канаты кыркырап,
Колтугунан шыркырап,
Көтөрүлүп алды эми,
Көз көрүнөө дардайып,
Көкөлөп гана учуп калды эми.
Көт жагынан эр Семе
Аккелте менен бир атып,
Асманга түтүн буратып,
Кууп алып жөнөдү.
Кудай урган Чынкожо
Караса көзгө илинбей,
Кай кеткени билинбей,
Аны менен тим турбай,
Жалгаганы бир кудай,
Асманга чыкты айланып,
Чалабын жанга байланып,
Күчтүү дуба окуду.
Күйүтүнөн Чынкожо
Чыккан экен обого.
Күндү жайлап ийди эми,
Кыбыладан кыркырап,
Кызыл бороон буркурап,
Кирип келди аңгыча,
Ачып көздү жумганча.
Тоонун башы тумандап,
Суунун башы ылайлап,
Кишинин баары кудайлап,
Жаканын баары жамгырлап,
Бөксөнүн баары мөндүрлөп,
Сегиз сай мөндүр шыбыргак,

Каршы-терши бурганак,
Аңдын баары жыгындап,
Арыктын баары тыгындап.
Андан кыйын шыбыргак,
Каршы-терши ургулап.
Кайда экени билинбей,
Шыгайдын уулу Чынкожо
Чыкты бүгүн обого.
Биягынан бир атып,
Тиягынан бир атып,
Караса көзгө илинбей,
Кай кеткени билинбей,
Көргөн жанды кубантып,
Көк түтүндү буратып,
Көктө жүрөт ок атып,
Андан бетер чоң атып.
Үстү жактан үч атып,
Кийинкисин күч атып.
Аркасынан алты атып,
Удаасы менен бат атып,
Желкесинен жети атып,
Төбөсүнөн төрт атып,
Бараң мылтык түтөтүп,
Баатырыңды жүдөтүп...
Барган сайын күчөтүп,
Айлампалуу алты атар,
Алты атып келатыр,
Тегеренме жети атар,
Жети атып келатыр.
Ушул кезде Семетей,
Кызыл ала кан болуп,
Кылганы журтка даң болуп,
Куушурулуп далысы,
Куп кетиптир каруусу.
Ат үстүндө алсырап,
Араң жүрөт кансырап.
Алда нече койгулап,
Алеңгир жаа, сыр жебе
Аны менен чойгулап,
Ушу кезде Семеңдин
Бир атууга дары жок,
Бит сыгууга каруу жок.
Арам өлгөн Тайбуурул
Аты жүрбөй калды эми.
Салмоордой төрөңдү
Салмактады Тайбуурул,
Коргошундай төрөөңдү
Козголто албай Тайбуурул.
Маралдай башын чайкады,
Баспай калды союлгур.
Бугудай бутун булгады,
Болбой калды союлгур.
Аккелте мылтык таянып,
Алдасына сыйынып,
Аттан түшүп жөө басып,
Эки бетин көө басып,
Чынкожо иши күчтүү эми,
Семетей аттан түштү эми.
Чынкожонун ишине,
Жердин баары көл болуп,
Көргөн адам дел болуп.
Чатырдуунун баарысы
Чатырына корголоп,
Чатыры жок адамдын
Чапандан суусу шорголоп.
Отоолуунун баарысы
Отоосуна корголоп,
Отоосу жок адамдар
Отунан суусу шорголоп,
Чынкожону карасаң
Чагылгандай үн чыгып.
Шыгай кан деп чуу чыгып,

Ала турган болду эми.
Акыр заман башына,
Сала турган болду эми.
Ал аңгыча Күлчоро,
Кара-Тоодо үңкүрдөн,
Камап жаткан чүңкүрдөн,
Кара тумшук Күлчоро
Как ушуну көрдү го.
Этек-жеңин түрүнүп,
Эңкейиште жүгүрүп,
Эбелектей көрүнүп,
Эр Семеңдин кашына,
Эми келди астына.
Эр Семеңди караса,
Куушурулуп далысы,
Куп кетиптир каруусу.
Эрди-мурду чорбоюп
Тула бою долдоюп,
Кабакка кан катыптыр,
Араң эле жатыптыр.
Ат жетелеп, жөө басып,
Эки бетин көө басып,
Этек-жеңин түрүнүп,
Эбелектей көрүнүп,
Эрке бала Күлчоро
Эми келди жүгүрүп,
Эңкейиште түйүлүп,
Эми көрдү сүйүнүп.
Семетейди көргөндө,
«Катыгүн, аба, качпай кал,
Акылыңдан шашпай кал,
Кудай сени урабы?
Айчүрөк карап турбайбы?!
Акылыңдан шашпай кал,
Алаткүн аба, качпай кал,
Периште баштан учтубу?
Пейлиңди шайтан кучтубу?
Сыймык баштан кеттиби?
Ажалың сенин жеттиби?
Айчүрөктүн көзүнчө,
Минтип качып жүргөнчө,
Атаа, кокуй өлсөңчү!»
Алдына чуркап келди эми.
Ошондо төрөң кеп айтып:
«Айланайын бууданым,
Атадан арта тууганым!
Айла таппай турамын.
Айланы кандай кылайын.
Айланайын кудайым!...
Ичим толгон убайым.
Шыгайдын уулу Чынкожо,
Карасам көзгө илинбейт,
Кайда экени билинбейт.
Карайын десем көз жетпейт,
Каргайын десем сөз жетпейт.
Сунайын десем кол жетпейт,
Алайын десем ал жетпейт,
Айланып көктөн бул кетпейт.
Аккелте атсам жеткен жок,
Асмандагы Чынкожо,
Айланып көктөн кеткен жок.
Шыгайдын уулу Чынкожо,
Чырмалып көктөн кеткен жок.
Аманат жанга күч келди.
Ажал бизге тез келди.
Өлө турган кез кеоли.
Борой-борой күн жааса
Боз кирешке токой жок,
Же болушар бизге ногой жок
Керей-керей күн жааса
Керешке болгон токой жок.
Же кеңеш айтар ногой жок.

Ак жолтой Бакай абам жок,
Айлам кетти чамам жок.
Же Сарыкандай тагам жок.
Сайышарга чамам жок.
Жаным жакшы көрүндү,
Көзүмдүн жашы төгүлдү
Катының менен куруп кал,
Айчүрөктү берели,
Жан соогалап көрөлү.
Атың менен куруп кал,
Тайбуурул жүрбөй калды деп
Муну тартуу берели,
Бир жалынып көрөлү.
Коёр бекен бир ойдон,
Коркор бекен кудайдан
Кайтар бекен ырайдан?!..
Бу дагы Шыгай кандын уулу эле,
Башынан мыкты кул эле?!...
Кандай айла кылчумун.
Кара жандын таттуусу,
Чынкожонун согушу,
Жанга катуу батты ушул!
«Ата, кокуй абаке,
Акыл-эсиң канаке?
Бул кебиңди ит уксун,
Ит укпаса ким уксун!
Күлүктү тартуу бергенче
Күлчоро өлдү десеңчи!
Мындан көрө абаке,
Күндүн богун жесеңчи.
Катынды тартуу бергенче
Канчоро өлдү десеңчи,
Андан көрө абаке,
Катындын богун жесеңчи.
Бары-жогун бергенче,
Жан соогалап жүргөнчө,
Аман элди көргөнчө,
Туубай туна чөгөйүн.
Тумшугу жок курган жан,
Мындан көрө өлөйүн!»...
Атын жөө жетелеп,
Кара үңкүргө бет алып,
Үңкүргө кирди корголоп,
Көзүнүн жашы шорголоп.
Түмөнбай менен Ажыбай,
Канчоро менен Күлчоро,
Семетей менен беш болуп.
Үңкүргө бешөө жыйылды.
Бир кудайга сыйынды.
Аман-эсен баш кошуп,
Өң баатырлар окшошуп.
Семетейдин үстүнөн,
Ак олпогун алды эми.
Этегинен бек кармап,
Жерге силкип салды эми,
Тушардан чыккан ок болду,
Мындай мыкты жок болду.
Баягыны көргөндө,
Баатырдын уулу эр Семе,
Эси ооп токтоду.
Тайбуурулдун үстүнөн
Алтындаган абайды,
Аны да чечип салды эми.
Жерге күбүп алды эми.
Ада ошончо ок экен,
Адамда мындай жок экен.
Баягыны көргөндө,
Ат эс алып силкинди.
Алиги көргөн төрт баатыр,
Көзүнүн жашы иргилди.
Ыяалла шүгүр кудай» – деп,
Семетей айтты келмени,

Чынкожо жакын келбеди.
Күлчорону карасаң,
«Мен барам» деп дегдеди.
«Тобокел деп томоаяк,
Өзү мыкты көк аяк,
Кайдан турсун жан аяп,
Он экиде Күлчоро
Оолукмалуу жинди го.
Ошол аттын ичинен,
Арчатору күлүктү
Мына ошону минди го.
«Тобокел» – деп токтобой,
Үңкүрдөн чыгып келди бул.
Эки жагын каранып,
Эрди-башын жаланып,
Ары-бери элеңдеп,
Ак келтени белендеп,
Ар жагында арчага,
Аңдып турган канчага.
Күлчоро чыгып келгенде,
Алдындагы тору атты,
Тоголото бир атты.
Аттан кетти Күлчоро,
Кара үңкүргө кирди эми,
Акылынан шашты эми.
Үңкүргө кире качты эми.
Төртөө, бешөө баш кошуп,
Өң төрөлөр окшошуп,
Ошондо чороң кеп айтат.
«Атааганат арман күн,
Абаке сага не болду,
Акылың кайда жоголду?
Жолго жатып көпкөнсүң,
Жолу каткан Чүрөктү
Бетинен бекем өпкөнсүң,
Айчүрөк шондо кеп айткан,
«Бейнике өптүң» – деп айткан.
«Арам иште кылдың» – деп
«Акыры заман көрдүң» – деп,
Же арманда болуп өлдүң» – деп,
Ошондо билип кеп айткан,
Иши болоор деп айткан.
Оозуңдагы түкүрүк,
Ирмеп алып түкүрүп,
Ушул өлгөн тору аттын,
Мойнуна түшкөн ылаанат.
Ошондо айткан бир замат,
«Ошол атың өлөөр» деп,
Көрүп турган немедей,
Уктуң беле Семетей?
«Ушул жакшы болду» деп,
«Шайтан моюн сынды» – деп,
«Ушул атыңөлдү» – деп,
«Жакшылыкты көрдүк» – деп.
«Же болбосо өлдүк» – деп,
Тил дегенде дилгирген,
Жетимиш түрдүү тил билген.
«Өрөк бөкөн Күлчоро,
Өзү мыкты кул го ошо.
Чымын жандан кечейин,
Мен дубасын чечейин,
Кытай тилин да билген,
Кырым тилин да билген,
Урум тилин да билген.
Жайташын жандан алды эми.
Окуп демди салды эми.
Бир чыбыкты алды эми,
Учун байлап шукшуруп,
Түбүн карап үшкүрүп.
Турбай жандан кечти эми,
Дубасын окуп чечти эми.
Ал аңгыча кыркырап,

Кыбыладан зыркырап,
Кызыл бороон келди эми.
Асмандагы булутту,
Бороон айдап курутту.
Окуп жүргөн дубасын
Чынкожо баатыр унутту.
Тоо башына көк даңгыл
Туман туруп калды эми.
Өзөндүн баары зыркырап,
Бороон жөнөп алды эми.
Күн ачылып шаңкайып,
Жер көрүнүп калды эми.
Алаңгыча Күлчоро
Кара үңкүрдүн ичинен
Кайра токуп Буурулду,
Асмандагы кожонун
Заман акыр куурулду.
Буурул атын булкуптур,
Буулум тонун силкиптир
Бурулуп чоро атанып,
Эми чыкты үңкүрдөн.
Эрке чоро мактанып,
Үңкүрдөн чыгып караса,
Шыгайдын уулу Чынкожо –
Өзү мыкты тың Кожо,
Издегени чыр Кожо,
Көк жорудай айланып,
Көктө жүрөт калдайып.
Эрке бала Күлчоро,
Элик сындуу Буурулду
Энтелетип минди го.
Тайбуурулду карасаң,
Керешенин тоюнан,
Кең-Кол, Талас боюнан
Эми токуп мингендей.
Тайбуурулду чулгутуп,
Туягын жерге мылгытып.
Чарадай болгон даңканды
Асманды көздөй ыргытып.
Кандагайын шымданып,
Чынкожону көргөндө,
Күлчоро чыкты тыңданып.
Чынкожолоп чакырып,
Күлчоро чыкты кыйкырып.
«Мен Күлчоро келдим» – деп,
«Мыкты болсоң жеңгин» – деп.
«Жанакыдай аткын» – деп
«Коркуп турсаң качкын» – деп.
Мен түбүңө жеттим деп.
Байрагын булгап бакырып,
«Бачагар» – деп чакырып.
Урунаарга тоо таппай,
Урушаарга жоо таппай
Уюлгутуп жүрдү го.
Ал аңгыча Чынкожо
Кайратына келди го.
Эркек кара каргадай
Чокчоңдогон кургурду,
Эрдигине мактанып,
Токтолбогон шордууну,
Жакын түшүп барайын
Жалпайта атып салайын,
Ушул кулга барайын»
Көк жорудай айланып,
Чалабын жанга байланып,
Жакындап түшүп баратыр.
Ал аңгыча Күлчоро,
Аттан түшүп корголоп,
Тайбуурулдун астынан
Кире качты жорголоп,
Көзүнүн жашы шорголоп,
Аккелтени ыңгайлап,

Карап турду кудайлап.
Жарагы менен шаркылдап,
Келип калды жакындап.
Учуп жүргөн асманда
Чынкожонун Кара аты,
Кара атына келтирип.
Аккелте менен бир атты.
Оң канатын сый атты,
Тоодой болгон Кожону,
Томуктай болгон Күлчоро
Асман-көктөн кулатты.
Карап турган кыз-келин,
Кыз-келинди чуулатты,
Көргөндүн баарын кубантты
Кан Акунду карасаң,
Бир кудайлап зар айтып,
Пил баштаган нар айтып.
Азиреттин жолуна,
Аксарыбашыл кой айтып,
Ай туякты мол айтып,
Элдин баары дуулдап,
Туу көтөрүп чуулдап.
Ар жагында Толтойду
Каптап келген жери ошол.
Кара үңкүрдүн ичинен
Түмөнбай менен Ажыбай,
Канчоро менен эр Семе,
Капталынан кирди эми.
Жоо качтылап айкырып,
Дагы кирди кыйкырып.
Туу жыгылды, кан өлдү.
Баарысы минтип жөнөлдү,
Муну таштап коюңуз.
Бер жагында Күлчоро,
Кабарынан болуңуз.
Шыгайдын уулу Чынкожо,
Минип жүргөн Кара аты,
Сынса дагы канаты,
Кыла жүргөн адаты.
Караса көзгө илинбей,
Кай кеткени билинбей
Канаттуу кебин таштады,
Казатты кайра баштады.
Күлчорону бет алып,
Качырып жөнөп калды эми.
Ойротто жок Күлчоро,
Ошону көрүп калды го
Бу да кирип келди эми.
Найзанын башы майышып,
Өпкөгө найза малышып.
Экөө калды салышып,
Айрылбаган башы жок,
Алжайбаган кашы жок,
Бөлөк элдин баарысы,
Экөө менен иши жок.
Бир оокумда эр Семе,
Бурулуп мындай карады
Булчуңга найза малышып,
Былчылдашып салышып,
Жаткан экен сайышып.
Баягыны көргөндө,
Суртелкини бурду эми,
Бура тартып жүрдү эми.
Капталынан айкырып,
Кан Манас деп кыйкырып,
Качырып жөнөп калды эми.
Бир сайгандан чыгарбай,
Көмө коюп салды эми.
Туурасынан жетти эми,
Көмө коюп кетти эми.
Турчу беле Күлчоро,
Башын кесип салды эми,

Ичин жарып салды эми.
Ал аңгыча Күлчоро
Чынкожонун Чымкара,
Кыбыланы бет алып,
Кыркырап жөнөп калды эми.
Чаң асманда созулуп,
Буркурап жөнөп калды эми.
Көт жагынан Күлчоро
Кууп алып жөнөдү,
Караса көзгө илинбей,
Кайсы экени билинбей
Кылкараны карасаң
Талдын башы жергеден,
Так түйүлүп келатыр.
Жардын башы кемерден,
Жаза баспай келатыр.
Туягы жерге илинбей,
Жүгүргөнү билинбей,
Сызып алып келатыр.
Көт жагынан Күлчоро
Кызып алып келатыр,
Тайбуурулду карасаң
Дабан ашса кайыптай,
Дарыя кечсе кайыктай,
Кара саны ийиктей,
Карап турса Тайбуурул,
Жүгүргөнү кийиктей.
Чынкожонун Кара аты
Кыла жүргөн адаты.
Чылбырын туура тиштеди,
Дөө-перини издеди.
Бир оокумда Күлчоро,
Жаасын кармап кезгерди,
Кыя тартып кетти эми.
Кылкараны атты эми.
Как ошондо Кылкара,
Оңкосунан кетти эми.
Кылкараны өлтүрүп,
Жүгөнүн жулуп алды эми.
Канжыгага тапшырып,
Кайра тартып калды эми.
Эл эмине болду экен?
Толтой кайда калды экен? «
Деп ушинтип элеңдеп,
Найза кармап белендеп.
Келе берсин бу жерге,
Кан Акун, Толтой не жерде?
Кан Акунду карасаң,
Туу жыгылып, кан өлүп,
Душмандын мойнун ийилтип,
Күлчоронун кылганы.
Букардын көк ташына чийилип.
Түмөнбай менен Ажыбай,
Канчоро менен Семетей,
Кан Акундун калың кол
Камап калган жери ошол.
Капталынан кан Акун
Камап кирип келди эми,
Ар жагынан Семетей,
Сабап кирип келди эми.
Ортосунан Түмөнбай,
Оруп кирип келди эми.
Ажыбайды карасаң,
Союп кирип келди эми.
Канчорону карасаң,
Кадырбайга жетти эми.
Бир сайгандан чыгарбай,
Жыга коюп өттү эми.
Көт жагынан көп адам,
Башын кесип кетти эми.
Ал аңгыча Семетей,
Эр Толтойго жетти эми.

Семетейге тура албай,
Чыга качып кетти эми.
Белгилүү күлүк Суркоён,
Безе качып кутулду,
Айтылуу күлүк Суркоён
Ала качып кутулду
Эр Семетей арманда,
Оозун жаман карманды,
Жетпей калды арманда.
Өңгө колу буркурап,
Жан соогалап чуркурап,
Жарактын баарын таштады.
Жалынып ыйлап басылды.
Ак желекти колго алып,
Энди уруш басылды.
Акун кандын астына,
Киймин тоноп чечтирип,
Аттан барын түшүрүп,
Баарын бирдей жөө кылып,
Бети кара болдук деп,
Эки бетин көө кылып,
Урушу минтип токтоду.
Ушу бүгүн Семеңе,
Ок атаар бенде жок болду.
Муну мындай таштаңыз
Баякы качкан Толтойдун
Кабарынан баштаңыз.
Муну мындай таштаңыз,
Күлчородон баштаңыз.
Келе жатса Күлчоро,
Эки көзү алактап,
Суркоён менен шалактап,
Тоодой болгон кан Толтой
Жалгыз качып келатыр.
Он экиде Күлчоро –
Оолукмалуу жинди кул,
Эр Толтойду көргөндө,
Оңдонуп карап турду ошол.
Толтой муну көргөндө,
«Атаганат – арман күн!
Дагы кудай урдубу?
Алдымдан тосуп турдубу?
Баякы капыр экен» деп,
«Каягынан жеткен» деп.
Өлкө тоону бет алып,
Өөдө карай качты эми.
Акылынан шашты эми,
Көт жагынан Күлчоро.
Чың-чың үнү чың чыгып,
Чыңырган үнү чоң чыгып,
Кан Манастап үн чыгып,
Баабедин деп бакырып,
Манастап ураан чакырып.
Эр Толтойду качырып,
Өөдө тартып жөнөдү.
Жана Буурул оңолду.
Сары-Белди ашты эми,
Ылдый кире качты эми.
Андан бетер эр Толтой
Акылынан шашты эми.
Ылдый кирип келгенде
Ыкыстады Тайбуурул,
Алтын кемер четине,
Ай далынын бетине
Алып-кирип келди эми.
Желеги жерде дирилдеп,
Аны көрүп Толтойдун
Азат бою дүрүлдөп.
Өөдө тарта берди эми,
Өксүп калды Тайбуурул.
Дөбөт кеткен төрт жол бар,
Төгөрөктө көп жол бар.

Төртөөнө кире качты эми.
Тегеле Буурул койбоду,
Өлөөрүн Толтой ойлоду.
Кашкар кеткен кайкы жол,
Саңоорунун тайкы жол,
Ага кире качты эми,
Акылынан шашты эми.
Дагы Буурул койбоду,
Өлөөрүн Толтой ойлоду.
Ошенетип отуруп,
Аттын баарын болтуруп,
Акылынан шашты эми.
Айчүрөктүн алдынан
Аралай эми качты эми.
Ал аңгыча Айчүрөк
Айтты бүгүн кеп сүйлөп
«Айланайын калайман,
Айткан кепке даанышман,
Жорго минип жолго сал,
Кем Толтойлоп жетип бар.
Айрөктөгүн кеп айтып!»
Жетип баргын сен айтып,
Ошо турган Калыйман,
«Эмесе, макул – куп» – деди.
«Эжеке, сөзүң эп» – деди.
Жорго минип белсенип,
Жоолугу башта сеңселип,
Кубалашкан дөөлөрдүн
Көт жагынан жетти эми
Күлчородон өттү эми,
Эр Толтойго барды эми,
Баян кылып баратыр,
«Кокуй, Толтой, нетесиң?
Кайда качып кетесиң.
Колуктуңдун көзүнчө,
Апей Толтой нетесиң?
Айчүрөктүн көзүнчө,
Кайда качып келесиң?!
Кокуй, Толтой – өлө кет,
Колуктуңду көрө кет,
Алат Толтой, алакет,
Алың келсе ала кет!
Айчүрөктү көрө кет!
Андан көрө өлө кет,
Бир кайрылып көрө кет!
Бешиктеги баладан,
Белгилүү Толтой качпай кал,
Периштең баштан учпай кал.
Кундактагы баладан
Кудай урган качпай кал,
Акылыңдан шашпай кал!
Атаа, Толтой өлсөңчү,
Айчүрөктү карачы!
Бир кайрылып көрсөңчү.
Кокуй, Толтой, өлсөңчү,
Колуктуңду көрсөңчү!
Атаа, Толтой, өлсөңчү,
Айчүрөктү көрсөңчү!
Ишенген кишим сен белең?
Ушундай коркок кем белең?
Багыш кандан туулбай кал,
Намысыңды куубай кал!
Мындан көрө өлсөңчү,
Чынкожо досуң өлдү – деп,
Чын дүйнөнү көрдү – деп,
Сен ушинтип жүрдүң деп,
Арбактуу досум өлдү – деп,
Акыретти көрдү – деп,
Алдына качып жүрдү – деп
Андан көрө өлдүк» – деп.
Баякы сөзүн укту эми,
Айт-айтпаса төгүнбү,

Ушунун сөзү тегинби?
Мындан көрө өлөйүн,
Бир беттешип көрөйүн
Суркоён оозун бурду эми,
Бура тартып турду эми.
Күлчоро кирип келди эми,
Толтой тозуп жетти эми.
Ойротто жок чорону
Алдыңкы ээрдин кашы – деп,
Айбалканын башы – деп,
Өлөөр жериң ушу – деп,
Как жүрөктүн түбү – деп,
Өлөөр жериң тиги – деп,
Табарсыктын тушу – деп,
Өлөөр жериң ушу – деп,
Жандын үйүн туштады,
Жан жүрөккө келтирип,
Найза менен муштады,
Бир сайгандан чыгарбай
Жыга коюп таштады.
Кыйа болот кылычты,
Кындан сууруп алганча,
Башын кесип салганча,
Караң калган Тайбуурул
Качып берди аңгыча.
Чылбырын туура тиштеди,
Семетейди издеди,
Безе качып жөнөдү.
«Муну өлтүрүп нетейин,
Көп кечикпей жетейин.
Андан көрө ушунун,
Атын коштоп кетейин».
Аркы-терки камчы уруп,
Суркоёнду моюндап,
Томогону коюндап,
Толтой кууду артынан.
Тайбуурулдун дартынан,
Суркоёнду камчылап,
Көзүнүн жашы тамчылап,
Тайбуурулга жете албай,
Атын коштоп кет албай,
Эки буту тепеңдеп,
«Эми качан жетем» – деп.
Мына ошентип келатыр.
Аны таштап коюңуз.
Алиги турган Айчүрөк
Кабарынан болуңуз.
Алакандан чаң чыгып,
Ыйлап көздөн кан чыгып,
Калыйман келди унчугуп,
«Оңбо Чүрөк, оңбогун,
Эгерде эки болбогун.
Чычалатып айткын деп,
Чыңоосуна келтирдиң!
Чын ушинтип өлтүрдүң.
«Айрөктөп барып айткын» – деп,
Арына жаман келтирдиң.
Арманда кылып өлтүрдүң.
Эми кандай кылабыз.
Деп, ушинтип какылдап,
Калыйман айтты шакылдап
Кыздын баары кылкылдап,
Кыркы бирдей шыпылдап.
Темиркандын боз жорго,
Мунусун токуп алды го.
Жыгылып жаткан чорого
Атты коштоп барды го.
Күлчорону караса,
Топуракка чулганып,
Тоголонуп калыптыр.
Оозун-мурдун карасаң,
Боз топурак болуптур,

Кыздын баары келиптир.
Күлчорого ат алып,
Аялдабай бат алып,
Азыр кирип барды эми.
«Арт жагынан жөнө» деп,
«Эми карап турба» – деп.
Оозу-мурду кан болуп,
Эр Толтойдун кылганы,
Так ушундай даң болуп,
Тула боюн карасаң,
Боз топурак чаң болуп,
«Качан кууп жетет» – деп,
«Ата, кокуй, нетет» – деп,
Күлчоро келет жол менен,
Сары-жайык түз менен,
Суркоёндун из менен.
Аны таштап коё тур.
Ар жагында Семетей,
Кылган ишин уга тур.
Толтойдун элин алган соң,
Акыр-заман салган соң,
Боз-Дөбөнүн башына
Салып чыкты ошондо.
Күлчорого не болду?
Кайсы жакка жоголду?
Төгөрөктү карады.
Алаңгыча Тайбуурул
Чылбырын туура тиштеди
Семетейди издеди.
Эки көзү чачырап,
Ооздугу качырап,
Семетейди бет алып,
Издеп алып келатыр.
Чылбырын жерге түшүрбөй,
Тиштеп алып келатыр.
Көт жагынан эр Толтой,
Кууп алып келатыр.
Тайбуурулду карасаң,
Тула боюн тер кылып,
Жууп алып келатыр.
Алигини көрдү эми.
Боз-Дөбөдө балкылдап,
Тула бою шалкылдап,
Ыйлап карап турду эми.
Семетейди бет алып,
Чындап жолго кирди эми.
Карап турган Семетей,
Баякыны көргөндө,
Чыдай албай эр Семе,
Алдындагы Суртелки,
Аркы-терки камчы уруп,
Арбактарын чакырып,
Эр Толтойду бет алып,
Эр Семетей качырып,
Баабедин деп бакырып,
Манастап ураан чакырып,
«Ойрон чором өлгөнбү?
О дүйнөнү көргөнбү?
Өлбөсө кана не болду?
Тайбуурулдун үстүнөн
Эмине үчүн жоголду?!
Каары катуу келди эми,
Качырып жөнөп калды эми,
Эр Толтойду бет алып,
Эми жетип калды эми.
Тайбуурулдай күлүктү,
Ажыратып алды эми.
Эр Толтойду бет алып,
Эр Семетей жөнөдү.
«Алдыңкы ээрдин кашы» – деп,
Айбалканын башы – деп,
Как жүрөктүн түбү – деп,

Өлөөр жериң тиги – деп.
Өпкө-боордун тушу – деп,
Өлчү жериң ушу» – деп,
Эр Семетей жетти эми,
Найза менен нетти эми.
Эр Толтойдун төшүнө,
Найза менен өзүнө
Алып келип бек сайды,
Алда таала деп сайды.
Асты алы келбеди.
Ал Семетей жеңбеди.
Ошол бойдон турушуп,
Туруп алып урушуп,
Найза менен сайышып,
Кабыргасы кайышып,
Ошо бойдон сайышып,
Кыя тартып турушуп,
Кызыгышып урушуп.
Туура тартып турушуп,
Туруп алып урушуп.
Сол бөйрөккө салышып,
Солбуп сууруп алышып.
Оң бөйрөккө салышып,
Олбуп сууруп алышып.
Колдун баары союлуп,
Колтуктун баары чоюлуп.
Чапандын баары айрылып,
Жаканын баарын кайрышып.
Белдемчи деген темирин,
Беш кабырга себилин
Белден сууруп кетишип,
Жана кайра жетишип,
Чоюнбашты колго алып,
Как төбөгө булгалап,
Так чокуга салышып.
Калкандарын жарышып,
Калганы кетти быркырап,
Кадектей учуп чыркырап.
Айбалтаны колго алып,
Аркы-терки булгалап,
Жана кайра келишти.
Айбалта менен салышты,
Айбалта кетти быркырап,
Ар тарапта зыркырап.
Сабы колдо калышып.
Кылыч сууруп алышып,
Кыябы менен келишип,
Как шилиге келтирип
Кылыч менен салышып,
Чаны колдо калышып.
Кыя тартып турушуп,
Кызыгышып урушуп,
Туура тартып турушуп,
Туруп алып урушуп.
Бирин-бири ала албай
Эч ылаажы кыла албай.
Аттан экөө тең түшүп,
Экөө жүрөт күрөшүп.
Омуроону тирешип,
Оңдоп-солдоп салышып.
Эч ылаажы кыла албай,
Бирин-бири ала албай,
Ооздугу шалдырап,
Аттын баарын карасаң,
Оттоп жүрөт жалдырап.
Толтой менен Семетей,
Жинди болгон немедей.
Бирин-бири жыга албай,
Алек болду бир далай.
Ал аңгыча Семеңдин
Жалгаганы бир кудай.
Үстү жактан Күлчоро,

Чыга калды аңгыча.
Абай кылып караса,
Семетей менен эр Толтой.
Экөө жүрөт күрөшүп.
Жолой менен Кошойдой,
Оңдоп, солдоп салышып,
Эч ылаажы кыла албай,
Как ушинтип алышып.
Ал аңгыча Күлчоро,
Кашаттан чыга калды ошо.
Абай кылып караса
Ооздугу шалдырап,
Аттын башын караса,
Оттоп гана жүрөт жалдырап.
Күлчоро чыкты кыйкырып,
«Алат күн аба не болдуң?
Акылың кайда жоголдуң?
Бул эмине кордугуң?
Өтүп турат зордугуң!»
Коё бергин өзүмдү!
Акун кандын Айчүрөк
Кашайткан белем көзүңдү.
Каруу кетип калганбы?
Акун кандын Айчүрөк
Каныңды соруп алганбы?
Коё бергин өзүмдү,
Угасыңбы сөзүмдү?!
Аттан түшө жүгүрүп,
Шымданып туруптур.
Баягыны көргөндө,
Күйбөгөнү күл болуп,
Бышпаганы чок болуп.
Мындай кордук жок болуп.
«Ээ, түгөнгөн Күлчоро,
Кудай урган кул чоро,
Мындай демиң бар экен.
Минип жүргөн астында
Тайбуурулуң канаке?!
Как ошентип кеп айтып,
Каарына катуу келди эми.
Кайраттанып алды эми.
Күлчорону көргөндө
Куруп калган Толтойдун
Периште баштан учту эми.
Сыймык баштан кетти эми,
Ажалы минтип жетти эми.
Оң имерип алды эми.
Омуроого келтирип,
Так көтөрүп алды эми.
Тоодой болгон Толтойду,
Кара жерге урду эми.
Көөдөнүнө минди эми,
Алаңгыча Күлчоро,
Сууруп кылыч алды эми,
Башын кесип салды эми.
Баатырың Толтой өлдү эми.
Акырет жүзүн көрдү эми.
Экөө отурду үшкүрүп,
Эс алып экөө отуруп,
Акылын ойлоп толтуруп,
Как ошентип турганча,
Кыздар келди аңгыча.
«Батыра чаап, баш алган,
Баатырларым соога» – деп.
«Өткөрө чаап, өт алган,
Өткүр баатыр соога» – деп.
Баракелди, бектерим,
Тилегим кудай бергеним.
Атышканда мергеним,
Алдам сүйүп бергеним!
Күрөшкөндө балбаным,
Ыраазымын кудайга

Тобом кабыл болгонун!
Казак менен кыргызга
Болоттон салган коргонум.
Тоодой болгон баатырдын
Башын кесип салганың,
Мен ыраазы кудайга.
Эч калган жок арманым!
Как ушундай кошомат,
Баракелди азамат.
Минген атың Тайбуурул,
Кара байыр казанат,
Калбыр өпкө жез билек.
Эч арман жок кудайга
Эсен жүргүн далайга!
Эми ушинтип турганча,
Эл чогулду аңгыча.
Кан Акун баштап карысы,
Калайыктын баарысы.
Кан Толтойдун үстүнө
Казыр келди чогулуп,
Кара жерди ойдуруп,
Терең казып койдуруп,
Өзүнүн элин чогултуп,
Бир семиз бээ сойгузуп.
Бир далай элди тойгузуп.
Жакындары үшкүрүп,
Ичи күйүп, кан кусуп.
«Акылың артык киши элең,
Алданып кылган иши эле.
Акыретке кетти» – деп
«Чынкожо түпкө жетти» – деп,
Куран окуп молдосу
Эр Толтойдун жолдошу.
Ээр токумун артышып,
Кийминин баарын чогултуп,
Атка жүктөп тартышып,
Алты киши жөнөдү
Ал аңгыча болбоду
Канчоро менен Күлчоро,
Эки чоро оңбоду.
Суркоёнду талашып.
Шумдук чыгып калыптыр.
Эки чоро жанашып,
Бир күлүктү талашып.
Бир кабактын ичинде
Экөөнөн башка киши жок.
Бу жактагы элдердин
Алар менен иши жок.
Абайлабай калганча
Иш бузулду момунча,
Арасында киши жок,
Айчүрөк да көргөн жок,
Ал өңдөнгөн бенде жок,
Бир олжону талашкан
Бул экөөндөй элде жок.
Бир коктунун ичинде
Койгулашып калыптыр.
Оозу-мурду кан болуп,
Жакалашып алыптыр.
Аяк жагын ойлосок,
Жаман ишке барыптыр.
Ушул айткан сөзүмдү
Жакшы тыңдап угуп тур!
Ал аңгыча Ажыбай
Устүнөн чыгып калыптыр.
Чуркап жетип барды эми,
Арачалап калды эми.
«Түмөнбай» – деп бакырып,
Ажыбай калды чакырып.
«Эмине калба болду» – деп,
Эр Түмөнбай жетти эми.
«Эмине болду силерге?

Ажыратып өттү эми.
Как ушундай чыр болду,
Аяк жагын ойлосок
Түгөнгүсүз ыр болду.
Ажыбай менен Түмөнбай,
Канчоро менен Күлчоро,
Төртөө бирдей төрөгө,
Эл чогулган дөбөгө,
Эми чыгып келди эми.
Эр Семеңдин алдында,
Экөөнүн ишин көрсөтүп,
Түмөнбай айтып берди эми.
Ал аңгыча эр Семе,
Баян кылып берди эми.
Кагылайын Канчоро,
Казатка туулган Күлчоро!
Бириң кайың, бириң тал,
Бириң шекер, бириң бал,
Бириң казы, бириң жал.
Бириңди айтсам бириң бар.
Кеңешип туруп бириң ал.
Ынтымактуу болуңар,
Ушу күндө ойлочу
Ой жагыңда орус бар.
Кыр жагыңда кытай бар.
Капталыңда каңгай бар,
Касташканың далай бар.
Канетесиң балдарым?!
Эрегишпе сардалым,
Кеңешип туруп бириң ал.
Кур калганың Буурулду ал!
Аргымак жыйдым сен үчүн,
Кызмат кылдың мен үчүн.
Кылычты алдым сен үчүн,
Кыргын кылдың мен үчүн.
Зоот жыйдым сен үчүн,
Согуш кылдың мен үчүн.
Менин минтип жүргөнүм –
Ушул турган эл үчүн.
Сулуу кызды мен алдым,
Суркоёнду бириң ал,
Кайсы куру калганың
Тайбуурулду минип ал!
Экөөңөрдү карасам,
Ууга чыккан байтерек,
Тайбуурул мага не керек?
Экөөң экөөн минип ал,
Эми мындан басылды,
Сен экөөңдөй асылды,
Бу дүйнөдөн таба албайм,
Сен алгын деп айта албайм».
Семетей эркелетип турду эми,
Экөөнү кудай урду эми,
Эрегишип алышып.
Эт башында кеп айтты,
Койгула, балдар деп айтты.
Деди эле экөө болбоду,
Эрегишип койбоду.
Ошондо чатак көп болду,
Түмөнбай менен Ажыбай,
Семетей үчөө токтоду.
Алаңгыча Түмөнбай
Айтты сөздү бир далай:
«Экөөң эрегишип болбодуң,
Ат талашып койбодуң
Дүйнөнүн баары сеники,
Экөөң не үчүн тойбодуң?!
Андай болсо эки шер
Күрөшүп келип жыгып ал,
Жыгылганың куру кал.
Же болбосо экөөңөр
Жарышып келип чыгып ал,

Чыкпаганың куру кал».
Деп ошентип ой кылды.
Эр Семетей каткырып,
Күлүп ийди шаттанып.
Ушуну жакшы айттың деп,
Тура калып күрөш деп,
Канчоро турду ордунан.
«Бул күрөшкөндө жыкчу эле,
Жарышканда чыкчу эле.
Күлчороңду мактайсың,
Илгертеден жыкчу эле.
Иниси жоону саюучу.
Агасы атын алуучу.
Наркыңды бузба Семетей!
Тим эле маа каалап бер.
Кыжалат ишке жолуктуң,
Айчүрөк сенин колуктуң.
Сулуу катын сен алдың,
Суркоён атты мен алдым.
Күлчоро кайдан кур калсын?
Калыйманды бул алсын.
Кан Акун кайдан кур калсын?
Калдайган калың элди алсын.
Как ушундай айтсаң болбойбу?
Анан эки чороң оңбойбу?
Анын сайын эки кул,
Эрегишип алды эми.
Күлчорону карасаң,
Өз күчүнө салды ошол.
Күлчоро жетип көп айтып,
Ошол элге кеп айтып.
«Кызмат кылган ат алат.
Кылбаган киши кур калат.
Ар кимдин өз кызматы ылайык.
Мылтык атып, өт алып,
Пырчылдашып бир далай.
Кызык уруш ичинде,
Кырчылдашып бир далай,
Кан өлтүрүп туу жыгып,
Кара жанын аябай.
Казат кылгын бир далай.
Бек олтуруп, туу жыгып,
Белсенип уруш чуу кылып.
Мен кызматты кылгамын,
Суркоён маган ылайык.
Сен Семетей болгону,
Серпишкениң оңбоду.
Абыкени аймадың.
Алды-кийниң жалмадың.
Ошондо Суртелкини кармадым.
Суркоёндой болбоду.
Теги ушуну бербесең,
Мага ылайык көрбөсөң:
Абаке, сенден беземин.
Атам кытай турбайбы?
Тегеле сенден кетемин.
Түбүм кытай болгон соң
Кытыгылап койбойсуң,
Кычышкан жерди тырмадың.
Суркоёнду бербесең,
Тегеле аба тынбаймын.
Тиктеп экөө тирешип,
Тикиреңдеп урушуп.
Эрегишип алыптыр,
Экөөнү кудай уруптур.
Эр Семетей ортодо,
Айлан болуп туруптур.
«Андай болсо балдарым,
Акун канга баргыла.
Калыс кылып алгыла,
Айтканын кабыл кылгыла!»
Күлчоро жетим болбоду,

Күчкө салып оңбоду.
«Суркоён алсам турамын,
Суркоёнду бербесең,
Теле элиме кетейин,
Абаке, сенден кечейин.
Андан көрө бата бер,
Жыргап, куунап жата бер.
Бозго тоодак койбогон,
Боз ала туйгун мен элем.
Болгон баатыр сен элең,
Боосу калат колуңа.
Мен кете берем жолума,
Калың кытай элиме.
Кара-Тоонун башында
Карала бүркүт мен элем,
Кармаган ээм сен элең.
Кыйырчактын башынан
Кызыл түлкү созулса,
Кыр ашырбай алчу элем,
Сенин кычышкан жериң
канчу эле.
Кош аман бол кетейин,
Эми сени нетейин.
Катын алдың баатырым,
Эми санааң басылды.
Мындан ары Семетей,
Көрбөйсүң мендей асылды.
Ошентип чороң басылды.
Элдин баары токтоду,
Көп кечигип кетти эми,
Эт бышымга жетти эми.
Ошондо Семең кеп айтып,
Ойлонуп турду көп айтып.
«Эки чоро балдарым,
Эл ичинде сардалым.
Эч калган жок арманым,
Тоого бышкан бадам жок,
Тобо, шүгүр кудайга.
Кара жерде кеме жок,
Кагылайын кудайга,
Каш кайтарар неме жок.
Аккелте үнүн укпаган,
Алтын туусун жыкпаган,
Албаган шаарым ким калды?
Кан атамды өлтүргөн,
Кан Коңурбай тим калды.
Как ошого бармакка,
Бээжиндеги калмакка.
Береним сенден айрылып,
Кантип барам уялбай?
Экөөң эрегишип алыпсың,
Мени кыжалатка салыпсың.
Мен кыйналып жаман куурадым.
Теги экөөңдөн сурадым.
Өзүм алам күлүктү,
Анан мейлиң Күлчоро.
Сала бергин бүлүктү.
Айчүрөктү бириң ал,
Тайбуурулду бириң ал,
Ушул сөзгө кулак сал.
Баятадан мен айттым,
Алда неге көп айттым.
Же жарышып чыгып ал,
Же күрөшүп жыгып ал.
Ага дагы болбодуң;
Экөөң бирдей тең чоро.
Бирөөң Алманбеттин уулусуң.
Бирөң эр Чубактын баласы,
Ушул сөздү ойлочу
Кай жеринде чаласы?
Же болбосо экөөңөр,
Тетигиндей баргыла.

Теңдеп карап тургула.
Чылбырынан жетелеп,
Как ошондой барайын,
Ортоңорго салайын.
Шамдагайың илип ал,
Менин неетимди билип ал.
Албай калсаң куру кал!».
«Ушу сөзүң эп» – деди,
Ушу жакшы кеп» – деди.
Баягы болжоп койгон жерине,
Экөө басып кетти эми.
Бери карап калганда,
Бирөөнүн оң кол жагы болду эле,
Бирөөнүн сол кол жагы болду эле.
Экөөнү бирдей караса.
Олоңдошуп калыптыр,
Дагы урушмак болуптур.
Ал аңгыча эр Семе,
Тайбуурул менен жетти эми.
«Экөөңөргө нетти эми?
Оңдоп, солдоп талашып,
Элге шылдың кыласың.
Кандай курган баласың?
Ээрдин тиштеп, көз кысып,
Күлчорону жаңдады
Суркоёнду камдады.
Канчоро билип калды эми.
«Мен кудайга койдум» – деп,
«Эми ишимди бурдубу»?
Экөө маакул куп дешип,
Ушул сөзүң эп дешип,
Экөө бери карашып,
Тура калды жанашып.
Ал аңгыча чылбырды.
Эр Семетей алды эми.
Суркоёнду жетелеп,
Эки кулду бет алып,
Ортосуна болжоду,
Семетей баатыр оңбоду.
Ыргытып ийди чылбырды,
Канчоро жетпей калды эми,
Күлчорого барды эми,
Чылбырын үзүп алды эми.
Семетейдин кылганын
Канчоро билип калды эми.
«Ат меники болду» – деп,
Күлчоро кетти жетелеп.
Канчоро калды томсоруп,
Кызыл өңү бозоруп,
Суу сепкендей болду эми.
Түсү калды бузулуп,
Жүзү калды бозоруп,
Оозу-мурду томсоруп
Уу ичкендей жүздөнүп,
Урушкандай жүздөнүп.
Ичине шайтан толду эми,
Күйүт түштү ичине.
Караламан калың кол,
Баары бирдей эп дешип.
Эми талаага турбай кет дешип.
Жалпы жарды калды эми,
Бир кудайга зар айтып,
Пил баштаган нар айтып.
Керней-сурнай тартышып,
Керикке жүгүн артышып.
Суу акпаган кең сайдан,
Сурнай тартып жез найдан.
Кечүү бербей кең сайдан,
Керней тартып жез найдан,
Келди арбак ар жайдан.
Карартып калың ат алып,
Калың олжо бат алып.

Үргөнчкө келди чуркурап,
Өлгөндөрдүн баарынан
Үйүнө келди буркурап.
Талаада киши калбады,
Далайдан бери Чынкожо
Салган экен калбаны
Сандыргалуу төрөңдүн,
Эч калган жок арманы.
Эми Айчүрөктөй кызынын
Сарамжалын кылганы,
Элине кабар салды эми.
Талаага чыкпай камалган
Капканын оозун ачтырып,
Казынанын баарысын
Карыптарга чачтырып.
Ат чаптырып, той кылып,
Тиякы чети Самаркан,
Аякы чети Түркистан,
Ар жагында Чамбыл-Бел.
Кызылбаш менен ооганды,
Кыраан Манас баатырдан,
Кандай адам соо калды?.
Нечен түрдүү ой кылды,
Кан Акун мындай той кылды.
Ат чаптырып, той берип,
Кең-Үргөнчтүн ичинде
Курсагы тойбой калганга,
Семизден тандап кой берип.
Кырк күнү кызмат кылды эми,
Кызын берди Семеңе.
Токсон төөгө нар жүктөп,
Толуп жаткан мал жүктөп.
Отуз күн оюн кылды эми,
Кырк күнү кызмат болду эми.
Антип-минтип отуруп,
Жыл маалына келиптир.
Эл көчүрүп ээрчитип,
Кырк келинди кызматка,
Айчүрөккө жөнөтүп.
Көргөндүн баарын таңдантып,
Көчүп чыкты Үргөнчтөн.
Көчүн колдой чаңдатып.
Бир күнү көчүп жөнөдү,
Кечкирген жерге конушуп.
Келин, кыздар болушуп.
Даван ашып, таш басып,
Түзү качып, түн катып,
Элүү күнү жол басып,
Эр Семетей көкжалың,
Эмгек менен кош алып.
Бир күндөгү болгондо,
Кең-Кол-Талас жерине,
Аргын-ногой элине,
Азыр келип калды эми.
Аралашып конду эми.
Абакеси Бакайга
Амандашып алды эми.
Каныкейди карасаң,
Кадимкидей чалкалап,
Кан Манастын барындай,
Аралашып кайкалап.
Ногой менен Шыгайдын,
Элинин баарын чогултуп.
Уу дөбөдөй эт кылып,
Ысык-Көлдөй чык кылып,
Элин жыйып жык кылып.
Он беш күнү той берип,
Тамаша менен таң атып,
Күлкү менен күн батып,
Ошол бойдон эр Семе,
Чачыкейдин үйүнө,
Бир бастырып барбады.

Жез мамысын көрбөдү.
Жекелеп үйгө кирбеди.
Чачыкейди карасаң,
Түзү кетти бузулуп,
Жүзү кетти кубулуп.
Өлөйүн десе жан таттуу,
Кирейин десе жер катуу.
Күнү-түнү кайгырып,
Семетейден айрылып,
Айтпаймын деп Чүрөктү,
Акылынан тайгылып.
Кериге көчүп жайлашып,
Кермеге атын байлашып.
Арак ичип, мас болуп,
Айтар сөзүн жат кылып.
Айчүрөктүн үйүнө
Жыйын болуп баратыр.
Барган сайын Семетей,
Кыйын болуп баратыр.
Каныкейдин ак ордо,
Ортосуна кондуруп.
Бир жагына Чачыкей,
Бир жагында Айчүрөк.
Ушинетип олтуруп,
Кийин болот чоң дүмөк.
Ошенетип күз келди,
Абдан кыйын кыш болду.
Аягында бир балаа
Чачыкейден туш болду.
Сандыргалуу Семеңдин,
Салганы кыраан куш болду.
Салышам деди Чынкожо,
Быйыл өлүп мыш болду.
Бу Семетей баатырдын
Эч калган жок арманы.
Кара калпак, түркмөндү,
Казак, кыргыз бүткөндү.
Аргын, ногой, алашты,
Атасы баатыр Манасты.
Арбагын артык көтөрүп,
Манастын уулу дедирип,
Баласы кыраан куш болуп,
Ар душманы мыш болуп,
Антип-минтип келтирип,
Жыл маалына жеткирип.
Аты кетти Алайга,
Даңкы кетти далайга.
Колу жетти Коконго,
Буту жетти Букарга.
Кылганы жетти Кырымга,
Кылыгы жетти кылымга,
Арбагы жетти Урумга.
Дөөлөтү көлдөй жык толду,
Сайышам деген душмандын
Жүрөгүнө дык болду.
Как ушинтип жаз болду,
Дөөлөтүнө мас болду.
Эртеги өткөн Манасты,
Эсине алды баласы.

СЕМЕТЕЙДИН БЭЭЖИНГЕ БАРЫШЫ

Баштагы өткөн Манасты,
Бир күнү жатып Семетей,
Баян кылды баласы.
Бир кудайдын буйругун,
Ойлоп бүгүн карачы.
Жыл маалына келгенде,
Жыл он эки ай болгондо,
Бир түнү Семең уктабай,

Таң атканча ойлонуп,
Уктай албай толгонуп.
Кан Манасты эстесе
Эт жүрөгү болк этип,
Чыдай албай солк этип.
Эртең менен турду эми,
Жүзү-колун жууду эми.
Кузул-даарат алды эми,
Кыбыланы каранып,
Сакал-мурут таранып,
Намаз окуп алды эми.
Эки жагын каранып,
Бата кылып салды эми.
Улуу шашке болгончо,
Теспе тартып калды эми.
Ушул кезде Канчоро
Түрдүү акыл ойлонуп,
Суркоёндун айынан.
Мунун да кую бузулуп,
Таноолору кысылып,
Акылынан адашып,
Чачыкей менен жарашып,
«Чородон мен калдым» – деп,
«Катындан сен калдың» – деп.
«Айчүрөктү алды» – деп,
«Сен арсар болуп калдың» – деп.
«Күлчородой жетим кул,
Суркоёнду алды» – деп,
«Мен сумсайып куру
калдым» – деп.
«Сулуу катын ал алды,
Суркоёнду бул алды.
Мен сумсайып кур калдым.
Муну кандай кыласың?
Келтирели кезине,
Бир түшөлүк эсине,
Көрүнөлү көзүнө.
Кылалы кулдун өзүнө.
Убаданы бек кылып,
Как ушундай шерт кылып,
Кеңешип булар жүрдү эми.
Аны таштап коюңуз,
Намаздагы Семетей,
Кабарынан болуңуз.
Намазын окуп Семетей,
Дуба кылып алды эми,
Эр Бакайды бет алып,
Эми басып калды эми.
Абасынын алдына
Салам берип кирди эми.
Кол беришип көрүшүп,
Ошондо Семең кеп айтып.
«Ой, абаке» – деп айтып.
Эр семирип бук болду,
Ат семирип нык толду.
Бээжинге барар чак болду.
Белге саадак буубасам,
Бээжиндеги Коңурбай
Бек атам кунун куубасам.
Мен өңдөнгөн баатырдан
Бешти өлтүрүп суубасам.
Кылычым белге буубасам,
Кытайдан жылкы куубасам,
Кыйынынан түк койбой,
Кыркты өлтүрүп суубасам.
Как ушуну кылбасам,
Канетип атка кономун.
Кантип адам боломун.
Абаке Бакай акыл тап!
Эт жүрөгүм жарылды.
Манастан калган кары элең,
Касиет сенде бар эле.

Буулулдуу булбулум,
Үйрөткүлүү туйгунум.
Аттанып чыксам ак жолтой,
Атышкан жоодо сан колдой,
Казатка барсам ак жолтой,
Кармашкан жоого сан колдой.
Ак жолтой менин абакем,
Атамды көргөн бабакем!
Жүр, абаке, кол башта,
Бөлөк кепти сен ташта.
Ошондо Бакай кеп айтып,
«Кой, Семетей» – деп айтып.
Самооруң алтын, жез эмес,
Сандыргалуу кулунум,
Сапарга барар кез эмес.
Аттамаң алтын, сары жез,
Аттанбагын быйыл кез.
Айчүрөк алган чагыңда,
Уят болгон табыңда,
Канетип сапар барасың.
Майып болуп каласың.
Жолго кесир иш болот,
Жолоочу жүрсө мыш болот».
Как ушинтип бир айтты.
Ошондо Семең тырчыды,
Ар мүчөсү кызыды.
Кайта басып келатыр,
Каныкейдин ордого,
Энесине барды го.
«Эрке катын Каныкей,
Мен айтамын Семетей.
Канчоро менен Күлчоро,
Кайсы жакта ошолор?
Акылдашаар кебим бар.
Айта турган сөзүм бар».
Энесинен суранып,
Эми чыкты буралып.
Ал аңгыча Каныкей,
Аруукенин үйүндө,
Тамаша менен таң атып,
Күлкү менен күн батып.
Түндө барып тим жатып,
Ушул кезде уйкуда,
Ошол бойдон барды эми,
Аруукенин үйүнө.
Жана башын салды эми,
Уйку соонун ортодо,
Үйгө келип кирди эми.
Алиги экөөн көрдү эми.
Уйку-соонун ортодо,
Уктап жатыр ошондо.
«Ээ, Канчоро, Күлчоро,
Тамак-ашка тойгон соң,
Анан басып келгиле.
Акылдашам экөөңө»,
Деп ошентип эр Семе,
Кайра басып келди эми.
Кан Акундун Чүрөгү,
Асты бекер жүрөбү.
Семетей басып кеткенде,
Алеп-желеп жүрөгү.
Самооруна чай коюп,
Дасторконго май коюп.
Тамак-ашын жай коюп,
Как ошентип шыпылдап,
Кызмат кылып тыпылдап,
Эр Семеңди көргөндө,
Эт жүрөгү кыпылдап.
Этек-жеңин түрүнүп,
Эбелектей жүгүрүп.
Чайын куюп лыпылдап,
Кызмат кылып ыпылдап,

Тамак-ашка тоюшуп,
Дуба кылып коюшуп.
Ал аңгыча Канчоро,
Арт жагынан Күлчоро
Экөө кирип келди эми.
Төрөгө салам берди эми.
Керебеттин үстүндө,
Кеңирсиген эр Семе –
Өзү мыкты эр неме.
Өрөпкүгөн Күлчоро,
Өкүм тууган Канчоро.
Өрттөй көзү жайнаган,
Шакардай ичи кайнаган.
Ошолорду көргөндө,
Өкүм тууган эр Семе,
Айта берди ар неме,
Бүгүн чыкты аңгеме.
«Айланайын балдарым,
Атка минип келгиле.
Аман болсун жандарың.
Буулуктум буудан минели,
Бук болдум сапар жүрөлү.
Жээликтим жээрде минели,
Желдендим сапар жүрөлү.
Бачым-бачым келгиле!
Ээ дегенде, ме деген,
Жоо дегенде жатпаган.
Бөрк ал десе, баш кескен,
Томолонгон эки кул,
Кылаар иши мына бул,
Албаң-далбаң жүгүрүп,
Айткан жерге сүйүнүп.
Экөө барды атына
Абыр-шабыр ат минип,
Аялдабай бат минип.
Жарагын белге чалынып.
Жаратканга жалынып,
Экөө келди камынып.
Ал аңгыча эр Семе,
Атын токуп алды эми.
Айчүрөктүн жанына
Мурункудай барды эми.
Буурул атын берди эми.
Эр Семетей мураңа
Бура тартып келди эми.
Эр Семетей баатырың,
Буурул атын минди эми.
Буулум тонун кийди эми,
Бурулуп жөнөп кирди эми.
Эки чоро ээрчитип,
Эр Бакайга барды эми.
Ал аңгыча эр Бакай
Эшикке чыгып калды эми.
Эр Семетей ошондо
Дагы салам берди эми,
Далайды айтып турду эми.
«Ак жолтой Бакай абакем,
Атамдан калган бабакем,
Жүр абаке, жол башта,
Бөлөк сөздү сен ташта!,
Коңурбай сындуу кесебиң,
Табалы анын эсебин.
Сакалыңдын агында,
Сапар кетер чагыңда.
Бейил-куюң агында,
Меке кетер чагыңда.
Мен турамын табымда,
Сенин аманат жаның барында.
Кел Бээжинге баралы,
Берсе кудай Бээжинден,
Бектердин өчүн алалы.
Өлсөк шейит кетели,

Үр кызынан кучалы.
Бээжиндеги капырдан
Бек атам Манас баатырдын
Барып кунун куубасак:
Ал доңузбай баатырдын
Башын кесип сунбасак,
Атадан арта туубасам,
Атамдын кунун куубасам,
Мен тирүү кантип жүрөмүн.
Туубай туна чөгөйүн,
Тумшугу жок курган жан,
Бу көрөкчө өлөйүн,
Карысаң да кан Бакай,
Өнөрүңдү көрөйүн.
Өлсөң бирге өлөйүн,
Көргө кирсең кирейин,
Көтүңдөн ээрчип жүрөйүн.
Жүр, абаке, жол башта,
Башка сөздү деп ташта».
Дагы Бакай кеп айтты,
«Кокуй, ботом, нетесиң,
Сен канетип кетесиң?
Ачууң келип калыпсың,
Бүгүн барып тим жаткын
Кеңеш кылып элге айткын,
Ушул элдин ичинен
Эсеби жок эл алып,
Санаты жок кол алып,
Кантип барбай коёюн?!
Эми ушундан кайтып бар,
Каныкейге айтып бар.
Каныкей шордуу кулунум,
Мен ошон үчүн курудум.
Каныкейдин айынан,
Далай ташка урундум.
Семетей сенин жашыңан
Тарбиялап чоңойттум,
Чунагым, сенин башыңан.
Бүгүн барып тим жаткын.
Өзүм барам артыңдан,
Араң эле жүрөмүн,
Коңурбайдын дартынан».
«Эмесе, макул куп» – деди.
Абаке сөзүң эп деди.
Кайтып үйгө келди эми.
Абакеңиз эр Бакай
Атын токуп алды эми,
Артынан удаа барды эми.
Капкасы алтын коргонго,
Каныкейдин ордого,
Калк чогулуп барды го.
Чогулушуп киришип,
Каныкей шордуу кебеге,
Семетей мыкты немеге.
Чогулуша келди эле,
Ошондо Бакай кеп айтып,
Кереметтүү сен элең,
Кемирейген мен элем.
Касиеттүү сен элең,
Качып калган мен элем.
Сакалың аппак болгондо,
Сексен жашка толгондо
Каныкейдин ордого,
Калк чогулуп барды го.
Ошондо Бакай кеп айтып,
«О калайык» – деп айтып.
«Ушу жашка келгенче,
Жортуп, жортуп койбодум,
Жоо малына тойбодум.
Алып, алып болбодум,
Арам малга тойбодум.
Ушул жашка келгенче,

Уурулукту койбодум,
Ушу айтканды ойлодум.
Мылтык атып, өт алган,
Мергениң жолго кирди эле,
Мурунтадан жол алган,
Бээжинге барып жол салган,
Көргөнүң жолго киргиле.
Атын уккан Бээжинге,
Аттанып кетип барасың,
Алда кандай болосуң?!
Байгамдар баркы бербеген,
Чалыяр чаркы келбеген,
Башаалар бузуп жеңбеген.
Чынгыш кандын чын уулу,
Эсенкандын эрке уулу.
Эй, калайык ук муну!
Мен кантип барам уялбай?
Ушу жетимимди кыя албайм.
Баякы Бакай жүрөт деп,
Кытайдын баары күлбөйбү?!
Коңурбай доңуз айбаттуу,
Адамдан артык кайраттуу
Коңурбайды сурасаң,
Алтымышта жашы бар.
Адамдан кыйын башы бар.
Айткан кепке кулак сал,
Же болбосо тилимди ал.
Илгери Манас эл менен,
Токсон миң аскер кол менен
Дөөлөрдүн башын чогултуп,
Ошондо алы келбеген,
Башаалар муну жеңбеген.
Жоо дегенде дегдеген.
Аткан огун санаган,
Кас санаган душмандын
Канын суудай жалаган.
Аны барса – келбес атаган».
Ошентип Бакай кеп айтып,
Калайыкка көп айтып,
Мына ошентип токтоду.
Ал аңгыча карасаң,
Семеңди кудай урду эми,
Ачуусу келип турду эми,
«Катыгүн, аба, нетесиң?
Сен канетип кетесиң?
Кандай коркок кедейсиң,
Мурунку адам өлбөсө
Муштайык кана жүргөнү?
Бурбай ажал келгенде,
Булар дүйнө сүргөнү.
Баштадан дүйнө түбүнө,
Пайгамбар кууп жетпеди.
Башка ажал келгенде,
Баары эле бир күн кеткени.
Көп эле болсо өлөрмүн.
Ак жазганын көрөрмүн.
Ажал жетип күн бүтсө,
Албай койбойт кара жер.
Тартпай койбойт казган көр.
Андан көрө абаке,
Тобокел деп жүрө бер.
Сен барбасаң мен барам.
Ак жазганын көрөмүн.
Ажал жетсе өлөмүн.
Барбай кантип коёюн.
Ээ, Канчоро, Күлчоро,
Экөөң эми жүр чоро!»
Абыр-шабыр ат минип,
Экөө бүгүн бат минип.
Э дегенде, ме деген,
Жоо дегенде жатпаган.
Эки камчы шарп уруш,

Эки кулда не туруш?
Ошондо Бакай кеп айтып,
«Ойронум балдар» – деп айтып.
Ногой менен Шыгайдан
Эч койбогун» – деп айтып.
«Бүгүн тарап жаткыла,
Эртең менен эл жыйып,
Эсеби жок кол жыйып.
Анан жолго кирели».
Деп, ошондо тарашып,
Жай-жайына жатышып,
Бир-бирине айтышып,
Алты күнү кол жыйып,
Эсеби жок мол жыйып,
Бир күндөрү болгондо,
Абакеңиз элге айтып.
Чогулушкан колго айтып,
Туу белгисин чалды эми.
Тууну байлап алды эми.
Алтымыш миң кол менен
Сары канга кеп айтып,
Кол баштагын деп айтып.
«Ушу бүгүн Сары кан
Кол баштагын» – деп айтып.
«Аргын-ногой ичинде,
Конуш билген жакшылар,
Кол бийлеген кашкалар
Дегеле быйыл шашпаңар!»
Кордой менен кол салып,
Көк-Кыяга жол салып,
Алматыны бет алып,
Сары кан баштап жол жүргүн.
Бээжинди көздөй жөнөгүн.
Желмаянды чөгөрүп,
Жез казанды көмөрүп,
Жоо-жарагын бөктөрүп,
Он төрт күлүк ат менен
Абакеңиз эр Бакай,
Канчоросу кашында,
Сыймык кушу башында,
Күлчоросу жанында
Тобокел деп мамында
Бүгүн жөнөп салганда,
Көрбөй калдың арманда.
Таластан бери жол менен
Он эки түрдүү кол менен
Жоргонун-Белин ашты эми.
Сары-Өзөнгө түштү эми.
Шибердин улуу жол менен
Кордойдун белин бет алып,
Сарыкан колду баштады,
Асаба тууну аштады.
Абакеңиз эр Бакай,
Он төрт күлүк ат менен
Оюбаган ит менен,
Эр Семетей, Канчоро,
Эркелеткен Күлчоро,
Оң тарапка бет алып,
Чүйдүн суусун бойлоду.
Кол бөлүнүп калышты.
Ошол жерден карасаң,
Жол бөлүнүп калышты.
Абакеңиз эр Бакай,
Сарыканды чакырып,
Зени бойлоп жөнөгүн.
Ак жазганын көрөбүз.
Катуу жөнөп албагын,
Ат арыктап калбасын.
Жайы менен жол жүрүп,
Бир жарым ай мол жүрүп,
Күрпүлдөктүн кара саз,
Жер сонуну так ошол.

Ошол жерден тозуп ал,
Мурда барсаң жатып кал.
Мен тобокелге салайын,
Тоону түптөп барайын.
Боом өөдө жүрөйүн,
Чүйдү бойлоп жөнөйүн.
Күңгөйдүн кара таш менен,
Катуу багыш иш менен,
Сыртты бойлоп жүрөйүн.
Ысык-Көлдү жакалап,
Кырымдын уулу Мурадыл,
Как ошону бакалап,
Мен ошого барайын.
Кырааным Манас өлгөндө,
Кырк чоро мени бөлгөндө,
Кырымдын уулу Мурадил,
Каркырага келди деп,
Кабарын угуп жүргөмүн.
Как ошого барайын,
Келгендерден кеп уктум.
Кербендерден мен уктум.
Кырымдын уулу Мурадыл,
Айткан сөзгө бек бадил.
Кытайдан чыккан эр эле,
Бели катуу шер эле.
Бери көчүп келди деп,
Мен ушундай уккамын.
Как ошону бет алып,
Тобокелге салайын.
Канчоро менен Күлчоро,
Катуу багыт эр Семе,
Капырдан чыккан Мурадыл,
Мурунтан чыккан бек баатыр.
Намысын колдон бербеген,
Жоо дегенде дегдеген.
Кылганы кыйын иш эле,
Кытайдан чыккан киши эле.
Катуу багыт уул эле,
Кайраты ашык кул эле.
Как ошону бет алып,
Бул төртөөбүз жөнөйлү.
Кудай берсе баатырды,
Мурадылдай капырды,
Мурун барсак алаарбыз.
Андан кийин барарбыз,
Сени таап каларбыз.
Күрпүлдөктүн жонунан,
Тосуп чыккан жолумдан.
Күңгөйдүн жолу таш эле.
Катуу багыт иш эле.
«Кош, аман бол, балам» – деп,
«Колдун баарын тапшырдым.
Салтанаттуу саган» деп.
Эки айрылып жөнөдү.
Чүйдү бойлоп ал кетти,
Илени бойлоп кол кетти.
Кордой менен кол салып,
Көк-Кыяга жол салып.
Кең-Илени кыдырып,
Иленин суусун бойлошуп,
Ителги салып ойношуп.
Ою менен болушуп,
Кечкиргенде конушуп,
Келе берсин бу жерге.
Абакем Бакай не жерде?
Желмаянды жетелеп,
Ок-дарысын жүктөшүп,
Айткан сөзүн куп дешип,
Желмаян төөгө кош артып,
Дүнүйөсүн ошо артып.
Он төрт атын айдашып,
Канчоро менен Күлчоро

Казыр жолго кирди го.
Капчыгайды бет алып,
Ал күнү кечке жүрдү го.
Туура карай жол тартып,
Оң тулпарга кош артып,
Айдаганы он төрт ат,
Абакем Бакай көңүл шат.
Жетегинде Желмаян,
Жергеден чыккан эр Семе.
Атышканда мерген кул,
Тилегин кудай берген кул.
Күрөшкөндө балбан кул,
Тобосу кабыл болгон кул.
Тобокел деп эр Бакай,
Жолду баштап алды ошол
Капчыгайды өрдөдү.
Какыратып жүрдү эми.
Бир күндөрү болгондо,
Ысык-Көлдү жээктеп,
Какыраган таш менен,
Катуу багыт из менен
Ат кырт этип чөп жебей,
Чөп жесе да көп жебей,
Эр кылт этип суу ичпей,
Аманат жаны күн кечпей,
Даванды ашып, таш басып,
Түзү качып, түн катып,
Суру кетип, суу кечип.
Анда-санда конушуп,
Ат суутуп алышып,
Жана жолго салышып,
Кызыл-Кыя Заң-Ташты
Кымбат үлкөн тоо ашты.
Каркыраны бойлошуп,
Казатты быйыл ойлошуп,
Абакеңиз чакчайып,
Атка минип какчайып.
Анда-санда Бакайды
Шылдың кылып Канчоро,
Күлүп калат Күлчоро!
Келе жаткан жери ошо.
Каркыранын талаада,
Абакеңиз Бакайдын
Ар нерсе бар санаада.
Кегендин кең сазына,
Каркыранын карарган,
Улуу тоонун ташына,
Бүгүн келди кечинде,
Намаз бешим кезинде.
Ошол жерге келгенде,
Обо айланып боз болду,
Абакеңиз Бакайдын,
Оболку дарты козголду.
Күн айланып боз болду,
Күйүтү эми козголду.
Эртеги өткөн эрлердин,
Алмамбет, Манас шерлердин
Кылган иши баарысы,
Как ошондо көрүндү.
Көргөн жерде Бакайдын
Көзүнүн жашы төгүлдү.
Көкөтөйгө аш берген
Кемегеси көрүндү.
Аны сайын Бакайдын,
Жашы күчөп төгүлдү.
Кырк кемеге каздырган,
Кырка казан астырган.
Калмактардын бечара
Эт оодартып бастырган,
Ошол шерлер көрүндү.
Кошой менен Жолойдун
Күрөшкөн жери көрүндү.

Манас менен Коңурбай
Сайышкан жери көрүндү.
Элдин баарын кубантып,
Дөөлөрдүн алышкан жери
көрүндү.
Каркырага кол толуп,
Майышкан жери көрүндү.
Алмамбет менен Чубактын
Жамбы аткан жери көрүндү.
Элдин баарын чогултуп,
Таңданткан жери көрүндү.
Элдин баары чогулуп,
Жыргаган жери көрүндү.
Ырчылары чогулуп,
Ырдаган жери көрүндү.
Кан Бакайдын ошондо,
Жыргаган жери көрүндү.
Аяк жагы бузулуп,
Ырбаган жери көрүндү.
Как ошону көргөндө
Коңгурап ыйлап жиберди.
«Кечээ кырааным Манас барында,
Кылымды билген чагында,
Ошондо Бакай өлбөдүм!
Ушу күндү не көрдүм?!...
Ойронум Манас барында
Ооган менен кызылбаш,
Ойротту билген чагымда,
Ошондо Бакай өлбөдүм,
Ушу күндү не көрдүм?
Кытайдын журтун кыйратып,
Кыз-келинин ыйлатып,
Кырып жүргөн чагымда,
Ай-ааламдын баарысын
Билип жүргөн чагымда,
Он карагай, бир устун
Улап жүргөн чагымда,
Орчун – Кокон, Маргалаң
Сурап жүргөн чагымда,
Беш карагай бир устун
Улап жүргөн чагымда,
Бээжин менен Кашкарды
Сурап жүргөн чагымда,
Камбал менен Амбалды
Камап жүргөн чагымда,
Тил албаган душманды
Сабап жүргөн чагымда,
Эки кайыш бир тизгин
Улап жүргөн чагымда,
Элим кыргыз, казакты
Билип жүргөн чагымда.
Кең-Кол-Талас, Сары Өзөн
Жердеп жүргөн чагымда,
Ар душманга тайманбай,
Дегдеп жүргөн чагымда,
Ошондо Бакай өлбөдүм,
Ушу күндү не көрдүм!...
Сексен жашка толгондо,
Өлөр маалым болгондо
Дагы эле жүрдүм уялбай,
Сен үчөөңдү кыя албай.
Сакалым аппак болгондо,
Сексенге жашым толгондо,
Же карайын десем көз жетпей,
Же сүйлөйүн десем сөз жетпей,
Мен үйдө жатчу кезимде,
О, Канчоро, Күлчоро,
Капа кылдыңөзүмдү.
Кайырдың далай сөзүмдү.
Булбул элем таңшыган,
Муунум кетип жашыдым.
Аргымак элем арыдым,

Азамат элем карыдым.
Күлүк элем басындым.
Сөзү калып, өзү жок,
Мен өңдөнгөн асылдын.
Мындан бөлөк кебим жок,
Экөөң кыйын эбиң жок.
Эрге келет бир кезек,
Жерге келет бир кезек.
Менин башым бу күндө,
Жерде жаткан куу тезек.
Мындан ары Канчоро,
Кагылайын Күлчоро,
Эми болду сага эсеп.
Ушуларды көргөндө,
Обо айланып боз болду.
Оболку ишим козголду.
Эртегим түштү эсиме,
Көрүндү менин көзүмө
Шашылбастан баарысын,
Айтып бердим өзүңө».
Как ошентип эр Бакай,
Жана жолго кирди эми,
Андан ары жарышып,
Дагы жолго баратыр.
Ушу бүгүн кечинде,
Намаз дигер кезинде.
Кой-Ашуунун белине,
Коно турган жерине,
Бир коктунун сеңирге,
Бек жалынып теңирге,
Кыя тартып ойдуңга,
Аттан түшө калышып.
«Кел ушу жерге жаталы,
Ат суутуп алалы.
Эртең менен болгондо,
Анан жолго салалы».
«Эмесе макул, куп» – дешип.
Аттан жерге дүп дешип.
Атын байлап салышып,
Желмаян жүгүн түшүрүп,
Чатырын тигип ийишип.
Эки жагын каранып,
Төрт төбөлүү чатырын,
Дөңгө баса тиктирип,
Темирден кылган казыгын
Жергелете808 кактырып.
Кендирден кылган танабын,
Керип-чоюп тарттырып.
Эки жагын арытып,
Тамак-ашын кылышып.
Күүгүм кирип калганда,
Тамак-ашка тоюшуп.
Атын отко коюшуп,
Алаңгыча эр Бакай,
Ошол жерден ойлонуп,
Чыдай албай толгонуп.
Балык эти болк этип,
Куйрук эти былк этип.
Түгөл бою солк этип.
Ошондо Бакай кеп айтып,
«Оо, балдарым» – деп айтып,
«О, садагаң кетейин,
Мен силерди нетейин!
Жаман белгим бар эле.
Ошол белгим олунуп,
Өзүмө турат билинип.
Атыңарды байлагын!
Көңүлүңдү жайлагын,
Барып бачым айдагын!»
Эрегишкен эки кул,
Айткан сөзү мына бул:
«Атаа, кокуй, абаке!

Акыл-эсиң канаке?!
Карып калган чагында,
Өлө турган табында.
Өрдөктөй мойнуң узарып,
Эки көзүң кызарып.
Кандай билгич чал элең?!...
Кандай жаның таттуу эле?
Биз келгенбиз кечинде,
Намаз дигер кезинде,
Бизден бөлөк бенде жок.
Мурда киши келген жок.
Ким эле карап туруптур?
Андан көрө тоюнуп,
Оонап, куунап жатсын» – деп
«Ошентип таң атсын» – деп,
Эрегишкен эки кул
Айткан сөзү мына бул.
Эр Бакайды кылмыңдап,
Экөө турат шылдыңдап.
Ал аңгыча эр Бакай,
Тула бою тырышып,
Маңдай тери бырышып,
Ыргып турду ордунан.
Кыраан Манас ойронум,
Абакеңиз Бакайды,
Минтип тирүү койбогун.
Асыл Манас ойронум,
Асты мени койбогун»!
Курган Бакай бүкчүңдөп,
Атын көздөй чүкчүңдөп.
Ал аңгыча эр Семе,
Ал да турду ордунан.
Арбак урган эки кул
Айткан сөзү мына бул,
«Адам айтаар неме эмес.
Абакебиз эр Бакай,
Атакемден кем эмес.
Качан болсо экөөңөр,
Кагып-согуп болбойсуң,
Теги экөөң оңбойсуң.
Мен да байлап алчумун.
Абакеңдин артынан,
Шагы сынган дартынан,
Эр Семетей барды эми.
Бакай менен Семетей,
Аттарын байлап салды эми.
Ал аңгыча эки кул,
Айткан кеби мына бул.
«Көрө койгон немедей,
Көтүнөн барып Семетей.
Бу да атын байлады,
Жыргап жаткан аттарды.
Минтип шорун катырды.
Таң ашырып салганы.
Бакай менен экөөнүн,
Бул эмине кылганы?
Күбүр-шыбыр кеп айтып,
Күңкүлдөшүп калды эми.
Ал аңгыча караса,
Күүгүм жаңы кирди эми.
Жаздыктары коюлуп,
Ар кайсы жерде чоюлуп,
Төрөлөр уктап калды эми.
Аны таштап коюңуз,
Ар жагында бир кеп бар.
Кабарынан болуңуз.
Айткан сөзгө бек бадыл,
Кылымдан чыккан Мурадыл.
Кызыл-Кыя жердеген
Минген аты Кылжейрен
Кылымдан ашкан эр деген.
Жоо дегенде дегдеген,

Намысын колдон бербеген.
Жылга жолду кароочу,
Жети күнү жол тосуп,
Күндүзү кароол кароочу
Түндө жатып алуучу
Мурадыл гана доңуз бар болчу.
Абайлабай калыптыр,
Ала көөдөк эр Семе,
Алдына келип конуптур.
Ошондо жайын билди эми.
«Коңурбайга бармакка,
Дагы жылкы алмакка
Баякы Бакай баш болуп,
Дагы келген экен – деп,
Бул турушум бекер – деп,
Кызталакка кылайын,
Уктап жаткан жеринде
Уурдап атын алайын.
Ушул төртөөнө кылайын.
Күүгүмгө чейин турду эми.
Мурадыл муну көрдү эми,
Кылжейренди бат минип,
Кыл куйругун бек түйүп.
Жолго кирип барды эми,
Жорголотуп алды эми.
Бир коктунун ичинен
Аттарын таап алды эми.
Ары-бери бастырып,
Артып алып жөнөдү.
Тушоолорун чечтирип,
Чидерлерин алды эми.
Аттын баарын жылдырып,
Айдап кетип калды эми.
Абакеңиз Бакайдын
Көкчолок менен Тайбуурул,
Экөө коштоп калды эми.
Өңгөлөрүн жылдырып,
Мурадыл уурдап алды эми.
Эр Мурадыл баатырдын,
Эки киши кашында,
Семетейдин сай күлүк
Мурадыл салды чын бүлүк.
Айдап алып жөнөдү,
Аны менен тим турбай,
Жана күндү бүркөдү,
Жайлап алып жөнөдү.
Аскардын тоосун ашырып,
Аттын изин жашырып.
Артынан зыркак жел салып,
Мурадыл доңуз дем салып,
Күндү катуу жайлады.
Атты кууп айдады.
Жана күндү жайлады,
Жаканын баары жамгырлап,
Бөксөнүн баары мөндүрлөп,
Жаай түшүп ачылып.
Шамалдап барып басылып.
Кара булут туш-тушка,
Топ-топ болуп чачылып,
Жамгырлап барып басылып.
Караса көзгө илинбей,
Кара жолтой Мурадыл
Кай кеткени билинбей.
Күндүзүбү, түнүбү?
Кайсы экени билинбей.
Сегиз түрдүү шыбыргак,
Каршы-терши бурганак,
Каршысынан ургулап.
Аңдын баары жыгындап,
Арыктын баары тыгындап.
Андан кыйын шыбыргак,
Кардуу жамгыр бурганак.

Кызыл бороон ырылдап,
Жүрүп турат зырылдап.
Баарын таштап коюңуз,
Баягы курган Бакайдын
Кабарынан болуңуз.
Бороон келди күркүрөп,
Аны көргөн Бакайдын
Азат бою дүркүрөп.
Чатырлардын этеги
Чыдай албай зиркиреп,
Чыга калып караса,
Эки күлүк чыркырап.
Чылбырынан алды эми.
Ылдам барып эр Бакай,
Эки кулдап бакырып,
Семетей деп айкырып.
Абакең кабар салды эми.
Үчөө бирдей жүгүрүп,
Уккан жерден күйүгүп.
Төртөө бирдей жармашып,
Эки-экиден болушуп.
Төртөө атка алышып.
Төрт төбөлүү чатырдын
Ыгына келип жашынып.
Ошондо Бакай кеп айтты.
«Ойрон болдуң» деп айтты.
«Кырымдын уулу Мурадыл,
Айткан сөзгө бек бадыл.
Кызыталак доңуздун,
Кылаарын мурун билгемин.
Айтсам тилим албайсың,
Эми жайың кандайсың?!...
Байла десем болбойсуң,
Ушинетип оңбойсуң.
Мени ким деп ойлойсуң?
Бул Кырымдын уулу Мурадыл.
Кылаар иши ушу эле,
Ушундай ууру киши эле»
«Аттарды уурдап алды» деп,
Аны менен тим кетпей,
Акыр заман салды» – деп.
«Айла кандай болду» – деп,
Ачууланып алганда,
Күркүрөгөн кара нар.
Мунун күчү курусун
Коңурбайга барабар.
«Ушу кезде карасаң
Коңурбайдын адаты,
Айла кандай болчу» – деп,
Атын кармап болкулдап,
Аксакалы селкилдеп,
Чатырга ыктап корголоп,
Көзүнүн жашы шорголоп.
Таң атканча уктабай.
Абакеңиз эр Бакай.
«Не жаратты бир кудай»
Атааканат, дүнүйө ай,
Таң атканча эр Бакай,
Уктабай таңды атырып,
Санабай жылдыз батырып.
Семетей атын жетелеп,
Таң атканча суутуп,
Качып жанын куурултуп.
Канчоро менен Күлчоро,
Эки бетин көө басып,
Экөө жүрөт жөө басып.
Ак колтуктан кар болуп,
Айдөөшү калды кыр болуп.
Бир барууга зар болуп.
Экөө келди муңайып,
Эр Семеңдин астына
Жерди карап отуруп,

Экөө келди үшкүрүп,
Көк жоорудай үңкүйүп,
Экөө турат дүңкүйүп.
Эки кулдун кеби жок,
Эр Семетей баатырың,
Тилдей берди эби жок.
Ал аңгыча Күлчоро,
Качан турчу кул ошо?!
Абасынан ат сурап,
«Айланайын, аба» – деп.
«Атыңды бергин мага» – деп.
«Бобереки сеңирден
Аттын изин чалайын.
Анан кайтып келейин,
Атыңды аман берейин.
Ээ садагаң кетейин,
Алган ууруң ким болду?
Өңгөнү коюп абаке,
Мен ошого жетейин.
Коңурбайды коёюн,
Как ошону соёмун».
«Мына, атым мингин» – деп,
«Эр болсоң таап келгин» – деп.
Абакем бекер киши эмес,
Силердин кылаар иш эмес.
Үч күндөн бери шылдыңдап,
Экөөңдү кудай алды» – деп.
«Токсондогу Бакайга
Асылып неге калдың» – деп.
«Бакайда кусур жок бекен,
Абай кылып карачы.
Ак сакалы чүчтөдөй
Ар мүчөсү мистедей,
Ак сакалы күмүштөй,
Оозунда тиши күрүштөй.
Абакебиз эр Бакай
Тегин киши бул эмес,
Экөөң жетелөөчү кул эмес».
Ал аңгыча Күлчоро
Тайбуурулду минди эми.
Алиги айткан сеңирге,
Бек жалынып теңирге
Салып чыгып келди эми.
Өзү түгүл изи жок,
Изи түгүл киши жок.
Ар жылганы чалды эми,
Баары сонун кар болуп,
Бастыра албай зар болуп.
Андан кайра келди эми,
Этек-жеңи суу болуп,
Эрди-башы буу болуп.
Ар кайсы жолго салды эми,
Ар белеске барды эми,
Аттарды таппай калды эми.
Журтка түшкөн жорудай,
«Маңдайымдын шорун ай» –
Эки чоро жөө калды.
Желмаяндай төө калды.
Ошондо Бакай кеп айтып,
«О, балдарым» – деп айтып.
«Ээ, садагаң кетейин,
Сабырлык менен жетейин.
Сабырдын түбү сары алтын,
Бир адашып калган соң,
Ат уурдатып айылга
Айнып элге барган соң,
Ошондо менин өлгөнүм,
Өлгөнүм эмей неткеним?
Жөө-жалаңдап кайра кеткеним!
Быйыл сексен жашымда,
Өлө турган чагымда,
Мен барайын Бээжинге.

Бээжин деп жүрүп өлөйүн.
Bеренимe, Манас төрөмүн
Быйыл периштесин көрөйүн».
Деп ушинтип кеп айтып,
Абакең Бакай бармакка,
Бээжиндеги калмакка.
Атын токуп алды эми.
Аны көрүп эр Семе,
Атын токуп эр неме.
«Айланайын аба» – деп,
«Акылың айткын мага» – деп,
«Мен да кошо барамын,
Сенден кантип калайын?
Өлсөң кошо өлөйүн,
Карысаң да кан Бакай,
Өнөрүңдү көрөйүн.
Көргө кирсең кирейин,
Көтүңдөн ээрчип жүрөйүн.
Жүр абаке, кол башта,
Бөлөк сөздү сен ташта» –
Как ушинтип эр Семе
Атын минип алды эми.
Карап туруп эр Семе,
Канчорого кеп айтып,
«Кайткыла эми» деп айтып,
Желмаянды жетелеп,
Ак чатырды бүктөгүн,
Арта салып жүктөгүн.
Учкашып алып жөнөгүн.
Ат бакпаган эки кул,
Көргөн ишиң мына бул
Как ушинтип кеп айтып,
«Азык-түлүк калды» – деп.
«Баары жогун алды» деп.
«Сүйсөң ушу жерге жаткын» – деп.
«Тоодон кийик аткын» – деп.
«Тозуп бизди жаткын» – деп.
Ошенетип эр Бакай,
Баштап жолго кирди эми.
Эки камчы шарп уруш,
Эр Семеңде не туруш?
Экөө жолго кирди эми,
Кой-Ашууну ашты эми.
Тай-Ашууну бет алып,
Жүрөр жолун жат алып,
Өгүз-Өтмөк белине,
Өрдөп алып жөнөдү.
Аны таштап коюңуз,
Алды каткан Күлчоро
Көк жоорудай үңкүйүп,
Журтта калды зуңкуюп.
Бакай менен Семеңди,
Ээрчип карап олтуруп,
Көзгө жашын толтуруп.
Экөө турду мелтиреп,
Кирип кетти көрүнбөй,
Күлчоро жетим кеп айтып,
Абаке Чоро деп айтып.
«Менден улуу киши элең.
Кудайдын кылган иши экен,
Эми кандай кылчубуз?
Тентип жүрүп өлөлү,
Дегеле үйдү көрбөйлү.
Уялбай кантип барабыз?
Не деп жооп беребиз?
Көргөнүң болсо сүйлөчү
Жолду өзүң бийлечи»
Канчоро эми кеп айтып,
«Сен болбодуң» – деп айтып.
«Айда десе айдабай,
Байла десе байлабай,
Канатыңдан кайрылып.

Алдымдагы атымдан
Уктап жатып айрылып,
Кантип барам уялбай?!
Эми кантип баралы,
Элди кантип көрөлү?!
Абакем Бакай айтчу эле,
Сары-Арканын бер жагы,
Ала-Тоонун ар жагы,
Эл көрбөгөн айыл бар.
Башы туюк капчыгай,
Аягы алыс бир далай,
Күркүрөгөн суусу бар.
Аңырайган тоосу бар.
Башынан туман кетпеген,
Ошондо бир айыл бар.
Аскадан учуп мал өлгөн,
Арыктап жүрүп чал өлгөн,
Аркасынан бала өлгөн.
Өзү казак дечү эле,
Жарымы калмак дечү эле.
Ошону көздөй баралы,
Атын уурдап алалы.
Абакемдин соңунан,
Анан кийин баралы.
Ушул сөзүм акылбы?
Күлчоро, сага макулбу?»
Анда туруп Күлчоро,
«Ушул сөзүң эп» – деди.
«Эмесе макул куп» – деди.
«Желмаянды нетебиз?
Кайда таштап кетебиз?»
Кеңеш кылып алышып,
Ак чатырды бүктөшүп,
Желмаянга жүктөшүп.
Жез казанды көтөрдү,
Желмаянды чөгөрдү.
Жетелеп алып жөө басып,
Мылтыктарын асынып,
Найзаларын сүйрөшүп,
Бири-бирин жемелеп,
Желмаянын жетелеп,
Туура тартып алышып,
Кут жылдызды бет алып,
Бир коктуга киришип.
Желмаянды чөгөрүп,
Жүктөгөнүн түшүрүп.
Экөө туруп үшкүрүп.
Бир аска таштын үңкүргө,
Жаан тийбес чүңкүргө.
«Өлбөсөк таап аларбыз,
Өлсөк ушу жерде калаарсың»,
Деп ошентип таштады.
Как ошого жыйышып,
Желмаяндын бутуна
Кош чидерди салды эми.
«Как ушу жерде жата бер» –
Бир кудайга тапшырып,
Кара үңкүрдүн ичине
Өңгөлөрүн жашырып,
Буйласын чечип алды эми.
Бурулуп жолго салды эми.
Кызыл өңүн сур чалып,
Экөө эки жүгөн курчанып,
Бакай айткан капчыгай,
Арасы алыс бир далай,
Жөө мергенче жүрүшүп,
Этектерин түрүнүп,
Эки бетин көө басып,
Экөө минтип жөө басып.
Маңдайлары тер болуп,
Көйнөктөрү кир болуп,
«Эми кудай кылды көрөлү,

Ажалыбыз чын жетсе,
Ушинтип жүрүп өлөлү!»
Этек-жеңин түрүнүп,
Энтелешип жүгүрүп.
Тегеректин-Белине,
Тентип чыгып келди эми.
Эмгек тартып, жол жүрүп,
Эки күнү мол жүрүп,
Бир күндөрү болгондо,
Бакай айткан капчыгай,
Как ошонун кырына
Сары-Арканын бер жагы,
Ала-Тоонун ар жагы,
Капчыгайды көрдү эми.
Экөө карап турду эми,
Күркүрөгөн суусу бар,
Адам барбас зоолор бар,
Азыраак кана айыл бар.
Адамда шондо дайын бар.
Үрүп турган ити бар,
Күйүп турган оту бар.
Бир жакшылык көрбөгөн,
Өзүнөн башка кишини
Дегеле мурун билбеген
Алтымышча үйү бар,
Ошондо бир бийи бар.
Көбү картаң киши экен,
Жарымы калмак ит экен,
Жарымы казак киши экен.
Канчоро менен Күлчоро
Көрөр күнү мына ошол.
Антип-минтип отуруп,
Ал күнү күндү батырып,
Ойго жакын келди эми,
Үйдөй болгон арчасы,
Аңырайган капчыгай,
Өзү тоонун калчасы,
Улам, улам жылыштап,
Канчоросу жол баштап,
Ойго түшүп келди эми.
Баякы сууну бойлоду,
Айылды көздөй ойлоду.
Аскадан учуп мал өлүп,
Арыгынан чал өлүп,
Ачкасынан бала өлүп.
Эгин айдап, мал бакпай,
Эптеп жүрүп мал таппай,
Жердик болгон эл экен,
Жылдыз көккө толгондо
Эл жатаар мал болгондо.
Айылга жакын барды эми.
Короого кирчү уурудай,
Агын сууну бойлошуп,
Анда-санда ойношуп,
Айылга жакын барды эми.
Үрүп турган ити бар.
Күйүп турган оту бар.
Оттун баарын өчүрүп,
Иттин баарын жаткырып,
Алиги сууну жакалап,
Айылга келди бакалап.
Жарым бута бир жерден
Бүлбүлдөгөн от чыкты,
Жылтылдаган чок чыкты.
Тыңшап тура калышты.
Күркүрөгөн тегирмен,
Как ушул жерден көрүнгөн.
Баякыны көргөндө,
Акырын басып, бек шилтеп,
Тура калып жер тыңшап.
Тегирменге жетти эми,
Тегирмендин эшиги,

Бер жагында тешиги,
Экөө көзүн салды эми,
Шыкаалашып калды эми.
Абай кылып караса,
Эки киши жыргашып,
Анда-санда ырдашып,
Бирөөказак көрүнөт,
Бирөө калмак өңдөнөт.
Күркүрөгөн тегирмен,
Казак ырдайт ошондо,
Ыйман сурап теңирден.
Каалгасын ачты эми,
Качыратып тартты эми.
Айбалтаны колго алып,
Экөө кирип барды эми.
Бирөө кобо качты эми,
Акылынан шашты эми.
Жорго тамга артылып,
Тегирменге тартылып,
Аласалып жыгылды.
Бирөө тура качам – деп,
Тегирмендин көөдөсүнө
кирди эми.
Барага башы тийди эми,
Балжа-булжа болду эми,
Бачым эле өлдү эми.
Экөө көрүп таң калды,
Акылы кетип сандалды.
Айран болуп турушуп,
«Атаа, байкуш өлдү» – деп.
«Бир сүйлөшпөй калды» – деп,
Экөө бүгүн кеңешти.
Муну кандай кылабыз,
Салып жаткан унунан,
Эки буттай алды эми.
Өз кабына салды эми,
Таяр кылып койду эми.
Бышырып жаткан көмөштөн
Бурдап-сурдап тойду эми.
«Жолубуз болот экен» – деп,
Кубанышып жөнөдү.
Айылга басып келди эми.
Айылдын аяк жагынан,
Алты-жети ат көрдү.
Оттоп турган аттардан
Экөөн кармап алышып,
Өңгөсүн айдап жөнөдү.
Тегирменге келишип.
Баякы камдап койгон унунан,
Атка жая салышып,
Минип алып жарышып.
Кубанышып келатыр.
Азык алып аттанып,
Аялдабай бат алып,
Келген жолун жат алып.
Келе жатат бу экөө.
Өюрманын бел менен
Өзү келген жол менен
Келе жатып адашып,
Бир туюкка камалды.
Айдап жүргөн аттарын
Союл менен сабады.
Айдаган аттын баарысын
Бир туюктан учуруп,
Сыймыгын баштан качырып,
Экөө эки атын жетелеп,
Мурунку жолун төтөлөп,
Кайрылыш жолго салды эми.
Өңгөлөрүн өлтүрүп,
Антип-минтип олтуруп,
Эптеп тоону ашты эми.
Эми, жолоочудай чубашып,

Ээри жок жайдактап,
Адам болуп калдык деп,
Жолго кирди ойноктоп.
Ал күнү кечке жол жүрүп,
Ат аябай мол жүрүп,
Эки көзү коюлуп,
Көчүк кетти союлуп.
Кээде түшө калышып,
Кээде минип алышып.
Кээ жерде жарышып.
Ушинэтип отуруп,
Бүгүн күндү батырып,
Бир булактын боюна,
Ар нерсе бар оюнда
Азыр келип конду эми,
Аттарын байлап суутуп,
Аманат жанын курутуп,
Жөө басканын унутуп.
Эртеси күн болгондо,
Эми жолго салды го.
Бир азыраак токтолуп,
Жетелеп атын откоруп,
Баягы жерден козголуп,
Дагы жолго кирди эми.
Бээжинге кеткен чоң жолго,
Периште баштап алды го.
Как ошого барды эми,
Бакай менен Семеңдин,
Баштап кеткен немеңдин
Барып изин чалды эми.
Изин көрүп алышып,
Бир кудайга сыйынып,
Көзүнүн жашын төгүшүп.
Экөө келет сүйүнүп.
«Эми табат экенбиз» –
Деп, ушинтип келатыр.
Ат арытып, жол басып,
Нечен күнү тоо басып.
Келе жатсаң бу жерде,
Семетей, Бакай не жерде?
Муну таштап коюңуз,
Мурун кеткен абаңдын
Кабарынан болуңуз.
Абакең Бакай, Семеге,
Эки кулдан айрылып,
Жолго кирип кайрылып,
Келе жатат ошондо.
Эрегишкен эки кул,
Көргөн күнү мына бул.
Эмине болду экен деп,
Анда-санда кеп айтып,
Күрпүлдөктүн кара саз,
Жер сонуну так ошол,
Экөө кирип келди эми.
Абакең Бакай, Семеңе
Маанисин айтып берди эми.
«Айланайын кулунум,
Абакең Бакай курусун».
Маанисин айтып берди эми:
Токсон миң аскер кул менен,
Толуп жаткан эл менен
Как ушунда жаткамын,
Ошондо өлбөй не болдум?!...
Эми кантип оңолдум.
Баян кылам маанисин,
Бала-төрөтааны сен!»
Андан өтүп алышты.
Ат болушка салышып,
Күрпүлдөгөн саз менен,
Күн чыгыш кеткен жол менен,
Сары жайык түз менен,
Сапар чыккан күз менен

Абакең Бакай, эр Семе
Атка катуу жүрдү эми.
Ат аябай жол жүрүп,
Капканын кайкы белинен
Как Бээжиндин keриден,
Казыр кирип келди эми.
Эңкейип экөө жарышып,
Оюрмалуу бел менен,
Ойку-кайкы жол менен
Бир күндөрү болгондо,
Тоону-ташты түгөтүп,
Токойлуу жерге барды го.
Калың токой ичине,
Казыр келди кечинде.
Жылдыз менен Кундузга,
Как ошого барышып,
Атын байлап терекке,
Аттан түштү бул экөө.
Алты күнү жол жүргөн.
Абакеңиз эр Бакай
Түшөмүн деп тарс этип,
Муундары карс этип,
Абакеңиз эр Бакай,
Кыйраң-куйраң этти эми,
Далай жерге жетти эми.
Абакең Бакай эс алып,
Ошол жерге жатты эми.
Анда түнөп алыптыр.
Чай кайнатып – нанын жеп,
Аз гана чырым алды эми.
Ал аңгыча таң атып,
Эртең менен болду эми.
Ары-бери чалдырып,
Карап көзүн талдырып,
Атын отко коюшуп,
Жана тамак ичип тоюшуп.
Көңүлүн артып жоюшуп.
Бир сеңирге барды эми.
Төгөрөгүн арытып,
Экөө карап турду эми.
Абай кылып караса
Телегейи тең экен,
Тегеле сонун жер экен.
Тептекши күлү ачылган,
Жемиши жерге чачылган.
Жаңгагы суу да бөлүнгөн,
Жан бүткөндүн баарысы
Как ушу жерде көрүнгөн.
Будурунда бугу бар,
Көрбөгөндүн муңу бар,
Муну айтайын угуңар.
Курбусунда кулжа бар.
Кайыптын баары мында бар.
Кайыбы чөптү жиреген,
Кайыңы көктү тиреген.
Тереги гүлдөп бүрдөгөн,
Көргөн бенде сүрдөгөн,
Түрдүү булбул сүйлөгөн.
Терекке тууган кушун көр,
Теңирдин кылган ишин көр.
Кайыңга тууган кушун көр,
Кадырдын кылган ишин көр.
Бири терек, бири тал,
Жыгачынын көркү ошол.
Бир жыгачта миң уя,
Чынарынын көркү ошол.
Эр Семетей баатырдын
Жатаар жердин берки ошол.
Ала карга аңшаңдап,
Кара карга кашаңдап.
Туйгун, тунжур балалап,
Баласына каралап,

Эр Бакай менен Семетей,
Баарын көрдү аралап.
Булбулу сайрап таңшыган,
Булагы кайнап ташыган,
Буларды көрүп турганда
Муңдуу киши жашыган.
Чырпыгы чыккан жүлүндөй,
Чынары төөнүн белиндей.
Тык этип керки тийбеген,
Чырпыгын киши ийбеген.
Жейрендери ар кандай,
Жерде сойлойт жыландар,
Жети кулач аркандай,
Кудурет чоң кудайым
Жер жаратат экен ар кандай.
Куландары кунандай,
Кескелдирик сойлосо,
Кере кулач жыландай.
Булбулунун үнүнө
Муңдуу бенде туралбай,
Атаны сонун жер болай,
Чымындары чымчыктай,
Чычкандары күчүктөй,
Кумурскасы тайгандай,
Жер болот экен ар кандай.
Атка минип алышып,
Эми чыкты бакалап,
Жашыл-Көлдү жакалап.
Жаңыдан кирип барганда,
Кудугунда кундуз бар.
Курбусунда суусар бар.
Кундуздары култулдап,
Куйруктары жылтылдап.
Кудукка кире качышып,
Адамзаатты көргөндө,
Ар кимиси шашышып.
Абакеңиз Эр Бакай
Көңүлү минтип өзгөрдү,
Семетейди көз көрдү.
Андан ары баратса,
Бара жатып караса,
Өрүгү чирип көң болгон,
Өлөңү жатып дөң болгон.
Өрдөгү учуп көл толгон.
Куурайы чирип көң болгон,
Курмасы куурап дөң болгон,
Куулары учуп көл толгон.
Бакай барды бакалап,
Баягы көлдү жакалап.
Адамзатты көргөндө,
Каздын баары каркылдап,
Канаты көктө жаркылдап,
Өрдөктүн баары дүркүрөп,
Аңырдын баары чуркурап.
Каз, өрдөктү дүркүтүп,
Как ошентип үркүтүп,
Балырлуу көлдү бакалап,
Жашыл-Көлдү жакалап.
Акырын басып бек шилтеп,
Анда-санда жер тыңшап.
Ал аңгыча куу өрдөк,
Коңурбайдын суу өрдөк,
Адамзаттын келгенин
Аярдык менен билди эми.
Учпай жатып алды эми,
«Кокус учсам билер» – деп,
Кайып болуп Акшумкар,
Каягымдан келээр» – деп.
Камындырбай илээр деп.
Абакеңиз эр Бакай,
Аны билип алды эми,
Кайра тартып калды эми.

Семетейге кеп айтты.
«Ээ, кулунум», – деп айтты.
Карыса да абаңа
Акшумкарды берсеңчи.
Өнөрүмдү көрсөңчү,
Бобереги сеңирге,
Бек жалынып теңирге
Беленденип турайын.
Берсе кудай ушерден
Бир Алдадан сурайын!»
Ошондо Семең кеп айтып,
«Оңбогон аба» – деп айтып.
«Кузгундай көзүң кызарып,
Өрдөктөй мойнуң узарып.
Өлө турган чагыңда,
Неткен көйрөң чал элең?!
Кандай курган жан элең.
Карып калган чагыңда,
Муунуң кеткен табыңда
Уялбай кантип саласың?»
Ушуну айтып эр Семе,
Азыр жолго кирди эми.
Акшумкарды колго алып.
Алиги айткан сеңирге,
Бек жалынып теңирге
Чыгып барды бу жерге.
Ошондо Бакай кайгырып,
Акылынан айрылып,
«Кокуй, Манас, ойронум,
Колуңдан келсе койбогун.
Асыл Манас ойронум,
Асты мени койбогун!
Кадырымды билбеди,
Качан болсо түгөнгүр,
Капа кылып тилдеди.
Атакана кудайым,
Ичим толгон убайым!»
Деп ушинтип кайгырып,
Капа болуп бир далай,
Капилеттен барды эми,
Өрдөктү барып көрдү эми.
Кара суунун кудукта,
Кайнап чыккан чулукта.
Ичпей жатат токтолуп,
Кээде суудa жок болуп.
Кээде башы короюп,
Чыга түшүп сороюп.
«Каягыман келет» – деп,
«Каягыман салат» – деп.
Кээде суугa чөмүлүп,
Анда-санда көрүнүп.
Как ушинтип турганда,
Качырып чыкты аңгыча.
Этек-жеңин кагынып,
Эми Бакай чаңырып.
Азыр кирип келди эми.
Канаты менен кар сабап,
Куйругу менен жер сабап.
Бир айланып алды эми.
Ал аңгыча эр Семе,
Ар жагында эр неме.
Аңдып карап калды эми,
Тегеренип айланып,
Эр Семеңе барды эми.
Эр Семеңди көргөндө,
Өрдөктү кудай урду эми,
Көлдү көздөй бет алып,
Шукшурулуп кирди эми.
Акшумкарды алды эми,
Муштектеп туруп урду эми.
Колу күчүү түгөнгүр,
Кара жерди бир коюп,

Төшү менен урунуп,
Саңоор жүнү жулунуп,
Эси ооп калды эми.
Өрдөктү кудай урду эми,
Көлдү таштап ийди эми,
Көтөрүлө берди эми.
Бээжинди көздөй бет алып,
Безеленип жөнөдү.
Бер жагында Акшумкар,
Силкинип алып калдайып,
Ошол жерде Акшумкар,
Силкинип алып жылтылдап,
Жана кетти зыпылдап.
Жез канаттуу куу өрдөк,
Коңурбайдын суу өрдөк,
Куйрукка мөөр баса албай,
Канатка кагаз жаза албай,
Качып барат какылдап.
Асман менен зыпылдап.
Аягынан Акшумкар,
Жер каймактап лыпылдап,
Жеткирбесем экен деп,
Андан бетер зыпылдап.
Карап-карап олтуруп,
Экөө көзүн талдырып.
Ошол бойдон эр Семе,
Ала көөдөк эр неме,
Көзү жетпей калды эми.
Эки көзүн ирмебей,
Абакеңиз эр Бакай,
Ээрчип карап калды эми.
Эки колу кашында,
Карап турду ошондо.
Кара арчалуу сеңирге,
Имериле бергенде.
Каран калган Акшумкар,
Кайкалай түшүп жетти эми,
Асмандан илип кетти эми.
Абакеңиз Бакайдын
Ошондо көзү жетти эми.
Тебетейин каккылап,
Этек-жеңин чапкылап.
Эр Семеңдин кашына
Эми келди астына.
Эки бети кызарып,
Тамылжыды эр Бакай.
Ошондо көзү жетти эми,
Алганын Бакай билди эми.
Канаты көктө жарк этип,
Өрдөктүн үнү барк этип,
Алып түштү тарп этип.
Ошону Бакай билген соң,
Тамылжыды эр Бакай.
Аргын-ногой айылын
Сагындыбы эр Бакай,
Семетейдин кашына
Салган бойдон келди эми.
«Айтсам тилим албайсың,
Эми жайың кандайсың?!...
Куу өрдөктү алдыңбы?
Кубанчыңа калдыңбы?
Куу тумшугум кылдыңбы?
Ошондо Семең арманда,
Оозун бүгүн кармады.
«О кара көзүм кашайып,
Куу өрдөктү куткардым.
Төшү менен урунуп,
Жүнүнүн баары жулунуп.
Жана кетти артынан.
Канетейин абаке?
Акшумкардын артынан,
Карасам көзгө илинбейт.

Кара жолтой куу өрдөк,
Кай кеткени билинбейт.
Кандай айла кыламын»?!
Ошондо Бакай кеп айтып,
Чала болот өзүңө,
Менин ишенбедиң сөзүмө.
Мындан кийин түгөнгүр,
Эми ит көрүнсүн көзүңө.
Канчоро менен Күлчоро,
Тилимди албай курутту.
Асыл Манас буудандын
Арбагы мени унутту.
Канчоро менен Күлчоро
Ат байлабай курутту.
Эки бетин көө басып,
Экөө калды жөө басып,
Же алардан кабар биле албай,
Же сен жүрөсүң тил албай!
Ишенбесең кургурум,
Акылы жок ургурум»
Абакеңиз эр Бакай,
Аттан түшө калды эми.
«Бери баскын балам» – деп,
«Көргөзөйүн саган» – деп.
Бобереги көрүнгөн
Кара арчалуу сеңирге,
Бек жалынып теңирге
Мелтиретип дүрбү сал,
Берениң Бакай шордуунун
Касиетин билип ал.
Как ошого дүрбү сал!
Ошондо Семең ыңгайлап,
Барган сайын кудайлап.
Какшык айтып салбасын.
Не болсо да карайын,
Ошого дүрбү салайын.
Бурамалуу дүрбүсү,
Мурункунун үлгүсү.
Ошол айткан жерге көргүсү,
Бурап, бурап отуруп,
Калыбына келтирип,
Ичи күүгүм кызарган.
Буроосун бурап ийгенде
Аркан бою узарган.
Мунусун көзгө салды эми.
Буралып карап калды эми.
Ошондо көзү көрдү эми.
Кара арчалуу сеңирде,
Сеңирдеги ээн жерде,
Жүндүн баарын бургутуп.
Канат менен куйругун
Жулуп жатат ыргытып.
Казандай болгон өрдөктү
Алдына басып калыптыр.
Акшумкар барып алыптыр.
Аны Семең көрүптүр...
Дүрбүнү жерге койду эми,
Абакеңиз Бакайга,
Эми көөнү тойду эми.
«Айланайын аба» – деп,
«Ыраазымын сага» – деп.
Кучкачтай болгон өзүңдөн,
Куу өрдөк көргөн көзүңдөн.
Алмадай болгон оюңдан,
Айлансын сенин оюңдан.
Бараакелде, аба деп,
«Мен ыраазы сага» деп.
Касиетин мен көрдүм.
Тилиңди албай куруттум,
Айтканыңды унуттум.
Канчоро менен Күлчоро
Сени шылдың кылам деп,

Как талаага калышты.
Баракелде, өзүңдөн,
Өгүнтөн берки сөзүңдөн,
Өрдөктү көргөн көзүңдөн.
Ыразымын кебиңден,
Манастан артык демиңден.
Буулуткулуу булбулум,
Акылым тапкан кургурум.
Алтындан жааны бурайын,
Аманат жаның абаке,
Алдадан чындап сурайын!»
Өрдөктү көрүп каткырып,
Айтып сөзүн жат кылып.
Абакеңиз карсылдап,
Күлүп турат жаркылдап.
Ат-атына минишип,
Аттанып жолго киришип.
«Ээ, багындым Бакай сөзүңө,
Баракелде, өзүңө,
Ушуну көргөн көзүңө!»
Улам Бакай кеп айтат,
«Курутасың» – деп айтат.
«Улам айткан сөзүмдү,
Унутасың» – деп айтат.
«Мындан ары барасың,
Нечен сонун көрөсүң.
Бедөө минген бектер бар,
Угарга сонун кептер бар.
Урумдан ашкан эрлер бар,
Карк алтын кийген кандар бар.
Казатка тууган жандар бар.
Кан атаңды өлтүргөн
Коңурбай деген заңгар бар.
Бедөө минген бектер бар,
Белгилеп укчу кептер бар.
Уруудан чыккан эрлер бар,
Унуткусуз шерлер бар.
Ат минбеген жөөлөр бар,
Адамдан артык дөөлөр бар»
Ошону айтып жалынып,
Мойнуна курун салынып.
Атка минип алышып.
Акшумкардын үстүнө,
Кирип келди жарышып.
Акшумкарды карасаң,
Секирип ташка konуптур.
Куу өрдөктү такыр жеп.
Таранып туруп калыптыр.
Эки жагын Акшумкар
Каранып туруп калыптыр.
Экөө түшө калды эми,
Шумкарды колго алды эми.
Ошондо Бакай кеп айтып,
Байакы кебин көп айтып.
«Ээ, шумкарым» – деп айтып.
«Ушул бойдон баргын» – деп.
«Урумдун журтун көргүн» деп.
«Урумда жок жеңеңе,
Каныкей сындуу энеңе
Бул кагазды бергин» – деп.
Семетейи кат жазып,
Абакең Бакай мөөр басып.
Аттарын ууру алганын,
Канчоро менен Күлчоро
Как талаада калганын,
Акшумкар барып өрдөгүн,
Кара-Арчадан алганын,
Баарысын катка жазды эми.
Куйругуна келтирип,
Тумар кылып бүктөдү.
Жолго түшпөй барсын деп,
Жибек менен тикти эми.

Боосун чечип учуруп.
Акшумкарды жөнөтүп.
Атка минип алышып,
Кара-Арчаны бет алып,
Кайра тартып алышып,
Келе жатат жарышып.
Экөө келет жол менен,
Алда нече ой менен,
Карагулдун элеске,
Кара арчанын белеске,
Казыр келди түбүнө,
Келип түштү тигине.
Атын отко коюшуп,
Көңүлдө кирин жоюшуп.
Чай кайнатып тоюшуп.
Уурулардай болушуп.
Белге чыгып кароолго,
Бешим ченде барды эми.
Мелтиреп карап калды эми.
Төгөрөгүн арытып,
Төрт тарапка карады.
Караса көзгө илинбей,
Кайсы экени билинбей,
Атаны сонун жер экен,
Көз учунда мунарык,
Көрүнбөгөн тунарык.
Закым учуп бүлбүлдөп,
Караса көзү күүгүмдөп.
Ээн адыр, эркин сай,
Ээндеп жатса малга жай.
Эбелектүү боз талаа,
Эр Семетей – боз бала.
Эриккенче карады.
Эл карааны көрүндү.
Какыр адыр каксоо сай,
Каптай жайса малга жай.
Кандын уулу Коңурбай,
Атаны мурун эл баалай.
Билериктүү сур жылкы,
Минилбеген кур жылкы.
Жаткан экен бакылдап,
Талаа толуп кылкылдап.
Аны көрүп эр Семе,
Ызаазы болду кудайга,
Ыраактан көрдү далайга.
Андан мындан имерип
Акырын мындай жиберип,
Абай кылып караса –
Кара-Шаар, Кабырдын
Кан Коңурбай баатырдын.
Чет-Бээжиндин кааласын,
Тегерете карасам,
Дегеле сонун жер экен,
Телегейи тең экен.
Текшеден күлү ачылган,
Жемиши жерде чачылган.
Коргону коло тоо болгон.
Арыгы темир ноо болгон,
Коргону кара кент болгон,
Урушкан жоосу мент болгон.
Алмасы бүрдөп көк болгон,
Адамы кумдан көп болгон.
Жийдеси бүрдөп көк болгон,
Жигити кумдан көп болгон.
Байгамбарды бербеген,
Чарыяр чаркы келбеген,
Пашаалар мурун жеңбеген,
Искендер изин салбаган,
Сулайман сурак кылбаган,
Топон суу агып кирбеген,
Мурунтан бузук болбогон.
Катылган киши оңбогон,

Как Бээжинди көрдү эми.
Карап таңдап турду эми.
Ошенетип отуруп,
Бүгүн күндү батырып,
Күүгүмгө жакын калганда.
Күн батууга барганда,
Туура жагын караса,
Карарган калың мал жатыр.
Каракул деген бул жатыр.
Токсон баштуу жолум үй,
Жолго тигип салыптыр.
Семизден бээни жарыптыр.
Казы менен картаны,
Казанына салыптыр.
Жылкынын баарын чогултуп,
Калдайып жатып калыптыр.
Ал аңгыча болбоду,
Күн кылкылдап батты эми,
Көзү жетпей калды эми.
Далайды көрүп алды эми.
Ошондо Бакай кеп айтып,
«О, Семетей» деп айтып.
«Калдайдын малын көргүн» – деп,
Жерин өлчөп алгын» – деп,
Мен бу жерде калайын.
Тобокелге салгайсың,
Тооруп жылкы алгайсың.
Ушул кезде карасаң,
Сакалымдын агында,
Сапар кетер чагымда,
Күч-кубаттан айрылып,
Мен турамын кайгырып.
Абай кылып карасам,
Алдымдагы Көкчолок
Бу да мендей карыптыр,
Эти кетип арыптыр.
Кокус жолго барганда,
Атым жүрбөй калбасын,
Азапка сени салбасын.
Мен ушу жерге калайын,
Ат откоруп жатайын.
Ойго кирип кеткенде,
Медиан чөлгө жеткенде,
Жери ысык болуучу.
Күн тийгенде карасаң,
Мээсинен күн өтүп,
Кээ бир адам өлүүчү.
Көргөндүн көзү жайнаган,
Кумга койгон кумганы,
От жаккандай кайнаган.
Жери ысык жер эле,
Эли бузук эл эле.
Ошо карарып жаткан жылкыга,
Как ошого барыңыз.
Кадыр алда жар болсо,
Кайра тартып каласың.
Ошо Карагул түшсө колуңа,
Деле карабагын соңуна!
Тилге албай тилин кесе көр.
Кепке албай башын чаба көр.
Ырайым кылба өзүнө,
Ынанба иттин сөзүнө.
Ыйласа да караба,
Тикирейген көзүнө.
Жетсең эле башын ал,
Карагул итти жолго сал.
Мындан башка кебим жок,
Сага кудайдан башка демим жок.
Эми жөнө кулунум,
Кечикпегин туйгунум.
Мен калайын бу жерде».
Атка басып келишип,

Экөө атын минишип.
Бакай калды токтолуп,
Семетей менен коштошуп.
Семетей түштү жолуна,
Жылдызынын оңуна.
Эки камчы шарп уруш,
Эми Семетейде не туруш?.
Салган бойдон жөнөдү.
Абасынан батаны
Алган бойдон жөнөдү.
Кара-Арчанын элестен,
Карагулдун белестен
Эр Семетей эңкейип,
Ээрден көчүк деңкейип,
Оюурманын бел менен,
Ойку-кайкы жол менен,
Ийрилди ийри сай менен,
Ийри-буйру жол менен,
Эл жатканча барды эми.
Аралап баарын көрдү эми.
Тайбуурул менен салды эми.
Калдайган калың мал жатат.

БАКАЙ МЕНЕН СЕМЕТЕЙДИН ЧАЛГЫНГА БАРГАНЫ (САРЫКАН, КҮЛЧОРО, КАНЧОРОЛОРДОН АДАШКАНДАН КИЙИН)

«Айланайын аба,
Ыраазымын сага.
Кучкачтай болгон өзүңдөн.
Өрдөктү көргөн көзүңдөн,
Баракелди өзүңдөн.
Ыраазы болдум сөзүңдөн,
Тилиңди албай куруттум,
Асылым Манас атамдын
Арбагын минтип унуттум.
Ыраазы сенин кебиңден,
Кытайды билген эбиңден.
Ак пайгамбар демиңден,
Ыраазымын абаке,
Сайрап турган тилиңден.»
Ошондо Бакай кеп айтып,
«Ойронум тыңша» – айтып,
«Кыраным атаң барында,
Кылымды билген чагымда,
Ойрон атаң барында.
Ооганды билген чагымда,
Ошондо неге өлбөдүм,
Ушу бир күндү не көрдүм?
Дамбал менен амбалды
Камап жүргөн чагымда,
Тил албаган душманды
Сабап турган чагымда,
Эки чылбыр, бир тизгин
Ийлеп жүргөн чагымда,
Шыгай менен ногойду
Бийлеп жүргөн чагымда,
Он карагай, бир устун
Улап жүргөн чагымда.
Орчун-кокон маргалаң,
Беш карагай, бир устун
Улап жүргөн чагымда,
Бээжин менен Кашкарды
Сурап жүргөн чагымда,
Ошондо неге өлбөдүм,
Ушу күндү не көрбөдүм?
Кара-шаар,камбалды.
Камап жатып жамбы алдым,
Кадыр Алда кудайга

Кай жеримен жаңылдым?
Жети-Шаар Жеркенди
Жети чаап кекеттим,
Жесирден алдым зекетти.
Жетимишке келгенде,
Нак өзүмдү кекеттиң.
Кутурма менен Кумбулду
Кууп жүрүп кул кылдым,
Алтын менен күмүштү
Атка жүктөп пул кылдым,
Кан өлтүрүп туу жыгып,
Кыз-келинин тул кылдым.
Кара чоктуу капырды,
Кан коңурбай баатырды
Камап жатып жамбы алдым.
Калайыктын баарысы
Кайратыма таң калды.
Күлгүндү күндө бүктөдүм,
Күмүштү төөгө жүктөдүм.
Күрүчтү атка түктөдүм.
Аруусун алып бүктөдүм,
Алтынын төөгө жүктөдүм,
Арпаны атка түктөдүм,
Ошондо Бакай өлбөдүм.
Карагай найза ыргадым,
Карыганча жыргадым.
Жыргаганы курусун,
Ушу күндө карасаң,
Менин катты ырысым.
Сенин кылган ишиңе.
Ичим кантип жылысын.
Эрегишип эки кул,
Кылган иши мына бул.
Атын байлап албады,
Экөө салды калбаны,
Ичинде калды арманы.
Экөө калды жөө басып,
Эки бетин көө басып.
Ошол экөө не болду,
Бир көрүнбөй жоголду,
Тил албасаң чунагым,
Кантип ишиң оңолду?
Сары канга не болду,
Аскери менен жоголду.
Экөөбүз келип бу жерге,
Коңурбайга туш болдук,
Башка кыйын иш болду.
Кыяматтай күн болду,
Кырчылдашар жоо болду.
Э, садагаң кетейин!
Тил албасаң нетейин,
Теги кайра кетейин.
Кузгундай көзүм кызарып,
Өрдөктөй мойнум узарып,
Өлө турган чагымда,
Сакалымдын агында,
Сапар көчөр чагымда,
Бейли күнүм агында,
Мекеге кетер чагымда,
Сексен жашка барганда,
Абдан жетип карганда,
Баягы Бакай жүрөт. –
Коңурбай капыр кеп айтар,
Өңгөчө кокуй мени айтар.
Айланайын, кудайым,
Ичим толгон убайым.
Ушу күндө карасаң,
Айла таппай турамын.
Мен өңдөнгөн бенде жок,
Мендей шордуу элде жок.
Ушу күндө карасам –
Атым жаман арыды,

Өзүм минтип карыдым.
Көк чолок атты карсам –
Кашык толор каны жок,
Ооз толор эти жок.
Уялбай уруш кылам –
Дагы менин бетим жок».
Арманын айтып күүлөнүп,
Абакең далай сүйлөнүп.
Жүргүн ботом, эми, –
Көргөзөйүн сонун, –
Атка минип алышып,
Ак шумкарды колго алып,
Жана кетти жарышып.
Үзөңгүлөр кагышып,
Ар жагынан жел ашып.
Оюрманын жел менен,
Ойку-кайкы жол менен
Ногой менен шыгайдан
Озуп чыккан эр Семең.
Күрөшкөнүн жыккан кул,
Атышканда мерген кул,
Тилегин кудай берген кул.
Күрөшкөндө балбан кул,
Тобосу кабыл болгон кул.
Абакеңиз эр Бакай
Баштап алып жүрдү ошол.
Өзү көргөн чөл менен,
Мурунку ашкан бел менен
Карарчалуу белеске
Каракулдун белеске
Казыр чыгып келди эле.
Атын байлап арчага,
Карап калды канчага.
Абай кылып караса –
Атанын сонун жер экен.
Ээн адыр, эркин сай –
Ээндеп жатса малга жай.
Эбелектүү боз талаа
Какыр адыр, каксоо сай,
Каптай салса малгажай.
Камгак учкан боз талаа
Көрүүдө түлкү жайнаган.
Көргөн киши тойбогон.
Бетеге шыбак адырдуу,
Берекелүү жер экен.
Семетей карап таң калып,
Акылы кетип сандалып.
Дүрбү салып көзүнө,
Эр Бакайдын сөзүнө
Энди ыраазы болду эле.
«Баракелди, аба!» деп,
«Ыраазымын сага», –
Бетегелүү жер экен,
Берекелүү эл экен.
Дүрбүнүн оозун имерип,
Өөдө-ылдый жиберип.
Өрөпкүдөн эр Семең
Мелтиреген көк жалың
Көзүнө дүрбү салды эми.
Ажайыпка калды эми,
Айран болуп алды эми.
Ылдый карап имерип,
Дүрбүнүн оозун жиберип,
Бээжин жакты талааны
Мелтирете карады.
Арабасы кычырап,
Адамы кумдай чачырап,
Коргону коло тоо болгон,
Арыгы темир ноо болгон.
Коргону кара кент болгон
Урушкан жоосу бент болгон,
Алмасы бүрдөп көк болгон,

Адамы кумдан көп болгон,
Алмасы чирип көңболгон,
Аны көрүп эр Семең
Айран болуп турду эми.
«Баракелди, аба, –
«Ыраазымын сага» –
«Ушундай жакшы жеринден».
Ушуну ойлоп имерип,
Дүрбүнү ондоп жиберип,
Бөксөлөй тартып караса
Чыбыр ала кең сайда
Жылкы жатат ар жайда.
Билериктүү сур жылкы,
Минилбеген кур жылкы.
Тууганы душман көрбөгөн,
Бээ байталы төлдөгөн.
Адырда жылкы алабаш
Тобур чак жүрөт аралаш.
Баякыны көрдү эми,
Айран болуп турду эми.
Ой жагына имерип,
Дүрбүнүн оозун жиберип,
Семетей карап турду эми.
Абай кылып караса –
Жылкычы башы Кара кул –
Жыргалдуу артык мына бул,
Токсон баштуу жолум үй
Жолумүй жолго тигиптир,
Семиз бээни аябай,
Алып келип жарыптыр.
Мис казанды толтура
Чыкылдата салыптыр.
Алтын бөркү барында
Алтымыш жигит кашында
Кымыздан арак тартышып,
Кызыгы журттан артышып.
Ырчылары ырдашып,
Баш аламанжыргашып,
Бийчилери бийлешип,
Сайкын-күйкүн сүйлөшүп,
Күлкү менен күн батып,
Тамаша менен таң атып,
Карагулду карасаң
Күркүрөгөн кара нар
Анын күчүн карасаң
Коңурбайга барабар.
Бек семирип чалкалап,
Бет алганын талкалап,
Ошондо Бакай кеп айтып,
«Э, кулунум,» – деп айтып,
«Төгөрөгүн арытып,
Төрт тарабын көрдүң, –
Эми жүргүн баралы,»
Улуу суунун боюнда,
Абакеңиз Бакайдын
Ар деме бар оюнда.
Аттан түшо калышып,
Ооздугун чыгарып,
Аккан суудан сугарып,
Атын отко коюшуп,
Көңүлдүн кирин жоюшуп,
Тамак-ашын жайнатып,
Казкар чөөгүн алышып,
Чай кайната салышып,
Тамак-ашка тоюшуп,
Көңүлдүн кирин жоюшуп,
Дасторконун жайышып,
«Айланайын кулунум,
Ушу жашка чыкканча
Ат үстүндө курудум.
Ушу бүгүн ойлонуп,
Акыл таппай турамын.

Абай кылып карасам –
Атым жаман арыптыр,
Өзүм жаман карыпмын.
Ушу бүгүн карасам –
Караң калган Көк чолок
Алтымыш жашка толуптур.
Өз боюмду карасам –
Сексен жашка келипмин.
Жата турган болупмун.
Дагы сени кыя албай.
Дантып келлдип уйалбай
Каран калган Көк чолок
Өзү өкүм мал эле
Мен ушу жерге калайын,
Ат откоруп алайын.
Чалгынды өзүң чалгын –
Тайбуурул менен баргын» –
Мындан ары барганда,
Өзүм карган чагымда
Кайта келбей каламын,
Элимди көрбөй каламын.
Мээ кайнаган ысык бар,
Бок кайнаган сасык бар.
Нечен кыйын азап бар,
Бедөө минген бектер бар,
Ушундай кыйын эрлер бар.
Карк алтын кийген кандар бар,
Казатка туулган жандар бар.
Шер атаңды өлтүрткөн
Коңурбай деген заңгар барботом
Сенин атың Тайбуурул
Жети күнү таң ашып,
Желсе Желден адашып,
Жел кайыктан жалгашып,
Абай кылып карасаң
Дабан ашса кайыптай,
Дарыя кечсе кайыктай.
Тап этине келди эле,
Өзүң дагы толгонсуң
Атыңдагы болгонум.
Маанисин айтам ойронум,
Мен ушу жерге жатайын.
Күндө барып керүүдөн,
Кара-Арчанын белинен
Кароол карап турайын.
Атым арык болуптур,
Өзүм карып болупмун.
Ушун үчүн бармбаймын, ботом!
Теги тилим албайсың,
Албасаң да айтайын.
Карагул доңуз көрүнсө,
Кудай берип жолукса
Тилге албай тилин кесе көр!
Кепке албай башын чаба көр!
Ушуну ойлоп таба көр!
Ар өнөрдүү кул эле,
Адамдан артык уул эле.
Аяр тууган уул эле,
Ар өнөрү бар эле,
Кытайдан чыккан эр эле,
Кылымдан чыккан шер эле.
Карагул тийсе колуңа,
Карабагын соңуна.
Жалынса тилин албагын,
Аккелтени камдагын,
Айтканымды аңдагын!
Мындан башка кебим жок,
Карагул мыкты эби жок.
Айтканымды унутпа,
Дагы мени курутпа.
Өзү жорго киши эле,
Кылар иши ушу эле.

Мындан башка кебим жок,
Ал өңдөнгөн пенде жок,
Аярдыгы элде жок.
Кош, аман бол, кулунум,
Сага далай айтып курудум.
Кош, аман бол, кулунум!
Эми жөнө туйгунум!
Кожосаным колдосун!
Ишиңди кудай оңдосун!
Коңурбай менен Карагул
Катмары менен оңбосун!
Кылган ишиң шар болсун!
Кызыр Илияс жар болсун,
Кырк чилтен кайып бир болсун!
Алганың насип үр болсун,
Азирет Аалы бир болсун!
Ак эшен сынап тааныган
Атышкан жоосу каарыган.
Абырагын көтөр, –
Алдага Бакай наалыган».
Алакан жайып, дуба ачып,
Ак батасын берди эми,
Аллоохуакбар деди эми.
Эки камчы, шарп уруш,
Эр Семеңдин эки уруш.
Акүнү күндү батырып,
Антип-минтип отуруп,
Күүгүм кирди кылкылдап.
Эр Семетей тыпылдап,
Ээлигип жөнөп калды эми.
Абакеси айтканды
Эстеген бойдон барды эми.
Ийри-буйру жол менен,
Ылдый кирген жон менен
Ийри сууну бойлоду,
Карагулду ойлоду.
Урунаарга тоо таппай,
Урушаарга жоо таппай,
Ала-Тоону кемирип,
Тоо түгөткөн султаным
Агын сууну кемирип.
Суу түгөткөн султаның
Алты сан колду бир сайып.
Жоо түгөткөн жолборсуң
Эл жатар маал кезинде
Карагул доңуз эсинде.
Жол боюна барды эми,
Жолум үйдү көрдү эми.

СЕМЕТЕЙДИН КАРАГУЛГА АЛДАТКАНЫ

Бака-шака баарысы,
Тамашаны кылышып,
Оюн-күлкү болушуп,
Бары жыргап оңушуп,
Жаткан экен чалкалап.
Карагулду карасаң –
Нак душманды талкалап,
Жылкычылар жыргашып,
Баары бүгүн ырдашып,
Чуулдашып калыптыр.
Жолум үйдүн ичинде
Дуулдашып калыптыр.
Кокусунан мен барсам
Карагулду куткарып,
Кудай мени урбасын!»
Ушуну көрүп эр Семең
Ойлоп карап турду эми.
Түн ичинде мен барсам,
Дүрбөлөңдү мен салсам,
Караңгыда кутулуп,

Кокус качып кетпесин,
Коңурбайга жетпесин.
Ойлоп-ойлоп көкжалың
Көзүнөн чыкты от жалын.
Буурулдун оозун бурду эми,
Бура тартып эр Семең
Бир кабакка кирди эми.
Кабакка чыккан кайыңга
Атын байлап салды эми.
«Акырын басып барайын,
Карагул кандай жан экен
Абдан байкап көрөйүн».
Айбалтасын таянып,
Бир азырак жай алып,
Карагулду бет алып,
Бакайдын сөзүн жат алып,
Акырын басып бек шилтеп,
Анда-санда жер тыңшап,
Басып келди тушуна,
Жолум үйдүн тышынан,
Тыңшап тура калды эми.
Ошо кезде карасаң,
Жылкычылар чуулдап,
Жыргап жатат дуулдап.
Эр Семетей тушунда,
Тыңшап турат ушунда,
Жылкысынын баарысы,
Баш-аламан бийлешип,
Бака-шака сүйлөшүп,
Биринин-кебин бир укпай,
Аламан сүйлөп алыптыр,
Мис казанга толтура
Ыкылдата эт салыптыр.
Ал аңгыча Эр Семе,
Жолум үйдү тешти эми,
Бычак менен бир жерин
Көрөмүн деп кести эми.
Абай кылып караса,
Кагулду байкаса,
Өгүздөй болгон кул экен,
Өкүм тууган уул экен,
Мойнунда жалы бар экен,
Ырайы жок кара экен.
Семетей муну көрдү эми.
Айран болуп турду эми,
Карагулду көрдү эми,
Чокут кийсе бел чечпей,
Чоңдугуна жан жетпей,
Зоот кийсе бел чечпей,
Сонун экен Карагул,
Үстөмөндөп жатыптыр.
Үч-төрт киши үстүндө,
Ары-бери басыптыр.
Казанда эти бажылдап,
Калмактар турат кажылдап.
Ырчылары ырдашып,
Баш аламан жыргашып,
Баарысы бүгүн ырдашып,
Как ушунтип турганча
Отун жаккан бир бала
Көрө койду аңгыча.
Шыкаалап турат тешиктен,
Кирип келип эшиктен.
Семетейди көргөндө
Оңкосунан жыгылып,
Отко башы тыгылып,
Эки-үч киши жакалап,
Сүйрөп алды отунун,
Акылыңан шаштыңбы,
Албарсты келип бастыбы,
Бериштең баштап учтубу,
Бейлиңишайтан кучтубу?

Же ажалың башка жеттиби,
Абийриң кеттиби?
Көргөнүңдү бачым айт».
Карагул баштап баарысы,
Карап турду карысы.
«Аруу басып калдыбы,
Ажал сага келдиби?
Ошондо бала кеп айтат;
«Ай, акелер» – айтат,
Өңүм десем түшүмдөй,
Түшүм десем өңүмдөй.
Узунду кыска тон кийген,
Уруму мылтык асынган,
Караса көздөн от жанган,
Кармаса колдон кан тамган
Жалы чыккан ийнинен,
Жалын чыккан көзүнөн.
Эшиктен кирип тез көрдүм,
Тететиги тешиктен.
Алакандайкөз көрдүм,
Дагы турат тигине!»
Оңкосунан жыгылды,
Кудайга үнү угулду.
Ал аңгыча эр Семе,
Карап турду эр неме.
Каары катуу келди эми,
Жолум үйдү этегинен алды эми.
Итере салып жиберип,
Карагулдай баатырды
Камындырбай минди эми.
Чалкысынан салды эми,
Албарсын сууруп алды эми.
Камгактай учуп качырап,
Жолум үйдү карасаң,
Кабакка барды бачырап.
Оттун баары чачылып,
Эттин баары ачылып,
Сорпонун баары төгүлүп,
Караса көзгө илинбей
Кайдан келген экенин,
Калмактарга билинбей,
Карагулдун башына
Кылыч сууруп кезеди,
Кесе турган болду эми.
Карагул жатып кеп айтат,
Жалынып түрдүү көп айтат
Жаным чыгат кулунум,
Ойлоп турчу туйгунум,
Мурутумду серпейин,
Мусульман кылып өлтүргүн!
Мурутум серпеп кыркайын,
Бир кудайдан коркоюн.
Анан кийин өлтүргүн,
Менин асылым мурда мусулман,
Коңурбайга келгени –
Ниетим минтип бузулган,
Мен ыйманымды айтайын,
Ырайымдан кайтайын.
Анан кийин өлтүргүн!»
Ошону угуп эр Семе
Ойлонуп туруп калды эми,
Оозунан каны төгүлүп,
Карагул жандан түңүлүп,
Калган экен бул шордуу.
Жакасынын тургузуп,
Мурдунан канын агызып,
Өөдө кылып салды эми
Кымыз ичп эт жеген,
Кысыталак Карагул,
Айткан кеби мына бул;
«Канчырыңан кан тамган,
Карасаң көздөн от жанган.

Жанган мурут жанчылган,
Бекке ылайык бетиң бар.
Берени, жетим болбогун!»
Канга ылайык кашың бар,
Байга ылайык башың бар,
Адамдан башка затың бар
Ак олпогуң карасам,
Семетей деген атың бар,
Чын Семетей келдиңби?
Аман-эсен болдуңбу,
Карагул сындуу бабаңдын
Ушинтип көзүн ойдуңбу?
Камыш башы калемби,
Каныкей шорду аманбы?
Карган Бакай абаңдын
Жүзүн бир күн көрөмбү,
Же көрбөй кокуз өлөмбү?
Өңгөчө Бакай айткандыр,
Сени какшык кылып жаткандыр.
Тил албай тилин кескин, –
Тиги дүйнө кетсин, –
Мусулмандан динин бузуп
Кытайга кетти, –
Ошон үчүн кеп айтып,
Бачым өлтүр деп айтып,
Какшык сөзүн билбейсиң,
Кара мени ким дейсиң?»
Ошо сөздү укканда,
Акылы кетти бөлүнүп,
Карагулду караса,
Көзүнүн жашы төгүлүп,
Как ошону көргөндө
Акылдан кетти адашып,
Абасынын айтканын
Азыр турат унутуп.
Албарсынган кылычын
Кынына кайра салды эми.
Карагулдун сөзүнө
Ажайып таң калды эми.
Каргулдун үстүнөн,
Жылып жерге түштү эми,
Ал аңгыча Карагул,
Өлбөсүн эми билди ошол,
Көөдөктүгүн көрдү ошол.
Семетейдей баатырдын
Этегинен өптү эми.
Көрпө ичигин силкинтип,
Көздүн жашын иргилтип,
Муундары бошоду.
Буркурап ыйлап ошондо,
Семетей бутун кучактап,
Көздүн жашы бурчактап,
Ыйлашты көрсөң, көр эми.
Көчүгүнөн салаалап,
Көздүн жашы талаалап.
«Төбөмдө чолпон жылдызым,
Жакамда кемчет кундузум!
Ногой менен Шыгайдын
Ортосунда жалгызым!
Ордодон калган ашыгым,
Мамыдан калган казыгым,
Башаттан калган булагым,
Манастан калган чунагым!
Чын Семетей сенсиңби,
Аман-эсен келдиңби?
Тилегим кудай бердиби,
Абакең Бакай кеп айтып,
Кантер экен деп айтып,
Какшык кылып салгандыр.
Тилге албай тилин кескин, –
Тиги дүйнө кетсин, –
Тимеле айткан сөзүнө

Ишендиңби өзүнө,
Чын Семетей келдиңби?
Түбүнөн түрүп берейин,
Түгөнгүсүз ырым бар,
Айтатурган сырым бар.
Анык эле чын Семетей сенсиңби,
Так ушундай күндө келдиңби?
Эрикпей эрсиң кулак сал!
Эми айтайын кулак сал!
Санаамда бар ар неме,
Сагынганда көрүндүң
Айтып берем аңгеме.
Менин теги-жайым мусулман,
Сени көрүп кулунум,
Санаам жаман бузулган.
Мусулмандын ичинде,
Кез болдуң бүгүн кечинде
Уругум алаш казактыр.
Ушундай тарттым азапты,
Бу казак аргын ичинде,
Аркы атабыз Камбардан,
Анын уулу Айдаркан.
Айдаркандын Көкчөдөн,
Армандуу болуп өксөдүм.
Көкчөнүн кулу мен элем,
Ушундай көөсөр кем элем,
Атамдын аты Токтогул,
Өзүмдүн атым Карагул,
Көргөн күнүм мына бул.
Кечээ кайран атаң өлгөндө,
Кыямат жайды көргөндө,
Урум менен Кырымды
Уулап жүрүп алды эле,
Куруп калган абаңды
Ушундай күнгө салды эле.
Кыраан атаң өлгөндө,
Кыяматты көргөндө,
Кылымдын баарын каратып,
Кызыталак Коңурбай
Акылды ойлоп тапты эле,
Айдаркан элин чапты эле.
Акылды далай тапты эле.
Кылымга колу жетти эле,
Бул кызыталак Коңурбай
Манасты башка чапты эле.
Көкчөнү көмө сайды эле,
Ак кула окко учуруп,
Алмамбет шейит кечирип,
Арстандарын баарысын,
Акыретке кетирип.
Айдаркан уулу Көкчөнү
Аныда келип өлтүрүп,
Жылкысын такыр алды эле,
Жылкыны жакшы багат деп,
Мени да кошуп алды эле.
Ошобойдон мен шорду
Ушунда гана келип калганмын.
Сүйлөй берсем түгөнбөйт,
Ичимдеги арманым.
Ошондон бери мал багып,
Коңурбайга мен жагып,
Эптеп гана оокат кылгамын.
Ушул жашка келгемин,
Мусулмандан бир киши
Көрө албай жаман дегдедим
Баракелде кулунум,
Ушул кезде келгениң,
Мен ыраазымын кудайга,
Кан Коңурбай баатырга,
Кызмат кылдым далайга,
Өлбөсүмдү эми билдим,
Айткан сөзүм жаманбы?

Абакең шорду аманбы,
Же бул айтканым жаманбы?
Муңдууларың аманбы?
Бери болчу өзүңдөн,
Өбөйүн сенин көзүңдөн.
Бери болчу бетиңден,
Же мен өбөйүн көтүңдөн.
Ордодон калган ашыгым,
Мамыдан калган азыгым
Башаттан калган булагым,
Манастан калган чунагым.
Боз ала туйгун болпоңум,
Боз карчыга чолпонум.
Төбөдө чолпон жылдызым,
Ногой менен Шыгайдын,
Ортосунда жалгызым.
Маңдайымда манайын,
Башымда Жапар кудайым,
Бүтүп берген таалайым.
Чын Семетей келдиңби?
Тилегимди кудай бердиби?
Аман-эсен көрдүмбү?
Мурутумду серпейин,
Мусулман болуп турайын,
Ыйманымды айтайын
Ырайыма кайтайын
Сунган моюн меники
Суурган кылыч сеники!
Султан болсоң ойлогун?
Чымындай жаным койгонуң!
Мен кытайга келгени
Көргөн күнүм бул болуп,
Карагул агаң мен элем.
Ушундай шордуу кем элем.
Аман койсоң өзүмдү,
Абайлагын сөзүмдү,
Ачып кара көзүңдү.
Эр Коңурбай баатырдын,
Эбин табам капырдын.
Сен өңдөнгөн баатырдын
Эбин тапты эле далайдын,
Мен да ишиңе жарайын.
Абайлагын кепти, –
Мен табайын эпти, –
Асыл Манас, Алмамбет
Акыретке кетти – деп
Кайран Чубак, эр Сыргак
Катары менен өттү», –
Бу дүйнөдөн кетти, –
Төштүктү төшкө тепти, –
Дөөлөрдүн баары кетти. –
Дин мусулман бендеге
Эмне болуп кетти. –
Мусулмандын ичинен
Эркек уул туубады, –
Асыл Манас туйгундун
Бири кунун кубады –
Ушинтип жүрчү элем
Чын Семетей келдиби?
Тилегимди кудай бердиби?
Өңүмбү же түшүмбү!
Түшүмдө көргөн ишимби!
Башыма конгон кушумбу?
Көрөр күнүм ушубу?»
Ушуну айтып солкулдап,
Тула бою болкулдап.
Баягыны көргөндө
Бала төрө эр Семе
Ыраазы болду эр неме.
«Айланайын, аба», –
«Ыраазымын сага» –
Жана колун беришип,

Абыдан катып көрүшүп.
Өлтүрмөк түгүл Семетей,
Жинди болгон эмедей,
Абыдан жатып көрүшүп.
Карагулду салаалап,
Көзүнүн жашы талаалап.
Эртеги өткөн Манасты
Эсине салып Карагул
Ишендирип балкытып,
Семетейди жаркытып,
«Ошо күндөн ушу күн
Көрүнгөнүң так бүгүн.
Мен ыраазы кудайга
Күтүп жүрдүм далайга
Эми куп билем маанисин
Кулунум, угуп тааны сен!»
Тебетейин алды эми,
Кадимкидей кийди эми.
Айтамын кептин баянын,
Аңдап тургун аянын.
Жылкычынын баарысын
Жыйып алып өзүңө,
Көрсөтөйүн көзүңө.
Тура калып кыйкырып,
Жылкычынын баарысын
Ошо жерден кыйкырып:
«Сүйүнчү эле, сүйүнчү!
Тон, өтүгүң кийинчи,
Бириң калбай жылкычы!
Кеткеним келип калды, –
Кемтигим мына толду, –
Баарың мында келгин, –
Андан бетер кыйкырып,
Удаа-удаа айкырып,
Жашынгандар жүгүрүп,
Ар кайсы жерден түйүлүп,
Жан соогалап чуркурап,
Алдына келди буркурап.
Эки колу боорунда,
Эр Семеңдин доорунда.
Эгилип баары келишип,
Көт жагынан Карагул –
Кылган иши мына бул.
Кылычын колго алды эми,
Кыйкырып кууп баарысын
Семетейдин алдына
Айдаган болуп барды эми.
Камындырбай ошо жерден
Баарысын такыр кырды эми.
Кылычтын баарын кан кылып,
Кылганын журтка даң кылып,
Тил чыгарбай кырдым, –
Тилегим кудай берди, –
Семетейге жорголоп,
Көзүнүн жашы шорголоп.
Андан бетер кеп айтып,
Алда нече көп айтып,
Антип-минтип олтуруп.
Өз жолдошун Карагул
Бирин койбой өлтүрүп.
Атасынан бабасы
Ала көөдөн түгөнгүр
Алдатканын карачы!
Ишенип алып өзүнө
«Баракелди аба», –
«Эми ыраазы сага», –
«Кылмышы жок байкушту
Эмне үчүн кырдың, –
Бул эмне кылды, –
Алаканды бир салып,
Ата, кокуй кулунум,
Эмне болдуң туйгунум!

Түбү капыр болгон соң,
Түбүндө түпкө жетпейби,
Асилине кетпейби!
Эсен койсок буларды
Бирөө качып кетпейби,
Бая Коңурбайга жетпейби!
Эми тил чыкпастан өлдү, –
Тиги дүйнө көрдү, –
Ушул жакшы иш болду,
Коңурбай эми мыш болду.
Андан көрө кулунум!
Көп кечиксең курудуң,
Тараза батып, таң атып,
Таң кылайып калыптыр,
Торгой доош салыптыр.
Ажал жакын убагым,
Антип карап турбагын!
Атың кайда минип ал!
Айтканымды билип ал!»
«Андай болсо куп» – деди,
«Аба, сөзүң эп» – деди,
Буурул атка жетти эми,
Теректен чечип алды эми.
Ыргып минип эр Семең
Абасына келди эми.
Карагулдай жанагы
Агасына келди эми.
Ошондо капыр кеп айтат:
«Э, кулунум, деп айтат,
Баракелде атыңдан,
Адамдан башка затыңдан.
Э, дегенде ме деген
Эрдин уулу сен элең,
Элден азган мен элем.
Бөрк ал десе баш кескен,
Баатырдын уулу сен элең,
Байкуш болгон мен элем.
Өткөрө чаап өт алган,
Өткүр элең кулунум.
Өз элимден айрылып,
Минтип жүргөн кургуруң.
Арбак конуп ат алып,
Атың чыккан жашында,
Ажалымдын жогунан
Алдыңда турам ушунда.
Ба билерикти сур жылкы,
Минилбеген кур жылкы,
Билесиңби сеники.
Тууганы душман көрбөгөн
Бээ байталы төлдөгөн
Баарын баккан мен болдум.
Мен кудайга ыраазы,
Сени менен тең болдум.
Тебереги көрүнгөн
Жеңдей болгон кара атты
Кармап келип мага бер,
Айткан кебим уга бер.
Алкаранын иниси –
Камбар боздун баласы
Кай жеринде чаласы.
Кармап келип мага бер,
Кабыргасы коркоюп,
Омурткасы оркоюп,
Ойрон болуп калыптыр
Өзү жаман арыптыр.
«Эмесе макул, куп» – деди,
«Айткан сөзүң эп» – деди.
Айдап келди алдына
Жал-куйругу кылкылдап,
Жоргосуна салды эми
Басып келди кылтылдап.
Тозуп туруп Карагул

Башына жүгөн салды эми,
Жүгөн катып токунуп,
Бурканына чокунуп,
Өз динине сыйынып,
Кийимин оңдоп кийинип,
Белин бекем курчанып
Өңү кетти сурчалып.
«Бери бастыр, балам», –
«Көрсөтөйүн саган» –
Тоодой болгон аргымак
Топчудай болгон башы бар,
Токсон түрдүү иши бар.
Аргымакты көрсөтүп,
Айланайын кулунум,
Как ушуну карасаң
Коңурбайдын Кара аты –
Жоого тийсе канаты.
Качан болсо капырдын
Качып кетчү адаты.
Мен капилеттен барайын,
Бир качырып алайын.
Кылкарадан бөлөгү
Кууган менен жетпеген,
Мындан күлүк өтпөгөн.
Качып берсе кокустан
Басканына мал жетпейт,
Желгенине жел жетпейт.
Камындырбай барайын,
Жетсе ушу жетет, –
Жетпесе качып кетет, –
Кобур-кубур сүйлөшүп,
Капталынан келди эми.
Кара боолук укурук
Кармап колго түкүрүп,
Качырып сала берди эми,
Камындырбай барды эми,
Укурукту салды эми,
Бекем тартып калды эми.
Бачым түшкүн ботом, –
Тайбуурулду агытып,
Бачым салгын жүгөн –
Ал аңгыча эр Семе –
Ала көөдөн эр неме
Ыргып түштү атынан.
Ээр токум алды эми,
Эптеп жүгөн салды эми.
Карагулду карасаң –
Алда нече умтунуп,
Этек-жеңин кымтынып,
Ак келтени көргөндө
Эт жүрөгү болк этип,
Эси чыгып солк этип,
Аттан түшө калды эми,
Кошоматты кылды эми.
Тоокараны сыйпалап,
Сылап, сыйпап отуруп,
Эптеп атын токуду,
Карагулду карасаң –
Булбул болуп окуду.
Эр Семетей баатырды
Колтуктап араң мингизип,
Ат жарашты кулунум,
Тон жарашты туйгунум!
Бул Алкараны карасаң
Бек семирип алыптыр,
Төрт туягы чарадай,
Боорунда казы баладай.
Мойнунда жалы дөңгөчтөй,
Айгыр жалдуу Кара аты –
Агытып жылкы кошкондо
Бат семирчү адаты.
Тайбуурулду карасам

Убал болуп калыптыр,
Туяктары түгөнгүр
Араң эле келиптир.
Абакеңиз Бакайдын
Аты болбой калгандыр.
Караң калган Тайбуурул!
Кыйындыктан келгендир,
Ошентип кудай мага бергендир!
Айланайын кудайым,
Ичим толгон убайым!
Эртегимди эстесем,
Санаам жаман кысылат,
Ичим жаман бузулат.
Ушу Коңурбайдын Кара аты –
Жоого тийсе канаты,
Илгертеден бул иттин
Семире берчү адаты.
Ушу гана сага жарашты ботом!
Жети күнү таң ашса,
Тайган болуп калчу эле,
Тап этине келчү эле.
Алты күнү таң ашса,
Куп этине келчү эле,
Коён сынга келчү эле,
Анан кудай бизге берчү эле.
Эми куттуу болсун атың, –
Куп жарашты ботом, –
Быягынан бир карап,
Тыягынан бир карап,
Баракелди атыңдан,
Адамдан башка затыңдан!
Баракелди өзүңдөн,
Бакырайган көзүңдөн,
Баракелди диниңден
Ак пайгамбар пириңден!
Мен садага кетейин
Семетей сендей инимден!
Ат жарашты кулунум,
Акырын жүргүн туйгунум!
Кызыл май кылып салбагын,
Табынан бузуп албагын!
Эми жүргүн чунагым,
Ушуну сенден сурадым.
Кылкараны аябайм,
Алды кийнин карабайм».
Деп, ушинтип айкырып,
Жылкынын баарын кыйкырып.
Дөң-Талаага чогултуп,
Эр Семетей экөөлөп.
Карагул ошондо кеп айтып,
Кагылайын кулунум!
Мурунку жол жаман жол,
Быяккы жол аман жол!
Сен келген жол таштуу жол,
Быяккы жол баштуу жол.
Кут жылдызды бет алып,
Жүрөр жолуң жат алып,
Жетигенди бет алып,
Жылкыны бүгүн сүрдү эми.
Тегеретип аркага,
Тетири гана жолго кирди эми.
Ошо бойдон айдатып,
Оюрманын бел менен,
Ойку-кайкы жол менен
Ойрон болгон Карагул
Кылган иши мына бул.
Ала-Тоону түптөдү,
Жолум үйдүн ичинен
Керектүүсүн жүктөдү.
Жылкыны бүгүн куушуп,
Алып көңүл суушуп,
Бөксөнүн баарын чаңдатып,

Көргөндүн баарын таңдатып,
Келе жатат ошондо.
Аны таштап коюңуз,
Абакеси Бакайдын
Кабарынан болуңуз!
«Баягы бала нетти», –
«Жылкыга кантип жетти», –
Бу турушум бекер» – деп,
Бая, кара арчанын белине
Абакең чыгып келди эми.
Күн обого келгенде,
Улуу шашке болгондо,
Бая бурамалуу дүрбүсү –
Мурунку жомок үлгүсү.
Мунусун сууруп алды эми,
Оң көзүнө салды эми.
Бая, чыбыр ала кең сайга,
Жылкы жаткан кең жайга
Абакеңиз эр Бакай
Эми дүрбү салды эми.
Абай кылып караса –
Жылкы түгүл ташта жок,
Нак өзүнөн башка жок.
Абай кылып караса –
Жору айланып жолуна
Жолум үйдүн ордуна
Жылкынын баарысы
Бири калбай өлүптүр.
Карга, кузгун баарысы
Как ошого толуптур.
Андан мындай караса –
Жетигенди бет алып,
Тетири жөнөп калыптыр,
Карагул доңуз кылыптыр.
Семетейди коркутуп,
Адаштырып алыптыр.
Айбан дөөнү бет алып,
Айдап кетип калыптыр;
Аныгын билип эр Бакай
Алакандан чаң чыгып,
Ыйлап көздөн кан чыгып,
Дүрбүнү жулуп алды эми,
Кынабына салды эми.
Атаканат арман күн!
Кууган менен нетемин,
Кантип кууп жетемин?
Кара көзүм кашайып,
Кадемим дагы катканбы?
Атымды аяп өлдүм, –
Акыретти көрдүм, –
Арам өлүм болдум, –
Ошо жерден ойлонуп,
Алда нече толгонуп.
Ба, эки дөөнүбет алып,
Алып жөнөп калыптыр.
Алда кандай болчу, –
Ойлоп-ойлоп эр Бакай
Далбаң-далбаң жүгүрүп,
Абыр-сабыр ат минип,
Кузгундай көзү кызарып,
Өрдөктөй мойну узарып.
Коштогону коёонбоз,
Төшөнгөнү баян дос.
Майданга кирсе колу кан,
Басып жүрсө жолу чаң.
Кармаганы канды кул,
Качырганы шаңды кул.
Урунганы жамбы пул
Уксаң сөздүн чыны ушул
Уларбозун моюндап,
Атка минип коюндап,
Артынан кууп нетемин,

Кууганда кантип жетемин?
А, көрө алдын тозуп алайын,
Быягынан барайын.
Сырттап жөнөп алайын,
Сырт жагынан барайын.
Алда таала кудаанын
Не салганын көрөйүн.
Атка минип эпеңдеп,
Анан качан жетем, –
Абакең кетти жол менен,
Алда нече ой менен.
Аны таштап коюнуз!
Али кеткен Карагул
Кабарынан болуңуз!
Ошо бойдон дүргүтүп,
Жылкыны кууп үркүтүп,
Семетейди карасаң
Тоокара атын моюндап,
Томогосун коюндап,
Андан бетер куюндап.
Карагулду карасаң –
Жеңдей кара ат минип,
Аягынан бир тийип,
Быягынан бир тийип.
Жылкыны кууп дүргүтүп,
Барган сайын үркүтүп,
Анда-санда Семетей
Бая, Тоокаратын мүргүтүп,
Анда-санда кеп айтып,
«Э, абаке Карагул,
Алкара атың мына бул –
Кандай курган мал эле,
Касиети бар беле?
Туягы ташка тийгенде
Мүдүрүлүп жоголот,
Качан мунуң оңолот?»
«Айланайын туйгунум!
Ыраазымын кулунум!
Коңурбайдын Кара аты –
Жоого тийсе канаты.
Качан болсо бул иттин
Мүдүрүлчү адаты.
Бара-бара кызычу,
Сөөктөрү ысычу.
Жети күнү таң ашып,
Желсе желден адашып.
Жел кайыптан жалгашып,
Анан табына келүчү.
Сабырдын түбү сары алтын
Э, садагаң кетейин,
Сабырлык менен жетейин!
Катыра камчы салбагын!
Эти ачынып албасын,
Кызыл май болуп калбасын!»
Ошону айтып айкырып,
Жана тийип жылкыны
Ары карай жөнөдү.
А, күнү күндү батырып,
Күүгүм менен барды эми,
Күркүрөгөн капчыгай
Аягы алыс бир далай.
Капталынан кирди эми,
Капталдап кеткен жол менен,
Сандаган калың мал менен.
Күркүрөгөн капчыгай
Агыны катуу суу эле,
Карагул ашкан куу эле.
Аяк жагы ийри суу –
Иримдеген дайра суу.
Башы ушундай кашка суу –
Агыны катуу башка суу.
Карагулдун иши ушу

Капталынан кирген жер,
Эр Семетей кайран эр
Кечүү кайда дебестен,
Кирип калды бир жерден.
Жылкынын баары буркурап,
Көбү агып чуркурап.
Жылкы кетти дайрага,
Карагай менен тал агып,
Калдыраган таш агып,
Суунун баары күлдүрлөп,
Таш кошулуп, дүңгүрлөп.
Жылкынын көбү чыкты эми,
Азы агып кетти эми.
Эр Карагул айкырып,
Алдын тозуп кетти эми.
Ал аңгыча эр Семең –
Ала көөдөн эр неме
Токтой албай кирди эми
Кирген жерден Тоокара
Томолонуп жыгылды,
Ошондо билди эр Семе.
Оңко-чоңко тыгылып,
Аягы жерге тийбестен
Агып калган жери ошол.
Караса көзгө илинбей,
Кайсы экени билинбей,
Караңгыда дайрага
Аягы жерге тийбестен
Кулагына суу кирип,
Анда-санда эр Семең
Талды кармай калды эми.
Талдын түбү суурулуп,
Заман акыр куурулуп,
Топуракты карасаң
Чалмаланып жуурулуп.
Кызыталак Карагул –
Кылар иши мына бул.
Кара боолук укурук,
Кармап колго түкүрүп,
Сары жыгачка корголоп,
Көзүнүн жашы шорголоп.
Так ушу жерге келгенде
Бир түшөйүн эсине,
Көрүнөйүн көзүнө!
Укурукту кыйгачтап,
Карап турду жол баштап.
Ал аңгыча болбоду,
Алдам ишин оңдоду.
Кайда экени билинбей,
Кайып болуп келди эми,
Куйругун сала берди эми.
Эр Семетей жармашып,
Куйругуна жабышып,
Аман чыгып кетти эми,
Өйүзүнө өттү эми.
Өкүнүп калды Карагул
Атакана арман күн,
Эми кана кайда барамын?»
Деп, ушинтип турганча
Токуп минген кара аты
Тоголонуп келди эми.
Чылбырынан алды эми,
Карагулду карасаң –
Шыркыратып дайранын
Өйүзүнө барды эми.
Семетейлеп акырып,
Караңгыда бакырып,
Баса калып Кара аттын
Башын кесип ыргытып
Көзүнүн жашын мылгытып.
Тай буурул атың болбосо,
Өлүп кала таштадың.

Укмушту кара баштады,
Кагылайын карегим,
Абдан айтып беремин,
Коңурбайдын дарегин.
Коңурбайың курусун!
Капырдын жайын сурасаң –
Ат минбеген жөөсү көп,
Алпы менен дөөсү көп.
Аттан түшө калды эми,
Шыпылдатып Буурулду
Карагул токуп берди эми.
«Эми жүргүн кетели,
Мында туруп нетели».
«Эмесе макул, аба», –
Ыраазымын сага» –
Атка минип алышып,
Ылдый карай жарышып,
Төмөндөн жылкы чогултуп,
Экөө жыйып жөнөдү.
Тайбуурулду карасаң –
Тап этине келиптир,
Тайган сынды болуптур.
Кылкараны карасаң
Кыл куйругу кылтылдап,
Кундуздай жүнү жылтылдап,
Ада жүрөт шылкылдап.
Экөө бирдей жүрүшүп,
Жылкыны чогуу сүрүшүп.
Капчыгайдын оозуна,
Сары-Белдин тоосуна,
Эки тоонун урунуш
Сеңирине келди эми.
Жылкыны кууп Карагул
Кыйкырып үндү салды эми,
Айдап кирип барды эми.
Капчыгайдын үңкүрдө
Айда союш алышып,
Тамакка тоюп калышып,
Жатычу эле чалкалап,
Жанына келген жан болсо
Алучу эле талкалап.
Токмок ташты кол менен
Топ кылып өөдө ыргытып,
Илип алып жатчу эле.
Өз күчүнө мактанып.
Билип алып жатчу эле,
Ал аңгыча буркурап,
Жылкы келди чуркурап.
Көт жагынан айкырып,
Карагул менен Семетей
Кууп алып кыйкырып,
Укту мунун доошун
Ыргып турду ордунан
Үйдөй ташты ыргытып,
Жылкыны кайра дыргытып.
Таш менен ташты ургулап,
Чагылгандай от чыгып.
Баягыны көргөндө
«Кагылайын, аба», –
«Бул эмине калба». –
Баягыны укканда
Кагылайын кулунум!
Карап турба туйгунум!
Коңурбайдын кароолчу
Келип калган турбайбы,
Тетири жолго салды, –
Билип калган турбайбы.
Берчин-берчин бели көп,
Бели катуу эри көп.
Белге казган ору көп,
Беленденген зору көп.
Муну кандай кылчыбыз?»

Деп, ушинтип тургуча
Албаң-далбаң түйүлүп,
Жылкыны карай жүгүрүп,
Келе жатат экөө тең.
Баягыны көргөндө
Сандыргалуу эр Семе
Самаганы бир казат,
«Алда кудай Алда» –
«Азиретим колдо», –
«Ат минмектен жөө бол», –
«Алп болмоктон дөө бол», –
«Чоң болмоктон төө бол». –
Караганы илбирстей,
Кайсаганы албарстай.
Качырганы жолборстой,
Тиштегенин лыптаган
Жолборстон таалым алган кул.
Сайган жоосун мыктаган
Билеги күчтүү балбан кул,
Кирпик ирмеп, көз жумбас
Манастан таалым алган кул.
Караса көздөн от жанган,
Кармаса колдон кан тамган
Кара дөөнү бет алып,
Качырып жөнөп калды эми,
Камындырбай жетти эми.
Бир сайгандан чыгарбай,
Көмө коюп өттү эми.
Көт жагынан Карагул
Удаа келип жетти эми.
Оозун жаман карманды,
Карагул калды арманда.
Ал аңгыча эр Семең
Сууруп кылыч алды эми,
Сукан кылып салды эми.
Ар жагынан да бирөө
Келе жата айкырып,
Карма-карма деп айтып.
Жыра дөөгө кыйкырып.
Аны көргөн эр Семе –
Ажалга тууган эр неме.
Дагы кирип барды эми,
Камындырбай жетти эми.
Найза менен келтирип,
Как жүрөккө нетти эми.
Түшө калып Семетей,
Анын башын кести эми.
«Э, Карагул аба», –
Бул эмне деген кеп?
Жакшы жолуң ушубу?
Аккелтесин таянып,
Кайдан турсун аянып.
Эми кайда барабыз,
Кайсы тоону ашабыз?
Кайсы жолду басабыз?
Карагул шондо солкулдап,
Ыйлап турду болкулдап.
Айланайын кулунум!
Коңурбайың курусун!
Минтсең катар ырысым
Коңурбайдын ишине
Ичим кантип жылысын.
Менин көргөн күнүм бул болгон,
Мен кытайга келгени
Так эле жыйырма жыл болгон.
Жылкысын жакшы баккамын,
Коңурбайга жаккамын.
Жол кароолго чыкбадым,
Мунун жайын укбадым.
Мунун жайын айтайын,
Киндиги темир китен алп,
Кулагы чоюн чоң калмак,

Чок тебетей, чоң өтүк
Чоң Бээжиндин ичинде
Чочуй турган ушу экөө.
Как Бээжиндин ичинде
Каракердей неме жок,
Каш кайтарчу неме жок.
Камыраба кайгырба,
Акылыңдан айрылба!
Антип минтип отуруп,
Бүгүн танды атырып,
Таңдын көтү түрүлүп,
Так төбөгө сүрүлүп,
Как ушинтип калды эми.
Жүргүн ботом, кетели
Сары-Белдин керүүгө.
Жылкыны айдап баралы!»
Атка минип алышып,
Жылкыга кайра барышып,
Айдап жолго салышып,
Эки өлүктү тепсетип,
Эптеп өтүп келатат.
Жылкыны айдап өткөрүп,
Жол боюна өлдү, –
Жору-кузгун көрдү, –
Кажыр жесин каясын!
Жору жесин жоңконун!
Кайдан муну аясын...
Каткырышып күлүшүп,
Жолго кирип алышып,
Ошондо Семең кеп айтат:
«Ой, абаке, деп айтат,
Таң агарып атты –
Тамашага баттык –
Мындан аркы жериңди,
Аша турган белиңди
Айтып бергин аба, –
Ал аңгыча сан жылкы
Жайнап чыгып келди эми,
Жылкынын баары жыбырап,
Жылбай калды кыбырап.
Бетегелүү сары жон
Телегейи тең экен,
Эң эле сонун жер экен.
Азырак оттоп алсын, –
Жылкыны таштап салды эми,
Экөө карап калды эми.
Ал аңгыча эр Семе –
Уруудан ашкан эр неме.
Эки көзү күгүмдөп,
Чыдай албай үргүлөп.
Ээрден көчүк кылтайып,
Үзөнгүдөн бут тайып.
Аны билди Карагул
Аттан түшө калды эми,
«Чыканак жерге салгын» – деп
«Чырым уйку алгын» – деп,
Жамынчысын чечти эми,
Жандан бүгүн кечти эми.
Жастай коюп жамбашка,
Акылың артык ар башка.
Ала көөдөк эр Семе
Аттан түшө калды эми
Жамынчыны жазданып,
Кыбыланы баштанып,
Катып калды кылт этип.
Алаңгыча Карагул
Аттан түшө калды эми,
Тайбуурул менен Алкара
Кайчы бойлой салды эми.
Ары-бери Карагул
Каршы терши басты эми.
Карап келип Карагул

Абадан көзүн салды эми.
Кызыталак Карагул –
Кылган иши мына бул.
Тим эле кантип кетейин,
Ушу кулду кантейин
Семетейдин жез найза –
Темир болот кез найза.
Мунусун колго алды эми,
Как жүрөккө келтирип,
Басып келип калды эми.
Эт жүрөгү болкулдап,
Эси чыгып солкулдап.
Жаза сайып салбайын,
Каарына калбайын,
Майып болуп өлбөйүн.
Аны мындай таштады,
Атын көздөй баштады.
Бу кеткеним жаман, – деп
Тирүү калды аман, – деп
Кайра басып келди эми,
Аккелтени алды эми.
Ыраак-жук ылгабас,
Ыңгайтуруга тандабас,
Аккелтени алды эми,
Дагы басып келди эми.
Маңдайына барганда
Муундары калчылдап,
Тизелери калтылдап,
Таң дедире бир коюп,
Кокус жазып салбайын,
Кокус майып болбоюн».
Дагы муну ойлонуп,
Чыдай албай толгонуп,
Басып келди кылычка.
Кынабынан алды эми,
Кыя тартып келди эми,
Как ийинге келтирип.
Башын кесип алайын,
Как Бачагарга ушунтип кылайын.
Муундары калтылдап,
Эки көзү жалтылдап,
Жалпагы менен бир салып,
Жаактан ары бир чаап.
Бөөдө ойготуп албайын,
Өзүмө өзүм кылбайын».
Кайра басып барды эми,
Кынабына салды эми,
Акыл ойлоп алды эми,
Атынабасып барды эми.
Тайбуурулдун соорусунан
Чылбыр чечип алмакка,
Атын коштой кетмекке,
Калмака качып жетмекке.
Как сооруга келгенде
Каран калган Тайбуурул
Кылабына кетирип,
Кош аяктап тепти эми,
Топтой ыргып кетти эми.
Токтой албай Карагул
Семетейге жетти эми,
Уктап жаткан Семеге
Күпдеп келип түштү эми.
Эр Семетей сезди эми,
Ыргып чочуп кетти эми.
Кабыргасы кыйрады,
Карагул доңуз – ыйлады:
«Айланайын кулунум,
Абаң жаман курудум.
Атың менен куругун,
Откороюн деп барсам
Оездугун чыгарып,
Кабыргам баары кыйрады,

Жаным жаман кыйнады.
Оозунан кан кетип,
Карагулдан ал кетип.
Көзүнүн жашын агызып,
Мурдунан канын тамызып.
Семетей турду жүгүрүп,
Тайбуурулга жүгүрүп,
Чылбырын чечип алды эми,
Баштан ары салды эми.
Көзүнүн жашы тизилип,
Көөнү жаман бузулуп.
Айтайын десе тили жок,
Тайбуурулдан көрдү эми,
Семетей минтип турду эми.
«Урба, урба ботом», – дер
Кара күчкө Семеңе
Карагул келди сүйлөнүп.
Алтын элең эгелбе,
Сен айбанга теңелбе!
Эми жатбай жөнөйлү,
Эр Бакайды көрөлү».
Алкарага минди эми,
Укурукту колго алып,
Уруп-согуп жылкыны
Өөдө карай сүрдү эми.
Ушу кезде кара аты –
Уча турган адаты.
Ары-бери караса
Нечен күнү таң ашып,
Желсе желден адашып,
Желкайыптан жалгашып,
Качса кетер кутулуп.
«Дегеле ишим оңбоду,
Ушу жолдо болбоду,
Эми Бакайдын келер болжолу.
Бакай келсе соо койбойт,
Жалынган менен ал болбойт».
Ушуну ойлоп Карагул –
Кылган иши мына бул.
Ал аңгыча эр Семе –
Алакөөдөн эр неме.
Тайбуурулга мингенче
Карагулду карасаң –
Кара боолуу укурук
Кармап колго түкүрүп,
Семетейди бет алып,
Келе жатат зыркырап.
Алтын айдар көкүлү
Как төбөдө быркырап.
Семетей аны көрдү эми,
Тайбуурулдун үстүнө
Ыргып минип алды эми.
Найзаны колго алганча,
Кирип келди аңгыча.
«Кызыталак Семетей,
Алдаганым билбейсиң,
Мени ойлочу ким дейсиң?
Ушу жашка келгенче
Уурулукту койбойсуң,
Урушам деп болбойсуң.
Жортуп-жортуп болбодуң,
Жоо малына тойбодуң.
Алып-алып койбодуң,
Арам малга тойбодуң.
Мен Карагул, ойлогун!
Эрсинесиң жүрөсүң
Ээрди көрсөң ийесиң,
Ээриңе сийесиң!»
Кара боолу укурук
Кармап колго түкүрүп,
Качырып келип төрөгө
Тартып өттү төбөгө!

Укурук башка чабылып,
Эсинен кетти жаңылып.
Көзүнөн оту жагылып,
Эки колу шалдайып,
Куштай учкан кара аты
Жоого кирсе канаты,
Качан болсо адаты.
Качып жөнөп калды эми.
Көт жагынан эр Семе –
Ала көөдөн эр неме.
Оозун жаман карманды.
Эр Семетей Буурулду
Аябай санга чапкылап,
Ары-бери камчы уруп,
Арбактарын чакырып.
«Атам Манас колдо», – деп
«Колдочу ушу жолдо», – деп
«Колдочу күнүң бүгүн», – деп
«Бүгүндөн кийин төгүн», – деп
Кууп алып жөнөдү.
Эки көзү кызарып,
Моюндары узарып.
Караң калган Тайбуурул
Туягы жерге илинбей,
Жүгүргөнү билинбей
Сызып алып жөнөдү.
Иштин баарын Карагул
Бузуп алып жөнөдү.
Коңурбайдын Кара аты –
Жоого тийсе канаты,
Качан болсо капырдын
Кача жүргөн адаты.
Карагулду карасаң –
Эр канаты эки бут
Эки жакта шалактап,
Эки көзү алактап.
Алгараны карасаң –
Баладай тили балактап.
Тоодой болгон Алгара
Таңкөчүктөп алыптыр.
Алгараны карасаң –
Булут учкан мунардай,
Үстүндөгү Карагул
Түптүү кара чынардай.
Бу дүйнөдө күлүктөн
Мындай күлүк чыгарбы ай!
Арт жагында Тайбуурул
Талдын башы жергеден,
Так түйүлүп жөнөдү.
Жардын башы кемерди
Жаза баспай жөнөлдү.
Караса көзгө илинбей,
Караң калган Тайбуурул
Кайсы экени билинбей.
Эр Семетей кесенип,
Эрдин кесе тиштенип.
«Этегинен алсам», – дейт
«Тегеретип салсам», – дейт
Эки буту тепеңдеп,
«Эми качан жетем», –
Коңурбайдын Алгара –
Өзү күлүк мал кара.
Аягы менен тик түшүп,
Туягы тийген жерине
Казандай ташка жик түшүп.
Куюшкандык узарып,
Кулжадай көзү кызарып.
Аркардай бутун тик салып,
Кый сүбөөгө жик салып.
Маралдай буту сайылып,
Жал-куйругун карасаң
Асаба туудай жайылып.

Эт жүрөгү болкулдап,
Эси чыгып Карагул,
Көт жагынан эр Семе
Улам келет жакындап.
Ит кууган түлкүдөй,
Көргөн киши күлгүдөй.
Улам келет жакындап,
«Кудай мага берсе», – деп
«Куйругунан алсам» – деп,
«Үзөңгүгө салсам» – деп
«Тегеретип салсам» – деп,
«Этегинен алсам», – деп
Ээрчип кууп тепеңдеп,
«Эми кууп жетем» – деп.
Чала-була куйругу
Колго тийип баратыр,
Ийри-буйру Ийил-Суу –
Өзү терең кара суу.
Кечип өтөөр кечүү жок,
Как ошону бет алып,
Карагул качып жөнөдү.
Ал аңгыча эр Семе
Куйругуна жетти эми,
Үзөңгүгө салды эми.
«Этегине жетсем», – дейт
«Тегеретип кетсем», – деп
Этегинен алгыча,
Тегеретип салгыча
Дайрага кирип барды эми.
Ийилдин ийри суусунан
Так секирип өттү эми.
Куйругун жулуп эр Семең,
Арманда болуп эр немең
Суугa келип камалды,
Кантип табат амалды!
Өйүзгө өтүп Карагул
Аман чыгып олоңдоп,
Куйругу жок чолоңдоп,
Кайра тартып молоңдоп.
Карагул турат ошондо,
Берки өйүздө эр Семе –
Алакөөдөн эр неме.
Алгара атың болбосо
Алар белем Карагул
Азуулу жеке камандай
Чалар белем карагул
Алкаранын куйругу
Семетейдин колунда,
Бу кудайдын буйругу
Дагы өзүнүн мойнунда.
Карагул туруп кеп айтат
«Э, жетим кул», деп айтат,
Мен ушу бойдон барамын,
Коң төрөгө беремин.
Как Бээжинди бийлеген
Чоң төрөгө беремин.
Эрлигиң эртең билемин,
Ээрчип дагы келемин.
Убадалуу кебим бар,
Айтканымды угуп бил.
Күрпүлдөктүн Кара-Шор –
Урушар жериң как ошол.
Ошо жерден күтүп ал,
Эр болсоң тосуп жатып ал.
Айткан сөзгө кулак сал,
Былчыкыйдын-Бели ошол,
Мыктысынган атаңдын
Былчылдашкан жери ошол.
Он беш күндө күтүп ал,
Ошо жерден тосуп ал.
Ошо жерден тосбосоң,
Үйүңдөгү Куйту күң

Дамбалын селде кылып ал!»
Анда Семең кеп айтып:
«Э, Карагул доңуз» – айтты,
Менин айткан кебим мына бул:
Ошо жерден күтпөсөм,
Сени тозуп жатбасам,
Айтканыңдай болоюн,
Селде кылып калайын.
Коңурбайды башчы алып,
Сен кытайды кошчу алып,
Көтүмөн кууп келбесең
Ошо айтканды билип ал,
Сенин дагы күңүң бар.
Ошол күңдүн дамбалын
Тебетей кылып кийип ал!»
Андан кыйын шерт кылып,
Семетей шондой кеп кылып,
Энди жолго салды эми.
Эки көзү алаңдап,
«Эми кайда барам», – дейт.
Маң тарткандай деңгиреп,
Келе жатыр кеңгиреп.
«Карагулду куткарып,
Тирүү кантип жүрөмүн.
Атаны Бакай абамдын
Кантип жүзүн көрөмүн?
Же Аккелтени албадым,
Артынан кошо барбадым,
Ичимде калды арманым.
Жетип кармап алам, – деп
Ушунетип мыш болдум.
Же албарс кылыч албадым,
Калың кытай арасын
Аралап жүрүп өлбөдүм.
Атаканат Бакайдын
Кантип кана жүзүн көрөмүн?!»
Аны таштап коюңуз,
Алиги кеткен Карагул
Кабарынан болуңуз!
Алкара атын аргытып,
Артынчагын бургутуп,
Тоо кара атын чулгутуп,
Топурагын бургутуп,
Токтой албай келетат.
Кара ат менен каркырап,
Алтындаган көкүлү
Таз төбөдө быркырап.
Алкара киш муруту
Оң ийекте жаркырап.
Таманынан кеткен таш
Асман көктө зыркырап.
Эр Карагул олоңдоп,
Алкарада куйрук жок,
Чычаңы эле сороңдоп.
Ушу кезде Коңурбай
Жаткан экен чалкалап,
Бет алганын талкалап,
Бээжин эли кайкалап.
Карагулдан кабар жок,
Куу өрдөктөн шеги жок,
Эч тараптан кеби жок.
Коңурбайды карасаң
Чоңдугунун эби жок.
Чоюн калаа Чоң-Бээжин
Чок тебетей, чоң өтүк
Чоң Коңурбай эр деген,
Намысын колдон бербеген,
Алооке кандын тукумун
Асты киши жеңбеген.
Оң жагында баатырдын
Отуз эки каны бар,
Сол жагында карасаң –

Кытайлардын мыктысы,
Эсеби жок саны бар,
Айланасын курчаган
Алты миң аскер дагы бар.
Кагаз жазар молдосу,
Казы менен муфтусу
Карк чогулган журт ушу.
Как ошонун көзүнчө
Качып барды Карагул.
Алкараны карасаң –
Чолок куйрук мына бул.
Куйругу жок чычаңдап,
Эси чыккан Карагул
Көт жагына кылчаңдап.
Айтып берди маанисин;
«Эр Коңурбай, тааны сен,
Укуругум шиш болду,
Унуткусуз иш болду.
Жан жолдошум баарысын
Жалпы баарын кырды эми.
«Уу ичкендей кылды», – деп
Жалгыз өзүм жалынып,
Мусулманмын деп айтып,
Нечен сонун кеп айтып,
Ачык күнүм тутулуп,
Араң келдим кутулуп.
Алкараны көрдүңбү
Көсөөдөй болгон куйругун
Көрдүм кудай буйругун.
Ланатың жар экен,
Дагы ырысым бар экен.
Аман жүзүн көрсөм, – деп
Эми ыраазы өлсөм – деп
«Алгара атың бердим», – деп
«Аман-эсен келдим», – деп
Өңгөсүн айтып нетейин,
Түк койгон жок жылкыңды.
Абийрибиз ачылды,
Ар суунун башында
Бир-бирден жаман чачылды.
Өлгөнүнөн калганын
Айдап алып жөнөлдү,
Аркан-жиби жок туруп,
Байлап алып жөнөлдү.
Сары аягың шаңшытып,
Кара аягың какшытып,
Жолум үйдү итерип,
Жолго жылкың союлду,
Минтип көзүң оюлду.
Минерге бирөө калбады,
Семетей салды калбаны.
Эч калган жок арманым,
Нечен түрдүү алдадым.
Алдасам да болбоду,
Барган сайын оңбоду.
Абай кылып карасам –
Узунду кыска тон кийген,
Урушка тууган кул экен.
Уруудан чыккан уул экен.
Уруму мылтык ийнинде,
Азирети кийнинде,
Абырактуу кул экен.
Баягы Манас баатырдан
Арта тууган уул экен,
Ар кылганы бул экен.
Дин мусулман бендеден
Безе чыккан уул экен,
Бериштелүү кул экен.
Өрдөгүң мурун алыптыр,
Өзү келип калыптыр.
Баягы Бакай баш болуп,
Дагы келип калыптыр.

Баатыр экен Семетей,
Түн ичинде туш болуп,
Жолдоштун баары мыш болуп.
Жолум үйдү итерип,
Жолго ыргытып жиберип,
Баса калып өзүмдү
Минип алып төшүмө,
Алмак болуп башымы
Кылычын сууруп алганда,
Чымындай жандын айынан
Чындап жатып жалындым.
Аманат жаны курусун,
Кармап бердим куранды,
Ошондо көөсөр кубанды.
Куран кармап, шерт кылып,
Ушинтип араң кутулдум.
Жаңы өрүштөн чыгыптыр,
Курөшкөнүн жыгыптыр.
Байгеден аты озуптур,
Ар балааны тозуптур.
Жатасыңбы жамбаштап,
Турбайсыңбы туу баштап.
Коппойсуңбу кол баштап,
Жүрбөйсүңбү жол баштап!»
Аттан түшө калды эми,
Алкараны караса –
Алдында турат чолоңдоп,
Куйругу жок молоңдоп.
Коңурбайды карасаң –
Буркан-шаркан күүлөнүп,
Мунусуна сүйлөнүп.
Ал жата турсун Бээжинге,
Аны таштап коюңуз.
Али кеткен Семетей
Кабарынан болуңуз!
Оозун жаман карманды,
Жолдо келет арманда.
«Эми кандай кылайын,
Айланайын кудайым –
Ичим толгон убайым.
Ушу жолдо тегеле
Ишим болбойт жудайым.
Абакем, Бакай чал кайда,
Алтымыш миң кол кайда?
Күлчоро менен Канчоро
Эки жетим кул кайда?
Кең-Кол, Талас жер кайда,
Аргын-ногой эл кайда?
Кайсы бирин табамын,
Кандай айла кыламын?»
Как ушинтип деңгиреп,
Мас болгондой делдиреп,
Келе жатыр зеңгиреп.
Ойлоп-ойлоп эр Семең,
Алдындагы Буурулдун
Оозун жыйып алды эми,
Басыгына көндүрүп,
Шайбырына төндүрүп,
Жолго кирип алды эми.
Дагы мындай коётур,
Ар жагында Бакайдын
Кабарынан боло тур!
Бир оокумда эр Бакай
Таң атканча жол жүрүп,
Салынган сары жон менен,
Сары арка кеткен жол менен
Чырмалып Бакай жол жүрүп,
Таң атканча мол жүрүп.
Сары-Арканын белине,
Сандыргалуу Семеңдин
Келе турган жерине
Эртең менен келди эле

Сары-Белдин кошунан
Туура чыгып калыптыр,
Абакеңиз эр Бакай
Адашбастан барыптыр.
Сары-Белдин кайкыга
Салып чыгып келди эми.
Алды жагын караса –
Коңурбайдын сан жылкы
Жаткан экен жыбырап,
Сары жондо быжырап.
Аны көрүп эр Бакай
Бир кудайга зар айтып,
Бил баштаган нар айтып,
Бир кудайдын жолуна
Кула кашка бээ айтып,
Азыздардын жолуна
Аксарбашыл кой айтып.
«Тилегим кудай бергенби,
Семетей айдап келгенби?»
«Балам кайда экен», – деп
«Бул турушум бекер», – деп
Сары-Белден салды эми.
Сан жылкыны аралап,
Салып кирип барды эми.
Төмөн жаккы четине
Өтүп кирип барды эми,
Карагул качкан бетине
Жетип кирип барды эми.
Барган жерден көрдү эми,
Алкара изи казылып,
Качкан жерин көрдү эми.
Эр Семетей артынан
Кууган жерин көрдү эми,
Бу караган Семеңдин
Турган жерин көрдү эми
Топурагы казылып,
Жоо-жарагы чачылып,
Калган жерин көрдү эми.
Эр Семетей алдатып,
Салган жерин көрдү эми.
Эр Семетей батырдын
Уктаганын көрдү эми,
Карагул алдап доңуздун
Мыктаганын көрдү эми.
Көт жагынан кубалап,
Сандыргалуу эр Бакай
Салган бойдон ал кетти.
Жоо-жарагын чогултуп,
Терип алып жөнөлдү,
Семетейдин артынан
Желип алып жөнөлдү.
Жоо-жарагын өңөрүп,
Көт жагынан көгөрүп,
Бакай жолго кирди эми.
«Бу Семетей баламан,
Баламан кантип каламын,
Көт жагынан барайын.
Көйкапка чейин кирейин,
Көтүнөн кошо жүрөйүн.
Өлүп калса кокустан
Өлүгүн барып көрөйүн,
Тирүү болсо баламын
Өнөрү болсо көрөйүн.
Кантип карап турайын
Карганда көрдүм убайым,
Мени не жаратты кудайым?
Семетейден айрылсам –
Кандай бир айла кылайын?
Ат аябай мол жүрүп,
Күнү-түнү жол жүрүп,
Абай кылып караса –
Мээ кайнаган ысыкка,

Бок кайнаган сасыкка
Кирип кетип баратыр.
Абакеңиз эр Бакай
Алдындагы Көкчолок
Абай кылып караса –
Эки күнү жол жүрүп,
Эби кетип калыптыр.
Көп ысыкка барсам, – деп
Атым жүрбөй калар, – деп
Оң жагында көрүнгөн
Көк-Кыянын өңүргө,
Көк-Учуктун сеңирге,
Көп жалынып теңирге,
Төмөн жаккы талаага,
Абакеңиз караса –
Келе жатыр бир караан.
Ал Семетей боз бала
Абакең анык тааныды.
Эки буту салаңдап,
Эки көзү алаңдап
Бастыра албай кеңгиреп.
Абай кылып караса –
Эр Семетей баланын
Эки көзү жайнаган,
Ичи оттой кайнаган.
Ысык жерден келеатыр,
Киши мурда көрбөгөн
Кызык жерден келеатыр.
Таш бакасы калдырап,
Кирпичечен шалдырап,
Бузук жерден келеатыр.
Кызыгып кууп отуруп,
Кыйла жерге келиптир.
Бир оокумда Бакайга
Баатырдын көзү жетти эми.
Көк-Кыянын сеңирге,
Көп жалынып теңирге.
Бакай турат бу жерде,
Баягы Бакай экен, – деп
Бу бастырыш бекер, – деп
Алдындагы Буурулду
Ыкчырылтып ыргытып,
Ыкыстатып каргытып,
Эр Семетей теминип,
Эр Бакайды көргөндө
Кайраты кайра келди эми,
Кадимкидей болду эми.
Эр Бакайдын астына
Салып чыгып келди эми,
Саламынайтып түштү эми.
Барып колун беришип,
Колун жыттап өбүшүп.
Маанисин айтып берди эми.
Буулуткулуу булбулум,
Үйрөткүлүү туйгунум.
Ак жолтой менен абакем,
Атамдан калган бабакем!
Алыска барса ак жолтой,
Атышкан жоого сан колдой.
Атанын кокуй ойтобо ай,
Казатка барса ак жолтой,
Кармашкан жоого сан колдой.
Карагул сындуу капырды,
Кармап алдым баатырды.
Айтканың кабыл кылбадым,
Алдатып салып арманым
Оозумду минтип кармадым.
Тиштедим минтип бармагым,
Ичимде калды арманым.
Ишимди бузуп келемин,
Кашымдагы Карагул –
Кылган иши мына бул».

Тебетейин алды эми,
Эр Бакайдын алдына
Башын ылдый салды эми,
Бакай көрүп калды эми.
Ошондо Бакай кеп айтат,
«Ойлободуң кулунум,
Оозуңду кармап курудуң,
Эми Карагул жайын сурагын,
ботом!
Сен тургай, мени дагы
мыш кылган.
Баарыбызды чогултуп,
Далай сонун иш кылган, ботом!
Башында акыл тапкан кул,
Сен тургай, Манасты башка
чапкан кул
Аккула окко учуруп,
Алмамбет шейт кечирип,
Арстандардын баарысын
Жаккан отун өчүрүп.
Бу жалганчы дүйнөдөн
Баарыбызды кетирип.
Төштүктү төшкө тепкен кул,
Дөөлөрдүн баарын неткен кул.
Көкчөнү көмө сайган кул,
Көй төрөнүн баарысын
Алдап жүрүп сойгон кул.
Карагул деген ойрон кул,
Далайды алдап сойгон кул
Кылган иши мына бул.
Айтсам тилим албайсың,
Эми жайың кандайсың?
Куу өрдөккө келгенде,
Кушуңду бер дегенде,
Карысынтып болбойсуң,
Качан болсо кордойсуң.
Аныңды айтып нетейин,
Арманым айтып өтөйүн.
Ат бак десем болбойсуң,
Тегеле баатыр оңбойсуң!
Канчоро менен Күлчоро
Үчөөлөп шылдың кыласың,
Белгилүү күлүк Суркоён
Белиңе байлап албайсың,
Айтылуу күлүк Суркоён
Аса байлап салбайсың.
Ушу кезде Коңурбай
Кокус келсе нетесиң?
Анан кайда кетесиң?
Кулду кууп отуруп,
Чөлгө кирип кетипсиң.
Тирүү киши келе албас,
Көргө кирип кетипсиң.
Чыдай албай артыңан,
Чөлгө кирген дартыңан
Сенделип Бакай мен келдим.
Алкарадай күлүктүн
Куйругун жулуп сен келдиң,
Кудайдын салган ушундай
Буйругун көрүп мен келдим.
Эмине болсо кулунум,
Эртелеп жолго салалы,
Эл караанын көрөлү.
Болжоп койгон жериң бар,
Аргын, ногой элиң бар.
Абай кылып карасаң –
Ала качкы жериң бар.
Ушу кезде карасам –
Кызыл желек туу менен,
Чыңгыз деген чуу менен
Чыгып гана келсе нетебиз,
Кантип тирүү кетебиз?

Жүрү жылкыга жетели,
Аккелтең жок ийниңде,
Эки иниң жок кийниңде.
Менин атым арык арбайып,
Өзүм кары тарбайып.
Менин күчүм кеткен эбим жок,
Мындан башка кебим жок.
Эми турбай кетели,
Сан жылкыга жетели.
«Айланайын аба», – деп
Семетей айтты мындай кеп,
«Эмесе макул жүргүн». – деп
Ошо бойдон жөнөлүп,
Өлкө-Тоону бет алып,
Өөдө тартып жөнөлдү.
Салкын тоону бет алып,
Салган бойдон келатыр.
Алаңгыча эр Бакай
Саруу-Белдин кериге,
Жылкы жаткан жерине
Салып чыгып келди эми.
Аттан түшө калышып,
Ооздугун чыгарып,
Муздак суудан сугарып,
Суудан сууруп урташып,
Нанын оозго бурдашып,
Өзөгүнө ос алып,
Өзөрүп барып оңолуп.
Кадимкидей соо болуп,
Атка минип алышып,
Жылкыны өөдө сүрдү эми.
Сары-Белди эңкейип,
Эрден көчүк деңкейип.
Сары-Арканын жолуна,
Салды бүгүн оңуна.
Күрпүлдөктү бет алып,
Күндөп-түндөп жол жүрүп,
Анда-санда токтолуп,
Токтой калып жылкыны
Сонун жерге өткөрүп,
Согушар киши жок болуп.
Келе жатыр бул жерде,
Эр Коңурбай не жерде?
Баарын таштап коюңуз,
Падышасы Коңурбай
Кабарынан болуңуз.

КАРАГУЛДУН КАБАРЫ МЕНЕН КОҢУРБАЙ КОЛ ЖЫЙЫП, СЕМЕТЕЙДИН АРТЫНАН КУУП ЖӨНӨШҮ

Семетей жылкы алганда,
Карагул качып барганда
Коңурбай калган арманда.
Алгаранын куйругун
Коңурбай көрүп турду эми.
Элиндеги устанын
Баары-жогун чогултуп,
«Алтын менен күмүштөн,
Бүтүргүн мына жумушту.
Зымды тартып орогун,
Куйрук кылып жорогун,
Жибек менен чырмагын.
Ишти жакшы оңдогун.
Алгараны чолойтуп,
Кантип минип барарын.
Өтүп кетти кордугу,
Семетейдин зордугу,
Кантип минип барайын.
Аты мындай деп айтса,
Атышып жүргөн эл айтса.

Как ошонтип өлгөнчө,
Барып жүзүн көргөнчө,
Туубай туна чөгөйүн.
Тумшугу жок курган жан,
Мындан көрө өлөйүн.
Жакшылап кулак салгыла,
Айтканым кабыл алгыла!»
Айтып, айтып Коңурбай
Алгараны берди эми.
Ар бир уста келди эми,
Алаңгыча Коңтөрө
Кылкара деген бир аты
Аны токуп минди эми,
Айтып кабар берди эми.
Ар тарапка кеп айтып,
Аскер келсин деп айтып,
Түп-Бээжиндин түбүнө
Дүрө-дүрө зым уруп,
Эсенкандан эл сурап,
Эсеби жок кол сурап.
Баягы Бакай келди деп,
Дагы жылкым алды деп,
Дагы колду салды деп,
Баласын баштап алыптыр,
Дагы бала салыптыр.
Ичип антка тойбоду,
Издегенин койбоду.
Жортуп-жортуп койбоду,
Жоо малына тойбоду.
Алып-алып койбоду,
Ал арам малга тойбоду.
Аламын деп Бээжинди
Ушу сапар ойлоду,
Уурулукту койбоду.
Ушу жашка келгенче
Урушун эмне тыйбады.
Өтүп кеткен Манастын
Өчүн эми алам деп,
Жүр Бээжинге барам деп,
Баласын баштап алыптыр,
Бакай келип калыптыр.
Жолум үйдү эңтерип,
Жылкынын баарын көңтөрүп,
Сексен кишини өлтүрүп,
Тийип кетти жылкымды.
Алып кетти мүлкүмдү,
Ача албадым күлкүмдү.
Айланы кандай кыламын,
Кантып мындан тынамын.
Тукумунан укуму
Туйлап өскөн кул экен,
Өлмөйүнчө Бакайдын
Кылар иши бул экен.
Какандан калың кол келсин,
Кара аламан мол келсин.
Чоңдору мейли келбесин,
Ушунетип кол жыйып,
Он беш күнү мол жыйып,
Букарга чейин жүрбөсөм.
Муруттардын баарын сүрбөсөм,
Көйкапка чейин барбасам,
Көтүнөн жөнөп калбасам.
Туубай туна чөгөйүн,
Тумшугу жок курган жан
Мындан көрө өлөйүн,
Көйкаптын тоосун көрөйүн.
Менда күн батышка барайын,
Күндө минтип жүргөнчө
Менда күчтүү уруш салайын».
Как ушинтип Коңурбай
Кайраты кыйын бу калдай,
Карыпчыны байланып,

Кара-Шаарды айланып,
Белдемчини байланып,
Бээжиндин ичин айланып.
Беш кабырга темирин,
Кийип алып себилин.
Кылкара атын сойлотуп,
Болот калкан соотун
Ар мүчөдө ойнотуп.
Бээжин ичин бүлдүрүп,
Бери тартып желдирип.
Усталарга келди эми,
Абай кылып караса
Алгаранын куйругу
Кадимкидей болуптур.
Абай кылып караса –
Бири жибек, бири кыл,
Бири күмүш, бири алтын
Кадимкидей жымылдап,
Эр Коңурбай кымылдап.
Кылкараны таштады,
Кыйын казат баштады.
Алгарага минди эми,
Ачуу жаман келди эми.
Айбаттанып алды эми,
Буркан-шаркан болду эми.
Бул Кара атын токунуп,
Бурканына чокунуп,
Жыгы-жыгы кытайды
Жыйып алды Коңурбай,
Жыйырма батман темирди
Кийип алды Коңурбай.
Алгарадай күлүктү
Минип алды Коңурбай,
Кыйын казат болорун
Билип алды Коңурбай.
Мурдагыдай болбоду,
Бул капырың оңбоду.
Алгара атын комдоду,
Жылдызына оңдоду.
Жылма кара ат минип,
Жыйырма батман тон кийип,
Тоодой кара ат минип,
Токсон түрдүү тон кийип,
Алгара минип күүлөнүп,
Ант ичкендей сүйлөнүп.
Арык атын жемдетип,
Азаматын демдетип,
Семиз атып жаратып,
Асман-көктү каратып.
Күлүк атты токунуп,
Чоң бурканга чокунуп.
Каарланып айланып,
Кайра жаачу булуттай
Канжарын оңдоп байланып.
Өңү суук баатырдын
Өңү бышкан өпкөдөй,
Сакалы саксак көрпөдөй.
Көзү өгөгөн темирдей,
Мурду тоонун сеңирдей.
Оозу-мурду бородой,
Эки көзүн карасаң –
Будайын ачкан ороодой.
Тула боюн карасаң –
Топурак салган молодой,
Ушундай сонун боло бейм?
Чокусунда айдары –
Чоң айгырдын жалындай,
Чоң-Бээжиндин түбүндө
Чоюлуп жаткан Коңурбай.
Бу кудайдын буйругу,
Тоту куштун куйругу
Дал ортодо жалпылдап.

Болот калкан добулбас
Чымын консо даңкылдап,
Чоң тердигин карасаң
Ат боорунда салпылдап.
Көмөлдүрүк көрк алтын
Омуроодо алкылдап,
Көз айнеги асыл таш
Маңдайында жалтылдап,
Алгара менен шалкылдап.
Атасында бата жок,
Айтканында ката жок.
Энесинде нике жок,
Элде мындай бөкө жок.
Атасы кытай долусу,
Адамдын чоңу доңузу.
Энеси минди жалабы,
Айтылбай сөзү калабы,
Атышкан киши алабы?
Адамзат кишиден
Андай адам болобу?
Чоюн калаа Чоң-Бээжин
Чок тебетей, чоң өтүк
Чоң Коңурбай эр деген,
Намызын колдон бербеген.
Барган киши келбеген,
Барган сайын Коңурбай
Жоо дегенде дегдеген.
Алтын найлуу жез канжа –
Алачыктай чоң калча.
Ачып көздү жумганча,
Аскер келди аңгыча.
Түп-Бээжиндин түбүнөн
Түмөн-түмөн эл келди,
Эсеби жок кол келди.
Токсон пилге дары артып,
Тумандай чаңын карартып,
Сексен пилге ок артып,
Беттешкенин жоготуп,
Мергени келди бирилек,
Муну санап ким билет?
Кара туман калың кол
Кайнап келген жер ошол.
Түп-Бээжин түбүнөн
Жайнап келген жери ошол.
Бээжиндин каны Коңурбай,
Коңурбайдын аскери
Чегирткенин корундай.
Дин мусулман бенденин
Жайнап чыкты шоорундай.
Коңгуроолуу кыңырдан,
Кош өгүздүн шыбырдан
Кудудунун четинен,
Күйгөн үңкүр көтүнөн,
Күн чыгыштын бетинен
Күндө-күндө кол келди,
Эсеби жок мол келди.
Алтын акыр, жез короо
Байын жыйып алды го.
Төгөрөгү келишкен
Шайын жыйып алды эми.
Тили таттуу шекерин,
Иш кылбаган бекерин.
Атты алыс кармаган,
Төөнү жаза сермеген
Кудай урган чоркогун,
Казан толгон атала
Иче турган соргогун,
Эч койбоду опкогун.
Жүйрүк чечен тилдүүсүн,
Өлөрүн билбес жиндисин,
Маңдай ачык бактуусун,
Иш бийлеген нарктысын,

Наша тарткан баңгисин,
Катыны жок аңгисин,
Жалынса да болбостон
Айдап чыкты жалгызын.
Жыландай болуп жылжытып,
Жылып аскер кол келди,
Эсеби жок мол келди.
Ошону Коңур көрдү эми,
Көп сүйүнүп турду эми.
Абай кылып караса –
Эсебине эл жетпейт,
Санатына сан жетпейт,
Көптүгүнө көз жетпейт,
Айткан менен сөз жетпейт.
Ошондо Коңур кеп айтат,
Чогулушкан элге айтат:
«Конуш билген жакшылар,
Кол баштаган кашкалар,
Тегеле бир шашпаңар!
Жайыңар менен жүргүлө,
Букарга чейин барамын,
Мурутка уруш саламын.
Же ошо жолдо өлөмүн,
Бакай менен баланын
Эрдигин эми көрөмүн.
Таласка чейин барамын,
Таласка талаан саламын,
Талап алып келемин.
Сакалым аппак болгондо,
Бээжиндеги коргонго
Мени соо койбоду.
Пейли курган Бакай чал
Эмнени ойлоду?»
Деп, ушинтип кеп айтып,
Эр Коңурбай көп айтып.
Алгарасын мөңкүтүп,
Азаматын жөнкүтүп,
Кызыл желек туу менен,
Чынгыш кан деген чуу менен,
Эсен кан деп эл менен,
Эсеби жок кол менен,
Эми чыкты жол менен.
Коңурбай колго кеп айтып,
Келе бергин жол менен,
Ок дарыны мол алып,
Эми чыкты жол менен
Кара нанды көп алып.
Катырата кемирип,
Кара кытай ээлигип.
Онжу менен манжусу
Аскер чыккан жери ушу.
Манги менен зангиси
Эч калбады жалгызы.
Ээрчип калды баарысы,
Жашы түгүл карысы,
Жалпы кытай баарысы.
Ошондо Коңур кеп айтып,
Же калайык деп айтып,
«Ушу кезде карасам
Алгара күлүк табында,
Аманат жаным барында
Көт жагынан жөнөйүн.
Жалгыз жөнөп барайын,
Алым келсе жылкымды
Ажыратып алайын.
Ажалым жетсе өлөйүн,
Лаанаттын салганын
Ушу жолдо көрөйүн!
Өлүп калсам бир жерде
Өлүгүмдү көргүлө,
Өкүрүп келип көмгүлө.
Тири болсом бир жерде,

Өнөрүмдү көргүлө.
Эми кош аман бол жүргүлө
Өлсөмда өлбөсөм
Букарды көздөй сүргүлө».
Элдин баары буркурап,
Ээрчип алып чуркурап,
Колдун баары буркурап.
Коңурбайдын артынан
Ээрчип алып чуркурап.
Коңурбайды карасаң
Ала байрак сур желек,
Адамдан заты бир бөлөк.
Алдындагы кара аты
Жоого тийсе канаты.
Качан болсо баатырдын
Кыла жүргөн адаты.
Алгара атын камчылап,
Көзүнүн жашы тамчылап.
Тоо кара атын моюндап,
Томогону коюндап.
Коңурбай чыкты жол менен,
Эсеби жок кол менен.
Карып жанга бир азап –
Кылмак болду бир казат.
Муну таштап коюңуз,
Мурун кеткен Бакайдан
Кабарында болуңуз.
Сары-Арка кеткен жол менен,
Сандаган калың мал менен
Күрпүлдөктүн Кара-Шор
Жатар жери как ошол.
Кыя тартып барды эми,
Күрпүлдөктүн белине,
Убада кылган жерине
Улуу суунун боюна,
Ар нерсе бар оюнда
Жылкыны кайрып салды эми.
Бакайга туруп кеп айтып:
«Эй, абаке, деп айтып,
Сары кандан кабар жок,
Эки кулдан дарек жок.
Кечээ Карагул менен башында,
Убада кылдым ушунда.
Кара-Шоро белинде,
Коңурбайды күтмөккө.
Убада кылган кебим бар,
Ушу жерден тозуп жатышып,
Уруша турган эбим бар.
Атаганат кудайым,
Эми эмне кылайын!
Ичим толгон убайым,
Кандай айла кылайын?»
Абакеңиз эр Бакай
Айтып турду бир далай:
Кызыталак Коңурбай
Кызыл желек туу менен,
Чынгыш кандап туу менен.
Желеги туудан бөлүнбөй,
Жер дүнүйө көрүнбөй
Алгара менен чалкалап,
Бет алганын талкалап,
Чыгып келсе нетебиз,
Анан кайда кетебиз?
Сары кандай тагаң жок,
Сан колуңдан кабар жок.
Эки чороң дагы жок,
Кандай жансың арың жок.
Кирип кетер көрүң жок,
Чыгып кетер төрүң жок,
Же казак, кыргыз элиң жок.
Адам укчу кебиң жок,
Кандай жансың эбиң жок!»

Деп, ушинтип эр Бакай
Көзүнүн жашы тизилип,
Көөнү жаман бузулуп,
Ошондо Семең кеп айтат:
«Оо абаке», деп айтат.
«Катыгүн аба, нетесиң,
Сен канетип кетесиң,
Минтсең түпкө жетесиң!
Ажал жетип күн бүтсө,
Албай койбойт кара жер,
Тартбай койбойт казган көр.
Андан көрө абаке,
Төбөкел кылып тура бер,
Корксоң качып кете бер.
Убададан тайганча
Туубай туна чөгөйүн,
Мындан көрө өлөйүн,
Кудай бизди жалгаса
Сары кан келер кол менен,
Күлчоро келер жол менен.
Тогуз жолдун тоому ушул
Баарысында кебибиз,
Убада кылган чегибиз,
Урушчу ушул жерибиз.
Жер ортосу Кара-Шор
Менин айткан кебим как ошол».
Аттан түшө калды эми,
Айтып сөзүн болду эми.
Тайбуурулдай күлүктү
Аса байлап терекке,
Ары-бери бул экөө
Жылкынын баарын жайнатып,
Күл азыгын кайнатып.
Сандыргалуу эр Семе
Ошо жылкы ичинен
Ойлогону ар неме.
Карды салык кара бээ
Как алдына келди эле,
Укурук салды чалманын
Ошону Семең кармады.
Кыбыланы каратып,
Бакай менен Семетей
Баса калып союшуп,
Ар жыгачтын бутакка
Этин илип коюшуп,
Экөө абдан тоюшуп,
Сакал-муртун тарашып,
Эки жагын карашып.
Ошондо Бакай кеп айтып,
«О, чунагым» – деп айтып.
«Бабереги дөбөгө
Мен кароолго барайын.
Коңурбай келчү талаага
Бүгүн дүрбү салайын.
Келер бекен бүгүн деп,
Анан бүгүндөн калса түңүл деп.
Ана жолго кирди эми,
«Эмесе макул, куп» – деди,
«Абаке сөзүң эп» – деди,
«Сен кароолго кет» – деди,
Семетей келип жатты эми.
Токум тердик төшөнүп,
Семетей жатты көшүлүп.
Абакең кетти эпеңдеп,
Боз-Дөбөнүн сеңирге,
Бек жалынып теңирге.
Темирдиктин кайкыга
Тикирейип эр Бакай
Тиктеп дүрбү салды эле.
Эч эчтеке билинбейт,
Караса көзгө илинбейт,
Кардан киши көрүнбөйт.

Дүрбүнү салды кынына,
Жана карап соңуна.
Кароолдо минтип турду эми.
Баарысын таштап коюңуз,
Баягы эки чоронун
Кабарынан болуңуз!
Семетей, Бакай бул экөө
Журтка таштап кеткенде
Көк жорудай уңкуюп,
Көчүгүн ташка коюшуп,
Көп отуруп калган кул,
Экөө мыкты балбан кул.
Атышканда мерген кул,
Тилегин кудай берген кул.
Экөө кеткен жөө басып,
Эки бетин көө басып.
Мээнет тартып бел ашып,
Дабан ашып, таш басып,
Далай күнү жөө басып,
Экөө уурдап ат алып,
Ошон этип жол алып.
Семетей менен Бакайдын
Эскирген изин буушуп,
Белди бекем куушуп,
Кызыл өңү сур чалып,
Жарактуу тонун курчанып,
Жасаганга сыйынып,
Изин кууп алышып,
Күрпүлдөктүн ак шорго
Семетей, Бакай экөөнө
Бүгүн жетип тез келди,
Канчоро менен Күлчоро
Как ушу күнү кез келди.
Жылкынын баары жыбырап,
Жаткан экен быжырап.
Сан жылкыны көргөндө
Бир кудайга зар айтып,
Бил баштаган мал айтып,
Экөө келди күйүгүп,
Аттан түшө жүгүрүп.
Эр Семеңдин кашына,
Экөө келди астына.
Ошо кезде эр Семе –
Уруудан ашкан эр неме.
Кыбыланы баштанып,
Оң чекесин жазданып,
Сүт эмгендей балкылдап,
Уктап жаткан жеринде
Эки чоро жаркылдап,
Абакелеп какылдап,
Экөө турат шапылдап.
Абакелеп ойготуп,
«Жолго бээ союпсуң,
Даяр кылып коюпсуң.
Эсеби жок мал алып,
Эсен-аман келипсиң.
Кудай тилек бериптир,
Эмне кылып жатасың?
Көкүрөгүң соо болсо,
Көзүңдү ачып тур өөдө».
Ал аңгыча эр Семең
Көзүн ачып алайып,
Тура албастан шалдайып.
Ошондо туруп кеп айтат:
«Э, эки кул» – деп айтат.
«Кечээ Керешендин оюнда,
Кең-Кол Талас боюнда,
Кең багалек сары шым
Багалекке батбайсың.
Анан аттанып үйдөн чыкканда,
Арбактуу жоону укканда
Же атыңарды бакбайсың.

Айтсам тилим албайсың,
Эми жайың кандайсың?
Абакебиз эр Бакай
Байла десе болбойсуң,
Мына ошонтип оңбойсуң.
Айтылуу күлүк Суркоён
Аса байлап салбадың,
Ичиңде калар арманың.
Белгилүү күлүк Суркоён
Белиңе байлап албадың,
Ичиңде калар арманың.
Алп издесең, дөө келет,
Ат минбеген жоо келет.
Атаңа наалат эки кул,
Азыраак чырмалайын»,
Чала-була кеп айтып,
Как ушуну көп айтып,
Ошону айтып эр Семе
Оодарылып алды эми.
Баягыны укканда,
Эрегишкен эки кул
Кулдарды кудай урду эми.
«Э, Канчоро аба», – деп
«Менден улуу ага», – деп
«Бул эмне деген кеп?»
Бу кара сууга кан куйган,
Кан атасын өлтүргөн
Капырдыгы кармаптыр.
«Атты ууру алды», – деп
Айтып турган кебин көр.
Бу кыраңды жерди майлаган,
Кыйыгына тийгенде
Кырк чорону жайлаган
Кыйындыгы кармаптыр.
Өлөңдүү жерди өрттөгөн,
Өз атасын өлтүргөн
Өжөрлүгү кармаптыр.
Каны ичине тартылып,
Канкордугу кармаптыр,
Калайыкка өрт койгон
Анткорлугу кармаптыр.
Тукумунан укуму
Туубай жатып туйлаган,
Туурга конбой талпынган,
Жат душманын жалмаган,
Жалгыз эле Бакайдын
Этегинен кармаган,
Ушу кулдан кечели,
«Угулгус жерге кетели».
«Эмесе макул, куп» – деди,
Канчоро сөзүн эп деди.
Бая жайнап жаткан жылкыга
Аралап кирип кетти эми,
Ары-бери карашып,
Сынап-сынап жандашып,
Ошол жылкы ичинде
Токмок жалдуу тору айгыр,
Өзү күлүк сур айгыр
Бая, Карагулдун чоң айгыр
Камбар боздун баласы,
Алгара аттын агасы
Кай жеринде чаласы.
Ушул жакшы мал экен,
Ар өнөрү бар экен.
Кабыргасы калкан тоо,
Карагулдун атыго.
Омурткасы орол тоо
Опсуз күлүк экен го.
Касиеттүү мал экен,
Ушуну кармап нетели,
Касиетин билели!
Этектерин түрүнүп,

Экөө келди жүгүрүп.
Окуранып октолуп,
Бул экөөнү көргөндө
Кайдан турсун токтолуп.
Басып келип алдына
Башын тозуп турду эми.
Экөө кармай калышып,
Башына жүгөн салышып.
Күлчоро айтты далай кеп,
«Айланайын балам», – деп
«Мен айтайын сага», – деп
«Кечээ Чынкожо, Толтой өлгөндө!
Чын дүнүйөнү көргөндө
Суркоёнду мен алдым,
Сумсайып сен куру калдың.
Сулуу кызды тиги алды,
Сен сумсайып тим калдың.
Ошо күндөн, ушу күн
Олжо алганыбыз так бүгүн!
Тору айгырды токуп мин,
Жылкынын баарын чогулткун!
Дагы бирди кармайлы».
«Эмесе макул, куп» – деди,
«Күлчоро сөзүң эп» – деди.
Айланайын Күлүстөн
Ыраазымын сөзүңдөн.
Эртегимди эстеген
Баракелди сөзүңдөн.
Тору айгырдай күлүктү
Токуп берген өзүңдөн,
Айтып турган сөзүңдөн!
Айым менен күнүмсүң,
Сыйлаганда инимсиң.
Чындаганда агасың,
Далай акыл табасың».
Канчоро токуп минди эми,
Ойдо-тоодо жылкыны
Айдап алып келди эми.
Күлчорону карасаң –
Ары-бери басты эми.
Ошол жылкы ичинен
Эч кимисин сүйбөдү,
Бирөөн тандап минбеди.
Бир оокумдар болгондо
Бир көк ала ат көрдү.
Омурткасы оркойгон,
Кабыргасы каркайган,
Өзү арыктап тартайган,
Жашы жетип картайган.
Өзү карган мал экен,
Карыса да ошонун
Касиети бар экен.
Күлчоро жетим билди эми,
Кармай калып ошону
Токуп алып минди эми.
Эр Бакайды бет алып,
Экөө жолго кирди эми.
Экөө ушак кеп айтып,
«Семетейи курусун !
Жанакы айткан кебине
Ичибиз кантип жылысын!
Жүр Бакайга баралы,
Биз ошону көрөлү.
Бакай шонтип сүйлөнсө
Тиги экөөнөн кечели,
Алда кайда кетели !
Абийрин ачалы,
Алдына турбай качалы.
Суркоёндон айрылдык,
Семетейден жеме угуп,
Экөөбүз жаман кайгырдык».
Ушуну айтып жарышып,

Эр Бакайдын артынан
Изин кууп алышып,
Эр Бакайды бет алып,
Келе жатыр жарышып,
Арык атын агытып,
Жүргүзбөй баарын чалытып.
Таштап алып жөнөлдү,
Эр Бакайды бет алып
Баштап алып жөнөлдү.
Күрпүлдөгөн шор менен,
Күн чыгыш жак жол менен
Сары жайык түз менен,
Көк чолоктун из менен
Көзөмөлдөп келеатыр,
Аны таштап коюңуз!
Ар жагында Бакайдын
Кабарынан болуңуз!
Боз-Дөбөнүн сеңирге,
Көп жалынып теңирге,
Турган экен бу жерде.
Төрт тарапка көз салып,
Төгөрөгүн арытып
Бир оокумда эр Бакай
Көт жагына караса –
Келе жатыр эки адам.
Бирөө десе экөөдөй,
Экөө десе бирөөдөй.
Көрүнгөндө көрүнөт,
Көрүнбөсө бул экөө
Көк түтүндөй бөлүнөт.
Чаңы асманга буркурап,
Салып келет зыркырап.
Абакең Бакай тааныды,
Бир Алдага наалыды.
Ачып көздү жумганча,
Келип калды аңгыча.
Эр Бакайды көргөндө
Аттан түшө жүгүрүп,
Бакайга колун беришип,
Кучакташып өбүшүп,
Кудайга шүгүр кылышып.
Кучкачтай болгон боюңдан,
Ыразыбыз абаке, оюңдан.
Сенин өрдөктөй созгон
моюнуңдан.
Менин жаш төгүлдү койнума,
Сенин баракелди оюңдан.
Сенин баштатан билбей өзүңдү,
Пайгамбардай сөзүңдү,
Күлүктөрдөн айрылып,
Күлкү болуп биз келдик.
Арт жагыңдан абаке,
Адашпастан түз келдик».
«Айланайын балдарым,
Аман болсун жандарың.
Ушу кезде карасам
Ажал өлүм тез келди,
Дүнүйөнү бүт курчаган
Чоң ажыдаар кез келди, балдар!
Силер эче күндө келдиңер,
Эмнени билдиңер балдар!
Сары канды көрдүнбү?
Биздин элди билдиңби, балдар!
Эми кандай кылчубуз?!
Бая тил албаган түгөнгүр
Карагул менен шерт кылып,
Убаданы бек кылып,
Тиги жерде жатбайбы.
Мына эми Бакайдын шору кат-
пайбы, ботом!
Ушу кезде карасам –
Качып кирер коргон жок,

Калка болчу ногой жок.
Кирип кетер көрүм жок,
Чыгып кетер төрүм жок!
Карыганча кууранган
Мендей шордуу эч ким жок,
ботом!
Тил албай экөөң куруттуң,
Менин кебим унуттуң.
Байла десем байлабай,
Айтканымды ойлобой,
Күлүктөрдөн айрылып,
Мынакей, күлкү болгон кез ушу!
Эми, тиги кара тумшук Семетей
Суркоён бар немедей,
Сулап уктап жатпайбы!
Эми Бакайдын шору катпайбы?!
Ушу кезде Бээжинден
Аскер келе жатпайбы, ботом!»
Ал аңгыча эки кул
Ыргып тура калды ошол,
Эки колу боорунда
Айтып турган кеп ушул.
Экөөбүздөн кеп уксаң,
Эки бетти көө басып,
Нечен күнү жөө басып,
Өлө жаздап эс алып,
Көргөнүбүз бул болуп,
Жөө мергендей кул болуп.
Мындай кордук жок болуп,
Ачкалыктын айынан,
Жөө баскандын жайынан
Моюнга куржун салдык – деп,
Шум тамактын айынан
Уу көтөрүп алдык – деп,
Ушунетип келдик – деп,
Сары канды көрбөдүк,
Биздин элди билбедик.
Ушу жерден өзүңдү,
Жаңы көрдүк көзүңдү,
Дагы тында сөзүмдү.
Өзгөчө Семетейдин зордугу.
Кеп айт десек тилдеди,
Ачууланып сүйлөдү.
Өчөшкөн бойдон жөнөдүк,
Сизди да бир көрөлүк» –
Деп, ушинтип турду эми.
Баягы сөздү укканда
«Айланайын балдар ай!
Мен айтайын бир далай.
Жалгаганың бир кудай,
Ушу кезде Коңурбай
Кызыл желек туу менен,
Чынгыш кандап туу менен,
Алгара аттын дуу менен
Коңурбай келе жаткандыр,
Өзгөчө менин шорум каткандыр!
Тиги дөөгөрсүгөн түгөнгүр
Төшүнө мылтык тийетко,
Төштүктүн кейпин кийетко.
Башына балта тийетко,
Манастын кебин кийетко!»
Анда экөө турушуп,
Эки колу боорунда
Эр Бакайдын доорунда,
«Э, айланайын аба» – деп,
Теги, биз ыраазы сага – деп
Айланайын абаке!
Акыл-эсин канаке !
Эми кылчайып кыя баспайлы,
Эми кылча кебиң тозбойлу!
Эми кылапат айтып турбайлы,
Эми экөөбүзгө бата бер,

Өзүң мында жата бер!
Биз илгери жөнөйлү,
Ак жазганын көрөлү!
Абаке бизге бата бер!
Семетей көздөп кете бер!
Этиңи салып жата бер!
Биз кароолду карайлы,
Кечинде кайта келели,
Көргөндү айтып берели».
«Мейлиң ботом, балдарым,
Айланайын сардалым!»
Канчоро тура калды эми,
«Айланайын аба» – деп,
Кеп айтамын сага – деп,
Экөөбүз эки ат минип,
Эми келдик жарышып.
Ушул экөөн сынап бер!
Бирөө карган тору айгыр,
Бирөө арбайган арык ат экен,
Экөө тең карган ит экен.
Аттын жайын билчү элең,
Сынап берчи аба – деп,
Сырын айтчы мага – деп.
Канчоро туура жетелеп,
Кан Бакайды бет алып,
Тору айгырды жетелеп,
Туура тартып бет алып.
Ал аңгыча эр Бакай
Тыягына бир чыгып,
Быягына бир чыгып.
Абдан жатып тааныды,
Бир кудайга наалыды.
Баракелди балдарым,
Ыраазымын кулунум,
Башынан бери ушуну,
Кудай маа бербеди.
Бу Камбарбоздун баласы,
Алгаранын агасы.
Айтылуу күлүк Тору айгыр –
Карагулдун чоң айгыр.
Бу, Карагулдун аты эле,
Басканына мал жетпес,
Желгенине жел жетпес,
Айтылуу күлүк ит эле.
Жал-куйругун карасаң –
Асаба туудай жайылган.
Адыр-күдүр жер келсе,
Аркардай буту сайылган.
Өөдө-ылдыйды ылгабас,
Өзү күлүк мал эле.
Жал-куйругу жибектей,
Мурундарын карасаң
Суусарга салган күбөктөй,
Ар мүчөсүн карасаң
Кагазга түшкөн сүрөттөй.
Мойну-башын карасаң
Сууда жүргөн чүрөктөй.
Касиети бар экен,
Как Суркоёндой мал экен,
Баракелди өзүңдөн,
Таанып көргөн көзүңдөн!
Ал аңгыча Күлчоро –
Туручу туйгун кулбу ошо.
Көк ала атты жетелеп,
Эр Бакайды бет алып:
«Айланайын аба» – деп,
«Меникин да кара» – деп.
Аны көрүп эр Бакай
Айландырып сынады,
Ары-бери карады.
Абдан карап отурса
Айдаркандын аты экен,

Айтылуу Көкала доңуз ит экен.
Бул эр Көкчөнүн малы эле,
Касиети мында бар эле.
Арбайып өзү арыптыр,
Тартайып куруп калыптыр.
Мунун жайын сурасаң –
Алынды эле башында
Алтымыш тогуз мал менен.
Жемдегени башында
Жети батман дан менен.
Багып жүргөн башында
Ала шалбырт жаз менен,
Чыгып келген ошондо
Коңур салкын күз менен.
Темирдиктин тоосунда,
Тегеректин оозунда,
Тейиш кандын тоюнда
Чыгып келген Көкала.
Абай кылып карасам
Бул жылкынын көбү ала.
Ушул айдап жүргөн жылкыбыз
Мусулмандын малы экен,
Бизге кудай жар экен.
Казак, кыргыз бир тууган
Намызды менден ким кууган?
Бир мактанып айтайын,
Эрегишип болбойсуң,
Карысынтып койбойсуң.
Айтканда тилим албайсың,
Эми жайың кандайсың?
Суркоёндон айрылдың,
Үчөөңөрдүн жумушуң –
Кылып жүргөн бул ишиң.
Ушундай мүлктүн баарысын
Таап берем өзүңө,
Мындан кийин балдарым
Кулак салгын сөзүмө.
Мунун сырын айтып берейин,
Алтайга минсең арыбас.
Алтымыш асый болгончо
Тилдигин сөйкөп карыбас.
Өзү кара жолтой мал эле,
Минген киши жарыбас ботом,
Мындан бөлөк атың жок.
Минбегенде нетесиң,
Бу сапар аман кетесиң.
Кетбегенде нетесиң.
Мындан кийин минбегин чором,
Көп жылкыны көргөндө,
Көкчөнүн малы жүргөндө
Санаам жаман бузулду.
Тең курбумдун баарысы
Акырет сапар кетиптир,
Абай кылып карасам
Бизге доомат жетиптир.
Эрге келет бир кезек,
Жерге келет бир кезек,
Эми өлсөм мен шордуу
Журтта жаткан куу тезек.
Курдаштардан айырды,
Кудай кылса нелер жок,
Силерге мени кайырды.
Качан болсо тил албай,
Же мен оңдонуп биле албай.
Кара көздү кашайтып,
Азапка салдың бир далай.
Эртегимди эстетип,
Сөөгүмдү сыздатып,
Ичими жаман муздатып.
Менин каргандан башка
көөм жок,
Каргандын жайын билбейсиң.

Карачы мени ким дейсиң,
Кан Алмамбет сенин атаң,
Кандай кылып кеп айтам?
Баатыр Чубак сен атаң,
Башка кантип кеп айтам?
Манас менин жолдошум,
Кара чаар жолборсум.
Жолдошуман айрылып,
Жобоп жүрөм кайгырып.
Арстандардан айрылып,
Араң жүрөм кайгырып.
Мурункуну эстесем,
Муунум кетип баратат,
Эртегимди эстесем,
Эсим ооп баратат.
Кабыландардын барында
Карагай найза ыргадым,
Карыганча кыз алып,
Катары менен жыргадым.
Кытайдын журтун кыйратып,
Кыз-келинин ыйлатып,
Кара-Шаар, Камбылды
Камап жүрүп дилде алдым.
Как ошондо өлбөдүм,
Ушу күндү көргөмүн,
Силер үчүн жүргөмүн.
Кара-Шаар кытайдын
Качырларын туйлаттым,
Катындарын ыйлаттым.
Ушу күндө мен шордуу
Кароол карап отуруп,
Сакалым күнгө кууратгым,
ботом!»
Ошону айтып солкулдап,
Абакең турду болкулдап.
Канчоро менен Күлчоро
Ошондо экөө кеп айтат:
«Ой, абаке» – деп айтат.
«Эртегини эстеткен,
Эси жок киши экенсиң.
Баштагыны көп айткан,
Байкуш киши экенсиң.
Жаздыгынан жан өлбөйт,
Тактысынан кан өлбөйт.
Андан көрө абаке,
Тозгон белиң канаке?
Айтып бергин жериңди,
Ашуу-даван белиңди.
Биз баралык ошону,
Барып жолун тозолу.
Кошту көздөй кете бер,
Колуң чоюп жата бер.
Коңурбайдан кол келсе,
Айтып кабар берели,
Алдыңызга келели.
Эми бизге бата бер,
Көлөкөгө жата бер,
Этиң болсо сала бер.
Тамак-ашың бышырып,
Таяр болуп тура бер.
Кеч киргенде келели,
Көргөндү айтып берели».
Анда Бакай кеп айтып,
«Эмесе макул» – деп айтып,
«Бабереги көрүнгөн
Сары-Өзөндүн белине,
Бери жагында керүүгө
Атты байлап алгыла.
Ар жагында кыр ташка
Тула боюң жашырып,
Таштан ташты ашырып,
Талаага көзүң салгыла!

Коңурбайдан кол келет,
Эсеби жок мол келет.
Аны көрүп алгыла,
Мурун кабар салгыла.
Тамак-ашты бышырып,
Даярданып турайын!»
«Эмесе макул, куп» – дешип,
Бакайдын сөзүн эп дешип,
Жаратканга жалынып,
Жарагын белге чагынып,
Коңурбайды бет алды.
Экөө кетти жарышып.
Сары-Өзөндүн белине
Салып чыгып келишип,
Аттан түшө калышып,
Бакай айткан керүүгө
Атын байлай салышып,
Кырдан боюн жашырып,
Таштан башын ашырып,
Алды жагын караса –
Эби менен боз талаа
Эч-эчтеке көрүнбөйт.
Муну таштап коюңуз,
Али кеткен Бакайдын
Кабарынан болуңуз.
Кошко Бакай барды эми,
Аттан түшө калды эми,
Отун жагып бургутуп,
Абакеңиз эт салып,
Ошо жерде эс алып.
Буркуратып түтүндү,
Абакең да күтүндү.
Ойготбоду Семеңди,
Уйкусу катуу немеңди.
Этти абдан бышырып,
Абакең тердеп, үшкүрүп.
Абакең туурап тойду эми,
Өңгөсүн алып койду эми.
Балдар келип жесин деп,
Дагы Бакай чыдабай,
Көкчолок атка минди эми,
Көтүнөн чурап келди эми.
Боз-Дөбөнүн сеңирге,
Көп жалынып теңирге.
Бакайды таштап салыңыз,
Балдардан кабар алыңыз,
Карап турду эки кул.
Эртеңден кечке караса –
Эл карааны көрүнбөйт,
Чыдай албай Күлчоро –
Кылган иши бул чоро.
«Айланайын ага» – деп,
«Э, Канчоро аба» – деп,
Мен барайын талаага,
Ар нерсе бар санаада.
Те,талаадагы кашатка
Ошо жерден карайын,
Ар жакка дүрбү салайын.
Анан кайтып келейин,
Уйкумду ачып алайын,
Узак тартып барайын».
«Мейлиң чунак, баргын» – деп,
«Барып бачым келгин» – деп
«Кокус уктап калба» – деп,
«Балакетке салба» – деп.
Уйкуң жаман ит элең,
Уят болуп калбагын,
Кокуй жатып албагын,
Балакетке салбагын.
Тигине Бакай көрдүңбү,
Алда келип калыптыр».
Ошо бойдон Күлчоро

Канчородон бата алып,
Жүрөр жолун жат алып,
Андай сары талаага,
Ар нерсе бар санаада.
Чоң кашаттын башына
Салып кирип келди эле.
Табылгыга ат байлап,
Күлчоро жетим бат байлап.
Бурамалуу дүрбүсү –
Мурунку жомок үлгүсү.
Бурап карап олтуруп,
Кынабына келтирип.
Алмамбеттин дүрбүсү –
Атасынын үлгүсү,
Бүгүн жолду көргүсү.
Ичи күүгүм кызарган,
Кере кулач узарган.
Бир далай карап отуруп,
Эл караанын көрө албай
Эригип кеткен жери ошол.
Дүрбүнү жулуп алды эми,
Кынабына салды эми.
Кыйшая түшүп Күлчоро
Кылт этип уйку алды эми,
Көзү илинип калды эми.
Муну таштап коюңуз,
Ар жагында Коңурбай
Кабарынан болуңуз.

КОҢУРБАЙДЫН КҮЛЧОРОГО АЛДАТКАНЫ

«Түп-Бээжиндин түбүнөн
Түмөн-түмөн эл жыйып,
Эсеби жок кол жыйып.
Урумга чейин барбасам,
Урушту кыйын салбасам,
Букарга чейин барбасам,
Буйрукту мен да салбасам.
Көйкапка чейин сүрбөсөм,
Көтүнөн ээрчип жүрбөсөм.
Туубай туна чөгөйүн,
Бу көрөкчө өлөйүн!
Тукумунан укуму
Ичип антка тойбоду,
Издегенин койбоду.
Жортуп-жортуп койбоду,
Жоо малына тойбоду.
Жоргону жолго салды деп,
Жолго бээмди жарды деп,
Жылкымы тийип качты деп,
Дүнүйөмү чачты деп,
Ушу кылган кордугу
Барган сайын карасам
Өтүп барат зордугу.
Өлгөн сайын өөрчүдү,
Түгөнгөн сайын күчөдү.
Ушу быйыл ойлосом,
Жетимиш үчтө мүчөлүм.
Менда шондой күчөйүн» –
Ушуну айтып Коңурбай
Конуш билген жакшылар,
Кол бийлеген башкылар,
Туу көтөргөн алтаным,
Жол бийлеген султаным,
Мен менсиген бектерим,
Мылтык атчу мергеним,
Кеп айтамын бери келгин!
Мен ошо бойдон жөнөйүн,
Манастан калган канкорго,
Кылымдан чыккан анткорго
Бир беттешип алайын.

Убадалуу болжолго
Күрпүлдөктүн Ак-Шорго
Бээни союп салгандыр,
Бизди тозуп калгандыр.
Же болбосо Карагул
Айткан сөзү жалгандыр,
Же акылынан шашкандыр,
Бизден корксо качкандыр.
Бар болсо согуш салайын,
Жок болсо күтүп алайын.
Өлүп калсам кокустан
Өлүгүмдү көргүлө,
Өкүрүп ыйлап көмгүлө,
Тирүү болсом ошо жерден
Өнөрүмдү көргүлө,
Бириң кана жүргүлө» – деп
Как ушуну көп айтып,
Кайрат кылгын деп айтып.
Карыз жолго кирди эми,
Алгараны сойлотуп,
Болот калкан, соотун
Ар мүчөгө ойнотуп.
Алгарасын аргытып,
Артынан чаңын буркутуп,
Келе жатыр чулгутуп,
Алгара менен күркүрөп,
Аны көргөн адамдын
Азат бою дүркүрөп,
Таманынан кеткен таш
Асман көккө чыркырап,
Этек-жеңин карасаң
Куштай учуп дыркырап.
Алгараны мөңкүтүп,
Азаматын жөңкүтүп.
Кесик менен чычкактан
Кейип бир күн өлгөнчө
Уруш менен өлөйүн.
Ооруп куурап өлгүчө
Ойрон болуп калайын.
Качан болсо кордугу,
Катуу өттү зордугу.
Манасы келип бир алды,
Абасы келип эки алды,
Баласы келип үч алды.
Качан болсо моминтип,
Кууп жүрүп өч алды.
Алмамбет,Чубак бир алып,
Аны менен төрт болду,
Ичим жаман өрт болду.
Ушуну айтып Коңурбай,
Бет алганы оңорбу ай,
Келе жатат момундай.
Аны таштап коё тур,
Алагөөдөн Күлчоро
Кабарынан боло тур.
Бая кара тумшук Күлчоро
Кара кашат үстүндө
Атын байлап салыптыр.
Оң үрүүсүн жазданып,
Кыбыланы баштанып,
Жаткан экен калкылдап,
Ажал башка жакындап.
Караты менен каргытып,
Кашатка чыкты аргытып,
Чыга калып караса –
Чыканактай бир бала
Уктап жатат, сен кара!
Табылгыга ат байлап,
Көңүлүн чоро бек жайлап,
Көзү уйкуга илинип,
Көөсөрлүгү билинип,
Жаткан экен Күлчоро.

Баякыны көргөндө
Ала байрак сур желек,
Адамдан заты бир бөлөк.
Келе жатыр калкылдап,
Күлчорого жакындап.
Ал аңгыча Күлчоро
Көзүн ачып көрдү эми,
«Кудай мени алды» – деп,
«Арманда өлүп калдым» – деп,
Жана көзүн жумду эми.
Былк этпей жатып калды эми.
Коңурбайды карасаң –
Ырайымы келди эми,
Колундагы найзаны
Түпөгүнөн алды эми,
Тоголотуп салды эми.
Эр Коңурбай күрпүлдөп:
«Эмне кылып жатасың,
Уктасаң шоруң катасың».
Томолонуп Күлчоро,
Оозу-мурду чаң болуп,
Ыргып турду дал болуп.
Коңурбайды көргөндө
Кол куушуруп буркурап,
Ыйлап ийди зыркырап.
«Айланайын бегим» – деп,
«Айтам эми кебим» – деп,
Чын Коңурбай сен болсоң,
Бир көрүүгө зар болдум,
Туулгандан кор болдум.
Көп убалым атама,
Аз убалым өзүмө,
Көрүнбөдүң көзүмө.
Эми айтайын сөзүмү,
Ошо күндөн ушу күн
Көрүнгөнүң так бүгүн.
Өңүмбү менин түшүмбү,
Түшүмдө көргөн ишимби,
Чын Коңурбай сенсиңби?
Келе бери колуңду,
Оңдосун кудай жолуңду!
Колун жыттап өбүшүп,
Этегин жыттап өбүшүп,
Эптеп келип көрүшүп.
«Мен энеден тууганы
Көргөн күнүм бул болуп,
Мусулманга кул болуп,
Бир көрүүгө зар болуп.
Канчоро менен Бакайга
Качан болсо кор болуп.
Калмак атым өчбөдү,
Же бөлөк жакка качбадым.
Качан болсо кеп айтат,
Калмак кеткин деп айтат.
Кандай айла кыламын,
Береги карган атты талашып,
Мен минейин деп айтсам
Нечен түрдүү кеп чыкты.
Чогулушуп жектеди,
Калмагыңа кет деди.
Өтүп кетти кордугу,
Өңгөчө Канчоронун зордугу.
Кандай айла кылчымын»,
Как ушуну көп айтып,
Капаланып шакылдап,
Коңурбайга жакындап.
«Айланайын Коңурбай,
Сенин арбагың көрүп кубандым,
Менин Алмамбетке убалым!
Кайран кытай элимден
Маанайымды бас кылып,
Күйөргө жакын аз кылып,

Сени менен кас кылып.
Өңүмбү же түшүмбү,
Чын Коңурбай сенсиңби,
Ушундай күндө келдиңби?
Атакелеп какылдап,
Абакелеп жакындап.
Бая Каракулча кеп айтып,
Какшап кана турат көп айтып.
Аны көрүп Коңурбай:
«Баракелди балам», – деп,
«Ыраазымын саган» – деп.
Баракелде өзүңдөн,
Айтып турган сөзүңдөн.
Ыраазымын эсиңден,
Элди эстеген демиңден.
Ыраазы болдум кебиңден, ботом,
Эмесе жүргүн барайын,
Ээрчитип алайын.
Өчтөшкөнүң айтып бер,
Өпкөгө найза малайын.
Өчүңдү алып берейин,
Өтүн сууруп алайын,
Өпкөсүн сага чабайын.
Эртеги кеткен ишимди
Эми издеп табайын.
Өткөрө чаап өт алып,
Илгеркидей өч алып,
Кайсы жерде кууларың,
Аракка салган ууларың.
Ээрчиткиниң жолуңа,
Кайра кирип кетпе элиңе.
Ыйлап турган кебиңе,
Ырайым кылып тургуздум.
Сакалымдын агында,
Сапар кетер чагымда
Санааң жакшы экенсиң.
Мурутумдун агында,
Бутка барар чагымда
Мындай жакшы иш болсо,
Эми Бакай оңолбос,
Семетейиң соо болбос,
Мындай ишим оңолбос.
Жүргүн ботом ээрчичи,
Бакайың кайда көргөзчү».
Баягыны укканда
Бала төрө Күлчоро
Басып атка минди го.
«Балам, башта жолду» – деп
«Ыланатым колдо» – деп,
Өчүңдү алып берейин,
Эми жүргүн көрөйүн!»
Кубанышып желишип,
Кулундуу бээдей ээрчишип,
Жолун айтып жорголоп,
Көзүнүн жашы шорголоп.
Коңурбайга какылдап,
Сөзүн айтып шакылдап.
Көзүнүн жашын тыйынып,
Коңурбайга сыйынып,
Ээрчип алып сүйүнүп.
Экөө келет жол менен,
Алда нече ой менен.
Ал аңгыча Канчоро –
Кароолдогу бул ошо.
Көрө койду чорону,
Кара тер бойдон сызылып,
Таноолору бузулуп.
Күлчорону караса –
Коңурбайга кожурап,
Сөзүн айтып божурап,
Кошомат менен келеатат.
Бакай чалдын кордугу,

Өтүп кетти зордугу.
Канчоронун касабы,
Өтүп кетти азабы.
Канчоро тийсе колума
Канын ууртап ичсем – деп,
Ошонун башын кессем – деп,
Анан ыраазымын кудайга,
Мен ыйлап жүрдүм далайга».
Как ушинтип какылдап,
Канчорого жакындап,
Экөө чыгып келатат.
Аңдып туруп Канчоро
Абдан сөзүн укту эми,
Аябай жаны чыкты эми.
Албаң далбаң түйүлүп,
Тору айгырга жүгүрүп.
Эр Бакайды бет алып,
Безе качып калды эми.
Тору айгырды камчылап,
Көзүнүн жашы тамчылап,
Ыйлап кирип барды эми.
«Күлчорону көрдүм» – деп,
Туйлап кирип барды эми
«Кокуй аба, кетели,
Мында туруп нетели,
Семетейге жетели.
Антбесек айла не болду,
Күлчоро калмак оңбоду,
Тегеле жолуң болбоду.
Семетейге кетели,
Күрөшкөндө жыкчы эле,
Жарышканда чыкчы эле,
Кандай кылса болчу эле,
Алы маа келчү эле.
Кандай айла кылабыз, аба,
Алдап түпкө жетти – деп,
Тиги жерден карайм – деп,
Коңурбайга кетти – деп,
Минтип түпкө жетти – деп.
Баягыны укканда,
Абакеңиз Бакайдын
Алакандан чаң чыгып,
Ыйлап көздөн кан чыгып.
Алаткүнчоро не дейсиң,
Немине деп бок жегейсиң!
Сен Күлчоро жайын билбейсиң,
Күлчорону ким дейсиң?
Ал уруудан ашкан бала эле,
Уйкусу жаман жан эле.
Уктап калып бастырып,
Коңурбайды жазгырып,
Эптеп келе жаткандыр,
Сенин тилегиң чындап
каткандыр.
Күлчоро андай бала эмес,
Анын иши чала эмес,
Андай болчу киши эмес,
Анын кылчу иши эмес,
Ал сен өңдүү ит эмес!
Найзаны кармап артынан
Эрдин кесе тиштенип,
Коңурбайга кесенип,
Араң келе жаткандыр,
Сен аны билбей шоруң
каткандыр.
Сен акылыңдан шашпагын,
Асты кайра качпагын.
Мен качырып алайын,
Манастан ураан салайын.
Сенда кошо айкырып,
Добуш салып кыйкырып,
Кошо жөнөп калгайсың,

Ошо кезде көрөрсүң».
Көрүнбөстөн бул экөө
Эрдин кесе тиштенип,
Коңурбайга кезенип,
Аңдып карап турду эми.
Ошондо чоро какылдап,
Катуу айтып шакылдап,
«Канчоро чыкса алдыман
Эңишкенде эңчү элем,
Сайышканда жеңчү элем.
Мен ошого барайын».
Коңурбай сөөгүн ысытып,
Ичин жакшы кызытып,
Экөө келет ээлигип,
Өөдө тартып жээлигип.
Ал аңгыча эр Бакай:
«Алда кудай, Алда» – деп,
«Азиретим колдо» – деп,
«Колдогун ушу жолдо» – деп,
Мылтык менен бир атып,
Көк түтүндү булатып,
Көргөн жанды кубантып.
Баалбедин! деп бакырып,
«Манас» – деп, ураан чакырып,
Ылдый тарта качырып.
Көт жагынан Канчоро
А да келет бакырып.
Ал аңгыча Коңурбай
Ала байрак, сур желек –
Адамдан заты бир бөлөк.
Кызыл желек туу менен,
Чынгыш кандап чуу менен
Ал да жөнөп калды эми.
Абакелеп жеткин – деп,
Бакай чалды неткин – деп,
Көт жагынан Күлчоро
Эрдин кесе тиштенип,
Коңурбайга кезенип,
Эки буту тепеңдеп,
Ушу кулду нетем – деп,
Ээрчип алып келатат.
Көк күрмөнүн этеги
Көтөрүлө бергенде,
Жаман жерин көргөндө
Жандын үйүн туштады,
Жаман жерге муштады.
Каптай болгон калтаны
Катмары менен тешти эми.
Жаткан тоодой жан жерди
Жара сайып өттү эми.
Ал аңгыча эр Бакай
Маңдайынан жетти эле,
Бака-шака сайышып,
Туш-тушунан киришип,
Коңурбайдын ошондо
Куйрукка найза тийгенде,
Куулугуна киргенде,
Куп кетиптир каруусу
Коңурбайдын Кара аты
Кача жүргөн адаты,
Бээжин жакка бет алып,
Безе качып жөнөдү.
Оң жагынан Күлчоро,
Сол жагынан Канчоро
Оңдоп-солдоп сайышып,
Арт жагынан эр Бакай
Айдалыга койгулап.
Найзанын учу тайгылып,
Ада жетпей баратыр.
Коңурбайды карасаң –
Алтын ээр марал баш
Акырекке жөлөктөп,

Алгарага өбөктөп,
Ээрден көчүк бөлөктөп.
Ээрден көчүк кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып.
Эси ооп далдайып,
Эр Коңурбай шалдайып.
Ачык күнү тутулуп,
Айтылуу күлүк Алгара
Ала качып кутулуп.
Күлчоро калды арманда,
Оозун жаман карманды.
Ошондо Бакай кеп айтып:
«Ойрон болгон эки кул,
Оңбоссуңар! – деп айтып,
Эми кана кандай кылайын,
Ичим толгон убайым.
Эрегишкен эки кул,
Теңдеп сайып оңбодуң,
Тегеле экөөң оңбогун, балдар!
Ачык күнү тутулуп,
Алгара менен Коңурбай,
Качып кетти кутулуп.
Баягы үчөө кайгырып,
Кайра тартып жөнөлдү,
Коңурбайдан айрылып.
Чала-була сайышып,
Найзанын учу майышып.
Акылынан айрылып,
Үчөө кана кайтты кайгырып,
Семетей жаккы элеске,
Чыгып келсе белеске
Желеги туудан бөлүнбөй,
Жердин жүзү көрүнбөй
Сары кандын калың кол
Кайнап келген жери ошол.
Эр Семетей көкжалың
Эми турду ордунан,
Элин көрүп сүйүнүп,
Жаратканга сыйынып,
Ар тараптан чогулуп,
Айкөлдүн иши оңолуп.
Кадимкидей каркылдап,
Кан абакең эр Бакай
Айтып турат шартылдап.
«Тилекти кудай берди» – деп,
«Семетей жалгыз кирди» – деп,
«Түп-Бээжиндин четинен,
Четиндинин бетинен
Жылкынын баарын тийди» – деп.
«Эки,үч күнү жаткыла,
Ондон-бештен болгула,
Семизден бээни сойгула,
Туурап жатып тойгула,
Кууратанын койгула.
Нечен күнү куурадың,
Бүгүн жатып жыргагын.
Эки-үч күнү эс алып,
Анан жылкы айдайлы.
Коңурбай эми келчү эмес,
Безе качып кутулду.
Жандын үйүн туштады,
Жаман жерге муштады.
Жаралуу кылып жиберди,
Кудай билет өлөбү,
Же да бир кезде келеби?
Милдеттүү сөздөн кутулдуң,
Эки үч күнү күткүлө,
Жолун тозуп жаткыла.
Келсе келер Коңурбай,
Келбесе кетер чоң калдай.
Чочутуп салдык капырды,
Мен-менсиген баатырды,

Бериштесин качырды».
Абакең Бакай кеп айтып,
«Берди кудай» – деп айтып!
Абакеңиз эр Бакай,
Ондон-бештен үлөшүп,
Кудайдан чындап тилешип.
Белге киши коюшуп,
Бээ семизин союшуп.
Жолго киши чыгарып,
Жоргону кармап сугарып.
Күлүктү минип алышып,
Өөдө-төмөн жарышып,
Жылкыдан ылоо минишип,
Эки,үч күнү болгон соң
Жыргап жолго киришип.
Күрпүлдөктүн Шоруна,
Бүгүн кирди жолуна.
Өгүз-өтмөк,Тай-Ашуу
Абакеңиз Бакайдын
Кылган иши как ушу.
Аякөзгө келишип,
Чук терекке конушуп,
Жыргап көчүп жөнөлдү.
Каркыранын керүүгө,
Кан Көкөтөй абаңдын
Ашын берген жерине,
Ага келип бир конуп.
Андан көчүп жол жүрүп,
Ысык-Көлдү бет алып,
Кызыл-Кыя, Саң-Ташты
Жылкы менен бул ашты.
Аны таштап коюңуз,
Ар жагында Коңурбай,
Кабарынан болуңуз!
Бир оокумда Коңурбай,
Коңурбайдын Кара аты –
Кача жүргөн адаты.
Аман качып кутулуп,
Коңурбайды карасаң –
Чамбулала чаң болуп,
Чаткаягы кан болуп,
Кылган иши даң болуп,
Кызыл ала кан болуп.
Күлчоронун сайганы,
Коңурбайды карасаң
Эсинен бүгүн таңганы.
Көөкөрлөгөн эмедей,
Көтүнөн аккан кара кан.
Кара канды карасаң –
Кара жерге төгүлүп,
Жаны көзгө көрүнүп.
Азыр кирип келди эми,
Азаматтар көрдү эми.
Алдынан тозуп жармашып,
Алгараны кармашып,
Азыр токтой калганда
Коңурбай келип арманда.
Ала салып жыгылып,
Жүрөгү оозго тыгылып,
Элдин баары чогулуп,
Эми келди үстүнө,
Коңурбайды далдайтып,
Согум сойгон эмедей,
Чечиндирип дардайтып.
Абай кылып караса –
Күлчоронун жарасы,
Жандын үйүн туштаптыр,
Найза менен келтирип,
Жаман жерге муштаптыр.
Каптай болгон калтасын
Калбырата сайыптыр,
Жаман жерди карасаң –

Шалбыратып салыптыр.
Көргөндүн көөнү бөлүнүп,
Көбү жандан түңүлүп,
Көздөн жашы төгүлүп.
Ар кимиси кеп айтып,
Адам болбойт деп айтып.
Алтоо,жетөө келгенби,
Алдап кармап алганбы,
Алдын кесип салганбы?
Экөө-үчөө келгенби,
Эптеп кармап алганбы,
Энин сууруп салганбы?
«Кантип киши болот» – деп,
«Атка кантип минет» – деп,
«Жоого кантип тийет» – деп,
Жобогону сандан көп.
Кечил болуп калды деп,
Кейигени андан көп.

КОҢУРБАЙДЫН СЕМЕТЕЙ МЕНЕН СОГУШУ

Коңурбайдын элинде
Аярлары андан көп,
Мыктылары сандан көп.
Догдур келди додурап,
Молдо келди божурап.
Дарысынан алышып,
Жарасына салышып.
Кырма кызыл дарыдан,
Кыябы менен беришип.
Момуядан мол берип,
Ар дарыдан чоң берип.
Алекисаат болгончо,
Ачып көздү жумганча
Алачыктай чоң Калча
Адам болду аңгыча.
Алты күнү тим жатты,
Андай болуп ким жатты?
Жана Коңур элге айтты:
«Ысык Көлдөн өткүчө,
Таласына жеткиче
Дагы жөнөп баралы.
Алыбыз келсе жылкыны
Ажыратып алалы,
Кел, артынан баралы».
Мурдагыдай болбоду,
Бу баатырың оңбоду.
Жылдызына оңдоду,
Жоор аттарын комдоду.
Арык атын жемдеди,
Азаматын демдеди.
«Арт жагыман кел» – деди,
Дагы Коңур дегдеди.
«Арманда болуп калдым» – деп,
Күлчорого алдатып,
Көчүгүмдү кандатып,
Күйбөгөнүм күл болуп,
Бышпаганым чок болуп,
Мындай кордук жок болуп.
Ошонетип арманда,
Оозун жаман карманды.
«Карагул баатыр жүргүн» – деп,
«Жалгыз жүргөн жаман» – деп,
Эми экөө болуп жөнөйлү.
Ысык-Көлдөн өткөрбөй,
Эми барып көрөлү.
Коңурбайдын Алгара
Аны менен бир тууган
Дагы күлүк Кылкара –
Карагулдун мингени.
Эки ат менен жарышып,

Үзөңгүсү кагышып,
Экөө жөнөп калганы.
Көт жагында калың кол
Көңтөрүлө жөнөдү.
Келе берсин бу жерде,
Абакең Бакай не жерде?
Ысык-Көлдүн боюнда,
Кең күңгөйдүн оюнда
Жылкынын баары жыбырап,
Көл жакалай быжырап.
Азыр келип конушуп,
Ат эс алып оңушуп.
Бир күнү анда токтолуп,
Беттешкени жок болуп.
Туура сууну бурушуп,
Балык алып турушуп,
Талашып экөө урушуп.
Кээ бирөөн карасаң –
Көл жакалай куш салып,
Өрдөк менен соно алып,
Эсталгандай кубанып.
Кыргый менен куш салып,
Кыз алгандай кубанып.
Ат тыныгып оңушуп,
А күнү да конушуп,
Эртең көчмөй болушуп,
Ушунетип кеңешип.
Кээ бирөө кеп айтат:
«Сары-Өзөн бойлоп кетели,
Кээ бирөө кеп айтат,
Капчыгайың таш болот,
Катуу бакыт иш болот,
Кочкор деген сырт болот.
Как ошону бет алып,
Жери жумшак саз болот.
Суусамырды бет алып,
Ала-Белден ашалы,
Таластын берки башынан
Как ошо жерден түшөлү».
Кеңешти минтип күтүшүп,
Акүнү үйдө жатышып
Эртең менен болгондо
Элдин баарын дүргүтүп,
Жылкынын барын үркүтүп.
Абакең Бакай кеп айтат:
«Аттангыла, жүргүлө!
Жылкыны айдап сүргүлө!
Элдин баарын ойготуп,
Тамак-ашын кайнатып.
Ак сакалы жаркылдап,
Атка минип шартылдап.
Мен кароолго барайын,
Аскер жөнөп алгыча
Биртике карап турайын».
Деп, ошентип жөнөлүп,
Артындагы сеңирге,
Арызын айтып теңирге
Абакеңиз эр Бакай
Аттан түшө калды эми.
Сары жыгачка ат байлап,
Шап дедире бат байлап.
Абакеңиз сеңирге
Үйгөн ташты бет алып,
Келер жолун жат алып,
Кызыл-Кыя белине,
Кытайдын келер жерине
Кылтыйып карап тургуча
Алачыктай чоң Калча
Карагул экөө аңгыча
Көккө жакын кырандан
Чыга кана түшкөн жери ошол.
Абакеңиз эр Бакай

Анығын көрүп алды эми.
Токтой албай эр Бакай
Көкчолокту моюндап,
Томогону коюндап.
Элдин баарын дүргүтүп,
Жамандарын үркүтүп.
«Баякы капыр Коңурбай
Дагы келип калды» – деп,
Мылтык атчу мергендер,
Быркырата киргиле!
Жаа атуучу баатырлар,
Зыркырата киргиле!
Жоо качырчу ыктуулар,
Акыл тапчу мыктуулар,
Бириң калбай жүргүлө!
Өң коркоктун баарысы
Жылкыны ары сүргүлө!
Жер чегине келгенде
Кудайдан тилеп көргүлө!
Чоюнбашты колго алып,
Жазбай чапчу мыктуулар,
Ыроот-ыроот болгула,
Ырастап жолго салгыла!
Ирет-ирет болгула!
Издеп жөнөп баргыла!
Капыр менен мусулман
Карчалышар күн болду,
Суудай аксын кызыл кан!
Ажалдууңар өлгүлө,
Акыретти көргүлө!
Аянбай жанды киргиле!
Эми азаматтар жүргүлө!»
Ал аңгыча эр Семе –
Арыбакты эр неме.
Артынан кошо жүрдү эми,
Канчоро менен Күлчоро
Буда жөнөп калды эми.
Алтын тууну көтөрүп,
Абырактуу Сары кан
Буда жөнөп калды эми,
Арт жагынан калың кол
Буда жөнөп калды эми.
Бу Семетей баланын
Күрөшкөнүн көрөлү,
Күрпөңүндө жүрөлү.
Атышканын көрөлү,
Айдыңында жүрөлү.
Кытай менен мусулман
Кырчылдашып алган соң,
Кантип карап туралы?
Дин талашып алалы,
Тирүү куурап жүргөнчө
Тиги дүйнө көрөлү!
Абакеңиз алдында,
Ак сакалы силкилдеп,
Асабасы желпилдеп.
Боз жоргосу бүлкүлдөп,
Баштап алып жөнөлдү.
Асаба тууну Сары кан
Аштап алып жөнөдү.
Баякы чыккан сеңирге,
Көп жалынып теңирге
Беленденип калды эми.
Аны таштап коюңуз,
Ар жагында Коңурбай
Кабарынан болуңуз!
Бурамалуу дүрбүсү –
Мурунку жомок үлгүсү.
Мунусун көзгө салды эми.
Бурап-бурап отуруп,
Кынабына келтирип.
Кырдан Коңур кыйшайып,

Аскерди көрүп алды эми.
Кол менен малды көргөн соң,
Коңурбай айтып салды эми.
«Айланайын Карагул,
Бакайдын колу мына бул.
Жакын жерде көрүндү,
Көрүп көөнүм бөлүндү.
Колдун баарын карасам
Кайраттанып алыптыр.
Каңдагайын шымданып,
Баары бирдей шаңданып,
Келе жатыр камданып.
Жылкынын баарын таштады,
Баары бери баштанды.
Ажал жакын убагың,
Антип карап турбагын.
Алдын баштап жөнөйүн,
Артын бери айдагын!
Айтканымды ойлогун,
Аттуу киши койбогун.
Белди бекем байлагын!
Артын айдап кылычтап,
Кытайдын баары жылыштап.
Азыр белден эңкейип,
Чаң асманга буркурап,
Чакчелекей чуркурап.
Кырдан ойго кирди эми,
Кытайды бери сүрдү эми.
Жээк тартып кылкылдап,
Желе тартып лыкылдап,
Желек туудан бөлүнбөй,
Жердин бети көрүнбөй.
Кара туман калың кол
Кайнап келген жери ошол.
Аны таштап коюңуз,
Ар жагында Бакайдын
Кабарынан болуңуз!
Абакеңиз эр Бакай
Ысык-Көлдү жакалап,
Төштүн түбүн бакалап,
Нечен миңдей кол менен,
Чаң ызгытып жол менен.
Кайра тартып калды эми,
Каршы кана жөнөп алды эми.
Колду айдап чаңдатып,
Көргөн жаңды таңдатып,
Асабасы желпилдеп,
Ак сакалы селкилдеп,
Көкчологу бүлкүлдөп.
Көптү баштап жөнөлдү,
Көт жагынан калың кол
Чуулдашып жөнөлдү.
Баш жагында эр Семең,
Аягында эр Бакай,
Туурасында Канчоро
Ортосунда Күлчоро.
Жээк тартып кылкылдап,
Жерге тартып былкылдап.
Найзанын учу чабышып,
Азамат башы кагышып.
Коркоктордун баарысы
Аттан түшө калышып.
Сийемин деп сийе албай,
Ычкырын чала байланып,
Оңкосунан жыгылып,
Жүрөгү оозго тыгылып.
Кайтып атка минишип,
Элдин баарын карасаң
Маңдайлашып алды эми,
Мына ушундай калды эми.
Ал аңгыча Коңурбай
Ала байрак сур желек,

Адамдан заты бир бөлөк.
Аркыраган дабыштуу,
Быркыраган муруттуу.
Кызыл желек туу менен,
Чыңгыш кандап чуу менен
Алгаранын күү менен
Алгара атын сойлотуп,
Болот калкан зоотун
Ар мүчөдө ойнотуп.
Алачыктай чоюнбаш
Алаасында короюп,
Найза колдо сороюп,
Чоюнбаш белде чочоюп,
Чоң кара ат менен очоюп.
Ал аңгыча эр Семең
Кыйа тартып келди эми,
Коңубайды көрдү эми.
Караганы илбирстей,
Кайсаганы албарстай,
Качырганы жолборстой.
Качырганда кайтпаган
Камандан таалым алган кул,
Билеги күчтүү балбан кул,
Кирпик ирметип көз жумбас
Манастан таалым алган кул.
Караса көздөн от жанган,
Кармаса колдон кан тамган.
«Атам Манас колдо» – деп,
«Колдогун ушу жолдо» – деп,
Качырып жөнөп калганда
Көрбөгөн жан арманда.
Ал аңгыча Коңурбай
Кайратына тура албай,
Кантип турсун уялбай.
Ат соорусун салды эми,
Ысык-Көлдү бет алып,
Ыраактан качып калды эми.
Караң калган Тайбуурул
Колу кыска мал экен,
Коён сындуу жан экен.
Ыраак узап жөнөлдү,
Эр Семетей көзөлдү.
Арт жагынан Күлчоро
Кошо жөнөп алды эми,
Аягынан Канчоро
Кошо жөнөп алды эми.
Ал аңгыча эр Бакай
Кошо жөнөп айкырып,
Коё бер деп кыйкырып,
Эки буту тепеңдеп,
«Эми качан жетем» – деп.
Ал аңгыча калың кол,
Ада кирип келди ошол.
Бери жагында мусулман
Тополоңу тосулуп,
Топурагы созулуп.
Толуп жаткан калың кол
Аралашып кошулуп.
Капыр менен мусулман
Карчалышып келгенде
Суудай акты кызыл кан,
Далай адам бузулган.
Туу такандап турушуп,
Туруп алып урушуп,
Кайрат менен турушуп,
Качпай туруп урушуп.
Бирин-бири кырышып,
Уу ичкендей кылышып.
Капырдын колу мол экен,
Эсеби жок кол экен.
Мусулман эли аз экен,
Бири-бирине кас экен.

Алдына келе бергенин
Найза менен былгытып,
Аркасынан келгенди
Албарс менен кыңгытып.
Абакеңиз эр Бакай
Найза менен айзалап,
Кылыч менен кайсалап.
Бет алдынан келгенди
Беш алтыдан жыгышып,
Ошо кезде Күлчоро
Бакайдын үнүн угушуп,
Ар тараптан чыгышып,
Алтын туусун жыгышып,
Колдун баарын карасаң
Кокту, тоодо кырылып.
Кой өлүмү кылышып,
Жылга толо кырышып.
Жылкы өлүмү кылышып,
Эмчекке найза мылгытып,
Эрендер канды кулгутуп.
Мылтык үнү тарс этип,
Ок тийгенде чалп этип.
Кериней үнү бапылдап,
Доолдун үнү дүпүлдөп,
Жазайыл огу жаркылдап,
Кылыч белде шалкылдап.
Ажал-өлүм жакындап,
Ажал-өлүм болгондой,
Астын-үстүн болду эми,
Акыр заман келди эми.
Ай асмандан тутулуп,
Айдын көзү бузулуп.
Күн асмандан тутулуп,
Күндүн көзү бузулуп.
Күн караңгы түн болду,
Көл жакалай кан болду,
Көргөн адам таң болду,
Көп кишилер нан болду.
Ай караңгы түн болду,
Акыр заман күн болду.
Эңдөөлүктөн эр өлүп,
Нечен сонун бөрү өлүп,
Капырлардан көп өлүп,
Мусулмандан теңи өлүп.
Туу такандап турушуп,
Туруп алып урушуп.
Далай-далай капырдын
Көкүлү калды жер жайнап,
Муруту калды кан чайнап,
Мусулмандан дагы өлүп,
Нечен сулуу бала өлүп,
Алтымышта чал өлүп.
Очогор тийип окко учуп,
Оозунан кан кусуп,
Ойрон болду мусулман.
Ысык-Көлдүн жээгине
Суудай акты кызыл кан.
Кылыч тандап, курч алып,
Кыргый менен куш салып,
Кыяматтан тынч алып,
Кыйла гана киши өлдү эми.
Карып жанга бир азап –
Как ушундай бир казат.
Ошо кезде эр Семең
Урушаарга жоо таппай,
Урунаарга тоо таппай.
Кезеңгени Коңурбай
Бир оокумда чоң калдай,
Чочуганы Семетей.
Көл жакалай кыйгаштап,
Качып берди жол баштап.
Көргөн жерден айкырып,

Бабедин деп кыйкырып,
Коңурбайды бет алып,
Эр Семетей көкжалың
Качырып кана кирип барды эми.
Ала байрак-туу менен,
Тайбуурулдун күү менен
Кытайдан чыккан баатырды
Эр Семетей баатырың
Кыядан чыгып качырды.
Аялдабай жетти эми,
Найза менен нетти эми.
Алтын кемер четине,
Айдалынын бетине
Алып келип бек сайды,
«Алдым кулду», деп сайды.
Ээрден көчүк кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Эси ооп далдайып,
Келе жатыр шалдайып.
Алтын ээр марал баш
Акырекке жолоктоп,
Алгарага өбөктөп,
Ээрден көчүк бөлөктөп.
Тоңкоюп барып жыгылып,
Жүрөгү оозго тыгылып.
Катуу жерге тарс этип,
Бир жаккы буту карс этип,
Томолонуп жыгылып,
Кала берди бу жерде.
Алгараны кубалап,
«Кармап алып кетсем» – деп,
Кайра келип капырдын
Жазасын абдан берсем – деп,
Караң калган кара аты
Качан болсо ушинтип,
Кача жүрчү адаты
Чылбырын туура тиштеди,
Карагулун издеди.
Барган сайын алыстап,
Узап качып жөнөлдү.
Жетпей Семең арманда,
Кайра тартып алганда.
Кан Бакайды карасаң
Кыр жагынан кыйкырып,
Кыран Бакай бакырып.
Кырып алып кирди эми,
Арасында Канчоро,
Абырактуу Күлчоро
Астын-үстүн кылды эми,
Аралашып жүрдү эми,
Аябастан кырды эми.
Ал аңгыча эр Семең
Эр Бакайга келди эми.
Баягы экөө караса –
Чаң басылып калыптыр.
Далай адам өлүптүр,
Акыретти көрүптүр.
Калың уруш суюлуп,
Элдин баары токтолуп,
Биринде каруу жок болуп.
Бир атууга дары жок,
Бит сыгууга каруу жок.
Минтип журөт бириндеп,
Сары канды карасаң –
Айрылбаган башы жок,
Жарылбаган кашы жок,
Жан аяган киши жок.
Эми калган кытай буркурап,
Жан соогалап чуркурап.
Жарактын баарын таштады,
Жабыла ыйлай баштады.
Кол куушуруп Бакайга

Алдына келди чогулуп.
Ошондо Семең жашында
Эр Бакайдын астында
«Эми урушту кой» – деди,
«Ачууңузду тый» – деди.
«Көл жээгине Коңурбай
Тетиги жерге жыгылды.
Ачык күнү тутулуп,
Алгара кетти кутулуп.
Жүргүн аба, баралы,
Коңурбайды көрөлү.
Тирүү болсо капырдын
Башын кесип алалы,
Өлгөн болсо баатырдын
Тонун чечип алалы».
«Эмесе макул, куп» – дешип,
Семетей, Бакай, Сары кан
Коңурбай көздөй жүрдү эми.
Канчоро менен Күлчоро
Өкүмүнө көндүрүп,
Колго түшкөн кытайдын
Бары-жогу башкарып,
Алар анда калды эми.
Ал аңгыча эр Семең
Ээрчитип Бакайды,
Сары кан үчөө салды эми,
Көл жакалай барды эми,
Жыгылган жерин көрдү эми.
Коңурбайды карасаң
Буту сынып кыйраган,
Коңурбай жаман кыйналган.
Ошо бойдон эр Семең
Атын кууп кетти эле,
Аңгыча Коңурбай эс алып,
Эки жакка көз салып,
Жакшылыкка жоруду,
Сынган санын Коңурбай
Дамбалын чечип ороду.
Бутун бекем таңды эми,
Момиядан алды эми,
Таңдайына салды эми.
Бир жагын дайра суу кылып,
Бир жагын аска тоо кылып,
Ошо жакка бет алып,
Санын колго сүйрөдү.
Жан айласы курусун,
Жашынып кирди көбөкө,
Жаткан жери көлөкө.
Чычырканак ичинен
Чыңданып карап турду эми,
Милтесин кызыл чоктотуп,
Оңурайтып Коңурбай
Оозун бери каратып
«Жаздыгымды жаздатып,
Ала жатып өлөйүн».
Ошонетип токтолду,
Ал аңгыча артынан
Семетей, Бакай, Сары кан
Сүйрөндүсүн кубалап,
Кууп кирип келди эми.
Ал аңгыча Коңурбай
Алиги үчөөн көрдү эми.
Эки көзү чакчайып,
Карап турат какчайып.
Очогорун оңтойлоп,
Эр Коңурбай ыңгайлап.
Бир жагы дайра суу болуп,
Бир жагы аска тоо болуп,
Бир көбөөлдүн ичине
Кечээ кирип калыптыр.
Өңгө боюн жашырып,
Бетине таштан чеп кармап,

Беленденип калыптыр,
 Ата турган болуптур.
Абакең көрө салды эми,
Кайра тартып алды эми.
«Айланайын балдарым,
Кайра тарткын сардалым.
Кудай уруп салыптыр,
Коңурбайды карачы!
Бетине мылтык алыптыр,
Бери карап калыптыр.
Койгун балдар, кетели,
Коңурбайды нетели?
Санын чирип өлсүн – деп,
Куурап мында калсын – деп,
Бул жаралуу каман – деп,
Мунун кылар иши жаман – деп.
Буган жакын барганың
Калбайсыңар аман – деп,
Очогор менен бир атып,
Баарыбызды сулатып,
Бөөдө бизге кылбасын,
Тилимди алсаң барбагын.
«Эмесе, макул куп» – деди,
«Абаке, сөзүң эп» – деди.
Кайра тартып алышып,
Баягы элге барышты,
Абай кылып караշты.
Канчоро менен Күлчоро
Айдап жүрөт ийирип,
Ак динине кийирип.
Ээгине сакал койдуруп,
Капыр динин жойдуруп.
Мурутун серпип ойдуруп,
Мусулман динге койдуруп.
Баягы үчөө көрүшүп,
Бек ыраазы болду эми,
Өлгөндөрүн көмдү эми.
 Мусулмандын өлгөнүн
Баарысын издеп көмүшүп,
Капырлардын өлгөнүн
Бөрү жесин бөйрөгүн,
Жору жесин шыйрагын,
Карышкыр жесин к......!
Кетүүчүңөр кеткиле,
Жолуңарга киргиле,
Аты-тонуң бергиле,
Үйүңөрдү көргүлө.
Ак мусулман болгонуң,
Таласта менин коргонум,
Аны көздөй баргыла,
Аралашып калгыла.
Катын алып, үй тигип,
Кадимкидей болгула».
Абакеңиз эр Бакай
Жалгай көргүн бир кудай.
Жалпы көчүп жөнөдү,
Аттын баарын жылкыга
Кошуп айдап жөнөдү.
Жылдырып Бакай жылкыны,
Айдап алып жөнөдү.
Басташканы Коңурду
Басып алып жөнөдү,
Көтүнөн келген кытайды
Кырып алып жөнөдү,
Кызык ишти Семетей
Кылып алып жөнөдү.
Коңурбайдын жылкысын
Жыйып алып жөнөлдү.
Аны таштап коюңуз
Алиги кеткен Алгара
Кабарынан болуңуз.
Чылбырын туура тиштеди,

Карагулду издеди,
Кан Коңурдан айрылып,
Алгара аты кайгырып,
Келе жатыр ошондо.
Караса көзгө илинбей,
Кайсы экени билинбей.
Коңурбайдын Кара аты –
Колтугунда канаты.
Кысып алып жөнөдү,
Учкан куштай Алгара
Сызып алып жөнөдү,
Өзү көргөн жолуна
Түшүп алып жөнөдү.
Сүйрөп жүргөн чылбырын
Үзүп алып жөнөлдү.
Коңурбайдын Алгара
Ар өнөрүн сен кара.
Чуудай кулак чунайып,
Бөрүдөй куйрук чубалып.
Бөйрөгүнөн караса –
Көргөн киши кубанып.
Ал аңгыча Алгара
Алекисаат болгончо,
Ачып көзүн жумганча,
Кирип барды аңгыча.
Карагулду карасаң,
Как Бээжинден кол жыйып,
Кайнаган элди мол жыйып.
Күн батышка барам – деп,
Күчтүү согуш салам – деп,
Токсон пилге дары артып,
Тумандай чаңын карартып.
Кан Коңурбай төрөм – деп,
Өлсө кошо өлөм – деп,
Өнөрү болсо көрөм – деп,
Көйкапка чейин барам – деп,
Барбай кантип калам – деп,
Өжөрлөнүп келетат.
Ал аңгыча Кара аты –
Алгараны карачы.
Кара терге чөмүлүп,
Кара ат келди көрүнүп.
Чылбыр, тизгин үзүлүп,
Эки көзү сүзүлүп.
Карагулдун кашына
Башын коюп тизеге,
Көзүнүн жашы тизилип,
Айтарына тили жок,
Ал өңдөнгөн айбан жок,
Ар душмандан тайган жок.
Алгара мойнун кучактап,
Көзүнүн жашы буурчактап,
Карагул ыйлап турду эми.
Коң төрөдөн айрылып,
Кокуй кара ат кайгырып,
Минтип турат калайык.
Ай, күнүнөн айрылып,
Алгара келди кайгырып.
Айла кандай болучу,
Коң төрөбүз өлгөнбү,
Караңгы жерди көргөнбү?
Кармай албай калганбы,
Катуу кууп салганбы?
Айтайын десе тили жок,
Сүйлөйүн десе кеби жок.
Эмне үчүн келген эби жок.
Алгарага минейин,
Артынан жолго кирейин.
Аман болсо төрөнүн
Алтын жүзүн көрөйүн,
Өлүп калса кокустан
Өкүрүп ыйлап көмөйүн.

Тирүү болсо төрөңөр
Тамашасын көрөйүн,
Так ушу жерде жаткыла!
Алты күнү күткүлө,
Алты күндө келбесек
Бээжинге кайра кеткиле.
Элдин баары токтолуп,
Жылган киши жок болуп.
Эр Карагул октолуп,
Кылкараны бош коштоп,
Жабуу менен колпоштоп,
Алгара менен дыркырап,
Таманынан кеткен таш
Асман көктө зыркырап,
Топурагы быркырап.
Этек-жеңин карасаң –
Жорунун канатындай дыркырап.
Алтындаган айдары
Чокусунда жаркырап.
Алгара менен аркырап,
Алты күндүк Ысык-Көл
Азыр кирип келди эми.
Абай кылып караса –
Жору айланып жолунда,
Жоо басып жеринде.
Коңурбай келип тескелип,
Кытай эли кез келип,
Мындай кыргын болуптур.
Мусулмандын аскери
Атынын баарын алыптыр,
Небак кетип калыптыр.
Мусулмандын баарысы
Кең күңгөйдүн ой менен,
Ысык-Көлдүн бой менен,
Кеткен экен жол менен.
Эр Карагул шалактап,
Эки көзү алактап,
Келип калды залактап.
Жөө жүргөндөн кеп сурап,
Коңурбайым кай жакта,
Көрдүңөрбү? – деп сурап.
Теле көргөн бенде жок,
Мындай мүшкүл элде жок.
Таштан издеп таба албай,
Көл жакалай барды эми,
Коңурбайды көрдү эми.
Көбөөлгө кирип Коңурбай
Момиядан мол жеген,
Ар дарыдан чоң жеген.
Адам болуп далбаңдап,
Басып жүрөт калдаңдап,
Каз, өрдөктөн атып жеп.
Баягыны көргөндө,
Салып кирип барды эми,
Аттан түшө калды эми.
Коңурбайды кучактап,
Көзүнүн жашы бурчактап.
Бек кучактап салаалап,
Көзүнүн жашы талаалап.
«Аман-эсен барсыңбы,
Алгара минчү эрсиңби?»
«Өңүмбү же түшүмбү,
Түшүмдө көргөн ишимби?»
Ылаанатка ыйлады,
Көзүнүн жашын тыйбады,
Ушинтип жанды кыйнады.
Сүйүнгөн сайын сүйүнүп,
Ылаанатка сыйынып,
Көзүнүн жашын тыйынып.
Ошондо Коңур кеп айтат,
«Кой, Карагул» – деп айтып,
Ыйлагандан пайда жок,

Семетейге айла жок,
Сени көрдүм көңүлүм ток!
Бу туруштан пайда жок,
Андан көрө жөнөйлү.
Ылаанаттын салганын
Бир жолу чогуу көрөлү,
Бир беттешип көрөлү.
Текебердүү кул экен,
Дөөпүрсүгөн эр экен,
Бир беттешип алалы, баатыр
Эмесе макул, куп – деди,
Ушу сөзүң эп – деди.
Тим эле кайра кетпейли,
Андан көрөк өлөлү.
Ылаанаттын жазуусун
Ушу жолу көрөлү.
Тим эле кантип жөнөйлү,
Ушу жолдо жылкымды
Алып кетти мүлкүмдү,
Кантип элди көрөмүн?
Кылмышкер болуп жүргөнчө
Туубай туна чөгөйүн,
Мындан көрө өлөйүн.
Как алдынан барайын,
Алдын тозуп көрөйүн.
Аңдып туруп ошону
Очогор менен атайын,
Жаралуу болуп калганда,
Жаман болуп алганда
Очогорду бек октоп,
Оңурайтып калганда,
Ата турган болгондо
Айбатымдан качты ошол,
Акылынан шашты ошол.
Ошондо билдим жүрөгүн,
Тирүү кантип жүрөйүн.
Бир беттешип көрөйүн,
Ажалым жетсе өлөйүн.
Алым келсе алайын,
Кантип кана кайра жөнөйүн.
Ушу жолдо үч алды,
Барган сайын күч алды.
Так ушунтип отуруп,
Теги түпкө жетер деп.
Башымды акыр кесер деп,
Эмесе макул, куп – деди,
Ушу сөзүң эп – деди.
Карагул деген бул экен,
«Сен өлгөндө мен өлдүм,
Экөөбүз бирдей тең өлдүк.
Жүргүн эми жөнөйлүк».
Күркүрөгөн кара нар,
Анын күчүн карасаң –
Коңурбайга барабар.
Тескей менен баралы,
Тегерете салалы,
Алдын тозуп алалы.
Атка минип алышып,
Тескей менен салды эми.
Теңгелине барганда
Аттан түшө калышып,
Мелтейе дүрбү салды эми.
Туурасынан Коңурбай
Көзүнө дүрбү алды эми.
Жылкынын баарын айдашып,
Көңүлүн ашык жайлашып.
Чайнаганы май болуп,
Көңүлдөрү жай болуп,
Көтмалдыны бет алып,
Көңтөрүлүп келатыр, баатыр.
Ошондо Коңур жүргүн – деп,
«Абдан баарын көргүн» – деп,

Атка минип алды эми.
Тегеренип жол жүрүп,
Күндөп-түндөп мол жүрүп,
Эртеңки күнү чак түштө
Көтмалдыны бууганга
Барып кана аңдып турду ошол.
Көлдүн жээги токойго
Карагулду койду го.
«Атты кармап тургун» – деп,
«Анда-санда көргүн» – деп,
Эки бетин көө басып,
Эр Коңурбай жөө басып,
Очогорду октотуп,
Коңгуроолу коңулчак
Так ошого кирди эми,
Коңурбай кана аңдып турду эми.

СЕМЕТЕЙГЕ ОК ТИЙИШИ

Аны таштап коюңуз,
Ар жагында Семетей
Кабарынан болуңуз!
Ушу күндө эр Семе –
Урумдан чыккан эр неме.
Көңүлдөрү жай болуп,
Оозу-мурду май болуп.
Семең туруп кеп айтат:
«Ой, абаке», деп айтат.
«Биз аттанып чыкканы,
Бээжин жайын укканы
Беш айдын жүзү болуптур.
Ала жазда келгенбиз,
Абай кылып карасам –
Мыйзам учуп күз болуп,
Санатылуу бир-бирден
Сайган эрим жүз болуп.
Салышам деген Коңурбай
Сайыша албай түз болуп.
Ушу быйыл ойлосом,
Алган шаарым үч болуп,
Абыкени аймадым,
Ар душмандан тайбадым.
Көп ногойду ийирдим,
Көбөштү көргө кийирдим.
Кара калпак, түркмөндү
Казак, кыргыз бүткөндү
Аргын, кыргыз, татарды
Катары менен караттым.
Чынкожо менен Толтойду
Катмары менен кыйраттым.
Ушу жолдо Коңурдун
Катын-кызын ыйлаттым,
Качырын сайдан туйлаттым.
Бата бергин абаке!
Энекемди сагындым,
Илгерилеп жөнөйүн!
Менин сагынганым Каныкей,
Мекеге барган эмедей,
Бир зыярат кылайын!
Каныкейди көрөйүн,
Колун жыттап өбөйүн,
Илгерилеп жөнөйүн,
Ой, абаке, бата бер!»
Анда Бакай кеп айтып,
«Э, кулунум» – деп айтып,
«Каныкейди көп айтып,
Айчүрөктү эстепсиң.
Андай болсо баргын» – деп,
Күлчорому ээрчитип,
Экөө болуп алгын – деп.
Ортосу Талас, башы Чүй,

Олуя-Ата жериңди
Көп сагынып калыпсың
Айчүрөктөй келинди,
Каныкей деп көп айткан
Билдим сенин кебиңди.
Эми таптың эбиңди,
Жөнөй бергин балдарым!
Ушу кезде ойлосом –
Ой жагында орус бар,
Кыр жагында Кытай бар.
Капталында каңгай бар,
Касташканың далай бар,
Асты-кийниң карай бар!
Анда Семең кеп айтып,
«Катыгүн, аба» – деп айтып,
« Бакай», «Бакай» дей берсе,
Мактанып кетет экенсиң.
Абакелеп сыйласа
Шаттанып кетет экенсиң,
Кесип алып келебиз,
Ажыдаардын куйругун.
Не болсо да көрөөрбүз,
Кудайдын салган буйругун.
«Сүргүн бери чоро» – деп,
«Как өзүмдөй чоро» – деп,
Эр Семетей баатырың
 Ээлигип кана жолго кирди эле.
Ал аңгыча эр Бакай:
«Э, калайык» – деп айтып,
Жайы менен жүрөлү.
Көтмалдынын сазына
Жете жүрүп конолу.
Тай семизин соёлу,
Нарын туурап тоёлу.
Жылкыны мурдагыдай айдабай,
Жайы менен коёлу.
Жайлоо менен жүрөлү,
Ушинтип доор сүрөлү.
Чекилдиктин сазына,
Кара-Суунун башына,
Айгыр-Жалдын астына
Эки күнү түнөйлү.
 Андан өөдө жөнөйлү,
Кырк күмбөздү көрөлү.
Бата кылып алалы,
Сөөктү өрдөп калалы.
Жалпак-Ташты ашалы,
Суусамырга түшөлү.
Суусун өөдө бойлойлу,
Жайлоо менен жүрөлү.
Кызыл май кылбай жылкыны
Ушинтип айдап жөнөйлү.
Ала белди ашалы,
Таласты көздөй үшөлү
Анан элди көрөлү
Аман-эсен баралы балдар!
Эмесе макул эп дешип,
Ушу сөзүң куп дешип,
Жылкыны айдап жылдырып,
Ысык-Көлдү кыдырып,
Тор-Айгырды бет алып,
Токтобостон кол келди,
Токтобостон мол келди.
Муну мындай таштайлы,
Бери жагында эр Семең
Кабарынан баштайлы.
Ысык-Көлдү кылаалап,
Ысыктан аты ылаалап.
Келе жатыр бул экөө
Чиркей менен урушуп,
Чымынданып желпишип.
Ушу кезде Буурул ат –

Чаткаяктан суурулат.
Бутатым жөнөп алыптыр,
Күлчоронун мингени
Эр Көкчөнүн Көкала
Абайласа жакшылап,
Айдап жүргөн жылкынын
Жарымынан көбү ала.
Күлчоро атын караса –
Алыска барса арыбас,
Алтымыш асый болгончо
Тишин сөйкөп карыбас.
Тилеги каткан мал экен,
Муну минген киши карыбас.
Суркоёнду эстесе
Эт жүрөгү болк этип,
Так ушинткен кезинде
Бешимге жакын кезинде
Бери жагынан Коңурбай
Бет алганы оңобу ай?
Очогорун октотуп,
Милтесин кызыл чоктотуп,
Жарым бута жакындап,
Оңурайтып калыптыр.
Алды каткан эр Семе –
Алакөөдөн эр неме.
Аны менен иши жок,
Ээ көрүп турган киши жок.
Аколпоктой тонунун
Топчулугун чечинип,
Жыбырата чыгарып,
Жанына жакын келди эми,
Ыргып тура калды эми.
Очогорду ыңгайлап,
Тура калды көз жайнап.
Омуроого келтирип,
Очогор менен бир атып,
Бир атканда сулатып.
Тайбуурулдун үстүнөн
Семетейди кулатып.
Алдынан мылтык тарс этип,
Жалынан ылдый кан кетип,
Семетей жерге жалп этип.
Ал аңгыча Күлчоро
Карап алып жалт этип,
Эт жүрөгү болк этип,
Карап алса аныктап,
Коңурбайдын өзү экен.
Жайылып жаткан Семеңди
Жандай өтүп калды эми.
Коңурбайды бет алып,
Качырып жөнөп калды эми.
Ал аңгыча Коңурбай
Албаң-далбаң түйүлүп,
Алгарага жүгүрүп.
Ыргып мине качты эми,
Акылынан шашты эми.
Артынан чоро кыйкырып,
Кирип келди айкырып.
Карагулду карасаң
Камына албай жатыптыр.
Кылкарага мине албай,
Качып жолго кире албай.
Үзөңгүсү үзүлүп,
Эки көзү сүзүлүп.
Күлчорого кез келди,
Ажал чукул тез келди.
Кыя болот кылычты
Кыя тартып Күлчоро
Кыйкырып келип доңузду
Как шилиге келтирип,
Тартып өтүп кетти эми.
Карагулдун кара баш

Тоголонуп калды эми,
Коңурбай менен аралаш
Күлчоро кууп алды эми.
Коңурбайдын Кара аты –
Жоого кирсе канаты,
Кыла жүргөн адаты.
Кырк канаты кыркырап,
Кызып алып жөнөдү,
Күлчорого жеткизбей
Узап алып жөнөдү.
Алды каткан уул чоро
Эки буту тепеңдеп,
«Эми качан жетем» – деп,
Өзү бала чепеңдеп,
Ээрчип алып жөнөдү.
Алгараны карасаң
Булут учкан мунардай.
Үстүндөгү Коңурбай
Түптүү кара чынардай,
Мындай кудай урарбы ай!
Көт жагында уул чоро
Кууп такыр жете албай,
Найза менен нете албай
Мылтык менен ата албай
Келе жатыр арманда.
Токто капыр эр болсоң,
Кача бер коркок кем болсоң.
Белгилүү баатыр сен болсоң,
Бешикте бала мен болсом,
Бир кайрылгын эр болсоң.
Сен байтал белең качкандай?
Мен айгыр белем ашкандай.
Атанын арман дүнүйө ай!
Алмадай бала мен болсом,
Алгара минген сен болсоң,
Бир кайрылгын эр болсоң.
Ат бакпаган чоронун
Алгара берсин сазайын,
Азапты минтип тартайын.
Тон таппаган чоронун
Көк күбө берсин сазайын,
Тозокту минтип тартайын!
Алгара атың болбосо,
Алар белем Коңурбай.
Азуулу жеке камандай,
Чалар белем Коңурбай.
Артыңан бирге Бээжинге
Барар белем Коңурбай
Көк күрмө тонуң болбосо,
Көрөр белең Коңурбай.
Көк букадай эңкейтип,
Сүрөр белем Коңурбай.
Көтүңөн кууп Бээжинге
Кирер белем Коңурбай!»
Оозун жаман карманды,
Жетпей келет арманда.
«Эми кууганда кантип жетемин,
Кудай кылды нетейин
Эми кайра кетейин!»
Атынын оозун бурду эми,
Жетпей гана токтоп турду эми.
Коңурбай кары баркылдап,
Кайра тартып каркылдап.
Айтып турат кууланып,
«Менден алган жылкыны
Аш бергин» – деп сүйлөнүп,
Ажыдаар түрдөнүп.
Очогор тийген оңчу эмес,
Оңолуп киши болчу эмес.
Менин да ишим оң экен,
Омуроосун чечинип,
Келе жаткан жеринде

Таамай кылып болжодум,
Как жүрөгүн оңдодум.
Очогор менен домдодум,
О, уул Күлчоро жетим, ойлогун.
Сен Карагулду ойсодуң,
Сен да өлтүрдүң бир киши,
Мен да өлтүрдүм бир киши.
Экөөнүн иши бүттү эми.
Экөөнүн иши бүттү деп,
Акыретке кетти деп,
Кайра гана тартып жөнөдү.
Кадеми каткан Күлчоро
Кайра тартып кайгырып,
Коңурбайдан айрылып.
Кадама сапты ай балта
Как бөйрөккө таянып,
Кайдан турсун аянып.
Өзү жаман кайгырып,
Акылынан айрылып,
Келе жатыр аңырып.
Бир кездерде караса –
Семетейдин үстүнө
Бакай баштап буркурап,
Үстү-үстүнө тыгылып,
Үстөмөндөп чогулуп.
Баягыны көргөндө
Бала чоро Күлчоро
Бастыра албай кеңгиреп,
Нас тарткандай делдиреп,
Келе жатты сенделип.

МУРАДЫЛДЫН СОГУШУ

Ал аңгыча караса –
Үстү жактан чуу чыгат,
Мурадылдап үн чыгат.
Калмак-Ашуу оозунан
Калкылдаган кол келет,
Эсеби жок мол келет.
Алигини көргөндө
Эки буту тепеңдеп,
Элге качан жетем – деп,
Эки көзү төрт болду,
Ичи жаман өрт болду.
Суркоён менен жаркылдап,
Доолбас үнү даңкылдап.
Кырым кандап кыйкырып,
Кыйа тартып айкырып,
Эр Бакайды бет алып,
Кележатыр дуу менен,
Эсеби жок чуу менен,
Эсенкандап буу менен.
Коңурбай атып салганда,
Эр Семетей жалп этип
Аттан түшүп калганда,
Кырдан көргөн кызыталак
Кыйкырып келет чуу менен,
Кызыл желек туу менен.
Көтмалдыга келгени
Көлгө камап кырганы.
Бакай чалга баралы,
Бака-шака кылалы.
Башчысы өлүп калган соң,
Башкасына кылалы,
Бирин койбой кыралы.
Суркоёнду көргөндө
Күйчөбөнү күл болду.
Бышбаганы чок болду,
Мындай кордук жок болду.
Күлчорону карасаң –
Ичи жаман от болду,

«Ушундай кызык урушта
Семетей төрөм жок болду.
Андан жетер кайгырып,
Эки буту тепеңдеп,
Эми качан жетем – деп,
Абама келип калабы
Семетейдин үстүнө
Акыр заман салабы?»
Карагулду караса –
Карагулдун кашында
Ооздугу шалдырап,
Оттоп турат жалдырап.
Баягыны көргөндө
Баабединге сыйынып,
Көзүнүн жашын тыйынып,
Аттан түшө жүгүрүп.
Карагулдун Кылгара
Кармап минип алды эми.
Кадимкидей чоронун
Кайраты башка келди эми.
Кайрат кылып ошондо
Эр Бакайдын үстүнө
Келе жатыр энтеңдеп.
Ал аңгыча Сары кан
Кайраттанып алыптыр,
Эр Семеңдин Буурулду
Ошол минип калыптыр.
Мурадылды бет алып,
Азирет деп чакырып,
Баабедин деп бакырып,
Маңдайлашып алышып,
Айза менен салышып,
Мурадыл менен Сары кан
Кайратына карасаң –
Адам айтар уул эмес,
Бакайдан кем кул эмес.
Балта менен салышып,
Башы-көзүн жарышып,
Найза менен сайышып,
Кабыргасы кайышып.
Мылтык менен атышып,
Кызыл канга батышып.
Кыя тартып турушуп,
Кызыгышып урушуп.
Сол бөйрөккө салышып,
Солуп сууруп алышып.
Оң бөйрөккө салышып,
Олуп сууруп алышып.
Колтуктары чоюлуп,
Көздүн баары коюлуп,
Чапандарын айрышып,
Жакаларын кайрышып.
Белдемчи деген темирин,
Беш кабырга себилин,
Белден жулуп кетишип.
Кемерин белден алышып,
Кекенишип салышып.
Чоюн башты колго алып,
Ары-бери булгалап,
Как чокуга салышып.
Чоюн баш кетет быркырап,
Айбалтаны колго алып,
Аркы-терки булгалап,
Как чокуга салышып.
Калкандарды жарышып,
Калган кетти быркырап,
Кадектей учуп зыркырап.
Андан ары келишип,
Ат үстүнөн эңишип.
Сарыканды карасаң –
Чычаладай көзү бар.
Чымырканып калыптыр,

Чындап кана кайрат кылыптыр.
Суркоён минген Мурадыл –
Мыктысынган бу баатыр.
Ээрден көчүк кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып.
Муну эңип кана алды Сары кан.
Ээрине өңөрүп,
Эрдик менен көгөрүп.
«Абаке, кокуй кайда» – деп
«Шыйрагынан байла» – деп
Азыр кирип келди эми.
Абакеңиз эр Бакай
Шап-шуп түшө калды эми.
Чылбыр менен бек быйлап,
Сүйрөп алып жөнөдү.
Чырга тарткан түлкүдөй,
Көргөн киши күлгүдөй.
Семетейдин үстүнө
Сүйрөп алып жөнөдү.
Баягы ат уурдаган капырды,
Мыктысынган баатырды
Семетейдин үстүнө
Тегеретип өттү эми,
Тыягынан кан чоро
Ылдам чуркап жетти эми.
Шап бычагын алды эми,
Шар дедирип Канчороң
Ичин жарып салды эми,
Өпкөсүн сууруп ошонун
Семетейдин башынан
Тегеретип алды эми.
Көлдү көздөй ыргытып,
Өкөсүн көлгө салды эми.
Эр Семетей төрөгө
Сары улак болуп табылып,
Садага болуп чабылып.
«Жакшы төлгө болду» – деп,
«Семетейге Мурадыл
Садага болуп калды» – деп,
Мурадылдын калың кол
Кайра качкан жери ошол.
Ак сакалы Мурадыл
Мурун өлдү бу баатыр.
Калың колду карасаң –
Тоону көздөй бет алып,
Баары качты жайнашып.
Күлчорону карасаң –
Суркоёнду көргөндө,
Кылгараны таштады.
Суркоёнду минди эми,
Тоону көздөй жүрдү эми.
Уу ичкендей кылды эми,
Уулап жүрүп кырды эми.
Күлчоро жетпей арманда,
Кайра тартып калганда
Калмак-ашуу жол менен,
Калдайган калың кол менен
Мурадыл колу бир илек,
Муну санап ким билет?
Кырым кандын колу экен,
Кыйладан ашкан мол экен.
Бакайды көздөй чуратып,
Суркоён атты ойнотуп
Жыландай мойнун сойлотуп,
Бака-шака жол менен,
Мына ушунча кол менен
Чаңды асманга баргытып,
Суркоён атты аргытып,
Соот кийип жаркытып.
Баары кытай, динсиз эл
Аралашып калган жер.
Ушу кезде эр Семе

Ажал менен азаптын
Арасында эр неме
Эсин таппай турганча,
Кирип келди аңгыча.
Бакай менен Сарыкан,
Күлчоро артык баарыдан.
Ада көзүн салды эми,
Күйбөгөнү күл болду,
Бышпаганы чок болду,
Мындай корду жок болду.
Баягыны көргөндө
Кайратына мол келди,
Көкала атты камчылап,
Көзүнөн жашы тамчылап,
Көл жакалап жөнөлдү.
Абакеңиз эр Бакай,
Сарыкан экөө бакырып,
Алдынан чыкты чакырып.
Көл жакалай жол менен,
Абакеңиз кол менен
Аралашып калды эми.
Калмак, кытай, мусулман
Аралышып калды эми.
Көл жакалай кысыл ган
Кан төгүлүп турушуп,
Как ушундай урушуп,
Каршы-терши турушуп,
Качпай туруп урушуп.
Далай адам өлүшүп,
Акыретти көрүшүп.
Ал күнү кечке турушуп,
Ажалдуулар өлүшүп.
Кан өлтүрүп туу жыгып,
Кудай жалгап салды эми.
Ногой менен шыгайдын
Баары олжолуу болду эми.
Мурадылдын касабын,
Мурунтан көрүп азабын.
Абакеңиз эр Бакай
Суркоён тийип колуна,
Кудай салды оңуна.
Ошондо Бакай кеп айтып,
«О, калайык сүйүнчү!
Тон, өтүгүң кийинчи!
Кайып болгон Суркоён
Кайтып келди билдиңби?
Суркоён тийди колума
Айланайын Күлчоро!
Эми кирдим жолуңа!
Тайбуурулду коштоп, ал!
Суркоён минип жолго сал!
Эртелете ылдам бар!
Ушу кезде Семетей
Айтарына кеби жок,
Эси ооп, эби жок.
Айчүрөккө барбасаң,
Андан айла болбосо
Ажал жакын калды» – деп.
Ишенбесең карагын,
Ок тийген жер ороодой
Оңурайып турбайбы
Огу чыкпай далыда
Көмөрүп койгон чарадай,
Эңкейип муну карачы!
Жүрөгү балтыр бешик баладай,
Айла болсо Чүрөктөн.
Ошондон айла болбосун
Көзү менен көрсүн – деп,
Өзү келип турсун – деп,
Түн боюнча барбасаң,
Эртең ушу маалда
Эрке келин Чүрөктү

Мында алып келбесең
Бизден айла жок болду!»
Абакеңиз эр Бакай
Ошону гана айтып токтолду.
Насыбайды бир атып,
Оозунан көк түтүнүн буратып,
Суркоёнду чуратып,
Тайбуурулду булкунтуп,
Кош ат менен жөнөдү.
Ал аңгыча эр Бакай
Мурадылдын аскерди
Ажал айдап тез келди,
Абакеңиз эр Бакай
Мурадыл колун бөлдү эми,
Эсебин бүгүн алды эми,
Кээси анда калды эми.
Кетейин деген кытайдын
Аты-тонун алышып,
Жылаңач жолго салышып.
Кеткендери жөө басып,
Эки бетин көө басып,
Бээжинди көздөй бет алып.
Эки-үч күнү эр Бакай
Ошол жерде калды эми.
Аны таштап коюңуз!
Алиги кеткен Күлчоро
Кабарынан болуңуз!
Эки буту тепеңдеп,
Элге качан жетем – деп,
Эрке бала Күлчоро
Ат үстүндө тепеңдеп.
Кабакка каны катыптыр,
Катуу келе жатыптыр.
Алжайбаган кашы жок,
Айрылбаган башы жок.
Коштогону Тайбуурул,
Минген аты Суркоён –
Кочкор менен келеатыр.
Булут учкан эмедей,
Буркуратып келе атыр.
Жаралуу болгон эр Семе,
Жаны чыгып эр неме.
Ушу бүгүн кечинде,
Күүгүм кирген кезинде
Сөөктүн-Белин ашты эми,
Суу самырга түштү эми.
Жоо-Жүрөктүн сеңирге,
Бек жалынып теңирге
Аттан түшө калды эми.
Жата калып суу жутуп,
Андан жөнөп калды эми.
Аркыратып жол жүрүп,
Түн ортосу кезинде
Ала-Белден эңкейип,
Ээрден көчүк деңкийип,
Тайбуурулду минди эми.
Суркоёнду салт коштоп,
Таластын жайык кечүүгө
Түн ортосу кезинде
Аргын, кыргыз айылын
Аралап көрдү дайынын.
Каныкейдин ак ордо
Азыр кирип келди го.
Арасына караса –
Каныкейге жанаша
Семетейдин ак ордо.
Күлчоро көрүп келди эми,
Жакын кирип барганда
Жылтылдаган от чыгат.
Баякыны көргөндө
Күлчородон жан чыгат.
Көргөн жерде турду эми,

Оюна ушул кирди эми.
«Бу түгөнгөн Айчүрөк
Ою менен болгонбу,
Оюн куруп салганбы?
Боз балдарды жыйганбы,
Ырысымды кыйганбы?
Семетей менен иши жок,
Тамаша менен таң атып,
Күлкү менен күн батып,
Жыргап-куунап калганбы?
Ишенгеним Айчүрөк
Как ушундай болгонбу,
Карыганда Бакайдын
Бетине жара салганбы?
Ушул кылган күң болсо
Ушу күндөн кечейин,
Башын кесип кетейин.
Кер байталды мингизип,
Кементайды кийгизип,
Акун кандын төрүнө,
Атасынын көрүнө
Бүгүндөн калбай киргизип,
Как ушинтип кайтайын,
Абакеме айтайын!
Бир кабакка кирди эми,
Атын байлай салды эми.
Айбалтаны таянып,
Аз канакай жай алып,
Аңдып басып келди эми
Туурдукту тешти эми,
Тушунан көзүн салды эми.
Караса Чүрөк муңайып,
Ичи күйүп буралып,
Шамаласын жандырып,
Уктабай көзүн таңдырып,
Семетейдин жарасы
Айчүрөккө көрүнүп,
Көзүнөн жашы төгүлүп.
Аманат жандан түңүлүп,
Үч күндөн бери түн катып,
Айчүрөк кантип тим жатып.
Жанынды жалгыз киши жок,
Жалпы журттун баарысы
Муну менен иши жок.
Куйту күң кургур кашында,
Куурап ошол отурат.
Анда-санда бу шордуу
Оңкосунан жыгылып,
Күлгө башы тыгылып.
Баягыны көргөндө
Ыраазы болду Күлчоро.
Айчүрөк анын жеңеси,
Куйту күң деген эмеси
Куурап экөө отуруп,
Куураганын көргөндө
Ыраазы болду кайниси.
«Кашкая багып күлбөгөн,
Кайниден ала билбеген,
Касиеттүү жеңе экен.
Ырсая багып күлбөгөн,
Төмөн этек зайыптын
Төрөсү экен бу шордуу.
Башка жоолук салгандын
Башаасы экен бу шордуу».
Ушуну ойлоп Күлчоро
Эшигинен кирди эми.
Кылычы кында кындыйып,
Аколпок тону шымтыйып,
Эрди-мурду бозоруп,
Эки бети томсоруп.
Жарагы белде калдайып,
Оозу-мурду далбайып,

Шарт деп кирип келди эми,
Жарк деп Чүрөк көрдү эми.
Караса бая Күлчоро
Келгендерден кеп айтып,
«Кокуй, жеңе, деп айтып,
Ушу кезде байкасаң
Очогор тийип окко учуп,
Оозунан кара кан кусуп,
Семеңдин араң жаны бар.
Кылычтан тандап курч алып,
Кыргыйек тандап куш салып,
Кыямат жайдан тынч алып,
Эми кыйноодо жаткан жаныбар.
Бачым болгун, жеңе» – деп,
«Иш бузулду эми» – деп
Очогор тийген оңорбу,
Оңолуп киши болорбу?
Ок тийген жери ородой,
Оңурайып көрүнүп.
Огу чыкпай далыдан
Көмөрүп койгон чарадай.
Жүрөгү балтыр бешик баладай,
Аттанып кеткен төрөмдү
Аман жүзүн көрөмбү?
Жолунан аңдуучу чыгып оңдоду.
Жортуулга кеткен төрөмдү
Көтмалдынын буугандан,
Алдынан аңдып тургандан
Алдынан мылтык тарс этип,
Тайбуурул аттан жалп этип.
Жалынан ылдый кан кетип,
Ажал башка чын жетип,
Акыр заман күн болду.
Ушу күндө Бакайдын
Башына каран түн болду,
Биздей шордуу ким болду?
Кытайдан калың мал алып,
Эсеби жок мол алып,
Эсен болбой курудук,
Кокуй жеңе, туруңуз!
Куу кебиңди кийбесең,
Бүгүн жолго кирбесең,
Бүгүн түндө барбасаң,
Эртең жүзүн көрбөсөң,
Кыяны басып чоң жол кыл,
Кыяматты болжол кыл!
Абакем Бакай кеп айтты,
«Бачым келсин» – деп айтты.
Мындан башка кебим жок,
Не турасың эби жок!»
Баягыны укканда
Куруп калган Куйту күң
Алакандан чаң чыгып,
Ыйлап көздөн кан чыгып.
Эшикти көздөй жүгүрдү,
Ал аңгыча Күлчоро
Этектен кармай калды эми.
Эми кайда барасың,
Элге кабар саласың.
Жамынчыны алды эми,
Жаба салып үстүнө
Сызма менен чырмады,
Тумчуктуруп шордууну
Байлап салып шайланды.
Ал аңгыча Айчүрөк
Алдасына сыйынып,
Ыргып турду түйүлүп.
Сапсалгалуу сан ачкыч
Санабай бирин салды эми.
Сандыгынын ичинен
Аккуу кейпти алды эми.
Жез казганга суу куюп,

Жети чөмүп киринип,
Ысмы асан дубасын
Издеп окуп отуруп,
Пикирине толтуруп.
Аккуу кейпин кийинип,
Бир Алдага сыйынып,
Эшке чыгып алды эми.
Аттай аккуу болду эми,
Төрт айланып келди эми.
«Башта бала жолду» – деп,
«Кайсы жакта болду» – деп.
Ал аңгыча Күлчоро
Чыканак жерге салбады,
Чырым уйку албады.
Чымчып даам татпады.
Куйту күндү култуйтуп,
Жамынчыга ороду.
Жамандыкка жоруду.
Тайбуурулдун сооруга
Бөктөрүнүп алды эми,
Бөксө жолго салды эми,
Минтип жөнөп калды эми.
Бөлүнүп чыгып Таластан
Абыракты Күлчоро
Асыл Манас туйгундун
Куран окуп арбакка.
Куран окуп жөнөдү,
Асман менен Айчүрөк
Дубаны окуп жөнөдү.
Таңдын эре-середе
Ала-Белдин белине
Чыгып келди Күлчоро.
Айчүрөктү карасаң –
Анда-санда айланып,
Күйүп алып жөнөдү.
Суусамырды бойлошуп,
Шумдукту булар ойлошуп.
Ылдый карай салды эми,
Алды жакта Күлчоро
Кош ат менен буркурап,
Асманда учуп Айчүрөк
Кошо барат зыркырап.
Күлчорону карасаң –
Кочкор ылдый чаңдатып,
Көргөн жанды таңдантып.
Жалган түш жаңы чалганда,
Көрбөгөн жан арманда.
Кочкордун тияк башынан,
Кыбыла жаккы тушунан
Айгыр-Жалдын учуна,
Чекилдектин тушуна
Тегеренип Айчүрөк
Ысык-Көлүң көрүндү,
Көзүнүн жашы төгүлдү.
Карарган калың кол көрдүм,
Калкылдаган эл көрдүм.
Маанисин айтып берди эми,
Ошондо чоро кеп айтып,
Как ошого баргын» – деп,
Как ошо жерден көрөсүң.
Ногойлордун баары бар,
Ойрон Бакай кары бар,
Ошону көздөй ылдам бар!
Барганыңда көрөсүң,
Өлсө кошо өлөсүң,
Тилиң болсо көрөсүң.
Мен как ушу жерде калайын,
Арт жагыңан барайын».
Айчүрөк кетти лыпылдап,
Асман менен шыпылдап.
Алда кандай болом деп,
Эстегенде солкулдап,

Эт жүрөгү болкулдап.
Аны таштап коюңуз!
Алды каткан Күлчоро
Кабарынан болуңуз!
Аттан түшүп жай алып,
Айбалтаны таянып,
Этегин жерге тийгизип,
Эки күлүк бууданды
Ошол жерге сийгизип.
Ооздугун чыгарып,
Кара суудан сугарып.
Ачка жүргөн Күлчоро
Эки көзү тунарып.
Атын отко койду эми,
Басып келип акырын
Куйту күндү чечти эми.
Куйту күндү карасаң –
Кабыргасы кыйраган.
Күлчоро чечип койгондо
Тиги кетти кыйраңдап,
Мындай кетти тыйраңдап.
Ала салып жыгылып,
Алдага үнү угулуп.
«Не кылмышым бар эле, ботом!
Мынчалык эмне куруттуң,
ботом!»
Менде кылмыш жок эле,
Кандай курган шок элең.
Кабыргам койбой кыйраттың,
Мынча неге куураттың?
Ошенетип буркурап,
Ыйлап турат зыркырап.
Ошондо чоро кеп айтып,
«Куйту энеке», деп айтып,
Сенин куйтулугуң башыңа эне!
Ырайым кылып турамын,
Көзүңөн аккан жашыңа эне!
Сенин куйтулугуң өзүңө,
Оозуңан чыккан сөзүңө.
Сен түгүл Каныкей да билген жок,
Куйту, сенин оозуң шок!
«Элге айтып ийет» – деп,
«Калкыма бузук кирет» – деп,
«Сенден кабар жетет» – деп,
«Эл бузулуп кетет» – деп,
Ээн талаа, эрме чөл
Алып келдим энеке.
Сенин сөзүң жетти өзүңө,
Ачып карап көзүңө.
Ушу жерде карасаң
Кең Кочкордун талаасы
Эми ушу жерге сен калгын!
Мына бу чоң бычакты колго алгын!
Айланайын Күлчоро,
Айткан кебиң бул чоро.
Убалым кимдин мойнуна,
Жашым кимдин койнуна?
Алып келип таштадың,
Кең Кочкордун оюна.
Ошондо чоро кеп айтат:
«Ой, энеке Куйту күң,
Башыма түшкөн каран түн.
Сени ушу жерге таштадым,
Кудайга зарлап какшагын!
Айчүрөктүн артынан,
Семетейдин дартынан
Чоң бычакты сен алгын.
Кемирчекке сен баргын,
Ошондон казып жеп жата бер!
Сен ушу жерден кетпегин,
Кеткен менен жетпейсиң.
Эки күнү күйүп жат,

Эки күндө келээрмин.
Аман-эсен айыкса,
Ак кийизге салаармын.
Айчүрөктүн колунан
Ажыратып алаармын.
Сенин касиетиң көрөйүн,
Эми көп кечикпей жөнөйүн.
Аман-эсен айыкса,
Айткандын баарын кылбасам!
Аккелтенин огу урсун,
Көк келтенин чогу урсун,
Арбак урсун, ант урсун,
Алакан жайган бата урсун!
Анан Семетей өлсө кокустан
Кемирчек аарчып сен өлдүң,
Чечек айдап мен өлдүм.
Текей казып сен өлдүң,
Тентип жүрүп мен өлдүм!
Эми кечикпей эне, жөнөйүн!
Айчүрөктөй жеңенин
Өнөрү болсо көрөйүн!»
Айтып айтып басылды,
Куруп калган Куйту күң
Канча какшап асылды.
«Карышкыр жейт өзүмдү,
Карга чукуйт көзүмдү.
Кузгун чукуйт көзүмдү,
Кууратты менин өзүмдү!»
Ушуну айтып Куйту күң
Кудайга жаман жалынды.
Жалынсада болбоду
Күлчоро жетим оңбоду
Эки камчы, шарт уруш –
Эми мында не туруш.
Айчүрөктүн артынан
Азыр жолго салды эми,
Жалган түш жаңы чалганда
Көрбөгөн жан арманда
Бара жатыр Күлчоро.
Абай кылып караса –
Өйдө-төмөн буркурап,
Өкүргөндөй чуркурап.
Чаң асманга созулуп,
Элдин баарын караса –
Топ-топ болуп кошулуп,
Тополоң түшүп калыптыр.
Баягыны көргөндө
Ээрден көчүк кылтайып,
Эки көзү алайып.
Ээси ооду шалдайып,
Келе жатыр сандалып.
Аны таштап коюңуз!
Мурун кеткен Айчүрөк
Кабарынан болуңуз.

АЙЧҮРӨКТҮН ТАЛАСТАН УЧУП КЕЛИП СЕМЕТЕЙДИН ОГУН АТТАП ТҮШҮРГӨНҮ

Бай колунун башына
Тегеренип турду эми,
Тегерегин көрдү эми.
Абай кылып караса –
Төрт төбөлү ак чатыр
Төрөсүнүн үстүндө.
Абакеңиз эр Бакай
Эшигинин астында,
Асмайынан бир тартып
Оозунан көк түтүнүн буратып.
Ары-бери басты эми.
Аны Айчүрөк

Көлгө кире конду эми.
Аттай болгон куу болуп,
Көргөн күнү бу болуп,
Аккуу болуп каңкылдап,
Үнү чыкты зыңкылдап.
Көрө коюп Канчоро
Аккелтени алды эми,
Ата турган болду эми,
Аңдып басып калды эми,
Абакеңиз эр Бакай
Ага көзүн салды эми.
«Арбак урган Канчоро,
Кудай сени ал чоро.
Кайсы жакка барасың,
Ушундай күндөр болгондо
Кайсы жакка барасың?»
Ошондо чоро кеп айтат:
«Ой, абаке» – деп айтып,
Куу куштун – төрөсү,
Кудайдан келген иш болсо,
Ар сонунду көрөсүң.
Алачыктай куу келди,
Ар сонундан бу келди.
Ушу кууну атайын,
Ичин жара тартайын.
Өлөлекте төрөмө
Өтүн берип көрөйүн.
«Кана-кана» – деп айтып,
«Көзүң ачып кара» – деп,
Алакандан чаң чыгып,
Абакеңден үн чыгып:
«Кудай алсын сени» – деп,
«Келген экен эми» – деп,
«Ал Айчүрөк келин экен» – деп,
«Аны кантип аттың» – деп.
«Айчүрөк келин экен» – деп,
«Бул басканың бекер» – деп,
«Өзүң барып алып кел.
Мындай басып турайын,
Кудайдан чындап сурайын.
Аккууну атсаң өлөсүң,
Билбейсиңби Чүрөктү,
Саласың го дүмөктү.
Алып келгин мында» – деп,
Аккелтени таштады.
Айчүрөктү көздөй жүгүрдү,
Бутатым жерге түйүлдү.
«Батыраак балам келсин» – деп,
«Жарасын келип көрсүн» – деп,
Канчоро чуркап жетти эми.
Канчоро чуркап жеткенде
Аккуу кейпин чечти эми,
Келин киймин кийинип,
Жаратканга сыйынып.
Күлгөндө тиши кашкайып,
Күзгүдөй бети тастайып,
Күл бураган Айчүрөк
Күйөөсүнүн үстүнө,
Кирип келди кашына.
Караса эр Семең –
Кызыл өңү суз чалып,
Эр Семетей сурданып.
Алагар көзү кылайып,
Кыл муруту чычайып.
Эки бутун чиренип,
Так төбөсүн карасаң
Көк чатырга тирелип.
Аны көрүп Айчүрөк
Алдага ыйлап, кеп сүйлөп.
Очогор тийген жарасын
Энкейип Чүрөк караса –
Ок тийген жери ороодой,

Оңурайып көрүндү,
Огу чыкпай чарадай.
Дал ортодон көрүндү,
Эт жүрөгүн карасаң
Балтыр бешик баладай.
Ошондо Чүрөк буркурап,
Бир кудайга зыркырап.
Ыйлап турду дирилдеп.
Көзүнүн жашы зирилдеп.
«Мекеден келген Ак эшен,
Кол бергеним бала Эшен.
Жумула өткөн пайгамбар,
Отуз үч миң саабалар,
Колдочу күнүң бүгүндүр,
Бүгүндөн кийин төгүндүр!»
Эки аттап токтолду,
Ок ошондо козголду.
Көзүнүн жашы сел болду,
Көрүп Чүрөк дел болду.
«Ата, мага не болду?
Кайып пирге не кылдым,
Кай жеринен жаңылдым?
Ушу жашка келгенче
Жаңылганым жок эле,
Жаратканга не кылдым?
Түптү кара терегим,
Калың элге керегим!
Чынкожо, Толтой айынан,
Чымындай жандын айынан
Аккуу болуп алгамын.
Ай-ааламдын баарына
Учуп көзүм салгамын.
Кыяматтык жолдошум,
Акыреттик колдошум
Атадан жалгыз жолборсум.
Перинин кызы мен элем,
Бейбак шордуу мен элем.
Бир атадан так элем,
Жумурткадан ак элем,
Кай жеримен жаңылдым?
Көк ала сакал калдайды,
Көрдүм эле далайды.
Караңгынын жылдызы,
Кан Акундун жалгызы.
Кой ичинде серкеси,
Дөө-перинин эркеси.
Билген адам айтчу эле,
Билбеген бокту жечү эле.
Кай жеримен жаңылдым,
Алың жетсе ала жат,
Колуң жетсе кошуп ал!
Кокуй, төрөм, не болду?
Как ушинтип өттү эми,
Так секирип кетти эми,
Огу жерге тарс этип.
Эми түштү дүп этип.
Кызыл өңү сур чалып,
Кыяматтар тынч алып,
Кетип кала жаздады.
Эңкейип мындай караса
Огу менен аралаш
Кара кочкул кан чыгып
Арт жагынан бир табыш
Кайыптан келди унчугуп.
Эр Семетей батырың
Эми уйкусу келди эми.
Эр семетей күшүлдөп,
Оозу-мурду бышылдап,
Уйкуга кирип кетти эми.
Айчүрөктү карасаң
Тегеренип кетти эми,
Аябай дары септи эми.

Эр Семетей эс алып,
Эрке Чүрөк көз салып,
Колун сунуп көрүшүп,
Алекисаат болгончо
Огу түшкөн суурулуп,
Жаранын оозу куурулуп.
Эр Семетей эс алып,
Элге карап көз салып.
Эр Семетей оңолуп,
Ар душманы жоголуп,
Адам болду соолуп.
Дарыдан даба болду эми,
Өөдө туруп келди эми.
Элдин баары чуркурап,
Сүйүнчүлөп буркурап.
Абакеңиз эр Бакай
Асабасы желпилдеп,
Ак сакалы селкилдеп.
Айдап жүргөн жылкыдан
Ак сарбашыл тай алып,
Тайдын башын кести эми,
Көк бөрүнү алды эми.
Өйдө-төмөн жарышып,
Чаң созулуп буркурап,
Чак челекей чуркурап,
Кубанышып калганча
Күлчоро келди аңгыча.
Баягы элди көргөндө
Ээрден көчүк кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Тайбуурулдан жалп этип,
Күлчоро калды жыгылып,
Жүрөгү оозго тыгылып.
Баягы элдин баарысы
Ушул жакка чогулуп,
Эмне болду сага – деп,
Ушул элди кара – деп,
Тилегин кудай бергенде
Тирилип жалгыз келгенде
Абакең Бакай каркылдап,
Үстүнө келип баркылдап,
Ачууланып шартылдап.
«Өлгөнүң өөдө болгон соң,
Кудай сени урабы!»
Абакең Бакай сурады:
«Эмне болуп жатасың,
Өөдө тургун бала» – деп.
Эр Бакайды көргөндө
Ыргып турду сүйүнүп,
Жаратканга сыйынып.
«Айланайын абакем,
Атамды көргөн бабакем!
Улуткулуу булбулум,
Үйрөткүлүү туйгунум,
Ыраазымын кургурум!
Өлгөндөрдү тиргизген
Өжөр Бакай сенсиңби,
Чын эле Бакай келдиңби,
Айыктырып төрөмдү
Мен аман жүзүн көрөмбү?
Тура калып Күлчоро
Бакайдын колун бек кармап,
Не берсем жетет кудайга,
Өмүрүң өссүн далайга!
Алыска барса ак жолтой,
Атышканга сан колдой,
Жортуп журсөң ак жолтой,
Жортуулга барса сан колдой.
Батаң ката кетбеген,
Байгамбардай киши элең.
Дубаң бөөдө кетбеген,
Олуядай киши элең».

Жаратканга сыйынып,
Ыргып турду сүйүнүп.
Алтоо, жетөө жарышып,
Үзөңгүсү кагышып,
Аттан түшө калышып,
Ак чатырдын ичине
Азыр кирип барышып.
Семетейге кол берип,
Амандашып көрүшүп.
Айчүрөктү карасаң –
Күлбөй турат местейип.
Эки бети тастайып,
Кудайына сыйынып.
Этек жеңин түрүнүп,
Эбелектей жүгүрүп.
Жарасына дарыны
Улам сүртүп ыпылдап,
Убара болуп шыпылдап.
Ошондо Семең кеп айтып,
Айланайын Күлүстөн,
Азабыма кириштиң.
Күнү-түнү жол жүрүп,
Далай жерге барыштың,
Душманым менен салыштың.
Дөөлөр менен күрөштүң,
Чалгынды кошо чалыштың,
Жылкыны бирге алыштың,
Кай жерде көңүл калыштың?
Белге саадак бууштук,
Бээжинден жылкы кууштуң,
Бир туугандай тууштуң.
Бу дүнүйө жалганда
Сендей бир да менде жок,
Мендей көөсөр элде жок.
Кыяматка барганда,
«Кыйын менде карызың» – деп,
Эр Семетей баатырың
Күлүп турат арсаңдап.
Элдин баары чогулуп,
Үстү-үстүнө тыгылып,
Үч күнү анда тим жатты,
Айчүрөк өзү бул бакты.
Бээни аябай союшуп,
Жылкы этине тоюшуп,
Жыргап-куунап оңушуп.
Балыкчынын сазына,
Баары жыргап ошондо.
Көтмалдынын сазына
Тамаша менен таң атып,
Жыргап-куунап эл жатып,
Убада күнү толгондо,
Он чакты күнү болгондо
Бир күнү намаз дигерде
Айчүрөк туруп бир жерде
Аккуу кейипти кийинип,
Алдасына сыйынып,
Айчүрөк бармай болду эми.
«Мен кетейин төрөм» – деп,
«Айыкканың көрдүм» – деп
«Энекеме барайын,
Эт жүрөгүн жарылтып,
Мен сүйүнчү алайын.
Тобокелге салайын,
Токтобой эми барайын.
Куйту күң шордуу не болду,
Кабар салып өтөйүн,
Кайрылбастан кетейин».
«Эмесе макул, куп» – дешип,
«Элдин баары эп» – дешип
Айчүрөктү жөнөтүп,
Мөөр басып, кат берип,
Асман менен жөнөлдү.

Калың колдун баарысы
Жыргап-куунап ал калды,
Баякыдай эл болду.
Дагы ушунда болушуп,
Кошуна бир бээ союшуп,
Буту-колун чечишип.
Элдин баары жыргашып,
Тынч уйкуну алды эми.
Абакеңиз эр Бакай
Эртең менен болгондо
Керинейин тарттырып,
Керикке кошун арттырып.
Чатырларын бүктөшүп,
Жабыла жүгүн жүктөшүп.
Элдин баары дүркүрөп,
Жылкынын баары дүңгүрөп,
Эми көчүп жөнөлдү.
Муну таштап коюңуз,
Бая кеткен Чүрөктүн
Кабарынан болуңуз!
Намаз дигер кезинде
Асман менен каркылдап,
Ай канаты жаркылдап:
«Сүйүнчү эне! Сүйүнчү!
Тон, өтүгүң кийинчи!
Башың ачык байбиче,
Акылыңы тапты деп.
Ардактаган Күлчоро
Сени эне кылып бакты – деп,
Тилегим кудай берди – деп,
«Тиги жайга кетерде
Тирилип төрөм келди» – деп,
Бүгүн коркпой жата бер,
«Энеке Куйту бата бер».
Топ дедирип асмандан
Алдына таштап бир калта,
Куйту күң кургур жүгүрүп,
Калтаны көрүп сүйүнүп.
Ордунан тура жүгүрүп.
Оозун чечип караса –
Бир тоголок наны бар,
Ар даамдын баары бар.
Нанды тиштеп бурдады,
Кара суунун өзүнөн
Коштоп сууну ууртады.
Өзөгүнө өз алып,
Өлө жазып эс алып,
Аман болду Куйту энең,
Мурун калып талаада
Жаман болгон Куйту энең.
Домбул баштын ичине
Жатып калды тоюнуп,
Эки көзү коюлуп.
Ал аңгыча Айчүрөк
Асман менен лыпылдап,
Арыштады шордууңуз.
Жалпы баары жатканда
Капкасы алтын корого,
Каникейдин ордого
Жан кишиге көрүнбөй
Ак куу кейпти чечти эми.
Бурап бурап бу кебин,
Учуп жүргөн куу кебин
Ак сандыкка бир жолу
Алып келип салды эми.
Андан кайра жүгүрүп,
Каныкейдин алдына
Кызматына келди эми,
Баштан аяк маанисин
Баян кылып берди эми.
Бир күнү кеткен бу шордуу,
Бүгүн келди бу долу.

«Ой, энеке сүйүнчү!
Тон өтүгүң кийинчи!
Жаман сөздү коюңчу,
Алтын менен күмүштү
Жүктөй албай келеатыр.
Аруу чапан, дүрүйө
Бүктөй албай келеатыр.
Кара малдын баарысын
Айдай албай келатыр,
Катын-кыздан олжону
Байлай албай келеатыр».
Баякыны укканда
Эт жүрөгү болк этип,
Эси чыгып солк этип,
«Эмне дейсиң долу» – деп,
«Э, түгөнгөн шордуу» – деп,
Кайда кетти мен десем,
Бээжинге чейин бардыңбы,
Беренимди көрдүңбү?
Учуп жүрүп Айчүрөк,
Дагы дүмөк салдыңбы?
Уялбаган түгөнгүр
Дагы ошондо бардыңбы?
Анча барып сен келсең,
Келерин асыл билдиңби?
Эче күндө келичү
Келерин айтып билдирчи!
Сары улагым табайын,
Садаганы чабайын.
Аман-эсен көрүнсө –
Мен садага болоюн.
Бирдемени билдиң – деп,
Бирди көрүп келдиң – деп,
Укканыңдын баарын айт!»
Ошондо Чүрөк кеп айтып:
«Ой, энеке» – деп айтып,
Айтканда кебим узарат,
Аяк жагы түгөнбөй,
Эки көзүң кызарат.
Онун барын сүйлөөгө
Энеке сага не керек?
Төрө аман да, кары аман,
Төрөлөрдүн баары аман!
Баарын сурап нетесиң,
Түбүнөн түрүп отурсам
Көп кечигип кетесиң.
Кылганы журтка даң болуп,
Кызыл ала кан болуп,
Кыраан баатыр атамдын
Кызматын кыйын кылыптыр,
Кыйналышып калыптыр.
Ок тийбеген жери жок,
Ойрондордун эби жок,
Өлбөй калган бенде жок
Өжөрлүгү элде жок.
Өткүр экен баарысы,
Өжөр абам карысы.
Эсеби жок мал алып,
Бээжинден олжо мол алып,
Эки күндө келет – деп,
Элиңди аман көрөт – деп,
Чукул-чукул кеп айтып,
Кеп түгөндү деп айтып.
Сүйүнчүнү кыла бер!
Тамак-ашың жыя бер!
Сүйүнчүгө малыңды,
Аябагын жаныңды.
Кыла бергин камыңды,
Жыя бергин ашыңды,
Бүтүрө бер ишиңди».
Ошондо Каныш кеп айтып,
«Оңбо, Чүрөк, деп айтып,

Бир демени билгенсип,
Куу кебиңдин барында
Кууратарсың өзүмдү,
Кашайтарсың көзүмдү.
Кайтып айтчы сөзүңдү,
Ачып кара көзүңдү
Караса Чүрөк кызарып,
Тамылжыган өңү бар,
Сүйүнчүлүү түрү бар.
Муну көрүп Каныкей
Өз ичинен сүйүнүп,
Кудайына сыйынып,
Ыргып турду түйүлүп.
«Бердикелеп» акырып,
Бердибайды чакырып,
Ак боз бээни алдырып,
Меңдибайды чакырып.
Кыраан Манас баатырдын
Арбагына атап мууздап,
Ай туягын чалдырып,
Аксарбашыл кой союп,
Бир кудайга зар айтып,
Бил баштаган нар айтып.
Элдин баарын жыйдырып,
Малдын баарын сойдуруп.
«Кабар келди абамдан
Адис болгон боз балдар,
Алдан барып тозуңар.
Аман-эсен келеби,
Тилекти кудай береби?
Аргын, кыргыз аралаш
Бириңе-бириң каралаш!
Эки күндө келет – деп
«Тилекти кудай берет» – деп
«Эки күндө келет» – деп,
Төгүн бекен, чын бекен,
Төрөлөрү тың бекен,
Жалган бекен,калп бекен,
Атасындай алп бекен?
Атка минип алды эми,
Алты, жети адамды
Алтын тозо жиберди.
Аны таштап коюңуз,
Аттанып кеткен эрлердин
Кабарынан болуңуз.
Абакеңиз эр Бакай
Көтмалдыдан көчтү эми,
Чатырларын чечти эми.
Кочкор менен кол салып,
Суусамырга жол салып,
Айдап жылкы дүргүтүп,
Абакең көчүп жөнөлдү.
Кең Кочкордун башына,
Чекилдектин сазына,
Куйту күңдүн кашына
Курчап аскер конду эми.
Куйту күңдү карасаң –
Куур тондой курушуп,
Калган экен бырышып,
Күлчоро менен урушуп.
Жаш шорголоп койнуна,
Убалы кимдин мойнуна?
Ал аңгыча Күлчоро –
Кылган иши бул чоро.
«Жамандыкка жорудум,
Жамынчыга орондум».
«Жакшылыкты көрсөттүң,
Баракелди байбиче,
Ак жолтой болдуң эми» – деп.
«Ак байбиче эне» – деп,
Эркелетип багайын,
«Эбиңди эми табайын».

Калдыраган манаттан,
Катары менен кийгизип,
Ылайга тепме манаттан
Андан бетер кийгизип.
Ак боз атка мингизип,
Кооз элечек кийгизип.
Катарлап төөнү чиркетип,
«Ак байбиче ушу» – деп,
«Жыргай турган тушу» – деп
Баштагы ишин жойдуруп,
Башын ачып койдуруп,
«Байбиче болдуң эми» – деп,
«Өзүм багам сени» – деп,
Ал күнү анда конушуп,
Ак боз бээни союшуп,
Жыргап куунап оңушуп.
Эртеси да жөнөлдү,
Эртеси күнү кечинде,
Намаз дигер кезинде
Ала-Белден эңкейип,
Ээрден көчүк деңкейип.
Таластын жайыт керүүгө,
Аскери келип конушуп,
Аралашып оңушуп.
Өлгөндөрүн угузуп,
Көзүнөн жашын агызып.
Өлбөгөнү келишип,
Балдарын беттен өбүшүп,
Баары калды көрүшүп.
Жыргап-куунап калганы,
Бу дүнүйө жалгандан
Эч калган жок арманы.
Күндүзү кымыз, түнү кыз
Жыргалдары күч болуп.
Эң эле куру калгандын
Чылбырга колу үч толуп.

Бүтүн кундуз терисин
Жара тилип алдырып,
Багалекке салдырып.
Басып жүргөн балдар көп,
Эсеби жок мал ээлеп,
Багалбаган чалдар көп.
Семетейдин чоң казат
Ушуну менен токтолду.
Эр Семетей баатырга
Ок атар киши жок болду.
Опол-Тоосу түптөлдү,
Олуяны бүктөдү.
Баш көтөргөн бенденин
Баарын басып шүк деди.
Кашкар-Тоосун түптөдү
Чынкожо менен Толтойду
Катары менен бүктөдү.
Абикесин аймады,
Алды кийнин жалмады.
Ар душмандан тайбады.
Атышка келген жоо болсо,
Азууга салып чайнады.
Көбөшүн көргө кийирди,
Көңкү кара кыргызды
Баарын айдап ийирди.
Кырaңды жерди майлады,
Кыйыгына тийгенден
Кырк чоросун жайлады.
Кара суугa кан куйду,
Каарына келгенде
Кан атасын өлтүрдү.
Жаттын барын жалмады,
Жалгыз гана Бакайдын
Этегинен кармады.
Ошондо Бакай карыды,
Ногой,шыгай баарысы

Как ошондо жарыды.
Кара калпак, түркмөндү
Казак, кыргыз бүткөндү
Барын алды колуна.
Ошо кезде эр Семең
Жылдызынын оңунда,
Аргын, ногой алаш деп,
Жердеген жерим Талас деп,
Атам канкор Манас деп,
Өзүмүн атым Семетей
Өрт күйгөндөй дүрүлдөп,
Ошол элдин ичинде
Канчоро жүрөт күнүлөп.
Суркоёндун айынан
Шумдук ойлойт Канчоро.
Айчүрөктүн айынан
Араң жүрөт Чачикей,
Күндө күчөп бул экөө
Күч аладай ташыды.
Канчоро менен Чачикей
Катуу күйүт тартышып,
Кандай айла кылсак деп
Күнүгө бирге жатышып.

КАНЧОРО МЕНЕН ЧАЧЫКЕЙДИН КАТЫ БОЮНЧА КОҢУРБАЙДЫН КАЗАТКА АТТАНЫШЫ

Эр Семетей көкжалың
Барган сайын бааатырың
Көзүнөн чыгып от жалын.
Күйгөн оттой дүрүлдөп,
Күчөгөнүн көрө албай
Өз кашында Канчоро
Ошол жүрөт күнүлөп.
Барган сайын эр Семе
Күчөладай ачыды,
Дөөлөтү көлдөй ташыды.
Күч дарыдай от алды,
Коңурбайга катылды.
Акыр кудай берер деп,
Тилегим кабыл келер деп,
Омуроого ок тийди,
Андан кудай сактады.
Тайбуурул менен Суркоён
Катмары менен таптады,
Алтын акыр чаптырып,
Саяпкерге бактырып.
Арпа, кишмиш жем берген,
Азиретаалы Шаймерден
Семетейге дем берген.
Кылган иши шар болгон,
Кул Семетей баатырга
Кызыр Илияс жар болгон.
Кырк чилтен кайып бир болгон,
Алганы назик нур болгон.
Азирет Аалы бир болгон.
Атышкан жоосун каарыган,
«Атадан тууган экен» – деп
Ак эшен көрүп тааныган.
Атасы Манас кул болсо,
Баласы баатыр бул болсо,
Алган жары ал болсо,
Айчүрөк сулуу кыз болсо.
Ар кимиси чогулуп,
Ар кайсы жерден туш болсо.
Салышам деген Коңурбай
Качып жүрүп мыш болсо,
Салганы кыраан куш болсо,
Энеси Каныш ал болсо.

Али күнчө эр Бакай
Аман-эсен бар болсо.
Семетей баатырга
Жалгыз кудай жар болсо,
Кара жерде кеме жок,
Эр Семетей баатырга
Каш кайтарар эме жок.
Ойноп алды Ооганды,
Орус кайда соо калды?
Ойлоп турса баатырга
Ок атар киши калбады,
Байкап жүрөт баарыңды,
Башканын баары карады.
Кытайдын колун кыйратты,
Кыз-келинин ыйлатты,
Коңурбайдын сан жылкы
Баарын айдап туйлатты,
Элинин көнүн жайлатты.
Томогосун кайытты,
Томоягын байытты.
Өзөн сууну май кылды,
Өлөрманын бай кылды.
Келин тайлак байлады,
Кемпир куйрук чайнады.
Эр Семетей баатырың
Эл көңүлүн жайлады,
Кең Таласты керүүгө
Керилтип кулун байлады.
Бүтүн кундуз терисин
Жара тилип алдырып,
Багалеке салдырып,
Күндүз кымыз, түндө кыз
Жыргалы мындай күч болду.
Башына дөөлөт үч конду.
Барган сайын баатырың
Дөөлөтүнө мас болду,
Өз кашында Канчоро
Ошол доңуз кас болду.
Аны киши билбеди,
Анда-санда эр Бакай
Семетейди тилдеди.
Анын да себебин –
Айтып да берели.
Канчоро менен Чачикей
Билинбеген дос болду,
Балекет шондо козголду.
Аягы жаман чыр болду,
Акыр заман адамга
Түгөнгүсүз ыр болду.
Айчүрөктү алганда
Чачикей шордуу мыш болду,
Ошон үчүн Чачикей
Канчорого туш болду.
Чынкожо, Толтой өлгөндө,
Чын дүйнөнү көргөндө
Олжосун алып чогултуп,
Ортосуна бөлгөндө
Сур коёнду талашып,
Канчоро куруу калганда
Оозун жаман карманды.
Ант ичкендей кекенди,
Көңүлүн бузду бекемди.
«Кыябыма келерсиң,
Каалаганымды берерсиң».
Ошону ойлоп Канчоро
Күндө бир маал кеңешип,
Узун боюн теңешип,
Ушунетип бул жүрдү,
Ичинде ала кул жүрдү.
Эштенкени ойлобой,
Жамандыкка болжобой,
Эр Семетей жайкаңдап,

Бала каздай талтаңдап.
Кашындагы Канчоро
Как ушундай иши бар,
Убада кылып жүргөн
Үч тарапта киши бар.
Баарын айтып берели,
Ушу турган билип ал!
Биринчиси Коңурбай,
Ушундан айло болорбу ай?
Как ушуну ойлогон,
Экинчиси Үметей,
Анын кезенгени Семетей.
Үчүнчүсү шер Кыяз
Багыш кандын баласы,
Барбы сөздүн чаласы.
Баян кылып карачы,
Толтой анын агасы.
Кызыталак Канчоро
Ойлогонун карачы.
Ногой менен Шыгайдан
Аны ойлогон киши жок,
Алар менен иши жок.
Абакеңиз эр Бакай
Акыл менен билгени,
Анда санда Семетейди
Ошон үчүн тилдеди.
Алакөөдөк Семетей
Тилдесе да билбеди.
Кең Таластын түзүндө,
Ошо жылы күзүндө
Колу менен Коңурбай
Как ушу жерге келсин – деп,
Каттагандан кат берип,
Кербенчиден кеп берип,
Удаа-удаа көп берип.
Мен Күлчорону азгырам,
Бакайды да жазгырам.
Азаматын көчүрөм,
Жаккан отун өчүрөм.
Суусамырды жайлатпай,
Суу боюна кондурбай,
Үчөөбүз элди көчүрүп,
Чоң Нарынды кечирип.
Арпага элди кетирип.
Коргон-Ташка кондуруп,
Котон деген шаардан
Койдун жүнүн алабыз.
«Кашкарга жакын барабыз»,
Как ушинтип кат берип,
Коңурбайга бат берип.
Как ушинтип жүргөн кези бар,
Канчоронун иши бар,
Арада мындай киши бар.
Эл жайлоого чыкканда
Алдап алып кетемин.
Так ошондо келсин – деп,
Айласы болсо салсын – деп,
Талап алсын Таласты,
Карабасын Манасты.
Сары кан менен Семетей
Олуя-Ата шаарына
Ошол калат капаста.
Ошондо өчүн алсын – деп,
Он чакты курчап эл келсин,
Эсеби жок мол келсин.
Өчүн ошондо алсын – деп,
Өңгөчө жакшы Чүрөгү
Коңурбай өзү алсын – деп,
Чачикей мага калсын – деп,
Өңгөчө сулуу Каныкей
Энесин да алсын – деп,
Эсебин таап кылсын – деп,

Кара тумшук Канчоро
Как ушуну ойлогон,
Ичиндеги шумдугун
Эчтемесин койбогон.
Удаасы менен кат берди,
Улам-улам бат берди
Катты көрүп кубанып,
Эт-жүрөгү жарылып,
Эми турду камынып.
Ланатка сыйынып,
Көзүнүн жашы тыйылып.
Как Бээжиндин түбүнөн
Кандарын жыйып кеп айтып,
Кайра-кайра көп айтып.
Как ушинтип билгизип,
Камка тондон кийгизип,
Жыйын кылып алалык.
Мурункудан арттырып,
Кыйын болуп баралы.
Удаа-удаа кат келди,
Ушул быйыл бат келди.
Ушу кандай калайык,
Карып келген кезимде
Тобокел кылып баралык.
Ошол айткан адамдын
Калпычысын билелик,
Алматыны бет алып,
Иле бойлоп кирелик.
Жолдо казак көрүнсө
Элдин баарын бөлөлүк,
Бир аралап келелик.
Бөлөк кишиге карабай
Таласты көздөй жүрөлүк,
Сары-Өзөндүн боюна
Жайнап кирип баралык,
Кароолду катуу салалык.
Чыңдоолду чыңдап алалык,
Чымырканып баралык.
Жансыздан киши жиберип,
Айтканын абдан билелик.
Аярдан киши жиберип,
Аныгын билип алалык,
Андан кийин баралык,
Анан уруш салалык.
Күлчородой кылбасын
Быягында ойлойлук,
Ушу элдин ичинен
Айтпай киши койбойлук».
Ушуну айтып Коңурбай
Жыйын болуп жатты эми,
Заманасы башына
Кыйын болуп жатты эми.
Конуш билген жакшылар
Кол баштаган башчылар,
Акылыңдан шашпаңар!
Айтып турат иниси,
Андан бөлөк кимиси.
Чачыкей деген күнүсү
А да кагаз жазыптыр,
Артына мөөр басыптыр.
Көзүнүн жашын агызып,
Ак кагазга тамызып,
А да зарлап калыптыр.
Чынгызкандын уулу элең,
Чын кудайдын кулу элең.
Эсенкандын уулу элең,
Эгемдин сүйгөн кулу элең.
Самаганым сен элең,
Сандыргалуу эр элең.
Сенден айла болбосо,
Кимден айла болуучу?
Быйыл мында келбесең!

Мусулмандан кол жыйып,
Эсеби жок мол жыйып,
Бармак болду Бээжинге.
Чапмак болду элиңди,
Тапмак болду эбиңди.
Мусулманда кыргыз бар,
Ичим толгон бир мыс бар,
Канчоронун оюнда дагы
Ушундай жумуш бар.
Ойлоп турсак Коң төрө,
Кай жеримде кылмыш бар?
Жаш чагымда таштады,
Жаман ишти баштады,
Как ушундай муңум бар.
Бу сөзүмө кулак сал
Как Бээжин ичинде
Адилет баатыр деп уктум,
Арбагыңды мен уктум.
Омуроого бир атып,
Оңкосунан сулатып.
Ошондо мени кубантып,
Жаралуу болгон кишиң бар.
Этегинде болк этет,
Сени эсине алганда
Эси чыгып солк этет.
Деги ажалы бир жетет,
Ушинтип Семеңдин
Ак көңүлүн кирдетет.
Ушуну угуп Коңурбай
Эт жүрөгү дегдеди.
Элиндеги жакшысын
Жана кайра кел – деди,
Эр Коңурбай сүйүнүп,
Ланатка сыйынып,
Бурканына чокунуп,
Бул кара атын токунуп.
Бармак болуп Таласка,
Баштагы өткөн Манаска.
Үй үстүнө барайын,
Үч ай уруш салайын.
Манастын салганын
Ошо жолдон көрөйүн».
Деп, ошентип Коңурбай
Алты күнү кол жыйып,
Эсеби жок мол жыйып,
Жети күнү кол жыйып.
Желкеден бери кол келип,
Жер жайнаган мол келип.
Котондон айдап сарт алып,
Коштоп күлүк ат алып,
Калмак менен кытайдан
Канча калың кол алып.
Карыганда Коңурбай
Дагы чыкты жол алып.
Иленин суусун бойлошуп,
Иткелдей болгон сан черик
Дагы урушту ойлошуп,
Келе жатыр бул жерде.
Муну таштап коюңуз,
Бер жагында Бакайдын
Кабарынан болуңуз.

КАНЧОРОНУН АЛДООСУ МЕНЕН БАКАЙДЫН АРПАГА КӨЧҮШҮ

Бир күндөрү болгондо
Эл жайлоого таянып,
Тоо түбүнө конгондо
Эрегишип эки кул –
Кылган иши мына бул.
Күлчорону азгырып,
Кара тумшук Канчоро
Алдап жүрөт жазгырып,
Семетейди карасам –
Кудай муну алды деп,
Катынын кашынан
Үйдөн чыкпай калды – деп,
Күчаладай ташыган,
Күчү дарыдай от алган.
Күчү толгон табында
Үй күчүгү болду деп,
Үйдөн чыкпай калды деп,
Бул эмне деген кеп?
Күндө-күндө кеп айтып,
Күлчорого көп айтып,
Омуроого бир атып,
Оңкосуанан сулатып,
Ар душманды кубантып,
Качып кетти Коңурбай.
Семетейди оңдурбай,
Карыганда Бакайдын
Көзүнүн жашын агызып,
Семетейди карасаң
Омуроодон кан агып,
Жерге канын тамызып.
Өлө турган болгондо
Бакай акыл таптырып,
Кош ат менен чаптырып,
Айчүрөгүн таптырып.
Ошону айтып Канчоро
Күлүп турат каткырып.
Айчүрөгүн алдырып,
Ак кийизге салдырып.
Ары-бери аттатып,
Кылган ишин каттатып.
Огун оттоп түшүрүп,
Ошондо баатыр үшкүрүп,
Ордунан тура калды эми.
Ошондон бери катынын
Олуя кылып алды эми,
Ошон үчүн Семетей
Үйүнөн чыкпай калды эми.
Башына селде чалынган
Пайгамбардай көрдү деп,
Колуна теспе кармаган
Кожолордой көрдү деп.
Күлчорого күбүрөп,
Кебин айтты көбүрөөк.
Ал аңгыча Күлчоро:
«Айт-айтпаса төгүнбү,
Сенин сөзүң тегинби?
Же Чачыкейди карабай,
Арты-кийнин санабай.
Чачыкей курган жеңеми,
Убал кылды ушуга.
Мен ыраазы болбой барамын,
Ак шумкардай кушуна.
Андай болсо Канчоро,
Абакеме баралы,
Акылды буга салалы,
Арпага көчүп баралы.

Арпанын башы жайыктан,
Ак зоонун башы туюктан
Жаңыртып шумкар алалык,
Как ушуну салалык.
Бу караан калган ак шумкар,
Манастан бизге калыптыр.
Өзү карып болуптур,
Өзүн кара маанисин
Күйкөдөй болуп күйпүйүп,
Жемин таап жей албай,
Акылынан таныптыр,
Өзү карып болуптур.
Эмесе макул, куп дешип,
Экөө сөзүн чын дешип.
Атка минип алышып,
Абакеңдин айлына
Келе жатыр жарышып.
Эрегишкен эки кул –
Кылган иши так ушул.
Эр Бакайдын айлына
Азыр кирип келди эми,
Аттан түшө калышып,
Аттарын байлай салышып,
Астына кирип келишип,
Салам берип көрүшүп.
Келген жерден кеп айтып,
«Не келдиңер, балдар?» –
деп айтып,
Абакең сурап турду эми.
Анда экөө кеп айтып:
«Абаке, Бакай» – деп айтып,
Коңурбайдан келгени,
Айрылышып алганы
Бир жарым жыл болуптур.
Ушу быйыл карасам –
Ак шумкарың карыптыр.
Минген атың Көкчолок
Буда болбой калыптыр!
Өзүң баштап баарысы
Жуда болбой калыптыр.
Кел, абаке, көчөлү,
Нарын суусун кечели,
Арпага көчүп жетели.
Бетегелүү жер эле,
Берекеси бар эле.
Арпанын башы жайыкка,
Ак зоонун башы туюкка,
Биз баралы уюкка.
Кашкардын келчү жолуна,
Жайлоонун бийик жонуна
Үч ай жайлап келели.
Боз үйлүүнү көчүрүп,
Там үйлүүнү таштайлы,
Ушундай өрнөк баштайлы.
Кудай берсе ошондон
Дагы бир шумкар алалы,
Карып калган шумкарды
Үйрүнө кошууну
Ойлоп келдик ошону».
Ошондо Бакай ойлонуп,
Бир далайга толгонуп.
Эрегишкен эки кул –
Ойлогонуң как ушу.
Эртегини эстетип,
Жок буюмду издетип,
Бул эмне деген кеп ?
Карыганда мен шордуу
Кантип аган барамын,
Кантип көзүн көрөмүн?
Ушул быйыл ойлосом,
Араң эле жүрөмүн.
Тынчтыгымды сүйөмүн,

Сыймыгым баштан кеткенби?
Ажалым быйыл жеткенби?
Мен барбаймын Арпага
Тоо бийик аркага.
Болбос ишти сүйлөйсүң,
Өлө турган чагымда
Дагы мени бийлейсиң.
Муунум кеткен кезимде,
Бурдап мени сүйлөйсүң.
Ойлогонго болбойсуң,
Ой-боюма койбойсуң.
Же оңдоп акыл таппайсың,
Же айылдан алыс кеткенде
Атыңарды бакпайсың.
Алжып калган чагымда
Мени мынча мактайсың,
Илгерки өткөн кезекти
Издеген менен таппайсың.
Өтүп кеткен өмүргө
Шамал минсең жетпейсиң!
Качан болсо куу балдар,
Абакелеп кетпейсиң.
Мени мындай таштагын,
Семетейдей агаңа айт,
Сары кандай тагаңа айт.
Үйгө жатсам кеңгиреп,
Атка минсем сеңгиреп.
Араң жүргөн кезимде
Көп айтпагын сөзүңдү,
Мен таба албаймын кушуңду,
Ташта ушул ишиңди.
Баягыны укканда,
Экөөнү кудай урду эми,
Эрегишип турду эми.
Эрегишкен эки кул –
Айткан кеби мына бул.
«Семетейди ойлосок,
Айткан кепти укпады,
Айчүрөктөн чыкпады.
Кечээ омуроого ок тийип,
Оңкосунан кеткенде
Ошондо Чүрөк келди – деп,
Огумду алып салды – деп,
Олуядай көрдү – деп.
Анын кылган иши бул болду,
Айчүрөккө кул болду.
Айтканынан чыкпады,
Жатып алып уктады.
Андан көрө абаке,
Бизге жакшы бата бер,
Эринсең элге жата бер.
Азыраак айыл көчүрүп,
Бизди жолго салып кал,
Өз айлыңды алып кал.
Ошондо Бакай баркылдап,
Ачууланып каркылдап,
Ак сакалы жаркылдап,
Айтып турду шартылдап:
Жалынсам да болбойсуң,
Тилдесем да койбойсуң.
Же Канчоро, Күлчоро
Бириң казы, бириң жал,
Бириң кайың, бириң тал,
Бириң шекер, бириң бал,
Бириң айтсам бириң бар,
Мен айтканга кулак сал!
Эрегишип болбодуң,
Ээлигип экөөң койбодуң,
Суусамырды жайладың.
Шумдукту кандай ойлодуң?
Арпа кайда, жер кайда?
Аша турган тоолор бар,

Аркыраган суулар бар,
Айылдын алы не болот!
Абакеңиз эр Бакай
Ошону айтып толгонот.
Ушу кезде карасам –
Ар жагында орус бар,
Кыр жагында кытай бар,
Экөөңөргө кудай бар.
Капталында каңгай бар,
Касташкан душман далай бар.
Каныкейге кайта бар,
Как ушуну айта бар.
Макул болсо кеп айткын,
Бармак болду деп айткын.
Ак боз бээни алгыла,
Асыл манас баатырдын
Арбагына чалгыла!
Сары кан менен Семетей
Бу да келсин ошондо
Ногой менен Шыгайдын
Тукумунун баарысы
Жуда келсин ошондо.
Мен да ошондо барайын.
Калайыкты чогултуп,
Масилетти салайын.
Семетей менен Сары кан
Калсын мында талаада,
Ар нерсе бар санаада.
Олуя-Ата Таластын
Ойрон болгон Манастын
Күмбөзүнөн кетпесин.
Эми үйгө кеткиле,
Эртең өзүм барайын».
Эки чоро каткырып,
Эр Бакайды азгырып.
Экөө чыкты сүйүнүп,
Жаратканга сыйынып,
Атын минип алышып.
Айлын көздөй барышып,
Атын байлап салышып,
Каныкейге барды эми,
Баян кылып берди эми.
Абакеңе эп болсо,
Андай болсо куп – деди,
Ушу жакшы кеп – деди.
А күнү анда конду эми,
Эртең менен болгондо
Элге кабар салды эми.
Ногой менен Шыгайдын
Бары-жогун чогултуп,
Кыбыланы каратып,
Кыраан Манастын
Арбагына жаратып,
Алты-жети бээ союп,
Арбакка атап кой союп,
Бир азыраак тай союп,
Элине кабар салды эми.
«Бакай көчөт Арпага,
Мал семиртип келет» – деп,
Сары кан менен Семетей
«Кең Таласта калат» – деп,
Канчоро менен Күлчоро
«Бакай кошо барат» – деп,
Тойго келген адамдын
Баарысына угузуп.
«Үч айга чейин барсын – деп,
Коңур күздө келсин – деп,
Конушуна консун» – деп,
Сары кан айтты баркылдап,
Элге кабар салды эми.
Сары канды карасаң –
Алакандай көзү бар,

Айтарга сонун сөзү бар.
Аты Сары дебесе,
Эр Бакайдай эси бар,
Сүйлөй турган кези бар.
Кезек башка келгенде
Кебин айтып берди эми.
Ар белгисин карасаң –
Найза сайса тешпеген,
Кылыч чапса кеспеген.
Кыйыктыгы бар экен,
Кежигеден жал кеткен
Ыйыктыгы бар экен.
Чоюнбаш тийсе чокуга
Айрылбаган жан экен,
Канча жаман кеп айтса
Кайгырбаган кан экен.
Абай кылып караса –
Касиеттүү жан экен.
Айтып жүрөт каркылдап,
Кашка тиши жаркылдап.
Малдуу элдин баарысы
Бакай менен баргыла,
Тамашасын көргүлө,
Быйыл доор сүргүлө,
Эртең үйдү чечкиле!
Жеңилденип көчкүлө.
Оор үйдүн баарысы
Олуя-Ата киргиле,
Ылдый карай жүргүлө».
«Эмесе макул, куп» – дешип,
«Кандын сөзү эп» – дешип,
Баары тарап кетишип.
Эр Бакайдын айтканы
Баарысына эп болуп,
Этин такыр жеп болуп,
Жай-жайына тарашып.
Барып жатып калды эми,
Эртеси күн болду эми.
Эртең менен эл көчүп,
Бакай менен тең көчүп,
Малдын баарын айдашып,
Көчпөгөндү таштады,
Бакай элди баштады.
Ала-Белди ашты эми,
Суусамырга түштү эми.
Суусамырды бойлоду,
Кара тумшук Канчоро
Шумдукту далай ойлоду.
Мылтыкка адис мергенин
Быркырата киргенин
Мунун баарын азгырып,
Кара тумшук Канчоро
Как ушинтип жазгырып.
Найзакердин баатырын
Алдап жүрөт акырын.
Жолго чыкчу жакшысын,
Жоого чыкчу кашкасын
Мунун барын алдады.
Кара тумшук Канчоро
Алдап жолго салганы.
Үч күн анда жатышып,
Тоодон кийик атышып,
Тамашага батышып,
Андан көчүп алышып.
Жаккан отун өчүрүп,
Жалпы элин көчүрүп,
Кең Жумгалды кечирип,
Жолго эки конушуп.
Бир күндөрү болгондо
Соң-Көлгө чыгып келишип,
Соң-Көлгө келди дигерде
Сонун көрдү бу жерди.

Бетегеси баш алган,
Барган киши жашаган.
Телегейи тең экен,
Дегеле сонун жер экен.
Бөөт-бөөт сазы бар,
Бөлүнүп учкан казы бар.
Өрдөгү менен кушу бар,
Нарынга куйган суусу бар.
Жайлоосун көр, түзүн көр,
Төө тай кылган түзүн көр,
Өрдөгүн көр, казын көр.
Өлкөсүн көр, сазын көр,
Тегерете көлү бар.
Жакын жерде чөөсү бар,
Адырында бөрү бар,
Анын баарын көрүп ал.
Эки күн анда конду эми,
Малынын баарысын
Сонундатып оттотуп,
Чымын менен чиркейден
Тупту бирөө келбеди.
Абакеңиз эр Бакай
Андан бетер дегдеди.
Желесине карасаң
Жылкынын баары уктады,
Басып бирөө чыкпады.
Жылкынын баары магдырап,
Бири басып оттобой.
Мурун жылкы токтобой,
Жүрчү эле Таласта.
Абакеңиз эр Бакай
Ары-бери каранып,
Ак сакалын таранып,
Кызыккандан эр Бакай
Алты күнү токтолду,
Абдан кайра оттоду.
Карышкыры күч экен,
Канча коюн жедирип,
Эртең менен ээлигип,
Карышкырдын айынан
Көчүп калган жери ошол.
Оттун баарын өчүрүп,
Айылдын баарын көчүрүп,
Атанга жүгүн деңкейтип,
Нарынды көздөй эңкейтип,
Келип калды ысыкка,
Эми жетти кызыкка.
Айгыр жалдуу сеңирге,
Бек жалынды теңирге.
Жалпы айлы конду эми,
Жалга басып чыгышып,
Жалпы сууну карашып.
Көргөндүн көөнү бөлүнүп,
Көбү жандан түңүлүп.
Абай кылып караса –
Ажал айдап барбаса,
Андан башка баргысыз,
Жандан кечкен барбаса,
Жанына киши тургусуз.
Бозала чамбыл бок агып,
Бош карагай дагы агып,
Калкылдаган кар агып,
Карагай, талдын баары агып.
Көз жеткисиз көл болуп,
Көргөн бенде дел болуп.
Жаба куюп төгүлүп,
Агындылар үйүлүп,
Аркасы жерге жыйылып.
Аны көргөн адамдар
Бир Аллага сыйынып.
Күкүк болуп күүлөнүп,
Күңгүрөнүп сүйлөнүп,

Алда нече түрлөнүп.
Башынан мөңгү бузулуп,
Ар кайсы жерден карасаң
Туура суулар кошулуп,
Топурак агып жошолуп.
Балапан тоонун карагай
Башы-көтүн карабай,
Жарга тийип урушуп,
Жардын боору туурулуп,
Талдын түбү суурулуп.
Аны көргөн бенденин
Заманасы курулуп.
Жаткан экен күркүрөп,
Аны көргөн адамдын
Азат бою дүркүрөп.
Челектей болгон караташ
Туу түбүндө кыңгырап,
Аны көргөн адамдын
Чеке тери чымырап.
Казанпактай караташ
Кат түбүндө калдырап.
Аны көргөн адамдын
Эки көзү жалдырап,
Жаткан экен күрүлдөп,
Тоо жаңыртып дүрүлдөп.
Абакеңиз эр Бакай
Ачуу келди балдарга:
«Эки чоро оңбодуң,
Муну кечкен адам оңчубу,
Мындан тирүү калчубу?
Арпаң менен ада бол,
Жайлооң менен куруп кал!
Кантип мындан өтөбүз,
Кайра көчүп кетебиз.
Сонунду көрүп алдык» – деп,
Соң-Көлгө кайра баралык,
Бүгүн өрүү болуп алалык,
Эртең кайта Соң-Көлгө
Кайта тартып баралык.
Как ушинтип турганда
Төрө бала Күлчоро
Төгүнү жок сөз айтып,
Алмамбеттин уулу эле,
Абдан мыкты кул эле.
Айтып турган жер ошол
Илими бар Күлчоро:
«Ай, абаке» – деп айтып,
Кайгыланган сөзүңдү
«Кой, абаке», деп айтып.
Тилдегенде тилгирген
Нечен сонун тил билген
Молдолугу бар эле,
Калк ичинде сүйлөгөн
Жорголугу бар эле.
Айтышканды жеңдирбес
Чечендиги бар эле,
Атышканды качырбас
Мергендиги бар эле,
Мурунтадан мындайды
Көргөндүгү бар эле.
«Ой, абаке, ой – деди,
Андай кепти кой – деди.
Үйдү тигип иргиле,
Үйүңөргө киргиле.
Чакчелекей баргыла,
Чатыр тигип алгыла.
Малдын баарын жайлагын,
Бирден атты байлагын.
Тобокелге салайын,
Күндү жайлап алайын».
Минтип кабар салды эми,
Элдин баары келишип,

Айтканын кабыл алышып.
Үйүн тигип иришип,
Көлөкөгө киришип,
Көбү чала тигишип.
Ал ошентип турганча,
Абрактуу Күлчоро
Күндү жайлап жиберди го.
Улуу суугa барды эми,
Бир кара таш алды эми,
Ташка дуба салды эми,
Кара суугa малды эми,
Кайра басып калды эми.
Жаш чыбык кыйдырып,
Жай булутун жаадырып,
Көк чыбык кыйдырып,
Кыш булутун жаадырып.
Учун байлап шукшуруп,
Түбүн кармап үшкүрүп.
Кайра-кайра дем салып,
Кара ташты кайра алып,
Кайра суугa салды эми.
Кайра-кайра дем салып,
Абдан окуп алды эми.
Белин бекем курчанып,
Кызыл өңү сур чалып.
Чындап окуп куранды,
Көргөн адам кубанды.
Эки көзү сүзүлүп,
Курчанган куруу угулуп,
Ичи көөп дем болуп,
Айткан кеби эм болуп,
Кыбыладан кыркырап,
Бороон чыкты зыркырап.
Тоонун башы көк даңкыл
Туман туруп калды эми.
Ар кайсы жерден оркоюп,
Булут чыкты коркоюп.
Күн айланып дүрүлдөп,
Булут менен аралаш
Жана келди күрүлдөп.
Чагылганы жаркылдап,
Бир жагынан от чыгып,
Күн күркүрөп калды эми.
Аламсаат болгунча,
Ачып көздү жумганча
Жаканын баары жамгырлап,
Бөксөнүн баары мөндүрлөп,
Сегиз-Сай мөндүр шыбыркак,
Каршы-терши бурганак.
Аркы-терки ургулап,
Караса көзгө илинбей,
Кайсы экени билинбей,
Кара туман салды эми.
Тоонун башы кар болуп,
Көчүп келген айылы
Токтоп калды кор болуп.
Жердин баары көл болуп,
Суунун баары сел болуп,
Көргөн адам дел болуп.
Абай кылып караса –
Айгыр жал менен тең болуп,
Ээрдин баарын жашырып,
Теректин башын ашырып.
Булуттун баары төгүлүп,
Көнөктөгөн эмедей,
Көктөн жамгыр төгүлүп.
Баягыны көргөндө
Абакеңиз эр Бакай
Ал ыраазы болду эми.
Отоолунун баарысы
Отоосуна корголоп,
Отуна суусу шорголоп.

Чатырлуунун баарысы
Чатырына корголоп.
Мал кайтарган адамдын
Чапанынын суусу шорголоп.
Үстү-үстүнө тыгылып,
Үйүнө кирип жыгылып,
Ондон, бештен киришип,
Кеңеш кылып жүрүшүп.
«Баракелди чоробуз
Чындап келсе көрөбүз,
Өнөрүн бүгүн көрөбүз.
Бул Күлчоро барында
Кантип чыдап өлөбүз.
Алмамбеттен артыптыр,
Ата-тегин тартыптыр,
Артык кылып тууптур.
Ыраазыбыз өзүнө,
Жана айткан сөзүнө.
От жаккандай жаркылдап,
Көзү шаңдуу Күлчоро
Ок аткандай шартылдап.
Сөзү шаңдуу Күлчоро
Кылар иши ушу го».
Баары бирдей кожурап,
Мактап турат жобурап.
Ошо бойдон бел байлап,
Алты күнү күн жайлап.
Бир күндөрү болгондо
Жети күндө жетти эми.
Күүгүм болгондо
Күн ачылып кетти эми.
Тоонун башы көк заңгыл,
Туман туруп калыптыр.
Өзөндүн баары зыркырап,
Тетири шамал болуптур.
Чөптүн баары тоңуптур,
Жердин баары дүңкүлдөп,
Абдан тоңуп калыптыр.
Жылкынын баары чуркурап,
Токтой албай калыптыр.
Уйдун баары чубашып,
Оттой албай калды эми.
Тоонун баары муз болуп,
Жердин баары кыш болуп,
Кыяматтай иш болуп.
Туура суулар соолуп,
Жылбай, акбай калыптыр.
Кара суулар каймактап,
Үстүнө муз тоңуптур.
Абакеңиз эр Бакай
Басып жүрүп көрүптүр.
Атка минип алды эми,
Алиги суунун боюна
Абакең Бакай барды эми,
Ардемени көрдү эми.
Аппак карды караса –
Агындылар жыйылып,
Үйдөй болуп үйүлүп.
Агындысы тоо болуп,
Аккан жерин карасаң
Аңырайган коо болуп.
Суунун башы соолуп,
Калган экен оңолуп.
Кечүүнү баары сай болуп,
Кечерге бүгүн жай болуп.
Суунун башы тоңду эми,
Элдин баарын карасаң
Күн тийгендей оңду эми.
Ошол кезде Күлчоро
Тамак-ашка тойду эми,
Жана Бакай кеп айтып,
«Үйүңөрдү чечкиле,

Баарың бүгүн көчкүлө.
Кең Нарынды кечкиле,
Али күнчө жеңе албай,
Эчен күндү өткөрдүк».
Деп ушинтип каркылдап,
Айтып турду шартылдап.
«Белди бекем байладым,
Малдын баарын айдадым.
Койду мурун кечирдим,
Жаккан отун өчүрдүм.
Э дегенде ме деген
Эрегишкен боз балдар
Коюн айдап дуулдап,
Ссуга келди чуулдап.
Көт жагында калганы
Эч калган жок арманы,
Ар кимиси бир-бирден
Атан төөсүн кармады.
Төөнүн баарын комдоду,
Жылдызына оңдоду.
Үйдүн баарын бүктөшүп,
Ары-бери жүктөшүп.
Балдар менен чалдары
Аттарын токуп минишип,
Баары суугa келишип.
Көк чыбыкты колго алып,
Койго келди баарысы,
Жашы менен карысы.
Жалпы шыкап ирди эми,
Жалгыз козу коробой
Суугa шыкап кирди эми.
Койдун баары кыйшактап,
Кыя тартып өттү эми,
Өйүзүнө кетти эми.
Жамандыкка жоробой,
Жалгыз козу коробой
Аман кечип алды эми.
Анан кийин кара мал
Көчү менен кирди эми.
Көт жагынан эр Бакай
Аралаша кетти эми,
Аман-эсен кечти эми.
Канчоросу өйүздө,
Күлчоро бу үйүздө.
Кандагайды шымданып,
Карап турат камданып.
Жыгылганын кармады,
Эч кимиси жыгылбай,
Эсен чыкты кайрадан.
Суудан чыгып шумпайып,
Көчтүн баарын чаңдатып,
Көргөн жанды таңгалтып,
Теректи өрдөп жөнөтүп,
Көчтүн баарын жөнөтүп.
Ошол күнү кечинде,
Намаз дигер кечинде,
Жаман-Даба белине,
Төө куйруктуу көрүүгө
Сары-Булак талаада
Как ошо жерге конду эми.
Ал күнү түнөп алды эми,
Эртеси күн болгондо,
Күн обого келгенде
Малдын баары тойгондо
Дагы Бакай көчүрүп,
Жаккан отун өчүрүп,
Жаман-Даба ашырып.
Атанга жүгү деңкейип,
Арпага эли эңкейип.
Аргымактар керкейип,
Айгыр-Жалдын талаага,
Ар нерсе бар санаада

Көчмөн жайнап эл конду.
Абакең бекер жүрөбү,
Эртең менен болгондо,
Абакең туруп ошондо
Айгыр-Жалдын дөңүнө
Асыл чыкты дөбөгө.
Төгөрөгүн арытып,
Төрт тарапка көз салып,
Абай кылып караса –
Атайы сонун жер экен.
Бетегеси баш алган,
Кыпкызыл болуп коноктой,
Айта берсе жомоктой.
Кемирчегин карасаң –
Аарчыса баштыктай.
Кара кыйгак чөбү бар,
Айдап койгон аштыктай.
Аяк жагы капчыгай,
Алыс экен бир далай.
Жогор жагы Кара-Суу –
Жер соорусу дагы ушу.
Туура жагы Чатыр-Көл,
Ынанбасаң барып көр!
Күн чыгыш жагы Кызыл-Бел,
Ташрабат жанаша,
Ырысына жараша.
Үстү жагын караса
Аңкел менен Коргон таш
Экөө турат жанаша.
Абакең Бакай караса –
Ак зоонун башы уюгу
Абакеңиз көрдү эми,
Аны болжоп салды эми.
Кылчайып кийин караса –
Жаман-Даба ашыптыр,
Жаңыдан келип түшүптүр.
Түндө түнөп алыптыр,
Абакең баарын ойлоптур,
Төөнүн баары тура албай,
Жаткан жерине сойлоптур.
Ал аңгыча адамдар
Ар кайсы жерден турду эми,
Жүзү, колун жууду эми.
Айгыр-Жалдын астына,
Кожогулдун башына
Керме тартып алышып,
Керилте бээни байлашып,
Абакеңдин астына
Эки чоро барды эми.
Көөкөрдөгү кымызын
Алып келип берди эми,
Кымыз ичип тойду эми,
Бата кылып койду эми.
Ошондо Бакай кеп айтып,
«Чунак балдар» – деп айтып,
Куурчактай болгон өзүмдү,
Кузгундай болгон көзүмдү
Дагы чыгып кароолдо
Карап турам эрикпей.
Эми экөөңө кеп айтам,
Эп болсо балдар, деп айтам.
Токтолбостон баргыла,
Торугарттын белин чалгыла.
Эки күнү анда жүргүлө,
Эрикпестен баргыла.
Эрегишип болбодуң,
Ээлигип быйыл койбодуң.
Кандай ишти ойлодуң?
Кийик аткан кырк мерген –
Минген аты Кылжейрен.
Айткан сөзгө бек бадыл
Кырымдын уулу Мурадыл.

Кечээ Коңурбай менен келгенде,
Калмак-Ашуу түбүнөн
Кармалып жатып өлгөндө
Суркоён менен он төрт ат
Ажыратып алганбыз,
Мурадылдын башына
Акыр заман салганбыз.
Көккоён деген уулу бар,
Ушу айтканымды угуп ал.
Экөөңөрчө бар эле,
Күркүрөгөн наар эле,
Ал да кылымдан чыккан эр эле.
Кытайдын бир бөлүгүн билүүчү,
Качан болсо Мурадыл
Капталынан кирүүчү.
Кара кулак шер эле,
Качан болсо кытайдын
Кыйыны ушу дээр эле.
Анын күчү Коңурбайча бар эле,
Ошонун уулу Көккоён
А да бизче бар белем!
Кең-Кашкардын ар жагы,
Кебер-Тоонун бер жагы,
Опол-Тоону жердеген,
Кытайдын бир четин
Кыбыла жагын бербеген.
Өзү кыйын мерген кул,
Тилегин кудай берген кул.
Кырдап доор сүргөн кул,
Далай ишти көргөн кул,
Анын жайы как ошол.
Анын аты Көккоён –
Айткан сөзүм сен туюн.
Султан деген бир аты
Кошоматы как ошол.
Кашкарга жакын келипбиз,
Как ошону билипбиз.
Жолду чалып келиңиз,
Как ошону билиңиз.
Кадемимди катырып,
Дагы уктап калбагын,
Как баягыдай кылбагын.
Улам-улам кеп айтып,
«Ушуну уккун» – деп айтып.
Абакеңиз дөбөдөн
Айлын көздөй жөнөдү.
Эки чоро жүгүрүп,
Эбелектей түйүлүп,
Жоо дегенде сүйүнүп,
Жоо жарагын кийинип,
Жоболоңдуу эки кул
Жолго чыкмай болду эми.
Ээ дегенде ме деген,
Жоо дегенде жатпаган,
Эт жүрөгү дегдеген.
Андай ишти укканда
Энди чыгып кел деген.
Тоодон кийик аталы,
Тамашага баталы.
Эки күндү болжоду,
Тогуз күнү жаталы.
Торугарттын жолун тозолу,
Байгеден атты оздуруп,
Балдарга, жолду тоздуруп,
Эки үч койду сойдуруп,
Азык кылып алды эми.
Бир атка кошун артышып,
Кашкар жолуна тартышып,
Кара-Корум бет алып,
Жүрөр жолун жат алып,
Кете берсин тамаша.
Баягы экөөн караса –

Төрт кишини кошчу алып,
Алтоо болуп жол чалып,
Талаадан жейрен куушуп,
Адырдан аркар атышып,
Тамашага батышып.
А күнү кечке жол жүрүп,
Ошо күнү кечинде,
Намаз дигер бешимде
Азыр чыгып келди эми
Тоюн төбө Торугартты
Тооруп жатып калды эми.
А күнү анда түнөшүп,
Эртең менен болду эми.
Эриккени жол чалып,
Ар дөбөгө барышып,
Салып жүрүп жарышып,
Эл каранын көрө албай,
Жүргөн экен бир далай,
Атаны соонун жер болай.
Бетеге чөп майын көр,
Бечара жердеп жүрүүгө
Эгин эгээр жайын көр.
Жылтыркандуу дөбөдө
Жылып аккан булагы,
Жыргалдуу жер бу дагы.
Сууру койдой жайнаган,
Бөрүсү менен түлкүсү
Ээн жатып ойногон.
Адырында аркар бар,
Аркар киши таанайбайт,
Армандуу киши наалыбайт.
Будурунда бугу бар,
Муну айтам угуңар,
Көрбөгөндүн муңу бар.
Бугусу киши таанайбайт,
Муңдуу киши наалыбайт.
Курбусунда кулжа бар,
Кийиктин баары мында бар.
Аякта асты киши жок,
Адам менен иши жок.
Баягыны көргөндө
Эл эсинен чыкты эми,
Эки чоро ээлигип,
Тамашага батышып,
Тарсылдатып атышып,
Алты күнү жатышып.
Абакеңиз эр Бакай
Күнүгө төлгө салды эми.
«Бул эмине болду» – деп,
Абакең тартты убайым,
«Жалгай көр» – деп кудайым.
Ал аңгыча Канчоро,
Абырактуу Күлчоро
Алты күнү талаада,
Ар нерсе бар санаада.
Адамзаттан таба албай,
Аркар, кулжа атышып,
Тамашага батышып.
Семизин атка артышып,
Бир күнү кайра тартышып.
Мергендери жарышып,
Бир күнү келип калышып.
Абакеңдин алдына
Тапкан этин беришип,
Олжобуз ушу деп айтып,
Оюн чындап кеп айтып.
Оюу менен болушуп,
Ойноп-күлүп оңушуп,
Ал күнү үйгө конушуп.
Эртең менен эр Бакай
Элине кабар салды эми;
Жалпы баарың көчкүлө,

Үйүңөрдү чечкиле.
Карала тоонун түбүнө,
Акшумкардын алдына
Азыр барып конолу.
Коргон-Таштын сеңирге,
Көп жалынып теңирге
Как ушу жерге конобуз,
Тээ береги көрүнө.
Аңкел-Сайдын боюна,
Ар нерсе бар оюнда.
Бердикени башчы алып,
Бердибайды кошчу алып,
Үчөө кетти жол чалып.
Коргон ташты өрдөдү,
Эчен тоону көргөнү.
Конуш чалып турду эми,
Ал аңгыча эл келди.
Айыл келип конушуп,
Аркы терки болушуп,
Койдун баары кошулуп,
Аралашып калды эми.
Айылдын баарысы
Аралашып калды эми.
Коргон-Таштын чеби бар,
Айта берсе жомоктун
Албан түрлүү кеби бар.
А күнү анда конду эми,
Эртеси күн болду эми.
Айылдын баарын чакырып,
Аксарыбашыл койлордон
Арбакка атап союшуп,
Ал күнү түлөө кылышып,
Айылдын баарын жыйышып.
Абакеңиз эр Бакай
Бир кудайга зар айтып,
Бил баштаган нар айтып.
Кудайыңдын жолуна
Кула кашка бээ айтып,
Арбактардын жолуна
Аксарыбашл кой айтып,
Айтуякты мол айтып.
Ошенетип олтуруп,
Тамай жалган түш болуп,
«Жүргүлө балдар» – деп айтып,
Абакең Бакай кеп айтып.
Биз баралы шуңкарга,
Көрүнөр бекен көзүмө,
Билинер бекен өзүмө.
Алтымыш аркан жетпеген,
Айланып тоодон кетпеген,
Аппак тоонун боорунда
Асыл Манас доорунда
Ак шуңкар уясы
Түбүнө барчы кыясы.
Түбүнө барып көрөлү,
Тоюту кундуз болуучу,
Чабыты жалгыз болуучу.
Канаты кайкы болуучу,
Саңоору тайкы болуучу.
Тумшугу тынар болуучу,
Боору чубар болуучу».
Ошентип кеңешип,
Алты-жети адам ээрчишип,
Бердике менен Бердибай,
Абакеңиз эр Бакай,
Андан кийин Канчоро,
Ар жагынан Күлчоро
Жана экөө болду го.
Антип-минтип олтуруп,
Жетиге санат толтуруп.
Бакайды атка мингизип,
Баягы кыяны бет алып,

Барып чыкты бул жетөө.
Как түбүнө барганда
Атты коё беришип,
Ары-бери көрүшүп,
Абай кылып караса –
Ээ, эчтеме билинбейт,
Эл көзүнө илинбейт.
Караса көзгө илинбейт,
Кайсы экени билинбейт.
Абай кылып караса –
Эки көзү сүзүлүп,
Кекиртеги үзүлүп,
Өлө турган өңдөнүп.
Абай кылып караса –
Эч эчтемке билинбейт.
Энди Бакай түңүлдү,
Эрегишкен эки кул –
Кылган ишиң мына бул.
Эрегишип болбойсуң,
Аламын деп койбойсуң.
Карыганда Бакайды
Как ушинтип кыйнадың.
Асмандагы жылдызга
Колду сунса жетпейсиң,
Эртели-кечке эки кул,
Эшигимден кетпейсиң!
Эптеп таап бергин – деп,
Эр Бакайды жектейсиң.
Мурунку өткөн өмүргө
Булут минсең жетпейсиң.
Бир шумкарды тапкын – деп,
Муңканып үйдөн кетбейсиң.
Манас менен багыңды
Салыштырып болбойсуң
Канча коргоп кеп айтсам,
Тегеле тилим албайсың.
Караса көзгө илинбейт,
Эми жайың кандайсың?
Кайып болгон шумкарды
Кантип тап аласың?
Как ушинтип олтуруп,
Бир балаага саласың.
Таластан көчүп чыкканы
Үч ай болуп калыптыр,
Мийзам учуп күз болуп,
Убадабыз толуптур.
Таластан киши келбеди,
Абаң ойлоп дегдеди,
Артымдан киши келбеди.
Азап болуп калбасын,
Олуя-Ата шаарыма
Казат болуп калбасын.
Кызматкер кийди кызылды,
Кыйладан төлгөм бузулду.
Бузулгандын белгиси –
Булбул сайрап үн катат,
Бугу боздоп түн катат,
Мындай кепти ким айтат.
Торгой сайрап үн катат,
Тоту куштар түн катат!
Бул эмине болуучу,
Бул белгини жоруучу?
Эрегишкен эки кул,
Эрегишип болбодуң,
Ээлигишип койбодуң,
Эминени ойлодуң.
Үйдө жаткан жеримде
Ойбоюма койбодуң,
Айылымды көчүрдүң,
Арбагымды учурдуң.
Ала болгон эмедей,
Эмине болду Семетей?

Жалгыз калды Таласта,
Сактап калды Манасты,
Как ошонун баласы.
Арбак урган эки кул,
Кылган ишиң мына бул.
Эт жүрөгүм болкулдап,
Эстегенде солкулдап,
Эсим чыгып турамын.
Эрегишип олтуруп,
Элди эки бөлөсүң,
Теги бирди көрөсүң.
Айлык жерге көчүрүп,
Арбактарды учуруп,
Айылдан киши келген жок,
Мен өңдөнгөн бенде жок.
Ээ, түгөнгөн Күлчоро,
Ошо кезде көөнү ток.
Айланайын Күлчоро,
Алып келгин дүрбүңдү,
Атаңдан калган үлгүңдү.
А береки көрүнгөн?
Аппак кардын ичинде,
Кереге бою кара таш,
Как ошону карасам,
Көздөн акты кандуу жаш.
Ойго чейин байкасам,
Сүйрөндү жүргөн көрүнөт,
Ошолорду көргөндө,
Кара көздөн жаш агып,
Эки көзүм кашайып,
Карып калган кезимби,
Карасам көзгө илинбейт,
Кайсы экени билинбейт.
Көзү жетик чоң балдар,
Ободон тиктеп көргүлө!
Же болбосо дүрбү салгыла?
«Эмесе макул, куп» – деди,
Канчоро дүрбү салганча,
Күлчоро көрө койду аңгыча.
«Айланайын аба» – деп,
«Ыраазымын сага» – деп,
Жүр абаке баралы?
Аппак кардын этеги
Жүр абаке жетели?
Эр Бакайды жетелеп,
Как ошону бет алып,
Көкала майдан конушка,
Баары-жогу жүгүрүп,
Бакайы баштап сүйүнүп,
Абай кылып караса, –
Кундуз менен суусардын
Устуканы төгүлүп,
Ошо жерден көрүнүп,
Тетигине сөөгү,
Мынакей өөгү.
Мунун баарын көргөзүп,
Бир-бирине күбөлөп,
Элеңдеген Канчоро,
Элтеңдеген Күлчоро,
Мына кундуз сөөгү,
Барбы сөздүн өөнү?
Бир-бирине күбөлөп:
«Айланайын абаке! »
Каягынан барабыз,
Кантип муну алабыз,
Кандай айла кылабыз?
Кажу-кужу этишип,
Чуулдаша кетишип,
Баары бирдей сүйүнүп,
Ойдо турат жыйылып.
Тегерете караса,
Басып чыгар жолу жок,

Көк жалама муз экен,
Как ушинтип,
Качып жүргөн куш экен.
Как ушунун иши экен,
Балапандын өзү экен,
Как ала турган кези экен,
Карала болуп калыптыр,
Как балапандын өзү экен.
Башын ылдый салыптыр,
Бизден коруп калыптыр.
Эки күндө барбасак,
Учуп кетээр кези экен,
Уясынын өзү экен.
Үстү жагын карасаң,
Үч чакырым бар экен,
Баары көпкөк кар экен,
Туура жагын караса
Кунан чабым бар экен,
Баары тоңгон кар экен.
Асты жагын караса,
Алда кайда көрүндү,
Алигини көргөндө,
Санаалары бөлүнөт.
Жандан кечкен барбаса,
Жанына киши бара албайт.
Өлөм деген барбаса,
Өзгө киши бара албайт.
Абакеңиз эр Бакай,
Дагы кайрат кылды эми.
Ата гана балдарым,
Аман болсун жандарың.
Өлсөм өзүм өлөйүн,
Ак жазганын көрөйүн,
Өлбөсөм алып келейин,
Колуңарга берейин,
Өлүп калсам мен Бакай
Кой териси эмеспи!
Тирүү болсо абакең
Жоо бөрүсү эмеспи?
Табайын куштун эсебин,
Дагы менин керегим,
Келген экен барайын.
Ажал жетсе өлөйүн,
Ак жазганын көрөйүн,
Айбалтамды алып кел,
Дагы басып көрөйүн.
Бармак болду камданып,
Таар кийип шымданып,
Мурункудай шаңданып,
Табылгы таяк таянып,
Баса түшүп жай алып.
Кыя тартып жол баштап,
Ар кайсы жерди чукулап,
Айбалта менен койгулап,
Таяк менен сайгылап,
Акырын басып, бек шилтеп.
Анда-санда жер тыңшап,
Абакең аяңдап,
Кадимкидей жаяңдап.
Как тушуна келди эми,
Балапанды көрдү эми,
Бакайды көрүп балапан
Канатын күүлөп тырпырап,
Үнү чыкты чыркырап.
Ал аңгыча бир добуш
Асман-көктөн күркүрөп,
Эми көргөн адамдын
Азат бою дүркүрөп.
Караса көзгө илинбейт,
Кайсы экени билинбейт,
Качырып келип жетти эми,
Кабыргага келтирип,

Кан абаңды тепти эми.
Камгактай учуп кетти эми,
Ошо бойдон куркурап,
Ойду көздөй ыркырап,
Ойдогу элдин баарысы
Баабедин деп чуркурап.
Көкала майдан керүүгө,
Абакең учуп жетти эми,
Аласалып кетти эми.
Канчоро менен Күлчоро
Азыр чуркап жетти эми.
Абаңдын башын көтөрүп,
Өөдө кылып караса,
Таар шымы айрылып,
Бир капталы сыйрылып,
Тырмактарынын баарысы,
Каңтарылып кайрылып.
Баягыны көргөндө,
Канчоро менен Күлчоро,
Катуу ыйлап кайгырып,
Абакеңиз Бакайдын
Сан терисин караса,
Бир жерине жыгылып.
Бир капталын караса,
Бир неме калбай сыйрылып,
Сол жагынан таянып,
Бир азыраак жай алып,
Абакеңиз эр Бакай
Аш бышымда эс алып.
Эки кулга көз салып,
Эми айтып сөз салып,
Эрегишкен эки кул,
Кылган ишиң мына бул.
Кытайдын кырма дарыдан,
Кымбат баанын баарынан,
Алып келип сүргүлө,
Момия деген дары бар,
Оозуман бергиле.
Ошондо адам боломбу?
Же болбосо өлөмбү?
Кыяматты көрөмбү? »
Баягыны көргөндө,
А дегенде ме деген,
Жоо дегенде жатпаган,
Эки камчы, шарп уруш,
Эки кулда не туруш,
Ушу кыйын чоң жумуш.
Айылын көздөй чапты эми.
Ак дарыны тапты эми,
Алып келип берди эми,
Жарасына сүрдү эми.
Бир кудайга зар айтып,
Бил баштаган нар айтып,
Минтип экөө турду эми.
Эр Бакайдын жарасын,
Ары-бери карасаң,
Теринин баары жырылып,
Жаранын баары сыйрылып,
Абакеңиз сүйүнүп,
Жаратканга сыйынып,
Киймин кайта кийинип,
Агып жаткан булактан,
Алып келип жуткуруп.
Суудан жутуп эс алып,
Абакеңиз көз салып,
Эми турат сөз салып.
Ошондо Бакай солкулдап,
Эртегисин эстеди,
Эми Бакай сөздөдү;
Кадырлашым, ойронум,
Карыганда Бакайды,
Асты тирүү койбогун,

Кыраанын Манас ойронум,
Кыйноодогу Бакайды,
Тегеле тирүү койбогун,
Алың келсе алажат,
Колуңан келсе кошуп ал,
Куруп калган агаңдын
Айтканына кулак сал!
Тулпар элең туйгунум,
Шумкар элең ойронум.
Шум дүйнөнүн үстүнө
Эми тирүү койбогун.
Ай-күнүмдөн айрылып,
Араң жүргөн кезимде,
Алып бер деп шумкарды,
Кыйнады менин өзүмдү,
Ата, кокуй курдашым,
Бир уксаңчы сөзүмдү!
Темселеп минтип жүргөндө,
Тентектер билбейт сөзүмдү,
Телмиртип минтип көзүмдү,
Тегеле укпайт сөзүмдү.
Каран салды күнүмдү,
Абыке, Көбөш, иниңди,
Баарын чогуу аймады,
Ар душмандан тойбоду.
Карыганда өзүмдү,
Как ушинтип кыйнады,
Карганда Бакай ыйлады,
Кара нардын үнүндөй,
Каңгырап катуу угулду.
Как ушинтир турганда.
Элдин баары чогулду,
Эртеги өткөн Манасты
Эсине салды абасы,
Эгемдин ишин карачы.
Баштагы өткөн Манасты
Баян кылды абасы,
Жери жайык талаасы,
Таласта калган баласы,
Тамашасын карачы?

КОҢУРБАЙ ТАЛАСКА КЕЛИП, ОЛУЯ-АТА ШААРДЫ КАМАП КАЛГАНЫ

Муну таштап коюңуз,
Биягында Коңурбай,
Кабарынан болуңуз!
Түркүн-түркүн кол менен,
Түмөн-түмөн эл менен,
Ийри-буйру жол менен
Илени бойлоп келе жатыр.
Кордай менен кол салып,
Көк кыя менен жол салып,
Тоо түгөнгөн чомучко.
Чомучтун кара сеңирге,
Колдун чети кайрылып,
Өөдө тартып конду эми,
Төмөн жагы ийри суу,
Ийри-буйру терең суу,
Киши терең чулукка,
Эр Коңурбай улукка,
Бааналап баары келди эми,
Жакалап баары конду эми.
Бери жагы терең кара суу,
Кытайдан келген ызы чуу.
Коңурбайдын колу ушу,
Көк асаба кызыл туу
Көк жаңырган ызы чуу
Көптүгүн көргөн жок ушу,
Адырга атын откоруп,

Алды сууга токтолуп,
Атышканы жок болуп.
Эки күнү ошо жерге,
Эс алышып токтолуп,
Эрегишкен жок болуп,
Дөбөдөн карай карашып,
Оң төрөлөр жанашып,
Төрт тарапка көз салып,
Как ушинтип жатты эми,
Эки киши жөнөтүп,
Таласты көздөй жиберди.
Ошондо Коңур кеп айтып,
Ай жарандар, деп айтып,
Канчоросу кат берген,
Удаа-удаа бат берген,
Удаасы менен үч берген,
Быйыл мага күч берген,
Канчорону билгиле,
Кароолдор көрүп келгиле!
Арпа көчүп кетем – деп,
Как ошондо келгин – деп,
Каты мына ала бар.
Кагылайын балдар,
Ушу кепке кулак сал!
Айры бекен, нар бекен,
Айтканында бар бекен?
Кечүү бекен, жар бекен,
Кечеги кепте бар бекен?
Ашуу бекен, тоо бекен,
Аркыраган суу бекен,
Же алдап жүргөн куу бекен?
Ушуну аңдап билгиле,
Анан кайтып келгиле».
Ушу кепти куп дешип,
Эмесе макул эп дешип,
Кыя тартып алышып,
Суудан кечип жарышып,
Өөдө тартып алышып,
Өлкө тоону бет алып,
Шибердин улуу жол менен,
Алда нечен ой менен,
Керме-Тоону этектеп,
Ашмара менен Меркини,
Басып өттү беркини.
Таластан берки капталга,
Кумарык менен Макмалда,
Мындан өтүп алышып,
Эки күн таамай өткөндө.
Жоргонун-Белин бет алып,
Жолго кирип жарышып,
Салып чыгып барышып,
Таласты карап таң калып,
Айран болуп сандалып.
Ортосу Талас, башы Чүй,
Олуя-Ата, чоң Ташкен,
Атаны сонун жер экен.
Ушуну таап жердеген,
Манас кыйын эр экен,
Абай кылып караса,
Бетеге чөбү майын көр,
Бечера жердеп жүрүүгө,
Эгин эгер жайын көр,
Булбул сайрап таңшыган,
Булагы кайнап ташыган.
Жайлоосун көр, күзүн көр,
Төө тайгылган түзүн көр,
Өрдөгүн көр, казын көр,
Өлкөсүн көр, сазын көр.
Күрүчүн күздүк айдаган,
Күрмөккө атын байлаган.
Гүл төгүлүп жайнаган,
Ушу жерде түштөнүп.

Арпага барып жайлаган,
Баракелди Канчоро,
Убадасы бар чоро,
Таласка жалгыз үй койбой,
Жайылган жалгыз мал койбой.
Баракелди сөзүнө,
Убада кылган өзүнө.
Кең Таластын талаасын
Кеч киргенче караса,
Тегеле адам көрүнбөйт,
Убадасы бек экен,
Ушунда киши жок экен,
Муну менен тим турбай,
Бурамалуу дүрбүсү,
Мурунтадан үлгүсү,
Бурап, бурап олтуруп,
Кылабына келтирип,
Бурулуп дүрбү салды эми,
Оозун оңдоп отуруп,
Олуя-Атага келтирип,
Ошондо дүрбү салды эми,
Шаардан адам көрдү эми,
Шыгай менен Ногойдун
Тең жарымысы билинди,
Жарактуусунун баарысы,
Жайлоо көчүп кетиптир,
Жамандардын баарысы,
Шаарында жатыптыр.
Семетей менен Сары кан,
Как ошонун ичинде,
Дүрбү салды кечинде,
Баарын көрүп алды эми.
Сандыргалуу Сары кан
Канын көрүп алды эми,
Семетей жалгыз калганын
Аны көрүп алды эми.
«Кудай берген экен – деп,
Эми туруш бекер» – деп.
Кайра тартып алды эми,
Карап турган дүрбүсүн,
Кынабына салды эми,
Карап турган бул экөө
Кайра тартып алышып,
Катуу келет жарышып,
Үзөңгүсү кагышып,
Эртеликте баралы,
Элди баштап алалы.
Эки камчы, шарп уруш,
Эми карап не туруш.
Ошо бойдон жол жүрүп,
Эртеси күн болду эми,
Эр Коңурбай алдына
Кебин айтып берди эми.
«Жүргүн баатыр, бачым» – деп,
«Иш болуптур жакын» – деп.
Кабарчысы кеп айтып,
«Жүргүн эми» – деп айтып.
Таласы ээн калыптыр,
Баласы жалгыз болуптур,
Баруучу кезек келиптир,
Убадасы бар экен,
Уруудан ашкан жан экен,
Эки желдет кеп айтып,
Энтелеп экөө көп айтып,
Ошондо доңуз сүйүнүп,
Жаратканга сыйынып.
А күнү анда конду эми,
Эртең менен болду эми.
Эсенкандап айкырып,
Эр Коңурбай кыйкырып,
Элге кабар салды эми,
Алоокелеп айкырып,

Андан бетер кыйкырып,
Керинейин тарттырып,
Керикке кошун арттырып,
Сурнайын тарттырып,
Шумдугун кыйын арттырып.
Сурнай үнү бапылдап,
Добул үнү дүпүлдөп,
Эр Коңурбай күпүлдөп.
Колунун баарысын көчүрүп,
Чүйдүн суусун кечирип,
Өөдө тартып кыйгаштап,
Эр Коңурбай жол баштап.
Ушу Бишбек алдынан,
Кыя тартып жол кетти,
Кытайдан калың кол кетти,
Түн ичинде кол жетти,
Семетейдин үстүнө
Ушундай элжетти.
Айланасын алды эми,
Олуя-Ата калаасын
Алты курчап алды эми,
Тегерегин алды эми,
Жети курчап алды эми.
Жер дүйнөнүн баарына
Кытай толуп кылкылдап,
Жер жайнады былкылдап.
Сары кан менен Семетей
Жинди болгон эмедей,
Муну менен иши жок,
Муну билген киши жок,
Же көрүп жаткан түшү жок,
Ойлоп жаткан оюу жок,
Урушаарга жайы жок.
Ушундай кыйын күн болбос,
Сары кан жатыр кеби жок,
Эштемеден шеги жок.
Ал аңгыча Каныкей,
Азапка тууган Семетей,
Баягыны Каныкей,
Ыйлап жатып укту эми,
Баш көтөрүп тыңшаса,
Жазайыл үнү жаңырат,
Койчагыр үнү чаңырат,
Үркөр боо мылтык үнү чыгат,
Коңурбайлап чуу чыгат,
Сыр бараң үнү зыркырайт.
Кытайдын үнү чуркурайт,
Эт жүрөгү болк этип,
Эси чыгып солк этип,
Турамын деп жыгылып,
Жүрөгү оозго тыгылып,
Жаратканга сыйынып,
Ондоп-солдоп кийинип,
Ошо бойдон түйүлүп,
Сары кандын үйүнө
Араң келди күйүгүп.
Алакандан чаң чыгып,
Ыйлап көздөн кан чыгып,
Айтып келди үн чыгып.
Кокуй, балам, жатпай кал,
Минтип акыл таппай кал!
Жатасыңбы жамбаштап,
Турбайсыңбы туу аштап?
Коппойсуңбу кол баштап
Жүр байлугун жол баштап,
Ушинтип айтып түйүлүп,
Учкан куштай күйүгүп,
Этек-жеңин түрүнүп,
Эбелектей көрүнүп,
Эр Семетей балага
Эми келди жүгүрүп,
Карсылдатып Семеңдин,

Каалгасын койгулап,
Алакандан чаң чыгып,
Ыйлап көздөн кан чыгып.
Ыйлап турат буркурап,
Түндүгүн кайра сүрүп,
Тушуна келип чыңырып,
Жазайыл үнү жаңырат,
Күн күркүрөйт дейсиңби?
Замбирек үнү дүрүлдөйт,
Жер титирейт дейсиңби?
Тарсылдаган мылтыкты
Мөндүр жаады дейсиңби?
Шыпылдаган жаа келет,
Жамгыр жаады дейсиңби?
Ушинтип мени жейсиңби?
Көкүрөгүң соо болсо,
Көзүңдү ачып тур ботом!
Түптүү кара чынарым,
Чынарымдын чыгаарын,
Чыгып келип сынаарын,
Мен билгемин башынан.
Коңурбайдын кылыгын.
Жалгыз кара терегим,
Жамы журтка керегим.
Өөдө болгун зейрегим,
Кудай берген эрмегим.
Айла кана кандай болуучу ботом?
Борой-борой күн жаады.
Боз керешке токой жок,
Босогоң басып жоо келди,
Болушаарга ногой жок.
Керей-керей күн жаады
Керешке болгон токой жок.
Керегең басып жоо келди,
Кеңешип табаар ногой жок.
Ногой, шыгай эл да жок,
Сендей шордуу бенде жок.
Карыган Бакай абаң жок,
Кармашууга чамаң жок.
Канчоро менен Күлчоро,
Эки мыктуу иниң жок,
Эңкейип турат күнүм жок,
Эмне жатасың, ботом, жөнүң жок.
Как ошону укканда,
Ыргып турду ордунан,
Каңдагайды шымданып,
Жоону көрүп шаңданып.
Белдемчи деген темирин,
Беш кабырга себилин
Белге чырмап байланып.
Чарайнаны далдайтып,
Дал ортого калдайтып.
Туулганы бек кылып,
Тула боюн көк кылып,
Душманды көрүп шек кылып,
Каныкей турат кеп кылып,
Эр Семетей көкжалың,
Көзүнөн чыгып от жалын.
Жаратканга сыйынып,
Жашы көзүнөн тыйылып,
Ал аңгыча Сары кан,
Албаң-далбаң түйүлүп,
Алдына келди күйүгүп.
Ал аңгыча ар жерден,
Уктап жаткан тар жерден,
Албаң-далбаң түйүлүп,
Ар кимиси күйүгүп,
Алдына келди жыйылып.
Айбалтасын алышып,
Алдына келип калышып.
Чоюнбашын сүйрөшүп,
Чокчоңдошуп сүйлөшүп.

Ал аңгыча эр Семе,
Абырактуу эр неме.
Мылтык атып атанган,
Мерген элең башынан.
Далай мындай жумушту,
Көргөн эле жашынан.
Аккелтени алды эми,
Аябай дүрмөт салды эми.
Коноктой болгон көк куту,
Көтөрүп келип куйду эми.
Кой борундай коргошун,
Колдуратып урду эми.
Кош дүрмөттү урду эми.
Колго кармап барды эми.
Дарбазанын эшиги,
Эшигинин тешиги,
Тешигинен караса –
Желек туудан бөлүнбөй,
Жердин жүзү көрүнбөй,
Жер жайнаган кол экен,
Эсеби жок мол экен.
Тешигинен кылтайтып,
Оозун оңдоп өткөрүп.
Кытайларга келтирип,
Эр Семетей бир атты,
Бир атканда сулатты,
Алтымышын кулатты,
Көргөн жанды кубантты.
Сары канды карасаң
Күр дедире бир атты.
Оодарып келип бир атты
Ончактысын кулатты.
Анан кийин карасаң,
Жөө мергендер жүгүрүп,
Көт жагынан көп атты
Ээ дегенде ме деген,
Эр Семетей Буурулду,
Кылычы колго суурулду.
Ыргып минип алды эми,
Аралашып калды эми.
Айза менен барды эми,
Аябастан сайды эми.
Андан кийин Сары кан,
А да жетип барды эми.
Уу ичкендей кырды эми,
Эшигинин алдынан,
Далай жерге түрдү эми.
Жөө мергендер турушуп,
Туруп алып урушуп.
Эшигинин алдына,
Эштемени койбоду.
Чоюнбашы колунда,
Жөө мергендердин соңунда.
Жазбай чабар мыктуусу,
Акыл табар ыктуусу.
Ошо бойдон эр Семе,
Оюп алып жөнөлдү.
Эки жагын Сары кан,
Союп алып жөнөдү.
Жөө мергендин баарысы,
Көт жагынган өмөлдү.
Далай жерге жөө мерген
Сүрүп алып жөнөлдү.
Эр Семетей Саркы кан,
Кырып алып жөнөлдү.
Кырылса да болбоду,
Кыйын кытай оңбоду.
Өлсө дагы болбоду,
Өжөр калмак оңбоду.
Кырган менен түгөнбөйт,
Машадай басты чуулдап,
Барган сайын дуулдап.

Көгөндөй болуп көтүнөн,
Жана кирип келди эми.
Өлгөн менен түгөнбөйт,
Кырды бүгүн канчаны,
Кырган менен түгөнбөйт,
Эки киши чарчады.
Дарбазаны ачышып,
Кайра кире качышып.
Дарбазаны кулпулап,
Кадимкидей салды эми.
Таң атканча салышып,
Как ушинтип жатышып.
Антип-минтип олтуруп,
Бүгүн таңды атырып,
Дарбазага бекинип,
Качып жанын шекинип.
Коңурбайды карасаң,
«Ай, сени» – деп кекетип,
Оозун жаман карманды,
Коңурбай калды арманда.
«Бүгүн мында болбосо,
Дагы бир күн алармын,
Алтүнүндө барармын,
Акыр заман салармын.
Как ошондо алармын».
Түн ортосуна келишип,
Таң атканча челишип,
Далай адам өлүшүп,
Акыретти көрүшүп,
Азуулары аркайып,
Ат өлүмү дагы бар,
Муруттары чычайып,
Эр өлүмү дагы бар,
Далай түрдү капырдын
Көкүлү жатат жер жайпап,
Муруту жатат кан чайпап.
Ажырашып турушуп,
Кантип кирсин дарбаза
Ар душманга каргаша.
Бакайдын Арпадан келиши,
Коңурбайдын колго түшүп өлүшү
Аны таштап коюңуз,
Абакеңиз Бакайдын
Кабарынан болуңуз.
Быйыл көчкөн жазында,
Качан келет ушунда.
Али күнчө кабар жок,
Эр Бакайдан дарек жок.
Өлүп калса кокустан,
Эр Бакайдан керек жок.
Кысылып турган кезинде,
Али да болсо Семеңдин
Абакеси эсинде,
Канчоро менен Күлчоро
Эки түгөт оюнда.
Ушу күндө Семеңдин,
Эштеме жок боюнда.
Сары дан башка мага жок,
Кудайдан бөлөк айла жок.
Бир жараткан кудайым,
Элим көчкөн жүдайын,
Эми кандай кылайын!
Ичим толгон убайым.
Ошенетип күн батты,
Урушпастан тим жатты.
Ал аңгыча эр Бакай,
Айтып-айтып болушуп,
Айылына келишип,
Кебин айтып божурап,
Керели кечке кобурап,
Анда-санда күүлөнүп,
Ачууланып сүйлөнүп,

Күлчорого күүлөнүп.
«Эки кул, түпкө жеттиң» – деп!
«Алда кайда кеттиң» – деп.
«Ителги тепкен оңорбу?
Карыганда кан Бакай,
Ит капкандай болоорбу?
Кокус өлүп мен калсам,
Жаман үлгү баштадың,
Өлүп кала таштадың».
Ушинетип олтуруп,
Уктабай таңды атырып.
Элдин баарын таратып,
Канчоро менен Күлчоро,
Белин чечпей үңкүйүп,
Көк жорудай шуңкуюп.
Көзү кетет илинип,
Көөсөрлүгү билинип.
Экөө кетти селт этип,
Көзү кетти кылт этип.
Андан ары эки кул,
Жатып калды шылк этип.
Абакеңиз эр Бакай,
Чыканагын таянып,
Чын ошентип жай алып.
Көзү илинип кеткенде,
Жаңы чырым эткенде
Жазайыл үнү жаңырып,
Замбирек үнү күркүрөп.
Албарсты баскан эмедей,
Аягынан дүркүрөп,
Куйкасына зиркиреп.
Ыргып турду ордунан,
Эт жүрөгү болк этип,
Эси чыгып солк этип.
Ыргып турду ордунан,
Алакандан чаң чыгып,
Айтып турат унчугуп!
Эки чоро оңбогун!
Эзелде эки болбогун!
Талашка талан түшүп тур!
Жаңгыз калган Семетей,
Жандан үмүт үзүптүр,
Кадеми каткан Каныкей
Менден үмүт үзүптүр.
Кара тумшук эки кул,
Сенден үмүт үзүптүр!
Үзбөгөндө не болду,
Кантип ишиң оңолду,
Кабар келбей жоголду,
Калаганы кайдан соо болду.
Мында келген мен шордуу,
Ителги тээп оңбоду,
Ушу кандай иш болду?
Алды каткан Каныкей,
Бир балаага туш болду.
Эрегишкен эки кул –
Кылган ишиң мына бул!
Упалуу беттен кан акса
Убалы кимдин мойнунда?
Сурмалуу көздөн жаш акса,
Жашы кимдин койнуна?
Жалдыраган эки кул,
Сен экөөңдүн мойнуңда!
Кана Жунгар алганың,
Кадимкидей салганың?
Как ушу менин арманым.
Коңурбайдан кол келип,
Эсеби жок мол келип,
Кудай урган көрүнөт.
Көз илинип кеткенде,
Мылтык үнү чоң чыгат.
Коңурбайлап үн чыгат.

Омуроом бастыгат,
Күрөккө соот кийгендей.
Көкүрөгүм демигет
Очогор огу тийгендей.
Маңдайымдан карасаң,
Тамчылаган суу чыгат.
Кулагымдан басылбайт,
Коңурбайлап чуу чыгат!
Бул эмине болуучу,
Бул түшүмү жоручу?
Таласка калган төрөнүн
Жүзүн аман көрөмбү?
Же болбосо ушинтип,
Качып жүрүп өлөмбү?
Же Сары канга не болду,
Кабар чыкпай жоголду.
Экөөң эске албадың,
Менин ичимде турат арманым.
Каныкейге не болду,
Бизге кабар бербеди,
Эрегишкен эки кул
Акшумкарды алам деп,
Эрегешип болбодуң,
Экөөң быйыл оңбодуң.
Коңурбай доңуз келгенби?
Олуя-Атаны алганбы,
Ойрон кылып салганбы?
Жатсыңарбы баарыңар,
Жашың түгүл карыңар?
Жалпы кулак салыңар!
Үйдүн баарын чечкиле,
Жалпы баарың көчкүлө!
Оттун баарын өчүрүп,
Үйдүн баарын көчүрүп,
Жалпы көчүп калгыла!
Аскер куруп бергиле?
Арт жагыман келгиле?
Иш бузулган өңдөнөт!
Ашуусу бийик тоолор бар,
Агыны катуу суулар бар.
Ата,кокуй, куу балдар,
Ушунтип жүрүп куруттуң,
Огой менен Шыгайды,
Бирин койбой унуттуң.
Бачым болгун балдарым!
Ушу кезден барайын,
Өлсө кошо өлөйүн,
Өкүрүп ыйлап көмөйүн,
Тирүү болсо алардын,
Өнөрү болсо көрөйүн.
Ат болушка салайын,
Бүгүндөн кантип калайын.
Айланайын кудайым,
Ичим толгон убайым!
Аскериңдин баарысын,
Кошуп бергин жудайым.
Кара тер менден сызылды,
Кызыл өңүм бузулду.
Бачым болгун балдарым,
Эч калбасын арманым,
Жоктур сөздүн жалганы.
Абакеңиз эр Бакай,
Ачып көзүн жумгуча,
Эл чогулду аңгыча.
«Оо, калайык, баарыңар,
Жашың түгүл карыңар,
Жалпы кулак салыңар!
Арт жагыман жүргүлө,
Мылтык атчу мергендер,
Быркырата киргендер.
Чоюнбашы колунда,
Жазбай чабчу мыктылар,

Акыл табчу ыктуулар.
Найзакерден баатырлар,
Жазбай сайчу жакырлар,
Кылыч чабчу кыраандар,
Эми турба, жарандар! »
Ошону айтып эр Бакай,
Асабасы желпилдеп,
Аксакалы селкилдеп,
Боз жоргосу бүлкүлдөп.
Коштогону Коёнбоз,
Төшөнгөнү баян дос.
Кармаганы кандуу кул,
Качырганы шаңдуу кул.
Урунганы жамбы бул.
Уксаң сөздүн чыны ушул.
Аттанганда ак жолтой,
Атышканда сан колдой,
Качырганда акжолтой,
Кармашканда сан колдой,
Асаба тууну аштады,
Абакең колду баштады.
Айылын кийин таштады.
Ошо бойдон жол менен,
Он эки түрдүү кол менен.
Көчүп келген кошуну,
Көчүп келген эр Бакай.
Таласты көздөй бет алып,
Ат болушка салышып.
Арадан Нарын кечти эми,
Соң-Көл басып өттү эми,
Кең Жумгалга жетти эми,
Суусамырды бойлошуп,
Шумдук ишти ойлошуп.
Энтелешип эл жүрүп.
Эки күнү жол жүрүп,
Даван ашып, таш басып,
Түсү качып, түн катып.
Суру кетип, суу кечип,
Суусамырга эл жетип.
Ала-Тоону кемирип,
Тоо түгөткөн эр Бакай,
Агын сууну шимиген,
Суу түгөткөн эр Бакай,
Алты сан колду бир сайып,
Жоо түгөткөн эр Бакай,
Ала-Белдин белине,
Кең Таластын кечүүгө.
Бүгүн келди эле.
Кең Таластын кылаасы,
Көрүнбөдү талаасы.
Караса көзгө илинбей,
Кайсы экени билинбей,
Тоосун туман чалыптыр,
Оюн мунар алыптыр,
Эр абакеңиз дел болуп.
Аттан түшө калышып,
Баары чогуу сийишип,
Этеги жерге тийишип.
Как ошентип турганда,
Жазайыл үнү жаңырып,
Замбирек үнү күркүрөп.
Аны уккан адамдын,
Азат бою дүркүрөп.
Олуя-Ата тараптан,
Очогор үнү буркурап,
Койчагыр үнү чыркырап,
Ошону угуп жамандар
Ордунан турам деп жыгылып.
Жүрөгү оозго тыгылып.
Тура калып эр Бакай,
Эки жагын каранып,
Эрди-башын жаланып.

Ата, кудай бардыр, Канчоро!
Ойрон болгон Күлчоро!
Эрегишип калдыңар,
Эсил элди кырдыңар!
О, кара тумшук, Канчоро
О, түпкө жеткен Күлчоро
О, Коңурбай келип калыптыр!
О, калкыма каран салыптыр.
Очогор тийип, окко учуп,
Оозунан кызыл кан кусуп,
Ойрон болгон турбайбы, ботом!
Кылычтан тандап курч алып,
Кыргыек тандап куш салып,
Кылчайгыс жерден тынч алып,
Кыямат кеткен өңдөндү, ботом!
Бараңдан тандап түздү алып,
Бадана тондон жүздү алып,
Бая эле өлгөн өңдөнөт ботом!
Өлбөсө кана не болду,
Кабар кайда жоголду,
Канткенде менин ишим оңолду?
Үркөр боо мылтык үч чыкса,
Үй үстүнөн чуу чыкса.
Мен өлбөгөндө ким өлдү, ботом?
Ошонетип солкулдап,
Ыйлап турду болкулдап.
Көзүнүн жазы тизилип,
Көөнү кетти бузулуп,
Как ушинтип кайгырып,
Акылынан айрылып.
Асмайынан бир атып,
Оозунан түтүн буратып.
Ойрон Бакай болкулдап,
Кош бөйрөгү солкулдап.
Антип-минтип олтуруп,
А күнү күндү батырып.
Күүгүм кирип калганда,
Көрбөй калдык арманда.
Бир оокум болгондо,
Аккелте үнү тарс этип,
Үнү чыкты жарк этип.
Ойлоп туруп эр Семе:
«Абакем Бакай уксун» – деп,
«Укса кантип турар» – деп,
Ушунетип бир атып,
Абакенди кубантып.
Ал аңгыча эр Бакай,
Баягыны көргөндө,
Бир кудайга зар айтып,
Бил баштаган нар айтып,
Кудайыңдын жолуна
Кула кашка бээ айтып,
Арбактардын жолуна,
Аксарбашыл кой айтып,
Ай туягын мол айтып.
Ал аңгыча Канчоро,
Абыректуу Күлчоро,
Туруучу туйгун кулбу ошо?
«Айланайын аба» – деп,
«Бизге бергин бата» – деп,
«Бизден өткөн ката» – деп,
Түн ичинде баралы,
Түндө түйшүк салалы.
Ажал жетсе өлөлү,
Ак жазганын көрөлү.
Өлүп калса жалгызды
Өкүрүп ыйлап көмөлү.
Тирүү болсо ошонун
Бир өнөрүн көрөлү.
Абаке, бачым бата бер,
Көөнүң келсе жата бер,
Же болбосо келе бер.

Кечикпей бачым жөнөткүн!
Акккелте үнүн укканда
Араң эле турабыз.
Ошондо Бакай кеп айтып:
«Э, садагасы» – деп айтып,
Кантип тынчып жатасың,
Мен да мындай кетейин,
Качуучу жолум алайын,
Капталынан барайын.
Туура карай салайын,
Туурасынан барайын,
Аскердин баарысын
Артыман ээрчитип алайын.
Мен да кантип калайын,
Ушу быйыл капырдын,
Сакалынын агы эле,
Сапар кетер чагы эле.
Ушул быйыл мүчөлү,
Эмне үчүн күчөдү.
Эми токтоп туратур,
Бата берейин уга тур!
«Айланайын аба» – деп,
«Бата бергин мага» – деп,
Батаңыз ката кетпеген.
Байгамбардай киши элең!
Сөзүң ката кетпеген,
Олуя чалыш киши элең,
Деп ушинтип буралып,
Бата бер деп суранып,
Экөө карап турду эми.
Ал аңгыча эр Бакай,
Алаканын жайды эми,
Ак батасын берди эми.
«Кожо атам» колдосун,
Ишиңди кудай оңдосун,
Коңурбай калмак оңбосун!
Кылган ишиң шар болсун,
Кызыр Иляс жар болсун,
Азирет аалы бир болсун!
Ак эшен сынап тааныган,
Атышканын каарыган,
Абырагын көтөр деп,
Алдага Бакай наалыган.
Кош, аман бол жолборсум,
Эми экөөңө жол болсун!
Алган олжоң мол болсун,
Алдам ишиң оңдосун!
«Алдо акбер» – деди эми,
Ак батасын берди эми.
Эки камчы, шарп уруш,
Бул экөөндө не туруш!
Төмөн карай салды эми,
Тоң кочуктап калды эми,
Ойду карай салды эми,
Олуя-Атаны бет алып,
Оолугуп жөнөп калды эми.
Абакеңиз эр Бакай,
Туура тартып бет алып,
Тулпар минип туу уштап,
Туйгун Бакай кол баштап.
Алдын тосуп кетти эми,
Канчоро менен Күлчоро,
Түн ортосу болгондо,
Олуя-Ата коргонго.
Абай кылып караса,
Таластын суусун буруптур,
Суунун башын Коңурбай,
Бекем байлап туруптур.
Суунун башы жыганын,
Кытайлардын чыгааны,
Жалпы тозуп алыптыр,
Кашык суу агызбай,

Карап турат көп кытай.
Жалгай көргүн, бир кудай,
Олуя-Ата калсын,
Абай кылып карасаң –
Камыштын баарын үйүптүр,
Тегерете жыйыптыр.
Таң атканда баралы,
Тамашаны салалы.
Туш-тушунан от коюп,
Уу ичкендей кылалы.
Ушинетип кыралы,
Өөдөсүнө чыгалы,
Каалгасын жыралы,
Качырата кирели.
Как ушинтип турганча,
Канчоро менен Күлчоро
Карашып турат ошондо.
Тикирейип тиктешип,
Бул эмине кеп дешип,
Карап турду беритен,
Алар менен иши жок,
Аны көргөн киши жок.
Коңурбайды карасаң,
Шамаласын жактырып,
Чилмерденин кактырып,
Доолбасын соктуруп,
Мыктууларын аткарып,
Тегерегин чалдырып,
Ары-бери желдирип,
Ээлигишип кытайлар,
Ошенетип турганча,
Ачып көздү жумганча,
Айтып турат Күлчоро,
Айланайын Канчоро.
Капталынан кирели,
Как ушинтип кирели,
Капталынан баралы,
Акыр заман салалы.
Алыбыз келсе кытайды
Астын үстүн кылалы,
«Эмесе макул куп» – деди,
«Ушу сөзүң эп» – деди.
Баштагы эми шайду деп,
Айтканың кабыл болду деп.
Ал аңгыча Күлчоро,
«Алда кудай, алда» – деп,
«Азиретим колдо» – деп,
Ак добулду карс коюп,
Алма башты тарс коюп.
Алма башын бир атып,
Суркоёнун чуратып,
Качырып кирди сууралтып,
Көргөн жанды кубантып.
Коңурбайдын тушуна,
Келип калды ушунда.
Эңкейиште эр сайып,
Экини катар бир сайып.
Кылчайып кийин караса,
Коңурбайды бет алып,
Качып калды Канчоро,
Көрө койду Күлчоро,
Көт жагынан барды го.
Коңурбайга жеткирбей,
Барып кармап алды эми.
Айбалта менен далыга
Дүп дедире салды эми.
Семетейди бет алып,
Өтө качып калды эми,
Эшигине жакындап,
Экөө кирип барды эми.
Канчоронун эки колу боорунда,
Күлчорого жалынып,

Айтып турат камынып:
«Айланайын Күлүстөн,
Өтүп кеткен жумуштан.
Өткөрдүң менин күнөөмдү,
Чалгынды бирге чалыштык,
Жылкыны бирге алыштык,
Кай жерде көңүл калыштык.
Белге саадак бууштук,
Бээжинден жылкы кууштук,
Бир туугандай тууштук.
Кай жерде көңүл сууштук.
Тоорулду бирге тооруштук,
Күлүктү бирге жоошуттук,
Кай жерде көңүл ооруштук.
Ала-Тоодой иш кылсам,
Ашырарыңды өзүң бил,
Ушу кылган ишимди,
Жашырарың өзүң бил.
Агын суудай иш кылсам,
Кечирериң өзүң бил,
Өрт жалындай иш кылсам,
Өчүрөрүң өзүң бил.
Ушу кылган күнөөмдү,
Өткөрөрүңдү өзүң бил,
Сунган моюн меники,
Суурган кылыч сеники,
Ыйлаган көз меники,
Ырас сөз сеники! »
Ал аңгыча Күлчоро,
Кылычын сууруп алды эми,
Кезго колго алды эми,
«Өзүң кылган кеп бекен,
Өлүм саган эп бекен?
Же катын кылган кеп бекен,
Кагып салсам эп бекен? »
Андан бетер буркурап,
Ыйлап турат зыркырап,
Кечээ Суркоёндун айынан,
Шумдук ойлоп жүргөмүн.
Чачыкейдин айынан,
Жамандык ишке киргемин.
Өзүң билдиң Күлүстөн,
Өтүп кеткен жумуштан.
Ушуну угуп Күлчоро,
Кылычын кынга салды эми,
Өтүп кеткен Манастын
Арбагына тапшырып.
«Эми жүргүн баралы,
Абабызды көрөлү,
«Кудай алгыр койдум» – деп,
«Эми ачуум тыйдым» – деп.
Алмамбет менен Чубактын,
Арбагына сыйынгын?
Мындан кийин Канчоро
Мындай иштен тыйылгын.
Дагы бокту жебегин,
Балан-бастан дебегин.
Эми кечтим күнөөңдү,
Оюң менен боло бер,
Ойноп күлүп оңо бер!
Аның менен ишим жок,
Семетейдей кишим жок.
Жүр ошого баралык,
Барып жүзүн көрөлүк».
Оңолушуп жарашып,
Салып кирип барышып,
Дарбазаны каккылап,
Такылдатып чапкылап.
Абакелеп айкырып,
Сары кандап чакырып,
Аман-эсен барсыңбы,
Баарың тирүү турсуңбу?

Ушу нетип курдуңбу?
Албаң-далбаң түйүлүп,
Сары кан экөө жүгүрүп,
Алдына келди сүйүнүп.
«Кеткеним бүгүн келди» – деп,
«Кемтигим жаңы толду» – деп,
Канчоро менен Күлчоро,
Аттан түшө калышып,
Колун берип көрүшүп,
Жыттап алып өбүшүп,
Арт жагынан Каныкей,
Айчүрөк экөө келди эми,
Күлчорону салаалап,
Көзүнүн жашы талаалап.
Экөө турат кучактап,
Көзүнүн жашы буурчактап.
Аман-эсен келдиңби,
Тилегим кудай бердиби?
Коңурбай изин көрдүңбү?
Камыш башы калемби,
Кан абакем аманбы?
Арпага көчүп кеттиңби,
Минтип түпкө жеттиңби?
Чуулдашып көрүшүп,
Дагы колун беришип,
Ар кайсы жерден адамдар
Азыр туруп келишип,
Амандашып көрүшүп,
Бир кудайга зар айтып,
Бил баштаган нар айтып,
Билгендерин мол айтып,
Сары улагын табышып,
Садагасын чабышып.
Коңурбайдын колунан,
Кантип өттүң жолунан?
Бир атууга дары жок,
Бит сыгарга каруу жок,
Мындай качан күн болбос,
Биздей шордуу ким болбос.
Арыктан аккан сууң жок,
Баарыбызда тууң жок,
Күндө камап бакылдап,
Ажал бизге жакындап.
Өлгөн жерден тиргиздиң,
Эми тилге киргиздиң,
Өчкөн отту тамыздың,
Келбей жатып булардын,
Көзүнүн жашын агыздың,
Жалгыз эле Семетей,
Сары кан экөө салышып,
Өлбөгөн жерден калышып,
Өлүүгө жакын калганда,
Эми келдиң коргонго,
Тилегим кудай берди го!
Өңүмбү же түшүмбү,
Же түшүмдө көргөн ишимби?
Же алыска кеткен кишимби?
Көрөр күнүм ушубу?
Коңурбайдын кордугун,
Көрбөйсүңбү зордугун?
Ушу кезде кулунум!
Сени көрбөй курудум.
Бир ууртам суу таппай,
Ушунетип турумун!
Кара аякты какшытып,
Сыр аякты такшытып,
Баарыбызды жашытып,
Суусап жатып өлөөрдө
Аман сени көрдүмбү!
Ушу кезде карасаң,
Бир атууга дары жок!
Бит сыгарга каруу жок.

Бир жутаарга сууң жок!
Баарыбызда муун жок!
Кургак нанды кемирип,
Кудай салса кантебиз.
Сууну бербей Коңурбай
Ушундай иш болорбу?
Баягыны көргөндө
«Айланайын, аба» – деп!
Бата бергин мага деп?
Мен барайын ага – деп,
Кагылайын эне – деп!
Бата бергин эми деп?
Э, Коңурбай сени – деп,
Колго түшүп өлөйүн,
Ак жазганын көрөйүн.
Аркырап жаткан алышты,
Аңтара тартып келейин,
Аны байлап алганча,
Аркырап агып кетер деп,
«Тилекти кудай берер» – деп.
Ушуну ойлоп Күлчоро,
Кайтып атка минди эми,
Кайрат кылып жүрдү эми.
Катын-бала буркурап,
Бата берип турду эми,
Айбалтаны колго алып,
Алыс байлап жүрдү эми.
Чоң алышты байлады,
Чочунбастан Күлчоро,
Коңурбайды ойлоду.
Жалгыз ууру өңдөнүп,
Коңурбайга көөндөнүп,
Жыганына жакындап,
Келип калды кылкылдап,
Ары-бери караса –
Кытайдын баары кылкылдап,
Жарык кылып жылтылдап.
Өөдө-төмөн дуулдап,
Ушунетип чуулдап.
Улуу сууну бойлошуп,
Уурдап суудан алышып,
Эс алып уруш салбасын,
Эртең түштө баралы,
Шамалдап өрттү коёлу!
Амалдап баарын соёлу,
Как ушинтип бажылдап,
Кара кытай кажылдап,
Кеңеш кылган кези экен.
Баягыны Күлчоро,
Байкап турган жери ошо.
Көрүп алып Күлчоро,
Көтжагына кылт этип,
Бир кабакка булт этип,
Кирип алды Күлчоро,
Аттан түшө калды эми,
Атын жөө жетелеп,
Бир терекке бет алып,
Басып келди Күлчоро,
Байлай салган жери ошол,
Суркоёнду байлады,
Көңүлүн артык жайлады.
Айбалтаны таянып,
Азканакей жай алып,
Эки жагын каранып,
Эрди-башын жаланып,
Ары-бери элеңдеп,
Айтар сөзүн белендеп.
Өткүр тууган томаяк,
Өзү мыктуу көк аяк,
Кайдан турсун жан аяп.
Кара-Сууну бойлоду,
Коңурбайды ойлоду,

Чатырынын тушуна
Жатып алды ушунда
Тыңдап турса кытайлар,
«Күлчоросу бу болсо,
Бакай ашып жаткан куу болсо.
Аркырап жаткан бу сууга,
Бакай ууну салгандыр,
Ошону үчүн Күлчоро
Семетейге баргандыр.
Асты жакта Кара-Суу,
Андан алып ичкиле,
Таң атканча баралы,
Таласка талан салалы,
Бакай кулга кылалы».
Как ушинтип кеңешип,
Кеңеш кылып божурап,
Ал аңгыча бир адам,
Чайнек ала жүгүрүп,
Этек-жеңин түрүнүп,
Эңкейип сууну алды эми,
Башы сууга эңкейип,
Көчүгү турат деңкейип.
Көрө коюп Күлчоро,
Көтжагынан жүгүрүп,
Баш көтөрүп алганча,
Барып калды Күлчоро.
Аласынан алды эми,
Башын сууга малды эми.
Тумчуктуруп өлтүрүп,
Жарым саат олтуруп,
Бир убакта Күлчоро,
Киймин тоноп кийинип,
Бир кудайга сыйынып.
Чайнекти колго алды эми,
Чала-була шапылдап,
Чай кайнатып калды эми.
Ал аңгыча Коңурбай,
Кеңеш кылды бир далай.
«Таластын элин чачалы,
Кайра тартып алалы.
Аскердин баарысын,
Арт жагыбызга салалы,
Канчорого не болду,
Убадасы жоголду.
Быйыл келгин деп айтып,
Нечен катар кеп айтып,
Таласка бизди келтирди,
Же болбосо артынан,
Кууп келип өлтүрдү.
Жана келген бир добуш,
Коңурбайлап айкырып,
Андан кийин басылды.
Кууп келип артынан,
Бирөө келип асылды.
Качамын деп өлдү го,
Караңгы жерди көрдү го».
Ошонетип кобурап,
Кебин айтып болгончо,
Чайы кайнап болду эми.
Чайың кайнаса бала деп,
Коңурбай кабар салды эми.
Дасторконун көтөрүп,
Ылдый карап жөтөлүп,
Кыдырата куйдуруп,
Кырка чайын куйгузуп.
Коңурбайга барганда,
Акырайып алды эми,
«Чыным менин кана?» – деп,
«Бери мени кара» – деп.
Акырайып Коңурбай,
Айбаттанып калды эми.
Ал аңгыча Күлчоро

Айбалтаны колтуктан,
Сууруп алды эми.
«Мына чының капыр» – деп,
Чыргданды бир салды.
Панар кетти быркырап,
Баары бирдей чуркурап.
«Карма-карма» – деп,
«Кайда-кайда» – деп.
Бирин-бири тутушуп,
Как ушинтип калганча,
«Коңурбай ушул жерде» – деп
Ордуна келип бир салып,
Арманда ал калды,
Оодарылып Коңурбай,
Аман-эсен бул калды.
Ошо бойдон Күлчоро
Этек-жеңин түрүнүп,
Элден чыгып жүгүрүп,
Эсен келди атына.
Ыргып минди Күлчоро,
Эки жагын каранып,
Эрди-башын жаланып.
Ал аңгыча кытайлар,
Баары чогуу буркурап,
Кармай албай чуркурап,
Бири-бирин койгулап,
Найза менен сайгылап,
Бирин-бири жакалап.
Койгулашып калды эми,
Айрылбаган башы жок,
Алжайбаган кашы жок.
Кырылып кете жаздады,
Мындай кызык баштады.
Чуркап барып жетти эми,
Суркоёндун үстүнө
Ыргып минип кетти эми.
Кара-Сууну бойлоду,
Чоң-Алышка барды эми.
«Жыгамын» – деп ойлоду,
Аттан түшө калды эми,
«Жулуп-жулуп жыгамын».
Чала-була байлады.
Атка минип Күлчоро,
Семетейди ойлоду,
Аркасынан Чоң-Алыш,
Акыр кошо барды эми.
Шаарга суу киргенде,
Сууну көрүп буркурап,
Баары бирдей чуркурап,
Суудан жутуп эс алып,
Өзөгүнө өз алып.
Малы кечип ичти эми,
Катын-бала сүйүнүп,
Жаратканга сыйынып,
Катын-бала баарысы,
Жашы түгүл карысы:
Айланайын Күлүстөн!
Баракелди туйгунум,
Сен бүтүргөн жумуштан,
Ыраазымын өзүңө,
Бир көрүндүң көзүмө,
Сен кеткени Күлчоро!
Таластын суусу соолду,
Эми ишиң оңолду.
Бир төөдө эки өркөч,
Бирөө болсо күчү жок,
Бир бээде эки эмчек,
Бирөө болсо сүтү жок,
Сени ыраак көчүргөн
Семетейдин бети жок.
Коңурбай камдуу келгенде,
Урушарга көтү жок.

Шаарга сууну киргиздиң,
Семетейди тиргиздиң.
Баракелди Күлүстөн,
Түндө кылган жумуштан.
Коңурбай доңуздун
Берекесин качырдың,
Бериштесин учурдуң.
Коңурбайдын кезегин,
Бүгүн тарттың эсебин.
Безе качат Бээжинге,
Элдин баары кошомат,
Ыйлап-сыктап чуулдап,
Баары бирдей буркурап,
Баабедин деп чуркурап.
Аттын баарын сугарып,
Азаматтын баарысы,
Эми чыкты кумсарып.
Андан мурун Семетей,
Бир атууга дары жок,
Бит сыгарга каруу жок,
Сары канда айла жок.
Айткан менен пайда жок.
Баарын бирдей карасаң,
Куушурулуп далысы,
Куп кетишкен каруусу.
Кубат кирди баарына,
Жашы түгүл карыга.
Атка минди эрдемсип,
Баары чыкты менменсип.
Айза колго сороюп,
Адам болуп жөнөлдү,
Өөдө-төмөн чаптырып,
Жашынганын таптырып,
Ошол элдин баарына,
Кубат болду Күлчоро.
Кудай бизге берди го,
Кантип жанды аяйлык.
Бир-бирине кеп айтып,
Сүйүнчүлөп көп айтып,
Жалпы журту сүйүнүп,
Жалпы журту жыйылып,
Эми келди Каныкейдин алдына.
Ошондо Семең кеп айтып,
«О, калайык» – деп айтып,
Түптүү бирөөң калбагын,
Эч калбасын арманың.
Ырчыларга кеп айтып;
«Ырдап элди чогулткун,
Жакшыларга кеп айтып;
«Жалпы чогулт» – деп айтып.
«Таң атканда чыгалы,
Алтын туусун жыгалы,
Бир беттешип көрөлү,
Ажал жетсе өлөлү».
Бири чыкты жар айтып,
Баягы элге дагы айтып.
Сүйүнчү эле сүйүнчү,
Тон, өтүгүң кийинчи,
Бириң калбай жыйылчы!
Төбөбүзгө тийүчү,
Айыбыз келди сүйүнчү,
Күлчоро менен Канчоро
Байыбыз келди сүйүнчү!
Кокон, Ташкен көтөргөн,
Билибиз келди сүйүнчү!
Кожодой кылып кол берген,
Бирибиз келди сүйүнчү!
Көчүп кеткен Күлчоро
Инибиз келди сүйүнчү!
Караңгы түндү жарыткан,
Күнүбүз келди сүйүнчү!
Каныкейдин алдына,

Бириң калбай жыйылчы,
Капкасы алтын коргондо,
Каныкейдин ордого.
Кадимкидей толду го,
Ийги жалпы баарысы,
Жашы түгүл карысы.
Шыгай менен огойдон,
Тирүү киши калбады,
Көргөндүн көөнү бөлүнүп,
Көзүнүн жашы төгүлүп,
Бакай менен Чородон,
Калган экен түңүлүп,
Колу жеткен адамдар,
Кол беришип көрүшүп,
Кол жетпеген бечера,
Этегинен өбүшүп.
Эрке бала чоронун
Эми жүзүн көрүшүп,
Жакаларын бек кармап,
Алда кудай! деп кармап.
Калаага киши койбоду,
Кармашууну ойлоду,
Айылга киши койбоду,
Атышууну ойлоду.
Чыңдоолду чыңдап алды эми,
Кароолду катуу салды эми,
Ал аңгыча караса –
Таңдып көтү бузулуп,
Таш төбөгө түрүлүп,
Как ошентип калды эми,
Торгой дабыш салды эми.
Каалганы ачтырып,
Добулбасын кактырып,
Керинейин тарттырып,
Желмаянын чөгөрүп,
Эми чыкты жекелеп,
Урушууга мекелеп,
Желмаянын жетелеп.
Аны таштап коюңуз,
Абакеңиз Бакайдын
Кабарыннан болуңуз.
Таң атканча эр Бакай
Талас ылдый кол келип,
Эсеби жок мол келип,
Керней, сурнай тартышып.
Алыс кеткен индистан,
Бүгүн келди жылдыздан,
Тоодан Бакай айкырып,
Азыр келди кыйкырып,
Аягынан эр Семе,
Өөдө карай күркүрөп,
Өрт койгон эмедей дүркүрөп,
Туурасынан карасаң,
Бөксө жолдон буркурайт,
Бөлөкбайлап чуркурайт.
Анын колу бир илек,
Аны санап ким блет,
А да келет айкырып,
«Азирет!» – деп кыйкырып.
Баш жагынан эр Бакай,
«Баабедин» – деп бакырып,
Манастап ураан чакырып,
Төмөнтөдөн эр Семе –
Өзү мыктуу эр неме,
«Баабедин!» – деп бакырып,
Манастап ураан чакырып.
Сары канды карасаң,
Чаң асманда сапырып,
А да келет качырып,
Капталынан Канчоро,
Кайра тартып Күлчоро,
А да келет айкырып,

Алмамбеттеп кыйкырып,
Шаймергенге сыйынып,
Көзүнүн жашы тыйылып.
Туш-туштан аскер келет жыйылып.
Ак асаба кызыл туу,
Айгайлаган ызы чуу,
Көк асаба кызыл туу,
Көк жаңырган ызы чуу.
Абакеңиз Бакайдын
Кылар иши как ушу.
Суу акпаган кең сайдан,
Сурнай тартып жез найдан,
Кечи бербей кең сайдан,
Кериней тартып жез найдан.
Келе жатыр ар кайдан,
Бөксөдөгү Бөлөкбай,
Көбүн-азын ким билет,
Көңтөрүлө кирди дейт.
Баш жагынан эр Бакай,
Бака-шака кырды дейт.
Сары кан менен эр Семе,
Төмөнтөн өөдө сайды эми,
Канчоро менен Күлчоро,
Капталынан кирди эми,
Карышкырдай тийди эми,
Төрт тараптан калың кол,
Төгөрөктөп алды ошол.
Аягынан эр Семе
Кырып кетип баратыр
Баш жагынан эр Бакай
Сүрүп кетип баратыр.
Тиягынан Күлчоро
Сабап кирип келди эми.
Көт жагынан Бөлөкбай
Камап кирип келди эми.
Кайрат менен турушуп,
Качпалашып урушуп,
Туу түбүндө турушуп,
Туруп алып урушуп,
Өлбөгөн жерден калышып,
Өпкөгө найза малышып.
Кара туман чаң болуп,
Как ушундай даң болуп,
Кээ бир адам карасаң,
Жерде жатыр нан болуп.
Чоюнбаш тийип уртуна,
Чулчуйганы мындан көп,
Союл тийип мурдуна,
Былчыйганы мындан көп.
Кылыч тийип бетине,
Тилингени мындан көп,
Албарс тийип мойнуна.
Кан шорголоп койнуна,
Кекиртеги үзүлбөй.
Илингени андан көп.
Кыргын кылды кытайды,
Жат кылды жалгыз кудайды.
Караңгы туман түштү эми,
Капыр менен мусулман
Жандан үмүт үздү эми.
Кара жердин үстүнө
Суудай акты кызыл кан,
Кырып жүрөт мусулман.
Тополоңу тозулуп,
Топурагы созулуп,
Капыр менен мусулман
Бирден кетти кошулуп.
Бирин-бири биле албай,
Минтип өлдү бир далай.
Энделешип эр өлүп,
Нечен сонун бөрү өлүп,
Азуулары аркайып,

Ат өлүгү андан көп,
Муруттары чычайып,
Эр өлүгү сандан көп.
Очогор тийип окко учуп,
Оозунан кан кусуп,
Оо дүйнөдөн кыска учуп,
Ойрон болду мусулман.
Бу дүнүйө бетине,
Суудай акты кызыл кан,
Кылыч тандап, курч алып,
Кыргый тандап, куш салып,
Кыяматтан кыз алып,
Кыйла бир адам өлдү эми.
Карчыга тандап, куш салып,
Кайрылгыс жерден тынч алып,
Кайран балдар өлдү эми,
Караңгы жайды көрдү эми.
Ай асмандан тутулуп,
Айдын көзү бузулуп,
Тополоңу тозулуп,
Топурагы созулуп.
Күн асмандан тутулуп,
Күчтүү кыргын болду эми,
Кырып-жоюп бүтүрүп,
Бир далайын өлтүрүп.
Дин мусулман алды эми,
Кытайларды карасаң,
Тең жарымы өлдү эми,
Жарымы тирүү калды эми.
Калгандары буркурап,
Жан соогалап чуркурап,
Жарактарын таштады,
Жалынып ыйлай баштады.
Желектерин жерге таштады,
Жеңилдик деп баштады.
Ак чүпөрөк колго алып,
Кол көтөрүп барышты.
Калганын тирүү койду эми,
Мойлосун жакшы ойду эми,
Ээгине сакал койдуруп,
Капыр динин жойдуруп,
Өз динине койдуруп,
Калганын айдап ийирип,
Калаасына кийирип,
Коңурбайды караса,
Түндө качты деп айтат.
Көргөндөрү кеп айтат,
Эр Бакайды көргөндө.
Акылынан шашты деп,
Кээ бирөө кеп айтат,
Эртең менен качты деп,
Ошондо Бакай кеп айтып,
«Оо, балдарым» – деп айтып,
Үй үстүнө келген жоо,
Аман элди көрчү эмес.
Кел төртөөбүз баралы,
Артынан жөнөп алалык,
Алгара изин кууйлук,
Кудай берсе капырды
Өлтүрүп эми соёлук,
Канчорого кеп айтып,
Өөдө төмөн желдирип,
Өкүмүнө көндүрүп,
Жарым кылдың мусулман.
Далай акты кызыл кан,
Баарын айдап ийирип,
Ак динине кийирип,
Кетүүчүсүн коё бер,
Ою менен боло бер.
Как ушуну көп айтып,
Сандыргалуу эр Бакай,
Абырактуу эр Семе,

Андан кийин Күлчоро,
Азык-түлүк мол алып.
Ок дарыны артынып,
Кошаланды тартынып,
Коңурбайдын из менен,
Бээжин кеткен түз менен
Берендер келе жатышып,
Ат болушуна салышып.
Как ушу жерге келгенде,
Кара-Суунун камышка,
Аттын изин жоготуп,
Адаштырып салыптыр.
Кайра тартып Коңтөрө,
Шибердин улуу жол менен,
Дагы качып калыптыр,
Бакай төртөө жөнөдү.
Ат аябай мол жүрүп,
А күнү кечке жол жүрүп,
Анда-санда токтолуп,
Аттарын түшүп откоруп.
Бети кара капырды,
Бээжинге качкан баатырды,
Бээжинге кууп жөнөштү,
Эртең менен болгондо,
Чүйдүн башы Боролдой,
Как ошого келди го.
Кайсы жакка кетти экен,
Изин оңдоп чалалы,
Издеп таап алалык.
Бу кара тумшук Коңурбай,
Мурунку жолго кирбеди,
Кайсы жолго кирди эми,
Атын түшүп откоруп,
Жолдун баарын чалчы – деп,
Семетейге кеп айтып,
Сен баргын деп айтып,
Каран калган Тайбуурул,
Тап этине келиптир,
Тайган сындуу болуптур,
Куп этине келиптир,
Коён сындуу болуптур.
«Эмесе макул куп» – деди,
Айткан сөзүң эп деди!
Кыя тартып түштү эми,
Боом суусун кечти эми.
Желаргынын оозунан,
Желпилдектин тоосунан,
Бөрүбайдын сеңирге,
Көп жалынып теңирге.
Барып изин чалды эми,
Баатырдын уулу эр Семе,
Барып изин көрдү эми,
Как ошо жерде Коңурбай
Бу токтоп алыптыр.
Алгараны эс алдырып,
Бир сийдирип эс алып,
Жана жолго салыптыр,
Жанында жалгыз киши жок.
Ошо жерден Коңурбай,
Кара атка камчы салыптыр.
Катуу жөнөп калыптыр,
Ээрдин баарын оюптур,
Таштын баарын томуртуп.
Байрагын булгап чакырып,
Абакелеп бакырып,
Колун өөдө шилтеди.
Өөдө карай кеткенин,
Абакеңиз билди эми,
Үчөө атка минишип,
Кыя тартып келишип,
Чалап чайкап ичишип,
Жана атханып кетишип,

Коңурбайга жете албай,
Кагыраган таш менен,
Катуу багыт из менен
Байдамталга барды эми,
Ат откоруп алды эми.
Көтмалдынын боюна,
Калмак-Ашуу оюна,
Ысык-Көлдү кылаалап,
Аттын баары ылаалап.
Каз, өрдөктү дүркүтүп,
Көл жээгинен үркүтүп,
Атын отко коюшуп,
Тамакка жакшы тоюшуп.
Ары-бери басты эми,
Аттын изин чалды эми,
Кең Күнгөйдүн жолуна,
Келип изин чалды эми.
Андан эме билинбей,
Малын ууру алгандай,
Андан изин таба албай,
Кайтып атка миниптир,
Кайра жолго киришип,
Турпанды көздөй барганбы,
Туура жолго салганбы?
Изин табаар жерине,
Ысык-Көлдүн жээгине,
Изин табаар чоң жолго,
Дагы ошого барганда,
Алдындагы Кара атка,
Камчы салыптыр,
Катуу жүрүп калыптыр,
Чарадай болгон даңканы,
Ар кайсы жерге түшүптүр.
Коңурбайды караса,
Жандан үмүт үзүшүп,
Абакеңиз эр Бакай,
Түшүп атын откоруп,
Дагы турду токтолуп,
Ошондо Бакай кеп айтат,
«Койгула балдар, деп айтат,
Кел ушу жерден кайталы,
Жетпей калдык деп.
Каныкейге айталы,
Учуп жүргөн куюнга,
Кууп кантип жетели?
Кудай кылды нетели,
Эми кайра кетели».
Ошондо чоро кеп айтып,
«Кокуй, аба, деп айтып,
Безип качкан капырды,
Менменсиген баатырды,
Бээжинге чейин куубасам!
Мен өлтүрө албасам,
Кантип кайра кетейин»,
«Эмесе, ботом, кулунум,
Ушу кезде абакең,
Эсим ооп турумун,
Сакалым аппак болгондо,
Сексен бирге толгондо,
Кууган менен этемин,
Кудай алды кетемин».
Алдындагы Көкчолок,
Өзү өкүм мал эле,
Өкүмдүгү бар эле!
Муну өрүүдө карыптыр,
Мен да ошондой карыпмын!
Каадемимди катырдың!
Таласка тынч койбодуң!
Арпаны быйыл айдадың!
Жаккан отун өчүрүп,
Жалпы айлың көчүрүп,
Кырып коё таштадың,

Мындай үлгү салганың.
Ээлигесиң болбойсуң,
Жээлигесиң оңбойсуң,
Коңурбай жайын билбейсиң,
Берчи-берчи жери көп,
Бели катуу эли көп,
Билбеген шоруң көп!
Беш арыптуу кан эле,
Бериштелүү жан эле,
Алты арыптуу кан эле,
Адамдан артык жан эле,
Айтканынча бар эле,
Тил албай ботом барбадың?
Дагы майып болбогун!
Бул жаралуу каман деп,
Бул барган ишиң жаман деп,
Эр Бакай айтты далай кеп,
Ошондо чоро кеп айтып,
«Ой, абаке, деп айтып,
Айнытпагын бу жерде!
Кой, абаке», – деп айтып,
Ишенбесең мынакей,
Каныкейдин каты бар!
Коңурбайды ушу жолдо,
Аласың деген аты бар,
Жана жөнөп калганда,
Ушу катты берди эле,
Түндө сонун түш көрдүм,
Ушундай сонун иш көрдүм,
Кара чаар жолборсту,
Кармап алдың Күлчоро!
Айтканымды бил чоро,
Үстүнө минип алдың деп,
Тишин чагып салдың деп,
Курунан бек кармап,
Үйдөй ташка чаптың деп,
Түндө акыл таптың деп,
Айныса да айныба,
Кой десе да койбогун!
Ушу айтканым ойлогун?
Ишенбесең каты бар!
Каныкейдин сөзү бу!
Эмесе макул болгун – деп,
Алты күнү жатам – деп,
Андан кийин келем – деп,
Эр Семетей экөөңөр,
Ээрчишип жөнөгүлө!
Ошондо чоро көрдү эми,
Катын окуп көрдү эми,
Каныкейдин минеткен атын,
Окуп көрдү эми,
Абакең менен Сары кан,
Ат откоруп токтолуп,
Семетей менен Күлчоро,
Бастырып кетти козголуп.
Бир оокумда болгондо,
Ачып көздү жумганча,
Талас тамга белине,
Оргочордун сеңирге,
Кирип келди бул жерге,
Изин таап көралбай,
Кол жакалап Семетей,
Узун жолго салды эми,
Таруунун белин бет алып,
Күлчоро жөнөп калды эми,
Бара жатып Күлчоро,
Алгара изин көрдү эми,
Тоңдун сары кайкыга,
Каптал жолго салыптыр,
Бара жатып Коңурбай,
Бура тартып калыптыр,
Коңурбайдын соңуна,

Жылдызынын оңуна,
Сары-Белди эңкейип,
Эринин көрдү деңкейип,
Эми кирди Күлчоро.
Аны таштап коюңуз,
Алы кеткен Семеңдин,
Кабарынан болуңуз;
Бир оокумда эр Семе,
Ала көөдөк эр неме,
Көл жакалай барды эми,
Бара жатып көрдү эми,
Абай кылып караса,
Жети-Өгүзгө туз арткан,
Эки көзүн кызарткан,
Байтал минген абышка.
Барып Семең турду эми,
Салам берип калды эми,
Алик алды абышка.
Кайдан келдиң балам деп?
Кимдин уулу болосуң?
Кайсы жактан келесиң?
Чыныңды айткын чырагым!
Чырамытып турамын!
Канжарыңдан кан тамган
Карасам көздөн от жанган,
Кайдан келген баласың,
Кимдин уулу болосуң?
Ошондо Семе кеп айтат,
«Ой, абышка, деп айтат,
Мен жолго түшкөн баламын,
Жорго минип келемин,
Качкын кууп келемин,
Бир адамды качырып,
Акылынан шаштырып,
Алыс кууп келемин!
Андай неме билдиңби? »
«Билдим, билдим ботом» – деп,
«Эми бу жерден кеткин» – деп,
Аты бар да бир тоодой,
Өзү бар да бир тоодой,
Айткан сөзү бутадай,
Кандын уулу Коңурбай,
Кайра тартты чоң калдай,
А береки элеске,
Турпанга кетчү белеске,
Кайра тартты ошого!
Алдындагы Буурулду
Моюн түпкө салды эми,
Ошол кепти укканда,
Кайра жөнөп калды эми,
Оюрманын бел менен,
Ойку-кайкы жол менен,
Кайра тартты, эр Семең.
Ал аңгыча Күлчоро,
Сары-Белдин кечүүдөн,
Эңкейип ылдый белинен,
Салган бойдон келди эми.
Семетейди көргөндө,
Коңурбай кайда кетти – деп?
Абаке, саган нетти – деп?
Мынакей көргүн изин – деп!
Акылынан шашыптыр,
Белди бери ашыптыр,
Айласын таппай качыптыр.
Жүр абаке, кайра тарт,
Көргөнүңдү кайтып айт!
Жолуктуңбу адамга?
А береки бир топ кан,
Тааный албай болдум таң,
Мен ошондон сурасам,
Жети өгүзгө туз арткан,
Эки көзүн кызарткан,

Как ошондон сурасам.
Калмактын каны Коңурбай,
Кара атты минген чоң калдай,
Элең-селең каранып,
Эрди-башын жаланып,
Туура карай салды – деп,
Турпанды көздөй барды – деп.
Ошо киши кеп айтты,
Ошон үчүн келемин.
Ошол кепти укканда,
Алакандан чаң чыгып,
Ыйлап көздөн кан чыгып,
Ошонун өзү Коңурбай,
Ата кана, дүйнө ай,
Каныкейдин айтканы
Как ошол өзү экен.
Кайра тартып алышып,
Каптал жолго салышып,
Салып кирип келишип.
Жети өгүз айдаган.
Желмогуз чалга келди эми,
Өгүзүнүн баары жок болуп,
Өзү калды токтолуп,
Алгараны жетелеп,
Алиги экөөнү бет алып,
Мойнуна саадак салынып,
Боздоп ыйлап жалынып,
Адөлөт болсоң аңдагын,
Арбагын балдар тыңдагын!
Мурутумду серпейин,
Мусулман болуп кетейин.
Ыйманымды айтайын,
Ырайымдан кайтайын.
Сунган моюн меники,
Суурган кылыч сеники.
Чарчаган ат меники,
Чакырган арбак сеники,
Суу аягы көл болот,
Жоо аягы эл болот!
Ошону айтып Коңурбай,
Жоо-жарагын чечти эми,
Алдына келип таштады.
Баягыны көргөн соң,
Эч айласын таппады.
Өткүр тууган Коңурбай,
Өткөрө экөөн мактады.
Алтын туум жыктыңар,
Аягыма жыктыңар!
Атаңдын алы келбеген
Абырактуу мен элем!
Мени ушундай мыш кылган,
Менден артык эр элең,
Айткан сөзгө кулак сал!
Бул айтканым угуп ал!
Менден канча кан өлдү,
Сенден канча жан өлдү?
Эсеп кылып жолго сал!
Экөө түшө калды эми,
Сөзгө кулак салды эми.
Жалынып турган капырга,
Ак сакалдуу баатырга,
Ак сакалын сыйлады,
Өлтүрүүгө кыйбады.
«Баракелди балдарым! »
Ыракмат сардалым,
Ырайым кылсаң өзүмө,
Айтып турган сөзүмө?
Мурункулар өбөсө,
Муштайык кана жүргөнү?
Бурбай ажал келгенде
Булар дүйнө сүргөнү!
Баштатан дүйнө түбүнө

Кана, пайгамбар кууп жеткени?
Башка ажал келгенде,
Баары бир күнү кеткени!
Бу замандын картымын,
Мурдагынын артымын.
Мурункудан ким калды?
Бакай менен мен калды!
Эр Бакайга көрсөтүп,
Андан кийин өлтүргүн.
Өлгөндөрдүн баарысын,
Эсеп кылып алайын,
Эстеп турган сөзүмдү
Кулагыңа салайын!
Оболу сенден баштайын,
Кантип бирөөн таштайын.
Баатыр Манас кан өлдү,
Алмамбет кошо дагы өлдү.
Серек, Сыргак бир өлдү,
Музбурчак, Чубак окко учту,
Акыреттен кырга учту,
Алты мыктуу жан өлдү.
Арбагы бийик жан өлдү,
Атадан уул туучу,
Намысын минтип куучу!
Баракелди балдарым,
Барбы сөздүн жалганы?
Мен айттым өлгөндү
Силер кулак салыңар.
Адегенде кан Жолой,
Уулу Төрөбек менен бул өлдү,
Андан кийин Эскара,
Карагул сындуу кул өлдү.
Бороончу менен Музбурут
Болжолу жок эр өлдү.
Чоң-Бээжиндин ичинен
Болумду нечен эр өлдү,
Чоюн кулак китен алп
Нечен мыктуу дөө өлдү,
Маадигер менен Шыпшайдар,
Мыктуулардан ал өлдү,
Мурадыл менен Калдар бек,
Мындай өткөн эрлер көп!
Угуп тургун Семетей,
Менин сөзүм элиме эп.
Канчоро мени алдады,
Алдап келип кармады,
Карыганда өзүмдү,
Как ушинтип курутту.
Ойлоп көрчү шер болсоң,
Манастан сен болсоң,
Карыганда өзүмдү,
Кашайтпагын көзүмдү!
Бакай кайда көрөйүн?
Ошонун алдында өлөйүн,
Ушул айткан сөзүмдү,
Ошонун алдында айтып берейин.
«Эмесе, макул куп» – дешип,
«Ушул жакшы кеп» – дешип.
Атка минип алышып,
Бакайды көздөй бет алып,
Келе жатыр жарышып.
Ал аңгыча болгунча,
Азып көздү жумганча,
Бакай менен Сары кан,
Карап турат сеңирде.
Бек жалынып теңирге.
Аны көрүп Коңурбай,
Алгара атым арыды,
Өзүм болсо карыдым.
Коё бергин чылбырды,
Бакайга уят кылбагын.
Аны угуп Күлчоро,

Коё берди чылбырды,
Айдап алып жөнөдү,
Жанындагы эр Семең
Кой деп алып жөнөлдү.
Карап туруп кан Бакай,
Качырып жөнөп калды эми,
Коңурбайды бет алып,
Этек-жеңи дирилдеп,
Аксакалы бириндеп.
Эки ийин артынан,
Аша коюп көрүнүп.
Абакең эр Бакайдын,
Көзүнүн жашы төгүлүп,
Коңурбайды бет алып.
«Ээ, түгөнгөн Семетей,
Жинди болгон эмедей,
Тирүү алып келдиңби,
Каныкейдей энеңди,
Как ушуга бердиңби?
Сен атаң ордуна,
Ата кылып алууга,
Тирүү алып келдиңби?»
Анда Семең алдынан,
Айгай салып айкырып,
Абакелеп бакырып!
Колго түшкөн пендени
Коё тургун аба – деп,
Как ушинтип барганча,
Ажыратып алганча.
Араң жүргөн Күлчоро,
Кыя болот кылычы,
Кындан сууруп алды эми,
Как шилиге келтирип,
Шилтеп өтүп кетти эми.
Коңурбайдын түбүнө,
Күлчоро минтип жетти эми!
Казампактай карабаш,
Каны кошо аралаш,
Дүп деп жерге түштү эми.
Коңурбайды карасаң,
Алгаранын үстүнөн
Ала салып калды эми,
Арам өлүм болду эми,
Жааннам түбүнөн
Жаны орун алды эми,
Жалаңгычтай капыр кул,
Жалгыз минтип өлдү эми.
Жанында киши жок болду,
Жана чоро октолду.
Коңурбайды карасаң,
Көтөрүп алып жөнөшүп,
Колдон ары бир уруп,
Мойнун кесип сындырып,
Ишин минтип тындырып.
Коңурбайдын Кара атын
Коштоп алып жөнөштү.
Тула бою денесин,
Таштап алып жөнөштү.
Абакеңиз эр Бакай
Баштап алып жөнөдү.
Алгараны булкунтуп,
Коштоп алып жулкунтуп,
Келе жатыр төрт баатыр.
Төмөнкү Чүйдү бет алып,
Жүрөр жолун жат алып,
Келе жатыр жарышып,
Үзөнгүлөр кагышып.
Айыл аман болдубу,
Же Канчоро дагы кылдыбы?
Кеп кылышып келатыр,
Канчорону кеп кылып,
Ойлоп алып шек кылып.

Шибердин улуу жол менен,
Алда нечен ой менен,
Сары-Өзөндүн бой менен,
Керме-Тоону этектеп,
Алгараны жетектеп,
Келип калды бир күнү.
Канчорону караса,
Кадимкидей багынтып,
Кетирчүсүн кетирип,
Өлтүрчүсүн өлтүрүп.
Калгандарын оңдуруп,
Огой менен шыгайдын,
Ортосуна кондуруп,
Арап тилин үйрөтүп,
Аралашып сүйлөшүп,
Кыргыз тилин үйрөтүп,
Кызыгып сүйлөшүп,
Бирин-бири бийлешип,
Мына ушинтип сүйлөшүп.
Ал аңгыча эр Семе,
Абакеңиз эр Бакай
А да кирип келди эми,
Алгараны жабуулап,
Кызыл өңү сабулап,
Элдин баары жардашып,
Алгараны таңдашып.
Капкасы алтын коргонго,
Каныкейдин ордого
Абакең кирип барды го.
Алгараны кармашып,
Ар кимиси жармашып.
Желдет жетип алды эми,
Жез мамыга чалды эми.
Абакеңиз каркылдап,
Аксакалы жаркылдап,
Айтып турат тарсылдап,
«Оо, калайык келгиле,
Жалпы кулак салгыла!
Ойноп алдым Ооганды,
Орус кайдан соо калды?
Кыбанын журту камалды,
Кытайдын журту өзү келип
кыйрады!
Кыргыз менен казакты
Кудайым өзү сыйлады!
Тоога бышкан бадам жок,
Тобо шүгүр, кудайга,
Тогошоор киши калган жок,
Кара жерде кеме жок,
Кагылайын балдарым,
Каш кайтараар эме жок!
Таба албайсың балдарым,
Мен өңдөнгөн асылды,
Эми казат басылды,
Айканыңды укпаймын,
Эми аттанып чыкпаймын!

ТАЙБУУРУЛДУН ТАРТУУГА КЕТКЕНИ СЕМЕТЕЙДИН АЖАЛЫНЫН ЖЕТКЕНИ

Такка минип чалкалап,
Бет алганын талкалап,
Бийлеп жүргөн кезинде,
Алтыкылым адамдын.
Башын кармап Семетей,
Сүйлөп жүргөн кезинде,
Канчоро менен Чачыкей,
Үмөтөйдү келгин – деп,
Күүлөп жүргөн кезинде,
Жан кишиге көргөзбөй,
Жашырып экөө кат берип,
Үмөтөйгө кеп айтып,
Жесириң элем башында,
Манасты кандай билбегин?
Ушу кезде коргонго,
Таластагы ордого,
Жансыз, бириң келбедиң
Ушу кезде канкорду,
Кереге бою пактада,
Керебет куруп тактада.
Кереге бутун артышып,
Кересен күүнү тартышып,
Кесир кылып жатышып,
Буулап жүргөн кезинде,
Канчоро менен Чачыкей
Куурап жүргөн кезинде
Сен Үмөтөй баатыр, кандайсың?
Намысыңды албайсың,
Арага киши салбайсың.
Же Тайбуурул бергин дебейсиң,
Алакөөдөк кедейсиң.
Аркы атаңКамбаркан
Андан кийин Айдар кан,
Атаң Көкчө эр эле,
Ал Манаска тең эле,
Анын уулу Семетей
Абыке менен Көбөштөн,
Коркуп келген кем эле,
Качан сенден эр эле?
Катының тартып алды – деп,
Каңгырап өзүң калдың – деп.
Намысың болсо келгин – деп,
Ада сендей адам – деп,
Ушу кезде Семетей,
Текебердүү наадан – деп,
Семетей айтат кесир – деп,
Кечээ Суркоёндун айынан,
Сумсайып көөнүм калгамын,
Суркоёндон бир алып,
Сулуу кызды бир алып,
Менин сумсайып көөнүм чоң калып.
Айчүрөктү алганда
Талак кылып таштады,
Чачыкей зарлап какшады.
Же кирип кетер көрү жок,
Барарына жери жок,
Ушу кезде Чачыкей
Менден башка эли жок,
Же алам деген эри жок,
Барам деген жери жок,
Башка кыйын иш түшкөн,
Жандан үмүт бул үзгөн.
Ыйлап туруп кат жазып,
Артынан мөөрүн бек басып,
Көзүнүн жашын агызып,

Ар кайсы жерге тамызып,
«Ушул айткан сөзүм» – деп,
«Мен Канчоро өзүм» – деп,
Мөөр басып кат берип,
Аярдабай бат берип.
Удаасы менен үч берип,
Уламкысын күч берип.
Ушундай кагаз барды эми,
Абдан окуп көрдү эми,
Ошону угуп Үмөтөй,
Делебеси козголду,
Он жигитти кошчу алып,
Жол көргөнүн башчы алып
Иленин суусун бойлоду.
Ителги салып ойношуп,
Чүйдүн суусун бойлошуп,
Чүйлү салып ойношуп,
Кара-Кырчын боюна,
Калың камышоюна,
Калкалоого кишини,
Бу кудайдын ишине
Кандай кылчу айла бар!
Качан болсо ушундай,
Адамдан чыгар айла бар.
Арага киши салды эми.
Анда жатып камышка,
Үмөтөйдөн бир киши,
Канчоронун бу иши,
Как ушундай жумушу.
Түндө бүтөп алды эми,
Түн боюнча Канчоро
Үмөтөйгө барды эми,
Караңгыда камышка
Канчоро кирип көрдү эми,
Кучакташып көрүшүп,
Оозунан өбүшүп,
Ортого куран коюшуп,
О, дүйнөлүк болушуп.
Көңүлдө кирин жоюшуп,
«Аргын менен казактан,
Ары чети калмактан,
Эсеби жок кол менен,
Эмдиги жылы жол менен,
Тыргоот менен кызайдан,
Чамаң келсе кытайдан,
Кылымдан ашкан кол менен,
Келсе боло оң менен!
Калыстан киши ала кел!
Арага элчи сала кел,
Же салынды болгон Чачыкей
Катынымды кайта бер!
Же Чачыкейдей катын бер!
Же Тайбуурулдай атың бер!
Же урушар жерге чыгып кел,
Же ойлоп сөзүм угуп кел!
Ушунэтип кеп айткын!
Коркпой туруп сен айткын!
Мен ушу бойдон кетейин,
Сары канга жетейин!
Күлчорону жазгырып,
Семетей менен кас кылып,
Менда ушинтип көрөйүн,
Берсе дагы бербесе,
Бир ушинтип көрөлү.
Ушу күндө карасаң,
Айчүрөк жатат койнунда,
Шайтан минип мойнунда.
Кудай берсе согуштан,
Тайбуурулдай күлүгүн
Берип коёр кокустан!»
Ушинетип шерт кылып,
Убадааны бек кылып,

Караңгы токой ичинде,
Как ушуну эп кылып,
Кайрылышып жөнөдү,
Айрылышып ал кетти,
Таласка келип бул жатты,
Бул өңдүү кепти кимге айтты.
Түн боюнча Канчоро
Таласка жетип калды го,
Дүмөктү далай салды го.
Жатты чоро билинбей,
Ал күнү көзгө илинбей.
Ошо бойдон тымпыйып,
Жан кишиге билгизбей,
Канчоро жүрөт кымпыйып,
Анда-санда кеп айтат,
Чачыкейге көп айтат,
Барган сайын Канчоро,
Ойлогону ушуго,
Күлчорого кеп айтат.
Күндө күндө көп айтат,
«Кечээ кыраан Манас болгондо,
Кыйындык башка конгондо.»
Күлчорого кеп айтат,
Күндө үч убак деп айтат:
«Алмамбет,Чубак болбосо,
Алакөөдөк киши экен,
Жинди кыял ит экен,
Баштап жүргөн Алмамбет,
Күлчоро муну билгин – деп,
Ойлоп жүргүн оюңа,
Ченеп иш кылгын боюңа!»
Ушуну айтып Канчоро,
Күндө үч убак азгырып,
Алдап жүрөт жазгырып.
Бакайы болсо карыды,
Башынан бери жарыды,
Бакайдан уул туулган жок,
Намысын сендей кууган жок,
Чынкожо менен Толтойду
Катмары менен ойроттуң,
Кан атасын өлтүргөн
Кан Коңурбай баатырды
Кармап алып сойлоттуң.
Асты арбак конбоду,
Барган сайын оңбоду,
Катыны экөө кайкалап,
Барган сайын чалкалап,
Кереге бутун артышып,
Кересен күүдөн тартышат,
Кесирди жаман айтышат.
Семетей мынча эсирди,
Ойлободу кесирди,
Ушуну ойлоп жүр, чоро!
Айланайын Күлчоро!
Аны минтип азгырып,
Анда-санда жазгырып,
Сарыканга кеп айтат,
Кан элең Сары деп айтат,
Семетей кылды кесирди,
Көрүп жүрөт үзүрдү,
Жумган көзүн ачпады,
Сунган бутун тартпады,
Саа, кан деп, сырын айтпады,
Эмине билген кеби бар,
Кайсы жерде деми бар!
Аны да минтип азгырып,
Алдап жүрөт жазгырып,
Бакай болсо карган чал –
Сексен жашка барган чал.
Сексенинде ат болгон,
Улуу кыздан жат болгон.
Дагы эле Бакай кеп айтат,

Ушу кандай болчу – деп,
Далайды көргөн эр элең,
Сен да Көйкаптан келген
шер элең.»
Көөнүн ала кылды эми,
Аны бөлүп салды эми.
Аны мындай коё тур!
Баягы кеткен Үмөтөй,
Кабарынан боло тур баатыр!
Сары-Арканы жайлаган,
Сандатып казак айдаган,
Сандыргалуу эр Көкчө,
Көкчөнүн уулу Үмөтөй,
Анын тиктегени Семетей,
Элин жыгып той кылып.
Как ушундай ой кылып,
Кол бийлеген башкысын,
Конуш билген жакшысын,
Ала көөдөк жиндисин,
Жүйрүк чечен тилдүүсүн,
Өлөөрүн билбес жиндисин,
Казактардын баарысы
Жыйын болуп туруптур,
Көкчөнүн уулу Үмөтөй
Кыйын болуп туруптур.
Семетейге баралы,
Арага киши салалы,
Намыс кылбай, Чачыкей
Берсе кайтып алалы!
Ушу кандай макул – деп
Өзүмө ушул акыл – деп,
Арага элчи салалы,
Калыс менен баралы,
Берсе кудай жолумду
Ушу жолдо алалы.
Айчүрөктү алыптыр,
Салынды болуп калыптыр,
Айласы жок башында
Зордук менен жашында
Тартып алган ошону,
Таласка түшкөн киши эле,
Кудайдын кылган иши эле,
Алаптаган казактар,
Башка салган азап бар,
Эмесе макул куп – деди,
Баарысына эп келди,
Ушундай сонун кеп келди.
Ай жарымы кол жыйып,
Эсеби жок мол жыйып,
Калмак менен казактан
Түмөн, түмөн эл алып,
Калыстан чечен арасы,
Канчоронун ушундай,
Амалына карачы.
Бир күнү келип калды ошол,
Таласты курчап алды ошол.
Арага элчи жиберип,
Жүйрүк чечен тилдүүдөн,
Өлөөрүн билбес жиндиден.
«Же салынды болду Чачыкем,
Сандыргалуу киши – деп,
Бу кудайдын кылган иши деп,
Бул акыреттик курдашым,
Көзүнүн жашы кургасын,
Көчүрүп берип жолго сал,
Каалаганың менден ал!
Же намыс кылсаң кайтып ал!
Карын бөлө киши элек,
Манас менен эр Көкчө
Артык эле өзгөчө,
Арбактарын унуттуң,
Чачыкейге карабай,

Эмине үчүн куруттуң?
Бу Чачыкей шордуунун
Убал болду өзүнө.
Манас менен Көкчөнү
Бир албадың эсиңе,
Туура жообун айтып бер!
Намыс кылбай мен келдим,
Чачыкемди кайтып бер,
Же урушар жериң айтып бер!
Чачыкейдин айынан,
Кан өлтүрүп, туу жыгып,
Калың элге чуу кылып,
Бир сайышып көрөлү,
Ажалдуубуз өлөлү.
Упалуу беттен кан акса,
Убалы кимдин мойнуна?
Сурмалуу көздөн кан чыкса,
Жашы кимдин койнуна?
Казак, кыргыз бололу,
Бир кармашып өлөлү!
Же Тайбуурулду тартуу бер,
Же Чачыкейим алып кел!»
Элчи келип көп айтып,
Энтелете кеп айтып,
Айтса айтпаса төгүнбү.
Өзүң ойло жооп бер!
Же Чачыкейин кайта бер!
Карабай жатпай коюпсуң,
Кереги сага немине,
Бере койгун эми эле!»
Ошондо Семең арамда.
Оозун эми кармады,
Жооп бербей отуруп,
Көп кечигип кетти эми,
Эт бышымга жетти эми.
Эр Семетей турду эми:
«Э, Канчоро, Күлчоро,
Ушу кандай сонун кеп!
Казак, кыргыз бололу,
Биз кармашып көрөлү.
Ушу кандай силерге?
Тайбуурулду бер деген.
Ажал айдап дегдеген,
Бу арбак урган казакка
Салалыбы азапка?
Канчоро баатыр кеп айтат,
Кайрат менен көп айтат,
Катыны менен курусун,
Карабай муну унуттуң,
Катынын кайта берели,
Аралашып жүрөлү.
Казак, кыргыз бололу,
Аралаша конолу!
Кою бирге короолош,
Аштыгы бирге ороолош,
Ырак болсо жороолош,
Үйү бирге иргелеш.
Кулун-тайы ширгелеш,
Чыгаар жаны биргелеш,
Жакшы көргөн катынын,
Кайтып берген капырын,
Ушу кандай баатырым?»
Ошонетип Канчоро,
Айтып салган жери ошол.
Баякыны уккан соң,
Баатырдын уулу эр Семең,
Айран болуп турду эми.
Семетей жообун берди эми:
«Катынды кайта бергенде,
Касиет кетет өзүмөн,
Обол эки жашында,
Ак жолтой болгон башында,

Бул Алланын кылган иши эле,
Өзү ак жолтой киши эле.
Андан көрө Канчоро,
Айланайын Күлчоро,
Экөөң акыл тапкыла!
Сары канга баргыла
Ошого акыл салгыла!
Турумкандын уулу эле,
Акылы жетик кул эле,
Көйкаптан чыгып келди эле,
Далай ишти көрдү эле.
Бакай болсо карыды,
Тайбуурул болсо арыды.
Бир байталдын тезеги,
Эми келди кезеги.
Экөөңөргө эп болсо,
Мен бийлеген кеп болсо,
Сары канга барып айт,
Эр Бакайдай карыга айт!
Мен тынчтыгымды сүйөйүн,
Жыргап үйдө жүрөйүн!
Экөөң бирге жүрүштүң,
Душмандын кегин кууштуң.
Бир туугандай тууштуң,
Белге саадак бууштуң.
Сары канга баргын – деп,
Барып акыл салгын – деп,
Эртеликте казакты,
Көрбөгүлө азапты,
Тайбуурулду бергиле!»
«Эмесе макул, куп» – деди!
Бу экөөнө не туруш,
Сары абаңдын алдына
Салып кирип барышты,
Акылын айтып салышты.
«Айланайын балдарым,
Аман болсун жандарың.
Макул болот, куп болот,
Андай болсо эп болот,
Казак, кыргыз эл болот.
Манас менен эр Көкчө,
Бул дүйнөдө бул экөө
Артык туулган өзгөчө.
Алты сан алаш элиңди
Алар менен кас болуп,
Сындырбагын белиңди,
Эл болгонуң жакшы кеп,
Жакшы болду ушу деп.»
Баары-чогуу чогулуп,
Эр Семеңе келишип,
Тайбуурулду таптырып,
Үстүнө абай жаптырып.
Мойнуна тумар тактырып,
Үмөтөйдүн алдына,
Туура алып тарттырып,
Казак менен кыргыздар
Аралашып олтуруп,
Баарысы бата кылды эми,
Аралаша конолу,
Арка бериш бололу.
Көңүлдө кирди жоёлу,
Жоолашканды коёлу.
Бир кагазга кат жазып,
Аягына мөөр басып,
Каткырып жалпы күлүшүп,
Батаны кылып салышып,
Бет-бетине тарашып,
Белин чечип жарашып,
Казак, кыргыз бир болуп.
Ичи толгон кир болуп,
Жүрчү экен Үмөтөй.
Ушул жерге эр болуп,

Тартууга Буурул ат алып,
Сарыкандан бата алып,
Жамандык ишти жойдуруп,
Үмөтөй менен Семетей,
Бир туугандай бололу!
Биригип айыл конолу,
Аргын менен кыргызды,
Изи менен каткан бир музду,
Мунун баарын эриттиң,
Атадан калган атыңды,
Артык билдим затыңды,
Жоноктугуң билгиздиң,
Жоругу жакшы Буурулдун.
Бир туугандай мингиздиң.»
Амандашып коштошуп,
Айрылышып жөнөлдү.
Ногой менен шыгайдын,
Ичине күйгөн от болду,
Мындай мүшкүл жок болду,
Семетейге не болду!
Жаш баладай иш кылды,
Жалпы ногой, шыгайдын,
Туусун жыгып мыш кылды,
Бул эмине мүшкүл кеп?
Бу Семетей түгөнгүр!
Башына мүшкүл түштү – деп,
Эртеси өткөн эскиге,
Эр албаган кескиге
Эмине үчүн ат берет?
Ногой, шыгай күбүрөп,
Ушак кылып бүжүрөп,
Периштелүү ат кетти,
Семетейдин дөөлөтү
Эми жыл айланбай бат кетти.»
Ушундай ушак кеп чыгат,
Убарасы көп чыгат.
«Катын-бала кагышты,
Кайран дулдул кетти – деп.
Калкка балаа жабышты.
Периште баштан учту – деп,
Бу Семетей баатырдын
Бейлин шайтан кучту – деп,
Күндөн күндө күркүрөп,
Бузук түштү элине,
Кең-кол, Талас жерине.
Ал аңгыча бир күнү,
Айчүрөк менен Чачыкей,
Бирин-бири жек көрүп,
Кас болушуп баратыр,
Акыл тапчу жакшылар,
Өч болушуп баратыр.
Бир күндөрдө Айчүрөк,
Семетей менен тийишип.
Алтын элең эгелдиң,
Жамандарга теңелдиң,
Атаңдан калган мүлкүңдү
Тартуу кылып не бердиң?
Жана төрөң кеп айтат,
Сен үчүн бердим атымды,
Кимге айтайын датымды,
Башка дооран бир келет,
Бир кезекте өткөрдүм.
Минтип айтпа сөзүңү,
Суркоён болот өзүмө,
Суркоёндун айынан,
Сумсайып жүрөт Канчоро,
Эрегишип бул чоро,
Талаштырып жүргөнчө,
Таамай өзүм минермин.
Тайбуурул менен эр Бакай,
Карып кеткен чагында,
Кайып болду Тайбуурул,

Майып болду эр Бакай,
Мейли кетсе, мейлиң – деп,
Семетей айтты мындай кеп.
Бирөө болсо арыды,
Бирөө болсо карыды,
Карылык болсо жашарбайт,
Дооран эки келчү эмес,
Сендей киши билчү эмес»
Ошо сөзгө өчөшүп,
Айчүрөк турду ордунан,
Сапсалкалуу сан ачкыч
Сандыгына салды эми,
Санабай бирин алды эми.
Учуп жүргөн куу кебин
Отко келип урду эми.
«Сен атыңдан айрылдың,
Канатымдан кайрылдым.
Эки дооран сүйбөдүң,
Мен да мунун кийбедим.
Канча киши талашты,
Мен ошолорго тийбедим.
Атың менен атаңдын,
Арбагына келгемин!»
Ошону айтып Айчүрөк,
«Эмине болсоң, а болгун,
Сен да калдың жөө басып,
Мен да калдым жөө басып,
Өлсөң кошо өлөөрмүн,
Өлгөнүңчө баатырым,
Кол кармашып жүрөрмүн,
Мен канаттан айрылдым,
Тайбуурул кетти тартууга
Акылымдан айрылдым.»
Ушуну айтып үшкүрүп.
Ал аңгыча Каныкей
Көрпө ичигин силкинтип,
Көзүнүн жашын иргилтип:
«Береним сага нетти» – деп,
«Бериштең баштан кетти» – деп,
«Сыймыгың баштан учту» – деп,
«Арбак сенден качты» – деп,
Тайбуурул берген оңорбу,
Ушундай мүшкүл болоорбу!
Мунун аягы жаман болду» – деп.
Арбактарды ойлосом,
«Таарынып баары калды» – деп,
«Арбак сенден кетти» – деп,
«Үмөтөйгө жетти» – деп,
Тикирейип кеп айтып,
Тилдеп турат кеп айтып,
Укмуш болот ушул иш,
Агаң турат өкүрүп:
Бириңер калбай калдыңар,
Ошенетип өкүнүп,
Сарыканга күүлөнүп,
Убактым кеткен башыман,
Сарыканды жашынан,
Салтанатын чоң кылып,
Бир ооз акыл салбастан,
Ушу кандай дебегин,
Баарың бокту жегениң,
Же аргын, ногой менде жок,
Мендей шордуу элде жок.
Сакалым аппак болгондо,
Жашым жүзгө толгондо,
Сакалымдын агында,
Сапар кетер чагымда
Меке кетпей не болдум?!
Белим куурап жоголдум,
Муунум кеткен чагымда
Мурун өлбөй не болдум!
Эми ушу бойдон жоголдум.

Жамандыгын көрбөстөн,
Качып кетпей не болдум.
Силерди адам болот деп,
Басып кетпей не болдум.
Байтайлакты чакырып,
Баласына кеп айтып,
Баш калкала деп айтып,
Бакай сөзүн көп айтып,
Жаман элең башынан
Жалтаң элең жашыңдан.
Бекем белиң курчангын,
Кызыл өңүң сур чалсын.
Ишенбегин буларга,
Ишти-тышты кууларга.
Эрге келет бир кезек,
Жерге келет бир кезек,
Бизден кезек кетти – деп,
Бу бирөөгө жетти – деп,
Биягын билбейм артын – деп,
Кимге айтайын дартым – деп,
Мен билбеймин өзүмдү,
Кимге айтайын сөзүмдү,
Ачып кара көзүңдү!
Сени асты киши дебедим,
Семетейден бөлөктү,
Артыгырак көрбөдүм,
Эми менин өлгөнүм.
Өлүгүм киши көрчү эмес,
Эми сендей бейбак элде жок,
Мендей шордуу бенде жок
Казак, кыргыз ичинде
Мен өңдөнгөн бенде жок.
Эми кимге айтайын кебимди,
Канчоро тапты эбимди.
Суркоён түпкө жетти деп,
Шумдук мындан кетти деп.
Укканың ушу кеп болду.»
Бакайга өлүм эп болду.
Ушуну менен токтолду
Мындан кийин Бакайдын
Акыл-эси жок болду.
Байтайлагың бакылдап,
Атасына бапылдап,
Ачууланды бир далай,
Жалгачу жалгыз бир кудай,
Кагып-согуп кеп айтып,
Канетесиң деп айтып,
Ошо бойдон эр Бакай,
Оозун ачып тим жатты,
Уктабастан түн катты.
Аса таяк колунда
Бир Алданын жолунда
Дубанадай буркурап,
Таң атканча зыркырап,
Таң атканча түн катып,
Эртең менен тим жатып,
Кечинде туруп эр Бакай
Зар ыйлады кудайга,
Жыл маалына келгенче,
Минтип жүрдү далайга,
Асыл Манас курдашым,
Ырайым кылгын көз жашым!
Алла таала кудайым,
Ичим толгон убайым,
Кор кылбагын бул элге,
Тил албагын куу элге.
Алмамбет, Чубак оёнум,
Алың келсе койбогун!
Аллага айткан зикири –
Ушу болду бикири.
Абакеңиз Бакайдын
Эшигинде бай терек,

Дүйнө мага не керек?
Жашым жүзгө толгондо,
Өмүрүм бүтүп болгондо,
Колуң келсе кошуп ал,
Алың келсе ала кет!
Жыл маалына келгенче
Бир Аллага зарланды,
Как ушинтип жалбарды.
Абакеңиз басылды,
Көрбөдүк мындай асылды.
Муну таштап коюңуз!
Кара тумшук Канчоро,
Кабарынан болуңуз!
Эрегишип эки кул,
Кылган иши мына бул.
Эл жайлоого чыгарда,
Өкүм кылды элине
Семетей менен Сарыкан
Абай кылып карасаң
Күндө күчөп бу баатыр
Күйгөн оттой дүрүлдөп,
Күчөнгөнүн көрө албай,
Өз ичинен Канчоро
Ошол жүрөт күнүлөп,
Шаатемирдин Чачыкей
Кошо жүрөт күнүлөп.
Экөө кеңеш кеп айтат,
Эми кандай кылчубуз?
Бу түптүү чыккан бай терек
Бу түгөнгүрдү нетебиз,
Алыбыз кантип жетебиз?
Бикир кылып кеңешип,
Как ушинтип бок жешип.
Акыл ойлоп кеп айтат,
Айла кандай деп айтат.
Арбак урган Канчоро,
Акыл ойлоп как ошол,
Андай болсо барайын,
Күлчорону ээрчитип,
Ууга чыгып көрөйүн.
Эртең менен болгондо,
Жоо-жарагын кийинип,
Жолу каткан Канчоро
Ууга чыкты сүйүнүп,
Күлчоронун кашына
Атчан келип ошондо
Айтып турган жери го:
Айланайын Күлчоро,
Атыңа туруп мин чоро!
Тоодон кийик аталы,
Тамашага баталы!
Үйгө кантип жаталы,
Аскар тоону басалы.
Эки-үч күнү жүрөлү,
Эрмек кылып келели.
Он чакты киши кашында
Кең-Таластын башына,
Ала-Тоонун сазына,
Азыр чыгып келди эми.
Таштан теке атышып.
Тамашага батышып,
Адырдан аркар атышып,
Андан ашып кетишип,
Суусамырга апкелип,
Ээрден көчүк деңкейип,
Эки баатыр келди эми.
Энкейип аны көрдү эми
Абай кылып караса,
Атайы жакшы жер болуп,
Телегейи тең болуп,
Алмасы бар баштыктай,
Ышкындарын карасаң.

Айдап койгон аштыктай,
Кымыздыгы жыгылып,
Жыргалы мындан күч болуп,
Бетеге белден бураган,
Эликтерди карасаң,
Балтыркандын башынан
Так секирип чураган,
Өлкөсүн көр, сазын көр,
Өрдөгүн көр, казын көр,
Жайлоосун көр, күзүн көр!
Төө тайгылган түзүн көр!
Ошону көрүп эки кул,
Кылган иши мына бул.
Жүргүн кайра салалы,
Эл жайлоого чыгарып,
Суусамырды жайлайлы,
Суу-сууга бээ байлайлы,
Өзөндү бойлой жөнөйлү,
Мал семиртип одолу.
Кайра тартып алышты,
Аркардын этин байланып.
Ак качырдай айланып,
Ар тарапты көрүшүп,
Айлына кайта келишип,
Алты күнү жол жүрүп,
Ар тараптан жер көрүп.
Айлына келип кечинде,
Айта түштү элине,
Ала-Белдин белине,
«Аңтара карап жер көрдүк,
Жер семирип калыптыр,
Жайлоо жакшы болуптур,
Элине кабар салды эми
Эртең айыл көчсүн деп,
Үйүнүн баарын чечсин деп,
Ала – Белди ашсын – деп,
Суусамырды кечсин – деп,
Сууну бойлой консун – деп,
Султан сейил болсун – деп.
Өзөн сууга консун – деп,
Өз алдынча болсун – деп,
Шерине жешип оңсун – деп,
Кымыздан арак тартсын – деп,
Кызыгы журттан артсын – деп,
Кыз бала менен боз бала
Мейли кадыр болсун деп,
Мейли менен оңсун деп,
Өкүмүн экөө билгизип,
Ошенетип жатты эми,
Эртеси таң атты эми,
Элге кабар айтты эми.
Жалпы элин көчүрүп,
Жаккан отун өчүрүп,
Талаада киши калбасын,
Элиң жалпы көчсүн деп,
Эгиндин баары чыксын деп,
Айылдын жармы чыксын деп.
Аштын ала чыксын деп,
Таласка киши калбасын,
Жайлоону көрүп жайласын,
Жалпы бээ байласын,
Өкүмүм экөө болбосун,
Өрдөшкө айыл калбасын,
Жардыгым жалган болбосун,
Жалгыз киши калбасын.
Ошо бойдон эл көчүп.
Үйдүн баарын бул чечип,
Атанга жүгөн деңкейтип,
Ала-Бел өтмөк энкейтип,
Суусамыр кире конушуп,
Үч күнгө чейин чогулуп,
Сууну бойлой конду эми,

Айтканы кабыл болду эми.
Өзөн суугa конду эми,
Өз алдынан болду эми.
Суу башында үйү бар,
Үй башында бийи бар,
Жибек кийип буралып,
Жигит чыкты бир катар,
Кекейип керилип,
Келин чыкты бир катар,
Кызыл кийип кылактап,
Кыздар чыкты бир катар,
Баарын бирге карасаң,
Кымыздан арак тартышып,
Кызыгы журттан артышып,
Тамаша менен таң атып,
Күлкү менен күн батып,
Үч айга чейин үзүрдү,
Ушундай кылды кесирди,
Барган сайын эсирди.
Жигиттер кызга кошулду,
Жибек болуп эшилди.
Өкүмөт өстү ушундай.
Алтын жамбы муштумдай.
Дүнүйөсү ушундай,
Күндүзү кымыз, түндө кыз,
Жыргалы мындан күч болуп.
Жайланган жайлоо үч болуп,
Үч ай жайлоо жайлады,
Өзөнгө бээни байлады.
Тоодо бышкан бадам жок,
Тобо шүкүр кудайга,
Ушу кезде Семеңе,
Кош кайтарар неме жок,
Ок атар пенде калган жок.
Ошо кезде Семеңе,
Ойлоп турса арман жок,
Дөөгүрсүгөн кези бар,
Ошо кезде Канчоро,
Ичинде бикир эси бар.
Эл чогулуп бир күнү,
Каныкейдин ордого,
Жыйын болгон эби бар,
Аңтарылып замана,
Жыйын болгон кеби бар.
Сарыканы башында,
Каныкейдин астында,
Калк чогулуп калганда,
Канчоро турду ордунан,
Эки колу боорунда,
Эр Семеңдин доорунда,
Канчоро туруп кеп айтат.
Сарыкан аба деп айтат,
Семетей баатыр болгону,
Арбак башка конгону,
Коңурбайды алганы,
Эч калган жок жалганы,
Чынкожо менен Толтойдун,
Алтын туусун жыкканы,
Үдөөсүнө чыкканы.
Эчен заман өтүптүр,
Ошондон бери карасак,
Атышаар киши калбады.
Эр семирип бук болду,
Мал семирип нык болду.
Он күнү жолду чалайын,
Оолугуп жолго барайын,
Күркүрөөнүн белине,
Олуя-Ата, Меркиге,
Оодара карап жерине.
Ошонун баарын көрөйүн,
Ташкенге дүрбү салайын,
Талаанын баарын карайын.

Андан мындай салайын,
Анжиянга бет алып,
Артып барып карайын,
Коконго дүрбү салайын,
Туздун Кара-Тоосуна
Мен турбайын барайын,
Туш-туштан баарын карайын.
Жердин баарын арытып,
Ошентип кайтып келейин.
Коон бышып күз болду,
Мыйзам учуп түз болду».
Мейлиң барсаң баргын – деп,
Белдин баарын чалгын – деп.
Улуксат берди Сарыкан,
«Эмесе макул, куп – деди,
Элдин баары эп – деди.
Ушул жакшы кеп деди.
Ал аңгыча Канчоро:
«Айланайын Күлүстөн,
Атыңын жеми күрүчтөн,
Ээр токум күмүштөн.
Сен Күлчоро болгону,
Серпишкениң оңбоду,
Кана мүйүз чыкканы,
Кай жериңе жукканы?
Ушу жашка келгенче,
Киши-миши дебедиң,
Киши ордуна көрбөдүң,
Суркоёнду бербедиң,
Качан болсо түгөнгүр,
Мени коркот дейсиң, тергедиң,
Мени копол көрбөдүң.
Ушу жашка келгенче,
Же Тайбуурулду минбедим.
Далай заман өтүптүр,
Же Суркоёнду минбедим,
Сен шумдукту ойлоп жүрөсүң.
Ушу жолдо баатырым,
Суркоёнду берсеңчи?
Күлүктүгүн билейин,
Далай, далай тоолор бар,
Аркыраган суулар бар,
Баарын артып келейин,
Көргөнүмдүн баарысын,
Өзүңө гана айтып берейин.»
Ошондо чоро кеп айтып,
«Ой, абаке Канчоро,
Суркоёнду ал чоро!
Ушу жашка келдиң – деп,
Эр ортону болдуң – деп,
Мына Суркоён минип кеткин деп,
Мурадыңа жеткин – деп.
Медери элең элимдин,
Таңуусу элең белимдин.
Чегеси элең жеримдин,
Кадоосу элең калкымдын,
Намысы элең атымдын.
Минип жолго салгын – деп,
Билгениңдей болгун – деп,
Атышканга мергеним,
Тилегин кудай бергеним.
Күрөшкөндө балбаным,
Суркоёнду алгының,
Билгениндей болгунуң,» –
Деп ушинтип ат берди,
Аярдабай бат берди.
Айланайын Канчоро,
Качканды куусаң жетесиң.
Алда кантер экенсиң?
Жана качсаң кууса жете албас,
Каран калган Суркоён,
Мындан күлүк өтө албас,

Аманат алда тапшырдым,
Аман болгун жолборсум!
Алдам ишиң оңдосун!»
Баары бирдей бажырап,
Семетей менен Сарыкан,
Карап турду божурап,
Бата берди жобурап.
«Бастыр чоро, кечикпей!
Жолдун баарын чалгын» – деп,
«Алты күнү жол басып,
Артынып аман келгин» – деп,
«Жети күнгө жетпегин,
Көп кечигип кетпегин!
Элиңе кайгы салбагын!
Сенин да калбас арманың.»
Амандашып айрылып,
Азык-түлүк байланып,
Айылдан чыкты Канчоро,
Жалгыз жолдош албады.
Канчоро жолго салганы.
Аркырата жол жүрүп,
Ал күнү катуу мол жүрүп,
Олуя-Ата, Меркини,
Как ошондон беркини,
Дүрбү салып олтуруп,
Карап, карап олтуруп,
А күнү күндү батырып,
Андан эме таба албай,
Бурулуп жолго салды эми.
Бура тартып бир жерге,
Ал күнү конуп калды эми.
Эртеси күнү болгондо,
Бурулуп жолго салды го,
Таң ашырган Суркоён,
Ооздугун чыгарып,
Агын суудан сугарып,
Жетелеп жүрүп откоруп,
Ичине шумдук жык толуп,
Эр Кыяз буга келгенче,
Ичине кайгы жык толуп.
Азырак атын откоруп,
Жана атка минди эми,
Амангенди бет алып,
Аркырата жүрдү эми.
Туздун Кара-Тоосунан,
Бура тартып келди эми.
Андижанга карата
Абдан дүрбү салды эми.
Андан неме көрүнбөйт,
Андан ары карады,
Кең-Кокондун талаада,
Ар нерсе бар санаада,
Анын баарын караса,
Анда неме көрүнбөйт.
Жана мындай имерип,
Оң жагына жиберип,
Оболжуп дүрбү салды эми.
Анда неме көрүнбөйт,
Коончу менен Кожантты,
Көзү менен көрдү эми,
Эч эчтеме көрүнбөйт,
Эл караанын билинбейт.
«Атаңдын көрү эр Кыяс,
Атаңа налат шер Кыяс,
Убадасынан танганбы,
Унутуп мени калганбы?»
Баякы жерге Канчоро
Эси ооп калды го,
Эт бышымга далдайып,
Эси ооду жалжайып,
Асымайын бир атып,
Оозунан түтүн буратып,

Тура калып жанынан,
Чалабын чечип алды эми.
Сыр кесеге куйду эми,
Жутуп ийди турну эми,
Нанды тиштеп бурады,
Сыр кеседен ууртады.
Өзөгүнө өс алып,
Өлө жазып эс алып,
Эки жакка көз салып,
Эт бышымга toktolуп,
Эс алып атын откоруп.
Ишенгени эр Кыяс,
Караган жерде жок болуп,
Ар санаасы токтолуп.
Ушу нетип турганча
Капчыгайдын ичинен
Күркүрөп мылтык угулду.
Уккан жерден чоронун
Жүрөгү оозуна тыгылды.
Капчыгайга алаңдап,
Ылдый басып салаңдап,
Ээк алдына караса,
Эсеби жок кол менен
Санаты жок эл менен.
Жедигер журту кылкылдап,
Жер майышып кылкылдап,
Келе жаткан жери ошол.
Ташкенден чыккан жол менен,
Кырк миң аскер кол экен,
Буда кыйла элден мол экен.
Абай кылып караса.
Баягы эр Кыястын колу экен.
Баягыны көргөндө,
Бир кудайга зар айтып,
Пил баштаган нар айтып,
Билер болсоң Канчоро,
Алдын тосуп барды го.
Оюрманын бел менен,
Ойку-кайкы жол менен
Ойго түшүп келди эми.
Алдынан тозду ошонун,
Азыр жетип барды эми,
Амандашып калды эми.
Атчан колун беришип,
Колун кармап өбүшүп,
Колдошкондо колу ушул,
Кол кармашкан жери ушул.
Белимдеги курумсуң,
Бел байлаган мурумсуң,
Курчанган курум сен элең,
Кубат кылган эр элең,
Удаасы менен кат бердим.
Ушу быйыл бат бердим,
Айтканымда бат бердиң,
Ушу быйыл үч бердим.
Быйыл жанга күч келди,
Айрысыңбы нарсыңбы,
Айткан кепке барсыңбы?
Ашуусу бийик тоосуңбу,
Агыны катуу суусуңбу,
Же калп айтуучу куусуңбу?
Төгүнсүңбү чынсыңбы,
Менин айтканымдай тыңсыңбы?
Кан Толтойду өлтүргөн,
Канчоро эми кез келди.
Баракелди тез келдиң,
Эр Толтойду өлтүргөн,
Эртеги кишиң кез келди.
Эми бизге тез келди.
Баар келди азамат!
Алдыңдагы мингениң,
Кара байыр каз канат,

Калбыр өпкө жез канат,
Баракелди азамат!
Суркоён атың мынаке,
Минип келдим өзүңө,
Көрсөтөйүн көзүңө,
Билгизейин өзүңө.
Угуп тургун сөзүмү!
Качып барып өзүмдү,
Кашайтпагын көзүмдү!»
Ортого куран коюшуп,
О, дүйнөлүк болушуп,
От болотун жалашып,
Кыяматты санашып,
Ак албарсты жалашып,
Акыретти санашып,
Ак куранды кармашып,
Убададан тангaнды,
«Куран урсун!» деп айтып,
Кудайга салып кеп айтып,
Очогор кара замбирек,
Ойрон болгон бадирек,
Ортого коюп дос болду.
Как ушу жерге шерт кылды.
Кайра-кайра кеп кылды.
Кармашуугa шерт кылды,
Ушундан качкан адамдын
Мылтык тийсин өпкөгө!
Ушу бойдон келгиле!
Мен кетейин элиме,
Кең-Таласка жериме.
Келе бергин тартынбай,
Таласта жалгыз киши жок,
Май-булактын башына,
Бакайдын кызыл ташына,
Как ушул жерге бекингин!
Аягы туюк капчыгай,
Башы жайык бир далай.
Жалган бекен бир кудай?
Ушу кезде ойлосом,
Тайбуурулдан айрылган,
Канаты сынып кайрылган.
Каныкей менен Айчүрөк
Экөө гана кайгырган.
Башка жандан киши жок.
Сени ойлогон киши жок.
Он беш күнү күтүнгүн!
Мен барайын Таласка,
Илгери өткөн Манаска,
Арбагына баргын деп,
Алдап алып келейин.
Ак күмбөздүн түбүнө,
Атасынын көзүнө,
Алып келип төрүнө,
Как ошол жерге кылалы,
Кармашканын кыралы!»
Как ушуну көп айтып.
Кайра-кайра кеп айтып.
Элди жолго кондуруп,
Жай баракат баргыла!
Түн боюнча баргыла!
Түк кишиге көрүнбөй,
Ушул капчыгайга киргиле!
Он беш күнү жаткыла,
Анан кийин кеткиле!
Акылыңдан шашпагын,
Акыры кокус качпагын!
Менин абийиримди ачпагын!
Ушу кезде ошонун,
Аты кеткен Алайга,
Колу кеткен Коконго,
Буту кеткен Букарга,
Кылганы кеткен Кырымга,

Урушу кеткен Урумга,
Анын тилеги жеткен кудайга,
Кыргыны жеткен кытайга.
Кокусунан шашпагын!
Коползукту билгизип,
Мени көздөй качпагын!
Ушу кезде карасам,
Текебер бар өзүндө,
Мылтык тийер төшүнө,
Кылыч тийер көзүнө,
Найза тийер жүрөккө,
Ойлоп жүрөт бир экөө,
Андан башка жан билбейт.
Киши экен деп ойлобойт,
Сени киши болжобойт.
Тайбуурулду таарынтып,
Тартуу берди казакка,
Калар быйыл азапка,
Ээрчитип саалытып,
Мен салайын казатка! –
Деп, ушинтип кеп айтып,
Ушу сөздү көп айтып,
Улам-улам көп айтып,
Учурашып жөнөштү.
Тамак-ашка тойгузуп,
Колтуктап атка мингизип.
Кош – деп, жолго киргизип.
Суркоёнду ойнотуп,
Ок жыландай сойлотуп,
Жөнөп жолго салды эми,
Кыяс карап калды эми.
Баса түшүп акырып,
Канчоролоп чакырып,
Кайра тартты Канчоро,
«Эмине дейсиң досум» – деп,
«Бачым айткын сөзүң» – деп,
Акылыман таныпмын,
Жана айтпай калыпмын.
Айланайын Суркоён.
Аман-эсен ушубу!
Суркоёнду көргөн соң,
Боздоп, ыйлап салаалап.
Көзүнүн жашы талаалап,
Эртеги өткөн эр Толтой,
Эпсиз эле ак жолтой,
Менин агамдын аты ушулбу?
Суудан чыккан Суркоён ушу сүлүгүм,
Суурула чыккан күлүгүм,
Суркоён өзү ушулбу?
Кара көзүм кашайып,
Билбей калдым башында,
Шумдукту көрдүм ушунда.
Көргөндө көөнү бузулуп,
Көзүнүн жашы тизилип,
Биягынан бир карап,
Тиягынан бир карап,
Тиктеп турду ушинтип.
Өөдө чыга бергенде,
Өкүмдүгү бар экен,
Ээрин кийин таштабас,
Эрин такыр өксүтпөс,
Бөктөргөлүү мал экен.
Ылдый-ылдый жер келсе,
Өркөчү бийик, зээри бас,
Өөдө-ылдыйда чарчабас,
Өкүмдүгү бар экен.
Ушул касиеттүү мал экен,
Туягында така жок,
Тулпар сындуу мал экен.
Жүрөгүндө кара жок,
Жүйрүктүгү бар экен.

Моюндарын карасам,
Сууга сүзгөн чүрөктөй,
Ар мүчөсүн карасам,
Кагазга тарткан сүрөттөй,
Абай кылып карасам,
Даван ашса кайыптай,
Дарыя кечсе кайыктай.
Колу кыска жан экен,
Коён сындуу мал экен.
Буту-колу шылкылдап,
Тай сыяктуу мал экен.
Тайган сыны бар экен,
Минип жүрүп алдырган,
Толтой жаман кан экен.
Ошол кан авамды өлтүргөн,
Күлчороң кандай жан экен!
Кош, аман бол жолдошум,
Эми кеткин жолборсум!»
Амандашып айрылып,
Суркоёнду да көрүп,
Абдан жаман кайгырып,
Айрылышып калды эми.
Аркыратып Канчоро,
Азыр жолго салды эми.
Ат аябай жол жүрүп,
Ал күнү кечке мол жүрүп,
Түн ортосу кезинде
Түйшүк салып элине,
Түпкө жетмей болду эми.
Түн ичинде караңгы,
Көрбөдүк мындай арамды.
Барып атын байлады.
Көңүлүн артык жайлады.
Ары-бери караса,
Аны көргөн киши жок.
Канчоро менен иши жок,
Бек семирип күшүлдөп,
Канчоро менен иши жок.
Суркоёндой күлүктү
Таң ашырып салды эми.
Чачыкейдин үйүнө,
Дагы басып барды эми.
Түн ичинде шыбырап,
Сөзүн айтты кыбырап,
Кудай берет бекен деп,
Жолду каттым бекем деп,
Май-Булактын башына,
Бакайдын кызыл ташына
Бек бекитип колумду,
Кылып жүрөм сонунду.»
Чачыкейдин мойнуна.
Колун салып койнуна,
Жатып калды оюнча.
Эртең менен болгондо.
Ыргып-өөдө турушуп,
Бети-колун жуушуп,
Экөөнөн башка киши жок,
Өнгө жандын иши жок.
Күн обого келгенде,
Таматал түш болгондо,
Ар кайсы жерден турушуп,
Канчоро менен көрүшүп,
«Кароолго кеткен Канчоро,
Кайсы жакка бардың» – деп,
«Кандай ишти көрдүң» – деп,
Теңтуштары келишип,
Тегеректеп отуруп,
Тамак-ашка тойгондо,
Басып чыкты ошондо.
Каныкейдин ак ордо,
Как ошого чогулуп,
Баары-жогу барды го.

От ордундай самоордун,
Он чактысын койдуруп,
Чогулгандын баарына
Ошентип тегиз куйдуруп,
Дасторконду жайдырып,
Чайды кызыл куйдуруп,
Бир-бирине сундуруп,
Сары казы, кыйма жал,
Сандыргалуу баатырлар,
Канчородон кеп сурап,
Кайда бардың деп сурап,
Эминени көрдүң – деп.
Канчоро түрдүү кеп айтып,
«Эч эчтеке көрбөдүм,
Ээн жерге барганым,
Эч калган жок арманым,
Анжиянга барганым,
Аңтарып барып көргөнүм.
Андан неме таба албай,
Ылдый карай баргамын.
Кокон менен коончу,
Кожент деген бар болчу.
Эгин айдап, мал багып,
Элдин баары тынч жатат.
Элге минтип кеп айтат,
Ортосу Талас, башы Чүй,
Олуя-Ата, чоң Ташкен,
Ошонун баарын карасам,
Ар кайсы жерде мал жатат.
Жыргап-куунап эл жатат.
Мыйзам учуп күз болуп,
Жер семирип түз болуп,
Эми Таласка барар кез болуп.
Коон бышып жай болуп,
Жердин баары май болуп,
Эгиндин баары бышыптыр,
Эл жайлоодон түшүптүр.
Эми көчүп жөнөйлү!»
Мындан башка кеби жок,
Арамдыгы эби жок,
Айтып гана берген кеби ушул.
Элдин баары тарады,
Бет-бетине карады.
Курап койгон шерине,
Тамагына барганы.
Тамак-ашка тоюпур.
Эки күнү тим жатты,
Үчүнчү күнү кеп айтты,
Канчоро капыр оңбоду,
Күлчорону койбоду,
Ушундай акыл ойлоду.
«Айланайын Күлчоро,
Айтканымды бил чоро!
Ак күмбөзгө баралы,
Ак боз бээни чалалы,
Биз зыярат кылалы.
Куран окуп келели,
Бир күнү түнөп келели,
Ат тердетип барбасак,
Алыстан барып көрбөсөк,
Арбак бизди урбайбы,
Акыры түбү сойлбойбу,
Ушул сөзүм макулбу,
Күлчоро саган акылбы?»
«Эмесе макул, куп деди,
Ушул сөзүң эп деди.
Мунуң жакшы кеп деди,
Экөө минтип кеңешип,
Эр Семеңе келди эми,
Келип айтып берди эми.
«Айланайын баатырым!
Биз айтабыз акырын.

Коңурбайды алганы,
Копол тартып калдың – деп,
Каңылтык ээр ак токум,
Кайдасын этип сагынып,
Капа болуп калдың» – деп.
«Бууруктук буудан минели,
Бук болдук, сапар жүрөлү!
Желиктик жээрде минели,
Желиктик сапар жүрөлү!
Эриктик элик аталы,
Эмилге кошту арталы!
Эриккенче жортолу!
Э, баатырым кулак сал!
Эки күндүк жол экен,
Ары барсак бир күнү,
Бери келсек бир күнү,
Ак күмбөздүн алдына
Бир зыярат кылалы!
Бир күн түнөп алалы,
Эртеси кайтып келели!
Олуя-Ата ичинде,
Куруп калган мискинге,
Ошонун этин берели!
Андан кайтып келели!
Анан кийин жортолу!
Калмактын журтун камайлы,
Кадимкидей талайлы!
Айгандын элин алалы.
Анан кайтып келели!
Ушул акыл кандай деп,»
Кызыктырып койбоду.
Кытыгылап оңбоду,
«Эмесе макул, куп» – деди.
Араң жүргөн Семетей.
«Ушул жакшы кеп» – деди.
«Андай болсо кайда» – деп,
«Атты жыйып айда» – деп,
Өкүм кылып эр неме
Өзү көөзүр эр Семе.
Ушу убакта Семеңдин
Ажалы каркап толуптур,
Убактысы болуптур.
«Айда бери атты» – деп,
Кайда кетти аттар деп.
Он төрт атын кубалап,
Айдап келди астына,
Эр Семеңдин кашына.
Ар кимиси жүгүрүп,
Ат-атына жабышып,
Акбоз бээни алышып,
Аялдабай үч баатыр,
Атка минмек болду эми.
Эки киши кашына
Жолдош алып ошону,
«Бээни союп берсин»– деп,
«Бизге кызмат кылсын» – деп.
Бешөө, төртөө жөнөдү.
Аргымакка кош тартып.
Аргамжыны бош тартып,
Он төрт атын айдады,
Көңүлүн минтип жайлады.
Семиз бээни жулкунтуп,
Желеден коштоп жөнөдү.
Бута атым узап алганда,
Бурулуп жолго салганда,
Каныкей билбей арманда.
Каныкейди карасаң
Эт жүрөгү болк этип,
Эси чыгып солк этип.
Балык эти балкылдап,
Тула бою шалкылдап.
Этек-жеңин түрүнүп,

Эбелектей жүгүрүп.
Эшикке чыгып караса,
Кетип барат Семетей.
«Атыңдын башын бура тур,
Азыраак айтам уга тур!
Жоргоңдун башын бура тур,
Жооп айтайын тура тур!
Эт жүрөгүм болкулдап,
Эстегенде солкулдап,
Ичим күйүп баратат,
Тайбуурулдан айрылып,
Канатың сынып кайрылып,
Аккуу кепти кийгизип,
Ыштаныма сийгизип,
Самооруң алтын жез эмес,
Ушу быйыл карасам
Үйдөн чыгар кез эмес, ботом!
Түндө жатып түш көрдүм,
Түшүмдө жаман иш көрдүм.
Канжыгадан баш көрдүм,
Талас ылдый өрт келди,
Өчүрө албай куурадым,
Айла таппай турамын.
Олуя-Ата көл болду,
Ойлоп туруп дел болдум.
Ал эмине болуучу?
Ушу кандай иш деди.
Уктаганда түш элди,
Баштан сыймык куш кетти.
Бөпүлөсөм конбоду,
Манастан калган сыр чыны
Куйсам такыр толбоду.
Абакемди карасам,
Кылчайып көзүн салбады.
Тил алсаң ботом, койчу – деп,
Андан көрө кулунум,
Бээңди үйгө сойчу» – деп,
Как ушинтип какылдап,
Каныкей жетти шакылдап.
«Андай болсо куп» – деди,
«Апанын сөзү эп» – деди.
Абай кылып турду эми.
Ал аңгыча болбоду,
Эки чоро оңбоду,
Эрегишип койбоду.
Канчоро келип кеп айтып,
Кайта келип көп айтып,
«Катыгүн эне, кантесиң,
Кокуй эне, не дейсиң,
Кандай курган кедейсиң?
Карыганча какчаңдап,
Каадаланып болбойсуң,
Ажал жетип, күн бүтсө,
Ажалдан кантип коргойсуң,
Манасыңдын барындай
Мактанасың болбойсуң.
Курдашыңдын барындай,
Курулай сөздү айтпагын.
Бизди кудай уруппу,
Ушул жердеги күмбөздөн
Бирөө карап туруппу
Бил Семетей болгону
Серпишкени оңбоду,
Ар кайсы дөөлөр кеп кылган,
Айтканын алдам эп кылган.
Атын уккан душмандар
Өз жанынан шек кылган.
Аткан огун санаган,
Кас санаган душмандын,
Канын суудай жалаган.
Атышамын дегендер
Үйүндө жатып жадаган.»

Как ушинтип Канчоро,
Кайратташып турду го,
Эрегишкен эки кул
Айткан сөзү мына бул.
Баягыны укканда,
Көрпө ичигин силкинтип,
Көзүнүн жашын илкинтип.
«Э, түгөнгөн Канчоро,
Кудай сени ал чоро!
Сөөгүм жаман сыздады,
Сенден ичим муздады.
Алда кандай күн болот?
Эң болбосо эки кул,
Айткан сөзүм мына бул.
Айткан сайын болбодуң,
Теги быйыл оңбодуң.
Тайбуурулдан жат кылдың,
Ушинетип жазгырдың.
Айчүрөк менен кас кылдың,
Иш бузулган өңдөндү.
Эң болбосо эсерлер,
Эки түгөт көөсөрлөр,
Ала-белдин белине,
Талака чыгар керүүгө,
Так ошо жерге барганда
Оң жагына карасаң,
Сокур тоом сокмок жол,
Көрүнөт сенин көзүңө,
Эң болбосо Канчоро,
Алгын менин сөзүмү!
Ошол жолго барасың
Ар жагында Сары-Бел,
Ошого чыгып барасың.
Барган жерде көрөрсүң,
Баатырымдын төлгөсү,
Ошол эле үлгүсү,
Кеп талашып калганда,
Мени менен башында
Сөз талашып калганда,
Ошону төлгө кылуучу.
Аттан түшө калчу эле,
Көтөрүп барып ошону
Көнөктөй болгон таш эле,
Төлгө кылчу ошо эле.
Бута атым жерге көтөрүп,
Апарып таштап койчу эле.
Же болбосо ошону
Көтөрө албай калчу эле.
Кайтып келип үйүнө
Тим эле жатып калчу эле.
Жыл маалына толгондо,
Анан кийин барчу эле.
Көтөрсөңөр баргыла
Көтөрбөсөң кайтып кел,
Көргөнүңдү айтып кел!
Мындан бөлөк пайда жок,
Кудайдан бөлөк айла жок.»
Айтып, айтып Каныкей,
Азыр кетти Семетей.
Эки көзүн ирмебей,
Энеси тиктеп калды эми.
Ал аңгыча Айчүрөк
Анысы жетип барды эми.
Андан бетер какылдап,
«Сандыргалуу баатырым,
Саадагың алтын, жез эмес
Аттанар бүгүн кез эмес.
Жылдызга каршы күнгө чап,
Кайтып келип үйгө жат!
Эртең менен барыңыз,
Эненин тилин алыңыз!
Бүгүн мында болуңуз!

Сарыканга акыл сал!
Мыйзам учуп куш болуп,
Жер семирип күз болуп,
Жалпы элди көрүшүп,
Адамдын баарын жыялы,
Жалпы түлөө кылалы!
Кары дебей, жаш дебей,
Катын дебей, кыз дебей,
Кан атамдын үйүнө
Бир зыярат кылалы!
Эки-үч күнү токтолуп,
Анан кийин козголуп,
Көчө барып көрөлү!»
Ошондо Семең күүлөнүп,
Ачуу кылды сүйлөнүп,
«Каныкей тилин албастан,
Сенин тилиң мен алсам,
Энемдин шагы сынбайбы,
Душмандар укса тунбайбы!
Келинчек десем керилбе,
Байбиче десем мактанба!
Каныш десем кайкайба,
Өз алдыңдан чалкайба!
Баралы жок сүйлөйсүң,
Каныкей тилин албасам,
Намысты кантип билбейсиң!
Жосуну жок сүйлөйсүң,
Жолуму кантип билбейсиң,
Менин атымды кантип
бийлейсиң!
Ошону айтып эр Семе,
Оолугуп жөнөй берди эми.
Ошону көрүп Каныкей
Тил албады Семетей,
Эки көзүн ирмебей,
Энекеси Каныкей
Ээрчип карап калды эми.
Андан мурун эр Семең,
Жолго кире бергенде,
Жолборс кошо жөнөчү,
Ажыдар ак жылан
Артынан сойлоп жүрчү эле
Ошону көрүп Каныкей,
Көп кубанып калчу эле,
Андай неме көрүнбөйт,
Арбактардын баарысы
Ушу күнү качыптыр.
Сыймык баштан учуптур,
Шайтан капыр кучуптур.
Ушу жолдо Семеңдин
Ажалы каркап жетти эми,
Каныкей менен Айчүрөк
Кайра тартып кетти эми.
Канчоро менен Күлчоро
Он төрт атты ушинтип,
Айдап алып жөнөдү.
Акбоз бээни железден,
Байлап алып жөнөдү.
Оюрманын бел менен,
Ойку-кайкы жол менен,
Сандыргалуу эр Семе
Сары-Белдин керүүгө,
Салып чыгып келди эле.
Абай кылып караса,
Олуя-Ата, Таластын,
Оюн көрүп турду эми.
Кең-Кол менен Таластын,
Боюн көрүп турду эми.
Баатыр Манас туйгундун
Жайын көрүп турду эми.
Тоосун туман чалыптыр,
Ойду мунар алыптыр,

Обо айланып боз болду,
Ошолорду көргөндө,
Эт жүрөгү козголду,
Оң жагына караса,
Маңдайында кашка жол,
Туура тарткан башка жол,
Сокур тоом сокмо жол.
Каныкейдей акылман,
Айткан жолу көрүндү.
Баягыны көргөндө,
«Жүргүн балдар, баралы!
Каныкейдин белгиси
Айтканындай чын бекен,
Аныгын билип алалы,
Айткан ташка баралы,
Аттан түшө калалы,
Көтөрүп таштап көрөлү,
Анан кийин кетели,
Кең Таласка жетели!»
«Эмесе макул куп» – деди,
«Айтканыңда эп» – деди.
Ошол айткан жолго кетти эми.
Сары-Белдин керүүгө,
Каныкейдин айткан жерине,
Салып кирип келди эле,
Көнөктөй болгон кара таш,
Жол боюнда көрүндү.
Каныкейдин сөзү бар,
Кабылан Манас, Алмамбет,
Баарысынын изи бар.
Абакең Бакай, эр Чубак,
Кырк чоронун баарысы,
Кыргын чалдай карысы,
Аттарынын данканын,
Ар кайсы жерде жатканын.
Баягыны көргөндө,
Саналары бөлүнүп,
Сапарга чыккан төрөнүн
Сандыргасы көрүнүп.
Эртеги өткөн Манастын
Изин көрүп алды эми,
Каныкей деген шордуунун
Сөзүн көрүп алды эми.
Эртеги өткөн эр Манас
Эми оюна түштү эми.
Баягыны көргөн соң
Баатырдын уулу эр Семе,
Өзү мыкты эр неме,
Ар белгиси көрүнүп,
Санаасы санаага бөлүнүп.
Аттан түшө калды эми,
Алиги ташты алды эми.
«Алып мындай салам» – деп,
Көтөр албай калды эми,
Баягыны көргөндө,
Оозунан түтүн буркурап,
Көзүнөн жалын шыркырап,
Чымырканып чыңданып,
Мурункудан тыңданып,
Көтөрөм деп көкжалың,
Көтү менен ук этип,
Муундары карс этип.
Чыйрыккан бою жазылбай,
Чындаган ачуу басылбай.
Бүткөн бою дүркүрөп,
Тула бою зыркырап,
Жана алды обдулуп,
Обдулам деп ордунан,
Жылдыра албай отуруп,
Көзүнүн жашы тизилип,
Көөнү кетти бузулуп,
Мурдунан каны тамчылап,

Этек-жеңин камчылап,
Ордунан турду кагынып,
Ажал өлүм сагынып,
Чукул келген кези экен.
Ошондо төрөң кеп айтат:
«Кел, кетели» – деп айтып,
Аяктай ташты алалбай,
Же көтөрүп мындай салалбай,
Же оодарып мындай коё албай.
Үйгө кантип барабыз,
Ушул жолдо уялбай.
Айран таңга калды эми,
Ал аңгыча Күлчоро,
Аттан түшүп келди эми.
«Абаке, сага нетти» – деп,
«Алың кайда кетти» – деп.
Аттан түшө жүгүрүп,
«Кандай курган таш» – деди,
«Канчоро, бери бас» – деди.
Кармай калды Күлчоро,
Көтөр албай ошондо
Көчүгү менен отурду,
«Ташың менен кургун» – деп,
«Жана өөдө тургун» – деп,
«Бир көтөрүп көргүн» – деп,
Баатырың кайта турду эми.
Чымырканып камданып,
Жоо жүргөндөй шамданып,
Күлчоро жана камданып,
Оордугун көргөн соң,
Эр Семетей таң калып,
Экөө бирдей сандалып,
Жана чороң обдулуп,
Кайратына келип оолугуп.
Тура калып обдулуп,
Омуроосу карт этип,
Оң жак буту кырс этип,
Аксап калды Күлчоро.
Карап туруп эр чоро –
«Кандай курган таш эле,
Ушундай кыйын иш беле.
Жүргүлө балдар, кетели,
Кетпегенде нетели.
Кереметтүү энемдин,
Каныкей шорду кебинин
Айтканы кабыл келди» – деп,
Ошенетип турганча,
Канчоро келди аңгыча.
«Бу кара ташың кандай таш,
Көтөрө албай экөөң тең,
Көзүңөн акты кандуу жаш.»
Кармай калды Канчоро,
Так көтөрүп алды го.
Камгактай кылып көтөрүп.
Томолотуп салды го.
«Олуя ташың бул болсо,
Олуп алып ыргытып,
Мазар ташың бул болсо,
Мына ушундай кылдым – деп,
Канчоро айтат мындай деп.
«Сен Семетей болгону,
Серпишкениң оңбоду.
Мен Канчоро болгону,
Асты киши дебедиң,
Киши ордуна көрбөдүң,
Же кийимиңди бербедиң.
Же Буурулду мурун бербедиң,
Мындайымды билбедиң.
Же Аколпогуң бербедиң,
Арбагымды көрбөдүң.
Арманым калды ичимде,
Эми кантип кетесиң,

Жүргүн баатыр токтобой,
Ак күмбөзгө баралы,
Акбоз бээни соёлу,
Зыярат кылып коnолу.»
«Ошол жакшы кеп» – деди.
«Канчоро, сөзүң эп» – деди.
Сыймык башка конду» – деп,
«Көтөрдүң жакшы болду» – деп.
Кошомат айтты далай кеп.
Кайра тартып алышып,
Баягы жолго салышып,
Аттын баарын кубалап,
Жүрөт жолун кыбалып,
Бээни коштоп алышып,
Берендер келет жарышып,
Таласты көздөй жол менен
Салынган сары жол менен
Таластын суусун кечти эми,
Ойүзүндө күмбөзгө
Куран окуп түштү эми.
Ары-бери жайланып,
Түтүн салып чайланып,
Кыраан баатыр Манастын
Арбагына жаратып,
Кыбылага каратып,
Баягы бээни мууздап,
Ишин кылып дурустап.
Кырк кулактуу мис казан
Ичин жууп тазалап,
Бээни союп ажалап,
Жык толтура салышып.
Төрт жагынан от жагып,
Чоң казанга эт салып,
«Ар жакка айдап жибер» – деп,
Суркоёнду байлатып,
Казанга этти кайнатып,
Отун жагып жайнатып.
Абай кылып караса,
Казанды кудай урду эми,
Аңтарыла түрүлүп,
Күн бүркөлгөн эмедей,
Түбүнөн бери көрүнүп.
Көрө коюп Семетей,
Эми жандан түңүлүп,
«Бул эмине деген кеп,
Ушул кандай иш деди?
Түлөөң менен кургур» – деп,
«Э, Күлчоро, тургун» – деп,
«Атты бери айда» – деп,
«Аттар эми кайда» – деп,
Түлөө мындай болчуубу,
Жеген киши оңчубу?!

КАНЧОРО КЫЯСТЫН КОЛУНА КИРИП, СЕМЕТЕЙДИ ӨЛТҮРГӨНҮ

Тура калды жардашып,
Казанды карап таңдашып,
Так ушинтип турганча,
Иш бузулду аңгыча.
Май-Булактын башынан,
Бакайдын кызыл ташынан
Кызыл желек туу менен!
«Багышкан!» деген чуу менен
Кирип келди калың кол!
Алып кеткен жери ошол
Баягы үчөө жүгүрүп,
Суркоёнго күйүгүп,
Үчөө бирдей талашып,
Чатакташып калды эми.

Ошондо чоро Канчоро
Айтып турган жери ошо.
«Айланайын абаке,
Акыл эсиң канаке?
Көнөктөй болгон көк ташты
Көтөрө албай калгансың.
Кагылайын Күлчоро,
Сен да ушундай болгонсуң.
Келе бери атыңды,
Кимге айтасың датыңды.
Кыяс кулга барайын,
Кыялатып салайын.
Кыябыма келгеним,
Келгенимди билесиң,
Кантип менден аласың,
Жана көрүп калгансың.
Алып урдум ташыңды,
Бүтүрөйүн ишиңди.
Ажал жетсе өлөйүн,
Алла таала кудайдын.
Ар салганын көрөйүн.
Мен Канчоро болгону
Кармашканым оңбоду,
Ушу жашка келгени,
Эр ортону болгону
Киши-миши дебейсиң,
Кийимиңди бербейсиң.
Же Тайбуурулду бербедиң,
Же тартынбай жоого кирбедим.
Же Суркоёнду бербедиң,
Сундуруп найза албадым,
Качан болсо абаке,
Беттешип жоого барбадым,
Мени киши көрбөдүң.
Ушу бүгүн абаке,
Жылдызым мага оң эле,
Көтөргөн ташым чоң эле».
Деп, ошентип какылдап,
Кайрат кылып шакылдап,
«Атыңды бер» – деп буралып,
Астында турду суранып.
Ал аңгыча эр Семе –
Ажал келген эр неме.
«Суркоёнду алгын» – деп.
«Бачым жөнөп калгын» – деп,
«Жакшы белги саа келди,
Жаман белги маа келди.
Жатпай бачым жөнө» – деп,
Ак олпогун кийгизип,
Суркоёнду мингизип,
Аккелтеси ийнинде,
Абасы калды кийнинде,
Күлчоро калды талаада.
Канчорону карасаң,
Жаман иштер санаада.
Атка минип алган соң
Кыястарга бет алып,
Кыйкырып качып кеткен жер,
Кыямат кетти кайран эр!
Экөө калды далдайып,
Эси ооп шалдайып,
Эки бетин көө басып,
Экөө калды жөө басып.
Тазкарача жөөлөшүп,
Төш таанып отурду,
Көзүнүн жашын толтурду!
Кыяска барды кыйкырып,
Кол беришип көрүшүп,
Колун кармап өбүшүп,
Аралашып калды эми,
Амандашып калды эми.
Аттардын баарын карасаң,

Бөөдө келбей калды эми.
Ал аңгыча кан кускан,
Канчоронун иши ошо.
Кызыл желек туу менен!
Кыяс деген чуу менен!
Ак асаба туу менен.
Асман көктө чуу менен!
Сан колу бар бир илек,
Санаган менен ким билет!
Көп колу бар бир илек,
Көбүнесин ким билет!
Тегеректеп келди эми,
Теңирине сыйынып,
Көзүнүн жашын тыйынып!
Күлчоро турат жалынып,
Мойнуна курун салынып.
Чалгында бирге чалыштык,
Жылкыны бирге алыштык,
Кай жерде көңүл калыштык!?
Белге саадак бууштук,
Бээжинден жылкы кууштук.
Бир туугандай тууштук,
Кай жерден көңүл сууштук?!
Тоорулду бирге тооруштук,
Күлүктү бирге жооруттук.
Күйүп барам Канчоро,
Кай жерде көңүл ооруштук?!
Эмчекти бирге эмиштик,
Тамакты бирге жеп-ичтик.
Сабакты бирге окуштук,
Көңүлгө акыл токуштук.
Айланайын Канчоро,
«Кандай заман салдың» – деп,
«Кай жерде көңүл калдың» – деп.
Суркоёндун айынан,
Сумсайып жүрдүң далайга,
Ушул ишиң жарайбы?
Өчүң болсо менден ал,
Элден мурун мени өлтүр,
Экөөбүздү тең өлтүр.
Кантип колуң барасың,
Сен деле бир күн өлөсүң,
Кыямат күндү көрөсүң,
Не деп жооп бересиң!
Өйдө чыгар өбөк жок,
Ылдый түшөр жөлөк жок,
Үчөөбүз бирдей киши элек.
Кудайдын салган иши эле.»
Жалынса да болбоду,
Кан кускан доңуз оңбоду.
Айланса тилин албады,
Канчоро салды калбаны,
Сүрүн суук салды эми,
Сумбатын бузуп алды эми,
Сундуруп найза колго алып,
Султан төрөң Семеңе,
Жан жүрөктү туштады,
Жалдыратып Семеңди
Жан жүрөккө муштады.
Кылагар көзү кылайып,
Кыяматка ылайык.
Кыл муруту чычайып,
Кырааның Семең өлдү эми.
Кыямат жайды көрдү эми!
Очогор тийип, окко учуп,
Оозунан кызыл кан кусуп.
Оо дүйнөгө кыска учуп,
Ойрон болгон жер ошол!
Кылычтан тандап курчалып,
Кыргыек тандап куш салып,
Кыямат жайдан тынч алып.
Кылчайбаган жери ошол!

Бараңдан тандап түздү алып,
Бадана тондон жүздү алып!
Байгамбардан кызды алып!
Барган жери так ошол!
Кайраның Семең өлдү эми!
Кашында какшап Күлчоро!
«Ээ, кан кускан Канчоро,
Какшасам болбой өлтүрдүң!
Мени алып калбагың.
Энеңе айгыр салбагын!
Дүнүйөңө тойдум деп,
Ошонтип турду Күлчоро,
Ал аңгыча Канчоро,
Кылычын сууруп алды эми.
Күлчорого бет алып,
Бура тартып калды эми,
Багыш кандын эр Кыяс
Арасына кирди эми,
«Ай!» – деп кармап калды эми.
Баарын бирдей кырбагын,
Уу, ичкендей кылбагын!
Арманда кылып салбагын,
Айтканымды аңдагын.
Семетейди көрдүңбү,
Кызыл өңү сур болду!
Кыяматка жеткиче,
Түгөнгүсүз ыр болду!
Түшүнсөңчү Канчоро,
Түбүбүз жаман чыр болду!
Айтканыман кайтпагын,
Кыйыктыгы бар экен!
Адамдын колу барбаган,
Ыйыктыгы бар экен!
Жабагынын жалындай,
Жалдуу тууган эр экен!
Упалуу беттен кан акса
Убалы кимдин мойнуна
Сурмалуу көздөн жаш чыкса,
Жашы кимдин мойнуна!
Канчорону карасаң
Ак келтени октотуп,
Айтып турат эр Кыяс,
Канчорону токтотуп.
Канчоро капыр кеп айтат:
«Кудай алсын, эр Кыяс!
Башынан коркок шер Кыяс,
Бул кебиңди ит уксун,
Ит укпаса ким уксун!
Ушуну тирүү сен койсоң,
Түбүндө түпкө жетүүчү!
Экөөбүздү нетүүчү.
Толтоюңду өлтүргөн,
Томаяктын өзү ушул,
Караган кара көзү ушул,
Кудайдын берген кези ушул.
Эмине үчүн аяйсың,
Муну тирүү сен койсоң,
Кантип аман каласың!
Бу да мыктуу эр экен,
Кара жалдуу бөрү экен.
Мунусун кошо өлтүрсөң,
Бизден тукум калчу эмес:
Миниткен адам оңчу эмес,
Айткан кебин көрдүңбү,
Данышмандай кул экен,
Далайды билген уул экен!
Койчу баатыр Канчоро!
Муну өлтүрбөй мага бер,
Жанатадан жалбарды,
Төрөмдү тирүү койгун деп,
Мени өлтүргүн деп зарланды.
Антсе дагы болбодуң,

Кен-Кол талаа ичинен
Каяша кылар киши жок,
Ок атар киши калган жок.
Эми сенде арман жок.
Сураганым ушунун,
Кашык канын койгун – деп,
Сурап турат койгун» – деп,
Айласы жок Канчоро
Айта турган жери ошо.
Канчоро турат кеп айтып,
«Мейлиң мына досум» – деп.
«Айтканың кабыл болсун» – деп,
Кармарсың бир кез оозуңду» – деп.
«Айланайын Канчоро,
Менин тилим ал чоро,
Жакын кишиң мен болдум,
Жан жолдошум сен болдуң.
Куу далы кылып коёлу,
Чемирчегин оёлу,
Эчкимге каруу келчү эмес,
Эмесе мейлиң досум» – деп,
Эми өзүң билгин» – деп,
Канчоро чыга берди эми.
Алты-жети адамды
Жалпы аттан түшүрүп,
Жанында Күлчоро турат үшкүрүп.
Баягы алтоо келишип,
Оозунан дары беришип,
Эси ооп далдайып,
Күлчоро калды шалдайып,
Оңкосунан салды эми,
Чечиндирип караса,
Айтканындай жалы бар,
Кара жалдуу бөрү экен,
Касиеттүү эр экен.
Корконунан бул Кыяс,
Далы ортосун сойду эми,
Чемирчегин ойду эми!
Жана дары сыйпады,
Тырыштырып бүткөрүп,
Так ошентип салды эми.
Бир кезекте Күлчоро,
Эс алып тура калды эми.
Эки көзү коюлуп,
Эки колун карасаң,
Эки жакта союлуп!
Бери тартса жыйылбайт.
Кадимкидей ийилбейт.
Ары сунса түзөлбөйт.
Бери кылса жыйылбайт.
Эки колун карасаң,
Сенек болуп калыптыр.
Мындан көрөөлтүр деп,
Безеленди безилдеп,
Айтып турат тызылдап.
Айткан менен болбоду,
Арамза да оңбоду!
Канчоро менен урушуп,
Тилдесе да укпады,
Кулагына жукпады.
Мени алып келди деп,
Энеңди алып бергин деп!
Антсе дагы болбоду,
Арамзада оңбоду!
Өз кылганы эп болду,
Ушундай сонун кеп болду!
Антип-минтип отуруп,
А күнү күндү батырып,
Коё берди чорону,
Кайда кетсең анда кет.
Көөнүң келсе кайта бар,
Көргөнүңдү айта бар,

Колуңдан келсе аяба,
Өлсөң менен коюма!
Ал ошентип калды эми.
Ал аңгыча эр Кыяс,
Семетейдин үстүнө,
Жалпы баары конду эми.
Ит менен кушка жем кылбай,
Асыл эрди көрөлү.
Асыл эрди жок кылбай,
Жакшылап жатып көмөлү.
Семетейдин үстүнө,
Баса жатып конду эми.
Баягы сойгон түлөөсүн,
Канчоросу баш болуп,
Касташканы таш болуп,
Жаткан жери саз болуп,
Канчоро Кыяс баш болуп,
Күлчоро кетти тыш болуп,
Мындай күнгө туш болуп,
Жарык күндөр түн болду,
Мындай шордуу ким болду,
Ошобойдон Күлчоро,
Жылаң аяк, жылаң баш.
Эки көздөн агып жаш!
Түн ортосу кезинде,
Каныкейдин ак сарай,
Арасы алыс бир далай.
Азыр чуркап келди эми.
Каныкейди карасаң,
Уктай албай бир далай,
Шамаласын жандырып,
Кирип чыгып олтуруп.
Эт жүрөгү болкулдап,
Эси чыгып солкулдап,
Күлчоро кирип келди эми,
Эки катын буркурап,
Кармай калды чуркурап!
Күлчорону карасаң,
Эки көздөн жаш агып,
Кирип келди кашайып!
Асага барган төрөмдүн
Асты эле жолу болбоду!
Жолунан оңдоочу чыгып оңбоду!
Кан кускан Канчоро доңуз оңбоду!
Жолоочу барган төрөмдүн,
Тегеле жолу болбоду,
Жолунан жортуулчу чыгып оңдоду!
Кан кускан Канчоро доңуз оңбоду.
Канчоро кетти мыш кылып,
Угарга сонун иш кылып.
Ушинетип мыш кылып,
Мындай гана жайга туш кылды.
Алкымы кара түн болду,
Мындай кылган ким болду.
Ошону айтып урушуп,
Оозунан кетти кан кусуп.
Куу далы кылып койду деп,
Далымдын кемирчегин ойду деп!
Жарым жан кылып таштады.
Жаман үлгү баштады!
Зарланып чоро какшады!
Менде дарман жок болду.
Семетейдин үстүнө
Айланып аскер топтоду.
Бу дүйнөдөн кетти»– деп,
«Кыямат жайга жетти» – деп,
Кыйналып айтты мындай кеп!
Баягыны укканда,
Каныкей турду кайсалап,
Эки жагын сыйпалап!

«Жалгызыман айрылып,
Кантип жүрөм уялбай,
Сенде дарман жок болсо,
Же менде айла болбосо,
Байгамбар бар, диним ак,
Өңгө төгүн, өлүм ак,
Өлөр чагым ушу убак!
Семетейден айрылып,
Эми кимге барайын,
Эми кимди карайын!
Келе бычак таба көр,
Мен ичимди жарайын!
Манасың үлгү баштады,
Башында мени таштады.»
Каныкей айтып какшады!
Ишенгеним жалгызым,
Мунусу минтип калган соң
Кандай айла болуучу.
Бычак болсо берсеңчи!
Көп кыйнабай Айчүрөк,
Өлүгүмдү көрсөңчү!
Анда Чүрөк кеп айтат:
«Сабыр кылгын» – деп айтат.
Сабырдын түбү сары алтын,
Алтын элең не келдиң,
Салдыргалы бабам бар,
Салыша турган тогом бар.»
Бир-биринен кеп угуп,
Күлчоро келди деп угуп!
Семетей өлгөн сөзүнө,
Жаш төгүлгөн көзүнө!
Түн ичинде дүргүтүп,
Элине кабар салды эми.
Анча-мынча адамды
Чогултуп алып Сарыкан,
Чогулганы буркурап,
Каныкейдин үстүнө,
Баары келди чуркурап!
Күлчорону көргөндө,
Баарысы келди жүгүрүп,
Жалпы жандан түңүлүп.
«Эми кандай кылайын,
Айланайын кудайым,
Ичим толгон убайым!
Түн ичинде дүргүтүп,
Элдин баарын дүрбөтүп,
Кан өлтүрүп, туу жыгып,
Кан кускуруң чуу кылып.
Качып кетип калыптыр!
Семетейди өлтүрүп,
Түпкө түгөл жетиптир.
Жаралуу болуп Күлчоро,
Араң келди мамына.
Кудай уруп салыптыр,
Куу далы болуп калыптыр.
Кандай айла кылабыз,
Баарыбыз бирдей өлөбүз,
Семетейдин артынан
Баарыбыз бирдей жөнөйбүз.
Эриметтүү боз балдар,
Семетейге дос балдар,
Баарыңар мындай келиңер,
Башаалык баштан кетти деп,
Маган да ажал жетти деп!
Семетейден калбайын,
Кайрат кылып келгиле!
Мага жардам бергиле,
Бакай кайда билгиле.
Байкушту алып келгиле,
Туу түбүндө турсун – деп,
Ушул ишти көрсүн – деп.
Анда бирөө кеп айтат:

«Абаке, жоктур» – деп айтат.
Акылынан шашканбы,
Абам шордуу качканбы?
Кайып болуп кеткенби,
Бакай түпкө жеткенби,
Эми кандай кылайын!»
Чогултуп алып кеп айтат:
«Турбагыла» – деп айтат.
Күлүк атты токунуп,
Ыйманына чокунуп,
Керездерин көп айтып,
Бири-бирине кеп айтып.
Үйдүн баарын таштады,
Сарыкан жолду баштады.
Каныкейди мөңкүтүп,
Атка таңып жөнөлдү.
«Арам өлүп калбагын,
Ичиңе бачак салбагын.
Сен өңдөнгөн менде жок,
Сендей шордуу элде жок.
Арам өлө көрбөгүн,
Биз менен кошо жөнөгүн!»
Эки жүздүү эл менен,
Мыктысынган эр менен
Ала-Белди ашты эми,
Акылынан шашты эми!
Олуя-Атаны бет алып,
Оодарылып жүрдү эми.
Таңга жакын болгондо,
Дарбазалуу коргонго,
Акылынан шашышып,
Каныкей менен Чүрөктү
Булар ала качышып,
Капкасы алтын коргонго,
Качып кирди ордого,
Как ошондо турду го.
Ошо кезде карасаң,
Таңдын көзү сүрүлүп,
Көздүн жашы шорголоп,
Кан аралаш жаш агып,
Качып кирди корголоп.
Аны мында таштаңыз,
Бер жагында Кыястын
Кабарынан баштаңыз.
Кыяс менен Канчоро,
Кылган иши бул чоро,
Туз арамы кан кускур!
«Айчүрөктү табалы,
Каяша кылган адамдын,
Айылын бүгүн чабалы!»
Анда Кыяс кеп айтат.
Семетейдин үстүнө,
Ак олпогун жабалы.
Андан азыр баралы,
Айчүрөгүн алалы.
Эми баатыр жүрөлү.
Семетейди караса,
Жаткан жери жөлөнкө,
Баш-аягына эки чыбык көлөкө.
Ак олпогун жапты эми,
Акылын Кыяс тапты эми.
Семетей анда калды эми.
Канчоро баштап калды эми,
Өлүгүн мында таштады,
Канчоро жолду баштады,
Керней-сурнай тартышып,
Жоо-жарагын артышып,
Суусамырга апкелип,
Ээрден көчүк деңкейип.
Абай кылып караса,
Жайылган калың мал калды,
Карыган кемпир чал калды.

Ак ордодой үй калды,
Мөөрөп жүргөн уй калды,
Урушар киши калбады.
Канчорону карасаң,
Эч калган жок арманы.
Семетейдин Чачыкей
Алдынан чыкты жаркылдап,
Алтын шуру чач учтук
Аркасында шартылдап.
Конгурөскөй жеке өтүк,
Маасы менен эки өтүк.
Алдын тосуп какылдап,
Канчоро менен Кыястын
Алдынан чыгып келди эми,
Алтын менен күмүштү,
Аралаштыра чаптырып,
«Куттуу болсун тагыңыз,
Ачылыптыр багыңыз!
Баракелде, эр Кыяс,
Саламаттуу жолдошуң,
Баракелди жолборсум,
Экөөңөргө жол болсун!
Мындан ары карата
Алдам ишиң оңдосун!
Экөөңөрдө арман жок,
Аргын, ногой кыргыздан
Урушар киши калган жок.
Канчоро, Кыяс кандарым,
Аман болсун жандарың!
Арак, шарап аш алып,
Алдын тозобу барып.
Дөңгө килем салдырып,
Калкандарын алдырып,
Тамак-ашын бердирип,
Өөдө-төмөн желдирип,
Өкүмүнө көндүрүп,
Жана туруп аттанып,
«Каныкей кайда кетти» – деп,
«Айчүрөккө нетти» – деп.
Абамдан калган жесирим,
Далайга тиет кесириң,
Көргөнүңөр айткыла,
Көргөндүн көөнү бөлүнүп.
Көбү жандан түңүлүп,
Түндө Чүрөк кетти деп.
Капкасы алтын коргонго,
Кан Манастын ордого,
Так ошондо барды го,
Замбирек, мылтык жазайыл,
Семетейдин барында,
Дөөлөтүнө мас айыл.
Эки жүз киши кашында,
Түндө кетти дүбүрөп,
Каныкейди чыңыртып,
Байлап алып жөнөлдү.
Эки жүздөй кишини
Айдап алып жөнөлдү.
Каныкейди жетелеп,
Коштоп алып жөнөлдү.
Чыңырып үнү угулуп,
Боздоп алып жөнөлдү.
Уккан элдер дуулдап,
Атка минип чуулдап,
Азыр кууп жөнөлдү.
Сарыкандын артынан,
Айчүрөктүн дартынан.
Желеги алтын туу менен,
Жер жайнаган чуу менен.
Ак асаба туу менен,
Аркыраган чуу менен.
Көк асаба кызыл туу,
Көк жаңырган ызы-чуу.

Көт жагынан Эр Кыяс,
Кирип келген иш ушу,
Кызыл желек туу менен,
Кыяс кан деп чуу менен.
Желеги алтын туу менен,
Жедигер деп чуу менен.
Жер жайнаган кол келди,
Нече жүз ок мол келди.
Семетей өлүп, эл калды.
Кең-Кол талаа жер калды.
Кайратташкан Сарыкан,
Катуу бакыт эл калды.
Өңгөнүн баарын бул алды,
Каныкей карып тул калды.
Канчорону карасаң
Суркоён атты ойнотуп,
Ок жыландай сойлотуп,
Болоттон калкан сооту,
Ар мүчөгө ойнотуп.
Тарсылдата ок атып,
Беттешкенин жоготуп,
Шыпылдата жаа тартып.
Атышканды жадатып,
Чачыкей баштап ал элдин,
Тең жарымын каратып,
Олуя-Ата шаарына
Он курчаган кол келди,
Эсеби жок мол келди.
Оозун ачпай атышып,
Он күнгө чейин жатышып,
Алдырбады Сарыкан.
Күлчоросу соо болсо,
Салбайт беле бузукту.
Кылбайт беле кызыкты.
Сарыканды карасаң,
Он күнгө чейин сайышып,
Кабыргасы кайышып,
Күлүктүн бели майышып,
Күндө чыгат сайышып.
Көргөндүн ичи майышып.
Көрбөгөнү көр болуп.
Жебегени бок болуп,
Семетей менен Күлчоро,
Бул казатта жок болуп.
Сарыканды карасаң,
«Айчүрөктү бербейли,
Бербей жатып өлөлү.
Семетейдин артынан,
Баарыбыз бирдей жөнөйлү!»
Бек бекитип коргонго,
Семетейдин ордого.
Жарым айдай жатышып,
Күндө жазбай атышып,
Замбирек, мылтык, жазайыл,
Дөөлөтүнө мас айыл.
Төр коргондо турушуп,
Төрт күнгө чейин атышып,
Төө мылтыгын атышып.
Кыйла күнү турушуп,
Кыйналышып урушуп,
Анда-санда Сарыкан,
Талаага чыгып урушуп,
Далайларды кырышып,
Кайра качып корголоп,
Кан жошулуп шорголоп.
Жана өч алып алышып.
Жана чыгат сайышка,
Эртеси күнү болгондо
Күн олагы келгенде,
Ат ойнотуп айкырып,
Айгай салып кыйкырып,
Арбак урган Канчоро

Ошону айтып айкырып,
Сарыкан чыкты бакырып!
«Качпагын» – деп айкырып!
«Эр болсоң бери токто» – деп,
«Бир беттешип өлсөм» – деп.
Ыраазымын кудайга,
Ойрон кылдың төрөмдү,
Бир беттешип көрөмбү?
Маңдайлашып калды эми,
Суркоёнду аргытып,
Ак албарсын жаркытып.
Ак келте мылтык ийинде.
Азирети кийинде.
Ак албарсы белинде,
Атаңгөрү, кайбыр кул,
Кылган ишиң мына бул.
Уялбай кантип атыштың,
Семетейди өлтүрүп,
Кантип жүрдүң уялбай.»
Ошону айтып күркүрөп,
Бүткөн ою дүркүрөп,
Качырып жөнөп калды эми.
Сарыканды карасаң,
Кутургандай көздөнүп,
Уу ичкендей түздөнүп,
Кайратына караса,
Бели кетти мекчейип,
Көзү кетти чекчейип,
Мурду кетти кырданып,
Өңү кетти сурданып,
Эки көзү кызарып,
Мойну кетти узарып,
Чычаладай көздөнүп,
Качырып жөнөп калды эми.
Ыдыгына туралбай.
Кантип турсун уялбай.
Колу кандуу капыр кул,
Качып берди жакыр кул,
Белгилүү күлүк Суркоён,
Безе качты жеткирбей.
Айтылуу күлүк Суркоён,
Азыр качты жеткирбей,
Сары канга неттирбей.
Оозун жетпей карманды.
Сары кан калды арманда.
Арам өлгөн Суркоён.
Азыраак токтоп турсаңчы,
Бир өчүмдү алсамчы.
Өпкөгө найза салбадым,
Өчүмдү бүгүн албадым.
Ичимде калды арманым»
Оозун жаман карманды,
Жетпей калды арманда.
Семетейди ойлосо,
Ичи толгон убайым.
«Не жаратты кудайым,
Алда кандай кылайын.
Өөдө чыгар өбөк жок,
Ылдый түшөр жөлөк жок.
Билериктүү кыядан,
Бир элең уядан.
Жаңырыктуу кыядан,
Жалгыз гана болдуң уядан.»
Ошону айтып буркурап,
Сарыкан келди зыркырап,
Аны таштап коюңуз,
Ар жагында Канчоро,
Кабарынан болуңуз!
Кан кускан чоро кеп айтат,
Эр Кыяска кеп айтат.
«Колуң жетти төрөмө,
Кокус өлүп калды» – деп,

«Ажалы жетти төрөмүн,
Арманда өлүп калды» – деп,
«Суркоён ат меники,
Сулуу катын сеники,
Эмине кылып турасың досум!
Суркоёндун айынан,
Сулуу катын жайынан,
Келбедиң беле өзүң» – деп,
«Мен айтайын сөзүм» – деп.
Сарыканды сурасаң-
Адам айтар эр эмес,
Аты Сары дебесең,
Семетейден кем эмес,
Чычаладай көзү бар,
Чымыркана келгенде,
Адамдан артык өзү бар,
Албан түрдүү кеби бар.
Маңдайына карасаң
Алакандай меңи бар,
Абай кылып карасаң
Не жеринде кеми бар?
Меңден башка жерине,
Мылтык атсаңөтчү эмес.
Кылыч чапсаң кесчү эмес,
Айткан тилди албаган,
Кыйык эле Сарыкан,
Адамдын колу барбаган,
Ыйык эле Сарыкан,
Сарыканды карасаң,
Салтанаттуу кул эле,
Кудайдын кылган иши бул эле,
Адамдын күчү келчү эмес,
Атышкан адам жеңчү эмес.
Бетине мылтык алганда,
Мергендиги бар эле,
Илгеркинин баарысын,
Көргөндүгү бар эле,
Караганы илбирстей,
Качырганы жолборстой,
Кабыландай кул эле,
Муну кандай кылчубуз,
Эмине кылып жеңчүбүз?
Дарбазалуу коргонго,
Далайды кырып барды го,
Ушинетип отуруп,
Баарыбызды болтуруп,
Далайды кырып салбасын,
Өчүн бизден албасын!
Акыл ойлоп көрөлү,
Ажал жетсе өлөлү.
Бер жагында какырга
Сарыкандай баатырга,
Чуңкур казып алайын,
Алдын тозуп калайын.
Маңдайында меңине,
Алып келип өзүнө,
Бакырайган көзүнө,
Машаны басып көрөйүн.
Атсам атып алганым,
Ата албасам өлгөнүм,
Бүгүн түндө ушинтип,
Кудайдан тилеп көрөйүн.
«Эмесе мейлиң досум» – деп,
«Сенин жолуң болсун» – деп.
Кетмен, чотун колго алып,
Басып келди жерине,
Бери жагында керүүгө.
Орду казып көөлөдү,
Ошол жерди болжоду,
Жатар жерин оңдоду,
Антип-минтип отуруп,
Бүгүн таңды атырып,

Ат ойнотуп Сарыкан,
Айгай салып чыкты эми.
Томогону коюндап,
Токтой албай моюндап,
Чыгып келди айкырып,
Эр Кыястап кыйкырып.
«Бери чыккын эр болсоң!
Качып турган кем болсоң,
Семетейден айрылып,
Канаты сынган куш болдум.
Канчорого туш болдум.
Эр болсоң эми чыккын деп,
Найзаны колго алды эми,
Жекелеп чыгып калды эми.
Абыкенин Сурталки,
Сурталкини аргытып,
Артынан чаңын бургутуп,
Чыгып келди жекелеп,
Арбак урган Канчоро,
Тозуп турат мекелеп.
Тикенектин түбүнөн,
Тикирейип мерген кул,
Тиктеп аңдып турду ошол.
Ала көөдөк Сарыкан,
Алды-кийнин карабай,
Жарым бута жанына
Жакын келди момуна!
Бакырайган көзүнө,
Алып келип өзүнө,
Маңдайында меңине,
Алып келип бир атып,
Бир атканда сулатып,
Сурталкиден кулатып.
Алдынан мылтык тарс этип,
Башынан бөркү жалп этип,
Сурталкиси жалт этип,
Жатып калды жалп этип,
Ак келте тийип окко учуп,
Акырет жайдан тыз учуп,
Аттанып кетти Сарыкан,
Атаны кокуй кайран жан!
Каныкейди карасаң,
Сарыканды көргөндө,
«Айланайын балдарым,
Кудайга далай зарладым.
Келе бычак өлөйүн!
Баарысынан айрылып,
Тирилик кантип көрөйүн,
Мындан көрөөлөйүн!
Семетейдин артынан,
Менделе кошо жөнөйүн!
Шап бычакты колго алып,
Шап дедирип Каныкей,
Ичине бычак саларда,
Айчүрөк кармай калды эми.
«Катыгүн эне, нетесиң?
Сен кантип кетесиң?
Үмүтүңүзбө жалгандан,
Боз атка салган жүгүм бар,
Мен карабет шордуууда,
Болор-болбос күмөн бар,
Күмөнүмө күйө тур!
Он эки жылы жүрө тур!
Өлсөң арам өлөсүң,
Не жакшылык көрөсүң?
Кудай берип кокустан,
Эркек бала төрөсөм,
Ошондон убай көрөсүң!
Арам өлүп калбагын,
Семетей жалгыз уулуңду,
Азапка кокуй салбагын!
Бу дүнүйө шум жалган,

Кимдер өлбөй, ким калган?
Мурункулар өлбөсө,
Муштайык кана жүргөнү
Бурулбай ажал келгенде,
Булар дүйнө сүрбөдү.
Баштагылар өлбөсө,
Байгамбар сүрүп жетпеди!
Башына ажал жеткенде,
Баары эле бир күн өткөнү.
Адам ата, Ово эне
Алардан калган дүнүйө.
Шайкы бурку дубана,
Өлбөсө кокуй бу кана?
Ак пайгамбар Мустапа,
Алар тартты чоң жапаа.
Так Сулайман пайгамбар,
Бала көрбөй бу да өткөн.
Илгеркини карасак,
Баары ушундай жолго өткөн.
Алдыңдан киши өлбөсө,
Ата кана байбиче,
Элден киши өлбөсө,
Энең кана байбиче?
Сен да бир күн барасың,
Семетейиң көрөсүң.
Ажал башыңа келгенче,
Не үчүн бычак урасың?
Бир күнү чыгат жаныңыз,
Мүшкүл болот алыңыз.
Кепке кулак салыңыз,
Азырак сабыр кылыңыз.
Он эки жылы күтүңүз,
Эптеп тирүү жүрүңүз.
Өзүң өлгөн жаман го,
Асыл жаның аман го.»
Деп, ушинтип кеп айтып,
Ошол сөздү көп айтып.
Каныкейди сооротуп,
Аруукени токтотуп.
Ал аңгыча эр Кыяс,
Мылтыктарын октотуп,
Калаанын ичин кан кылып,
Капканын оозун чаң кылып.
Дарбазаны кыйратып,
Далай элди ыйлатып,
Ат ойнотуп кирди эми,
Далай сонун көрдү эми.
Сарыкан баатыр окко учуп,
Оозунан кан кусуп.
Кирип келди эр Кыяс,
Кызыл желек туу менен.
Кыйкырык салып, чуу менен!
Алабайрак сыр найза,
Айзанын учу чабышып,
Азамат башы кагышып.
Кирип келди чабышып.
Сарыкан баатыр өлгөндө,
Сайыша турган бенде жок.
Мындай мүшкүл элде жок!
Калкына каран түн болду,
Кармаша турган ким болду,
Кыздарга кызыл кийгизип,
Кызматын жоого тийгизип.
Келинге кете кийгизип,
Керегин жоого тийгизип.
Кешиги жок кыргыздын,
Баарын олжо кылдырып.
Оозунан кан кускан,
Ойрон болгон Канчоро,
Огойду олжо кылдырып,
Элдин баарын бүлдүрүп,
Душмандын баарын күлдүрүп,

Алтын менен күмүшүн
Аскерге олжо кылдырып!
Айта берсе сыр болду,
Асыл Манас туйгундун,
Аягы мындай чыр болду,
Акыр заман бендеде
Түгөнгүсүз ыр болду!
Алтын менен күмүштү
Атан төөгө жүктөдү.
Актап койгон күрүчтү,
Кылып жүрөт бул ишти.
Ошенетип коргонго,
Аскер келип конду го
Азаматтын баарысын,
Айчүрөктү кайтартып,
Таң атканча уктабай,
Тамаша менен таң атып,
Күлкү менен күн батып,
Эр Кыяс элге дагы айтып!
«Ээ калайык уккула!
Угуп тыңдап тургула!
Ырчыларды ырдатып,
Эмикилерин жыргатып.
Эмики элде ажал жок,
Өтүп кеткен дүйнө бок.
Кимден сыймык кетпеген,
Кимге доор жетпеген.
Керней үнү папылдап,
Сурнай үнү такылдап.
Таласты алды талкалап,
Такка минди Канчоро,
Сары канча чалкалап.
Кан өлтүрүп, туу жыгып,
Өз элине чуу кылып.
Ногой менен шыгайга
Орунтукту кан болду.
Канчорону карасаң,
Ошончолук чоң болду,
Жылдызына оң болду.
Суркоёндун жайынан,
Сулуу катын айынан,
Ала-Тоосун уратты,
Арыстандарды сулатты,
Ар душманды кубантты!
Күлчорону курутту!
Арбактын баарын унутту.
Он эки жылы Канчоро,
Мындай доор сүрдү го!
Казак менен кыргызды,
Катмар менен билди эми,
Кан тагына минди эми!
Аргын, ногой, алачты,
Асыл тууган Манасты.
Арбагын минтип унутту!
Калыс айткан ногойду
Камчы менен курутту.
Эртегисин унутту,
«Манас» деген адамдын
Баарын сабап курутту!
Ошенетип отурду,
Такка минип Канчоро,
«Семетей», «Манас» дегендин
Баарын сабап болтурду.
Кайрат кылам дегенди,
Кармап алып өлтүрдү.
Ногой менен шыгайды
Койбой айдап ийирди.
Жакынсынган адамды,
Олуя-Атага кийирди.
Талаа толгон мал калды,
Талашка түшкөн жан калды.
Чачыкейдей катынды

Тандап туруп өзү алды.
Жедигердин эр Кыяс
Айчүрөккө көз салды.
«Эми кетем Кебилге,
Айчүрөктү көрүшүп,
Үйү менен бергиле.
Жакындарым келгиле,
Ээ, Канчоро кан досум,
Узатып мени кал досум.
Каалаганың ал досум!
Күндө күндө келе бер,
Күсөгөнүң ала бер.
Айда айда келе бер,
Аңсаганың ала бер.
Айчүрөктү узатып,
Амандашып кайта кел.
Айчүрөккө асият,
Билгениңди айта гөр.
Мурун Толтой зайыбын.
Эми менин айымым.
Мурун Толтой шериги,
Маган тийген кесири.
Сүйгөнүңдү сен алдың,
Сүрүп-сүрүп мен алдым.
Мурдагысын сен алдың,
Муңданганын мен алдым.
Сенден башка демим жок,
Мындан башка кебим жок.
Кыяматтык дос болдум,
Качан сенден козголдум.
Айтканың кабыл мен кылдым,
Мага кайра сен кылдың.
Кыямат кайым болгуча
Айрылышпай жүрөлү.
Башка кыйын иш түшсө,
Кайрылышып жүрөлү.
Чынкожо менен Толтойдой,
Өлсөк бирге өлөлү.
Жакшылык болсо мына минтип,
Экөөбүз бирге көрөлү!»
Күнү-түнү кеңешип,
Так ушинтип бок жешип,
Курандашып достошуп,
Кучакташып жоктошуп.
Айрылышып достошуп,
Амандашып коштошуп.
Эртеси колду көчүрүп,
Жаккан отун өчүрүп.
Айчүрөктөй шордууну,
Жалпы аламан көчүрүп,
Кыяс колду баштады,
Талас менен Кең-Колго,
Канчорону таштады.
Олуя-Атаны чаңдатып,
Көргөн жанды таңдантып,
Элин сүрүп калды эми.
Жөнөтүп жолго салды эми.
Семетей тамам болду эми.
Канчоро менен Кыястын
Сыймыгы башка конду эми.
Таластын башы жети төр,
Кимдер жайлап конбогон,
Манастын көзүөткөндө,
Кимдер жакшы болбогон.
Абыке, Көбөш эки арам
Он эки жылы жыргаган.
Карагай, найза ыргаган,
Канчоро дагы жыргаган,
Журттан чыккан капырың,
Чачыкей деген катынын,
Алып калды Канчоро.
Абыкедей тактага

Минип калды Канчоро,
Аргын менен ногойду
Билип калды Канчоро.
Биякы чети капырдын
Күн чыгышка кетти эми.
Колун сунса бачагар
Үмөтөйгө жетти эми.
Семетейди өлтүрүп,
Ушинтип колу жетти эми.
Ылдый жагын карасаң,
Кебилге чейин барды эми.
Багыштын элин чакырып,
Айчүрөктү берди эми.
Кыяска жакшы иш кылып,
Күлчорону мыш кылып,
Куудалы кылып койду эми.
Каныкейди боздотуп,
Эки көзүн ойду эми.
Эр Семетей баатырды
Алдап жүрүп сойду эми.
Ногой, шыгай элинен
Көңүл кирин жойду эми.
Баарын таштап коюңуз,
Байкуш болгон катындар,
Кабарынан болуңуз.
Айчүрөк менен Каныкей,
Арманда өлгөн Семетей,
Арууке менен Күлчоро,
Баягы төртөөн карасаң,
Кучакташып алыптыр,
Айрылышпай калыптыр.
Бир адамдын жанындай,
Бир буудайдын данындай.
Кымат кайым болгондой,
Көргөн киши өлгөндөй.
Акыр заман болгондой,
Кандай айтсаң ошондой.
Астын-үстүн иш болуп,
Көргөн адам мыш болуп,
Мындай күнгө туш болуп.
Акыр заман туш болуп.
Ай караңгы түн болуп,
Айрылышпай бул шорду,
Көргөндүн көңүлү бөлүнүп,
Көбү жандан түңүлүп,
Капкандай бели бүгүлүп,
Каныкей жандан түңүлүп,
Ал аңгыча эр Кыяс,
Атынан түшүп жүгүрүп,
Арасына күйүгүп.

ШАПАК ЫРЫСМЕНДЕЕВДИН ВАРИАНТЫНЫН «СЕМЕТЕЙ» БӨЛҮМҮНДӨГҮ КААРМАНДАР

Абыке – Жакыптын Акдөөлөт байбичесинен
Абыл – Семетейдин чоң таякеси, эпизоддук кейипкер
Агыш – Алайды ээлеп турган эл билгилеринин бири
Ажыбай – Аргынкандын уулу, Манастын жакын чоросу
Азиретаалы – колдоочу
Айчүрөк – Оогандын каны Акундун кызы
Ак балта – Чубактын атасы
Акдөөлөт – Жакыптын байбичеси
Акун – Айчүрөктүн атасы, Оогандын каны
Акылай – Шооруккандын кызы, Манастын зайыбы
Ак-эшен – Семетейди окуткан молдо
Алек – эпизоддук кейипкер
Алмамбет – Азизкандын уулу
Алооке – Коңурбайдын атасы, калмактын каны
Алым – Абыкенин жан сакчысы
Алым – кырк чоронун бири
Байтайлак – Бакайдын уулу
Бакай – Байдын уулу, Семетейдин аталаш агасы
Бердибай – эпизоддук карман, кыргыздын байларынан
Бердике – эпизоддук карман, кыргыздын байларынан
Бооке – Алоокенин уулу
Бороон чал – тулпар сынаган сынчы
Бөкө – Абыкенин жан сакчысы
Бөкөй – кырк чоронун бири
Бөкөй – кырк чоронун бири
Бөлөкбай – калча уруусунан, эпизоддук кейипкер
Бөлөкбай – балбан (Калча дөө атыккан)
Дабыл – Семетейдин чоң таякеси, эпизоддук кейипкер
Дегенбай – кыргыз батыры
Жакып – Семетейдин чоң атасы
Жамгырчы – Кашкардын каны
Жанайым – Семетейдин тая энеси
Жатемир – эпизоддук кейипкер
Жатыгай – эпизоддук кейипкер

Жусуп – пайгамбар
Зааба – пайгамбардын аты
Кабылжан – эпизоддук кейипкер
Кайсаң – орустардагы калчалардан
Калкаман – кыргыздын бектеринин бири
Кандөмүл – эпизоддук кейипкер
Каныкей – Семетейдин энеси, Темир кандын кызы
Кара чал – Сайкалдын атасы
Каракан – контекст боюнча алганда Темиркан, Каракан экөө бир эле киши
Качыбай – эпизоддук кейипкер
Кенен – эпизоддук кейипкер
Керим – Пир, колдоочу
Коёнбоз – эпизоддук кейипкер
Кожосан – колдоочу
Кожош – Алайды ээлеп турган эл билгилеринин бири
Кошой – Катагандын каны
Көбөш – Абыкенин иниси
Көкабат – эпизоддук кейипкер
Кубулжан— эпизоддук кейипкер
Кыбал – кытай
Кызылбаш – эпизоддук кейипкер
Кыргын чал – Манастын кырк чоросунун башы
Кыяз – кырк чоронун бири
Мажик – Алмамбеттин жылкычысы
Малаке – эпизоддук каарман
Манас – Семетейдин атасы
Мендибай – эпизоддук карман, кыргыздын байларынан
Мөкөмбай – кыргыз баатыры
Мурат бий – кыргыз баатыры
Муратаалы – кыргыз баатыры
Ормонбек – эпизоддук кейипкер
Сары сын – Турумкандын уулу, кийин Сары таз атыгат
Семетей – Манастын уулу
Серектин – Чагатайдын уулу
Сулайман – пайгамбар
Сыргак – Чагатайдын уулу

Тазбаймат – кырк чоронун бири
Тейишкан – эпизоддук аталыштагы кейипкер
Темир – орустардагы калчалардан
Токоман – Калкамандын уулу
Токтогул – Көбөштүн ат кошчусу
Төлөк – далы ачкан төлгөчү. М.: Төлгөчү кара Төлөгү
Төштүк – Элемандын уулу, Анжиян менен Аксынын каны
Хурумкан -Туркмөндөрдүн каны
Чагатай – Ороздунун баласы
Чалыбай – Алектин уулу
Чубак – Акбалтанын уулу
Чыбал – кытай
Чыйырды – Манастын энеси
Шаатемир «Чачыкейдин атасы
Шаймерден – жигиттин пири
Ысмайыл – Темиркандын уулу
Эдиге – кырк чоронун бири
Эңкей – кырк чоронун бири
Эренче – Көбөштүн зайыбы, эпизоддук кейипкер

ШАПАК ЫРЫСМЕНДЕЕВДИН ВАРИАНТЫНЫН «СЕМЕТЕЙ» БӨЛҮМҮНДӨГҮ ЭТНОНИМДЕР

Алаш – казак уруусу
Араб – этнос
Аргын – кыргыз уруусу. М.: Карасакал жайкаган аргындардан Ажыбай.
Жедигер – этнос. М.: Жедигердин эр Багыш.
Жедигер-уруунун аты
Жеткайт — кыргыз уруусу, этнос. М.: Жеткайт элге айткын деп.
Казак – казак уруусу, этнос.
Калмак – кытай уруусу. М.: Калмактын каны Нескара.
Калмак – кара кытай уруусу
Калча – Шооруккандын уруусу
Каракалпак – этнос
Катаган – кыргыз уруусу

Кундуз – уруунун аты
Кызылбаш – уруу иретинде да жолугат
Кыпчак – этнос. М.: Кыпчактын каны Шоорук кан.
Кыпчак – этнос
Ногой – Манастын уруусу
Нойгут – кыргыз уруусу. М.: Нойгуттардан Ак Балта.
Өзүбек – өзбек – этнос
Сарт – уруунун аты
Тежик – Таажик – этнос
Теңиз – кыргыз уруусу
Түркмөн – этнос
Эштек – этнос катары да кичине уруу катары да аталат

ШАПАК ЫРЫСМЕНДЕЕВДИН ВАРИАНТЫНЫН «СЕМЕТЕЙ» БӨЛҮМҮНДӨГҮ ТОПОНИМДЕР

Аксы – жердин аты
Ала-Тоо – тоонун аты
Алай – жердин аты
Аманген – Наманген-Наманган
Анжиян – жердин аты
Арпа – жердин аты
Ашмара – талаанын аты
Бала-Акун – жердин аты
Боз-Дөбө – жыйын курган дөбө
Букар – Темиркандын жери Семетейдин чоңойгон жери
Жазы-Таш – жердин аты
Жети-Төр – жайлоонун аты
Капка-Таш – жердин аты. Көкөтөйдүн ашы өткөн жердеги бел
Кара-Буура – жердин да суунун да аталышы
Кара-Тоо – тоонун аты
Кең-Кол – жердин аты
Кесем – жердин аты
Кокон – шаар
Көйкап – жердин аты
Көрүстөн – контекст боюнча алганда шаардын аты

Кызыл-Таш – жердин аты
Кырым – Крым
Май-Булак – Бакай таарынып көчүп кеткен жайлоонун аты
Медийна – Медина
Мерке – жайык түздүк
Наманган – жердин аты
Наманген – дайра
Нарын – дайра
Олуя-Ата – жердин аты
Ооган – Афган, жердин аты
Оролмо-Тоо – тоонун аты
Оюрманын бели – бел ашуу
Сары-Бел – ашуу
Сары-Бел – жердин аты
Сыр дайра – дарыя
Талас – жердин аты
Ташкен – Ташкент
Темирлик тоо – Теңир тоо
Туюк-Төр – жердин аты
Урум – Рим
Чанач-Бел – ашуу
Чаткал – тоонун аты
Чоң-Алаш – жердин аты
Чүй – жердин аты
Чымыкен – Чымкент
Ысык-Көл – көлдүн аты

ШАПАК ЫРЫСМЕНДЕЕВДИН ВАРИАНТЫНЫН «СЕМЕТЕЙ» БӨЛҮМҮНДӨГҮ ТҮШҮНҮКСҮЗ СӨЗДӨРДҮН ТҮШҮНДҮРМӨСҮ

Абдыра – сандык, үкөк
Ак келте – Манастын мылтыгы
Албарс – Жакып Семетейге берген уу заттын аталышы
Арапы – контекст боюнча алганда араб тилин билген деген мааниде

Атилес буулум – кымбат баалуу кездеме

Бараң – мылтык

Барс – фарс тилинде жазган деген мааниде

Барчын – куштун бир түрү

Баяндос – аттын көрпөчөсү

Бедөө – күлүк. М.: Бедөө минген султандар

Бил – пил

Дейилде – баалуу чапан

Жазайыл – мылтыктын түрү

Жамбы – алтын салынган баштык

Кадеми – айласы курган

Керик – маңдайында жалгыз мүйүзү бар жандык-носорог

Кирикечке – керели кечке деген мааниде

Киш – контекст боюнча алганда калыңдап пахтадан салынган төшөк Көк музоонун терисинен чылгый кезинде тилип, керегени, эшик башты көктөгөнүн айтып жатат

Наама – кат

Найдай бел – кымча бел

Нар – төөнүн эркеги

Обо айланып – заманасы куурулуп, кайыгып

Обозгусу козголуп – абалкысы эсине түшүп

Өңкөй – бир өңчөй, жалаң

Палиткелүү сөз – контекст боюнча алганда саясий маанидеги сөз дегени

Патир – батир, квартира деген мааниде. М.: Сары таз патир алып кирди эми

Печет – печать

Саадак – жебе салуучу кап

Сардалы – эл билгилери, жакшылар

Сүкүт – зекет тартып деген мааниде

Шаттоптур – талкалаптыр, кыйратыптыр. М.: Мен олтурган коргонду шаттоптур кылып салыптыр

Шилээн – контекст боюнча алганда байгеден бөлүшсөчү деген мааниде

Ымыгым – эрмегим

Эркеч – кайберендин ургаачысы

МАЗМУНУ

«СЕМЕТЕЙ»
ТҮЗҮҮЧҮДӨН 5
СЕМЕТЕЙДИН КАЙРА БУКАРГА АТТАНЫШЫ 6
СЕМЕТЕЙ, ЧЫЙЫРДЫ, КАНЫКЕЙ, САРЫ КАН БОЛУП
МИҢ ИЛЕК КОЛУ МЕНЕН КЕҢ-ТАЛАСКА КАЙТКАНЫ 21
СЕМЕТЕЙ МЕНЕН САРЫТАЗДЫН КЕЧҮҮ ЧАЛГАНЫ 30
ЫРЧЫ УУЛДУН БУЗУКУЛУГУ.
КӨБӨШТҮН СЕМЕТЕЙДИН АЙЫЛЫН ЧАПКАНЫ 62
ЫСМАЙЫЛДЫН КОЛУН ЭЭРЧИТИП КЕЛИШИ 72
КАНЫКЕЙДИН БУЛ УРУШКА КАТЫШКАНЫ 77
СЕМЕТЕЙ ТАЯКЕСИ ЫСМАЙЫЛДЫ УЗАТАТ 84
КЫРК ЧОРОНУН КЫРЫЛЫШЫ 88
КҮМБӨЗДҮ БҮТҮП КОЮШУ 103
БАКАЙ МЕНЕН СЕМЕТЕЙ КОҢУРБАЙ МЕНЕН
ЧЫНКОЖОНУ ЧАКЫРТАТ 105
ЧЫНКОЖОНУН КАБАРЫ 109
АЙЧҮРӨК МЕНЕН СЕМЕТЕЙДИН КЕЗИКЕН ЖЕРИ 137
СЕМЕТЕЙ АКУНКАНДЫН ШААРЫНДА 172
ЧЫНКОЖОНУН ЭЛЧИСИНИН
АКУНКАНДЫН АЛДЫНА БАРЫШЫ 187
АЖЫБАЙ МЕНЕН ТҮМӨНБАЙДЫН
ЧЫНКОЖОГО ТАРТУУСУ 191
АЖЫБАЙ МЕНЕН ТҮМӨНБАЙ АЙЧҮРӨКТӨН СӨЗ СУРАЙТ 195
ТҮМӨНБАЙ МЕНЕН АЖЫБАЙ СЕМЕТЕЙГЕ УЧУРАШАТ 201
ТОЛТОЙ ЧАЛГЫНГА ЧЫГАТ 225
КҮЛЧОРОНУН ЧАЛГЫНГА ЧЫГЫШЫ 226
КҮЛЧОРО МЕНЕН ТОЛТОЙДУН КЕЗИККЕНИ 236
СЕМЕТЕЙДИН ЧЫНКОЖО, ТОЛТОЙ, ТОГО МЕНЕН УРУШУ 250
СЕМЕТЕЙДИН БЭЭЖИНГЕ БАРЫШЫ 288
БАКАЙ МЕНЕН СЕМЕТЕЙДИН ЧАЛГЫНГА БАРГАНЫ 316
(САРЫКАН, КҮЛЧОРО, КАНЧОРОЛОРДОН
АДАШКАНДАН КИЙИН) 316
СЕМЕТЕЙДИН КАРАГУЛГА АЛДАТКАНЫ 321

КАРАГУЛДУН КАБАРЫ МЕНЕН КОҢУРБАЙ КОЛ ЖЫЙЫП,
СЕМЕТЕЙДИН АРТЫНАН КУУП ЖӨНӨШҮ 347
КОҢУРБАЙДЫН КҮЛЧОРОГО АЛДАТКАНЫ..363
КОҢУРБАЙДЫН СЕМЕТЕЙ МЕНЕН СОГУШУ 371
СЕМЕТЕЙГЕ ОК ТИЙИШИ 383
МУРАДЫЛДЫН СОГУШУ 387
АЙЧҮРӨКТҮН ТАЛАСТАН УЧУП КЕЛИП
СЕМЕТЕЙДИН ОГУН АТТАП ТҮШҮРГӨНҮ...396
КАНЧОРО МЕНЕН ЧАЧЫКЕЙДИН КАТЫ БОЮНЧА
КОҢУРБАЙДЫН КАЗАТКА АТТАНЫШЫ 405
КАНЧОРОНУН АЛДООСУ МЕНЕН
БАКАЙДЫН АРПАГА КӨЧҮШҮ 410
КОҢУРБАЙ ТАЛАСКА КЕЛИП,
ОЛУЯ-АТА ШААРДЫ КАМАП КАЛГАНЫ..428
ТАЙБУУРУЛДУН ТАРТУУГА КЕТКЕНИ
СЕМЕТЕЙДИН АЖАЛЫНЫН ЖЕТКЕНИ 458
КАНЧОРО КЫЯСТЫН КОЛУНА КИРИП,
СЕМЕТЕЙДИ ӨЛТҮРГӨНҮ 484

Илимий-популярдуу басылма

«Классикалык изилдөөлөр жана тексттер» сериясы

ШАПАК РЫСМЕНДЕЕВ
2-КИТЕП
СЕМЕТЕЙ

Түзгөн
Мээрим КӨЛБАЕВА

Тех. редактору *Н. Тилекматова*
Корректорлору *М. Көлбаева, П. Абдыбаева*
Компьютерде терген *П. Абдыбаева*
Компьютердик калыпка салган *Б. Өмүров*

Терүүгө 10.10.2018-ж. берилди.
Басууга 10.12.2018-ж. кол коюлду.
Кагаздын форматы 70x100. $^{1}/_{16}$
Көлөмү 31,75 б.т. Нускасы 500. Заказ № _____

«Полиграфбумресурсы» басмаканасында басылды.
720071, Бишкек ш., Сүйүнбаев көч., 144/23
Тел.: (0 312) 43-20-75, (0 312) 43-19-51